MAXENCE VAN DER MEERSCH

Trupuri și suflete

univers

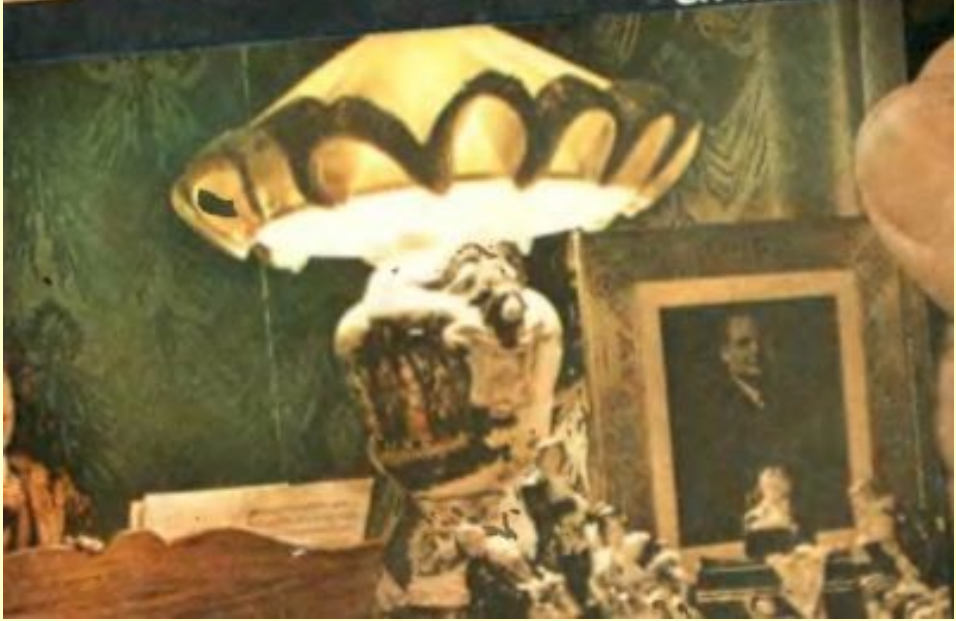

MAXENCE VAN DER MEERSCH

TRUPURI ŞI SUFLETE

Versiunea digitală 1.0 – septembrie 2023

Realizată după volumul apărut la Editura Univers, Bucureşti, 1990

Titlul lucrării în original: Maxence Van der Meersch – Corps et âmes
© Editions Albin Michel, 1943
Traducere: Vera Maria Neagu
Coperta: Dan Stanciu

Tatălui meu,
Amintindu-mi cu recunoştinţă
şi afecţiune de tandreţea
cu care mi-a vegheat anii tineri.

VOLUMUL I

ÎNLĂNŢUIT DE TINE ÎNSUŢI...

PARTEA ÎNTÂI

„Două iubiri au înălţat două cetăţi: iubirea da sine până la dispreţuirea Domnului, cetatea terestră; iubirea pentru Dumnezeu până la dispreţul de sine, cetatea celestă.”
(Sf. Augustin, *De Civitate Dei*, Lib. XI, cap 28)

Capitolul întâi

Michel deschise cu băgare de seamă uşa sălii de disecţie. De când se întorsese din armată venea aici pentru prima oară.

Se pare că-l pândiseră. Abia intrat, îl lovi în piept un os de care atârnau fâşii de carne omenească.

— Carne! Carne! Afară! La moarte! Afară Michel! Afară Doutreval! La moarte cu novicele! La moarte cu bobocul! Carne! Carne!

Şi carnea zbura, treizeci de studenţi în halate albe îl bombardau cu proiectile de hoituri şi urlau. Un tip solid, cu fruntea atinsă de un început de chelie, şi un omuleţ cu obrajii rumeni, ascunşi în spatele unor ochelari enormi de baga, comandau atacul. Lăsându-se în jos, îndărătul unei mese, Michel apucă bucata ce-i fusese aruncată, le-o azvârli înapoi şi se repezi spre agresorii săi, strigând:

— Bandă de măgari! Veniţi toţi încoace!

Ajunse lângă grup. Bătaia încetă. Îl înconjurară râzând, îl băteau pe umăr, în timp ce el îşi săpunea faţa şi mâinile deasupra unui mic lavoar emailat.

— Nu-i frumos! protesta el. Să-mi facă asta mie, deşcă bătrână! Nu mai sunt boboc din anul întâi! În sfârşit! Voi ce faceţi? Tot aşa golaş, Seteuil?

— Tot, spuse Seteuil, tipul voinic cu fruntea cheală. Michel, spune, vii cu noi în seara asta, după banchet?

— Bineînţeles! La ce oră?

— La zece, spuse Tillery, omuleţul cu ochelari mari. Banchetul o să se termine până atunci.

— Va fi şi Santhanas acolo?

— O să vină cu siguranţă.

— O să ne distrăm de minune, întări Seteuil.

Îşi expuse planurile pentru noaptea următoare. Tillery, cu un aer grav şi atent răspândit pe toată faţa rotundă, ca de păpuşă,

asculta şi aproba, foarte serios, în vreme ce-şi ştergea ochelarii cu una din pulpanele bluzei albe. Îşi luă din nou scalpelul şi se apropie de un cadavru pe trei sferturi curăţat, întins în faţa lui pe o masă de marmură. Toţi muşchii erau scoşi. Nu mai rămăsese decât o grămadă de carne de culoarea vinului, cu oase mari gălbui, legate prin cordoane lungi, fibroase, albe, asemănătoare unor sfori. Meticulos, Tillery termina de curăţat tendoanele antebraţului, lua bucăţelele mici de carne pe jumătate putrezită pe care le făcea cocoloaşe şi le arunca într-o găleată cu resturi sub masă, ca un măcelar. Şi ceilalţi îşi reluaseră disecţia şi, cu ţigara între buze, lansau glume grosolane şi cuvinte obscene. Reacţie instinctivă a unei tinerimi azvârlite brutal în adevărul dur al condiţiei umane, la care grosolănia şi veselia profanatoare nu arătau altceva decât o nevoie disperată de a-şi întări inima cu orice preţ. Seteuil ţinea în mână o bucată de carne nedefinită, de care mai atârnau încă piele şi fire de păr. O răzui pe dinăuntru, o răsuci în mâini. Deodată, o privi mai de aproape, preţ de un minut.

— Spune, Tillery, făcu el, ai habar ce ciopârţeşti? Ştii ce-i asta?

Arătă bucata de carne care-i atârna între degete: o faţă omenească dezlipită de pe os, un soi de mască galbenă, ridată, boţită, pe care se mai vedea vag o figură de femeie bătrână.

— Nu, spuse Tillery.

— Este bătrâna ta din spital, cea pe care a operat-o Géraudin. Flirtul tău, satir bătrân! Îi aduceai pachete de tutun...

Tillery luă masca de carne, o întinse pe mâna lui, o privi.

— Aşa este, spuse el. Drace!

Privi un moment bătrâna piele umană. În spatele ochelarilor mari, de baga, ochii lui mici, cenuşii, rămâneau serioşi.

— Ah, drace! zise.

Rămase o clipă tăcut. Pe urma parcă i se făcu ruşine. Râse scurt. Făcu să danseze faţa în mâna lui, de două, trei ori. Spuse, imitând vocea bătrânului profesor Donat:

— Foarte bine, foarte bine, domnilor!... Totul a mers bine...

Şi dintr-odată, reluându-şi vocea lui, urlă:

— Olé! Olé! Prinde-o, prostănacule!

Şi aruncă masca, precum o minge, lui Seteuil, care o prinse din zbor.

Pe urmă începură din nou să vorbească de banchetul din seara aceea.

Ieşind de la facultate, Michel Doutreval se întoarse la tatăl său acasă. Trebuia să le ducă pe surorile lui, Mariette şi Fabienne, cu maşina, la Pruillé, un sătuc situat la douăzeci de kilometri de Angers. Aici se întindea, de-a lungul râului Mayenne, proprietatea rurală a profesorului Heubel, marele chirurg.

Toată după-amiaza, Michel, Mariette şi Fabienne au jucat tenis şi crochet în parc împreună cu Simone Heubel, fata chirurgului. Simone Heubel, o fată robustă în toată splendoarea celor nouăsprezece ani ai săi, nu făcea un mister din atracţia foarte puternică pe care o simţea pentru Michel. Şi poate tocmai din pricina asta, dintr-o inconştientă nevoie de contradicţie şi în ciuda sfaturilor discrete ale lui Jean Doutreval, tatăl său, Michel nu se grăbea să-şi declare intenţiile.

La ora cinci se făcuse răcoare. Era toamnă târzie. O ceaţă uşoară începu să acopere peisajul vălurit, păduros şi calm al ţinutului Mayennei. Simone Heubel îşi conduse invitaţii spre vilă. Luară ceaiul în jurul unui foc de buşteni, mâncară sandvişuri cu parmezan, cu şuncă de porc, cu somon afumat, cu salată şi cu pateu de ficat, prăjituri cu fructe şi dulceaţă de portocale. Vorbiră şi se distrară încă multă vreme. Pe urmă, Michel se urcă din nou la volanul marelui Renault de familie, pe care i-l împrumuta tatăl său în astfel de ocazii, şi le aduse acasă pe surorile sale, Mariette şi Fabienne.

Urcă apoi în camera lui, îşi schimbă rufăria şi hainele. Şi pentru că stomacul lui zdravăn onorase din plin sandvişurile şi aperitivele Simonei Heubel, hotărî să nu mai mănânce seara. Fără s-o anunţe pe Mariette, sora mai mare, care nici n-ar fi vrut să audă de una ca asta, coborî fără zgomot, trecu prin vestibul şi ieşi cu o discreţie totală.

Întâlnirea era fixată pentru ora zece, după banchetul internilor. În aşteptare, Michel se duse în piaţa Armelor şi intru în micul şi foarte modernul bar instalat la subsolul hotelului Carlton. Aici, la tejghea, înghiţi un „sandeman” cu cartofi prăjiţi reci, cu bucăţi de brânză de Olanda şi cu biscuiţi mici, săraţi. Raoul, barmanul de la Carlton, cunoştea grozava poftă de mâncare a lui Michel şi-l servea ca pe un client important.

Era încă devreme. În bar era lume puţină. Câteva prostituate, în faţa unor ceşti de cafea cu frişcă şi cornuri, schimbau din când în când câte un gând, sau scriau, dumnezeu ştie cui, scrisori nesfârşite. Ici şi colo, câte un bătrân prea şic îşi privea vecinele pe furiş. Luminile roşii şi violete ale lămpilor cu neon se multiplicau în oglinzi. Benzi late de metal cromat dădeau strălucire palisandrului întunecat al meselor şi fotoliilor garnisite cu piele grena. Michel cerceta cu privirea banchetele, căuta o figură cunoscută, fără să găsească vreuna. Mulţi dintre prietenii lui, studenţi la medicină, erau probabil la banchetul lui Suraisne. Michel căscă, ceru al patrulea sandeman. Spătos cum era, ocupa loc mult la tejghea. Îşi examina de departe, în oglindă, capul mare, pătrat, masiv, faţa colorată, cu ochii mici şi căprui, cu părul şaten, ţepos, ca o perie. Nu se considera prea frumos.

Cineva îl bătu pe umăr. Se întoarse.

— Santhanas!

Prietenul lui, Santhanas, un băiat înalt, slab şi gălbejit, era mai galben ca de obicei. Avea un aer teribil de tulburat.

— E de rău? întrebă Michel.

— Da. Ce noroc că te-am găsit imediat!

— Ai nevoie de mine?

— Da. Vino.

Michel plăti şi ieşi în urma lui Santhanas.

Afară, seara cobora lin, răspândind o penumbră violetă. Se aprindeau vitrinele. Mulţimea micilor funcţionari ieşea din birouri şi umplea străzile cu veselia ei tânără, cu luxul ei ieftin şi ţipător.

— Ce s-a-ntâmplat? întrebă Michel.

— Aleargă degrabă să-l cauţi pe Tillery!

— Tillery? Ce să facă el?

— Acasă la mine se află o fetişcană care are o hemoragie groaznică.

Michel îl privi pe Santhanas. Îl cunoştea, ştia de ce era în stare, şi înţelese.

— Te previn că Tillery e la banchet, spuse el. Poate nici n-o să vină, s-a dus să se distreze doar...

— N-are importanţă. Dă fuga! Mi-e teamă. Explică-i. O să vină.

— Mă duc, spuse Michel.

— Mă întorc acasă. Te aştept. Repede.

Michel îşi ţinea în mână pălăria moale. Capul lui mare, cu proeminenţe, n-a putut niciodată să ţină o pălărie în echilibru. Se îndreptă cu viteză de alergător de curse spre cartierul facultăţilor, la poalele castelului regelui René.

Banchetul internilor de la spitalul *Egalité* avea loc la etajul întâi al Tavernei Regelui René. Petrecerea asta era un vechi obicei. Şi e de la sine înţeles că studenţii o reînviau de la an la an cu cel mai mare zel. Erau invitaţi aici fără prea multă austeritate numeroşi externi şi studenţi, fireşte numai medicinişti. Majoritatea „patronilor", profesori mari de la Facultatea de medicină, erau şi ei invitaţi şi participau fără fasoane. La rândul lui, fiecare profesor oferea câte un dineu „serviciului" său. Masă la care luau parte şi doamnele, şi unde ţinuta era impecabilă. Dar la banchetul internilor erau între bărbaţi şi, pe deasupra, rege era studentul. El era cel care plătea. Nu erau doamne, nu era nicio constrângere. Şi pentru o seară, patronii nu mai erau decât convivi indulgenţi şi surâzători. Aşa că în timpul acestei petreceri „tonusul" era de obicei foarte ridicat.

În jurul profesorilor atmosfera rămânea mai puţin gălăgioasă. Domnea aici doar o animaţie veselă. Gătiţi cu coifuri de hârtie fină, care ridiculizau ciudat gravitatea lor pedantă, patronii discutau între ei pe un ton foarte ridicat totuşi, din pricina zgomotului. Prezida decanul Geoffroy, între Géraudin şi Heubel. Jean Doutreval, tatăl lui Michel, glumea cu Suraisne şi cu bătrânul Ribières. Şi Donat neurologul, venit la banchet în ciuda aortitei sale, asculta cu un zâmbet complice şi discret bârfele de politică internă pe care i le încredinţa Gigon, atotputernicul secretar al Facultăţii de medicină. Mai departe se aflau agregaţii, lectorii, în aşteptarea catedrelor vacante: Bourland, Huot, Van Der Blieck, Vallorge, zis „Ludovic al XVI-lea" din cauza profilului său burbonic. Pe urmă, masa amestecată a studenţilor şi internilor, foarte veseli, unii chiar puţin luaţi de apă, arborând coifuri de hârtie în embleme multicolore. La capătul celălalt al mesei, minoritatea teribil de zgomotoasă şi activă a scandalagiilor, cei mai mulţi beţi, aşa cum o admite tradiţia. La genul ăsta de carnaval, de sărbătoare nebună şi ieşită din comun cum este petrecerea studenţească, e nevoie întotdeauna de câţiva bufoni. De altfel, doi sau trei proaspeţi agregaţi nu

pregetau să se amestece printre studenţi. Deocamdată, în colţul acela ajunseseră la cântece. Înarmaţi cu cuţite, vreo doisprezece inşi băteau ritmul pe pahare şi pe carafele de vin. Alţi doi băteau toba cu pumnii în tăbliile uşii. Alţii făceau să sune ca nişte clopoţei lingurile vârâte în sticle. Efectul acestei orchestre era surprinzător. Vacarmul se voia un acompaniament la cântecul lui Seteuil. Maimuţărindu-se, cu vestonul întors pe dos, cocoţat pe scaun şi cu un picior pe masă, clătinându-se, roşu la faţă, cu fruntea chelă lucind de sudoare, Seteuil răcnea ce-şi mai putea aminti dintr-un cântec de medicinist.

Cu o cratiţă pe cap, micul Lapeyrade, intern din anul trei care avea să moară o lună mai târziu din devotament, la căpătâiul unui copil difteric, la spitalul *Egalité*, bătea cu frenezie măsura, cu umbrela şterpelită de la taica Donat. La sfârşitul cupletului, agită dintr-odată cu un gest formidabil umbrela, şi toată banda nebunilor care-l înconjurau îl reluă în cor, într-un vacarm care răzbătea afară până la capătul bulevardului.

Gătit cochet cu un şorţ mic, alb, cu pieptar, şterpelit de la o servitoare cam spăimoasă, Tillery, foarte roşu, cu ochii strălucitori în spatele ochelarilor mari ca nişte hublouri, vorbea cu Groix şi Regnoult, cei doi interni ai lui Doutreval, să afle dacă îl vor putea convinge pe un anume tânăr agregat să meargă cu gaşca lor la noapte. Urmă apoi o dezbatere destul de incoerentă cu Groix şi Regnoult despre bolile venerice. Regnoult pleda pentru individualitatea specifică a treponemei sifilisului nervos, în timp ce Tillery şi Groix, ultimul dintre ei supranumit „Cicatrice” din cauza unei tăieturi ce-i desfigura obrazul, îşi prezenta punctul de vedere cu argumente pe care un început de beţie le făcea confuze. Merita să-l vezi pe Groix Cicatrice pe cap cu o bonetă albă uriaşă, pe care i-o smulsese, luptându-se, bucătarului-şef al Tavernei Regelui René, vorbind grav despre spirili, spirocheţi, reacţiile lui Kahn, antigeni şi anticorpi, cu Tillery cu şorţ alb şi baveţică de dantelă. Ceva mai încolo, Vallorge îi explica lui Flégier, şeful clinicii lui Géraudin, accidentul întâmplat recent lui Suraisne. O bătrână fusese internată la Spitalul *Egalité* pentru un neoplasm la sân. Pe ducă. Nu mai era nimic de făcut. Dar cazul îl preocupa pe Suraisne. Se întreba dacă nu avea de-a face de fapt cu o tuberculoză ascunsă. Bătrâna muri într-o vineri. O îngrijise Seteuil. Suraisne se afla la Paris. Se întoarse abia marţea următoare.

— Sunt disperat! spuse. Disperat! Să ratez aşa sân!

Atunci, fără să spună nimic, sigur de bucuria pe care avea să i-o producă, Seteuil aduse plin de gravitate patronului sânul disecat şi conservat pentru el în formol.

— Ah! Seteuil! Seteuil! spuse Suraisne. Iată un gest pe care nu-l voi uita niciodată!

Scoase sânul din bocal, îl deschise. În clipa aceea, un abces din carnea moartă crăpă dintr-o dată şi-i împroşcă cu puroi faţa şi mâna. Două zile mai târziu, Suraisne avea la deget un abces de toată frumuseţea.

— Am tras o spaimă! spunea Vallorge, privindu-l de departe pe „patronul” său Suraisne. Drace! Şi Seteuil la fel! Dar patronul avea numai o bubiţă la deget...

Acum temerile sale îl făceau să zâmbească. Îşi trecea încetişor mâna peste faţă, o faţă burbonică, puţin grasă, puţin greoaie, calmă şi liniştită. Suraisne, care vedea gesturile şi privirea elevului său, reluă şi el istoria incidentului spre vecinii săi Doutreval şi Ribières, îşi arătă degetul atins de o „zgaibă albă”, îl lăsă pe bătrânul Ribières, foarte interesat, să-i palpeze pe sub haină ganglionii de la subţioară.

— Eram copleşit, dragul meu! spunea el. Uită-te şi tu! Dacă ai fi auzit tot ce mi s-a indicat, sfătuit, recomandat! N-am făcut nimic! Nu-i decât o bagatelă! Şi de trei zile, nimic, nici febră, nici durere!

S-ar fi zis că Suraisne, om de ştiinţă şi de laborator, uita tot ce ştia de îndată ce era vorba de el. Cazul nu era de altfel rar printre aceşti medici care dispreţuiesc cu totul îngrijirea propriei persoane.

— Vedeţi că am scăpat! afirma el.

— Într-adevăr, spunea bătrânul şi excelentul profesor Ribières, clătinându-şi cu gravitate capul împodobit cu o bonetă de jandarm din hârtie de mătase şi palpând ganglionii lui Suraisne cu tot atâta conştiinciozitate ca în propriul său cabinet. Oricum, în locul dumitale, aş fi mai atent...

— Aş! S-a isprăvit. Să bem spre ruşinea chirurgilor!

De departe, Suraisne îşi înălţă cupa în care sfârâia şampania, într-o prietenească invitaţie la băut, spre protejatul său Vallorge şi spre cei ce-l înconjurau. Gurmand rafinat, mânca mult şi bea zdravăn.

În acel moment, neobservat în vacarmul general, un chelner se aplecă la urechea lui Tillery.

— Domnule, vă cheamă unul din prietenii dumneavoastră...

— Un prieten?

— Da. Înalt, solid, cu părul perie.

„E Michel, se gândi îndată Tillery. N-a vrut să ri vadă taică-său.”

Şi, aruncându-şi şervetul, ieşi, cu şorţul alb de bonă.

Pe palier îl găsi într-adevăr pe Michel.

— Santhanas are nevoie de tine, îi explică Michel. Vino repede.

Îi explică despre ce era vorba. Tillery înjură, îl făcu porc râios pe Santhanas, îşi scosese de patru, cinci ori ochelarii pentru a-i şterge în vreme ce reflecta. În cele din urmă, se hotărî să se debaraseze de şorţul de subretă, reuşi să o facă cu ajutorul lui Michel, îşi scoase bereta de student presărată cu stele de aur şi gătită cu funde sclipitoare şi-şi urmă prietenul. Aerul curat al nopţii îi risipi uşoara beţie. Din mers cerea detalii, îl întreba pe Michel, care nu ştia nici el nimic:

— El a făcut treaba? Da, fireşte. Ticălosul! Şi acum se bizuie pe mine să-l „depanez”. În sfârşit. Nu am dreptul să-l refuz! Dar ar fi putut să se adreseze altuia!

Ar fi vrut precizări imediate. Michel nu putu să spună nimic, decât că era vorba de o hemoragie.

— Nătărăului ăsta i-o fi fost frică, conchise Tillery. În astfel de cazuri, uterul expulzează în bloc totul: ovulul, punga cu apă, placenta... Dar cel mai adesea asta se petrece în doi timpi. Este expulzat mai întâi fătul. Dar cum nu ne aflăm în faţa unei naşteri adevărate, placenta nu este încă „matură”, ea aderă încă de uter prin vilozităţi care se smulg şi care sângerează... Evident, este o situaţie dramatică. Şi Santhanas, care n-ar fi în stare să ajute o vacă să fete... Să mai zici că ăsta o să fie într-o zi medic!

— Crezi?

— Fatalmente. Ai văzut vreodată un student la medicină care să nu ajungă medic? Odată ajuns pe filieră, este o chestie automată, bătrâne. Oricum, ar fi putut să aleagă o altă zi, el şi amanta lui, pentru a-şi pregăti asasinatul!

Odaia lui Santhanas era la etajul al treilea al unei mici cafenele, pe cheiul râului Maine. O cameră mare, mobilată, banală şi tristă, împodobită cu fotografii de vedete în ţinute

sugestive, prinse în ţinte pe perete. Pe cămin, un cap de mort cu pipă şi cu beretă de student. Patul de aramă era într-un colţ. Aici, dezgolită până la sâni, pe o muşama veche cu flori albastre, plină de sânge, o fată de vreo douăzeci de ani, lividă, cu ochii închişi, respira anevoie. La picioarele patului, ca să se vadă mai bine, ardeau patru lumânări, lipite toate pe fundul unei farfurii pe un gheridon înălţat cu un vraf de terfeloage. Santhanas se agita prin încăpere, pregătea bucăţi de pânză, fierbea apă pe un aragaz. Voi să explice cum stau lucrurile.

— Lasă gura, spuse Tillery, care îşi spăla mâinile. Am înţeles. Eşti un scârbos pe cinste, amice, cum se spunea în Marele Secol[1]. Chiar dacă eşti în stare de astfel de murdării, nu le faci într-o cameră mobilată, cu patru lumânări să-ţi dea lumină, fără asepsie, fără nimic. Ştii tu că asta este o adevărată operaţie? Ştii că rişti o febră puerperală zdravănă? Hai? La drept vorbind, ţie puţin îţi pasă. Haide, asta-i. Chiuretele! Histerometrul!

— Pentru ce?

— Pentru sondaj. Îţi dai seama că mă tem. Dacă i-ai perforat uterul, eşti în stare să mă laşi s-o fac şi să spui pe urmă că l-am perforat eu. Te cunosc eu, porumbelule.

Luă histerometrul, un soi de ac lung cu culisă, terminat printr-un buton, şi se apropie de bolnavă, vârî instrumentul, care pătrunse în partea de jos a pântecelui. Michel se aplecă, privind pe rând când acest pântece, când faţa rotundă şi ca de păpuşă a lui Tillery, neobişnuit de încordată şi gravă dintr-o dată. Aştepta, atât de captivat, încât nu-l atingea neliniştea momentului.

— Nu găsesc nimic, murmură Tillery. Nu „înghite”. Nu pare a fi perforat. În cazul ăsta, bătrâne, dacă uterul e crăpat, acul merge drept înainte până în pântece, uneori până în intestin... Seamănă întrucâtva cu o peritonită. Ei bine, nu! Nimic! Poţi să te lauzi că ai noroc, individule! îi spuse, ridicându-se, lui Santhanas. Pregăteşte-ţi chiuretele. Nu. Nu-i nevoie. O să meargă şi cu mâna.

Faţa nefericitei să făcu mai palidă, făcu o strâmbătură, un geamăt scurt de durere, şi trăsăturile ei tinere şi fine, încadrate de păr blond mătăsos, se înăspriră, îmbătrâniră dintr-odată, căpătară o rigiditate, o asprime bruscă.

„O să moară”, se gândi Michel.

---

[1] Secolul al XVII-lea francez.

Şi pentru prima oară în viaţa lui avu o impresie subită de oroare, senzaţia că asista la ceva ce nu era numai un joc, un simplu accident în existenţa de student, ci o mare dramă în care era angajat întregul destin al unei fiinţe. Asta nu dură mult. Tillery terminase, îşi săpunea mâinile. Santhanas aducea cafea tare, fără zaţ. Tânăra se îmbrăcase şi, stând aşezată, bând cu înghiţituri mici, îşi recăpăta treptat culoarea. Scena redevenea liniştitoare. Michel se sili să râdă. Făcură din nou cafele, fumară ţigările lui Santhanas, aşteptând ca bolnava să fie în stare să meargă.

Michel şi Tillery fură cei care o duseră înapoi pe fată cu taxiul, pentru că Santhanas nu îndrăznea. Locuia la capătul bulevardului Foch. Era fiica unor mici funcţionari foarte corecţi, oameni de treabă, foarte decenţi, explica Tillery în taxi. Prostie de fată tânără prea liberă, prea „modernă". Profită pentru a-i face, fără să pară, morală. În colţul ei, cu ochii închişi, ea nu răspundea nimic, asculta sau somnola.

Ajunseră în faţa uşii părinţilor ei. Cum tânăra nu era în stare să coboare din taxi, Michel şi Tillery îi propuseră să o ducă ei acasă. Dar ea refuză cu încăpăţânare. Prefera să spună ea Dumnezeu ştie ce poveşti familiei. Atunci, Tillery îi dădu numărul de telefon al spitalului, îi spuse cum să se îngrijească, îi recomandă să-şi ia temperatura şi să cheme un doctor imediat ce s-ar simţi rău. Putea să fie liniştită, niciun doctor n-ar denunţa-o, nici măcar alor săi. Secret profesional. Pe urmă Michel plăti şoferului, şi Tillery se duse să sune la uşa casei.

La o fereastră se aprinse lumina. Înăuntru se auziră paşi. Atunci Tillery şi Michel fugiră cât îi ţinură picioarele, lăsând-o pe tânără şi pe părinţii ei să se descurce cum or şti. Tillery făcu, în spatele lui Michel, o cursă grozavă de cinci sute de metri pentru picioarele lui scurte.

Coi doi tineri se întoarseră la „Regele René" tocmai la timp pentru sfârşitul banchetului. Studenţii ieşeau în grupuri, se răspândeau pe strada întunecoasă. „Patronii" se urcau în maşini. Vallorge tuna şi fulgera, calmul lui grozav dispăru dintr-odată, pentru că, voind să-şi pornească automobilul, tocmai descoperise că un necunoscut binevoitor îi golise o stacană cu apă în rezervorul cu benzină. Glumele astea i se făceau zilnic lui Vallorge. Îi puneau zahăr în benzină, îi şterpeleau buşonul de la radiator sau cuvertura. Era urât de întregul mic clan al arivistilor

de la Facultatea de medicină pentru ascensiunea lui prea rapidă, şi pentru iscusinţa sa în a manevra. Odată chiar, când se întorcea din Spania, vama descoperise cincizeci de grame de cocaină sub perna lui. Nu s-a ştiut niciodată cine a vrut să-l piardă astfel. Dar Vallorge trebui să-şi dea toată silinţa pentru a-şi dovedi nevinovăţia. În seara asta, trebui să se resemneze, să-şi abandoneze acolo maşina. Suraisne îl luă în maşina lui. În timpul ăsta, mulţimea studenţilor se împrăştia în tăcere, fiecare se întorcea în vizuina lui. Câte unii, în grupuri mici, îi însoţeau, întreţinându-se familiar cu ei, pe profesorii care se întorceau pe jos la casele lor. Cât despre partida capetelor înfierbântate, aceasta se fărâmiţa şi ea. O trupă se ducea spre Casa studenţilor. O alta spre liceu, pentru a încerca să-l ia cu asalt şi să aducă în dormitoarele nefericiţilor liceeni puţină veselie sănătoasă. Un al treilea contingent pleca în căutarea negustorilor de cartofi prăjiţi care ţineau încă deschis, pentru a răsturna discret în cratiţele lor un întreg pachet de urechi omeneşti, recoltate cu răbdare în acest scop de la cadavrele în disecţie. Michel şi Tillery fură antrenaţi de o bandă gălăgioasă care, sunând la uşi, urlând injurii complicate la adresa burghezilor, răsturnând pubelele şi stingând becurile cu gaz în drumul ei, mergea să cucerească cabaretele deschise încă. Cu umbrela lui taica Donat în mână conducea gaşca micul Lapeyrade, care avea să moară o lună mai târziu.

Seara se încheie zgomotos. Au băut şampanie şi punci cu vişinată, cu nişte soldaţi beţi, într-o cârciumă din spatele cazarmei, unde s-au reîntâlnit cu Santhanas cel deşirat şi galben. Pe urmă Seteuil „pleşuvul” s-a certat cu una dintre femei, pe care a învinuit-o că i-a furat în cameră o sută de franci. Fata protesta. Sfârşiră prin a găsi hârtia în paharul lui Tillery, care, cu desăvârşire beat, se pregătea s-o înghită. Dar atunci se produse între Groix, Regnoult şi patroană o discuţie confuză în legătură cu plata. Michel o văzuse pe patroană aducând trei sticle goale împreună cu cele pline. Cearta lua proporţii. În timpul ăsta, Tillery, provocat de femei, pretindea să facă pe „Mercur” în pielea goală, stând într-un picior în echilibru pe căminul din salon, între lămpile Carcel. Cocoţat pe umerii lui Seteuil, se urcă pe cămin, se clătină, se agăţă de oglindă şi se prăbuşi cu Seteuil, cu oglinda şi cu lămpile până în mijlocul încăperii, răsturnând mese, pahare şi sticle cu un zornăit

formidabil. Urmă o ceartă generală între soldaţi şi studenţi. Michel jucă un rol strălucit, rezistând asaltului a doi dragoni uriaşi şi patronului crâşmei până în momentul în care Santhanas, printr-o stratagemă abilă, ajunse la întrerupător. Atunci, în învălmăşeală şi pe întuneric, Michel îl săltă pe Tillery în spate, în mijlocul unei confuzii de nedescris, şi fugi cât îl ţineau picioarele spre chei. Tillery, zgâlţâit pe umerii prietenului său, se smiorcăi, cerându-şi ochelarii cu o voce de copilaş.

Michel îl duse pe Tillery în camera acestuia. Aici, Tillery se prăbuşi pe podea, se înveli grijuliu cu carpeta şi adormi continuând inexplicabil să verse lacrimi. Michel coborî, ajunse din nou în bulevard unde îi regăsi pe Seteuil, Groix, Regnoult, Santhanas, o întreagă bandă pe care Seteuil o ducea la prietena lui, Madeleine Daele, o mică infirmieră de la Sanatoriu, pentru a-şi termina aici noaptea. Michel nu li se alătură. Băuse puţin. Şi cursa pe care o făcuse cu Tillery în spate îl făcuse să-şi revină cu totul. Lăsă să se îndepărteze gaşca celor aţâţaţi. Ecoul cântecului lor descrescu în oraşul adormit. Vocea ascuţită a micului şi veselului nebun de Lapeyrade le domina pe toate celelalte.

Rătăcind fără ţel, în noaptea calmă şi tăcută, Michel se întoarse spre casă.

Urcă fără zgomot, pe bâjbâite, până la primul etaj al imobilului uriaş. Acolo se desenă, dintr-odată, pe parchet, un pătrat de lumină.

— Tu eşti, Michel?

O recunoscu pe Mariette, sora lui mai mare. Avu remuşcări. Ştia bine că ea îl aştepta întotdeauna. Ar fi trebuit să se întoarcă mai devreme.

— Ce târziu vii!

— Nu trebuia să te nelinişteşti, Mariette!

— Bine, bine, acum m-am liniştit. Culcă-te repede. De-ar şti tata...

— S-a culcat?

— Demult. Somn uşor.

Ea închise uşa. De la moartea mamei lor, Mariette Doutreval veghea asupra fraţilor ei mai mici şi asupra tatălui lor ca o cloşcă şi conducea toată casa.

Michel intră în camera lui, se dezbrăcă, îşi puse pijamaua, deschise fereastra. Cerul începea deja să se lumineze. În

depărtare, la stânga, câmpia angevină începea să se arate dincolo de acoperişurile de ardezie, cu un reflex limpede asupra râului Maine, larg şi leneş, şi cu îngrămădiri încă foarte negre, care erau pădurile şi care ascundeau Loara împotmolită în nisipurile ei. Un clopot bătu ora patru, undeva, într-o biserică din suburbii.

Michel închise fereastra şi se aşeză în fotoliu. N-avea chef să doarmă. Creierul îi lucra. Îl revăzu pe Tillery făcând pe Mercur, pe Vallorge în faţa maşinii lui rămasă în pană şi pe dragonul cel zdravăn prăbuşindu-se peste patronul cârciumii când pumnul lui Michel îl lovise în bărbie. Râse de unul singur. Ce seară! Pe urmă, dintr-odată, îşi aminti de tânăra pe care Seteuil o acuzase că a furat. Îi revăzu faţa, aerul de indignare cinstită. Curios, la o astfel de făptură... Amintirea îi făcu rău, fără să ştie de ce. I-ar fi plăcut s-o revadă pe fată. Aş! Viaţa... Cuvântul îi plăcu. Îşi repetă:

— Asta-i viaţa...

Şi-o aminti pe fata aceea, amanta lui Santhanas. Ce faţă tragică avusese dintr-odată când el crezuse că va muri. Şi în taxi. Cum dracu' o fi rezolvat-o cu părinţii? Avu din nou o uşoară strângere de inimă, pe care şi-o reprimă. Repetă:

— Asta-i viaţa!

Se felicită că este tare. Frânturi din morala pe care şi-o făurise, la liceu, în facultate, acasă, la şcoala vieţii, îi reveneau, incoerente şi plăcute:

„Dincolo de bine şi de rău..." „Forţa e sfântă." *„Vae victis..."*

În acest moment se simţea foarte hotărât să calce totul în picioare pentru a fi şi el, în viaţă, un supraom...

Prea excitat, creierul îi refuza cu hotărâre somnul. Luă cartea pe care o începuse în ajun, *Crimă şi pedeapsă*. Citi câteva minute. Şi după un timp, lectura îşi făcu efectul, uită întreaga zi, îşi uită emoţiile, gândurile, visurile. Trăia acum trista aventură a Sonecicăi, fata nefericită pe care Caterina, mama vitregă, o bătea şi voia s-o prostitueze pentru a-şi hrăni propriii ei copilaşi flămânzi. Ajunse la pasajul în care Sonecica cedează. S-a vândut pentru frăţiorii ei. Se întoarce cu treizeci de ruble de argint, le dă Caterinei, se culcă fără să spună un cuvânt. Şi mama vitregă, răscolită, ghiceşte groaznicul sacrificiu, se aruncă în genunchi la marginea patului şi plânge împreună cu Sonecica.

Michel azvârli cartea, se ridică, făcu câţiva paşi prin cameră. O emoţie brutală îl strângea de gât, îl înăbuşea, un amestec de milă, mânie şi revoltă juvenilă şi generoasă, care îi umezea ochii şi pe care nu şi-o putea explica.

Capitolul al doilea

Louis, şoferul profesorului Géraudin, îşi aştepta patronul la intrarea în hotel. Panhard-ul negru şi cromat strălucea întunecat. Micul vas de flori exterior era plin. De departe, Louis se oglindea în luciul maşinii şi inima i se umplea de mândrie. La Géraudin-i, Louis era unul din personajele importante ale casei. Voinţa lui era lege aici. Pentru că, nu se ştie de ce, doamna Géraudin, care nu se temea de nimeni, se temea de Louis.

Géraudin ieşi din hotel şi urcă în maşină în faţă, lângă Louis. Nu era prima lui ieşire: dimineaţă, devreme, şoferul îl condusese deja la clinică să-şi vadă bolnavii şi operaţii.

— Este adevărat, domnule, că profesorul Suraisne este bolnav? întrebă Louis, căruia stăpânul îi permitea o anume familiaritate.

— Aşa se spune, Louis. Se pare chiar că nu-i bine deloc.

— Era aşa vesel, zilele trecute, la banchet! În dimineaţa asta nu conduceţi, domnule?

— Nu, Louis, spuse Géraudin. În dimineaţa asta, nu. Operez. Mergem mai întâi la Gigon, la facultate.

Înainte de a opera, Géraudin evita din prudenţă consumul nervos. Trecuse de şaizeci de ani, şi deşi se ţinea verde, socotea înţelept să se menajeze. Era un bărbat încă în plină putere, scund, robust, sanguin, cu ochi cenuşii injectaţi, şi cu urechi cărnoase şi roşii, înfundate în carnea gâtului apoplectic şi prea gros. Sub mustaţa tunsă americăneşte, gura făcea o cută tristă şi obosită. Scoase din buzunar un etui de aur şi aprinse al treilea trabuc din dimineaţa aceea. Géraudin îşi reproşa adesea că fumează prea multe trabuce. Asta îi făcu să se gândească din nou la începutul său de arterioscleroză. Inconştient, cu un gest care-i devenise familiar şi mecanic, pipăi între degetul mare şi arătător lobul urechii, mereu prea caldă şi arzătoare.

Reuşita lui Géraudin dura de treizeci de ani. Fusese pregătită de Salnikov, un doctoraş, nici măcar titularizat, dar extraordinar

de îndrăzneţ şi clarvăzător, care prevăzuse ce drum avea să urmeze medicina modernă.

După câţiva ani de practică obscură, Salnikov se lansase în stil mare în acea ştiinţă, pe atunci nouă, de care se entuziasmau bolnavii hrăniţi de speranţă: razele X. Succesul său, favorizat de vogă şi de admiraţia generală, şi meritat de altfel printr-un devotament şi o conştiinţă profesională absolute, ca şi printr-o precizie rar întâlnită a diagnosticului, fusese fulgerător.

Pe acest Salnikov îl pasiona medicina. Dar o medicină în evoluţie, o medicină a viitorului. Fusese un precursor, îndrăzneţ până la temeritate, raţionalismul său ştiinţific îl ducea în fruntea tuturor confraţilor săi pe căile adesea periculoase ale medicinii de avangardă. Tocmai această îndrăzneală îi atrăgea o clientelă fascinată. Amputări mari, ablaţii de organe, grefe, nu dădea înapoi de la nimic. Medicul acesta ar fi fost un prinţ al chirurgiei. A fost primul, în regiune, care a încercat rezecţia firelor simpaticului. Chiar şi chirurgii ezitau să-l urmeze, să practice intervenţiile revoluţionare pe care le prescria el. Asta îl exaspera, căuta zadarnic, din chirurg în chirurg, omul care îi trebuia, care să-l asculte, care să devină mâna savantă, infailibilă şi inteligent docilă a creierului său.

Atunci îl întâlni pe Géraudin.

Bernard Géraudin, fost şef de clinică al profesorului Rillerac, tocmai fusese debarcat de „patronul” său, şi acum vegeta. Chirurgul Rillerac ar fi vrut demult să-l vadă pe elev căsătorit cu fiica lui şi urmându-i la catedră. Dar Géraudin avea o legătură cu o modistă şi refuza s-o rupă cu ea. Era tânăr, era la vârsta când plângi ascultând „Louise” şi te exalţi cântând:

Fiecare om are dreptul de a fi fericit

Fiecare om are dreptul de a fi liber...

La acest prim dinte al „patronului” împotriva elevului său se adăugă curând un al doilea. Rillerac aflase că tânărul său şef de clinică începuse să opereze în oraş şi să-şi facă o mică clientelă. Asta Rillerac nu putea să i-o ierte. Îl concediase pe Géraudin, îl distrusese pe tânărul prea grăbit să-i facă concurenţă.

Aruncat în stradă, condamnat acum să-şi aştepte la nesfârşit catedra de profesor, lipsit de capitalul care i-ar fi permis să-şi deschidă o clinică, Géraudin o ducea de azi pe mâine făcând operaţii la domiciliu.

Se născuse în regiunea Bordelais, din părinţi săraci. Şi viitorul se anunţa întunecat pentru acest băiat robust, excelent anatomist, căruia zece ani de viaţă mediocră, de birturi, camere mobilate şi umilinţe în faţa celor avuţi îi ascuţiseră teribil dinţii. El ajunse să-l cunoască pe Salnikov, crezu în el şi-l urmă.

La început l-a cam luat ameţeala. În acea vreme, Salnikov era cu mult înaintea medicinii oficiale. În fiecare zi îşi risca toată bunăstarea, ca un jucător, pe o intervenţie. Scria, de exemplu, fără să clipească, pentru a-şi acoperi chirurgul: „Declar pe propria mea răspundere că domnul X, suferind de emfizem, trebuie adormit cu cloroform, şi nu cu eter...” Puţin câte puţin, Géraudin se obişnui cu această îndrăzneală. Deveni instrumentul docil, care execută şi care înţelege. Aşa încât Salnikov declara tuturor clienţilor săi: „Şi pentru operaţie, Géraudin! Numai el e în stare! Nu-l văd decât pe el!”

Géraudin beneficia astfel de renumele protectorului său şi de îndrăznelile acestuia. Nu se mai făcea deosebire între ei. Se spunea: „Géraudin ăsta, ce îndrăzneală!”

Şi este adevărat că Géraudin îşi însuşea puţin câte puţin vederile maestrului său, şi se lansa în stil mare, după bunul lui plac, în ceea ce numea chirurgie constructivă, creatoare. Salnikov fu adevăratul profesor al lui Géraudin. În contact cu el tânărul chirurg îşi formă treptat o concepţie personală şi nouă asupra chirurgiei. De aici, succesul lui. Curând putu să-şi deschidă o clinică.

De mai multe ori Salnikov se încredinţă pe sine însuşi mâinilor prietenului său. Se consuma, muncea prea mult, se distra fără să păstreze măsura. Géraudin practică mai întâi pe Salnikov, pentru prima oară în Franţa, extirparea hemoroizilor. Şi hemoroizii lui Salnikov deveniră extraordinar de celebri. Rând pe rând, Géraudin îi scoase prietenului său vezica biliară, pe urmă stomacul, pe urmă o bucată din intestin. Şi Salnikov muri în clinica prietenului său la două zile după o grefă osoasă pe coloana vertebrală pe care i-o ceruse, şi care de altfel reuşise.

Dar de-acum Géraudin se putea lipsi de bătrânul său profesor. Era lansat. Nimeni, chiar dintre duşmani, nu-i mai contesta valoarea. Şi cum el nu făcea parte dintre cei ce ştiu păstra mult timp în ei vârsta sacrificiilor şi a sărăciei voioase – adevărata tinereţe –, tentat de bani pe măsură ce-i câştiga, Géraudin îşi rupse legătura, o părăsi pe modista pe care o cunoscuse când

avea vreo douăzeci de ani şi se căsători cu Valérie Largilier, fiica mezină a decanului facultăţii! Viaţa nu este o romanţă. Cu prietena sa avusese un copil. Îi oferi o suma serioasă, pe care aceasta o respinse.

Căsătoria cu fiica decanului îi asigură la facultate o catedră, pe care Largilier o creă anume pentru el. Valérie aducea soţului ei o zestre princiară. Dar curând Géraudin fu în măsură să se dispenseze de această zestre. Clientela lui era cea mai bogată, cea mai strălucită din regiune. Industriaşi, oameni politici, personalităţi de tot felul nu voiau să se lase operaţi decât de Géraudin. Şi onorariile exorbitante pe care le cerea, bizareriile lui, aroganţa, exigenţele de om care poate dispreţul banul creau în jurul lui o legendă respectuoasă: „Este un original”, spunea lumea.

La facultate, Géraudin domnea. Toţi deputaţii din regiune erau prietenii lui. Mai ales Guerran, avocatul, tânăr încă pentru că nu ajunsese la cincizeci de ani, deputat la treizeci, ministru la treizeci şi şase, fusese pentru el un sprijin de nepreţuit. Géraudin, care se pricepea la oameni, îl lansase pe Guerran. Şi Guerran îl răsplătise din plin. Guerran era cel care îi asigura lui Géraudin o influenţă enormă în întreg departamentul. Géraudin numea de fapt chirurgii din toate spitalele, îşi aranja elevii, le păstra cele mai bune posturi. Guerran obţinuse pentru Géraudin rozeta şi eşarfa în alb şi auriu de mare ofiţer al Legiunii de onoare, şi tot Guerran făcuse să fie considerate ca „depăşite” toate decretele care ar fi putut dăuna prietenului său Géraudin şi îl plasase în postul de secretar al facultăţii pe un verişor al lui Géraudin, César Gigon. Iar rolul lui Gigon era şi el de nepreţuit.

Fără îndoială, Géraudin se putea considera omul cel mai adulat şi cel mai urât din ţinut. Pentru triumful său se căutau cele mai monstruoase explicaţii. Chiar pentru sprijinul lui Guerran voiau să găsească alte cauze decât prietenia: se mergea până la a se susţine că politicianul ar fi fost amantul doamnei Géraudin, cu ştirea soţului ei, bineînţeles. Şi totuşi, chiar dacă avea un caracter infernal, Valérie Géraudin era incoruptibilă. În mijlocul acestui val de calomnii, Géraudin îşi vedea de drum fără măcar să ridice din umeri. Pentru că era sigur de un lucru, şi inamicii lui o ştiau şi ei: că şi fără Salnikov, fără Gigon, Valérie sau Guerran, el ar fi ajuns în ciuda a tot şi

numai prin el însuşi la glorie, graţie geniului său operatoriu. Şi mai ales asta nu i se ierta.

La etajul doi al facultăţii, la capătul birourilor, Gigon îşi avea cămăruţa lui, modestă şi prăfuită, de unde domnea asupra studenţilor şi asupra „patronilor”. În general, se subapreciază puterea unui modest secretar de facultate. De fapt, el este cel care poate suspenda sau aplica un anume regulament, să modifice un dosar, să închidă ochii asupra unei încălcări de drepturi. Practic, Gigon era cel care decora, împărţea locurile, hotăra avansările. Acest văr îndepărtat al lui Géraudin locuia la ţară. Căci la Angers el ar fi fost de dimineaţa până seara copleşit de vizite. Îşi mărea veniturile modeste vânzând în contul unei mari librării cărţi de lux despre medicină şi artă. Desigur, micul corp de arivişti care există în orice facultate cumpăra mult de la el.

În acea zi, culoarul strâmt care-i servea de antecameră era plin. Bourland, Huot, Van Der Blieck, agregaţii, îl salutară pe Géraudin, marele patron, şi se dădură la o parte pentru a-i face loc să treacă. Gigon, care conducea un vizitator, îl primi cu deferenţă pe ilustrul său văr şi, scuzându-se cu un gest faţă de ceilalţi, îl pofti înăuntru.

— Vedeţi, îi spuse, am o grămadă de lume! Au aflat că Suraisne nu e deloc bine. Atunci, şirul candidaţilor s-a pus în mişcare. De două ore defilează pe aici o mulţime de ambiţioşi. Vor să aibă veşti, să ştie exact ce se întâmplă, să vadă care ar fi şansele fiecăruia...

— Suraisne n-a murit încă, ce dracu’! zise Géraudin.

— Tocmai, tocmai! Este ceea ce le spun şi eu tuturor. Bun. Dar nu pentru asta v-am deranjat...

Îşi expuse planul: visa să creeze o decoraţie nouă: Ordinul Meritul medical, care ar constitui o etapă spre Legiunea de onoare şi i-ar da pe de altă parte lui Gigon un instrument în plus de influenţă. Cu sprijinul lui Guerran, proiectul ar fi avut reuşita asigurată.

Géraudin promise să-i vorbească lui Guerran cu prima ocazie când se vor întâlni. Şi îl părăsi pe Gigon, pentru a-i regăsi pe Louis şi Panhardul, care îl duseră spre *Egalité*. Panhardul înainta legănându-l încet. Géraudin se gândea la Suraisne, la mica trupă de tineri condamnaţi să dorească moartea unuia mai vârstnic

pentru a mai urca cu o treaptă. Şi îşi spunea că această „politică a facultăţii”, aceşti „patroni” înconjuraţi de o curte şi dispunând ca stăpâni absoluţi de viitorul elevilor lor, fără ca examenele sau concursurile să aibă cea mai mică valoare, nu erau, hotărât, făcute pentru a favoriza competiţia cinstită şi nici confraternitatea. Îşi amintea cu un pic de amărăciune decanii săi tineri, de Rillerac care-i făcuse vânt pentru că încercase să-şi câştige traiul. Revedea grupul neliniştit, tropăind pe culoarul lui Gigon. Şi oricât de abil îl folosise el însuşi, socotea că sistemul era rău.

Capitolul al treilea

Fără grabă, Michel se îndrepta spre spitalul *Egalité*. Era în avans: Regnoult îşi terminase mai devreme ca de obicei cursul la facultate. Şi drumul nu era lung. De altfel, Géraudin, mereu surmenat, ajungea rareori la timp.

Michel trecu pe lângă faţada spitalului, intră pe o uşă laterală pentru a evita ocolul pe la uşa din faţă, şi traversă sala de oto-rhino-laringologie, „nas-gât-urechi” cum se spunea cel mai adesea, unde săracii oraşului îşi aduceau copiii la operaţie. Dispensarul era în plină activitate. Pe băncile aliniate de jur-împrejurul sălii imense aştepta o întreagă mulţime îmbrăcată în veşminte multicolore: femei, bărbaţi, bătrâni, toţi cu câte un copil pe genunchi sau cu un bebeluş în braţe, sau cu câte un băiat sau o fată aşezaţi lângă ei, palid şi neliniştit. Era cald. Radiatoarele funcţionau din plin, pentru că dimineaţa de toamnă era deja rece. Un miros acru de lânuri umede, de sudoare şi de omenire înghesuită domina parfumul acid al antisepticului cu lămâiţă, cu care sora Angélique vaporizase înainte de deschiderea spitalului. Toată această mulţime, vârâtă în căciuli de lână, verzi sau roşii, trase peste urechi, în fulare maron sau bleumarin, în pardesie gri-verzui, în şorţuri albastre, în eşarfe galbene sau alb-murdar, cu paltoane vechi de culoarea drojdiei de vin, violete sau cenuşiu-închis, alcătuiau de-a lungul băncilor o amestecătură de culori agresive, şocante şi crude. Mereu alţii intrau în sală, veneau să se aşeze printre ceilalţi. Se vorbea puţin. Priveau toţi spre uşa din fund, spre încăperea în care grasul Belladan, şeful de clinică al profesorului de chirurgie infantilă, opera amigdalele şi polipii. La fiecare trei minute uşa

aceasta se deschidea: ieşeau patru, cinci mame, femei din popor, gârbovite şi speriate, în boarfele lor largi şi decolorate, fiecare purtând pe braţe un prunc, un copil livid sau împurpurat, cu nasul şi gura însângerate, care urla. Ele se întorceau la locurile lor, în vreme ce un intern le aducea o bucată de gheaţă s-o dea copilului s-o sugă.

— Alţii! striga grasul Belladan.

Alte cinci femei se ridicau, înaintau spre cabinetul din fund cu puştii lor îngheţaţi de spaimă. Uşa se închidea în urma lor. Ţipete groaznice. Apoi uşa se deschidea din nou. O nouă serie de copii cu gura însângerată.

— Alţii!

Totul mergea teribil de repede. Ca pe bandă. De altfel, aşa şi trebuia să fie. În fiecare dimineaţă, la dispensar trebuia să smulgă gratuit sute de amigdale sau de polipi. Michel merse să arunce o privire în mica sală de operaţii şi să-i strângă mâna lui Belladan. Se mira o dată în plus de virtuozitatea şefului de clinică. Un infirmier îl apuca pe unul din puşti, îl lega zdravăn de un scaun sau pur şi simplu îl ţinea strâns cu braţele lui puternice. Un proiector pe rotile, apropiat la un metru de faţa copilului, îl orbea. Deschideau gura micuţului, cel mai adesea cu forţa, pentru că acesta nu voia. Un intern îi vâra între dinţi căluşul, îi deschidea cât putea maxilarele. Belladan vâra lingura, apăsa limba, împiedica efortul disperat al pacientului de a voma, introducea foarte repede o chiuretă, mult în spatele valului palatin, o ridica în sus, spre baza craniului, clătina, răzuia, curăţa. Curgea sânge. Urlete. Accese de tuse violentă. Greţuri. Copilul, înăbuşit, legat, nebun de suferinţă şi de spaimă, înghiţea, se sufoca, voma, scuipa, adesea chiar în obrazul lui Belladan, resturile însângerate smulse din gâtul său. Se terminase. Îl dezlegau. Mama îl ducea suspinând. Şi Belladan îşi ştergea faţa cu un tampon de vată, făcând semne să fie legat următorul.

— Ar trebui adormiţi, desigur, îi spunea lui Michel, în timp ce-şi ştergea dintre sprâncene un scuipat sângeriu. Dar nu se poate. Le fac doar o uşoară anestezie locală, când am timp. Dar asta se întâmplă rar! Sunt prea mulţi. Vezi ce aglomeraţie e! Cu adevărat nu avem mijloace. Rămâne de ştiut dacă chirurgia trebuie să se adapteze nevoilor dispensarului, sau dacă nu va trebui ca dispensarul să se adapteze nevoilor chirurgiei.

Medicină administrativă, bătrâne, medicină etatizată... Nu ne promite lucruri prea grozave pentru viitor. Îi plâng pe bolnavii timpurilor ce va să vină! Şi-l plâng de asemenea pe medic. Pentru că ai să vezi: nu administraţia va fi în serviciul medicinii, ci medicina va trebui să se acomodeze cu cerinţele administraţiei. O să avem de ce râde! Ăsta e? E gata? Hai, micuţule, curaj...

Se apropia de o nouă victimă, cu chiureta în mână.

— Nu plânge. Să le arătăm că ai curaj... Uită-te la mămică-ta ce necăjită e...

Michel ieşi, urmărit de un ţipat oribil. Se îndepărtă repede. Pentru a ajunge la pavilionul lui Géraudin, traversă curtea vechii mănăstiri. Şi observă cu părere de rău că erau în curs de a o revopsi. O echipă de zugravi acopereau cu un maroniu gros stâlpii şi arcurile bolţilor.

Spitalul *Egalité* ţinea de localitatea Mainebourg. Vechea mănăstire de benedictini fusese excesiv mărită şi desfigurată prin două aripi gigantice, două clădiri monumentale de fier, sticlă şi beton armat, un soi de cuşcă pentru muşte, ameţitoare şi strivitoare. În mijloc însă continuase să supravieţuiască mănăstirea, intactă, foarte frumoasă, foarte liniştită, cu galeria ei circulară, cu bolţile ei din cărămidă şi piatră, şi cu peluza ei verde, întinsă ca un covor la picioarele unei statui a Fecioarei, în întregime albă în mijlocul acestei prospeţimi. Un jet de apă susura într-un bazin rotund. Din nenorocire, toate astea dispăruseră. Mai întâi Fecioara, pentru motive politice, pe urmă micul jet de apă care mina, pare-se, finanţele Asistenţei publice, în sfârşit, peluza, înlocuită, în numele economici, cu un pavaj solid şi sonor de gresie. Abatele Vincent, preotul, protesta zadarnic la fiecare din aceste noi ravagii. Acum, municipalitatea din Mainebourg pusese să se vopsească mănăstirea, pereţii, stâlpii şi până şi tocurile ferestrelor cu o mâzgăleală maronie, uleioasă, cu un gudron de neşters care amintea funebrele nuanţe ale unui material de război. Abatele Vincent alergase prin toate birourile primăriei pentru a-şi apăra mănăstirea, pledase pentru frumuseţile ei, pentru ce s-ar fi putut face cu ele. Cărămida roşie a zidurilor şi a stâlpilor, capitelurile şi nervurile în piatră albă ale bolţii, brâurile din piatră plină şi ardezia albastră a acoperişurilor, toate acestea bine răzuite, bine curăţate, ar forma o armonie de culori magnifice. Dar se izbise

de principiile intransigente de economisire ale consilierilor municipali. În plus, primarul Mainebourgului, Chatelney, era ca din întâmplare reprezentantul unei fabrici de vopsele. Aşa că se zugrăvea din abundenţă întregul oraş.

Capela, arsă în timpul revoluţiei, făcuse loc birourilor economatului. Dar la subsol continua să existe cripta, frumoasă piesă de arhitectură cu bolţi gotice, cu fascicule de mici coloane zvelte, cu mascaroni de piatră detaliaţi fin cu figuri de îngeraşi înaripaţi. Aici se instalaseră generatoarele pentru încălzirea centrală. Grămezi de huilă alcătuiau o mică fortificaţie de întuneric şi de praf, urcau până la bolţi, învăluiau stâlpii până la capitelurile sculptate şi îi înfăşurau într-un strat negru şi coroziv de cărbune şi funingine. Ţevi enorme şerpuiau în această umbră, îmbucate una în alta ca nişte reptile. Jos, pe dalele antice de marmură altădată neagră şi albă, se aflau cazanele. Apa lor ruginită lâncezea pe sol, unde forma un noroi gros. Din loc în loc se mai ghiceau pe pietrele uzate o inscripţie veche, numele călugăriţelor înmormântate aici, sub cazane.

Abatele Vincent rătăcea cu pioşenie şi dezolare printre aceste ravagii. La fel Géraudin, Donat, Ribières ca şi alţi profesori, pentru că medicul este dublat adesea de un iubitor de artă şi un colecţionar avizat, veneau să admire un detaliu de sculptură, un cap de femeie sau de diavol încă vizibil sub stratul de funingine, şi-şi regretau neputinţa în faţa vandalismului administrativ. Dar municipalitatea din Mainebourg era foarte anticlericală şi nu se interesa de capele.

În curtea secţiei chirurgie, studenţii îl aşteptau pe Géraudin. În halate albe, cu berete pe cap şi câteva caiete sub braţ, veneau direct de la facultatea de medicină unde, înlocuindu-l pe patronul său Doutreval, Regnoult le ţinuse cursul de neuropsihiatrie. Doutreval, tatăl lui Michel, se ocupa de psihiatrie. Şi cel mai adesea, prins de lucrările lui, scăpa de grija cursurilor, ca mulţi alţi colegi de-ai săi de altfel, pe seama lui Groix şi Regnoult, cei doi candidaţi ai săi la titlul de agregat. Ei erau încântaţi s-o facă, pentru că vedeau în asta ocazia unui excelent exerciţiu oratoric în vederea concursului. De câteva săptămâni, cursurile lui Regnoult se bucurau de mare succes, mai ales în faţa studenţilor noi. Misiunea lui Regnoult, mai grea decât s-ar fi crezut de altfel, era să cheme un internat oarecare,

adus pe picioare sau pe o masă cu rotile, pe care îl examinau pe toate părţile, pentru a pune în lumină semnele cele mai secrete ale bolii lui. Unii bolnavi, încă lucizi, mai ales tinerii, sufereau din cauza rolului acesta de cobai. Alţii, obişnuiţi, nu mai roşeau. Şi unii chiar erau vădit mândri de rolul lor. Spitalul, promiscuităţile, injecţiile, pansamentele şi examenele medicale publice înăbuşă ruşinea şi dezvoltă uneori un adevărat exhibiţionism. Încercau să-i convingă.

— Domnii aceştia vă vor examina. Este pentru binele dumneavoastră, pentru vindecarea dumneavoastră.

Bolnavul, convins, se umfla în pene.

Sifiliticii ramoliţi, acei P.G.[2] mereu mulţumiţi, adesea foarte bine în aparenţă, voinici, solizi şi complet ţicniţi, ziceau măscări în gura mare, cum spunea Tillery, şi dădeau mereu un spectacol foarte reuşii.

Aşteptându-l pe Géraudin, Tillery, pe trotuar, cu ochelarii lui enormi încălecaţi pe vârful nasului, făcea scamatorii cu cărţi şi pălăvrăgea cu tonul unui şarlatan de bâlci. Santhanas juca pocher cu zaruri cu marele Seteuil. Alţii fumau sau îşi povesteau cancanuri de la spital şi de la „fac”. Regnoult şi Flégier, mai serioşi, discutau de locul pe care-l va lăsa Suraisne, dacă va muri, şi de şansele de reuşită ale diferiţilor concurenţi. Michel îl însoţea prin saloane pe prietenul său Groix „Cicatrice”, asistentul tatălui său, la fel ca Regnoult, care voia să-i arate un frumos caz de sifilis, un şancru al buzei cu totul deosebit la o prostituată de douăzeci de ani. Cazurile astea tipice devin rare.

— În Anglia mai găseşti câte vrei, explica Groix. În Europa s-a terminat. În schimb, aici sunt infinit mai multe sifilisuri nervoase. S-ar zice că indicaţiile noastre refulează numai răul, îl duc pe un alt teren. Povestea cu pecinginea înăbuşită care-l omoară pe sugaci. Cine ştie? Bătrânele noastre doici ştiau poate mai multe decât noi despre asta.

Traversară saloanele, domol, vorbind cu glas tare, iar bolnavii din paturi îi urmăreau din ochi. În ambrazura unei ferestre, o fată tânără, în picioare, se spăla, ascunsă în spatele perdelelor de pânză albă prinse în ace una de alta.

— O finuţă, explică Groix, mai sunt şi de astea. Se află aici pentru o boală de piele. Îi e teamă de prostituate, la spălător... Cuvintele. Şi păduchii...

---

[2] Phagédéniques (cu şancru fagedenic).

— Şi pe urmă, explică sora Angélique-scorpia, care tocmai sosise, îi e frică de bruneta aceea mare, spaniola. Târfa asta solidă are o slăbiciune pentru ea. O sperie, îi spune că o să-i facă un copil pe la spate... Ce mai adunătură! Chiar ieri, roşcata aia mică, ştiţi care „ulcica”, dansa „la moukere” în pielea goală, în mijlocul spălătorului.

Sora Angélique-scorpia, oţelită de treizeci de ani de spital, spunea întotdeauna lucrurilor pe nume.

— Am să mă iau de ea, spuse Groix.

Îi arătă în trecere lui Michel şancrul promis, ceva foarte frumos, caracteristic, un adevărat model, o fotografie de Larousse medical, cum spunea Groix. Pe urmă se duse să aibă o explicaţie cu spaniola şi cu mica roşcată în spălător.

— Sifilitice nenorocite! Nu vă mai ajunge că-i stricaţi pe bărbaţi! Acum vă mai luaţi şi de fete cinstite! O să vă vâr la închisoare! O să vedeţi voi!

Fetele, goale până la brâu, cu sânii grei şi căzuţi, plecau capul, ceată prefăcută şi temătoare, şi continuau să se spele, să-şi ridice fustele, să-şi vâre pe sub cămaşă, cu un gest profesional, bucăţi de şervet săpunite, fără să răspundă. Erau otrava spitalului, salonul cel mai greu de condus. Veneau uneori bete. Trebuia ca sora Angélique să le culce cu forţa, trăgându-le câteva palme peste faţă. Unele sifilitice mai erau şi acoperite cu eczeme purulente. Sora Amélie, o fetişcană ceva mai mare de douăzeci de ani, era cea care se însărcinase să le spele puroaiele. Una dintre ele, însărcinată, tocmai născuse la şapte luni şi jumătate un copil mort, cangrenat tot. O alta, pe jumătate nebună şi pe deasupra tuberculoasă, o ştergea, fugea câte trei zile, şi se întorcea îmbrăcată de-a-ndoasele şi aiurind. Trebuiau s-o culce, s-o hrănească cu forţa, printr-un tub pe care i-l vârau în nas şi pe care îl împingeau astfel până în gât; îi puneau pe cap, în permanenţă, o pungă cu gheaţă, care îi tot aluneca. Celelalte nu voiau să i-o pună la loc, pentru că se temeau de tuberculoză. O bătrână reumatică se ridica de fiecare dată şi venea să i-o aşeze din nou pe cap. O alta, veche clientă a trotuarelor, despotică şi crudă, pe jumătate paralizată, îşi tiraniza vecinele, punându-le să o servească; cerea să fie pieptănată, să i se spele picioarele, să i se taie unghiile de la degetele de la picioare. Se temeau atât de tare de limba ei otrăvită, încât o ascultau. Numai ea avea dreptul să ţină lângă

pat o găleată igienică, care vicia atmosfera. Îl înnebunea pe Groix; în fiecare dimineaţă o durea câte ceva. Când se apropia sfârşitul perioadei de spitalizare, pleca pentru o zi sau două, pentru a avea dreptul la o nouă internare. Pe urmă se întorcea imediat. „Patronilor” li se făcea milă de ea şi o acceptau în secţia lor. Fusese în tinereţe amanta unui mare industriaş. O numeau „Coiful de aur”; pe vremea aceea avea maşină proprie... Amintiri pe care le depăna uneori în faţa celorlalte, impresionate.

În trecere, Groix îi arăta lui Michel creaturile, îi spunea povestea, cazul lor.

În spatele lor, sora Angélique-scorpia pregătea injecţiile, le chema pe rând pe fete.

— Hei, tu, de colo „ulcico”! E rândul tău!

Le brusca, aşa cum îi brusca pe toţi, autoritară, aprigă şi neobosită. Un bătrân cerşetor credincios o urmărea, cu nasul în plosca pe care o purta ca pe o relicvă.

Afară, în curte, o portieră se trânti cu un zgomot surd. Michel se duse la fereastră.

Louis, şoferul lui Géraudin, îşi ajuta stăpânul să coboare din Panhard.

— Uite-l pe patron! spuse Michel.

Groix şi el se repeziră pe scări, pe care le coborâră din patru în patru trepte, traversând, pentru a ajunge mai repede, pavilionul canceroşilor, unde Heubel trata cu radium cancerele de piele. O mulţime de nenorociţi, cu o pânză de mătase gumată pe piele, se plimbau încolo şi încoace melancolici. Înţepaţi direct în carne, în plină buză, sau în nas, în obraz, în limbă, pleoapă, în colţul ochiului, ei purtau un mic vârf de metal, ceva ca acul de oţel al unui fonograf, care conţinea câteva miligrame de radium. Şi cum persoana lor fizică era astfel dintr-odată pusă în valoare şi reprezenta acum un capital important, aceşti nenorociţi milionari erau urmăriţi de foarte aproape. Nu aveau voie să iasă din pavilion. Ca să-i poată găsi oriunde s-ar fi dus, le puneau la butonieră un disc mare de stofă roşie, o rozetă gigantică a Legiunii de onoare, care însemna: „Atenţie, radiu”. Rătăceau astfel, lugubri şi murind de plictiseală, tânjind până la durere după o ţigară inaccesibilă, aceşti bătrâni coate-goale înfometaţi, care valorau acum averi, purtători şi prizonieri

simbolici ai unor comori a căror cifră i-ar fi făcut altădată să caşte ochii cât cepele.

Bernard Géraudin era marele stăpân al spitalului, ca şi al facultăţii. „Spitalul sfântul Géraudin” spuneau studenţii vorbind de *Egalité*. Prietenul său, Olivier Guerran, făcuse să fie numit administratorul azilurilor. În această calitate, Géraudin îşi însuşise un pavilion unde îi plasa pe bolnavii care plăteau şi care nu aveau loc în clinica sa particulară. Avea astfel două clinici, una de mare lux, şi alta spre folosinţa claselor mijlocii. Dar în pavilionul său erau întotdeauna două sau trei paturi rezervate pentru primarul sau pentru consilierii municipali din Mainebourg, sau pentru prietenii acestora. Aici îi îngrijea gratuit, sigur astfel de sprijinul lor la nevoie. Domnii aceştia achitau nota de plată prin casieria azilurilor, adică prin cei sărmani.

Un decret recent tocmai interzisese clinicile particulare în interiorul spitalelor publice. Dar Guerran acţionase imediat. Decretul trecuse la „depăşite”, împreună cu un al doilea decret interzicând cumulul funcţiei de chirurg cu cea de administrator al azilurilor. Şi relaţiile lui Géraudin cu Gigon sfârşiră prin a-i asigura autoritatea dictatorială. Mulţumită lui Gigon, Géraudin putea sfida regulamentele, să acorde când era nevoie favoruri şi permise de trecere internilor şi favoriţilor săi, să-i numească direct pe oamenii săi în posturile pentru care s-ar fi dat concurs, modificând liniştit articolele din text care l-ar fi putut deranja. Sau afişul care anunţa concursul era atât de discret lipit în colţurile cele mai întunecoase ale localurilor administrative, încât nimeni nu ştia de el. Nu exista aşadar decât un singur candidat, cel al lui Géraudin. Şi ieşea victorios fără niciun pericol.

Flégier, şeful clinicii, se precipită în faţa „patronului”. Urmat de mulţimea studenţilor, Géraudin intră în pavilion, îşi puse halatul alb, neîncetând să-l interogheze pe Flégier, se duse până la uşa sălii de operaţii să vadă „meniul”.

— Haideţi, domnilor, turul saloanelor.

Elevii îl urmară de-a lungul coridoarelor spitalului. Din salon în salon, cu Géraudin în frunte, trupa înainta, parcurgea culoarele, se strecura printre paturi. În fiecare sală veneau internul de gardă şi călugăriţa, arătau cu degetul foile de temperatură agăţate la picioarele paturilor. Bolnavii, culcaţi, aliniaţi, priveau, scoşi pentru moment din plictiseala şi durerea lor. Aşezată pe

patul ei, o bătrână făptură buimacă – bolnavă de cancer la sân – tocmai adusă din sala de operaţie a lui Heubel, se uita în jurul ei cu o privire prostită. Mai departe se opriră în faţa unei tinere. Dintr-o mişcare, cuvertura dată în lături îi descoperi trupul. Géraudin îi ridică cămaşa până peste sâni.

— Observaţi faciesul. Edemul creşte odată cu aritmia cardiacă... Sarcomul este în creştere foarte netă.

Folosea special cuvinte pe care femeia săracă nu le putea pricepe. Precauţie pe care până la urmă o uitau cu uşurinţă. Pentru că se uită puţin câte puţin, după o perioadă mai lungă, că ai de-a face cu o fiinţă umană. Cazul era interesant. Toţi studenţii, unul după altul, trebuiau să-i palpeze pântecele. Pe unii dintre ei îi puse să facă o palpare vaginală. Femeia, roşie toată, goală pe aşternutul ei, întorcea capul să nu se vadă că plânge. Atunci Géraudin, care îşi dădu seama de asta, spuse câteva cuvinte foarte simple, foarte bune, foarte frumoase la acest mare profesor, cuvinte care se scuzau, care cereau iertare nenorocirii pentru că se serveau de ea.

— Micuţa mea, trebuie să ne ierţi, să ne înţelegeţi! Ne faci un serviciu enorm! Ne îngădui să ne instruim, toţi aceşti tineri şi eu. Mă ajuţi să-i uşurez pe nişte nefericiţi asemenea ţie, să-i vindec. Ne dai voie, nu-i aşa?

Géraudin nutrea respect pentru nefericirea altora. Ştia să vorbească celor nenorociţi. Se vedea după asta că fusese el însuşi sărac. Femeia nu spuse nimic, dar nu mai plânse. S-ar fi spus că-i era mai puţin ruşine pentru toate aceste mâini care se plimbau pe trupul ei gol.

De altfel, celelalte, obişnuite cu spitalul, rămâneau indiferente când erau examinate astfel. Altele aveau un surâs trist, jenat. Cele de care nu se ocupaseră studenţii plângeau în colţul lor, gândindu-se fără îndoială la casa lor. Niciunul din tineri nu se neliniştea pentru asta, nu se ducea la ele, nu se oprea pentru a le consola. Treceau mai departe. Faptul că erau câte patruzeci, cincizeci îi jena pe studenţi, îi împiedica să aibă gestul de compasiune pe care fiecare dintre ei l-ar fi făcut dacă tovarăşii lor nu s-ar fi aflat acolo. Omului îi este în mod ciudat ruşine să fie bun.

În mica sală specială pentru raze X se îngrămădeau vreo douăzeci de studenţi. Michel îşi făcu loc cu mare greutate. Becul roşu al unei lămpi mici lumina slab întunericul. Pe urmă, dintr-

odată, obscuritate. Şi toată lumea se apleca asupra unui ecran verzui, plimbat orizontal pe deasupra unui bolnav alungit pe care nu-l văzuseră la început. Un picior rupt, asupra căruia Heubel încerca un sistem nou al lui. Era aici tocmai pentru asta. Dădea explicaţii, plimba peste această tibie sfărâmată scheletul mâinii sale, pe care ghiulul de platină făcea un nod negru. Trecea prin osul străpuns cu sfredelul un fir de argint, de care era suspendată o greutate pe care o schimba după tracţiunea ce o avea de exersat. Se vedea pe ecran sârma petrecută prin os. În umbră, Heubel adăuga greutăţi, lua din ele, le demonstra lui Géraudin şi studenţilor săi ingeniozitatea sistemului. Se auzea geamătul de durere al bolnavului, reţinându-şi plânsul. Bărbat? Femeie? Michel ieşi fără să o afle.

Turneul se sfârşi cu salonul copiilor. Stăteau în pătuţurile lor, rânduri bine aliniate de căpşoare palide şi cuminţi pe pernele albe, şi-i priveau trecând, cu ochii lor îndureraţi de mici victime.

— Anemie pernicioasă, spunea Géraudin. Peritonită. Osteomielita.

Felul acesta al lor de a-i urmări, cu pupilele lor mari, liniştite, resemnate, nevinovate, îl stânjenea întotdeauna pe Michel, îl făcea să se gândească la nişte biete animale supuse şi blânde, condamnate fără a şti de ce, acceptând, fără să înţeleagă, să plătească pentru un imens păcat colectiv la care avea vag sentimentul că participă şi el, prea bogat şi prea fericit. În faţa unui băieţel palid de tot, Géraudin se opri pentru a lua puţin sânge în vederea unei transfuzii. Sosise „donatorul”. Flégier pregăti lamelele, bisturiurile. Micuţul privea cu spaimă pregătirile. Géraudin se apropie de el, făcu apel la bietul lui curaj de puştan:

— Haide, haide, n-ai să plângi, nu-i aşa? În faţa tuturor! Arată-le că eşti bărbat! Şi după asta am o surpriză pentru tine, ai să vezi!

Dintr-o tăietură de bisturiu, îi inciză lobul urechii, sângele ţâşni. Copilul începu să plângă. Flégier luă sângele pe o lamelă şi făcu amestecurile. Puse o lamelă invers, se zăpăci. Trebuia luat totul de la început, incizată din nou urechea. Géraudin se înroşi foarte tare.

— Flégier, spuse el simplu, nu-mi place asta. Unui copil...

Flégier se înroşi şi el şi se bâlbâi. Când totul fu gata, pe furiş, în timp ce studenţii mergeau mai departe, spre alte paturi,

Géraudin scoase din buzunar o cutie de creioane colorate şi o strecură sub cearşaful micuţului, exact cu gestul vizitatorilor care strecoară un litru de vin roşu prietenului bolnav, în spatele surorii. Géraudin adora copiii, se ducea să-i vadă în fiecare zi, în salonul lor, îi săruta pe cei mici, îi ciupea de obraji, se strâmba la ei, spunea gugumănii, fericit ca un rege când izbutea să aducă un surâs pe o mică faţă palidă. Aducea pe ascuns tablete de ciocolată, jucării pe care ştia să le aleagă, o maşină pentru fiul unui şofer de taxi, o macara pentru puştiul unui marinar, ghicea ce le trebuia, ce le-ar fi plăcut, şi uneori se uita o oră întreagă jucându-se cu ei când internii lui nu erau pe-aproape, şi pleca răscolit, bolnav, nefericit timp de săptămâni până la a plânge, dacă vreunul din aceşti mici nevinovaţi murea din nefericire sub bisturiul lui.

Turneul se terminase. Studenţii se împrăştiau, Géraudin coborî din nou cu Flégier, Michel, Seteuil şi câţiva interni.

La uşa sălii de operaţii consultă din nou „meniul”, lista operaţiilor de făcut.

— Un chiuretaj, un chist. O histerectomie. Foarte bine. Flégier, vei începe cu chiuretajul.

Flégier îşi puse un halat curat. Înainte de a şi-l pune pe al său, Géraudin ceru:

— Soră Angélique, fiertura otrăvită.

Luă ceaşca de supă grasă pe care i-o aducea întotdeauna sora Angélique înainte de a începe operaţia. Era unul din obiceiurile cele mai dragi lui Géraudin, castronul de supă groasă, nestrecurată, plebeiană, această supă care-i amintea de copilăria lui săracă şi care, fără motiv, i se părea mai gustoasă decât cel mai savant preparat făcut de priceputa lui bucătăreasă. De douăzeci de ani nu renunţase niciodată la scumpul lui obicei. Într-o zi, chiar, o bolnavă urcată deja pe masa de operaţii îl auzise astfel cerându-şi băutura otrăvitoare şi convinsă că se pregătea să o otrăvească, fugise pe fereastră! Au râs mult timp de povestea asta.

Punându-şi halatul şi masca, Géraudin, cu mâinile goale, pentru că mănuşile îl stânjeneau, intră în sala de operaţii cu Michel şi sora Séraphine. Flégier era la lucru. Pe o masă foarte înaltă, o femeie culcată pe spate, cu picioarele în aer, îndepărtate unul de altul, dormea. În picioare, Flégier, minuţios, absorbit, atât de interesat, încât era clar că uitase complet că

lucra pe o fiinţă vie. Chiar în faţă, pe o bancă, două femei cu aerul adormit aşteptau, cu capul plecat, vizibil ameţite de injecţia cu scopolamină făcută mai înainte de sora Angélique.

— Chistul? zise Géraudin.

— Asta e, spuse sora Séraphine.

— Fă-i o rahianestezie, Doutreval.

Michel săltă capul femeii punându-i mâna sub bărbie. Îi strigă:

— Merge?

Ea bolborosi:

— Merge.

— Sunteţi mulţumită?

— Ei...

— Nu ţi-e teamă?

— Nu mi-e teamă.

Repeta docil, aiurită, stupidă. Michel o puse să stea în şezut pe masa de operaţie, sora Séraphine îi săltă cămaşa. În şira spinării, chiar la îmbinarea vertebrelor, Michel vârî trocarul, cu acul gol. O apă limpede curse picătură cu picătură din ac: începea să se scurgă lichidul care scaldă măduva spinării şi creierul. Michel puse seringa, injectă novocainã. La spital Géraudin folosea întotdeauna rahianestezia. Simplu, rapid, procedeul asigură imobilitatea totală a abdomenului. În clinica lui rămăsese totuşi la anestezia pe căile respiratorii. O mască de eter se poate ridica într-o clipă, la cea mai mică ameninţare de sincopă. Dimpotrivă, o injecţie transportă în canalul măduvii spinării o doză brutală de Evipan, fără posibilitatea de a o retrage. Riscurile se compensează. Preferând rahianestezia, Géraudin n-o prea folosea totuşi pe clientela sa.

Géraudin operă chistul cu o rapiditate fulgerătoare. Se simţea în formă. Încă o dată îi uimi pe Michel, Tillery şi pe toţi ceilalţi. Terminase cu chistul, pe când Flégier continua încă să cureţe uterul.

— Numărul doi, spuse el.

Michel se duse s-o ia de pe bancă pe cea de-a doua femeie, o aduse. Din nou îi puse întrebarea obişnuită:

— Merge? Vă simţiţi bine?

— Da, spuse femeia liniştită, cu un aer indiferent.

— Cum vă numiţi?

— Jeanne Lacroix.

— Ce vârstă aveţi?

— Treizeci şi trei de ani.

— Scopolamina a adormit-o mai puţin ca pe celelalte, spuse Géraudin, care îşi spăla mâinile. Fă-i rahi, Tillery.

Tillery făcu rahianestezia. Pe urmă culcară femeia pe masă. Răsturnară masa mobilă. Femeia rămase atârnând, cu picioarele în sus şi capul în jos. Părul scurt, castaniu, unduia ca cel al unei înecate. Cu o incizie rapidă, făcând un mic ocol în jurul buricului, Géraudin deschise pântecele.

Separă straturile musculare şi, dincolo de peritoneu, îndepărtă cu mâinile goale intestinele. Toată lumea veni mai aproape, întinse gâtul, cu avidă curiozitate.

— Vedeţi, spuse Géraudin trecându-şi mâinile pe sub uter şi ridicându-l, dezlipindu-l de pe fundul cavităţii pelviene şi arătând ovarele, iată o nenorocită care s-a căptuşit cu o blenoragie de la un ticălos oarecare. A luat boala, nu s-a îngrijit. Poate că nici n-a ştiut că a luat-o... Rezultatul: infecţie, metrită, inflamaţie cronică a ovarelor... Şi eu sunt obligat s-o castrez ca pe un iepure. Ei, soră, cu ce se ocupă în viaţa civilă?

— Are condicuţă, spuse sora Angélique. Locuieşte în strada Cazărmii nr. 26.

— Foarte bine, zise Géraudin. O târfă. Totul se explică.

Îşi luase din nou bisturiul, se pregătea să continue. Dintr-odată, o voce ciudată, aspră şi calmă, puternică, rosti în tăcerea sălii de operaţie:

— Domnule doctor, nu e vina mea.

Chiar Géraudin fu şocat. Rămase cu bisturiul în aer. Toţi studenţii se aplecară asupra chipului femeii, foarte jos, răsturnat, cu părul atârnând în spate. Ea avea ochii larg deschişi şi-l privea pe Géraudin. Rezistase la scopolamină. Chestiune de nervi. Se întâmplă destul de rar. Auzise totul. Şi cu vocea sa aspră, liniştită, voce răguşită şi alterată de alcool, dar care rămânea ciudat de puternică deşi ieşea dintr-un trup spintecat, ea încerca să se justifice. Povestea despre seducere, slăbiciune, copilul care s-a născut, abandonare, mizerie. Şi alte decepţii şi trădări, până la căderea completă, până la trotuar, condicuţă şi desfrâu. Povestea toate astea în cuvinte simple, monotone, ca pe o istorie banală, în care câte un detaliu ici şi colo scotea în relief o notă sfâşietoare după care să se recunoască adevărul.

— Îmi rămânea fetiţa, spunea. Patru ani. Creştea bine. Doica o îngrijea. Mă duceam la ea duminica... Dar s-a îmbolnăvit. Am

adus-o la Paris, am îngrijit-o şapte săptămâni. A murit într-o duminică, la prânz... N-aveam un ban, domnule doctor. Şi trebuia să plătesc un medic, înmormântarea, preotul, totul... În noaptea aceea, m-am dus să mă ofer într-o „casă de tăvăleală”. Toată noaptea. Cincizeci, poate o sută de clienţi... Ştiţi ce înseamnă ocna aceea!... Dar am câştigat cât să plătesc sicriul şi florile.

Am îngropat-o la Pantin. Au dus-o cu dricul. N-am avut nicio para chioară pentru un taxi. A trebuit să urmez înmormântarea de departe, cu tramvaiul. Asta-i, domnule doctor.

— Bine, bine! spuse Géraudin. Opreşte-te acum, biata mea copilă... Nu mai pot să lucrez...

Îşi trecu mâneca peste ochi. Era la fel de emoţionat ca şi internii lui.

Michel n-avea s-o mai uite pe trista creatură răsturnată, cu capul în jos, cu părul răvăşit şi aruncat în lături, faţa văzută de sus, într-un racursiu tragic, pe femeia spintecată, ca o vită atârnată de un cârlig de abator, care-şi spunea povestea în timp ce Géraudin, aplecat peste ea, îi scotea ovarele şi absorbea cu un burete sângele de pe fundul cavităţii pelviene, ca dintr-un bac de carne, tapisat cu muşchi.

Capitolul al patrulea

După plecarea lui Géraudin, Michel ieşi din pavilion şi porni să străbată spitalul cu Seteuil, Tillery şi asistenţii.

— Halim la Toxine-Bar? propuse micul Tillery. Mai am două bonuri.

Toxine-Bar, numit şi „Rendez-vous-ul virulenţelor”, era un mic birt pe care studenţii îl botezaseră astfel din pricina toxicităţii vinului roşu şi a cărnii pe care le consumau aici. Patronul localului servea studenţilor prânzuri de o sută de centime. Patru franci cincizeci dacă luau zece bonuri dintr-odată. Tillery, prudent, pentru că se ştia slab, cumpăra la întâi ale lunii, de cum primea banii de la tatăl său, treizeci de tichete pentru toată luna. Sigur astfel că nu va muri de foame, cheltuia cu uşurinţă restul banilor ce-i reveneau pe lună. Pe urmă, pe la mijlocul lunii, îşi revindea bonurile în pierdere, pentru a-şi cumpăra tutun, şi trăia „sănătos şi sobru”, după cum spunea, cu pipe şi sandvişuri.

Alţi studenţi mâncau la Toxine-Bar ca să aibă cu ce să-şi cumpere cărţi.

— Mergem la Toxine-Bar! spuse Michel. Dar nu mâncăm carne. Un ou.

După o operaţie, simpla vedere a unei fripturi în farfuria lui îi întorcea stomacul pe dos.

— Cine e? reluă el, în timp ce mergeau pe coridoare spre ieşire.

— Cine?

— Fata pe care a operat-o.

— Te-ai îndrăgostit? glumi Seteuil. Nu ştiu. Una de la Sanatoriu. O am în carnet.

Extern la Sanatoriu, Seteuil avea lista bolnavilor. Îşi scoase carneţelul.

— Să vedem... Jeanne Lacroix. Da, ea e. Pavilionul C, etajul doi, camera 28. Tuberculoză. Da, mi-aduc aminte. Au adus-o aici ieri seară. Se va întoarce la sanatoriu săptămâna aceasta.

— O să mă duc s-o văd, spuse Michel.

Treceau acum printr-una din sălile comune ale spitalului, o încăpere înaltă, albă şi tristă, inundată de o lumină crudă şi rece. Era ora prânzului. Cu un sfert de oră înainte, servitorul distribuise castronul de faianţă, furculiţa şi lingura de tablă. Acum trecea cu oala sprijinită de pântece. În oală, un amestec nelămurit, carne de vită fiartă, cartofi, fasole, orez, paste. Cu o mână o ţinea, cu cealaltă vâra polonicul şi punea porţiile. Se auzea mestecatul tuturor acestor guri, sorbind zeama şi sugând carnea. Nu erau cuţite. Cine n-avea briceag, trebuia să apuce carnea cu mâna şi s-o cureţe de pe os. Zeama se scurgea pe bărbii. Nu aveau nici şerveţele. Mâinile, mustăţile şi cearşafurile se pătau de sos. Servitorul aducea desertul. Prune uscate, marmeladă. Cine nu terminase încă, primea un linguroi plin peste cartofi. Aşa că toţi se grăbeau, desfăcând carnea cu dinţii şi cu mâinile şi privindu-l pe Michel cum trece. Pe umărul drept al cămăşii lor, ştampila spitalului, cu litere mari în cerneală neagră:

„EGALITÉ”

— Prefer să crăp decât să fiu îngrijit la spital, spuse Tillery.

— Glumeşti! făcu Seteuil. Aşteaptă numai primul guturai!

— Aici este scăpat totuşi de necaz! spuse Michel.

— Ei, bineînţeles, recunoscu Tillery, Dar ăsta se întinde prea mult, invadează totul, devine universal ca vaccinarea sau serviciul militar! În cincizeci de ani toată lumea va trece prin spital. Şi este o greşeală. Spitalul ar trebui să fie un mijloc de caritate excepţional, restrâns. Idealul este să te îngrijeşti acasă, bătrâne.

— Fă-ţi tu la domiciliu radiografii, pneumotoraxuri şi reduceri de fractură ca cea a lui Heubel de azi dimineaţă. Medicina ştiinţifică are nevoie de instalaţii mari, de laboratoare, de raze X, de spital, asta-i!

— Nu-i chiar aşa de sigur. Bineînţeles, dacă omul n-ar fi decât un animal... Şi chiar şi atunci... Schimbă-i unui cal grajdul, opt zile o să fie ca bolnav. Crezi că un bolnav smuls alor săi, izolat într-un soi de cazarmă, nu suferă din pricina asta? Mai există şi factorul psihologic, bătrâne!

— Progresul social, randamentul, necesităţile economice...

— Nevoile economice ar cere să se facă şi selecţia umană, să nu se dea voie să aibă copii decât „modelelor” speciei, să se creeze crescătorii umane cu etaloane selecţionate, să-i pună pe toţi să înfulece din gamelă, să se poată transplanta omul ca o maşină, acolo unde e de lucru: din Europa în America, bunăoară. Dar toată lumea recunoaşte că asta nu se poate, că omul este legat de casa lui, de mediul lui, că are un suflet. Medicina este prin esenţă individualistă.

— Condamni, aşadar, caritatea publică?

— Nu. Spun numai că ea se exercită într-o direcţie greşită. Că omul ar trebui ajutat altfel, mai omeneşte. Şi cel care nu este de părerea mea nu este un sărac, nu a trecut niciodată printr-un spital. Mi-ar plăcea ca acesta să trebuiască să-şi lase aici nevasta sau fiica, de exemplu, să o vadă dezbrăcată, examinată de douăzeci de studenţi, uneori cu un tip pleşuv la picioarele patului, în spatele celorlalţi, ca Seteuil, care face glume, pe şoptite, cu Santhanas apropo de ţâţişoarele micuţei.

— Haide, haide, făcu Seteuil.

— Géraudin e foarte drăguţ, spuse Michel.

— Nemaipomenit! Asta-i adevărat. Spune exact ce trebuie spus. Dar nu toţi fac aşa. Sunt unii care s-au obişnuit prea mult cu meseria, care uită... Uneori mi-e cam ruşine s-o văd pe sora Angélique-scorpia alinând o fetişcană înlăcrimată toată, după ce am pipăit-o noi pe toate părţile!

— Nevoiaşii vin pe gratis! Trebuie măcar să plătească astfel!

— Fie. Dar atunci, în afară de noi, medicii, care ne pierdem timpul degeaba, nu mai este vorba de milă, ci de un târg. Colectivitatea, statul nu dă aici nimic. E vorba de un schimb. Şi atunci, de ce să ni se vorbească de milă, de binefacere, de asistentă publică? De ce să ne botezăm spitalele: „La Charité”, „La Fraternité”, „L’Hôtel-Dieu”, „La Miséricorde”, „La Pitié”?

— Nu ştiu nici măcar dacă nu cumva nefericitul este cel care dă mai mult în povestea asta, reluă el. Îl lipsim de căminul lui. Pe femeia care naşte o lipsim de casa ei, de ai săi. Pe soţul ei îl lipseşti de spectacolul unei suferinţe care i-ar uni mai mult. Aşa e, pleşuvule, n-ai decât să rânjeşti: am văzut zeci de muncitori spunându-mi de soţiile lor: „Da, sigur, o gloabă. Dar cât curaj a avut când l-a născut pe puşti!” Şi medicul! Cât pierde şi el! Nu mai există contactul de la om la om. Bolnavi care capătă obişnuinţa de a fi numere, de a se lăsa examinaţi de douăzeci de medici, şi pentru care medicul devine un mecanism pentru auscultare şi vindecare. Spitalul l-a ucis pe medicul de familie. Şi nimeni nu va ieşi în câştig. Da, foarte adesea meseria noastră este tocmai contrariul colectivismului.

Michel nu ştiu ce să răspundă.

Cei trei prieteni ieşiră. Afară era zarva obişnuită de la ora unu după-amiaza. Mulţimea vizitatorilor bloca intrările, încărcată cu biscuiţi, ciocolată şi portocale. De trei sferturi de oră, o masă de oameni aştepta deschiderea grilajelor. Îngrămădită ca o turmă, asedia intrarea. Izbucneau certuri care să fie primul. Grilajul şi portiţele se deschiseră, începu goana, un galop prin coridoare şi prin curţi, pentru a câştiga un minut, pentru a petrece un moment în plus lângă patul tatălui sau al mamei. Din capătul străzii, Michel îi vedea pe întârziaţi fugind cât îi ţineau picioarele. De-a lungul trotuarului, se aliniau cărucioarele negustorilor de portocale şi de bomboane. Erau şi mici vânzători de flori: trandafiri şi bujori, dalii, narcise şi margarete galbene de toamnă, o adevărată bucurie, o sărbătoare de culori şi de mirosuri puternice, pe stradă, în faţa marelui spital. Poporul iubeşte florile. Mulţimea aducea multe flori nefericiţilor ei.

Vizita dura o oră. Sub diriguirea sorei Angélique-scorpia, viaţa se relua la spital, înceată, monotonă, cu nenumăratele ei suferinţe, cu meschinăriile şi grandorile ei ascunse. Sora

Angélique-scorpia, cum o numeau studenţii, era stăpâna tuturor serviciilor. Ea îi conducea şi pe cerşetori. Sarcină ingrată. Începând cu noiembrie, F.D.F.-iştii, cerşetorii, se stabileau în cartierul lor de iarnă. Îi numeau F.D.F. (fără domiciliu fix) pentru că la căpătâiul patului lor se afla o pancartă cu aceste trei iniţiale. Bronşite, reumatisme, o tuse veche nevindecabilă, nu le lipseau pretextele pentru a găsi un adăpost. Cum nu existau saloane pentru ei, sora Angélique-scorpia, cu o mână bărbătească, îi înghesuia pe toţi într-un coridor larg. Cât era ziua de lungă, aceştia jucau cărţi pe lângă calorifer. Seara plecau, târâş-grăpiş, îşi regăsea fiecare patul în salonul venericilor, unde îi plasau să doarmă, pentru că nu mai erau locuri nicăieri. De regulă, plecau după cincisprezece zile, se îmbolnăveau din nou şi reveneau o săptămână mai târziu. În reprize de câte cincisprezece zile, ei ajungeau astfel în primăvară, când se împrăştiau până la iarna următoare. Sora Angélique le inspira o teamă religioasă.

Ea îi conducea şi pe studenţi, le supraveghea încălţările şi-i punea să-şi şteargă picioarele, sau le lua din gură, fără prea multe fasoane, ţigara pe care aceştia tocmai o aprinseseră, spunându-le răspicat:

— Domnule, aici nu se fumează.

Îi judeca, spunea cu o siguranţă infailibilă:

— Ăsta învaţă pe rupte. Din celălalt n-o să iasă decât un neisprăvit.

De altfel, vedea mai departe ca ei. Ei aveau ştiinţa şi cărţile lor. Dar ea avea treizeci de ani de spital. Şi uneori, foarte liniştită, în faţa vreunei imprudenţe, unei iniţiative cu care nu era de acord, spunea nu, se interpunea, o amâna.

Vedea uneori chiar mai limpede decât patronul, presimţea mai bine decât el urmările unei operaţii, spunea, fără să se înşele vreodată, în toiul optimismului general:

— Ăsta nu se mai vindecă! şi anunţa dinainte care din secţia sa avea să moară în ziua respectivă. Semne imperceptibile şi sigure, schimbări abia sesizabile pe faţa bolnavilor săi, lucruri de sute de ori văzute de ea şi numai de ea în treizeci de ani de contact cu mizeria şi suferinţa, o avertizau. Aşa că internii, şi chiar „patronii”, credeau în ea. Primul semn marcând apropierea morţii la spital era paravanul pe care sora Angélique-scorpia îl instala în jurul unui pat, pentru a izola şi a uşura agonia unui

nefericit. Semnul acesta nu înşela niciodată. Pe urmă venea ramura de cimişir în apă sfinţită. Muştele soseau cu o oră înainte de moarte, nici ele nu se înşelau vreodată. În sfârşit, la o oră după moarte, când corpul începea să se răcească, păduchii adunaţi în păr, sub ceafă, simţeau descrescând căldura umană şi părăseau cadavrul. Îi vedeai umblând pe gâtul cadavrului, pe cearşafuri şi pe pernă. „Se goleşte păducherniţa”, spuneau vecinii de pat. Pentru că în popor se crede că păduchii sălăşluiesc în spatele capului, într-un buzunar sub piele numit „păducherniţă”. La autopsie, paraziţii se răspândeau pe marmura mesei de disecţie, unde studenţii îi striveau cu sutele.

Se practica mult autopsia. „Patronii” discutau în jurul unui bolnav, unui caz interesant. Heubel era de părere că este o tumoră benignă, Geoffroy că e un cancer, Géraudin un abces, Doutreval şi Donat aduceau noi păreri contradictorii. În faţa muribundului, îşi aruncau unul altuia termeni barbari, de neînţeles pentru acesta. Un cuvânt misterios încheia dezbaterea.

— Bine. O să vedem ce e la Morgagni.

A merge la Morgagni (primul medic, care în ciuda vechilor precepte ale bisericii, îndrăznise să disece un cadavru uman) însemna să practici autopsia. Se mai spunea: „Vom face o «necro»”.

Tot discutând pe marginea cazului, ajungeau să aştepte moartea cu un fel de nerăbdare. În mod special, un abces pe creier suscita de o lună interesul general.

În principiu, legea impune un răgaz de douăzeci şi patru de ore înaintea autopsiei. Ceea ce e foarte incomod. Măruntaiele intră în putrefacţie. Este aici un conflict destul de dramatic între mila imediată pentru rămăşiţele pământeşti ale nefericitului şi cealaltă milă, mai înaltă, care vrea să cunoască, să ştie, să se instruiască, pentru a uşura în viitor nenumărate alte nenorociri. În general, se descurcau. Se injecta imediat în pântecele mortului un litru de formol. Asta conservă sau, dacă era vorba de examinarea unui singur organ, care trebuia să fie absolut proaspăt, un rinichi, de exemplu, îl scoteau făcând o incizie mare, vârând mâna în pântece şi căutându-l până îl găseau. Un rinichi se scoate foarte uşor.

Când cazul era cu adevărat interesant şi merita un examen general, se făcea imediat autopsia în mare. Coborau la morgă.

În gheţărie, goi, toţi morţii şedeau lungiţi, înghesuiţi, fiecare în sertarul său cu geam. Îi vedeau prin geam. Se trăgea unul dintre sertare, omul era scos. Se lucra pe el, cu grija de a respecta capul, pentru familie. Anunţând decesul rudelor mortului, cei de la birouri le cereau întotdeauna să spună ora la care vor veni. Se ştia astfel că aveau timp. Uneori, totuşi, rudele veneau prea repede. Atunci sora Angélique se străduia să găsească un pretext pentru a-i face să aştepte în antecameră. Şi din când în când, venea să bată pe furiş la uşă şi şoptea:

— Grăbiţi-vă!

Se grăbeau ca nişte hoţi, reparau cadavrul cu cusături mari, cu pansamente, cu benzi de leucoplast, cu lipituri făcute în pripă. Fugeau apoi printr-o uşă secretă, în vreme ce sora Angélique prindea cu ace linţoliul, aranja capela mică, aprindea lumânările... Familia nu ghicea nimic. Era întuneric şi obiectele pioase aşezate de către călugăriţe nu permiteau să se vadă ceva. Şi mortul cu mâinile împreunate, cadavrul, cimişirul muiat în apa sfinţită care li se dădea pentru o stropire respectuoasă şi de la distanţă, toate acestea impuneau. Abia îndrăzneau să sărute, fără să zăbovească prea mult, obrazul rece... Şi de altfel, aştepta omul deja pompele funebre, discret, fără îndoială, dar stânjenitor, totuşi. Nu voiau să-l facă să-şi piardă răbdarea. Când eşti sărac, eşti timid, îţi pasă de munca celorlalţi, cunoşti preţul timpului. Şi scurtau despărţirea. Plecau, în vreme ce în urma lor omul se apropia de mort, şi cu un gest prea vizibil, îşi scotea metrul din buzunar pentru a lua măsurile cadavrului...

Înecaţii, cei călcaţi de maşini, vagabonzii fără nume, toate epavele străzii, toată drojdia umanităţii care sfârşea la morgă, erau trimişi în sălile de disecţie. Şi de asemenea toţi bolnavii pe care familiile lor nu îi cereau. Uneori găseai dimineaţa pe marmură o fiinţă pe care o văzuseşi încă în ajun în patul ei, căreia îi puseseşi întrebări, care te privise, îţi surâsese. Aveai o senzaţie dureroasă. Aveai întotdeauna impresia că o să-ţi mai vorbească. Cadavrele astea se scăldau în antiseptic, de unde erau scoase pentru disecţie. Le jupuiau, le scoteau grăsimea, izolau muşchii, nervii, vasele. Asta dura trei luni. Mucegaiul acoperea în sfârşit stârvul uman pe care îl aruncau bucăţele, cocoloaşe, într-o găleată, rămăşiţe ale unor măceluri anonime puse laolaltă, pe care omul de serviciu le ducea în cele din urmă să le înmormânteze într-o groapă, undeva. În fiecare an, la

cererea unui grup de studenţi, abatele Vincent făcea o slujbă pentru sufletele tuturor acestor nenorociţi.

Se foloseau multe cadavre. Acestea deveneau rare. Se formaseră societăţi, ligi care cereau corpurile. O grămadă de oameni care în mod sigur n-ar fi primit la ei un câine râios, şi cărora la vederea murdăriilor şi purulenţelor pe care un profesor sau student trebuia să le atingă zilnic la spital fără vreun câştig pentru el, li s-ar întoarce stomacul pe dos de dezgust şi oroare, găsesc că este generos să se arate înduioşaţi de cadavrul unui nenorocit, căruia în ajun, în stradă, au refuzat să-i dea zece centime. Aceştia subvenţionează societăţile antidisecţioniste. Ceea ce nu-i va împiedica, de altfel, cu ocazia unei hernii sau a unui picior rupt, să profite fără ruşine de progresele unei ştiinţe chirurgicale care datorează disecţiei perfecţionările ei esenţiale. Ligile astea sunt bine informate. Ele găsesc întotdeauna o rudă care vine să ceară cadavrul... Atunci, cumpărau dinainte trupul bieţilor oameni. Se vindeau de vii pentru patru sute de franci. La moartea lor, aveau să aparţină spitalului. Alţii preferau o mică rentă viagera. Iar alţii făceau bani de pe urma unei rude moarte. Foarte adesea femeile lichidau corpul soţilor lor, în chip de vendetă. Erau scutite astfel de cheltuielile de înmormântare, luau trei sute de franci, iar porcul acela era măcelărit. Ceea ce reprezenta o răzbunare rafinată. În sfârşit, în spital erau adăpostiţi cu acest gând ascuns, trei sau patru cerşetori bătrâni, care profitau luând de aici pensie. Cel puţin o dată în timpul vieţii, studenţii îi aduceau în amfiteatru. Ei acceptau, ca să facă pe grozavii, să vadă cum le vor face şi lor disecţia, mai târziu... Asta avea totuşi un efect teribil asupra lor... Mai ales când le erau arătate, în glumă, craniul şi faţa unui vechi prieten pe care ei îl recunoşteau, o caraghioasă bucată de carne, numai faţa, fără oase, dezlipită, moale, goală pe dinăuntru, o mască umană pe jumătate putrezită, dar pe care ei regăseau încă o mustaţă, un nas, ceva din chipul familiar al unui tovarăş cu care jucaseră cărţi în curtea din spate, cu o lună sau două înainte.

Sora Angélique-scorpia se trezea la patru dimineaţa, se ducea la capelă, se împărtăşea, medita până la ora cinci, pe urmă asista la slujbă, dacă nu o chema vreun muribund din secţia ei. La ora şase lua micul dejun. Iar la şase şi jumătate era în saloane, spălându-i şi pregătindu-i pe bolnavi pentru vizita

medicului. Profesorul trecea la ora opt. La prânz, sora Angélique terminase de înţepat, de injectat, de pansat şi de curăţat. Mânca pe fugă, mereu în întârziere şi, în loc să meargă la capelă, la ora două se întorcea la secţia ei până seara. După cină, în sfârşit, la ora şapte şi jumătate, călugăriţele aveau dreptul la o oră de odihnă. Singurul moment liniştit pentru ele. Iarna, se adunau în sala de mese şi vara în mica grădină a capelei. Aici pălăvrăgeau, râdeau, se recreau în jurul maicii superioare, foarte gravă, aşezată în fotoliul ei, cu un scăunel sub picioare. Sora Angélique nu se ducea niciodată acolo. Se întorcea la secţia ei şi urca să se culce pe la ora nouă, într-una din cămăruţele joase de sub acoperişuri, unde administraţia le adăpostea pe surori la grămadă, câte şapte sau opt în fiecare chiţimie, pentru că *Egalité* ducea lipsă de spaţiu.

Sora Angélique le îngrijea pe prostituatele sifilitice, râcâia ulcerele, golea vasele de excremente, spăla anusuri artificiale, sonda bătrâni prostatici, trecea bucăţi de vată prin gâtul diftericilor, storcea antraxuri să scoată puroiul, dezinfecta recipientele şi canulele, aduna chiştoacele din jurul sobelor şi arunca nisipul umed şi vâscos al scuipătorilor, în amintirea lui Hristos. Dar nimeni n-o iubea pe sora Angélique şi, pentru că uneori accepta să primească o lumânare de douăsprezece centime pentru a împodobi capela, îi ziceau „interesată”.

Şi pe urmă, – se pretindea –, dacă surorile fac toate astea, e pentru a „pune mâna pe tine”. Ea pusese astfel mâna pe un bătrân cerşetor, un fost consilier municipal extremist şi anticlerical din Mainebourg, care, adăpostit la *Egalité*, se ataşase de ea, o urmă peste tot ca un câine şi o servea. Atunci, toţi ceilalţi îl puseseră în carantină şi-l declaraseră trădător de partid. Nici chiar maica superioară n-o iubea prea mult pe sora Angélique-scorpia, pe care n-o găsea destul de mistică. Dar sora Angélique-scorpia voia să rămână înainte de toate o soră-ospitalieră. Din cauza asta, cele mistice o tratau de sus.

Peste cinci ani, peste zece, peste douăzeci de ani sora Angélique-scorpia va muri. O vor îngropa în careul călugăriţelor, într-un colţ al cimitirului, la picioarele crucifixului înălţat pe un pietroi mare. Va avea o cruce de lemn negru cu două iniţiale, pe care ploaia le va şterge într-un an. Nimeni nu-i va aduce o floare, nu-şi va aduce aminte de ea. Vor trece pe lângă crucea ei aplecată şi în putrezire, fără să ştie că acolo doarme după

cincizeci de ani de sacrificiu, după exemplul Învăţătorului, o fată umilă din popor, sau poate moştenitoarea unei averi regale şi a unui nume mare al Franţei, călugărită sub numele de sora Angélique a Mizericordiei – şi „vipera asta de soră Angélique-scorpia” pentru studenţi, cerşetori şi târfe.

Capitolul al cincilea

În dimineaţa aceea, Ludovic Vallorge, zis „Ludovic al XVI-lea”, îşi înnoda cravata în oglinda dulapului. De data asta frumosul chip masiv, regulat, puţin gras al lui Vallorge pierduse din seninătatea lui burbonică. Vallorge părea preocupat. Pe noptieră se afla desfăcută telegrama pe care tocmai o primise:

„Veniţi. Sincopă lungă în dimineaţa asta. Sunt neliniştită”, anunţa telegrama. Era semnată: doamna Suraisne.

De câteva zile, de când Suraisne dăduse banchetul da la Taverna Regelui René, Vallorge nu-şi mai văzuse „patronul”. Ce se întâmplase?

Vallorge isprăvi îmbrăcatul în linişte, cu grija pe care o punea mereu în orice lucru. Coborî în garaj, îşi scoasa maşina, se bucură din nou de uimitoarele demarări la rece ale motorului, şi pentru prima oară o umbră îi întunecă satisfacţia: ideea că luxul ăsta era poate ameninţat acum, în cazul în care Suraisne...

— Mă duc imediat acolo, după laborator, îşi spuse Vallorge.

Acolo, însemna Ponts-de-Cé, la câţiva kilometri de oraş. Suraisne locuia aici într-un încântător schit, pe malul Loarei, printre plantaţii de trandafiri şi mănunchiuri de plopi înalţi fremătători.

Laboratorul era „extra muros”, pe drumul spre Segré. Acolo, Vallorge făcea gratuit experienţele pe care i le cerea serviciul de igienă. Câştigul pentru el era de a putea adăuga la nenumăratele titluri pe care le colecţiona pe acela de şef de laborator al serviciilor de igienă, ceea ce punea o greutate în balanţă, în favoarea lui, pentru ziua când va fi vorba să ia cu asalt una din catedrele facultăţii. Şi mai ales, dispunea astfel, fără să dea un ban, de un laborator magnific, fastuos echipat, şi ale cărui facturi de sticlărie şi produse chimice erau reglate fără nicio discuţie pe cheltuiala „Prinţesei”. Prudent, Vallorge îşi parcă maşina în curtea din faţă, o încredinţă vigilenţei speciale a portarului şi intră în laborator.

De două luni i se dăduse un ajutor, un fost jandarm la pensie, pe care îl impuseseră aici sprijinitorii lui politici. Vallorge îl găsi în sala etuvelor, fumându-şi ţigara în timp ce citea un foileton.

— Salut, Émile, spuse el cordial. Să începem! Ţi-ai făcut treaba, de când nu ne-am mai văzut?

— Totul e gata, domnule, răspunse cu orgoliu Émile...

Pregătise, în patru zile, o fiertură de carne, şi diluase puţină peptonă în apă. Dar uitase să cântărească peptona.

— Ei bine, o vei lua de la capăt, spuse Vallorge. Va fi munca dumitale pe ziua de azi. Am să-ţi arăt.

Răbdător, îi explică operaţiunea în toate detaliile.

— Iei un flacon de peptonă. Cântăreşti din el treizeci de grame. Ştii să cântăreşti?

Émile nu ştia să cântărească. Vallorge îi arătă balanţa în cuşca ei de sticlă, modul în care s-o folosească, greutăţile de utilizat.

— Fierbi peptona aici, pe aragaz, într-un litru de apă. Ai înţeles, nu-i aşa? Apoi filtrezi ca aici, pe o hârtie pusă aşa, vezi, Émile? Pe urmă goleşti totul într-o eprubetă – iat-o –, o încălzeşti în autoclavă, da, da, autoclavă, instalaţia asta, să vedem, la 115 grade, timp de douăzeci de minute, închizi şi-o pui deoparte, în răcitor. Asta-i! Şi dacă nu vin mâine, o să-mi faci pipete din tuburile astea de sticlă. Ştii să faci pipete?

Émile nu ştia să facă pipete. Vallorge aprinse un bec Bunsen, trase nişte tuburi de sticlă, pentru a-i arata lui Émile.

Ieşi din laborator o jumătate de oră mai târziu, mulţumit că reuşise încă o dată să-şi stăpânească nervii, să-şi folosească uimitoarea lui răbdare, care constituia marea lui forţă. Émile se afla aici prin protecţia politică. Alungat, se va plânge. Micile poveşti de soiul ăsta pot ajunge foarte departe.

„Aş fi putut să termin mult mai repede, dacă făceam totul eu însumi”, se gândea Vallorge urcându-se din nou în maşină. „Dar ce-are a face? Puţin importă, la urma urmei, înainte de toate, să nu facem caz.”

Asta era axioma de bază la el.

Acum, pe drumul care se strecoară printre vii, maşina se îndrepta spre Ponts-de-Cé.

Camera lui Suraisne dădea, printr-o deschidere largă, într-un balcon plin de flori. De aici, avea perspectiva mai multor terase,

mărginite de balustrade împodobite cu trandafiri cățărători. Terasele coborau în trepte până la fluviu. În mijlocul peluzei, se înălțau palmieri pitici. Ici şi colo, câte un sequoia sau un cedru îşi înălțau frumuseţea întunecată a frunzişului lor maiestuos. La dreapta, capela schitului, acoperită de viţă sălbatică, nu mai era decât o somptuoasă masă de purpură şi aur. Şi deşi anotimpul era foarte înaintat, vântul uşor care sufla dinspre Loara rămânea foarte blând. Culcat pe patul său Louis XV, acoperit cu mătase brodată cu flori mici verzi şi galbene, Suraisne tocmai ieşise din sincopa bruscă ce-l doborâse, fără motiv aparent, când se ridicase de la masă. Respira în batista îmbibată în oţet, pe care soţia lui i-o trecea din când în când pe sub nări, şi repeta întruna:

— Ce dracu' a putut să mi se întâmple! Ce dracu' a putut să mi se întâmple!

Era o forţă, Suraisne. Meridionalul ăsta voinic, brunet, sanguin, cu tenul colorat, cu vocea caldă şi plăcută, chiar înainte de a obţine agregaţia ştiuse atât de bine să se descurce şi să se facă util superiorilor săi în serviciul de inspecţie divizionară a trupelor marocane, încât reuşise să fie numit conferenţiar la Paris. Abia atunci dădu examenul de agregaţie şi-şi continuă ascensiunea într-un ritm rapid, înlăturându-i cu o mână de maestru pe invidioşii care doreau să-l „luxeze", ceea ce însemna în argou medical să-i ia locul. Suraisne excela în această „politică de facultate". Aşa încât, în cele din urmă chiar protectorii săi sfârşiră prin a-l găsi primejdios şi-l „luxară" la rândul lor. Dar era un om valoros. Nu se putea face mai puţin pentru a-l îndepărta decât să se creeze pentru el o catedră în plus la facultatea din Angers. Aici, Suraisne căpătă curând în întreaga regiune o binemeritată reputaţie. Banalizată la Paris, moda laboratoarelor nu cucerise încă provincia. Foarte priceput în bacteriologie, Suraisne îşi instală un ultra-modern cabinet de consultaţii, cu laborator anexă, unde practica pe scară mare analiza scuipăturilor, fecalelor, urinelor şi a altor excreţii. Câştigă aici o avere frumoasă şi un renume strălucitor. Câştigă de asemenea căsătorindu-se cu fiica unui mare misit de imobile de la Paris, care îi aduse o dotă de două milioane, fără a mai pune la socoteală un castel pe Loara şi o casă mare în capitală.

Vallorge rămase la laboratorul lui Suraisne. Se făcu remarcat, se sili să facă nenumărate mici servicii pe care un patron le

aşteaptă de la elevul său: să-i redacteze cursurile şi lecţiile, să-l ajute în timpul consultaţiilor din oraş, să se ocupe de rezolvarea plicticoaselor nevoi materiale ale laboratorului. Toate acestea îl legară treptat pe Suraisne de elevul său, care îi deveni confident. Vallorge cunoscuse astfel o avansare rapidă.

Ajunse la schit înainte de amiază. Urcă direct în cameră, îl examină pe profesor, îi luă pulsul şi, fără să spună un cuvânt, alergă la telefon să-l cheme pe profesorul Donat de la Angers.

Nu se ştie ce-i explică lui Donat. Dar o oră mai târziu, în ciuda pericardului său bolnav şi a aortei sale, bătrânul patron urca patru câte patru treptele scării castelului.

Diagnosticul lui fu precis. Buba, pe care Suraisne o mânjise cu puroi luând din mâinile lui Seteuil sânul prelevat de la bătrâna canceroasă, se infectase. Şi infecţia invadase cu perfidie întregul organism. Inima ceda. Suraisne se învineţea. Era prea târziu.

Donat îi telefonă lui Géraudin. Chirurgul era la vânătoare. Donat îl chemă pe Heubel, care promise că aleargă. Dar avea de terminat două operaţii, care îi luară mult timp. Nu ajunse la Suraisne decât târziu după-amiază. Ascultă bolnavul, trecu în mica încăpere vecină şi-i puse doamnei Suraisne o singură întrebare scurtă:

— Este credincios?

— Nu... nu ştiu... spuse doamna Suraisne, pierdută. Cred că da. Este.

— Atunci, e timpul.

Doamna Suraisne dezolată, pe jumătate înnebunită, alergă să caute un preot. Iar Heubel trimise să i se aducă un vaccin antistreptococic. Dar era deja prea târziu.

Astfel muri prosteşte Suraisne, specialistul în microbi, ucis de microbii pe care-i dispreţuise prea mult, cunoscându-i prea bine. O mică tăietură de bisturiu cu câteva zile mai devreme, şi Suraisne n-ar fi murit. El ar fi făcut-o, fără îndoială, dacă n-ar fi fost medic, profesor şi savant. Este o primejdie mai mare decât se crede, pentru omul care-şi îngrijeşte semenii, această familiaritate cotidiană cu pericolul. În cele din urmă, uiţi că eşti tu însuţi vulnerabil. Acest sfârşit absurd nu se întâlneşte numai o dată în această meserie.

Suraisne lăsă o mare avere şi o văduvă care nu-l mai uită. Ea închină un cult memoriei soţului ei şi se dedică operelor caritabile.

Vallorge cunoscu câteva săptămâni de disperare. Întreaga lui carieră depindea de Suraisne. Din fundul laboratorului lui Suraisne, îşi trecuse cu autoritate, fără să fi asistat o singură dată la cursuri, toate examenele. Pe Suraisne conta pentru viitorul lui. Pentru Vallorge, moartea asta era o catastrofă.

Pentru cel care vrea să facă o carieră oficială în medicină, să devină altceva decât un practician, sprijinul unui profesor este un mare avantaj. În toate concursurile, candidaţii sunt clasaţi după patronul care îi susţine. Ei formează astfel ceea ce s-ar putea numi „echipe”. La Angers erau echipa lui Geoffroy, cele ale lui Doutreval, Donat şi ale multor altora. Când tragerea la sorţi îl desemna pe un anume profesor să facă parte din juriul doctoratului, întreaga echipă a numitului profesor era de pe atunci admisă automat la agregaţie. Concursul nu este decât o formalitate. Aceeaşi lucrare îi va aduce candidatului nouăsprezece sau cinci puncte, în funcţie de faptul că patronul este sau nu în juriu. Între patroni asta se aranjează, îşi fac concesii reciproce: sprijini candidatul unui confrate, pentru ca acesta să-l sprijine pe al tău. O întreagă serie de tocmeli preced astfel concursul de agregaţie în medicină, aşa încât îndată ce este stabilită componenţa juriului, rezultatele concursului sunt deja cunoscute, cu mult înainte ca el să aibă loc.

De unde, utilitatea de a avea un „stăpân” cu relaţii puternice, în stare, chiar dacă nu face parte din juriu, să-i facă pe prieteni să acţioneze în favoarea candidaţilor săi. Elevul al cărui profesor n-a fost ales de sorţi şi care nu are relaţii, care n-a avut norocul de a plăcea unui „patron”, sau care a făcut greşeala de a-i face prea repede concurenţă la clientelă, nu va fi prea curând admis. Trebuie să ştii să aştepţi, să te resemnezi să începi să-ţi câştigi existenţa spre patruzeci de ani. Şi să nu te revolţi dacă, din trei în trei ani, eşti trântit la examen sau îţi sunt preferaţi cei mai puţin capabili ca tine, numai pentru că patronul tău nu face parte din juriu.

Vallorge cunoscuse însă mizeria; ea îi lăsase oroarea de sărăcie, dorinţa furioasă de a parveni, de a fi bogat, de a face parte dintre puternici. Vallorge nu fusese întotdeauna fericit. Băiatul ăsta mare, greoi, osos, cu membrele sale de ţăran şi cu

înfăţişarea lui masivă, trecuse prin ceasuri grele. Tatăl lui, mic lăptar, fusese omorât cu o lovitură de copită de propriul său cal. Mama lui deschisese atunci în sat o prăvălioară de mărunţişuri. Pe seama acesteia trăise, îşi crescuse fiul, îi plătise anii de studiu, realizase prin economii fantastice, prin privaţiuni, nopţi de veghe şi muncă, miracolul pe care-l visase: să facă din fiul ei un medic, un domn. Muri la datorie, cu şase săptămâni înainte ca Vallorge să-şi susţină teza, fără să vadă triumful fiului ei, pentru care-şi dăduse viaţa. Vallorge nu-şi amintea niciodată fără o strângere de inimă bătrâna şi scumpa faţă ofilită, făptura bătrână care-l purtase, îl hrănise şi care murise pentru el. Îi rămăsese astfel o amărăciune, o ranchiună, voinţa sălbatică de a nu mai cunoaşte vreodată, el şi cei pe care-i iubea, existenţa asta strâmtorată şi obscură, sufocarea sărăciei.

Se supusese regulii jocului. Asociindu-se lui Suraisne, cunoscuse o înaintare rapidă. Fără să fie doctor, fusese numit asistentul lui Suraisne. Ştiuse să vegheze pentru a rămâne marele favorit al patronului, pentru a nu se lăsa „luxat” de unii colegi, a căror ambiţie ar fi ameninţat să-i bareze drumul, şi care visau să facă gol în jurul lui Suraisne. Şi Dumnezeu ştie câte cariere ştiinţifice poate întrerupe în facultăţi jocul ăsta. Nu mai rămăsese cu el decât Seteuil. Dar şi Seteuil dovedea un apetit neliniştitor. Acesta era însă prea tânăr; nu putea să-l alarmeze pe Vallorge, care era mult înaintea lui. Vallorge ştiuse să se înţeleagă cu Seteuil. Înainta în vederea agregaţiei, acumula titluri: era medic la Asistenţa publică, medic al şcolilor, ţinea conferinţe la Facultatea de farmacie. În plus, era deja titularizat cu douăzeci de mii de franci pe an. Îl găseai peste tot, câştigând aici două mii de franci, dincolo patru mii, în altă parte zece mii, sau obţinând pur şi simplu dreptul de folosinţă gratuită a unui laborator, sau adesea neprimind chiar nimic şi sleindu-se să facă cursuri şi lucrări practice extenuante pentru ziua când va fi creată o catedră şi când vor fi obligaţi, vrând-nevrând, să se gândească la el pentru a i-o acorda.

Pe lângă asta, Vallorge avea deja la Angers o clientelă serioasă. Acestui fiu de ţăran nu i se putea nega o virtute: curajul. Nenumăratele sale titluri îl obligau la lucrări copleşitoare. Şi li se dăruia ca un tăietor de lemne, încet, temeinic, apucându-se pe rând de fiecare, fără grabă sau nervozitate, şi venindu-le de hac la toate. Făcea tot ce era de

făcut în laboratorul lui Suraisne. Pentru bolnavii lui era neobosit, gata mereu să alerge, răspunzând la apelurile nocturne de sonerie, pierzând fără să crâcnească o noapte întreagă la căpătâiul unei lehuze, instalând în maşina lui şi transportând el însuşi la spital un bolnav în stare gravă sau un muncitor rănit. Şi toate astea mereu vesel, mulţumit, răbdător şi plin de o tandreţe inexplicabilă şi inconştientă pentru aceşti oameni brutali, pitoreşti şi vrednici de milă din rândul cărora ieşise şi pe care continua să-i iubească. Succesul ăsta, mai mult încă decât ascensiunea lui la facultate, îi indispunea pe concurenţii lui. Lui Vallorge nu-i păsa. Spera să treacă în curând şi de agregaţie. Şi odată ajuns aici, îşi propunea să-i lase în urmă pe confraţii săi deja agregaţi. Pentru că între aceştia lupta continua. Îndată ce apare un loc liber, se năpustesc iarăşi spre „patroni". Închiriază un automobil, un taxi, pentru a ajunge mai repede. Contează cine ajunge primul. Căci, într-adevăr, consiliul profesoral este cel care face numirile. Şi, în aşteptare, unii solicitanţi se întrec în zel, trimit lucrări peste lucrări, fac să se vorbească despre ei, îi supraveghează pe bătrânii profesori titulari a căror catedră, cine ştie, ar putea deveni curând vacantă... La bacteriologie, patronul se gândeşte să iasă la pensie... Şi deja mai mulţi candidaţi se pasionează pentru bacteriologie, în timp ce alţii se dedică trup şi suflet căilor urinare, pentru că „patronul" îmbătrânea rapid de doi ani încoace...

Vallorge îşi clădea planurile cu bătaie foarte îndelungată. Suraisne intenţiona să-l înlocuiască pe vechiul titular al catedrei de anatomie imediat după moartea acestuia, care nu putea să întârzie prea mult. Vallorge socotea că aceasta se va întâmpla cam în doi ani. Pe urmă, Ribières, titularul catedrei de căi respiratorii, va ieşi la pensie peste cinci ani. În acel moment, Suraisne, profesor de anatomie, va cere catedra de căi respiratorii şi o va obţine, dat fiind că un titular e reputat ca fiind bun la toate, şi că unui cardiolog, de exemplu, i se poate foarte bine încredinţa catedra de căi digestive. În urma lui Suraisne, Vallorge va deveni mai întâi agregat, apoi profesor de anatomie. Şi când Suraisne, peste cinci ani, îi va urma lui Ribières la căi respiratorii, Vallorge va cere catedra de anatomie devenită vacantă.

Moartea lui Suraisne dărâma tot acest eşafodaj savant, răbdător şi îndrăzneţ. Căutarea unui nou patron e un drum lung

şi anevoios. Şi deja era prea târziu. Vallorge crescuse. Rivalii săi îi purtau o ură neîmpăcată. Nu-l vor lăsa să intre într-o echipă nouă. Prea periculos. Se vor pune de acord ca să-l facă să-şi frângă gâtul, pentru a-i săpa din start reputaţia în ochii „patronului”. Trebuia să schimbe tactica, sau, aşa cum hotărâse Seteuil să facă, să abandoneze cariera profesională, să renunţe la luptă, să meargă să se stabilească undeva în oraş şi să se mulţumească cu o carieră mai puţin strălucită. Vallorge nu se resemna însă. După mai multe zile de gândire, luă hotărârea să-şi joace norocul pe cartea matrimonială. Patru patroni aveau fete de măritat: Donat, Doutreval, bătrânul Ribières şi Heubel. Dar Simone Heubel era aproape logodită cu Michel Doutreval. Nu merita să se mai gândească la ea. Donat era bătrân. Aorta lui nu rezista mai mult de doi ani. Sprijin prea efemer. Şi pe urmă, fiica lui nu avea chiar niciun farmec. Rămâneau Alice Ribières şi Mariette Doutreval. Graţioase amândouă, binecrescute. Zestre destul de modestă, dar Vallorge dorea mai degrabă un sprijin, decât bani. Ezita. Pe urmă îşi aduse aminte de caracterul destul de mizantrop al lui Ribières; om dintr-o altă epocă, bătrânul „patron” avea despre sacerdoţiul profesional idei depăşite. Fără clientelă: trăia destul de sărăcăcios din cei cincizeci de mii de franci pe care-i câştiga ca profesor şi, plătit de stat, refuza să acorde altora fie şi un minut din timpul său. Nu era o proptea. La el niciodată un candidat nu era desemnat dinainte, nu se făcea nicio manevră de culise. Concursuri cinstite. Oricărei cereri, oricărei solicitări, îi răspundea:

— Ţin concurs.

Un cuvânt pe care nu-l auzeai decât la el. Cu austeritatea asta de principii, Ribières n-ar sprijini ambiţiile ginerelui său. Şi pe urmă, în sinea lui, Vallorge înclina mai degrabă spre Mariette Doutreval, a cărei graţie proaspătă şi sănătoasă îl emoţiona când se gândea la ea. Hotărî să-şi încerce aici norocul.

Capitolul al şaselea

Se întâmplă puţin timp după moartea lui Lapeyrade, micul intern Lapeyrade care bătea atât de bine măsura cu umbrela bătrânului Donat cântând „Caroline târfuliţa”, la banchetul de luna trecută. Un băiat atins de crup fusese adus la *Egalité*. Lapeyrade îl îngriji, contractă crupul şi muri. Există studenţi în drept, ştiinţe, litere. Aceştia nu-şi riscă niciodată viaţa. Sunt şi studenţii de la medicină. Din când în când, unul sau altul îşi găseşte moartea aşa, la căpătâiul unui nefericit. Îl înmormântează cu un discurs şi vorbesc despre el timp de opt zile. Şi cu asta gata, îl uită şi se uită. Mai puţin ca oricine se gândesc la asta studenţii medicinişti, care continuă să facă la fel. Dacă te gândeşti bine, e un lucru deosebit şi frumos că fac asta inconştient, firesc, că nu s-a văzut niciodată un student de la medicină care să aibă măcar umbra unui gând de superioritate faţă de tovarăşii săi de la litere sau de la drept. Nu există nicio altă meserie în care un tânăr să-şi rişte pielea cu atâta simplitate, cu atâta lipsă de orgoliu. Şi aceşti tineri nu au nimic special, excepţional. Asta pledează în favoarea omului.

În ziua înmormântării lui Lapeyrade, după ceremonie, Michel hotărî să se ducă până la sanatoriu. Cursurile se sfârşiseră. Voia s-o regăsească pe nenorocita pe care a văzut-o operată de Géraudin şi care-şi povestise viaţa în timpul operaţiei. O jenă inexplicabilă îl oprea să spună prietenilor unde merge. Se despărţi de ei la ieşirea din cimitir şi plecă singur, pe jos, pe drumul care urcă spre Saumur. Aici, la jumătatea pantei, se înălţau clădirile de beton armat ale Sanatoriului.

Michel urcă până la etajul al doilea fără să întâlnească pe nimeni. Cei mai mulţi dintre studenţi şi infirmiere erau încă la cimitir. Parcurse coridorul lung al etajului doi. Îşi repeta cu voce scăzută indicaţia lui Seteuil de care-şi amintise.

— Jeanne Lacroix, camera 28. 26... 27, 28. Am ajuns.

Bătu la uşă. Nu răspunse nimeni. Bătu încă o dată, împinse uşa şi intră. Rezerva era goală.

Deconcertat, Michel ieşi. Ezită un moment, apoi se duse să bată la camera 27.

— Intraţi, spuse o voce de femeie.

Intră, strecurând o înjurătură printre dinţi: uşa era foarte joasă şi el foarte înalt. Se lovise la frunte. Se opri.

În patul de campanie, sprijinită de barele de fier, aşezată cu spatele la uşă, o siluetă feminină, o foarte tânără fată nemişcată, în rochia groasă, maronie, de spital, cu mâinile întinse pe cearşaf, privea cerul şi nu se întoarse. Ceafa subţire şi fragilă îi trăda extrema tinereţe. După moda antică, purta foarte sus o masă strivitoare de păr de un blond roşcat, care accentua încă subţirimea gâtului... Lumina din fereastră scălda această masă blondă, sfârşind prin a da siluetei copilăreşti un aer aproape ireal. Uimit, Michel se oprise în prag

— Hm! tuşi el.

Ea nu se întoarse. Credea probabil că era o infirmieră.

— Domnişoară, spuse Michel.

Ea tresări, întoarse spre el o faţă fină, palidă, cu ochi foarte mari, întunecoşi, vag temători şi sălbatici, ca cei ai unui animal înfricoşat. Şi murmură:

— Domnule... Domnule...

Se vedea că este emoţionată.

— O caut pe Jeanne Lacroix... bolborosi Michel. Jeanne Lacroix... camera 28. E etajul al doilea, nu-i aşa?

— Da, domnule, spuse tânăra fată. A murit ieri dimineaţă.

— Ah! spuse din nou Michel. Bun... Bine... Îmi pare tău...

Era stânjenit, fără motiv. Îşi dădu seama că are un aer stupid. Întrebă prosteşte:

— A suferit?

— Nu prea mult. Nu mai avea putere...

— O cunoşteam puţin. Am văzut-o când a operat-o, mai zilele trecute.

— Da. Ştiu...

— Sunt student la medicină. Un prieten al domnului Seteuil.

— A, da. Domnul Seteuil... El i-a cerut domnului Ribières să mă lase aici.

— Profesorul Ribières?

— Da, medicul-şef.

— N-aţi fi putut să rămâneţi aici?

— Nu, sunt contagioasă. Aici este pavilionul pretuberculoşilor... Este o favoare... Pentru că ţine la mine domnişoara Daele...

Unul din colţurile gurii ei mici se ridică, schiţând un surâs timid. Michel, care înaintase până în mijlocul încăperii, se duse la fereastră, întorcându-se cu spatele la curte, se aşează într-o

parte pe bara de sprijin şi o privi pe bolnavă. Aceasta se pierdea parcă în rochia groasă, de dimie, de spital, de trei ori mai largă decât îi trebuia. Cu siguranţă, nu avea încă douăzeci de ani. Îl privea pe Michel cu o francheţe naivă şi totală, aproape copilăroasă. Era probabil foarte pură. Tuberculoasă condamnată, fără nicio îndoială. Aşa de subţire! Tâmple înguste şi înalte. Ochi prea mari, parcă dilataţi pe această faţă. O copilă. O copilă încă pură. Se vedea asta. Michel se simţi mişcat. Avea vaga impresie, cu vocea sa puternică, cu statura lui înaltă şi umerii care astupau toată fereastra, că este prea mare, prea robust, fată de ea.

Întrebă:

— Sunteţi de mult timp aici? Cum v-aţi îmbolnăvit?

— Nu ştiu, domnule, spuse ea, cu aerul încă speriat, cum îl au oamenii simpli când răspund la interogatoriul unui medic. M-a apucat dintr-odată, la maşina mea de cusut. Am început să vomit sânge.

— Sunteţi croitoreasă?

— Nu, servitoare.

— Şi părinţii dumitale?

— Tata a murit. Mama s-a recăsătorit. Şi tatăl meu vitreg... Nu ştiu cum să vă explic...

— Înţeleg, spuse Michel.

— Şi mama spunea că este vina mea, că eu eram cea care „mă învârt în jurul lui...” N-am mai îndrăznit să spun nimic. Şi, într-o noapte, el a venit în camera mea.

— În camera dumitale?

— Şi s-a aruncat asupra mea. Atunci, m-am luptat cu el şi a doua zi am fugit de acasă. M-am angajat ca servitoare. Aveam paisprezece ani. Eram proastă pe atunci, proastă!

Surâse. Michel surâse şi el, văzând-o cum se consideră acum foarte bătrână, foarte înţeleaptă.

— Şi pe urmă? Pe urmă v-aţi îmbolnăvit?

— Nu imediat. Eram „fată în casă” la nişte oameni înstăriţi. Mai era o cameristă, o bucătăreasă. Pe urmă stăpânii au concediat-o pe bucătăreasă, apoi pe cameristă. Nu mai aveau bani. Şi eu am obosit prea mult cu spălatul şi cu bucătăria... Nu mai puteam. Duminica după-amiază, când eram liberă, mă duceam în camera mea să dorm. Şi într-o zi, am vomat sânge. Atunci, doctorul mi-a spus că am plămânul atins...

Am mai rezistat puţin. Şi când n-am mai putut să muncesc, a trebuit să plec de acolo.

Economisisem ceva bani. I-am scris mamei. Ea m-a internat într-un sanatoriu la Paris. Era scump. Mai ales sărurile de aur. N-am putut rămâne prea mult. A trebuit să mă întorc, când de-abia mă restabilisem puţin. Şi călătoria m-a obosit. Valiza mea era grea, hamalii sunt prea scumpi, nu-i aşa?

Am găsit un loc la Paris-Plage. Într-o vilă mare. Erau mulţi invitaţi. A trebuit să dorm într-o pivniţă trei săptămâni. Era umezeală... Pe pereţi curgea apă. Mi-a fost frig... M-am îmbolnăvit din nou. Atunci, ca să-mi câştig traiul, am făcut croitorie, confecţii la maşină. Dar simţeam că n-o s-o duc prea mult. Iar mama murise.

Pe scurt, am reuşit să intru aici, în sanatoriu. Mă apropiam de optsprezece ani. Maşina mea era grea... O maşină „taior”... Un model prea mare...

Vorbea cu voce scăzută, dulce, monotonă. Michel îi privea mâinile, mari, puternice şi roşii, pe cearşaf, cu vârfurile degetelor înţepate de ace, şi faţa ei subţiată, slăbită, foarte mică, foarte subţire, sub abundenţa de păr roşu buclat, masă enormă, opulentă, somptuoasă, şi care părea că trăieşte din fiinţa asta fragilă şi o epuizează. Numai pupilele rămâneau vii, două pupile negre, lucitoare, încrustate în corneea de un alb-albăstrui, care le făcea încă mai întunecate. Nările îi fremătau.

— Trebuie să vă plictisiţi îngrozitor aici?

Ea avu un gest resemnat din mână, pe cearşaf.

— Asta e!

— Abatele Vincent, cu cinema-ul lui...

— Da, în primele luni, îmi plăcea atât de mult! Acum, nu mai pot să cobor. Şi au înălţat etajul ăsta...

— Ce etaj?

Ea arătă prin fereastră clădirile bucătăriilor, supraetajate de curând.

— La început, astea nu erau. Vedeam trecând tramvaiul ca săgeata pe bulevard... Asta mă distra. Şi ştiam ce oră e... Acum nu se mai vede, săgeata...

— Nu ai ceas?

— Ba da, ba da. Dar nu merge prea bine...

Se înroşi uşor în pometii obrajilor...

— Am rugat-o pe domnişoara Daele să mi-l dea la reparat. Dar costă puţin cam mult... Mai bine aştept...

Scoase de sub pernă un mic ceas de oţel, înnegrit, cu cadran galben, fisurat.

— E caraghios, spuse ea. Nu mai merge, dar îl mai ţin, este ca un prieten... Nu ştiu de ce...

Avu din nou surâsul acela puţin trist.

— Trebuie să ai curaj, murmură Michel, stângaci.

Ea nu răspunse. Se gândi un moment.

— Tot ce vreau, spuse ea în cele din urmă, este să rămân aici până la sfârşit... Nu mi-ar plăcea să merg la contagioşi, la pavilionul IV... Fac tot ce pot, nu zic niciodată nimic, nu fac zgomot... Încerc să nu supăr pe nimeni... Sper că vor uita de mine...

— De ce v-ar muta de aici?

— Sunt contagioasă. Aici nu trebuie să stea contagioşii... Mi s-a făcut o favoare. Domnul Seteuil mi-a spus-o de altfel: „Dacă nu eşti la pavilionul IV, micuţo, asta este graţie mie”.

— Nu vă place pavilionul IV?

— M-am obişnuit aici. Am rezerva mea. Mă lasă în pace... Şi pe urmă, la contagioşi, când e să mori, eşti dus într-o încăpere separată, ştii dinainte ce ţi se va întâmpla... Mi-e teamă... Aici am văzut-o murind pe... o prietenă... A rămas până la capăt în camera ei... liniştită. Pe urmă, când sunt vizite, aici e mai puţin trist...

— Aveţi des vizite?

— La început, o vecină bătrână... Venea la fiecare cincisprezece zile. Îmi aducea trei banane. Vorbea cu mine o oră. Eram foarte mulţumită. Dar nu mai vine. Bolile astea durează prea mult, asta oboseşte.

— Înseamnă că nu mai aveţi familie?

— Ah, ba da! O mătuşă la Amiens. O femeie aşa de bună! Şapte copii. Trebuia să fiu naşa ultimului, când m-am îmbolnăvit.

— N-a venit niciodată? N-a scris niciodată?

Ea surâse.

— Vă închipuiţi că nu i-am spus că mă internez. Ar fi vrut numaidecât să mă ajute, să-mi trimită ceva. I-am spus că am găsit un loc bun şi că plec pentru şase luni cu stăpânii mei, în vacanţă.

Michel se ridicase, plecase de la fereastră. Se simţea mişcat. Şi totodată stânjenit. Pregătise, înainte de a veni, două hârtii de zece franci pentru Jeanne Lacroix. Dar tinerei acesteia, pe care n-o cunoştea, nu îndrăznea să i le dea. Şi în acelaşi timp îi era ruşine să plece astfel.

— Trebuie să plec, spuse. Dar mă voi întoarce. Da, o să mai vin... Hai, la revedere... La revedere... Pe săptămâna viitoare.

Era aşa de tulburat, aşa de grăbit să plece, că ieşind uită să se aplece, şi capul lui mare se lovi din nou de pragul de sus al uşii. O luă pe coridor frecându-şi fruntea şi bombănind.

La cotul scării, cum mergea cu capul plecat, se ciocni de o siluetă care scoase un strigăt şi fu cât pe-aci să cadă pe spate. Michel o apucă de braţ cu o mână puternică.

— Oh! Pardon!

— Ce brută!

O recunoscu pe domnişoara Daele, infirmiera.

— Ah! Dumneavoastră eraţi! Trebuia să-mi închipui!

— V-am lovit, domnişoară?

— Drace! O aşa strânsoare! Mâine o să am o vânătaie la braţ! Şi ce faceţi în secţia mea?

— Venisem s-o văd pe Jeanne Lacroix. Şi am vorbit puţin cu vecina ei.

— Ah, Evelyne, biata fată...

— Cum o cheamă?

— Evelyne Goyens. O fată de treabă. Deloc obositoare. Şi atât de singură! Voi ăştia nu ştiţi ce înseamnă asta, Doutreval! Îmi dau seama şi după Lucien!

Lucien era Seteuil, prietenul Madeleinei Daele.

— Sunteţi prea bogaţi. Nu ştiţi ce înseamnă să nu mai ai altceva pe pământ decât şapte centime, zece centime, ca să-ţi sfârşeşti zilele. Şi totuşi, aici sunt o mulţime ca ea, care sunt sărace, cu adevărat sărace, de o sărăcie pe care nici nu ţi-o poţi închipui, care n-au nici măcar o cămaşă, nicio rochie, pentru că şi astea aparţin spitalului. Oameni ca Evelyne, care nu s-ar putea vindeca, pentru care ar fi o încurcătură formidabilă, o adevărată nenorocire să se vindece, pentru că nu au măcar pantofi, sau o rochie, sau o batistă. Oameni care nici nu îndrăznesc să dorească să trăiască din nou, Doutreval. Şi când mă gândesc la viaţa voastră, fii de oameni bogaţi!

Michel încercă să râdă. Madeleine Daele se spetea pentru bolnavii ei, făcea analizele scuipatului, injecţiile, pansamentele, îi înlocuia pe interni, făcea în locul lui Seteuil şi Santhanas injecţiile intravenoase când aceştia nu îndrăzneau să se aventureze în faţa unui braţ prea gras, pe care vasul se vedea prost. Şi în anumite ocazii îşi dădea cu părerea chiar în faţa lui Ribières, patronul, care o asculta, de altfel, în legătură cu evoluţia unei pleurezii sau a unei cangrene osoase. Era fiica unui inginer electrician din Grenoble. Meseria o îndepărtase de familia ei. Se combinase cu Seteuil, devenise amanta lui. Seteuil se distra, se ducea să-şi termine noaptea la ea, cu încă zece prieteni, când făcea chefuri, cerea de mâncare, se servea de ea ca de o slujnică. De când făcea supliniri, îşi cumpărase din câştiguri o maşină, un C4 de ocazie, foarte uzată. Madeleine era cea care plătea de fiecare dată facturile de benzină şi de reparaţii. Ea nu spunea nimic, accepta totul, pentru ca Seteuil să n-o părăsească.

Îi arătă lui Michel mici cofrete din sticlă, rame din carton, păpuşi de lână, feţe de masă, tot felul de nimicuri lucrate de bolnave şi pe care ea le ducea acasă. Organiza în cartierul ei tombole, loterii, făcea să se scurgă la vecinii şi la furnizorii ei toate aceste obiecte, pentru a aduce câteva centime nefericitelor ei. Nu avea niciodată bani. Bolnavele îi luau trei sferturi din ce câştiga, şi Seteuil, restul. Ribières, patronul, ştia, cunoştea povestea ei, şi ţinea mult la asistenta lui.

Îi „plasă” lui Michel o oribilă figurină pentru ceainic şi îi stoarse douăzeci de franci.

Capitolul al şaptelea

Rapidul aluneca, lung şarpe neted, gri-verzui, străbătând câmpia Tourainei blând vălurită şi aurită încă de ultimele străluciri ale toamnei. În vagonul restaurant, Olivier Guerran îşi lua dejunul – un pui cu salată şi o jumătate de vin roşu. Prin fereastră, decorul se schimba treptat, sate de piatră gri, coaste plantate cu butuci de vie încă roşii şi dominate de castele cu acoperişuri de ardezie, drumuri lungi mărginite de perdele groase de plopi de Italia. Din când în când, cenuşie şi învăluită în ceaţă, Loara. Ziarul lui Guerran era sprijinit de carafă. Între două înghiţituri, Guerran citea câte un rând.

Fotografia sa se lăfăia pe prima pagină a cotidianului, într-un chenar oval. Dimprejur, în timp ce mânca, îi ajungeau şoapte discrete, măgulitoare: „Guerran... Guerran ministrul...”

Marţea precedentă guvernul îşi frânsese gâtul. O lovitură foarte frumoasă, nu prea curată, a lui Ramboise, şeful opoziţiei. Chemat la Elysée, Ramboise fusese fireşte însărcinat să alcătuiască noul guvern. Îi propusese lui Guerran să intre în combinaţia lui. Guerran acceptase cu condiţia totuşi de a avea portofoliul Agriculturii. Fusese deja de două ori ministrul Agriculturii în legislatura precedentă. Şi căpătase în acest domeniu o competenţă pe care toată lumea i-o recunoştea. În plus, găsea aici un avantaj: asta îi crea o reputaţie de specialist, şi-i permitea în acelaşi timp să dea un răspuns invidioşilor din partidul lui care i-ar fi putut reproşa că intră într-o combinaţie „reacţionară”: „Nu fac politică. Rolul meu în cabinet este acela de specialist, de tehnician, ocup un «minister tehnic»”.

Cât despre electorii săi, grămada fabuloasă de scrisori şi de telegrame de felicitare, ca şi de cereri sosite de marţi în strada Varennes, la minister, ajungeau pentru a-l linişti pe Guerran în privinţa sentimentelor lor. Departamentul Maine-et-Loire, agricol şi viticol, nu putea să-l vadă cu un ochi rău pe alesul său devenind ministru al Agriculturii.

Cu un duruit înăbuşit, trenul trecu peste un viaduct, deasupra unei văi înguste.

„Încă zece minute”, se gândi Guerran.

Chemă chelnerul, plăti, ajunse clătinându-se puţin în compartimentul său de clasa întâi, dându-i la o parte pe oamenii de pe culoar şi urmat peste tot de rumoarea plăcută şi discret măgulitoare a popularităţii: „Guerran... Ministrul... Olivier Guerran”.

Guerran era de origine modestă. Fiul unui mic învăţător laic, îşi cucerise licenţa în drept, debutase în baroul din Angers, şi aici, sufocat printre avocaţii cu renume, simţind că ar fi trebuit să treacă zece ani până să-şi câştige existenţa şi neavând cum să aştepte, se lansă în politică, o cale sigură şi rapidă pentru a reuşi în barou. Succesul fu atât de mare, încât curând baroul îl interesă mai puţin decât politica.

În 1914 plecase pe front, făcând războiul cu curaj ca simplu soldat, refuzând „locul călduţ” care i se oferise. Cu un an înaintea acestui război, după multe ezitări, se căsătorise cu

Julienne, amanta sa, o fată pe care o cunoscuse într-o cafenea, unde aceasta ducea o viaţă uşuratică. O întreţinuse câţiva ani, avusese cu ea un copil, un băieţel. Dar el avea în acelaşi timp o a doua legătură. Şi nu se gândea să se însoare. Bătrâna sa naşă, doamna de Nouys, o fiinţă sfântă a cărei amintire o venera încă, fusese aceea care îl împinsese la căsătorie, ghidându-i alegerea. El ar fi preferat-o pe cea mai tânără dintre cele două amante ale sale, blândă şi binecrescută. Dar cealaltă, Julienne, avea un copil, pe micul Charles.

— Căsătoreşte-te cu Julienne, îi spuse doamna de Nouys, după ce i se confesase. Asta-i datoria ta.

Întreaga sa viaţă, Guerran trebui să plătească teribil de scump această alegere. Cât despre Julienne, bineînţeles, ea n-a iertat-o niciodată pe doamna de Nouys pentru faptul că-i datora cel mai mare noroc din viaţa ei. Reuşise, cu ura ei, să-l separe pe Guerran de naşa lui, şi bătrâna murise, în cele din urmă, fără să-şi revadă finul.

După căsătorie, Julienne îi dăruise soţului ei un al doilea copil, o fiică. Şi situaţia politică a lui Guerran nu făcu decât să progreseze.

— Angers! Angers!

Guerran coborî din tren. Un hamal îi duse valiza până la taxi.

— La Palat! îi spuse şoferului.

Nu trebuia neapărat să treacă pe la Palat. Dar cedă unei mici vanităţi secrete, nevoii de a fi văzut.

Nu rămase la biblioteca avocaţilor decât câteva minute, cât să-şi ia corespondenţa, să strângă mâna prietenilor săi, să se delecteze cu mutrele plouate şi înverzite ale rivalilor săi. Saluturile seci, fals indiferente, aerele ocupate ale oamenilor care nu voiau să-l vadă, complimentele smulse cu greutate unor guri amare, rumorile, şoaptele, privirile furişe, în spatele lui, rânjetele rele, le gustă pe toate, o clipă, ca parfumul victoriei sale. Vorbi tare, râse, îşi bombă pieptul, se arătă în ochii tuturor mai puternic, mai optimist, mai sigur pe el, mai victorios încă decât se simţea. Ştia bine că-l spionau de ani de zile, că-i supravegheau mâna, că-i examinau trăsăturile, când venea să pledeze, pentru a vedea pe ele istovirea, primele semne ale oboselii. Umblau zvonul că avea inima atinsă, că se vedea asta după artera sa temporală, sinuoasă şi prea umflată după un efort oratoric. Şi invidioşii supravegheau, aproape fără s-o vrea,

temporala lui Guerran, după pledoarie. Guerran râdea de asta cu secretarii şi partizanii săi. Îl văzu pe Rebat, cel mai îndârjit dintre duşmanii săi, intrând în bibliotecă şi fugind ca un şobolan îndată ce-l zări pe noul ministru. Ascultă amuzat relatarea ce i se făcu despre ce se petrecuse miercuri dimineaţa, când se aflase că face parte din cabinet: o revoltă, avocaţii ieşindu-şi din fire, strigând injurii, certându-se, altercaţii între duşmanii şi prietenii săi, o adevărată revoluţie de Palat. Bătrânul Mayer, bibliotecarul, trebuise să se interpună respectuos dar ferm între două grupuri care voiau să se ia la bătaie.

Cabinetul şi locuinţa lui Guerran erau la doi paşi de Palat. Avocatul se duse acolo pe jos. Cabinetul patronului, cele ale secretarilor şi sălile de aşteptare ocupau tot parterul. Treizeci de clienţi se îngrămădeau acolo, încrezători în atotputernicia avocatului-ministru, demonstrând prin numărul lor credinţa universală a poporului în „proptea”, în relaţii, predominanţa politicului asupra judiciarului. Guerran pătrunse în cabinet, îi chemă mai întâi pe cei trei secretari ai săi şi pe fiul său Charles, scurtă manifestările de entuziasm, ceru să i se arate dosarele importante şi-l opri un moment pe fiu pentru a-i vorbi. Charles Guerran tocmai îşi luase licenţa în drept şi, căsătorit de şase luni, îşi pregătea doctoratul, muncind în acelaşi timp în cabinetul tatălui său. Foarte mândru să poarte din când în când roba, afecta deja majestatea omului legii, se îmbrăca în negru, se asculta vorbind, făcea încontinuu gesturi cu mâinile şi ar fi vrut să pară foarte grav şi foarte bătrân. Guerran ştia că este în fond un tip nervos şi slab. Vorbiră o clipă despre casă, despre afacerile în curs. Îi întrerupse soneria telefonului. Legourdan, principalul secretar al lui Guerran, anunţa sosirea profesorului Géraudin.

— Să intre imediat, imediat, spuse Guerran. Adu-l la mine, Charles.

Charles ieşi şi se întoarse să-l introducă pe Bernard Géraudin în biroul lui Guerran. Afectuos şi deferent, ministrul se grăbi să iasă în întâmpinarea vechiului său prieten. Se îmbrăţişară.

— Merge? Merge? zicea Géraudin, roşu, surâzând cu ochii lui mici, cenuşii, şi palpându-şi cu un gest maşinal lobii urechilor stacojii, înfundate în carnea grasă a gâtului. Mulţumit? Şi alegătorii?

Cu un gest, Guerran arătă cele patru tăvi mari de argint încărcate cu telegrame şi scrisori de felicitare care-i acopereau biroul.

— Ia uite! Şi de zece ori pe atâtea în strada Varennes! Şi o presă grozavă! Da, sunt mulţumit!

Împinse spre Géraudin un fotoliu încăpător de piele, un „club”, în care se cufundă întreaga făptură, scurtă şi îndesată a lui Géraudin. Dintr-o mobilă veche, garnisită cu legături de cărţi vechi goale, care ascundeau un bar, scoase o tavă, pahare, o sticlă de coniac Napoleon, o cutie cu havane uscate care pârâiau. Turnă alcool în cupele înalte de cristal colorat.

— Încetişor, încetişor, făcea Géraudin, întinzându-şi spre cupă mâna elegantă şi musculoasă, mâna sa de om tânăr.

— Aş! O ţigară? Nu te opune!

— Nu-i bine... Nu-i bine... Mă aduci în ispită. Şi totuşi... Miroase prea frumos!

Aprinse o havană. Îşi palpă încă o dată urechea.

— Fumez prea mult! E o prostie, Valérie are dreptate.

— Ce face, e bine?

— Ei... O cunoşti doar... Şi totuşi, o să ne îngroape pe toţi, cu caracterul ei îngrozitor. Dar nu e vorba de asta. Să vorbim despre tine! Când am aflat vestea, telefonând la *Progresul social*, am sărit în sus! Cred că aş fi alergat la Paris, dacă n-aş fi avut clinica, bolnavii. În cinci ani, micuţule, o să fii preşedinte al Consiliului, asta ţi-o prezice vechiul tău prieten!

Vorbiră de politică, alegeri, facultăţi. Guerran îi explică ingenioasa concepţie asupra „ministerului tehnic”, Géraudin îi expuse dorinţele lui Gigon, secretarul „facultăţii”, explică de ce obscurul, puternicul şi valorosul său văr visa la această decoraţie nouă, Meritul medical, care ar fi în mâinile sale un mijloc de acţiune suplimentar şi teribil de eficace, în epoca noastră obsedată de „bucăţica de panglică”. Guerran promise. Ministrul sănătăţii publice era Hochepied, un excelent prieten. Lucrul era uşor dacă ministerul ar mai rezista numai câteva luni. Ajunseră astfel să vorbească despre sănătatea publică, despre acel faimos „ordin al medicilor”, care nu ajungea să vadă lumina zilei pentru că nu-l voia stânga. Frauda la accidentele de muncă, avorturile, sunt un foarte bun mijloc de propagandă electorală pentru cei ce-şi recoltează alegătorii din rândul maselor. Sufragiu universal, fără contrapondere în autoritatea elitelor

muncitoreşti, ţărăneşti şi burgheze, supremaţie aparentă a unui popor în realitate otrăvit şi condus de puterile financiare şi de presă! Sceptic, Guerran evocă tot acest joc trist pe care-l juca pentru că trebuia, dar oarecum dezgustat. În legătură cu alcoolismul, Guerran vorbi de publicitatea nesăbuită permisă fabricanţilor acelor mizerii numite aperitive. Povesti aventura unuia dintre prietenii săi, ziarist, admis să colaboreze la unul din marile cotidiene din Paris, şi pe care redacţia l-a avertizat de la început: „Sunteţi liber. Scrieţi ce vreţi. Dar să nu vă atingeţi nici de Armată, nici de Biserică, nici de alcoolism, nici de chestiunea prostituţiei reglementate...”

Géraudin râse din toată inima:

— Biata Armată! Biata Biserică! În ce companie au ajuns!

Mai flecăriră vreun sfert de oră. Apoi Géraudin nu se mai supuse protestelor lui Guerran, care-l reţinea încă, şi voi să plece.

— Nu, nu! Văd ce corespondenţă ai... Aud telefonul... Şi am luat-o înaintea a vreo patruzeci de clienţi care te aşteaptă în antecameră. Fug. Adio, micuţule. Vino să cinezi cu noi, într-una din seri. Nu, nu mai vreau trabuc... Pe curând, da? La revedere.

Toată după-amiaza, Guerran primi clienţi şi lucră. Partea principală a afacerilor sale se referea fireşte la chestiuni fiscale, vamale sau administrative. În aceste domenii avocatul parlamentar poate „interveni” cu toată greutatea sa. De nouă ori din zece, Olivier Guerran se lăuda că reuşeşte să rezolve litigiile fără să pledeze. Îi puse la treabă pe fiul său şi pe secretari, desfăşură o muncă imensă. La ora şapte, cu capul greu, obosit şi mulţumit, ieşi din cabinet şi urcă la etaj, de unde Charles telefonase că „Micheline şi mama tocmai s-au întors”.

Julienne Guerran îşi primi soţul cu indiferenţă. De multă vreme ei nici măcar nu mai simulau tandreţea. Foarte brunetă, cu ochii negri, duri şi parcă arzând, cu faţa slabă, tenul măsliniu, cu sprâncenele creionate cu negru şi buzele cu roşu, Julienne Guerran avea în trăsăturile sale ceva arzător, trufaş şi crud. Mai mare cu doi ani decât soţul ei, purta toalete tinereşti, care-i veneau de altfel bine la subţirimea ei de spaniolă, fuma mult şi cheltuia fără să-i pese.

Până la masă, Guerran nu se ocupă decât de fiica lui. De şaptesprezece ani, blondă, cu ochii albaştri, cu faţa albă, puternică şi proaspătă, Micheline era preferata tatălui său.

Guerran se aşezase în fotoliu, o luase pe genunchi şi, fără să-i asculte flecăreala, o privea şi se simţea fericit. Pe urmă sosi Charles Guerran cu Andrée, tânăra lui soţie. Se aşezară la masă. Tot dejunul fu ocupat de cearta lui Olivier Guerran cu Julienne. Julienne sperase să plece la Paris cu soţul ei, să locuiască acolo în apartamentul rezervat ministrului, în strada Varennes, să împartă gloria cu el, să trăiască în agitaţia mondenă care-i plăcea atât de mult şi care era pentru ea ca un stimulent şi un aliment psihic. Puse numaidecât întrebarea:

— Atunci? Când o să venim după tine?

— Niciodată, spuse Guerran.

— De ce?

— Pentru Micheline. Este prea tânără. Nu vreau o asemenea viaţă pentru ea.

— Putem s-o lăsăm aici în pensiune.

— Nu vreau ca Micheline să stea în pensiune.

Izbucni cearta. Julienne îl acuză iarăşi pe Olivier că o sacrifică de dragul copiilor, că vrea să aibă dincolo legături. Strigă, se înfurie, avu din nou izbucniri de fostă femeie uşoară, termină prin a sparge o carafă şi urcă să se culce trântind uşa. Charles şi Andrée n-aşteptară ieşirea ei ca să-şi amintească că trebuie să meargă la cinema în acea seară. Dispărură fără să aştepte desertul. Guerran rămase singur cu Micheline, în vreme ce Elisa, camerista, strângea masa împreună cu bona.

Guerran îşi petrecu seara cu fiica lui. Se aşezară foarte aproape de radiator. Ea i se aşezase din nou pe genunchi, iar el îi punea întrebări, cu blândeţe, aproape matern. Avea cu adevărat impresia de a fi în acelaşi timp tatăl şi mama fiicei lui. O întreba: „Şi pensionul? Merge? Cum stai cu studiile? Ce note ai? Domnişoarele acelea sunt mulţumite de tine? Am să le ajut să închirieze terenul municipal pentru jocul lor de baschet... Să le-o spui... De altfel, am să le fac o vizită... O să le vorbesc de tine...”

Ateu, dar nefericit că este, Guerran îşi încredinţase fiica unui pension religios.

Spunea:

— Şi săptămâna asta? Ce-ai făcut, Micheline? Ai fost cuminte aici? Seara? Sper că nu te-ai dus la cinema.

— Nu, tată, răspundea Micheline.

— Ai destule cărţi? Mai vrei altele? Ai muzica ta, pictura, prietenele tale... Nu-mi place să ieşi, micuţa mea... Este spre binele tău. Nu eşti supărată pe mine?

— Oh, nu, tată!

— Ştii că trebuie să-mi spui totul, că nu trebuie să ţii nimic ascuns în inimă... Ştii că poţi avea încredere în bătrânul tău tată, Micheline...

— Ştiu! spunea Micheline.

Ea îl sărută pe Guerran. El îi mângâie frumosul păr blond. O privea. Avea o talie subţire, pieptul puternic, coapse robuste, o sănătate înfloritoare. La cei şaptesprezece ani ai ei, era copil încă şi totodată femeie. Evoca o minunată promisiune de viaţă, de fecunditate. Guerran o găsea frumoasă pe fiica lui, atât de frumoasă, încât i se umezeau ochii de emoţie, mândrie şi bucurie. Îi vorbea, o descosea, mergea până în adâncul sufletului ei, mândru, fericit, invadat de voioşie simţind-o intactă, imaculată, fără nimic secret, nici tenebros, pură, de o puritate care era opera lui. Pentru că el fusese cel care o salvase de Julienne şi care, viciat şi stigmatizat de viaţă, ştiuse ca prin voinţă, răbdare, francheţe şi delicateţe să apere acest suflet de fată şi să merite încrederea ei, întocmai ca o mamă. Guerran se simţea recompensat văzând-o seara cum râde cu el, cu frumosul ei râs tânăr şi deschis, şi vorbindu-i ca unui tovarăş drag, căruia nu-i ascunde nimic.

Treptat începu s-o chestioneze în legătură cu mama ei. N-avea încredere în Julienne. Cunoştea sfaturile pe care aceasta i le dăduse deja Michelinei, în vederea unei căsătorii avantajoase: toalete, flirturi, farduri, artificii, cochetării şi şiretlicuri de tot felul, toate astea Julienne le recomanda cu plăcere fiicei sale, sigură că-i cunoaşte pe bărbaţi, sigură că o femeie câştigă întotdeauna dacă le speculează instinctele, senzualitatea, prostia şi uneori josnicia. Aşa gândea ea că pregăteşte fericirea fiicei ei. Guerran lupta contra a toate astea. O cunoştea pe Micheline. O ştia încă foarte mică, foarte pură. Dar ştia de asemenea că ea se copsese foarte repede, că va fi foarte curând femeie, că avea în ea, fără să fie conştientă de aceasta, o exuberantă vitalitate care trebuia supravegheată, condusă cu înţelepciune. Micheline fusese, cu Julienne, la balul Prefecturii. Din ajun, Guerran era ministru şi Micheline avusese mare succes.

— Cum ai fost îmbrăcată? întrebă Olivier. Cu cine ai dansat? La ce oră te-ai întors? Cine te-a dus la bufet? Robert Bussy? Ah! Fiul notarului? Bine. Bine. Tânărul ăsta nu te cam caută acum, Michou? Între noi... Ştii, e normal. Poţi să-mi spui. Trebuie s-o faci... Peste câţiva ani vei fi la vârsta măritişului... Dar eu trebuie să ştiu totul... Nu i-ai mai văzut de atunci? Nicio scrisoare? Nicio vizită aici?

— Nu, tată, spunea Micheline... Eu... El mi-este indiferent... Asta-i totul...

— Bine, bine... O să vedem... O să-l invităm aici, în vacantă... Nu? O să-l cunoşti... Şi eu... O să discutăm noi doi... În principiu, este o partidă foarte acceptabilă. Dar ştii că trebuie să-mi spui totul... Nu mă ai decât pe mine... Eu sunt mama ta, Michou! Eu sunt mama ta... Hai! E târziu... E timpul... La culcare acum, fetiţo.

O îmbrăţişă pe Micheline. Înainte de a merge la culcare, ea mai putu obţine de la el promisiunea pentru o rachetă nouă, un aparat de fotografiat şi o lună de vacantă la Paris-Plage pentru vara viitoare. La aceste ore târzii, Micheline se pricepea de minune să obţină tot felul de lucruri de la tatăl său. Guerran ştia asta, dar nu-i displăcea.

Rămas singur, reflectă un moment. Robert Bussy. Da... Foarte bine. Băiatul ăsta... S-ar putea aranja totul repede... O văzu pe Micheline căsătorită. Se sperie.

„Ce mult are să-mi lipsească! Ce viaţă! Ce singurătate.”

Scutură capul.

„Se ştie doar că nu le creşti pentru tine.”

Dar nu se resemna cu despărţirea. Micheline era totul pentru el, mult mai mult decât Charles, care se apropiase de mama lui, printr-o similitudine de caractere care-i făcuse să se alieze.

Guerran îşi consultă ceasul. Ora nouă treizeci. Ezită o secundă. Ideea de a intra în camera lui îi repugna. Îşi luă pălăria, coborî. Pe stradă se plimbă puţin, fără ţintă. Deja îl pândeau încă o dată cei doi monştri de care fugise toată viaţa: singurătatea şi întâlnirea cu sine. Ezită din nou: „Hélène? Nu, la toţi dracii! mă plictiseşte... Atunci, la Triboux?”

Rămase o clipă nehotărât. I-ar fi plăcut în seara asta o apropiere feminină, în exaltarea amestecată cu oboseală pe care o resimţea după toate aceste bucurii, şocuri, emoţii, în sfârşit, după cearta cu Julienne. Pentru că de fiecare dată

neînţelegerile astea îi aduceau o surdă dorinţă de răzbunare, care se calma prin înşelarea ei. Dar nu avea o amantă, nu avea o întreţinută, nici măcar o prietenă oficială! Numai la întâmplare, foarte rar, când animalul din el o cerea, o scurtă legătură de câteva săptămâni, fără vreun risc. Sau o întâlnire trecătoare cu una din acele femei ale stabilimentului celui mai elegant, mai confortabil şi mai discret din Angers, al cărui patron, Triboux, era pe de altă parte pentru Guerran un agent electoral bogat şi puternic. Una peste alta, Guerran măsura în acea seară strivitoarea vanitate a gloriei pentru care ceilalţi îl invidiau şi care îi lăsa sufletul gol, îngrozitor de solitar. Se gândi: „Aşa trebuie... Trebuie să fiu liber... Şi pe urmă, Micheline... Ar fi prea geloasă dacă ar şti că am o amantă”.

Se gândi din nou la Micheline, la rolul pe care-l avea pe lângă ea.

„E ciudat, medită el, cum poţi sădi şi dezvolta, la o fiinţă pe care o iubeşti, virtuţi şi puritǎţi pe care tu nu le ai!”

Amintirea Michelinei îl opri net din drumul spre Triboux. Se simţi dintr-odată dezgustat de ce-l aştepta acolo, îşi imagină femeia cu toate frazele ei de-a gata, cu cuvintele ei de dragoste comercială, cu pregătirile şi mângâierile ei, cu gesturile pe care i le simţea maşinale, profesionale, goale de sens precum politeţea unui comis-voiajor. Şi încercă dinainte greaţa vagă care urma acestor amoruri. Făcu cale-ntoarsă, se duse spre piaţa Armelor să citească jurnalele de seară înainte de a merge la culcare. Astfel, această puritate pe care n-o mai avea, pe care ştiuse s-o păstreze la fiica lui, i se întorcea în seara asta ca prin ricoşeu şi-l înălţa deasupra animalului. Dar nu era conştient de asta. Rătăcea singur pe străzi întunecate şi se gândea la bătrâna lui naşă, doamna de Nouys. O mare doamnă săracă şi demnă care se ocupase de el, care-l iubise mult. Foarte pioasă. Fusese singura pe lume care putuse să-i vorbească despre virtute fără să-l facă să surâdă sau să-l plictisească. Poate pentru că trăia ea însăşi aşa cum îi spunea lui. Evocă chipul bătrân, zbârcit, indulgent şi bun. Totuşi, de ce voise ca el s-o ia în căsătorie pe Julienne? Ce greşeală gravă! Şi totuşi, inexplicabil, se simţea incapabil de a-i purta pică. Doamna de Nouys, naşa lui! Întotdeauna se gândea la ea în orele de singurătate, fără să ştie de ce.

Capitolul al optulea

Părăsindu-l pe prietenul său Guerran, Géraudin urcă în maşină şi Louis, credinciosul lui şofer, îl duse la clinică. Géraudin îngrijea aici întreaga aristocraţie a ţinutului – aristocraţie prin nume sau prin bani. Iar de la Paris, unde clientele sale îi făcuseră demult cunoscut numele şi-i stabiliseră celebritatea, veneau la el numeroase soţii de industriaşi, artiste, americance în trecere, care aveau fie un apendice de scos, fie un piept de „remontat”.

Trecu prin camerele bolnavilor săi, întârzie puţin lângă doamna Boissy, soţia unui mare negustor de ardezie din Fumay. Era vorba tocmai de un piept de restaurat, un caz dificil pe care-l supraveghea foarte îndeaproape. Probabil că bolnava urmase acasă la ea un regim îngrozitor, pe bază de vin de Burgundia, peşte şi vânat, fără îndoială. Pentru că plăgile nu se cicatrizau.

Petrecu mai mult de o oră văzându-şi operaţii, pe urmă coborî la birou să controleze conturile doamnei Claim, infirmiera şefă. Asta era latura „negustorească” a meseriei, cum o numea el. Socotelile, notele de plată ale măcelarului, brutarului, furnizorilor, cheltuielile cu operaţiile neplătite, listele de salarii pentru sfârşit de lună, fişele de Asigurări sociale, de patente, foile de contribuţii multicolore, toată această hârţogăraie îl oripila. Géraudin se simţea făcut pentru a opera, nu pentru a revedea calcule. Dar Valérie, soţia lui, supraveghea cu asprime randamentul clinicii lui. Aşa încât Géraudin, care salvase zeci de vieţi omeneşti sortite fără el morţii, îşi pierdea timpul cu operaţii de chirurgie estetică, cu rafistolări superficiale de piei bătrâne deformate şi veştejite de pasiuni, muncă nedemnă de el, dar care-i aducea trei sute de mii de franci în fiecare an.

Devenise de altfel un virtuoz al acestei arte. La Comedia Franceză, bunăoară, erau menţionate cel puţin trei busturi care erau opera lui. Decupa în piele un cerc în jurul areolei sânului căzut. La şase sau şapte centimetri mai sus desena şi scotea un cerc de piele cu acelaşi diametru. Făcea să alunece vârful sânului pe sub piele, îl scotea prin noul orificiu astfel amenajat. Sânul era „remontat”, nu mai rămânea decât să taie mai jos restul de piele golită şi devenită inutilă. Cicatricea din jurul mamelonului, confundată cu areola, era abia vizibilă. Asta costa cincizeci de mii de franci. Géraudin socotea, nu fără motiv, că

fanteziile astea meritau banii. Femeia operată era rezolvată pentru cinci ani. Pe urmă, greutatea sânilor trăgea puţin câte puţin pielea, şi pieptul se lăsa din nou. Dar se putea lua totul de la capăt.

Géraudin refăcea picioare, pântece şi fese. Femeilor le lua stratul de grăsime de pe pântece şi de pe fese, unul, două, trei kilograme de grăsime galbenă, dezgustătoare ca seul, osânza unei vieţi întregi de trândăvie şi de mâncare bună. Celor prost clădite, le reforma pulpa piciorului: desfăcea pielea gambei, ridica artistic o fâşie fusiformă de carne şi cosea din nou.

Sub ochi sau pe frunte întindea din nou pliurile, ştergea ridurile, tăia un semicerc de piele, făcea în aşa fel ca cicatricea să cadă chiar la nivelul genelor sau unde începe părul. Tăierea bărbiei duble era o joacă. Urma imperceptibilă a bisturiului se pierdea într-o cută a gâtului. Astfel „remontate”, netezite, femeile aveau pentru câţiva ani o renaştere efemeră. Pe urmă reveneau. Glumeţi, studenţii dădeau garanţii că unele dintre ele, tot „remontându-şi” astfel pielea, ajunseseră să aibă păr pe piept ca nişte docheri!

Astfel de lucrări cereau o extraordinară fineţe a mâinii, pentru ca cicatricele să nu fie vizibile. Dar Géraudin ştia să facă cinci sute de înţepături de ac pe un timbru poştal şi să-şi brodeze numele pe o foiţă de ţigară fără să facă o singură gaură în ea. Virtuozitatea sa operatorie îi silea să-l admire până şi pe cei mai invidioşi, pe cei care-l urau cel mai mult. Géraudin se născuse chirurg. Opera minunat, cu o repeziciune, precizie şi siguranţă a gestului pe care niciunul din rivalii săi nu îndrăznea să pretindă că le egalează. Sângele său rece, spiritul de decizie incomparabil, salvaseră de sute de ori viaţa pacienţilor săi. În zece secunde, în faţa unui pântece deschis revelând dezastre nebănuite, hotăra, alegea între o ablaţie şi o plicatură, între o sutură laterală şi o terminoterminală. Dar cea mai mare admiraţie le-o stârnea discipolilor săi în acele accidente brutale, hemoragie, sincopă, care intervin ca o bubuitură de tunet în desfăşurarea rituală şi liniştită a unei operaţii, şi aruncă în mijlocul acestei armonii laborioase minuţios reglate tulburarea şi adeseori zăpăceala. Calmul lui Géraudin în acele ore avea ceva impresionant. În pântecele deschis, fără grabă, fără teamă, în mijlocul unui şuvoi roşu, unei maree sângeroase şi tragice, ştia să caute artera tăiată, să oprească hemoragia.

— Doamnă Claim, pensele... Adrenalină... Ulei camforat... cerea el, pe un ton neschimbat, calm, care impunea tuturor ordine şi sânge rece.

Fusese unul dintre cei cărora chirurgia le datorează masajul direct pe inimă. Acum nici nu mai număra aceste intervenţii mereu dramatice şi impresionante pentru cei din preajmă. Când cel operat cădea în sincopă gravă, când respiraţia artificială şi injectarea de adrenalină în miocard, în auriculul drept sau în unul din ventricule nu mai porneau bătăile organului oprit, Géraudin fusese printre primii care îndrăznise să deschidă fiinţa încredinţată lui şi care era deja un cadavru, pentru a ajunge la inimă. Şi aceasta, nu prin abdomen şi diafragmă, cum o fac cel mai adesea chirurgii din teama de protest şi de acţionări în justiţie, ci direct, incizând coşul pieptului, tăind sternul la înălţimea celui de-al treilea şi al patrulea cartilagiu costal cu o breşă largă, suficientă să se vadă clar şi să se treacă mâna prin ea. Prin această deschidere mare, Géraudin apuca zdravăn inima, cu toată mâna, o masă, o presa cu putere, comprima cavităţile pentru a goni sângele din ele, realiza astfel o circulaţie artificială. Şi dintr-odată, între degetele sale, în adâncul pieptului, viscerele calde încă, motorul unei vieţi umane, răspundeau printr-o pâlpâire, o contracţie, o zvâcnire bruscă, în palma sa. Şi Géraudin înviase încă o dată un mort.

În câteva cazuri, inima reîncepuse să bată, corpul mai trăise încă trei sau patru zile, fără ca sufletul să se întoarcă şi el. Creierul rămăsese mort. Învierea nu fusese decât parţială.

Părăsind aşadar clinica, chirurgul se urcă din nou în maşină, mulţumit. Toţi mergeau bine, chiar doamna Boissy, soţia fabricantului de ardezie. Rana se închidea, cicatricea, în formă de semilună, chiar sub sân, urma perfect curba acestuia şi era aproape invizibilă. Peste puţin, doamna Boissy se va făli la Juan-les-Pins cu un piept de tânără fecioară. Şi oricine ar fi ea, numele lui Géraudin va circula. Lucrurile astea se ştiu întotdeauna, nu există discreţie profesională care să apere un secret de gelozia rivalelor. Excelentă reclamă pentru Géraudin. Cel puţin nu se va spune că este în declin.

Era marea teamă a lui Géraudin: să nu decadă, să nu îmbătrânească. Mai ales de când trecuse de şaizeci de ani. Se observa continuu, se studia, se controla, măsura timpii de operaţie ca un campion la suta de metri, trecea de la dezolare la

bucurie, după cum izbutise bine sau rău, sfârşea mereu constatând odată cu toţi din jurul lui: „Nu, nu decad. Rămân marele Maestru, mâna mea are tot douăzeci de ani!”

Instinctiv, cum şedea lângă Louis, îşi plecă ochii, îşi privi mâna. O mişcă, o desfăcu, o strânse, simţi crescând în el satisfacţia pentru mâna asta frumoasă, fină, nervoasă, adevărată mână de artist, puternică, precisă, capabilă de apăsări sau de tracţiuni herculeene, ca şi de palpări nesfârşit de delicate. O mână atât de intim familiarizată cu contactul, cu senzaţiile şi suferinţele cărnii, încât atunci când ridica un uter sau abia atingea un membru rupt, devenea intuitivă şi sensibilă asemeni cărnii rănite, de parcă, lucidă şi inteligentă, ar fi simţit ea însăşi reacţiile şi durerile. Între aceste degete tandre şi dure, suple şi puternice, bisturiul devenea rând pe rând ac, daltă, arcuş şi cuţit de bucătărie, unealtă de măcelar, apoi de aurar.

Măiestria lui Géraudin impunea întotdeauna celor din jur respect şi admiraţie. Rămânea acelaşi virtuoz, înconjurat de o bandă de rivali invidioşi pe care îi domina. Ştia că unii îl pândeau, că-i urmăreau mâinile, că aşteptau, spionau cea mai mică slăbiciune, cea mai slabă urmă de oboseală. Speranţă mereu dezamăgită, goană amânată mereu pe a doua zi. Totuşi începuse să se şoptească că a depăşit şaizeci de ani. Interni, prieteni începuseră să-l observe, să-l studieze, să-l scruteze cu acel ochi nemilos de medic, când opera. Simţea aceste priviri atente la o posibilă slăbiciune, dar nu-i păsa, sigur de el, plin de forţa sa, conştient că este în continuare la fel de lucid, viguros, precis, rapid. Bătălia însăşi îl surescita, îl împingea la tururi de forţă şi la îndrăzneli pe care altfel nu le-ar fi avut. Stârnea teamă. Îi ţinea pe asistenţii din jurul lui cu sufletul la gură şi crispaţi. Dezinvoltura cu care, după o ultimă tăietură de scalpel, ridica şi arunca dintr-odată, la chiuvetă, întreaga masă a unui uter, smulgea celor mai pizmaşi strigătul de entuziasm cu care este salutat maestrul.

Dar uneori, când operaţia dura prea mult, i se întâmpla să simtă ca o furnicătură în vertebrele cefei, o bănuială de oboseală, o nimica toată.

Din cauza asta, Géraudin, înconjurat cum era de un grup de „tineri” dornici să-l vadă mort, urmărit de către unii din chirurgii pe care îi forma în fiecare an, şi care vor fi apoi concurenţii şi inamicii lui, devenea, pe măsură ce îmbătrânea, din ce în ce mai

despotic, din ce în ce mai preocupat de autoritatea şi de prestigiul lui. Neliniştea lui bănuitoare, teama de a se vedea într-o zi depăşit de un tânăr făceau un gol în jurul lui. Nedreptatea de pe urma căreia suferise, iată că era constrâns la rândul său să o aplice altora. Este, în această privinţă, ceva detestabil în organizarea facultăţilor noastre de medicină, care îl condamna astfel pe profesor să-l vadă printre elevii săi pe viitorul concurent. Şeful clinicii lui Géraudin nu avea dreptul să opereze în oraş. Deci, numai fiii celor bogaţi puteau rămâne, aveau mijlocul de a aştepta. La treizeci şi cinci de ani, Flégier, actualul său şef de clinică, n-avusese niciun client în oraş şi câştiga două sute cincizeci de franci pe lună. Şi cum opera prea bine, de asemenea nu practica niciodată vreo intervenţie importantă în faţa studenţilor. Opera singur, departe de toţi, la clinica lui Géraudin. La spital nu făcea decât chiuretaje. Nu trebuia ca mai târziu, devenind medici, studenţii să-şi amintească de talentul lui Flégier şi să-i trimită bolnavii lor să li-i opereze.

Toate astea, împreună cu caracterul soţiei sale, Valérie, făceau ca Géraudin să nu fie un om fericit.

Ca de obicei, încă de dimineaţă Valérie Géraudin îşi martiriza servitoarele şi întorcea casa cu susul în jos. Mai întâi, voise să se ducă la clinica particulară a soţului ei pentru a cere bani doamnei Claim, infirmiera-şefă şi duşmanca ei personală. Dar domnul îl luase pe Louis şi Panhardul. Şi tocmai când Valérie îi ordonase lui Louis să spele geamurile de la salon! Voia de asemenea să meargă la spovedanie imediat după dejun, înainte de a pleca la La Baule. Pentru că domnul ţinuse maşina toată dimineaţa, Louis ar fi vrut la întoarcere să-i facă gresajul. Aşa că nici spovedanie, nici geamuri spălate. Culmea ghinioanelor, la ora zece dimineaţa, personalul, năucit de ordine contradictorii şi de insulte, află că doamna e la ciclu. Îşi aruncase rufăria intimă în capul cameristei şi se trântise pe pat, pradă unei crize de nervi. Nu mai rămânea decât o speranţă şi o dorinţă, să vină ora eliberării, plecarea spre La Baule.

Valérie Géraudin era fiica cea mai mică a lui Largilier, fostul decan. Cea mai mare, Jeanne, diformă, şchioapă, foarte urâtă, găsise în cele din urmă un pretendent, pe Lepoignard, medic militar lipsit de viilor, pe care Largilier îl numi fără întârziere şef

de lucrări la laborator. Ea muri doi ani mai târziu. Lepoignard părăsi oraşul, se stabili aiurea, nu păstră din funcţiile sale decât titlul şi salariile. Acestea îi erau trimise prin mandat. Nu mai ştia nici măcar unde îi era laboratorul, pentru că îl mutaseră. Ajuns la limita de vârstă, avea să iasă la pensie în anul următor.

Valérie, mezina, mai puţin nedreptăţită de natură, nu se mărită nici ea mai uşor. Tarele fizice ale surorii mai mari îi îndepărtau pe pretendenţi şi de mezină. Se vorbea de decreptitudine congenitală. Géraudin fu avertizat despre asta. Ezită. Destul de drăguţă, Valérie lăsa să i se vadă un caracter dezagreabil. De altfel, el era angajat în altă parte, într-o legătură veche de care îi părea rău s-o rupă. Sanguin cum era, era în fond un sentimental. Dar insistenţele mamei sale îl hotărâră. Din fundul de orăşel unde trăia, ea se umfla în pene pentru măreţia fiului ei. Ar fi vrut să-l vadă triumfând prin această căsătorie. Valérie aducea ca zestre două milioane. Ambiţia lui Géraudin se lăsă ispitită. Se căsători cu Valérie Largilier. Şi prin moartea surorii mai mari, Jeanne, Valérie deveni puţin mai târziu singura moştenitoare a tatălui ei. În ziua căsătoriei lui Géraudin, fata-mamă pe care o abandonase veni să-i aducă pruncul pe treptele primăriei. Se iscă un mic scandal.

Largilier era foarte bogat. Înfiinţase un laborator pentru a-şi comercializa descoperirile în endocrinologie. Afacerea luase o mare amploare. La moartea lui Largilier, Géraudin, sau mai curând soţia lui, pentru că fusese bine făcut contractul de căsătorie, moştenise un mare pachet de acţiuni ale Laboratorului Dynam.

Când Géraudin sosi acasă, doamna era sus şi nimeni nu îndrăznea să urce s-o vadă. Discutară mult împreună, Géraudin, camerista, Louis, bucătăreasa şi femeia de serviciu. În cele din urmă, hotărâră să-l trimită pe Louis să ducă tratative.

Louis urcă la doamna. Între stăpână şi şofer avu loc o ceartă lungă, pe care ceilalţi o ascultau de jos. Doamna plângea, îi arăta lui Louis fierea pe care o vomase în găleata de toaletă, vorbi de constipaţia ei şi de apropiata ci moarte, îi acuză pe domnul, pe cameristă şi pe doamna Claim, infirmiera-şefă, şi începu din nou să plângă. Louis îi reaminti că trebuie să plece spre La Baule la ora cinci, că era timpul să se pregătească, o ajută pe doamna să-şi strângă centura pe care o purta să-şi uşureze o imaginară ptoză de stomac, bombăni pentru că

doamna pierdea timpul, făcu haz pe faţă de proasta ei dispoziţie, vorbi de nevasta lui, operată abia de şase săptămâni şi care stătea în picioare să spele rufe în lighean pentru toţi vecinii ca să aibă cu ce-i creşte pe cei trei copii ai lor. În cele din urmă, Valérie coborî cântând o romanţă, în vreme ce Louis o urmă înălţând din umeri. Ea îşi îngriji gastrita înghiţind o porţie zdravănă de ciocolată cu lapte, o jumătate de baton de turtă dulce şi o livră de fructe zaharisite, pe care le digeră fără greutate. La ora cinci plecară spre La Baule. Géraudin în fundul Panhardului şi doamna în faţă, lângă Louis, pentru că se temea de zdruncinături pentru stomacul ei. Louis mergea repede. Aşa-i plăcea Valériei. Din când în când, Géraudin primea câte o valiză în cap sau pe genunchi. Striga:

— Louis! Opreşte!

— Nu opri, Louis! spunea Valérie.

Louis ezita o clipă, apoi o asculta pe doamna, continuând cu toată viteza. Géraudin bombănea, aşeza din nou cum putea valizele şi nu mai zicea nimic până la următoarea zdruncinătură. Prin portieră, Kiki, pechinezul Valériei, îi lătra, insultându-i şi sfidându-i pe toţi trecătorii cu două sau patru picioare pe care-i zărea la orizont.

Cel puţin o dată pe lună, familia Géraudin făcea în felul acesta călătoria de la Angers la La Baule, unde aveau, în mijlocul unei păduri de pini de zece hectare, o încăpătoare vilă de agrement. Aici, miss Dorothy, infirmiera, asistată de un servitor şi de un grădinar, îl supraveghea pe copilul Géraudinilor. Ereditatea Valériei era grea. Mama ei, alcoolică din naştere, descendentă a unor mari burghezi uzaţi de prea multă mâncare bună, fusese o „mintală”. Murise în cele din urmă într-una din acele case de sănătate care seamănă în mod ciudat cu azilurile de alienaţi. Şi sora mai mare a Valériei, Jeanne, născută şchioapă, purtase marca vizibilă a acestei tare congenitale. La Valérie nu se vedea nimic, decât o anumită instabilitate de caracter. Dar Henri, unicul copil al lui Géraudin, era idiot. Îl ţineau ascuns, îl creşteau departe, în secret, la La Baule.

Când ajunseră, se făcuse noapte. Henri, în camera lui, se afla instalat într-un cărucior în faţa unui foc mare de lemne. Îmbrăcat într-o bluză lungă, neagră, cu o baveţică de dantelă foarte albă sub bărbie, idiotul, care se apropia de douăzeci şi patru de ani, agita mâinile firave, apleca într-o parte capul şi

râdea de ceva invizibil. O mustaţă groasă îi bara faţa. O curea solidă de piele îl lega de spătarul scaunului său rulant. Lângă fereastră, miss Dorothy, o dădacă englezoaică de vreo treizeci şi cinci de ani, îmbrăcată în albastru deschis şi alb, tricota un pulover din lână albă şi-şi supraveghea de departe ciudatul bebeluş. Se împlineau în curând zece ani de când era în serviciul familiei Géraudin.

Valérie îşi sărută în grabă fiul, îi puse în braţe pachetul cu jucării pe care îl adusese şi fugi. Îi era frică de copilul ei. Prefera să nu-l vadă. I se întâmpla să simtă în adâncul sufletului ei, în faţa nenorocitului monstru care ieşise din ea, o milă, o tandreţe, o mare răscolire a întregii sale maternităţi înăbuşite, explozia bruscă a unui instinct care o înspăimânta. Simţea nedesluşit că era aici o forţă, o putere în stare să tulbure totul, să transforme totul în viaţa ei, dacă lăsa să pătrundă în ea devotamentul şi dragostea pentru acest dement. Se temea aşa cum te temi adesea tocmai de ceea ce te-ar putea salva. Fugea, se ducea în grădină, în camere sau la cazinou să joace douăzeci şi cinci de mii de franci, dacă era sezon, sau la miss Jennison, vecina lor, dacă era închis cazinoul.

Ceea ce făcu din nou în seara aceea, după cina pe care o luaseră în doi, Géraudin şi ea, în sufrageria rustică, închisă în întregime din cauza frigului, unde se auzea de afară vâjâitul vântului de mare în pini. În timp ce înghiţea fără chef porţia de limbă-de-mare în sos de vin alb, Géraudin citea ziarul *Paris-Soir* pe care-l sprijinise de sticla de Bourgogne. Valérie îl ţinea pe genunchi pe Kiki, şi-l hrănea cu bucăţi de peşte alese cu grijă, din fileuri.

Îndată după cafea, Valérie îl sună pe Louis şi, cu Kiki sub braţ, se lăsă condusă la familia Jennison. Miss Olivia Jennison, o bătrână englezoaică, locuia în vila vecină, la un kilometru de a lor, cu cele două surori ale ei, Adelaide şi Emily. Împreună, cele patru femei, jucătoare frenetice, „făceau un bridge” până la miezul nopţii, apoi jucau pocher.

Odată plecată Valérie, Géraudin urcă în camera fiului său. Cu faţa spre foc, legat de scaunul lui rulant, Henri îşi clătina capul şi gângăvea, în vreme ce miss Dorothy, care tocmai îl îndopase, lingură cu lingură, cu o supă de boabe de ovăz, îi ştergea bărbia şi gura. Géraudin îi puse întrebări despre sănătatea nenorocitului, îşi examină fiul, se interesă de digestia şi de

somnul lui. Îl sili să deschidă maxilarele pentru a-i vedea amigdalele prea mari pe care trebuia să i le opereze odată şi-odată. Îi vârî în gură ciocolată. Idiotul scoase strigăte convulsive şi făcu gesturi haotice cu amândouă mâinile, apucând vidul, înnebunit de mirosul alimentului şi neputând să-l apuce, să-l ducă el însuşi la gură. Sătul, se linişti. Îşi reluă reveria buimacă, cu capul aplecat, râzând nevolniciei, urmărind dumnezeu ştie ce vis groaznic, amintiri din viaţa sa uterină poate... Miss Dorothy coborâse. Aşezat lângă fiul său, Géraudin îi ştergea din când în când bărbia. Se gândea la celălalt, la copilul amantei sale. Tot un băiat. Acum trebuie să fi avut douăzeci şi şapte de ani. Unde era oare? Fusese un copil inteligent. Géraudin îşi amintea cum îl îmbrăţişa ţâncul noaptea, când îl îngrijise el însuşi de crup. I se părea că mai simte încă pe faţă atingerea uşoară a mâinilor lui ca o mângâiere...

Lângă el, idiotul scoase un strigăt sălbatic. Géraudin tresări, se întoarse la realitate. În jurul lui Henri, jucăriile inutile acopereau covorul. De mai mult de douăzeci de ani, Valérie îi aducea în fiecare lună jucării de sute de franci fiului ei, pe care nu le lua nici măcar o secundă în mâini. Géraudin adună un iepuraş cu rotiţe, un joc de cuburi, un flaut din celuloid, înfăşură repede totul în ziar. Iepuraşul cu roţi o să i se potrivească de minune micului Charles, unul din bolnavii săi: anemie pernicioasă, trei transfuzii... Géraudin revăzu mica faţă palidă, privirea vie a ochilor negri plini de voinţă, de luciditate, de posibilă tandreţe... Când îmbătrâneşti, hotărât, nu-ţi mai poţi permite să te gândeşti la nimic fără ca asta să-ţi facă rău!

Géraudin coborî cu pachetul de jucării. Pe scară se auzea mai puternic crivăţul. Ramurile pinilor zgâriau vitraliul afară. Géraudin ajunse în vestibul, ridică fără zgomot capacul banchetei gotice care forma un cufăr adânc. Era ascunzătoarea lui obişnuită. Îşi depuse aici prada, se duse în sufragerie, luă din bufet sticla începută de Bourgogne şi cutia cu ţigări şi dădu drumul la radio.

Capitolul al nouălea

Prima oară când îl întâlni pe profesorul Doutreval la facultate, după înmormântarea lui Suraisne, Ludovic Vallorge se duse să-i strângă mâna şi-l întrebă despre lucrările lui.

Jean Doutreval, neurolog, punea la punct un procedeu original pentru vindecarea unei anumite categorii de demenţă, până acum aproape incurabilă, care se numeşte schizofrenie. Vallorge se arătă teribil de interesat de explicaţiile lui. Foarte mulţumit, Doutreval îl invită să asiste la una din experienţele sale apropiate.

— Veniţi să mă vedeţi la azilul din Saint-Clément, lunea viitoare, de exemplu, propuse el. Veţi vedea ceva interesant.

Vallorge mulţumi, se interesă de Michel, fiul lui Doutreval, de fiica lui, Fabienne, şi de asemenea de Mariette...

Cei doi medici se despărţiră, încântaţi unul de altul.

Lunea următoare, la ora patru după-amiază, Ludovic Vallorge traversa în maşină sătucul Saint Clément-de-la-Place, cincisprezece kilometri la nord de Angers şi intra în curtea imensă a azilului de nebuni. În acelaşi timp cu maşina lui, o ambulanţă se opri în faţa intrării, la birouri.

Un omuleţ durduliu coborî din ea. După ochelarii enormi, Vallorge îl recunoscu pe Tillery. În urma lui coborî şi Groix-Cicatrice. Împreună îl scoaseră din automobil pe un tip foarte mare, foarte solid, un soi de brută cu nasul stacojiu, cu încheieturile mâinilor legate cu sfoară. Acesta îşi ridica încontinuu spre faţă mâinile legate şi, cu un gest violent, îşi trăgea o formidabilă lovitură în nas.

Vallorge se apropie.

— Bună ziua! spuse. Cine este?

— Un nebun, răspunse Groix. Îl aducem aşa de la Seine-et-Marne. Vă daţi seama!

Îşi scoase pălăria, îşi ciufuli părul blond, îşi trecu batista pe faţa mare, deschisă şi veselă, unde cicatricea tăieturii desena pe pometul obrazului ei o urmă verticală, adâncă.

— De ce încearcă să se omoare astfel? întrebă Vallorge.

— Nu se ştie. O idee de-a lui. O face de când era tânăr... Uită-te şi la nasul lui.

— Trebuia să-l vezi la gară! spuse Tillery. Şi în tren! Eram cu două doamne bătrâne. Abia intraţi în compartiment, iată-l pe tipul meu că începe să urineze! Eu îmi ziceam cu spaimă: „Câtă vreme nu va face decât asta... mai merge”.

— Nu trebuia să te temi! zise Groix. I-au dat să ia bismut înainte de plecare.

— Bismut?

— Patru pachete. Paznicii mi-au jurat-o pe capul mamei lor. Îi ajunge pentru o săptămână să fie constipat!

Tillery răsuflă adânc.

— Animalule! Dacă mi-ai fi spus-o mai repede! Am trecut tot drumul printr-o spaimă!

— Şi la Paris? întrebă Vallorge.

— Un succes. O mie de inşi în jurul nostru, la gară. Am mâncat la un mic negustor de vinuri, în mijlocul unui cerc! Bietul de el, i-am dat un corn, îl ţinea în mână, dar nu reuşea să-şi găsească gura, îşi trăgea nişte lovituri în nas de-ar fi omorât un bou cu ele! A trebuit să-l hrănesc cu fărâmiţa... În sfârşit! Am ajuns, asta contează. Hai, Groix, să-l ducem. Vino, iubiţelule. O traseră cu blândeţe după ei pe brută. Vallorge intră în birou, unde se întâlni cu Doutreval în minutul următor.

Doutreval era un bărbat foarte voinic, cu tenul bilios. Costumul de culoare deschisă, înviorat cu o cravată de culoare grena, avea o tăietură impecabilă. Şchiopăta uşor de piciorul stâng, deşi încerca să o ascundă.

— Sunteţi punctual, spuse el. Perfect. Veniţi.

Ieşiră din birouri, străbătură parcul, traversară pavilionul femeilor ca să scurteze drumul. Îi întâmpinară explozii de strigăte. În saloanele lungi, cu două rânduri de paturi, nebunele, culcate sau şezând uneori în picioare pe saltele, urlau, zbierau, cântau, răcneau, agitau pumnul spre Vallorge, îi scuipau în faţă înjurături şi ameninţări. Altele, cu gura larg deschisă, râdeau, hohoteau la nesfârşit, spuneau în gol lungi poveşti comice care le făceau din nou să se convulsioneze de râs, în timp ce vecina lor culcată, imobilă, cu ochii pierduţi, înspăimântător de solitară şi străină la tot, urmărea în acest infern un vis fără sfârşit şi incoerent.

Tillery şi Groix îl ajunseră pe Doutreval la ieşirea uneia din săli. Merseră pe un culoar în care dădeau uşi cu ferăstruici zăbrelite. Vallorge, curios, aruncă o privire pe una din aceste ferăstruici. O sută de femei despletite, cu priviri rătăcite, râzând sau plângând, gesticulau, vorbeau cu fantome... Când zăriră faţa lui Vallorge, se aruncară ca nişte fiare spre ferăstruică. O bătrână cu părul cenuşiu, atârnat şi răsucit ca nişte şerpi, apucă barele de fier şi le muşcă. Puţin palid, Vallorge se dădu repede înapoi. În acel moment, Doutreval scoase şperaclul şi deschise uşa.

Traversară toţi patru întregul salon. Spre cele mai înspăimântătoare Doutreval mergea direct. S-ar fi zis că e un îmblânzitor. Uneori, câte o dementă vicleană s-apropia prin spate. El se întorcea, o înfrunta. Ea se oprea dintr-odată, năucă.

— Ticălosule! Ticălosule! strigă de departe, spre Vallorge, o bătrână.

— Nu sunt nebună! Am să fac plângere! Or să mă lase să plec, îi striga alta, cu faţa stacojie şi cu ochii injectaţi, lui Doutreval, care o îndepărtă cu un gest ferm şi liniştit.

În spatele celor patru medici, o tânără cu păr blond, cu înfăţişare blândă, îl urma pe Doutreval şi-l ruga încetişor, plângând fără zgomot:

— Domnule doctor... Domnule doctor...

Trebui s-o împingă cu asprime ca să iasă din salon prin uşa din fund. Când fură afară, Vallorge respiră uşurat.

— Îţi trebuie obişnuinţă! spuse el.

Doutreval surâse.

— Aş! Singurul pericol este neglijenţa unui paznic.

— Se mai întâmplă?

— Priveşte tăietura lui Groix.

Zâmbind, Groix îşi arătă cicatricea de pe obraz.

— O lovitură de clondir care mi-era destinată, explică Doutreval. Groix s-a aflat la mijloc şi a încasat-o în locul meu.

— Şi aşa mi-am pierdut optzeci la sută din sex-appeal, adăugă Groix. De atunci nu mai pozez din profil.

— Ca să ascundă o armă, continuă Doutreval surâzând, cu o lovitură uşoară pe umărul asistentului său, un nebun va găsi o mulţime de soluţii. Era unul, anul trecut, care timp de şase luni a adunat pietricele din curte. L-au lăsat s-o facă, nu vedeau nimic rău în asta... Ei bine, dragul meu, aceste pietricele el le înghesuia într-un ciorap vechi şi-şi făcea o măciucă pentru mine. Îţi aminteşti, Groix?

— Bine-nţeles, domnule, era un „ciorap de lână” cam ciudat. Economiştii au dreptate: excesul de depuneri este un pericol social!

— De altfel, de două sau trei ori pe an alieniştii din Franţa se lasă asasinaţi de către bolnavii lor. Ce contează! Oricum trebuie să mori de ceva. V-aţi adus nebunul, Groix?

— Acum.

— E ramolit, spuse Tillery.

— O să-l vedem în trecere... O să te intereseze, Vallorge.

Ramoliţii ocupau un salon mare plin cu paturi, la parterul unui pavilion izolat. Chiar la piciorul primului pat, doi gardieni isprăveau să-l îmbrace într-un costum din pânză groasă pe nefericitul adus de Tillery şi Groix. Aşezat pe saltea, indiferent, bărbatul, cu mâinile legate din nou, schiţa din când în când acelaşi gest prin care încerca să se omoare cu o lovitură de pumn în faţă. Doutreval se opri în faţa lui, îl privi un moment.

— Tată alcoolic, spuse Tillery. Scrie pe fişa lui.

— Evident. Să-i faci un Wassermann, Groix.

Mai încolo, un negru uriaş, în picioare lângă patul lui, gol, în întregime gol, eşantion magnific al speţei umane, frumos ca o statuie de bronz lustruit, cu proeminenţele splendide ale muşchilor pectorali şi abdominali, plimba în jurul lui o privire rătăcită, în timp ce un infirmier îl scutura de umăr şi îndoia cuvertura până la piciorul patului. Pe cearşaf, o grămadă de excremente scotea aburi.

— Sifilis, spuse Groix.

— Un exemplar superb! zise Doutreval. Păcat, nu?

— Nu-i nimic de făcut pentru el? întrebă Vallorge.

— Nimic. Este rezistent la arsenice. Iar malarioterapia nu a dat rezultate. Va ajunge la scleroză totală. Vedeţi, face pe el. Biată inteligenţă umană! Când te gândeşti că acesta a fost şi destinul unui Maupassant. Al unui Nietzsche! Da, al unui Nietzsche! Aţi citit ultima scrisoare a lui Nietzsche, ultima lui scrisoare încă lucidă către mama lui? „Mamă, mamă, sunt nebun!” Geniul care s-a văzut prăbuşindu-se. Strigătul ăsta oribil al omului care se ştie nebun!

— El de unde vine? întrebă Vallorge, arătându-l pe acel hercule negru.

— Nu se ştie. Epavă a războiului. Totuşi mai e cineva care se interesează de el. O femeie. Da, o femeie care l-a iubit. Îmi scrie, îmi cere din când în când veşti despre el. Ciudat...

Bruta, cu imenşii lui ochi întunecaţi, îl privea pe Vallorge de parcă ar fi putut înţelege.

În celelalte paturi, fiinţe inerte îi priveau trecând pe medici, fără să se mişte. Într-un colţ, unul gemea spre paznic, plângea jalnic:

— Mamă... mamă.

Rămăsese la stadiul ăsta. Nu mai avea în el decât această amintire din prima copilărie, aducerea aminte despre o fiinţă care îl iubise şi-l îngrijise şi pe care el continua să o cheme. Un altul, aşezat lângă o masă, îşi înmuia mâna roasă de un panariţiu într-un lighean cu apă clocotită. Vallorge privi rana şi-şi reţinu dezgustul. Se vedea osul. Senin, absent, insensibil, omul îşi scălda mâna ca şi cum această suferinţă n-ar fi fost a lui. Mai departe, un cadru de scânduri înconjura un pat şi forma un fel de cuşcă. În fundul acestei cuşti, zăcând în propriile lui dejecţii, vegeta un monstru, o mică formă umană goală, cu pântecele enorm, cu membrele scheletice şi deformate de nenumărate fracturi. Picioarele chircite erau înfofolite în şosete. Îşi mişca braţele şi picioarele cu un soi de behăit oribil, un behăit de capră. Capul era minuscul. Nu avea frunte, nu avea craniu. Acesta se oprea net la sprâncene. La tâmple, ochii, îngrozitor de îndepărtaţi unul de altul şi de asemenea neterminaţi, rămăseseră în stadiul de două globuri de faianţă, doi bulgări albăstrii fără iris şi pupilă. Un miros de îngrăşământ lichid ieşea din această cuşcă. O muscă se aşezase chiar pe globul ochiului şi se hrănea din fiinţa care nici măcar nu clipea.

— Este Paul Merchant, spuse Tillery. Sifilis şi alcoolism ereditar.

— Este ciudat, făcu Vallorge, că o astfel de fiinţă poate avea nume...

Doutreval chemă un infirmier să schimbe aşternutul.

— Nu se poate face asta prea des, îi explică lui Vallorge. I se rup oasele ca nişte lemne uscate. Din când în când este găsit cu un picior sau un braţ rupt, îndoit în unghi drept. De bine, de rău, i se pune la loc. Nu simte nimic... Nu se ocupă decât de un lucru: se masturbează fără încetare... A fost totuşi în stare să descopere asta. Din întâmplare, fără îndoială... Ieşiţi pe aici. Am ajuns. Aici e infirmeria.

Intrară într-un pavilion mai cochet, mai curat, în pragul căruia Regnoult, asistentul lui Doutreval, un băiat frumos, cu păr castaniu buclat, cu fruntea largă şi ochi inteligenţi, alergă să-i întâmpine.

— E gata?

— Gata, spuse Regnoult.

Doutreval trecu într-un birou mic, luă un blocnotes şi un creion.

— Experienţa e curioasă, îi zise lui Vallorge. Cunoaşteţi poate primele mele lucrări în legătură cu asta. Sunt ani de când caut, pe urmele câtorva savanţi ca Méduna, Sakel, Nyiro, vindecarea unor cazuri de nebunie clasate sub numele de schizofrenie... De ce tocmai aceste cazuri? Pentru că schizofrenia este contrară, opusă, dacă se poate spune aşa, epilepsiei. De unde, ideea de a provoca la nebuni o criză de epilepsie artificială pentru a le reda raţiunea. De unde şi numele de convulsioterapie dat metodei noastre.

— Şi cum se provoacă această criză artificială?

— Nu ne lipsesc mijloacele, spuse Doutreval.

Se opri o secundă pentru a lua dintr-un cuier un halat alb, pe care îl îmbrăcă, îi întinse un al doilea halat lui Vallorge.

— Unii, continuă el, au folosit în injecţii o soluţie de camfor. Personal, am abandonat foarte repede camforul pentru a apela la produse mai energice. În prezent folosesc un derivat foarte complex al metilenului, a cărui sinteză se datorează unui chimist german. Mi-am început experienţele pe iepure, câine, pisică şi-am obţinut nişte epilepsii artificiale magnifice.

Căută într-un fişier, arătă fotografii de pisici convulsionate şi înţepenite în spasme înspăimântătoare.

— Priviţi! În cele din urmă am îndrăznit să lucrez pe om. Sunt la cea de-a patru sute cincizecea experienţă pe om.

— Cu ce rezultate?

— Dacă n-ar fi vorba de mine, v-aş spune că sunt extraordinare. O să-mi vedeţi statisticile. Din patru sute cincizeci de cazuri, am două sute şapte ameliorate. În mare, patruzeci şi cinci la sută reuşite. Pentru o boală cunoscută până acum ca incurabilă.

— Nemaipomenit! zise Vallorge. Şi obţineţi într-adevăr o epilepsie experimentală când vreţi?

— Veţi vedea singur. Veniţi.

Vallorge îl urmă pe Doutreval printr-un coridor până într-o sală destul de mare, goală, în care se afla numai un pat, în mijloc şi, într-un colţ, o masă încărcată cu flacoane. Aici aşteptau Regnoult, Tillery, Groix şi un infirmier, toţi în halate albe. Pe pat o formă lungă, goală şi slabă, un bărbat cu trupul descărnat.

Îi privea venind pe Vallorge şi Doutreval şi nu spunea nimic. Respiraţia îi înălţa coastele descărnate şi desena pe pântecele

lui supt scobituri adânci. Pe scheletul ăsta, alb ca fildeşul, pubisul alcătuia o ridicătură păroasă şi neagră. Părea a fi un bărbat de patruzeci de ani. Obrajii îi erau acoperiţi de o barbă nerasă de câteva zile. Ochii lui neliniştiţi păreau foarte mari.

— Sunteţi gata? întrebă Doutreval.

— Cu totul! spuse Regnoult.

Doutreval se apropie de măsuţă, luă o seringă, o cufundă în apa care fierbea pe un mic aragaz. Destupă un flacon, vârî acul, trase pistonul. Seringa se umplu. Doutreval se apropie de pat. De jur-împrejur, asistenţii stăteau la posturi.

— Subcutanată? întrebă Vallorge.

— Nu. Intravenoasă. O injecţie subcutanata ar cere o doză triplă. Regnoult, ai făcut badijonajul?

— Ca de obicei.

— Ce badijonaj? se interesă Vallorge.

— Un amestec de alcool, de ulei de ricin şi de iod, pe tot corpul. Pe urmă se presară amidon.

— De ce?

— Ca să facă vizibilă şi cea mai mică urmă de sudoare. Este suficient să apară transpiraţie pe orice punct al corpului şi pielea devine instantaneu de un violet foarte curat. Simplă reacţie chimică.

— Foarte ingenios, spuse Vallorge.

— Da. Groix a inventat asta.

Apucă braţul stâng al bolnavului.

— Să vedem...

— Aici, domnule, zise Regnoult, arătând pe braţul bolnavului o pată de tinctură de iod. Am marcat aici o frumuseţe de venă.

Cu mâna dreaptă, legă uşor braţul cu un garou, făcu să iasă în evidenţă vena. Doutreval o apucă între degetul mare şi arătătorul mâinii drepte şi înfipse oblic acul, îl vârî în venă, apăsă uşor pe piston. Seringa se goli încetişor. Aplecaţi asupra patului, cei şase bărbaţi în halate albe aşteptau, spionau. Trecură câteva secunde. Dintr-o dată, se auzi înaltă, aspră, vocea bărbatului.

— Pute a gudron...

Respiră de două, trei ori. O expresie de suferinţă, de teamă, de nelinişte îi trecu peste trăsături, pleoapele i se bătură. Faţa i se crispă într-o grimasă. Şi dintr-odată, un urlet:

— Ah! Mi-e rău! Mi-e rău!

Faţa slabă se convulsionă. Ochii i se rostogoliră în orbite, privirea i se încrucişă oribil. O contracţie teribilă ridică întregul corp într-un arc de cerc, omul nu mai atinse aşternutul decât cu craniul şi cu călcâiele. Pe urmă, o fulgerătoare contracţie inversă îl doborî, îl ghemui pe saltea, cu braţele şi picioarele îndoite, cu bărbia strivită de piept, atât de puternic, încât dinţii pârâiră. Palid întrucâtva, Vallorge se dădu înapoi.

— Notaţi, notaţi, îi spunea Doutreval lui Regnoult. Luaţi detalii de observaţie.

El însuşi îşi făcea însemnări pe un carneţel, fără să-l slăbească din ochi pe pacient. Acum omul, cu gura larg deschisă, urla, spumega, îşi zvârlea spasmodic limba ca un jet de carne sângerândă, ţâşnind în sacade regulate din fundul gâtlejului. Din nări îi curgea o mucozitate groasă şi abundentă. Ochii îi ieşeau îngrozitor din orbite. Dintr-odată gura i se închise, pocni ca o cursă de fier şi se redeschise atât de violent, încât maxilarul se desfăcu, rămase căscat, atârnat pe piept. Încet, bolnavul ridică braţele, picioarele. Muşchii nu mai erau decât nişte sfere, tendoanele păreau nişte corzi gata să plesnească sub piele. Degetele de la picioare se deschideau şi se crispau ca nişte mâini. Un frison electric agita întreagă această carne, ca pe a unui electrocutat. Cu nelinişte, Vallorge privea bicepşii omului, un nod de carne contractată până la dezrădăcinare. Dintr-odată se auzi un trosnet, zgomotul sec al unei bucăţi de lemn care se rupe. La jumătatea coapsei, piciorul stâng al bărbatului se îndoi în mod ciudat, în unghi drept. Muşchii coapsei, prea încordaţi, rupseseră osul. Aproape în acelaşi moment, se rupse cu acelaşi trosnet de lemn ce se frânge şi braţul drept.

— S-a isprăvit... zise Doutreval, în vreme ce Vallorge se dădea înapoi. Ăsta-i sfârşitul...

Contracţiile scăzură în intensitate. Pete mari violete apărură ici şi colo, sub braţe, în regiunea inghinală, pe frunte, sub tălpi, suprafeţe largi, vineţii, hidoase.

— Sudoarea, observă Doutreval. Vedeţi? Badijonajul permite decelarea imediată a celei mai mici urme de transpiraţie...

— S-a terminat. Sfincterele se relaxează....

Un val de urină şi de excremente curse sub bolnav. Dintr-odată ţâşni un jet de lichid seminal.

— Fără niciun semn care să-l anunţe, spuse Doutreval cu vocea lui calmă. Notează, Regnoult. Guibrard susţinea contrariul. Notează. Uite-l că plânge... S-a terminat.

Faţa brăzdată de violet a nefericitului fu inundată de un flux de lacrimi. Liniştit acum, omul se scălda în excrementele, sudoarea şi balele sale. Braţul rupt i se odihnea pe pieptul tatuat de pete violete. Coapsa ruptă îi stătea şi ea alături într-un mod ciudat, ca cea a unei marionete rupte. Tresăriri din adânc agitau încă această carne. Maxilarul luxat spânzura, lăsa deschisă gura în care se vedea limba albăstrie şi sângerândă. Ochii se mişcau încet, regulat, de la dreapta la stânga şi de la stânga la dreapta.

— Asta-i comă, explică Groix.

— Dacă nu mai respiră, faceţi-i respiraţie artificială ceru Doutreval. Tillery, Lobelina.

Tillery se grăbi să se ducă la măsuţă să prepare ceva Dar treptat bolnavul ieşi din comă. Respiră profund de două sau de trei ori. Plimbă în jurul lui o privire rătăcită, înfiorată, şi, scoţând un strigăt de groază, făcu un efort să se ridice să fugă. Groix îl ţinu de umeri. Aşezat în mijlocul dejecţiilor sale, cu horcăieli penibile, dureroase, omul începu să vomeze. În timpul ăsta, Doutreval încerca să smulgă din carnea lui câteva reflexe, îi gâdila talpa picioarelor, îi lovea genunchiul, făcea însemnări.

— Ei bine? întrebă Doutreval conducându-l pe Vallorge la maşină. Ce părere aveţi?

— Impresionant! făcu Vallorge, trecându-şi pe frumoasa lui faţă regulată şi masivă, puţin palidă astăzi, batista fină.

— Da, teribil. La drept vorbind, noi, aici, ne-am cam obişnuit.

— Şi bolnavul? Cu ce amintire rămâne din asta?

— Îngrozitoare. Este aproape imposibil să-l hotărâm s-o ia de la capăt dacă de la prima şedinţă n-a dat rezultate.

— Ăsta-i un inconvenient...

— Desigur. Dar ameliorarea este adesea foarte clară. V-am mai spus: este de netăgăduit în patruzeci şi cinci la sută din cazuri.

— Şi fracturile acelea?

— Desigur, sunt un neajuns. Dar cred că nu e prea scump să vindeci un nebun cu preţul unui picior sau al unui braţ rupt.

— E drept! aprecie Vallorge. Şi pe urmă o fractură de os lung, o luxaţie a maxilarelor nu este niciodată prea grav.

— Nu-i aşa? De altfel, n-am notat fracturi decât în trei cazuri dintr-o sută. Odată, totuşi, a fost o fractură dublă a colului femurului. Neplăcut. M-am gândit anume să provoc coma hiperinsulinică înainte de criză, în speranţa că acţiunea medicamentului va fi mai puţin violentă asupra unui corp intrat dinainte în comă. Dar până acum n-am reuşit. Lucrez încă... În orice caz, consider de pe acum rezultatele drept încurajatoare, nu-i aşa?

— Foarte încurajatoare! spuse Vallorge.

Doutreval îl conduse, traversând azilul, până la maşină. Pe drum, în curţi, în grădini, întâlniră ici şi colo câte un nebun rătăcind, visând, vorbind singur, sau, mai cuminte, ocupat să sape pământul, să grădinărească în beneficiul administraţiei. Mulţi îl salutau pe Doutreval şi-i zâmbeau. El îl opri pe unul dintre ei, un omuleţ cu faţa veselă.

— Atenţie, Vallorge, uite-l pe Nénesse vizionarul. Ei, Nénesse? Şi vocile?

Omul ridică degetul:

— Le aud! Le aud!

— Şi şarpele tău?

Nénesse îşi arătă stomacul.

— E tot acolo. Mai sunt şi păianjeni care-mi traversează capul de la o ureche la alta...

— Ah!

— Da. Dar acum îi înghit. E mai bine.

— Mult mai bine! spuse Doutreval.

Apoi, Nénesse vorbi de Adam şi de cordonul Evei, de revoluţie şi de cer. Deocamdată, le explică, întreaga lui persoană era în curs de diminuare, şi voi să-şi arate penisul.

— Nu-i cazul, spuse Doutreval. Şi soţia ta?

— Ah, da! Am primit o scrisoare.

Scoase o hârtie murdară. Doutreval o citi cu glas tare:

„Micuţul meu drag, ultima ta scrisoare ne-a distrat mult, dar n-am înţeles totul. Pe aici totu-i bine. Micul nostru Léon o să înceapă să muncească. O să meargă. Sperăm să-ţi fie în continuare mai bine şi să te întorci acasă la iarnă...”

Nefericitul îi privi şi surâse.

— Sifilis, spuse Doutreval, îndepărtându-se cu Vallorge. De acum într-un an va fi la ramoliţi. Şi celălalt, uite-l, cel cu decoraţii care vine spre noi.

Un bătrân îmbrăcat bine, cu o panglică la butonieră, îi acostă.

— Domnule doctor!

— Cum te simţi? spuse Doutreval.

— Foarte bine. Atât de bine chiar, că nu-nţeleg de ce mă ţin aici cu forţa.

— De ce refuzaţi să mâncaţi?

— Asta mă priveşte. Şi pe urmă, mi-aţi dat să beau nu ştiu ce porcărie... Şi acum mi-e greaţă!

Doutreval râse. Îi explică lui Vallorge:

— Treizeci de grame de ulei de ricin. Când fac greva foamei, le trec aşa ceva pe sub nas. Nu-i periculos, şi le trece cheful s-o ia de la capăt.

— Şi pe deasupra, nicio veste de la fiica mea! reluă omul.

— Ba da. Am eu veşti. Mi-a scris mie.

— N-am ştiut nimic. Şi în orice caz, un lucru e sigur. N-am s-o mai revăd!

Doutreval îl luă după el pe Vallorge, lăsându-l pe bătrân.

— Are o fiică? întrebă Vallorge.

— Da. Căsătorită. N-a putut să-l mai ţină, uneori este rău.

— O s-o mai vadă vreodată?

— Poate. Când o să fie cu totul ramolit, când nu va mai fi niciun pericol, va putea s-o întâlnească din nou. Dar nu va mai şti nimic. Şi pe urmă, ea o să mai vrea să ştie de el? Un bătrân care face pe el, căruia-i curg balele, care... În asemenea cazuri, în general, copiii nu se mai bagă. Aici, dragul meu, nu prea mai poţi crede în ceva. Regatul disperării.

— Câţi bolnavi aveţi?

— Trei mii. Şi numărul lor creşte. Azilul este prea mic. Toate azilurile din Franţa sunt prea mici. Inutil să vă dau cifre: ele nu spun nimic. Dar gândiţi-vă că dacă numărul nebunilor continuă să crească la fel, în mai puţin de două sute de ani nu vor mai fi la noi decât demenţi. De unde decadenţa asta a neamului? Este foarte simplu: alcoolul şi sifilisul, primul fiind adesea cauza indirectă a celui de-al doilea. În Franţa sunt cinci sute de mii de cabarete! În ţările vecine cu noi, se beau câte trei până la patru litri de alcool pe an! Francezul bea cincisprezece! Noi, alienişti, ne sleim aici forţele şi adesea ne dăm viaţa... Şi în vremea asta, parlamentul a mai votat deschiderea a douăzeci de mii de centre noi de băutură. Drace! Patronul cafenelei este marele elector... Franţa este o „bistrocraţie”.

Vallorge şi Doutreval se despărţiră încântaţi unul de altul. Vallorge acceptase şi o invitaţie la cină la Doutreval, pentru săptămâna următoare.

Doutreval îşi clasă nişte note, le dădu internilor şi asistenţilor săi de lucru pentru a doua zi şi, în maşină, reluă drumul spre Angers. Îşi lăsă automobilul în spatele Pieţei Armelor şi se îndreptă pe jos spre birourile *Progresului social*, marele ziar regional, unde prietena sa, Jeanne Chavot, lucra ca secretară de redacţie. În ciuda uşorului său şchiopătat, cu silueta lui înaltă şi subţire, şi cu costumul lui gri bine călcat, era teribil de elegant, o eleganţă puţin căutată, de bărbat care se îngrijeşte. Şi femeile roiau în jurul lui.

Căsătorit de tânăr, Doutreval rămăsese văduv de peste cincisprezece ani. Pentru copiii săi, refuzase să se recăsătorească. Sceptic, convins în sinea lui de zădărnicia oricărui lucru şi în acelaşi timp de necesitatea de a ascunde vulgului această filosofie pesimistă, el făcea parte dintre acei oameni cinstiţi pentru care propria lor cinste constituia o absurditate şi care-şi trec viaţa într-o relativă cale dreaptă pe care o numesc slăbiciune. Visul lui Doutreval ar fi fost de a înăbuşi în el conştiinţa. Nu ajunsese niciodată s-o facă în întregime.

De tânăr Doutreval fusese speranţa profesorilor săi, calul lor de curse. Premiul de Ştiinţe la Concursul general, intern laureat al spitalelor din Paris, şeful unui întreg serviciu la Saint-Louis, el publicase în legătură cu malarioterapia o teză care făcuse vâlvă. Îşi pregăti obţinerea postului de şef de clinică, apoi a agregaţiei. În acest moment, se izbi de fiul patronului său, Lechesne. Acesta trebuia să-l plaseze înaintea lui Doutreval pe propriul său fiu. Îi explică asta lui Doutreval, îi oferi în loc o misiune ştiinţifică în Germania. Lechesne făcea ce voia în ministere. Aşa se făcu că, proaspăt căsătorit şi deja tată a doi copii, Mariette şi Michel, Doutreval plecă în Germania şi cunoscu acolo chimişti care aveau mai târziu să-l ajute mult în cercetările lui. La întoarcere, Lechesne-fiul era deja agregat, locul era liber. Doi ani mai târziu, Lechesne îi dădu agregatul şi lui Doutreval. Din acest moment, Doutreval îşi începu cercetările, confuze încă, asupra terapiei prin convulsii.

Războiul îi întrerupse lucrările. El îl întâmpină aproape fără părere de rău: tânăra lui soţie tocmai murise la naşterea celui

de-al treilea copil al lor, micuţa Fabienne. Războiul îl smulse pe Doutreval din necaz. Fu repartizat unui grup sanitar pe front, primi în genunchi o schijă de obuz care îl lăsă şchiop, şi termină războiul ca medic militar la Val-de-Grâce. La sfârşitul războiului, obţinu la Angers, oraşul său natal, catedra de neurologie şi-şi reluă cercetările. Astăzi, considera că şi-a atins scopul.

Doutreval calcula că-şi va căsători fiica cea mai mare, pe Mariette, în doi-trei ani. O fată foarte bună. Maternă, curajoasă, realistă, veselă. Cam prostuţă, cam departe de ştiinţă... Dar devotată şi iubitoare ca un câine credincios. În ce-l priveşte, Michel va merge mai departe. Prea îndrăzneţ, prea aplecat spre plăcere. Dar aşa sunt toţi tinerii. Şi pe urmă, aşa cum îl ştia, brutal, practic, materialist, sceptic, această forţă tânără şi puternică, eliberată din vechile constrângeri morale, va realiza fără îndoială existenţa plină şi strălucită pe care Doutreval o visase pentru el însuşi, fără să fi îndrăznit să şi-o clădească. Ce forţă să ştii ce înseamnă farsa moralei, să înveţi, de tânăr, că toată arta constă în a salva aparenţele! Incapabil s-o stăpânească în suficientă măsură pentru el însuşi, Doutreval încerca cu răbdare, discret, cu jumătăţi de cuvinte, să impregneze această forţă fiului său. Avea uneori impresia că, fără să i-o spună, Michel îl înţelesese. Şi chiar răzvrătirile tânărului, pe care pe faţă le blama, umpleau în taină inima lui Doutreval de o mulţumire secretă. Îi plăceau la Michel anumite cruzimi, anumite cinisme faţă de femeie, de viaţă, de morala oficială, de care el însuşi nu fusese în stare. Îşi spunea cu o bucurie înspăimântată: „Ăsta va merge mai departe decât mine”.

Cea mai mare bucurie a lui Doutreval era Fabienne, cea mai tânără dintre fete. Foarte dotată, orgolioasă, Doutreval se revedea în ea. Îi plăcea s-o aibă aproape de el, şi-o asocia, atât de tânără, muncii sale. O vedea deja ca pe o colaboratoare, sprijinul bătrâneţii sale. Mai mult ca în ceilalţi doi copii, Doutreval se recunoştea în mica Fabienne.

Sediul *Progresului social* ocupa unghiul Pieţei Armelor. În seara întunecoasă, litere de lumină alergau pe frontonul clădirii, imprimau un fel de jurnal telegrafic pe care mulţimea în trecere se oprea pentru a silabisi un moment:

„Contratorpilorul Duguay-Trouin va fi lansat mâine dimineaţă la Nantes – Doamnă, veţi adopta şi dumneavoastră linia

Kruschen – Dl. Olivier Guerran, deputat de Angers, ministru al Agriculturii, a primit o delegaţie de viticultori din regiunea noastră...”

Doutreval intră în holul imensei clădiri, se strecură printre plimbăreţii care citeau foile proaspăt lipite pe pereţi, şi pe o scară ferită urcă până la etajul doi, bătu la o uşă cu firma „Secretariat” şi intră.

Singură, pierdută într-un colţ al încăperii mari, pline de cărţi şi dosare, Jeanne Chavot lipea pe un şpalt capete de articole însemnate cu creion albastru. Ea înălţă capul. Lumina crudă, căzând din becurile electrice, îi scălda faţa obosită şi fardată.

— Tu eşti? Cum merge?

— Bine, spuse Doutreval, eliberând un fotoliu de un teanc de hârţoage şi aşezându-se.

Jeanne Chavot avea treizeci şi nouă de ani. Jean Doutreval o cunoştea de cinci ani. După câteva aventuri sentimentale destul de neplăcute, când fusese cât pe ce să-şi piardă libertatea, se bucurase când a întâlnit-o. N-ar fi vrut cu niciun chip să se recăsătorească, să aducă o mamă vitregă copiilor lui. Văduvă ea însăşi, fără copii, Jeanne Chavot îşi aprecia prea mult propria-i independenţă pentru a voi s-o piardă. În plus, ar fi fost greu să renunţe la postul de conducere important şi interesant pe care-l ocupa la ziar.

Stătură de vorbă o vreme. Jeanne Chavot tocmai primise vizita unui mare medic parizian care îi oferise cincizeci de mii de franci pentru a insera un articol despre metoda sa de întinerire cu ser de taur. Asta îi făcu să vorbească despre lucrările lui Doutreval, despre publicitatea medicală, despre anumite cotidiene mari pariziene, ale căror acţiuni sunt în mâinile consorţiilor farmaceutice, cărora le era lesne astfel să otrăvească spiritul public cu minciunile lor. Pe urmă, Doutreval reveni ca întotdeauna la cercetările lui personale. La ora şase i se aduse Jeannei Chavot o cină uşoară, ceai, carne rece şi tartine cu unt, pe care le împărţiră între ei. Apoi, Doutreval se ridică să plece.

— Vii acasă diseară?

— Nu, spuse Doutreval. Am de lucru.

O sărută pe frunte. Îl conduse până la palier şi se întoarse să se aşeze la biroul ei, în vreme ce el cobora cu pas vioi, în ciuda genunchiului său spart şi a schijei de obuz care-i rămăsese sub

rotulă. Asta era, înainte de orice, ce căuta el lângă Jeanne: o auditoare, pe cineva în faţa căruia să-şi desfăşoare visele.

Se întoarse acasă prin laboratorul lui, separat de casă printr-o grădină mare, care dădea într-o străduţă. Laboratorul era în întregime luminat. Croix şi Regnoult, care fuseseră la azil, lucrau analize Wassermann. Doutreval ieşi din laborator, traversă grădina întunecată, luminată doar printr-o lucire albă ce venea din bucătărie. Intră în oficiu, unde o găsi pe Mariette, fiica lui mai mare, aşezată pe un scaun şi strângând între genunchi un cocoş bătrân.

— Ce naiba faci acolo?

Mariette înălţă spre el faţa rumenă şi sănătoasă, încadrată de şuviţe blonde rebele. Îşi şterse fruntea.

— Îl îngrijesc pe Titi. Are un ciob de sticlă în picior.

Titi, câinii, găinile şi porumbeii erau bunii prieteni ai Mariettei.

— Pariez că ne-ai făcut plăcintă.

Ea îşi privi braţele goale, rotunde, bronzate, pe care resturile de aluat lipite de puful blond alcătuiau mici coji albe. Mariette conducea întreaga casă, avea grijă de bucătărie.

— Da! Plăcintă cu mere! O să mănânci diseară! Se coace acum. O supraveghează bona.

— Grozav! zise Doutreval.

— Mâncăciosule! Cu tine seamănă Michel. Titi! Titi! Potoleşte-te! Ajută-mă, tată!

Încerca să ţină pasărea speriată, care bătea din aripi şi-i lovea faţa. Doutreval îl prinse cu putere pe Titi, întinse spre Mariette piciorul rănit al acestuia. Aplecată, ea examina tăietura minusculă. Părul ei gâdila faţa tatălui şi el respira mirosul uşor de sudoare amestecat cu parfumul discret de lavandă, din care ei îi plăcea să pună câteva fire în rufărie.

— Gata! Am terminat! Mulţumesc, dragul meu tătic. Hai, Titi, acum cântă!

Îl apucase pe Titi de picioare şi-l cocoţase pe umerii ei. Cu ochii lui rotunzi, Titi fixa dinţii albi ai Mariettei şi, ispitit, încerca să-i ciugulească, îi lovea încetinel cu ciocul. Mariette râdea în hohote. Doutreval îşi privea fiica, rotundă, proaspătă şi zdravănă, cu părul blond şi uşor umezit la rădăcină de picături de sudoare, faţa ei tânără şi sănătoasă, dinţii albi, frumosul ei râs curat.

Cu mirosul rustic şi simplu de lavandă, ea exala parcă o mireasmă de sănătate, de dreptate, un nu ştiu ce sincer, ce te făcea să te gândeşti la natură, la aerul câmpurilor. O floare de câmp. Vechi aduceri aminte de catehism, de Biblie, inundară memoria lui Doutreval.

— „... iar copiii ei vor fi în casă ca nişte tinere mlădiţe de măslin...”

O tânără mlădiţă de măslin, atât. Nici intelectuală, nici savantă. Fără nicio asemănare cu Fabienne sau cu Michel. Nimic complicat sau rar. Dar un altoi tânăr şi solid, rustic şi drept, înfipt puternic în pământ. O emoţie ciudată strânse inima lui Doutreval.

— Hai, orătanie, du-te! spuse el.

O sărută. Titi bătu din aripi şi cârâi speriat. Doutreval plecă să-i regăsească pe Groix şi Regnoult în laboratorul lui, în timp ce Mariette se întorcea să-şi supravegheze plăcintele.

Capitolul al zecelea

Săptămâna următoare, într-o sâmbătă după-amiază, Michel făcu pe jos drumul până la sanatoriu. Ajunse la Pavilion şi-i spuse bună ziua Madeleinei Daele, obosită şi pe jumătate bolnavă de muncă şi de supărare. Nu-l mai văzuse pe Seteuil de şase zile; acesta se lăsa dorit, o amenința că o lasă, din cauza unei facturi de la garaj pe care ea nu putuse să i-o plătească. Măcinată de nelinişte şi de necaz, Madeleine Daele se hotărâse să ceară administraţiei un avans din salariu. Era îngrozită că va fi părăsită, „placată”, că-l va vedea pe Seteuil plecând, mergând să se stabilească în altă parte ca medic, şi lăsând-o acolo, cu reputaţia pătată şi cu inima zdrobită. Îl iubea pe acest Seteuil aşa cum ştiu femeile să-l iubească pe cel care a fost prima lor dragoste. Pe măsură ce treceau lunile şi se apropia data la care Seteuil, după ce-şi va fi susţinut teza, va părăsi Angers-ul pentru a se instala aiurea, neliniştea Madeleinei Daele creştea. Seteuil nu mai pronunţă niciodată cuvântul căsătorie.

Michel o linişti cât putu. Pe urmă, urcă la etajul doi, căută camera 27, camera micuţei Evelyne Goyens. Bătu la uşă, intră.

O văzu la început din spate. Dar ea întoarse capul spre el când intră. De la prima privire, o găsi schimbată. Mai proaspătă, mai veselă. Şedea pe pat, foarte curată în rochia ei groasă de

spital, cu carouri bleumarin şi gri. În plus, un guler modest de pânză albă lumina tristeţea veşmântului acestuia de azil, greoi şi întunecat. În răscroiala decolteului fixase cu un ac un bucheţel de lână, roşu, albastru şi galben, şase firicele de lână alcătuind petale şi legate împreună, aşa cum confecţionează bolnavele din sanatorii pentru a le vinde. Chipul ei palid se coloră abia perceptibil. Aşteptarea acestei vizite îi însufleţea, îi înveselea ochii mari şi negri puţin sperioşi de animal temător, care-l uimeau pe Michel. Neavând nici agrafe, nici cordeluţă, ea îşi ridicase într-o masă enormă, foarte sus, pe creştetul capului, bogata lână strălucitoare a părului ei roşcat, într-o coafură desuetă şi graţioasă, după moda de acum patruzeci de ani. Părul greu, debordant şi fastuos, sublinia şi mai mult, prin contrast, fineţea feţei mici, diafane, în care străluceau ochii mari, şi accentua subţirimea şi paloarea gâtului ei lung şi graţios, ceafa înaltă, gingaşă şi albă, o ceafă de fetiţă, umbrită de un puf uşor şi auriu. Văzută astfel, în puritatea şi graţia ei fragilă şi parcă tremurătoare, ea evoca un nu ştiu ce imaterial, trecător şi melancolic, ca presimţirea unei distrugeri apropiate.

Îi surâse lui Michel, cu un zâmbet puţin stingherit pe care-l ascundea pe jumătate cu mâna, pentru că-i era ruşine de un dinte spart, în colţul gurii. Uşoara constrângere îi accentua aerul timid şi trist.

Şi totuşi se simţea la ea şi o tăinuită emoţie fericită.

— Eram sigură că dumneata eşti, spuse.

— Sigură?

— V-am recunoscut vocea, de jos, de la intrare.

— Şi de aici culorile astea în obraji...?

Ea surâde din nou, îşi pipăi pometii obrajilor.

— Închipuiţi-vă! O vizită. Am „o vizită”, ca fiecare de aici! Toată noaptea mi-am spus: Aştept „o vizită”. Poate că voi avea o „vizită”!... Când, altădată, aceste zile erau şi mai triste pentru mine...

— Este un eveniment atât de mare o vizită de un sfert de oră?

— Când eşti singură de luni de zile, închipuiţi-vă!

— Nicio prietenă?

— La început câteva, cât am putut să cobor în sala de mese. Dar de când a trebuit să stau culcată, să nu mă mai mişc din pat, li s-a făcut teamă... Şi mai este ceva... sunt purtătoare de bacil... Şi asta înspăimântă. Întotdeauna te temi să nu devii mai

bolnav decât eşti. Aici fiecare pentru el, asta e. E de la sine înţeles, ce vreţi! Ai venit aici să te vindeci, vrei să te vindeci... În prima lună mergeam la slujbă, duminica. S-a terminat şi cu asta...

— Ei bine, acum iată-vă mai puţin singură, zise Michel. Primiţi vizite, aveţi prieteni... Remarc chiar că aţi ţinut să vă faceţi frumoasă.

Ea îşi duse mâna la gulerul alb, pe care i-l arătase cu degetul. Şi se înroşi.

— Mi l-a împrumutat... Simone, o vecină, una nouă. Şi ea e singură, pentru că se spune despre ea că e o fată de moravuri uşoare. Celelalte o ocolesc... Nu mă are decât pe mine. E foarte bună cu mine, nimic de zis. Mi-a promis să vină duminica viitoare, să jucăm dame. Are tratament ambulatoriu. Celelalte se plimbă. Eu stau în pat, iar ea e singură. Atunci ne facem program împreună... Ah, domnule Doutreval! E prea mult ce-aţi adus acolo!

Întors cu spatele, Michel scotea din servietă o mulţime de pachete pe care le punea pe masă. Un ciorchine de strugure negru, ciocolată, o jumătate de livră de cafea măcinată, un pachet de zahăr. Îi era foarte cald. Strugurele, ciocolata, mai treacă. Dar cafeaua! Şi încă o jumătate de livră! Cinci franci cincizeci. Domnişoara Daele îi interzisese să ia mai mult. Se pare că se trezeşte. Se simţea caraghios.

— Pot să le pun în dulap? întrebă, continuând să stea cu spatele.

— Nu... Nu, nu. N-are rost.

Dar el deschisese dulăpiorul. În faţa celor trei rafturi goale, pe care râncezea, într-o farfurioară, o bucăţică de unt cu miros puternic, înţelese motivul refuzului ei. O auzi în spatele lui pe micuţă, care se scuza:

— Săptămâna asta n-am avut pe nimeni care să-mi facă comisioanele... De asta nu prea am nimic... De obicei am mult mai multe. Mult mai multe.

— Bineînţeles, spuse el. Bineînţeles.

— Nu mai trebuie, de-acum înainte, să vă strâmtoraţi pentru mine.

Veni spre ea.

— Nu sunteţi mulţumită?

— Oh!

— Din când în când, un bob de strugure, o bucăţică de ciocolată...

— Şi mai ales cafeaua, spuse ea, uitând minciuna de adineaori. De atâta vreme doream o cafea. Şi o vecină tocmai mi-a trimis unt...

— Este rânced.

— Da. De asta... Mi se întâmplă uneori aşa, cu una sau cu alta... Zilele astea am început să mă ridic câte un pic, o să pot să-mi fac singură cafea. La început, mica slujnică poloneză îmi făcea câteodată cafea la prânz. Ca să-mi înmoi pâinea. Mai mergea. Pe urmă slujnica a plecat. Nou-venita era „strângătoare”. Nu aveam bani să-i dau. Atunci nu-mi mai tăia nici pâinea, nu-mi mai făcea patul. (Trebuie să ni-l facem singure.) Cafeaua de dimineaţă o lăsa pe pervazul ferestrei. Trebuia să mă scol ca s-o iau. Beam jumătate dimineaţa, restul, la prânz, rece, ca să-mi mănânc pâinea... Am slăbit mult în vremea asta. Nu mai mâncam, nu mai dormeam. Dimineaţa se face prea devreme lumină. Ziua mă trezeam. Nu aveam voie să avem perdele.

— Şi acum?

— A plecat. A căzut dintr-un tramvai, într-o seară când se întorcea beată. Au dat-o afară. Cea care a înlocuit-o e drăguţă, cu toate că şi ea se îmbată. Şi mai este şi Simone. Îmi aranjează perna, mă ajută când trebuie să mă ridic... Nu-i este silă, ea vrea s-o facă.

— Ce fată cumsecade, spuse Michel.

Se simţea atât de plin de indignare, de emoţie şi de gratitudine în acelaşi timp, încât scoase, aproape fără să vrea, un strigăt din care răzbătea întreaga sa nevoie de dreptate şi de care apoi se miră singur, într-atât de spontan fusese, aproape naiv:

— Va fi recompensată!

— Da, afirmă Evelyne, cu gravitate.

Ţinu să-i facă el însuşi cafea, urmări explicaţiile bolnavei, luă o ceaşcă de apă caldă de la robinetul chiuvetei, legă cafeaua măcinată într-un capăt de cearşaf vechi, şi o lasă să se macereze în apă. Evelyne râdea. Dar fără vreun motiv aparent, fu foarte încurcată când trebui să bea cafeaua în faţa lui. El reuşi chiar s-o facă să înmoaie o felie unsă cu unt în ceaşcă. Dar se vedea că era tare stânjenită să mănânce în faţa lui. Îi era

ruşine de dintele ei rupt, şi, mâncând, încerca să-şi acopere cu mâna colţul gurii şi apleca puţin capul într-o parte, ceea ce întărea expresia timidă şi fragilă a întregii ei atitudini.

Plecând, el îi ceru ceasul, micuţul ceas al ei din oţel negru, sfărâmat. Ea întrebă de ce. Îi explică:

— Să-l dau la reparat. O să vă facă plăcere?

Ea se înroşi foarte tare, de surpriză şi de mulţumire. Nu avu curaj să se opună.

Întorcându-se spre oraş şi trecând pe lângă cimitir, Michel îl zări în spatele unei cruci mari de marmură pe abatele Vincent, încurcat caraghios în veşmintele albe, pe care încerca să şi le scoată peste cap. Uimit, se uită mai bine şi înţelese. Abatele Vincent tocmai dusese un convoi de morţi la groapa comună. Acum îşi scotea veşmântul alb pentru slujbă pentru a intra în oraş în sutana neagră. Bucuros că va avea un tovarăş de drum, Michel trecu printre morminte şi-l ajunse pe preot în faţa unui monument modest unde clericul se dusese să spună o scurtă rugăciune. Abatele isprăvi rugăciunea, îşi făcu semnul crucii, îşi înfăşură îmbrăcămintea albă şi o îndesă în servietă, împreună cu sfeştocul. Atunci îl văzu pe Michel şi-i surâse. Era un ins gras, cu înfăţişare blajină şi prozaică. Îi arătă piatra funerară.

— Vedeţi, era o bolnavă tânără. Şaptesprezece ani. O fată din spital. O mică sfântă, vă asigur. Vin s-o văd din când în când.

Se întoarseră împreună în oraş. De două-trei ori pe săptămână, abatele avea înmormântările lui, de la spital, şase, şapte sicrie de nevoiaşi unul după altul, pe care-i ducea la cimitir, adesea el singur.

— Nişte nefericiţi, spunea abatele Vincent. Nişte nefericiţi. Ce mai parohie am şi eu!

— Ajungeţi să încropiţi ceva, pe lângă oamenii ăştia?

— Nu, spuse simplu clericul. Le uşurez nenorocirea. Îi distrez. Le fac film cu Pathé-Baby pe care l-am cumpărat. Le aduc tutun şi mere. Asta-i tot. Se află într-un punct unde nu mai eşti nici măcar răspunzător, nici liber. Le rămâne teama de moarte, speranţa foarte confuză că o putere ascunsă ar fi în stare, poate, să le uşureze răul. Şi nimic altceva. Nu mai au nevoie nici măcar de moralitate. Când îi spovedesc, îmi spun: „Nu am prea multe de zis. N-am făcut nimic rău...”

Şi totuşi, spovedaniile lor sunt înfiorătoare, la spital. Nu se mai judecă. Când suferă, înjură, blestemă, strigă, toţi strigă la fel. „Ce-am făcut? Ce i-am făcut Bunului Dumnezeu?”

— Şi totuşi continuaţi?

— N-o fac nici pentru ei, nici pentru mine. Vorbiţi ca menajera mea.

— Ca menajera dumneavoastră?

— Da. Îmi spune aproape în fiecare dimineaţă: „Vă spetiţi pentru ei, domnule abate. Asta-i o prostie. Sunt cu toţii nişte ticăloşi!” Poate că are dreptate. Dar ce vreţi? Nu au avut de la început educaţie... Nu au avut decât gândul pâinii... Nu văd ca noi. Pentru ei, semnul crucii deasupra pâinii înseamnă un important act religios. Asta le ajunge. I-ar ajunge poate şi lui Dumnezeu. Pentru femeile uşoare, a se culca cu un bărbat nu înseamnă să păcătuiască, ci să muncească. Le aud, la dispensar, sau la vizita de marţi şi de vineri, când vin să le controleze dacă n-au luat sifilisul. Îşi spun:

— Merge slujba?

— Şomăm...

— Nu iese nimic, nu...

— Cu şomajul ăsta care începe, clientela e rară.

Cuvinte de muncitoare, domnule Doutreval. Şi multe, multe dintre ele mai au încă obiceiul de a se închina înainte de a îndeplini actul... Da, bineînţeles, asta este o muncă pentru ele. Nu, asta nu mă mai revoltă. La început, mă umplea de indignare, îmi făcea rău. Acum, am înţeles. În fond, e foarte frumos, consolator chiar, asta dovedeşte că în mintea lor ele nu păcătuiesc... Sanctifică oroarea asta ca şi cum ar sanctifica o muncă... Şi dacă la *Egalité* sunt unele care mor ca nişte sfinte, de şapte ori din zece astea sunt fete ale păcatului, prostituate...

Ah, da, omul este frumos, întotdeauna este frumos. Dacă am şti toţi să avem încredere în om, să credem în om mereu şi în ciuda a tot. Gândeşte-te puţin la tot binele care s-a înfăptuit şi care nu s-ar fi înfăptuit de două mii de ani pe pământ, dacă n-ar fi crezut în om însuşi Hristos.

Din nefericire, noi nu vom putea să-i judecăm. Dumnezeu îi va judeca. Numai el poate s-o facă. Acum, când îi spovedesc şi când le dau absolvirea, le spun întotdeauna: Îţi iert păcatele, în măsura în care ai păcătuit sau te ştii vinovat...

— De fapt, domnule abate, zise Michel, dumneavoastră credeţi încă într-un om perfectibil.

— Da, spuse abatele.

— În ciuda spectacolului pe care-l aveţi zilnic sub ochi! În ciuda vieţii?

— Da, spuse din nou abatele. Dacă n-aş mai crede, nu aş mai avea pentru semenii mei decât dispreţ. În vreme ce aşa... În vreme ce aşa, îi iubesc, ca pe o cucerire de făcut.

Michel clătină din cap.

— Mi-ar fi greu să vă urmăresc, domnule abate. Eu nu cred în omul ameliorabil. Nu văd în noi nicio schimbare de la bruta preistorică.

Tonul abatelui Vincent deveni dintr-odată grav.

— Domnule Doutreval, dacă spuneţi adio speranţei în perfectibilitatea umană, spuneţi adio în acelaşi timp vieţii. Atunci nu mai e nimic pe pământ. Nimic altceva decât să lupţi, să ucizi şi să te bucuri înainte de a fi ucis tu însuţi. Nu mai e umanitate, nu mai e conştiinţă, nu mai e datorie, morală, civilizaţie. Dacă nu mai crede că-şi poate salva fraţii, omul este pierdut. Să moară sau să salveze.

— Să moară sau să salveze... repetă Michel.

— Da. Sunt cuvintele lui Giovanni Papini pe care-l iubesc. Sunt cuvintele-cheie al vieţii, domnule Doutreval. Ai să înţelegi într-o zi.

Ajunseră în oraş. Trecând prin faţa unui fotograf, abatele Vincent se opri, se scuză, intră în prăvălie. Avea aici o datorie mare, ratele la acel Pathé-Baby pe care nu mai ajungea să le termine de achitat.

Acest Pathé-Baby era de doi ani coşmarul bietului preot. Dar ştia că trecerea lui, seara, prin saloane, era principala bucurie a bolnavelor din spital. Şi nu se putea hotărî să le lipsească de ea, în ciuda oboselii pe care i-o producea corvoada asta zilnică, şi primirii morocănoase a surorilor, pe care el le deranja cu tot materialul lui, în timpul orelor de serviciu. Stătu câteva minute în atelier, să se justifice în faţa creditorului său. Pe urmă ieşi. Reluă împreună cu Michel drumul spre *Egalité*.

— Spitalul le face, totuşi, tuturor bine, spuse abatele Vincent pe drum. Au timp să reflecteze. Asta înseamnă enorm. Au şi ei odată timp să reflecteze. Ştiţi dumneavoastră, domnule Doutreval, că în zilele noastre nimeni nu mai reflectează? Nu

mai este timp. Prea multă muncă, distracţii, solicitări exterioare. Acolo, în sfârşit, ei gândesc. Uneori, văd rezultatul. Sunt unii care cer să se spovedească, în ajunul unei operaţii... Sunt concubini care-şi reglementează starea...

Scoase din buzunarul interior al sutanei un carneţel negru.

— Iată contabilitatea mea. Am celebrat la spital anul ăsta douăsprezece botezuri, douăsprezece comuniuni. Adulţi, bineînţeles. Şi patru căsătorii. La spital, desigur. Şi n-am adăugat la număr şi ultimul caz: o femeie care urma să iasă două zile mai târziu şi care mi-a povestit:

— Domnule preot. Trăiesc de şase ani cu un bărbat, aş vrea să mă mărit...

O întreb:

— De ce aţi amânat?

— Pentru că nu şi-a făcut comuniunea. Şi nu vrea s-o facă. Iar eu aş vrea să mă mărit la biserică. Am fost crescută în ideile astea, vedeţi, astea-ţi rămân...

Spunea asta de parcă se scuza. I-am explicat un truc, ce puteam să fac! I-am zis: Soţul dumitale n-are decât să vină la confesional şi să refuze să se spovedească... Ajunge să se fi prezentat. Eu sunt legat, nu pot spune nimic: secretul spovedaniei... şi i-am căsătorit o lună mai târziu...

— Ciudat, spuse Michel.

— Da, e ciudat. Ea se afla la spital pentru un chiuretaj. Ştiţi ce înseamnă asta, nu? La spital, de fapt toate chiuretajele înseamnă urmările unui avort... La început, eram prost, nu ştiam. Tuturor femeilor le puneam întrebări, voiam să ştiu, le întrebam: Ce boală aveţi? Ce boală? Ele se înroşeau, stânjenite. Şi eu, pentru că înţelegeam dintr-odată, prea târziu. Acum nu mai întreb.

Îl părăsi pe Michel cu o sută de metri înainte de *Egalité*, în apropierea negustorului de ziare. Pentru că din când în când, spre marea indignare a surorilor, el cumpăra *Le Populaire* pentru un bătrân socialist canceros. Care nu mai avea decât această bucurie pe pământ. Şi intrând în spital, făcu un ocol, se duse până la capelă să facă mătănii, o jumătate de oră, ca să fie sigur că odată ajuns acasă n-o mai găseşte pe menajeră. Aceasta îi cumpărase în ajun un kilogram de mere renete, pe care le ascunsese în bufet. El le găsise şi luase din ele pentru bolnavi. Aşa că prefera să n-o întâlnească.

Michel lăsă la un bijutier micul ceas al Evelynei. Îl scoase trei zile mai târziu, reparat, curăţat, bătându-şi vesel tic-tacul rapid de mic animal viu. Îl purtă la el restul săptămânii. Şi fără motiv, se simţea fericit când din întâmplare îl găsea în fundul buzunarului său, sub degetele lui.

Capitolul al unsprezecelea

Michel deveni un obişnuit al sanatoriului. De două, trei ori pe săptămână, îndată ce avea timp, alerga s-o vadă pe Evelyne. Şi petrecea acolo cele mai frumoase ore ale vieţii lui.

Beaujoin, adjunctul primarului de Mainebourg, administratorul azilurilor, era foarte mândru de sanatoriul lui. Pe toţi cei ce veneau în oraş îi invita să-l viziteze. Sublinia modernismul cubist al formidabilului *building*, higiena linoleumurilor ceruite, a pereţilor vopsiţi cu ripolin, confortul ascensoarelor, somptuozitatea sălii de operaţii. Vizitatorul, uimit, trecea din rezervă în rezervă, părându-i-se că parcurge camerele unui hotel de lux, un loc de odihnă liniştit şi fericit. Dacă nefericiţii închişi aici ar fi putut vorbi, cu ce strigăt, cu ce chemare disperată şi-ar fi cerut îndărăt casa, căminul, cocioaba sordidă şi familiară, acel „acasă” nesănătos şi dulce, care ar fi trebuit făcut mai bun, mai curat, reconstruit, dar pe care niciodată caritatea oficială n-ar fi trebuit să vrea să-l înlocuiască cu cazărmile ei publice.

Aici, femeile sufereau mai puţin ca bărbaţii. Coseau, tricotau, confecţionau rame, păpuşi de lână, obţineau astfel ceva bani. Camerele lor erau mai curate. Se distrau făcând puţin menaj şi chiar bucătărie. Dar bărbaţii, cu excepţia câtorva, nu se preocupau nici de curăţenie, nici de confecţionarea şerveţelelor sau covoarelor. Mai egoişti, mai puţin resemnaţi, mai puţin obişnuiţi cu suferinţa, acuzau întregul univers, se plângeau de tot. Asistau la realizarea descurajantă a ceea ce li se prezentase în discursurile electorale drept un paradis, drept societatea viitoare ideală: colectivismul, asistenţa de stat, spitalul şi azilul pentru toţi. De departe aplaudaseră toate astea. Acum se mirau văzându-se încazarmaţi, militarizaţi, trataţi ca nişte numere, şi înţelegeau că în medicină, ca şi în toate celelalte domenii, nimic nu valorează cât bietul cămin familial.

Plictisul, plictisul strivitor, îi înăbuşea pe toţi în această cetate a lenei, a tăcerii, a odihnei continue şi obligatorii. Un fonograf vechi, dăruit de o doamnă filantroapă, zgâria din când în când un disc rablagit. Nu erau cărţi, nu erau reviste. Câteva ziare, câteva mici romane-foileton circulau clandestin. Le citeau seara, pe ascuns, în pat. La trecerea domnişoarei Daele, ascundeau cartea sub cearşaf. Fumau la toaletă. Ţineau şedinţe comune nesfârşite. Golirea intestinului era una din marile distracţii ale zilei. Mai erau cărţile, jucau în stil mare. Pentru aşa ceva mai găseau ceva bani. Se pare că omul are nevoie cu orice preţ să se pasioneze de ceva. Diferenţele de trei sute de franci nu erau o raritate. Banii dispăreau la trecerea infirmierelor. În sfârşit, cursele de cai făceau ravagii la toate etajele rezervate bărbaţilor. Pentru că jucau şi la curse. Trigault, un cavitar, condamnat fără speranţă, era bookmaker-ul. Fondul lui de rulment depăşea douăzeci şi cinci de mii de franci. Dimineaţa, la ora ziarelor, nu era bine să vii să-i deranjezi pe bolnavi, absorbiţi în lectura pronosticurilor şi rezultatelor. Ca răspuns la întrebări, domnişoara Daele nu obţinea de la ei decât un cuvânt scurt şi mormăit, când trecea printre şezlonguri.

— Poţiune...

— Purgativ...

— Injecţie...

Erau prea preocupaţi de performanţele lui Gladiator sau ale lui Cornichon IV, fiul Rosalindei şi al lui Sirocco, ca să se mai intereseze de starea intestinelor sau a plămânilor lor.

Femeile, mai ales cele tinere, preferau jocul de-a corespondentul. Publicau un anunţ într-un mic săptămânal oarecare, unul din acele săptămânale care trăiesc din subvenţiile fabricanţilor de produse cosmetice şi care otrăvesc tineretul feminin al Franţei inculcându-i în exclusivitate preocuparea pentru ruj, permanent, pentru cinema şi flirt. Primeau, ca răspuns, zece, douăzeci, treizeci de scrisori ale unor candidaţi la dragoste. Alegerea umplea şi ea mai multe zile, unora le plăcea mai mult depărtarea, se temeau de vizite. Altele, dimpotrivă, căutau un tip galant care ar fi putut să le viziteze, din când în când, să le facă mici cadouri, chiar să le scoată uneori la plimbare. O „raită” de câteva zile, asta schimbă întrucâtva situaţia. Chiar dacă la întoarcere leziunea ţi-e mai mult sau mai puţin agravată. Slujba, de asemenea, aducea o

variaţie pentru unele dintre ele. Vreo douăzeci de femei mergeau la slujbă cu gulerul lor alb şi floricica de lână. Neavând pălării, îşi tricotau câte o bască. Rămâneau cochete şi aici. Râdeau când treceau pe lângă bărbaţii culcaţi, care le făceau cu ochiul şi le preţăluiau cu glas tare. Te-ai fi crezut la poarta unei fabrici, dimineaţa, când bărbaţii le privesc pe fetele care intră.

Şi totuşi, în spatele tuturor acestor meschinării, exista, la cei mai mulţi, tăinuită, o mare nelinişte, gândul la soţie, la soţ, la copil, la bani, la mizeria ameninţătoare pentru fiinţele dragi, la căminul abandonat, unde trebuia cu orice chip să se întoarcă curând. De aceea, la numai câteva luni, sătui să mai aştepte o vindecare ce nu mai venea, erau cuprinşi de o mânie surdă împotriva doctorilor, infirmierelor, împotriva întregului sanatoriu, împotriva acestui mediu străin pe care ajungeau să-l acuze de a-i fi îmbolnăvit mai rău. Sfârşeau prin a voi cu orice preţ să plece, să-şi regăsească viaţa, viaţa de altădată.

— La urma urmelor, nu mi-era atât de rău ca acum! Mai munceam încă, acum câteva luni! Aici m-am îmbolnăvit!

Dacă intervenea o uşoară ameliorare, imediat se declarau vindecaţi, nu mai ascultau de nimeni, nici de Ribières, nici de domnişoara Daele, nici de interni.

— Merge mai bine! Da! Da! O să fiu atent. Am înţeles. Fără surmenaj. S-a-nţeles.

Plecam, reluau lucrul, şi se întorceau după şase luni să moară. Atât de dureroasă era viaţa în sanatoriu, încât în nouă cazuri din zece bolnavul ar fi refuzat să se trateze, ar fi respins şirul caznelor, dacă n-ar fi avut grija unei familii. Dar pentru nevastă, pentru copii mai ales, se tratau, cu încăpăţânare, cu furie. Se agăţau de viaţă, acceptau treptat întregul lanţ de chinuri, până la martiriul chirurgical, la început respins cu groază: – mai întâi îndoparea, odihna totală, tăcerea, singurătatea, viaţa de celulă de închisoare. Pe urmă primele intervenţii: spălarea bronhiilor, insuflarea de aer între plămân şi învelişul lui, pentru a aplatiza alveolele şi a la pune în stare de odihnă. De asemenea, la fiecare cincisprezece zile, se duceau să se supună „reumflării”, să li se treacă un ac lung, gol, între coaste. Nu mergea întotdeauna de la sine, plămânul aderă la învelişul său prin bride. Aceste bride trebuiau tăiate, întrerupte prin scânteie electrică. Nicio îmbunătăţire, nicio ameliorare. Deci, supraalimentaţie. Dar stomacul se revolta: urma o scădere în

greutate. Discret, medicul începea să vorbească de o „freni”. O nimica toată, pur şi simplu tăierea nervului care comandă diafragma, pentru ca aceasta, eliberată, să urce şi să aplatizeze plămânul. Ezitau, acceptau. Instilare de alcool în nervul frenic pentru a-l distruge. Câteva luni de răgaz, apoi recidivă. Supraalimentaţie frenetică, gastrite, gălbineală. Atunci „patronul” vorbea de o „toraco”. Toracoplastia înseamnă retezarea unui anumit număr de coaste, suprimarea în fapt a cuştii toracice în dreptul cavernelor, pentru ca plămânul să se lase şi ca rănile lui, într-un fel, să se lipească şi să se cicatrizeze: nenorocitul refuza. Colegii de cameră interveneau:

— O să mi-o facă şi mie peste opt zile.

— Mie mi-au făcut-o! Mi-au scos un metru cincizeci de cotlete!

— Mie, un metru optzeci!

— Mie, un metru nouăzeci şi cinci!

— O nimica toată.

Glumeau, se lăudau, îşi arătau umărul teşit, torsul dărâmat, ca o schelărie doborâtă de topor. Se resemnau. Acceptau. Dacă alţii au scăpat cu bine! Toracoplastie. În acelaşi timp, un ultim efort de îndopare, fără rost, şi de asemenea, de nouă ori din zece, recidivă. Şi ăsta era sfârşitul, prăbuşirea finală. După asta, la capătul curajului, simţeau că nu mai era nimic de făcut. Încetau să mănânce, să se drogheze, se abandonau, aşteptau moartea. Cu cincisprezece zile înaintea sfârşitului, cu menajamente, internul începea să le vorbească de casă, de copii...

— Poate v-ar face bine vreo cincisprezece zile de „permisie”? Da? Dacă v-aţi duce acasă pentru o săptămână? Apoi v-aţi întoarce!

Plăcerea de a regăsi culcuşul, dragul culcuş familiar unde ai trăit, unde ai suferit... Muribundul nu rezista ispitei. Ambulanţa îl ducea acasă ca să moară acolo. Şi moartea lui nu împovăra statistica deceselor în sanatoriu.

Domnea nebunia supraalimentării. Mai întâi, la majoritatea medicilor, care prescriau carnea crudă de cal ca supliment între mese. Şi mai mult la bolnavi. Fiecare cameră era o bucătărie. Fiecare ascundea, sub pat sau în dulap, o lampă cu alcool, conserve, zahăr, cafea, ulei şi oţet. Îşi găteau diverse feluri de mâncare, o puneau pe paznica de noapte să le aducă de afară fripturi, oale cu supă şi litri de coniac. Femeia asta se îmbăta ca

un bărbat, obţineau de la ea orice voiau numai cu un pahar de tărie. Vizitatorii, prietenii aduceau, de asemenea pe furiş, alimente. În zilele de vizită, domnişoara Daele scotocea zadarnic sacoşele celor ce veneau. Îi treceau pe sub nas alimente cu care să-i „înzdrăvenească” pe scumpii de bolnavi, porumbei reci, litri de zeamă de carne, pe care le vârau cu iuţeală sub cearşaful patului. Uneori, la şase dimineaţa, camerele răspândeau miros de friptură. Peste zidurile curţii, se făcea un extraordinar comerţ cu sticle de vin roşu, pe care prietenii devotaţi de afară le umpleau la cârciuma din colţ şi pe care le aduceau pline graţie unor ingenioase sisteme de sfori.

În multe rezerve, bolnavii stăteau câte şapte sau opt. Se îndemnau reciproc să se îndoape. Împărţeau totul. Se întreceau care mănâncă mai mult, care înghite mai multe ouă ca supliment, care câştigă mai repede în greutate. Cumpărau tocătură de cal pe deasupra dozelor îngrozitoare pe care le dădea administraţia. O întindeau pe pâine. Şi cum stomacul se întorcea pe dos de scârbă în faţa acestei hrane neomeneşti, căutau să scape de mirosul greţos de carne crudă, presărând peste ea zahăr şi întinzând pe deasupra un strat de dulceaţă. Ajungeau astfel la cântar sâmbăta, umflaţi, cu respiraţia tăiată, gâfâind şi obezi, zece kilograme în şase săptămâni. Victorie! Pe urmă, o indigestie grozavă făcea să dispară cele zece kilograme. O luau de la capăt, se îndopau încă o dată pe atât, pentru a recupera timpul pierdut. De data asta dădeau în gălbinare. Un regres de patru săptămâni. O luau de la capăt, se încăpăţânau, turbau de furie. Până la urmă o să se lase îngrăşată maşina asta umană murdară, care se încăpăţâna să rămână slabă. Interveneau atunci drogurile, care stârneau revolte furioase ale stomacului, şi apoi injecţiile cu cacodilat şi cu untură de ficat de morun, pentru că nu mai puteau s-o înghită pe gură. Trei săptămâni cu regimul ăsta, şi o pleurezie sau o hemoragie de data asta îi dezumfla definitiv. Nimic nu mai mergea, stomacul, intestinul, ficatul refuzau orice nouă încercare. Renunţau, supraalimentaţia îşi înfăptuise opera destructivă, se abandonau slăbirii progresive, refuzau să se mai cântărească. Precauţi, medicii încetau ei înşişi să mai vorbească despre aşa ceva. Se isprăvise. Nu mai era nimic de încercat. Urma un declin lent. Pe urmă, la capăt, adesea, foarte adesea, moartea. Şi în jurul tău veneau alţii noi, năvăleau şi, fără să vadă, fără să înţeleagă,

reîncepeau orbeşte aceeaşi luptă, aceeaşi trudă care-i va duce, în şase luni sau în cinci ani, la acelaşi sfârşit. Existau fotografii de grup, fotografii vechi de trei sau patru ani. Cei mai vechi din sanatoriu şi le arătau, îi numărau pe cei morţi. În trei ani, era o tragedie. Spuneau: „Păcat, totuşi!” Dar fără să se gândească că un destin asemănător îi pândea pe mulţi dintre cei care astăzi erau în viaţă. Şi nici bolnavii, nici, mai ales, majoritatea medicilor, nu vedeau altundeva adevărul, nu discerneau, în această hecatombă, rolul devastator al supraalimentării. Datoria scriitorului ar fi să păstreze tăcerea în legătură cu asta, să respecte, precum medicul, inconştienţa fericită a celor care suferă, dacă nu ar exista un remediu, o lumină pe care să le-o aducă, o posibilitate de salvare prin alte metode. Lupta pentru adevăr este mila supremă.

De altfel, ideea morţii nu-i prea muncea pe aceşti nenorociţi. O respingeau cât puteau, o luau drept o glumă. Dar, în ciuda tuturor, ea dăinuia în subconştient, îi însufleţea pe muribunzi cu o frenezie supremă a bucuriei, surescitată încă de o hrană incendiară, de groaza în faţa neantului ameninţător, de promiscuitatea camerelor.

Când sosea „o fată uşoară”, o femeie cu „condicuţă”, o ţineau la distanţă, o izolau într-o rezervă, să nu le contamineze moral pe celelalte. Dar lăsau de-a valma fete de paisprezece ani cu femei măritate, care se amuzau să le corupă, să le explice cum se distrau cu soţul lor şi cum s-o facă pentru a nu avea copii, sau dând consultaţii noilor venite. Se duceau noaptea în patul lor. În opt zile, te şlefuieşti, înveţi ce e „viaţa”, spuneau bolnavele însele. Ca şi cum asta ar fi însemnat viaţa! Printre bărbaţi circulau ziarele deocheate, cumpărate în comun prin cotizaţii săptămânale. Şi uneori domnişoara Daele surprindea câte doi bolnavi închişi în toaletă. Din când în când, câte unul nu mai rezista, sărea zidul, fugea. O vecină a Evelynei, o „toraco” (îi tăiaseră şapte coaste), îşi luă astfel un concediu, chefui opt zile, fu adusă înapoi cu rana larg deschisă, căscată. Aceasta nu se mai închise niciodată. Se părea că avea plămânul plin de puroi. De aici i se trase moartea. Alta, după o fugă asemănătoare, se întoarse însărcinată şi muri şi ea. O alta cunoscu prin mica publicitate un pretendent care îi dădu întâlnire, fugi din sanatoriu şi fu găsită părăsită şi pe jumătate îngheţată la drumul mare, trei zile mai târziu. Muri şi ea. Dăinuia

şi aici febra de a gusta din plin din plăcerile vieţii, de a se bucura cu furie de această viaţă care le scăpa printre degete. Nu exista morală, credinţă, nimic de care să se agaţe. Când venea abatele Vincent, abia îndrăznea să vorbească, putea numai să întrebe:

— Merge? Cum e cu sănătatea? Moralul e bun?

De rest nu voiau să audă. Îl respingeau, refuzau cu sălbăticie să ştie de orice altceva şi mai ales să se vorbească de moarte. Cât se mai putea alunga ideea, se minţeau singuri. Trăiau. Şi totuşi, la sfârşit, în ceasul din urmă, mai erau şi din cei care se temeau, cuprinşi dintr-odată de o spaimă cumplită, şi care nu voiau să moară, care se zbăteau, blestemau, urlau de groaza morţii. Îi auzeau din camerele vecine. Ceilalţi, în rezervele lor, îi ascultau, îngheţaţi de spaimă. Pentru aşa ceva ţinea administraţia o supraveghetoare de noapte, deşi aceasta se îmbăta în fiecare seară. Numai ea, datorită alcoolului poate, accepta să rămână până la capăt lângă cei ce agonizau urlând de groază. Mizeria unei umanităţi căreia nu i s-a dat niciun ideal, nicio speranţă, nicio lumină, nimic altceva decât viaţa pământească, şi care-şi dă dintr-odată seama că şi această viaţă îi va fi smulsă.

Lângă Evelyne locuia Clara isterica. Toată lumea se temea de ea. Uneori, vederea unui bărbat o arunca în transă. Se rostogolea la pământ, îşi ridica fustele, muşca, înjura, îi curgeau balele, striga obscenităţi, pe urmă se slobozea acolo şi apoi înţepenea. Tovarăşele ei trebuiau s-o ridice, rigidă, s-o dezbrace şi s-o schimbe. În afara acestor crize, era o fată bună, săritoare. Mai era apoi o bătrână cu cancer rectal. Îşi făcea nevoile fără măcar să-şi dea seama. În cantină, la masă, se răspândea dintr-odată o duhoare insuportabilă. Se termina, toată lumea pleca, nimeni nu mai avea chef să mănânce. O alta, la fel, urina sub bancă în vreme ce mânca, şi scuipa fără să te ferească nişte mucozităţi lungi, în „borcanul ei cu dulceaţă”, scuipătoarea ei de sticlă albastră, pe jumătate plină. Venea pe urmă grasa Julia, ale cărei flirturi îndrăzneţe cu logodnicul ei, duminica, la ora vizitei, în grădină, reprezentau marea distracţie a celorlalţi bolnavi. Îi vedeau de departe, pe ea şi pe el, pe o bancă, izolaţi, aproape aşezaţi unul peste altul. Alături, Madeleine Rieux îşi primea în fiecare săptămână, în rezerva ei, soţul, o secătură întrucâtva

neliniştitoare. Şi iubirile lor, sau mai degrabă certurile lor domestice, făceau să răsune spitalul.

Micuţa Maria, o altă vecină, avea douăzeci de ară. Tatăl ei venea în fiecare duminică s-o vadă. O iubea mult tatăl ei, a asistat-o până la capăt: nu fac toţi asta. Dar era recăsătorit, mama vitregă nu venea niciodată, din pricina unor foarte vechi certuri de familie. Mica Maria muri într-o sâmbătă seara, pe deplin lucidă. Tatăl ei veni s-o vadă. Nu şi mama vitregă. Nici în faţa morţii unii oameni nu uită o ceartă. Deasupra era prietena ei, Germaine Saulvez, de cincisprezece ani. În sanatoriu erau trei Saulvez: mama şi cele două fiice. Şi trei frăţiori la grădiniţă, aşteptând ca mama să se vindece sau să moară.

Două rezerve mai departe era Zélie Chabry. Soţul ei, tuberculos şi el, se afla ca şi ea în tratament în Pavilionul C. Dar nu puteau să se vadă. Copilul lor, un băieţel de unsprezece ani, era îngrijit în sanatoriu, la Berck-Plage. Duminica, Chabry avea dreptul să-şi viziteze nevasta. În acea zi se rădea, aşadar, cu grijă, îşi punea frumosul lui costum, şi urca s-o îmbrăţişeze pe Zélie.

Curând, nu mai avură bani să plătească pensiunea copilului. Atunci, Chabry părăsi Pavilionul C, reluă lucrul. Dar cum starea sănătăţii i se înrăutăţea rapid, Zélie ieşi şi ea din sanatoriu să-şi îngrijească soţul. Aşa încât muri cu trei luni înaintea lui. Deşi el o contaminase. Dar el avea o tuberculoză fibroasă. Cazurile astea rezistă mai mult. Murind amândoi, nu se mai ştiu niciodată ce se alese de copilul lor.

Una nouă, o femeie însărcinată, luă locul Zéliei. Se apropia momentul naşterii. Într-o dimineaţă, o apucară durerile şi o duseră la pavilionul maternităţii. Născu aici, se întoarse apoi în Pavilionul C şi muri trei zile mai târziu. Nu se mai ştiu niciodată nici ce se întâmplase cu copilul ei.

Bolile astea durează prea mult, bunăvoinţa oboseşte. Cazurile de părăsire erau nenumărate. Aşa, soţul uneia dintre aceste nefericite nu-şi mai amintea de ea decât când bea. Venea din când în când, beat mort, plângea ca un viţel în rezerva ei, şi dispărea pentru trei luni. Alţii nu veneau decât să vorbească de despărţire, de divorţ: „Trebuie să mă înţelegi, sunt tânăr. Asta nu-i o viaţă pentru un bărbat... Dacă vrei, am putea aranja...”

Alţii se temeau de contaminare, refuzau s-o lase pe femeie să se întoarcă acasă. Iar alţii nu mai veneau deloc, îşi uitau cu

brutalitate tovarăşa de viaţă şi uneori şi copilul. Trei camere mai sus de cea a Evelynei se afla o tânără căsătorită de şase luni, sosită aici la opt zile după nuntă, şi care nu-şi mai revăzuse niciodată soţul. O alta, însărcinată şi părăsită de amantul ei, şi care avea să moară, spunea:

— Măcar să mor repede! Să mor înainte de a se naşte copilul!

La etajul bărbaţilor, era un băiat de cincisprezece ani care nu-şi mai văzuse mama de trei ani.

Mizeria acestor morţi vii era completă. Spitalul nu dădea îmbrăcăminte. Nu le mai rămânea niciun ban, nicio cămaşă, nicio batistă, uneori nici măcar un nasture sau un ac. O sărăcie cum nici nu se poate închipui.

Etajul rezervat bărbaţilor era plin. A trebuit ca un tânăr de douăzeci şi opt de ani, Edmond Jacquet, să fie instalat la etajul femeilor. Dar asta nu însemna nimic, pentru că Jacquet nu mai părăsea patul. Marea nenorocire a lui Jacquet erau cei douăzeci de mii de franci pe care-i avea la Casa de Economii. Nevasta şi mama lui îşi disputau moştenirea celor douăzeci de mii de franci. Mama ar fi cedat. Dar nevasta îl înşela pe Jacquet. Aşa încât întreaga familie o întărâta pe mamă să nu se lase. În această atmosferă nu-i trebui mult lui Jacquet să bănuiască trădarea. Se chinuia, voia să plece, punea întrebări prietenilor, făcea scene neveste-sii... Pe urmă aceasta reuşea să-l liniştească, şi Jacquet se stârnea împotriva mamei lui. Rând pe rând, când una, când alta, profitau de avantajul căpătat pentru a-i vorbi – discret, credeau ele – de libretul de la Casa de Economii, de un testament pe care Jacquet s-ar fi cuvenit să-l facă...

Avu această ultimă fericire de a nu fi aflat niciodată cu siguranţă că este înşelat. Părăsi lumea într-o dimineaţă, după o scurtă noapte de agonie solitară şi dureroasă. Domnişoara Daele îl veghe. Sângele îi blocă plămânii şi gâtlejul. Muri sufocat.

Nu se ştiu niciodată cine a câştigat, mama sau nora acesteia, şi dacă a lăsat un testament. Fusese un caz interesant de tuberculoză fără bacil. Inoculaseră un cobai cu scuipatul lui. Micul animal mai trăi mult timp după el.

Mai era şi o altă nefericită, Simone, femeie uşoară. Singurătatea o făcuse să se ataşeze de Evelyne. Pentru că o

izolaseră. Bolnavele, în cea mai mare parte muncitoare, îi puneau întrebări viclene, ghiciseră adevărul despre ea, aflaseră că era „în pensiune” la Triboux. Acum o priveau de sus, ca pe o fată pierdută. În sala de mese, unde trebuiau să rămână o jumătate de oră după ce mâncau, se formau mici grupuri. Pălăvrăgeau, se jucau, se certau. Simone rămânea singură printre aceste grupuri ostile care o respingeau. Sfârşea prin a fi fericită când zăcea în pat cu febră, asta o scutea de chinul de a coborî în sala de mese.

Nu o avea ca prietenă decât pe Evelyne, la fel de singură ca şi ea.

Nici ea nu avea bani. Avusese cândva destui. Sosise în regiune cu cinci mii de franci. Se duseseră toţi prosteşte pe cadouri făcute prietenelor şi patroanei, doamna Maria, nevasta atotputernicului Triboux. Când părăsi cafeneaua pentru a se interna, nu mai avea niciun ban. Doamna Maria înţelegea să le exploateze pe fete ca şi pe clienţii ei. Acum, de departe, Simone începea să-şi dea seama. Se simţea la ea un vag dezgust de toată această viaţă. Vorbea uneori de intenţia ei de a pleca, de a se întoarce acasă. Mama ei ţinea o mică prăvălie la Mans. Pe fiică o credea angajată într-un hotel. Aşa o minţise Simone. Dar mama era săracă. Întoarcerea Simonei ar fi însemnat o grea povară pentru ea.

Doamna Maria venea din când în când s-o vadă pe Simone, cu maşina ei sau cu aceea a unui client. Venea uneori cu Triboux, patronul, şi cu două-trei fete fardate, fericite să-şi etaleze toaletele fastuoase, mătase naturală, piele de şarpe, bijuterii şi vulpi albastre. Pentru că Triboux avea o clientelă bogată. Întreg pavilionul rămânea cu gura căscată. Dar damele nu-i aduceau nimic Simonei. Dimpotrivă, îi şterpeleau şi micile rame împodobite cu funde, pe care Simone le făcea ca să le vândă. Iar dacă domnul Triboux dorea o păpuşă mare de lână şi se pregătea să-şi scoată portofelul:

— Doar n-o să-l pui să plătească? spunea madam Maria.

Pe deasupra, îi aducea Simonei lenjerie de brodat, desuuri, combinezoane. Pentru că madam Maria era foarte cochetă. Iar Simone broda minunat.

În ciuda regulamentului. Simone fusese admisă în Pavilionul C graţie lui Beaujoin, proprietar de cabaret şi administrator al spitalului. Client al lui Triboux, Beaujoin era în plus legat de

acesta prin fire electorale de nedesfăcut. Uneori venea şi administratorul s-o vadă pe Simone, împreună cu soţia lui. Acesteia i-o prezentase pe Simone drept o protejată a lui, o nefericită de care se ocupa din milă. Doamna Beaujoin se interesa de Simone, în sensul că-i aducea, ca şi madam Maria, găteli de brodat. Şi Simone, ştiind bine că numai atotputernicia crâşmarului-politician o menţinea în pavilion pe ea, prostituată care ar fi trebuit să stea împreună cu celelalte fete cu condicuţă în saloanele care le erau rezervate, se spetea brodând lenjerie de marchiză pentru fesele umflate ale marii crâşmăriţe.

Era bună, fata asta tristă. Golea oala Evelynei, îi împrumuta batiste, îi făcea patul, puţin îi păsa de contaminare, de microbi, de tot ce făcea un gol în jurul Evelynei. Rămânea în această fiinţă pierdută destul ca să înfăptuiască miracole de abnegaţie, de sacrificiu, minuni, dacă cineva ar fi înţeles-o. Dar ea era lipsită de voinţă. Îţi dădeai seama că purtată în derivă de viaţă, ea trecuse de la un bărbat la altul, de la o iubire la alta, ascultătoare, supusă. Îl urmase fără să opună prea mare rezistenţă pe cel dintâi care o pusese „să muncească”, netrecându-i prin cap să se revolte, chiar mulţumită şi mândră de banii pe care-i dădea, de plăcerile pe care le îngăduia bărbatului iubit, de jertfa pe care i-o oferea... O fiinţă făcută pentru a fi exploatată. O simţea din plin. Îşi dădea seama. Îşi spunea că aşa fusese toată viaţa şi că aşa va fi în continuare. Dar rămânea supusă, nu-şi imagina o revoltă. De la distanţă, madam Maria o tiraniza încă. La fiecare vizită, scotocea dulapul Simonei, sertarele, sacul, îi citea scrisorile. Într-o zi, găsi scrisoarea mamei ei, vânzătoarea de fructe din Mans. Avu o explozie de furie. O rupse în faţa Simonei şi-o anunţă:

— Îţi interzic să-i scrii. Dacă ai nevoie de ceva, trebuie să-mi spui mie. Eu sunt mama ta!

La bar lucra un servitor, un vlăjgan de polonez. Veni şi el odată. Nefericitul o iubea mult pe Simone. Mizeria ei îl mişcă, alergă afară cât îl ţinură picioarele să-i cumpere, din puţinii lui bani, un sfert de cafea şi un kilogram de zahăr, pe care izbuti să i le aducă înainte de închiderea porţilor. Dar joia următoare, madam Maria descoperi ce mai rămăsese din alimente, se ofensă ca de un afront şi polonezul nu mai reveni.

Simone se stinse într-o seară, fără suferinţe. Moartea îi fu uşoară. Sperase să-şi revadă mama. Dar madam Maria, care nu-

şi lăsa aşa uşor prada şi se temea poate de un scandal, aranjă cu abilitate să i se telegrafieze prea târziu. Mama sosi ca să-şi vadă fiica moartă. Nu ştia nimic, află cu stupoare la administraţia spitalului adevărul despre meseria fiicei ei. De la stupoare trecu la indignare şi plecă pe dată, refuzând s-o vadă pe moartă şi să asiste la înmormântare. Se întoarse direct la Mans. Totuşi, asistă ceva lume la înmormântarea Simonei – madam Maria, cu întreg personalul casei, o suită de toalete albastre şi roze, multicolore, pe care sanatoriul le privi defilând de la ferestre. În ajun, madam Maria fusese la morgă cu domnişoara Daele şi Beaujoin, ca să-i ia moartei inelul şi brăţara.

— Sunt ale mele, motivă ea. I le-am împrumutat numai cât lucra.

Din o sută de bolnavi, socotea domnişoara Daele, optzeci îşi pierdeau curajul, plecau, Dumnezeu ştie ce se întâmpla cu ei. Câteva luni, încă, cei mai perseverenţi dintre ei se mai întorceau la sanatoriu din când în când, şi-şi făceau din nou pneumotoraxul. Pe urmă, gata. Dispăreau. Din ceilalţi douăzeci, zece mureau, cel mult zece ieşeau vindecaţi, dar nu întotdeauna pentru mult timp. Şi totul costa foarte scump. În pavilionul C fiecare pat revenea la două sute de mii de franci. Ne-ar fi destul de uşor să citǎm numeroşi autori care denunţă neputinţa, eşecul actualei lupte împotriva tuberculozei. Dovadă că mijloacele folosite nu sunt bune.

Ar fi criminal să strigăm sus şi tare astfel de cruzimi, să distrugem orice speranţă în sufletul unei mulţimi de nenorociţi, dacă n-ar fi pentru ei alt remediu decât minciuna, această supremă caritate. Dar există şi alte speranţe, există un adevăr medical, a cărui cunoaştere ar aduce salvarea celor care suferă. Şi misiunea scriitorului este înainte de toate de a-l servi, de a grăbi înstăpânirea lui.

Capitolul al doisprezecelea

Prezentat de Doutreval, Ludovic Vallorge devenise un obişnuit al casei. Îi vorbea de coma hiperinsulinică şi de convulsioterapie lui Doutreval. Îi aducea Mariettei flori şi discuri pentru fonograf. Doutreval, pentru care Vallorge fusese până acum numai unul dintre numeroşii candidaţi zăriţi în treacăt pe culoarele spitalului

şi ale facultăţii şi pe care-l privise cu indiferenţă, începu să-şi schimbe părerea. În adâncul inimii, Doutreval ştia cu siguranţă că asiduitatea şi brusca curiozitate ştiinţifică a lui Vallorge pentru lucrările lui aveau un scop foarte precis. Dar chiar când simţim flatarea, cel ce ne flatează continuă să ne placă. Şi orgoliul nostru împodobeşte cu plăcere cu înalte calităţi pe cel ce ne admiră. De bună credinţă, Doutreval începu să-i acorde în mod public lui Ludovic Vallorge o stimă cu totul nouă.

Tânărul făcu cererea în căsătorie la sfârşitul anului. Doutreval, în ce-l privea pe el, spuse da. Mariette ezită câteva zile. Ludovic nu-i displăcea. Şi mai ales căsătoria o atrăgea. Se şi vedea cu o întreagă familie, cu o grămadă de plozi în jurul ei. Dar se temea să-şi părăsească tatăl, pe Michel, pe Fabienne. Se simţea de neînlocuit. Ea era cea care conducea casa, care le îndruma pe servitoare, care indica meniurile meselor, supraveghea rufăria şi consumul de gaz şi de cărbune, într-un cuvânt, ţinea loc de mamă. De altfel, Doutreval îi spunea adesea „mămica noastră Mariette”. Era o bună gospodină, prevăzătoare, econoamă chiar. Creştea găini şi porumbei cu resturile de la masă, făcea dulceţuri din fructele pe care le trimitea Heubel sau Géraudin, tricota pentru tatăl şi fratele său pulovere şi fulare. Veselă, cu toate astea, mereu râzând sau cântând, aducea în bătrâna casă, puţin sumbră, soare şi bucurie. Doutreval o adora pe Mariette. La fel şi Michel. Ce se va întâmpla cu ei, dacă ea pleca? Mai era Fabienne; dar Fabienne era mult prea tânără, şi de altfel ei nu-i stătea deloc mintea la treburile gospodăriei, se preocupa mult mai mult de lucrările de laborator ale tatălui ei decât de pregătirea sosurilor. Pe Mariette, însă, n-o interesa laboratorul lui Doutreval decât pentru a-şi pune la rece cutiile cu pateu de ficat în frigiderul cel mare. Ideea că va trebui să lase cârma în mâinile servitoarelor o îngrozea. Parcă vedea facturi de gaz înspăimântătoare şi găuri în ciorapii lui Michel.

Totul se aranjă cum nu se poate mai bine. O locuinţă mare, burgheză, foarte convenabilă, despărţită de un zid de casa lui Doutreval, deveni disponibilă pentru închiriere tocmai în perioada aceea. Vallorge şi Doutreval se grăbiră să meargă să vorbească cu proprietarul şi să viziteze imobilul, care le conveni pe deplin. Acesta avea garaj şi grădină. Şi Vallorge locuia chiar în cartier, ceea ce însemna că nu va pierde clientela. Fu fixată, aşadar, data căsătoriei. Vallorge se grăbi să închirieze locuinţa.

Stabiliră că o poartă amenajată în zidul grădinii va permite Mariettei să treacă dintr-o casă în alta.

În dimineaţa aceea, Doutreval îl aştepta pe Groix în laborator. Era la începutul lui aprilie. Grădina era scăldată în soare. În coteţ, Mariette le dădea să mănânce găinilor şi porumbeilor. Prin fereastra deschisă a laboratorului, printre tufişurile de salbă-moartă cu frunzişul încă rar, Doutreval zărea rochia albă cu buline mari, albastre, a fiicei lui.

Şi, inconştient, asta îl făcea fericit. Ziua era frumoasă.

Din optsprezece bolnavi trataţi în ultimele câteva luni prin convulsioterapie, doisprezece prezentau o ameliorare evidentă. Doi reluaseră o muncă uşoară. Rezultat nesperat. Singura neplăcere rămâneau convulsiile atroce, cu fracturile uneori serioase pe care acestea le antrenau. Dar Groix tocmai avusese o idee remarcabilă. Un magnific studiu al lui Claude Bernard analizase magistral efectul curarei, ciudata otravă indiană cu care indigenii din America de Sud impregnează vârfurile săgeţilor lor, şi care are proprietatea de a bloca funcţiile neuro-musculare, de a paraliza, adică, întregul organism. Pentru a combate înspăimântătoarele convulsii ale bolnavilor injectaţi de Doutreval şi a împiedica astfel fracturile membrelor, Groix se gândise să folosească curara. Propunea să se injecteze o doză redusă de curara cu cinci minute înainte de administrarea produsului convulsivant. Încercările pe pisici fuseseră concludente. În dimineaţa aceea, Doutreval îşi propusese să facă o încercare pe un tânăr dement de cincisprezece ani. Era plin de o nerăbdare bucuroasă. Pentru el nimic nu valora cât puternicele emoţii ale descoperirii.

Pe coridor răsunară paşi. Era Groix. Doutreval îşi luă bastonul, servieta şi coborî.

— La drum.

— Regnoult nu vine? întrebă Groix.

— E la spital. Îl luăm în trecere.

Groix urcă în marele Renault. Doutreval se instală la volan. Maşina Vivasport luă drumul spre *Egalité*.

Regnoult ţinuse dimineaţa cursurile lui Doutreval. Acum era în serviciul patronului său, la spitalul *Egalité*. Pe când Doutreval, cu pasul sprinten, în ciuda piciorului său, pătrunse în lungile culoare sonore pentru a merge să-i ia, cineva îl strigă:

— Domnule Doutreval!
Se opri brusc. Era Beaujoin, administratorul.
— Cum vă merge, domnule Beaujoin?
— Foarte bine, mulţumesc... Aş vrea să vă zic ceva.
— Chiar acum?
— Sunteţi grăbit?
— Destul...
— Este vorba de fiul dumneavoastră.
— Ah!
Doutreval tresări uşor.
— Spuneţi.
— Ştiţi că merge al naibii de des la sanatoriu de la o vreme?
— La sanatoriu?
— Acolo sus, pe coastă.
— Ce dracu' face acolo sus?
— Asta ne întrebăm şi noi. Se cam trăncăneşte pe seama lui.
— A! făcu Doutreval.
Nu înţelegea încă.
— Se pare că ar fi o tânără care i-ar cam fi sucit mintea...
— Zău!?
— Aşa se pare... Îi duce cafea, unt...
Beaujoin râdea. O secundă râse şi Doutreval.
— Aşa vi s-a spus?
— L-am văzut chiar eu acolo, de zece ori.
— De zece ori?
— Ca să nu zic mai mult.
— Şi cine este micuţa?
— O bolnavă.
— O bolnavă?
— Şi încă zdravăn. Am făcut o cercetare. Mi se pare o poveste destul de periculoasă. Sunt riscuri, nu-i aşa? Nu sunt medic, nu mă pricep, dar mi se pare...
— Domnule Beaujoin, vă mulţumesc, zise Doutreval.
— Cred că am făcut bine...
— Aţi făcut foarte bine. Voi avea grijă să pun capăt copilăriei ăsteia prosteşti.
Îşi reluase aerul de mare senior, surâdea.
— Tinereţe! Tinereţe! Încă o dată mulţumesc. Băieţilor ăstora nu le pasă de nimic! Unde sunt cei douăzeci de ani ai noştri, domnule Beaujoin?

— Mie-mi spuneţi! suspină bărbatul cel gras.

— Când se va întruni comisia?

— Lunea viitoare.

— Am să vă fac o mică rugăminte în legătură cu materialul pentru serviciul meu... Am să vă mai spun eu. Iertaţi-mă acum, sunt aşteptat. Pe curând, nu-i aşa?

Îi strânse mâna lui Beaujoin, dispăru pe culoarele otrăvite de un miros chimic, de apă de javel şi de acid fenic. Fluiera, mergea cu pas repede, încerca să şchiopăteze cât mai puţin posibil, îşi învârtea bastonul, răspundea cu un gest dezinvolt şi familiar salutului internilor. De fapt, purta în inimă o săgeată otrăvită. Observase de câtva timp o mare schimbare la fiul lui. Michel nu mai ieşea seara. Altădată atât de risipitor, acum devenise econom. Renunţase la „Camel” pentru „Albastre”. Fuma mult mai puţin. Nu-şi mai cumpăra reviste de opt sau zece franci. Muncea mai mult, şi urca în camera lui în fiecare seară după cină. Mai deunăzi, în cursul unei discuţii la masă, Mariette constatase dintr-odată cu uimire:

— Cum! Michel, tu cunoşti preţul untului şi al cafelei?

Pe moment, Doutreval nu dăduse importanţă acestei bruşte şi inexplicabile cunoaşteri. Acum, ea îi părea teribil de alarmantă.

Regnoult era gata. Dădu fuga îndată ce-l zări pe patron, îl urmă. Veniră împreună la maşină şi plecară spre Saint-Clément. Doutreval tăcu tot drumul.

— În mod sigur are un necaz, îi şopti Groix lui Regnoult, pe bancheta din spate.

Pavilionul copiilor ocupa partea din spate a azilului din Saint-Clément. Printre copiii care se jucau prin colţuri, Doutreval urmat de cele două ajutoare, trecea înalt, subţire, foarte drept în costumul lui croit după moda englezească, cu carouri mari bej, şi sprijinindu-se cu un gest atât de firesc pe bastonul cu cap aurit, încât şchiopătatul aproape îi dispărea.

— Dom’ doctor! Dom’ doctor!

Doutreval înainta, îşi croia drum prin îmbulzeala oribilă şi înduioşătoare de mici monştri, o umanitate nereuşită, ratată, rău clădită, diformă, neterminată, copii cărora le lipsea craniul sau bărbia, ori care nu erau decât un trunchi sau un cap, nefericiţi copii hidoşi, urâţi ca nişte ulcele prost arse, acoperiţi de urdori, de bube, de pecingini, de purulenţe, curgându-le ochii, nasul, urechile, pielea capului. Pitici şi uriaşi, plăpânzi

nevinovaţi cu bietele şi micuţele lor membre scheletice, şi tinere brute, băieţi deja prea viguroşi, bestiali, cu maxilare formidabile, cu palme groase ca nişte labe, făcute în mod sigur pentru crimă, viitori asasini programaţi, a căror privire tristă te urmărea fără să priceapă. Cei mai mari, cei mai răsăriţi, îi trăgeau de mână pe cei mai stupizi, pe cei mai arieraţi, se ocupau de ei, îi protejau, îi adoptau. Îi târau spre Doutreval, în jurul celor trei bărbaţi izbucneau strigăte, chemări indistincte şi urlete, toată bucuria micilor nefericiţi la vederea celor care erau buni cu ei. Şi chiar cei ce nu vor fi niciodată în stare să vorbească, gângăveau, mugeau ceva spre medici, un strigăt de tandreţe confuz şi barbar. Mâini mici îi prindeau, îi atingeau, îi mângâiau, îi pipăiau ca nişte tentacule. Nervos, Regnoult îşi reprimă o tresărire de dezgust. Spectacolul îi dădea întotdeauna senzaţia unui coşmar. Groix, însă, îi iubea pe toţi aceşti micuţi, chiar pe cei mai îngrozitori, chiar pe cei ce aveau un cap de scafandru, sau de peşte, sau de insectă mare. Chiar pe vicioşi, pe cei şi pe cele care se scărpinau. Îi chema deoparte, trecând pe lângă ei. Le mirosea mâinile, pentru a simţi mirosurile necurate, suspecte, îi privea, părea a voi să-i hipnotizeze.

— Ai fost cuminte?

— Da, dom’ doctor.

— O să fii cuminte şi azi?

— Da, dom’ doctor.

— Bine. Du-te să te joci. Ţine o bucată de ciocolată

Pe câteva fetiţe trebuiseră să le lege pentru a le împiedica să se epuizeze. Erau însă unele care, cu mâinile legate, reuşeau totuşi să-şi înnebunească simţurile servindu-se de călcâi. Toate viciile ereditare colcăiau în adâncul acestor suflete abandonate, întoarse la starea de animalitate şi care coborau scara evoluţiei.

Fetelor, mai misterioase, mai vicioase, mai versate, chinuite deja de pubertate, le plăcea să se ascundă, să se înroşească, să facă fasoane. Băieţii aveau feţe de urangutan şi violenţe îngrijorătoare în jocurile lor. Câţiva însinguraţi plângeau prin colţuri, neconsolaţi, inadaptabili pentru totdeauna. Un micuţ blond ca un îngeraş, cu ochii albaştri, firav, drăguţ, îndrăzni să se apropie de Groix, să-l ia de mână pe la spate şi să-l roage încetişor:

— Domnule, aş vrea să mă întorc la mama... Domnule, când am să mă întorc la mama?

Mamele! Foarte adesea ele îi părăsiseră pe aceşti bieţi monştri ieşiţi din ele şi care le dezgustau. Erau cupluri de alcoolici care, regulat, în fiecare an, fără greş, aduceau la azil un alt copil idiot, încă un deşeu, şi care o luau de la capăt anul următor.

În rest, în tot azilul, abandonările erau o regulă, părăsiţii nu se mai numărau. Câţi dintre nenorociţii nebuni internaţi la Saint-Clément mureau fără a mai vedea vreodată chipul iubit, faţa mamei, a soţiei, a copilului, singura care mai plutea încă, fantomă dureroasă, în trista lor memorie întunecată, singura care mai trezea uneori în ei un rest de conştiinţă, o lacrimă de luciditate disperată. Familiile abia se interesau de ei. Din când în când, Doutreval primea o scrisoare neobişnuită.

„Domnule doctor, aş vrea să am veşti despre tatăl meu, despre soţul meu...” Pe urmă, scrisorile se răreau. Apoi, nimic. Cinci ani, zece ani de tăcere. Nefericitul nebun murea, administraţia îi scria familiei, şi Doutreval primea un răspuns scurt:

„... Domnule doctor, vă rog să dispuneţi înmormântarea tatălui meu în cimitirul azilului, pentru a evita cheltuielile...”

Nici măcar o ultimă vizită la cel mort. Abatele Vincent îl conducea singur pe nebun la groapa comună.

Doutreval era aşteptat la infirmerie. Îşi propunea să experimenteze curara pe un băiat de cincisprezece ani. Dezbrăcat, pacientul aştepta pe un pătuţ. Imediat, Regnoult îi făcu o injecţie cu curara în vena braţului. Cu carnetul în mână, Doutreval nota reacţiile: destindere musculară, grimasă, ochi care luşează şi, foarte repede, paralizia progresivă a braţelor. În acest moment Doutreval făcu semn. Regnoult injectă produsul convulsivant.

Imediat se produse criza, ca de obicei, dar cu mult mai puţin violentă. O anume ameţeală, datorată poate curarei, împiedică expresia obişnuită de angoasă şi spaimă care se citea pe trăsăturile pacienţilor. Câteva convulsii brutale făcură să trosnească şira spinării şi crispară membrele, dar fără nicio fractură aparentă. Câteva minute după încetarea convulsiilor, bolnavul îşi reveni, fără să vădească acea teroare, acea dorinţă de a fugi, care era până acum regulă. Se plângea numai de o mare oboseală şi de o violentă durere de spate. Doutreval, în continuare nepăsător, exulta în sinea lui.

— Cred că problema este rezolvată! spuse el.

Bătu uşor cu palma braţul gol al bolnavului.

— O să-ţi redăm conştiinţa, sărmane! De fapt, un cadou caraghios. Dacă ai putea să te pronunţi, poate ne-ai cere să te lăsăm aşa cum eşti...

— Oh! făcu Regnoult:

— Nu crezi, Regnoult? Neantul... ţineţi atât de mult să aibă conştiinţă?

— Pe legea mea, da...

— Vă înşelaţi, poate. M-am gândit adesea că conştiinţa, noţiunea de eu, trebuie să fie pur şi simplu un accident nefericit.

— Nefericit? întrebă Groix.

— Imaginează-ţi o furnică, Groix. Trăieşte, munceşte, suferă. Presupune că dintr-odată, printr-o minune, i-ai da noţiunea de ea însăşi, conştiinţa. Ştie că trăieşte, că este furnică, înţelege dintr-odată destinul ei îngrozitor, acela de a se chinui două-trei anotimpuri şi de a dispărea. I-ai fi făcut un cadou preţios, Groix? Şi omul nefiind decât o furnică cu o memorie foarte dezvoltată, capabil de a se urmări în timp, de a se revedea în diverse împrejurări din viaţa lui, ceea ce reprezintă pur şi simplu conştiinţa, găseşti ciudat că ezit, uneori, că încerc un soi de... remuşcare, aproape, în momentul când redau semenului meu luciditatea, conştiinţa?

— Nu sunteţi prea vesel, domnule! spuse Groix.

Doutreval surâse.

— Nu cred că inteligenţa poate exista fără o anume melancolie, a zis cineva. Haideţi, însemnările dumitale, Regnoult. Groix, contez pe dumneata pentru a-l supraveghea pe micuţ şi a-mi da o observaţie completă. Trec din nou mâine dimineaţă.

Îşi aranjă fişele în servietă. Pe urmă, însoţit de Regnoult, părăsi pavilionul copiilor şi se întoarse la maşină. Groix trebuia să rămână la azil pentru a observa urmările tratamentului asupra bolnavului. De altfel, aceasta era săptămâna lui de gardă la Saint-Clément. Nu se plângea de asta. Incorijibilul farsor, medicinistul fidel vechiului spirit de glume feroce şi de feste nemiloase îşi iubea nebunii. Pentru ei nu ezita să-şi golească buzunarele şi să-şi compromită sfârşiturile de lună. Şi cum cei mai mulţi erau nefericiţi, abandonaţi, i se întâmpla, pentru a putea să le aducă un măr, o bomboană sau o jucărie, să

năvălească în Taverna Regelui René, să găsească aici câţiva prieteni studenţi, interni ocupaţi să joace aperitivul la manilla[3] sau la pocherul cu zaruri şi, cu un gest calm, să umfle toată miza sau mărunţişul pe care-l aducea chelnerul. „Pentru sărmanii mei!”.

Strecura totul în buzunar şi pleca, foarte liniştit. În spatele lui urlau: „Eşti un că... Ai să ajungi să ne faci... cu sărmanii tăi!”

Satisfăcut, Groix îşi trecea mâna peste ceafă, îşi lăsa pe ochi pălăria de fetru moale, cu un gest teribil de dezinvolt, şi se îndepărta fluierând.

În seara aceea, după cină, Doutreval se duse pe jos, prin oraş, după obiceiul lui, până la *Progresul social*. Era ora lui de destindere, exerciţiul salubru după lungile ore de cursuri, de spital, de laborator. Mergea încet, drept, subţire, cu înfăţişare tinerească, sprijinindu-se pe baston în partea piciorului rănit, cu o uşurinţă perfectă şi strângând între dinţii albi capătul ţigaretului de chihlimbar. Studenţii îl recunoşteau în trecere şi-l salutau. Femeile se întorceau după el. Dispreţuindu-le, încerca totuşi o satisfacţie confuză. Cu faţa lui lungă, puţin palidă, cu fruntea dreaptă, marcată la sprâncene de două cute verticale şi grave ale reflecţiei, cu tâmplele albindu-se, argintându-i cu maturitate faţa aproape fără riduri, ştia că are un fel de frumuseţe severă care făcea impresie. În ciuda frigului încă puternic, simţea o dulceaţă plimbându-se astfel, liber de orice efort. Revedea în gând azilul, copiii, bolnavul, experienţa. Şi respira mai amplu, pieptul i se umplea de speranţă şi inconştient grăbea pasul. În planul doi, dezagreabil, se afla o umbră, amintirea lui Beaujoin, revăzut după-amiază, şi a lui Michel.

Ca în fiecare seară, Jeanne Chavot lucra pe şpalturile pentru a doua zi, în vastul ei birou înţesat de la etajul întâi al *Progresului social*. Jean Doutreval vorbea de curara, de experienţele lui pe pisici, de încercarea pe care o făcuse în dimineaţa aceea pentru prima oară pe om, cu succes. Îi spunea Jeannei Chavot.

— Aşa ne-am gândit să utilizăm curara...

Nu-i pomenise de Groix, care-i dăduse ideea. Nu-i vorbi nici de Michel. Dezvăluirea pe care i-o făcuse Beaujoin în dimineaţa

[3] Joc de cărţi.

aceea era pentru el, fără să-şi explice de ce, teribil de umilitoare şi neplăcută de mărturisit.

A doua zi, la masa de prânz, întreaga familie Doutreval se găsea reunită în vechea sufragerie, puţin întunecată, aflată în continuarea marelui salon. Doutreval aşteptă ca Fabienne, mezina, să se ridice de la masă ca să plece la cursuri. Pe urmă, în faţa Mariettei, îl întrebă pe Michel:

— Mergi la facultate, azi după-amiază?

— Da, tată.

— Diseară să vii la mine în laborator. Vreau să-ţi vorbesc.

Michel nu răspunse nimic, păru mai mult contrariat decât surprins. Dar după felul în care Mariette privea cu nelinişte, rând pe rând, feţele tatălui şi a fratelui ei, Doutreval intui că şi fiica lui mai mare ghicise ceva şi că tandreţea ei de cloşcă se alarmase.

Instalat de două luni ca medic într-un cartier populat al oraşului, Tillery se duse în acea seară la laboratorul lui Doutreval pentru a-i cere lui Groix să facă o analiză. Regnoult şi Groix, cei doi asistenţi ai lui Doutreval, îşi dăruiau tot timpul liber patronului. Mizaseră pe el, şi acesta, la rândul lui, pe ei. Munceau pentru el, îi conduceau secţia, se însărcinau cu grijile lui materiale. Doutreval, în schimb, le va da agregaţia, le va acorda influenţa şi sprijinul lui. O astfel de asociere este obişnuită în facultăţile de medicină.

Pe moment, Groix şi Regnoult nu câştigau nimic altceva decât onoare. Pur şi simplu îşi obţineau banii de buzunar practicând în laboratorul lui Doutreval, „la negru”, analize cu preţ redus pentru prietenii medici. Când Tillery intră, Regnoult era ocupat tocmai cu una din aceste analize, şi culegea de pe fundul unui borcan de dulceaţă, cu ajutorul unui fir de platină, bucăţi de scuipat galben, particule ca brânza, pe care le întindea pe o lamelă de sticlă şi le usca deasupra unei flăcări de gaz. În aer plutea un miros de scuipat ars. Deasupra unui alt bec Bunsen, Groix făcea pipete şi lucra sticla cu virtuozitatea unui sticlar. S-ar fi zis că în mâinile lui materia casantă devenea ascultătoare şi maleabilă. Încălzea un tub, îl rotea, îl înmuia ca pe o pastă, până când sticla căpăta o culoare portocalie. Pe urmă îl trăgea dintr-odată, lungea ca pe un elastic sticla semilichefiată,

subţiind-o până la fineţea unui fir de păr, a unui fir suplu, uşor, unduitor, pe care-l rupea apoi la lungimea dorită. Sau făcea pipete cu bulă, sufla într-un tub înroşit la flacără, materie în fuziune irizată cu reflexe somptuoase. Suflul umfla o hernie mare de sticlă, o enorma hernie subţire, străvezie, ca un anevrism. Degetele lui Groix se amuzau cu această muncă de prestidigitaţie, elegantă şi aproape magică. Regnoult era îmbrăcat într-un halat de un alb orbitor. Pe părul şaten, buclat, o tocă din pânză imaculată, dată pe spate, îi descoperea frumoasa frunte regulată. Din când în când îşi lua încet ţigara aprinsă din scrumieră, trăgea pe îndelete un fum şi o aşeza apoi cu delicateţe peste cenuşă. Groix era îmbrăcat în vechiul lui costum sport în carouri şi avea pe deasupra şorţul albastru de grădinar al lui Doutreval. O şuviţă din părul lung, blond, îi cădea peste faţă, în partea cu cicatricea, clătinându-se la fiecare mişcare pe care o făcea. Un chiştoc îi atârna în colţul gurii.

Tocmai atunci intră micul Tillery, grav ca un medic proaspăt instalat, cu o servietă impunătoare sub braţ, cu privirea severă prin ochelarii groşi de baga încălecându-i năsucul borcănat.

— Ahoe, bătrâne farsor! strigă Groix.

— Bună, Cicatrice! zise Tillery, lăsându-şi servieta şi luând pachetul de ţigări imprudent lăsat de Regnoult pe măsuţa centrifugei. Şi tu, Creţule?

— Cum merge? întrebă Groix. Şi clientela?

— Se pare că faci avere, insinuă Regnoult fără să se întoarcă de la chiuvetă, unde curăţa lamelele de sticlă care pătau cu un albastru ca cerul emailul lavaboului.

— Nu mă plâng, făcu Tillery. Bineînţeles c-am avut şi surprize. Bătrânul doctor de la care am luat succesiunea se învârtea, mai mult sau mai puţin, între cei doi A...[4]. La început, clientela a crezut că va merge şi cu mine. Au fost neînţelegeri, a trebuit să ne explicăm...

— Şi asta ţi-a dat bătaie de cap?

— Normal, spuse Tillery, ducându-se să-şi aprindă ţigara la becul Bunsen la care Regnoult încălzea scuipaţii. Bătrâne Regnoult, ţi-am mai spus că ţigările tale sunt infecte. Un tip ca tine, cu un aşa „permanent”, nu poate fuma decent decât ţigări englezeşti. Sper să nu trebuiască să-ţi mai fac observaţia asta. Natural, au fost clienţi care au rămas surprinşi... Dar merge,

[4] Avorturi şi accidente de muncă (n.a.).

merge foarte bine. Clientela e în creştere. Aveam trei nevoiaşi. Acum am cinci...

Regnoult şi Groix râseră. Student mediocru, destul de leneş, dispreţuind studiile teoretice şi vag ignorant, în realitate Tillery prospera. Era conştient de neştiinţa lui. Se arăta prudent, îi consulta din vreme pe confraţii mai experimentaţi, se mulţumea cu tratamentele obişnuite, încercate, sigure, şi nu risca vreo inovaţie. De altfel, se forma foarte repede, avea acel dar al observaţiei care este prima calitate a medicului. Şi mai ales îşi iubea bolnavii. Ieşit din popor, îl cunoştea, ştia să-i vorbească, să-l facă să râdă, să-l emoţioneze, să-l consoleze, să-i ridice moralul, să şi-l atragă. Pentru că înainte de orice, omul vine să-i ceară medicului un sprijin moral. Pe ansamblu, bolnavii lui Tillery se vindecau la fel de repede şi la fel de bine ca cei ai lui Belladan, „calul de curse”, marea speranţă a profesorilor săi, care se instalase în acelaşi cartier şi care, inexplicabil, trăgea mâţa de coadă, în ciuda cabinetului său luxos şi a marii lui ştiinţe, în timp ce clientela lui Tillery creştea.

— Asta nu e totul, reluă omuleţul. Am de lucru pentru tine, umflatule.

Îşi deschise servieta, scoase bocale şi tuburi de sticlă etichetate, pe care le aşeză în faţa lui Groix.

— Sunt două Wassermann şi un dozaj de uree. Şi pentru o analiză imediată, un mucus din gât. Dă-i bătaie.

— Difterie? întrebă Groix.

— Mă tem că da...

Groix abandonă pipetele. În tubul de sticlă pe care i-l întindea Tillery se afla numai o bucăţică de vată. Pe aceasta vată, o mică mucozitate gri, răzuită de pe fundul unui gât uman. Cu o pensă flambată Groix scoase vata, o frecă pe o lamă de sticlă, o duse deasupra chiuvetei, lângă Regnoult. Picătură cu picătură, pe lamela de sticlă, vărsa licori albastre, coloranţi şi decoloranţi.

Aureole azurate şi roze se întindeau pe emailul chiuvetei.

— E mult de când n-am mai comandat nimic pentru taica Donat, spunea Groix, continuând să manipuleze lamela.

— Exact, chiar aşa, făcu Tillery, adoptând ţinuta capului, aerul miop şi vocea nazală a bătrânului Donat. Tocmai mă gândeam la el să-i trimit un butoi cu lipici de paste.

— O idee genială! strigă Groix. Mă înscriu!

Bătrânul Donat era calul de bătaie al studenţilor „scandalagii”. Comandau în numele lui lucruri caraghioase: douăsprezece roabe cu roţi cauciucate, trei sute de perechi de ochelari verzi, care, odată ajunse la domiciliul său, îi sufocau pe bătrânul Donat. Sau anunţau moartea lui prin telefon Prefecturii, facultăţii, Episcopiei, *Progresului social*, întregii prese...

— Va trebui să avem hârtie de scrisori cu antetul lui, remarcă Regnoult.

— Mâine o s-o am, spuse Groix. Mă descurc eu.

Tocmai atunci intră şi Michel în laborator.

— Ah, ah, Macropodule, doi metri, acrofalule, mare fecală, subprodus al digestiei! strigară Groix şi Tillery văzându-l intrând. De ce dracu’ ai venit? Coprofagule!

— Salut, spuse Michel.

O luă pe scara care ducea la etaj, unde era biroul tatălui său.

— Tatăl tău nu-i acolo, îl preveni Groix. A spus să-l aştepţi.

— Foarte bine, zise Michel. Cum e, ochelaristule? Cum e cu teza aceea?

— Merge, merge, răspunse Tillery, scoţându-şi ochelarii incriminaţi şi aburindu-le sticla cu suflarea lui, înainte de a-i şterge cu pulpana vestonului. Înaintez.

— Ce subiect? întrebă Regnoult.

Tillery reluă tonul nazal şi ţinuta corpului proprie profesorului Donat.

— Istoria apendicitei. Un subiect frumos, domnilor, un subiect splendid. Am ajuns la capitolul apendicita la chinezi. Dacă ştii ceva despre asta.

— Regret, zise Michel râzând.

— Închide-o! strigă Groix. Lumina, lua-v-ar dracu’!

Tillery stinse lumina electrică. Încălecat pe taburetul lui, Groix aprinse lampa microscopului ascunsă după o sferă de sticlă plină cu apă albăstruie. Nu se mai văzu decât faţa lui Groix, aplecată deasupra microscopului, luminată prin sfera de apă de un straniu reflex spectral. Tillery nu mai vorbea, privea numai, cu sprâncenele încruntate, figura pe care o făcea Groix.

— Să vedem niţel micile noastre murdării, spunea Groix. Nimic... Nimic... Încă nimic... Chiar nimic. Aprinde, Michel. Ei bine, bătrâne Tillery, poţi să te uiţi şi tu, nu e nicio difterie aici.

— Uf! făcu Tillery.

— Un bărbat? O femeie? întrebă Regnoult de departe.

— Un copil. Un omuleţ. Muncitori... Nu-l au decât pe el.

Tăcu. Îşi şterse din nou ochelarii. Şi îşi reluă repede nesecatul ton glumeţ:

— Ştiţi ultima poantă a lui Santhanas?

— Nu! Spune-ne-o!

Atunci Tillery începu să povestească cum Santhanas, fiind de gardă la *Egalité*, noaptea trecută, voise cu orice chip să o chiureteze pe o tânără care venise cu o uşoară hemoragie. Era o spaniolă, vorbea prost franţuzeşte. Imposibil s-o faci să mărturisească cum îşi provocase avortul. Dar sora Angélique-scorpia nu voise să elibereze instrumentele pentru chiuretaj. I se părea ca fata arăta bine, că poate aştepta până dimineaţa.

— S-au certat Santhanas şi sora Angélique-scorpia jumătate de noapte! spunea Tillery. Pe urmă, dimineaţa a venit Géraudin, a examinat-o pe puştoaică: pur şi simplu, fata avea primul ciclu. Dar cum hemoragia era abundentă, ea se temuse şi alergase la *Egalité*.

Şi Tillery îi mima pe rând pe Santhanas cu vocea lui moale, pe sora Angélique cu scufia cu colţuri şi cu gesturile sale repezite, pe Géraudin mestecându-şi trabucul şi pipăindu-şi urechile mereu prea calde.

Michel, Regnoult şi Groix încă râdeau când sosi Doutreval. Văzându-l intrând, Michel avu un şoc. Istorioara lui Tillery îl făcuse să uite de ce venise. Cu un gest amical al mâinii, Doutreval răspunse salutului asistenţilor lui şi al lui Tillery. Apoi îşi văzu fiul.

— A, Michel, iată-te! Aşteaptă puţin.

Făcu turul laboratorului. Se opri la o masă, sprijinindu-se uşor de ea cu o mână, pentru a-şi uşura piciorul rănit. Luă un flacon.

— Ce-i asta?

— O analiză de urină. O mică lucrare pentru un prieten...

— Bine. Analizele Wasserman sunt făcute pentru azil?

— Totul e gata. Din şapte, şase sunt pozitive. Numai Louvic e negativ!

— Îmi pregăteşti fişele dumitale, Groix?

— Sunt gata.

Doutreval strânse notele.

— În regulă. O să le iau imediat. Vrei să vii cu mine, Michel?

În urma tatălui lui, Michel urcă încet scara strâmtă, pentru că genunchiul lui Doutreval îl jena pe profesor când urca. Intrară în

biroul lui Doutreval. Cabinetul lui de lucru era mai ales laborator. Între cele două ferestre era numai un birou cu două locuri faţă în faţă. De jur-împrejurul încăperii erau aşezate una lângă alta mese de faianţă, chiuvete, dulapuri cu geam, etajere, etuve, răcitoare, stative încărcate cu flacoane, eprubete, „coşuri” pline cu eprubete, vase de tot felul şi de toate formele, din sticlă, din fier, din faianţă, din porţelan sau din ceramică. În cameră domnea un miros puternic de iod şi de acid fenic.

Michel observă că tatăl său închide cu foarte mare grijă uşa în urma lui.

— Ia loc, Michel, spuse Doutreval.

Se aşeză şi el în faţa fiului său, îl privi, surâse puţin forţat.

— Ah, Michel, Michel!

Doutreval nu surâdea aproape niciodată, sforţarea aceasta, dorinţa aceasta de a se arăta blând şi bun îl emoţionară pe Michel, înăsprit dinainte şi gata de luptă de cum intrase. Se simţi acum mai slab, mai pregătit să capituleze.

— Ai vrut să-mi vorbeşti, tată, spuse el, cu o voce destul de nesigură.

— Da. Vreau să-ţi vorbesc serios.

Mâna lui, cu epiderma cu pete roşii şi albastre de la fucsina şi coloranţii din laborator, căută maşinal pe birou un cleşte de Museaux, cu care degetele lui se jucară apoi încontinuu.

Era pentru prima oară când avea să-i vorbească lui Michel despre femei şi despre dragoste. Până acum fusese întotdeauna mut, ciudat de tăcut în legătură cu aceste probleme. Se simţea jenat.

— Uite ce e, spuse el. Se vorbeşte mult despre tine la facultate, la spital, la sanatoriu. La început ridicam din umeri. Ieri a venit chiar Beaujoin să mă avertizeze. Se pare că ai un flirt, o mică aventură, în fine.

Michel nu răspunse nimic. Simţea că păleşte. Era foarte emoţionat.

— Nu ţi-aş fi spus nimic, dar te afişezi prea mult. Mi se pare că te-ai lăsat... agăţat, şi că mergi puţin cam prea departe, Michel. Îţi amintesc – am făcut o mică anchetă – că este vorba de a bolnavă, de o contagioasă, şi de asemenea de o fată fără bani şi fără educaţie, de cineva cu care în niciun caz nu poţi avea în vedere ceva serios! Ca şi cum s-ar fi putut vorbi de aşa ceva! Ca şi cum ne-am putea gândi măcar ca tu să te ataşezi de cineva în

condiţiile astea... Nu-i nimic serios, nu-i aşa? Nu poate fi nimic serios în chestia asta.

Urmă o clipă de tăcere.

— Răspunde, Michel!

— Nu, murmură Michel.

Doutreval respiră uşurat. Faţa i se lumină.

Se ridică, făcu câţiva paşi prin cabinet. Figura i se destinsese. Se întoarse şi se aşeză din nou în fotoliul său în faţa lui Michel şi reluă:

— Ia notă că nu sunt un puritan. Îţi înţeleg tinereţea. Am avut şi eu douăzeci de ani. Dar aici cazul e grav. Pentru tine e o problemă de sănătate. Găseşti fete drăguţe şi în altă parte decât în sanatoriu. Michel... Eşti voinic, dar bacilul i-a doborât şi pe alţii ca tine. Mama ta a murit tânără. Atenţie. Nu vreau imprudenţe. Mă bizui pe tine, da?

Îl privea pe Michel. Tânărul plecă ochii, fără a îndrăzni să răspundă.

— De altfel, continuă Doutreval, chiar fără această problemă de sănătate, observaţia mea rămâne valabilă: nu ai dreptul să te căsătoreşti acum. Nu ai dreptul să te însori cu oricine. Ai de jucat un rol social, de ocupat un loc, de dat un randament. Tu reprezinţi un capital pentru mine, pentru profesorii tăi, pentru societate. Nu ai dreptul să diminuezi acest capital. Or, te vei împuţina de mai mare mila, dacă vei lua de nevastă prima fată ce-ţi iese în cale.

Cu degetele lui lungi însemnate cu mici pete de la fucsină, Doutreval mânuia cleştele de Museaux, îl deschidea, îl închidea, îşi scanda mecanic cuvintele, cu gesturi energice şi scurte. Aşezat, aplecat înainte, vorbea cu o voce joasă şi reţinută, fără a-l privi pe Michel. Se simţea că voia să pună întreaga lui putere de convingere în cuvintele astea, că se afla în ele adâncul experienţei lui de bărbat matur pe care i-o transmitea fiului său.

— Nu te lăsa niciodată dominat de inimă, Michel. Viaţa vrea făpturi puternice. Cel care a realizat lucruri mari a făcut-o întotdeauna trecând peste un anumit număr de victime... Cromwell, Napoleon... Asta-i viaţa. Asta-i legea firii. Existenţa este o luptă. N-o s-o schimbi tu. Ia-o aşa cum este. Nu fi naiv. Nu te hrăni cu iluzii. Fii tare. Învaţă să cunoşti de tânăr ceea ce bărbaţii experimentează atât de costisitor de obicei: dragostea nu contează. Asta trece. Iubeşti de zece ori, de douăzeci de ori!

O să vezi. Dumnezeu ştie câte femei vei iubi în viaţa ta! Şi mereu cu sinceritate! Şi întotdeauna te vei consola de fiecare iubire! Poartă-te, deci, în consecinţă. Nu-ţi interzic să te distrezi, să-ţi înfrumuseţezi viaţa... Iubeşte, fie, distrează-te. Dar păstrează controlul asupra ta. Judecă-te, priveşte-te iubind, cunoaşte-ţi nebunia, fără să te ruşinezi, de altfel, pentru că toţi trecem prin asta. Dar deosebeşte-te de ceilalţi bărbaţi prin aceea că ei cred în ea, în vreme ce tu, tu nu vei crede, şi nu te vei lăsa condus de ea decât câtă vreme nu te va duce la pierzanie. Crede-mă, poţi foarte bine să împaci dragostea şi înţelepciunea. Poţi face toate „glumele” numai cu condiţia de a nu angaja viitorul, de a nu lua niciodată dragostea în serios, şi de a şti în ce moment trebuie să încetezi delirul. Important este să te opreşti la timp. M-ai înţeles?

— Cred că... murmură Michel.

— Îmi vei zice: atunci, aici de fiecare dată cade câte o victimă? Ei bine, da! E trist, e lamentabil, dar aşa este. Aşa vrea viaţa. Viaţa se hrăneşte din moarte. De aceea îţi zic: fii tare. Faci parte dintr-o elită. Ai dreptul de a merge departe. Trebuie să faci o carieră ştiinţifică strălucită. Ţi-o pregătesc. Vei moşteni opera mea, pentru a o apăra şi a o continua. Vei face umanităţii cel mai preţios serviciu. Asta merită victime. Nu vei reuşi să faci nimic dacă te poticneşti în faţa primei fiinţe nesemnificative, dacă nu îndrăzneşti să treci mai departe. În lume, Michel, există o grămadă de oameni destinaţi numai pentru a servi înaintarea unei elite. Este singura explicaţie posibilă a lucrurilor. Resemnează-te, aşadar, fii bărbat. Nicio femeie nu trebuie să fie pentru tine mai mult decât un instrument, un mod de a-ţi trece timpul.

Tăcu. Îl privi pe Michel, care, cu ochii fixaţi în podea, tăcea de asemenea.

— Asta-i, spuse el. Ţi-am vorbit de la bărbat la bărbat. Cred că te-am convins. Mă crezi? Ai încredere în mine? Răspunde!

— Da, zise Michel cu voce scăzută.

— E-n regulă.

Doutreval se ridicase în picioare. Îşi bătu prieteneşte fiul cu palma pe umăr.

— S-a isprăvit? Nu-mi porţi pică?

— Nu-ţi port pică...

— Vei pune capăt discret întregii poveşti? Ne-am înţeles?

— Ne-am înţeles... murmură Michel.

— Bine. Văd că ai înţeles. Sunt mulţumit.

Michel ieşi din cabinetul tatălui său, coborî în laborator. Tillery nu mai era acolo. Într-un colţ, un bărbat îşi desfăcea bretelele. Groix pregătea o lanţetă.

— Pleci? îi strigă lui Michel. Nu-ţi aştepţi rândul?

Michel ripostă printr-o altă glumă, fără măcar să ştie ce spune, şi ieşi pe uşă.

„Laşule! Laşule!” îşi striga în gând.

Îşi simţea obrajii calzi de ruşine şi de mânie. Nu se putuse opune. Îşi dădea seama că-i fusese teamă, că tatăl lui îl domina, îi impunea voinţa lui. Da, fusese laş. Îşi renegase dragostea, noua lui viaţă. Nu ştiuse să le apere în faţa oamenilor. Roşise din cauza Evelynei, din cauza legăturii care-l unea cu ea. Ce să aştepte de la viitor dacă se pleca la primul şoc, dacă-şi considera până-ntr-atât de imposibil de susţinut propria cauză, încât nu îndrăznea nici măcar să încerce să se justifice? Se îndoia, nu mai era sigur de el însuşi. O suferinţă surdă îi apăsa inima, acel dezgust, acea remuşcare otrăvită care urmează primei trădări.

Capitolul al treisprezecelea

Imediat după fiul său coborî şi Jean Doutreval. Bărbatul pe care-l văzuse Michel în trecere, lungit pe divan, cu pantalonul descheiat, îşi expunea organele genitale cu un aer neliniştit. Cu o lanţetă în mână, Groix se apleca peste el. La fiecare atingere a bisturiului, bărbatul avea o tresărire groaznică, striga:

— Dumnezeule!

— Nu te mai mişca aşa, spunea Groix calm. E rândul tău, Regnoult. Ia puroi.

Flegmatic, Regnoult, cu lamela de sticlă în mână, se apropie şi luă pe plăcuţă o urmă de sânge gălbui şi purulent.

Doutreval aruncă o privire asupra şancrului.

— Analiza este pentru un prieten, explică Groix.

— Da, da. Dă-mi notele mele, Groix.

Groix îi întinse „patronului” un teanc de fişe. Doutreval le luă şi plecă. Urcă din nou scara, intră în cabinet.

Aşezat la biroul lui, în cercul de lumină galbenă al micii lămpi electrice acoperite de un abajur de nichel, Doutreval se afundă

acum în lectura fişelor. Era cald şi bine, întreaga încăpere era cufundată în penumbră. Nu mai era nimic luminat în afara acestui cerc de lumină, cu mâna omului şi foile albe întoarse încetişor. Doutreval uitase totul. Afară ploua. Ploaia năştea în ferestre micul ei cântec. Doutreval se simţea bine. Astfel de ore erau cele mai bune din viaţa lui.

Notele luate de Groix de două zile erau preţioase. Curara părea că acţionează minunat. Nicio fractură, niciun şoc moral la bolnav, nicio spaimă, nicio temere, cum se întâmpla altădată. Dacă ameliorarea din punct de vedere mental ar fi fost la fel de sensibilă ca în cazul vechii metode, curarizarea ar fi câştigat partida. Dacă în acest moment s-ar fi putut opri cursul gândurilor lui Doutreval, cum îngheaţă apa unui fluviu, şi să fi făcut o secţiune prin ele, s-ar fi văzut fără îndoială, la suprafaţă, munca inteligenţei, o atenţie extremă acordată fişelor asistentului. Dedesubt – mai puţin vizibilă – ideea succesului foarte apropiat, colorată puternic de o exaltare orgolioasă, plăcută în cel mai înalt grad. „Mă apropii de ţel... Triumf... Glorie... Geniu...” Mai departe, mult mai puţin vizibilă, aproape inconştientă, o a treia perdea de gânduri, pătate de data aceasta de un element neplăcut. „Groix s-a gândit primul la curara... Nu eu... Groix este primul...” Şi jos de tot, obscură, refulată, abia luminată de un rest de conştiinţă, sub tripla greutate a celorlalte gânduri, această ultimă idee confuză, una din acele dorinţe aproape subterane pe care măcar nu ţi le mărturiseşti: „Niciun cuvânt despre rolul lui Groix... Să nu spun nimic...” Această cvadruplă perdea de gânduri, şi poate şi altele încă, traversa spiritul lui Doutreval, în timp ce el se credea ocupat în întregime şi numai cu înţelegerea notelor asistentului său. Am cunoaşte mult mai multe lucruri despre orgoliul nostru profund, despre tirania pe care o exercită asupra noastră propriul eu, dacă ne-am strădui în felul acesta, din când în când, în plină acţiune, să sondăm rapid până în adâncul fiinţei noastre.

Dintr-odată în birou izbucni o lumină albă. O mână apăsase butonul electric.

— Eu sunt!

Era Fabienne. Stătea în picioare, în prag, subţire, puţin palidă, cu părul greu şi negru strâns în cozi deasupra capului şi a frunţii, şi cu faţa ei lungă, serioasă, de micuţă spaniolă. Fabienne termina ultimul an de colegiu. Odată bacalaureată, va face un

stagiu în clinică, va deveni infirmieră şi va lucra cu tatăl ei. Era marele vis al amândurora.

Doutreval o privea şi-i surâdea, puţin ostenit, cu ochii obosiţi pentru că citise prea mult scrisul urât al lui Groix. Ea veni să-l sărute, se învârti un pic prin birou, apoi coborî în laboratorul unde Groix şi Regnoult isprăveau analizele. Cei doi elevi ai tatălui ei îi plăceau. Groix o tachina, inventa, cu verva lui de student, poveşti extraordinare. Mai puţin gavroche, Regnoult îi explica lucrările pe care le făcea, o instruia, îi stârnea interesul, îi flata puţin şi mica ei vanitate de liceană încă naivă, făcându-i un fel de curte amuzantă, pe care şi unul şi celălalt, de altfel, n-o luau decât pe jumătate în glumă. Groix o speria puţin pe Fabienne. Masiv, blond, păstrând din când în când timp de cincisprezece zile o barbă în colier nepotrivită şi zbârlită bine pentru „a-l epata pe burghez”, cu obrazul brăzdat de cicatricea aceea urâtă şi adâncă pe care o căpătase stăpânindu-l pe un nebun care voise să-l omoare pe Doutreval cu lovituri de carafă, vorbea tare, râdea cu poftă, născocea istorii spăimoase, de care nu se ştia niciodată dacă erau adevărate sau false, vorbea despre dragoste şi despre femei cu un dispreţ lipsit de iluzii. Regnoult, şaten, cu părul ondulat, cu trăsături regulate, cu ochii căprui pătrunzători şi în acelaşi timp blânzi, purta întotdeauna veşminte îngrijite, se rădea foarte des, îşi parfuma batista cu heliotrop, îşi pilea unghiile cu piatră ponce, după lucrările de laborator. Fabiannei nu-i displăcea să fie întâlnită în compania lui Regnoult, din întâmplare, de către colegele ei de colegiu.

— Veniţi să vedeţi o treponemă, domnişoară Fabienne, spuse Regnoult.

Curioasă. Fabienne îşi lipi ochiul de ocularul microscopului, privi o clipă, într-un cerc de lumină portocalie, siniştrii spirili mici şi negri ai sifilisului. Pe urmă, vru să vadă bacili, celule, lichid cefalorahidian. Regnoult schimba lamele, regla microscopul, dădea explicaţii. Apoi Groix o chemă şi el pe Fabienne, ca „să-i facă vesela”, cum spunea el. A face vesela însemna a răzui tuburile, eprubetele, „Becher”, „Erlenmeyer” şi sticlăria de tot felul, care adesea se aruncă după folosire, dar pe care Groix, econom, le curăţa şi le steriliza când se putea, pentru a le folosi din nou.

Fabienne dădu drumul la robinete, aruncă apa de Javel, spălă bocalele, eprubetele. Uneori câte un flacon îi făcea greaţă, o

urină tulbure acoperită de insuliţe de mucegai. Sau, pe fundul unui vas, un cheag mare de sânge coagulat, gelatinos, compact.

— Puah! făcea Fabienne. Groix! Groix!

Şi Groix sosea, apuca cu degetele masa cafenie, închegată, tremurătoare, şi o arunca de departe în găleata cu gunoi.

— Oh! exclama Fabienne, oripilată, în timp ce Groix, sub robinet, răzuia vasul şi primea pe mâini şi pe încheieturile păroase apa înroşită de sângele de sifilitic. Dezgustător!

Groix glumea, se ducea să aspire cu gura lui, printr-un tub de sticlă, puţin ser uman, puţin antigen, ca să facă o reacţie Meinicke, la fel cum ar fi sorbit cu paiul citronadă, pe terasa de la Taverna Regelui René. Pe urmă, lua ghemotocul de vată care închidea un flacon vechi de urină urât mirositoare şi-l aprindea ca pe o torţă la arzătorul de gaz pentru a-şi aprinde ţigara.

— Într-o zi o să te alegi cu ceva! spunea Fabienne.

— Niciun pericol, afirma Groix. E o chestiune de virulenţă. Or, eu sunt mai virulent decât microbul! El are să crape până la urmă!

Şi în timpul ăsta, Regnoult, călare pe un taburet, cu ochiul la microscop, cu faţa luminată de un reflex slab al sferei pline de apă albăstruie, examina un scuipat, mic disc luminos stropit cu pete. Se cufunda în opacitatea acestui univers, manevra moletele între degetul mare şi arătător, scormonea la dreapta şi la stânga, înainta, da înapoi, se vâra în adâncime, sonda masa, ieşea, scormonea mai departe, înfăptuia o lungă călătorie complicată în sânul acestei dâre infinitezimale de scuipat pe o lamelă de sticlă, în această altă lume atât de apropiată şi atât de inaccesibilă lui, ca o stea la capătul unui telescop, această lume în care veghează, luptă, cresc şi dispar, groaznic de străine şi de indiferente faţă de noi, de timpul nostru, de specia şi de soarta noastră, firele vii de praf care-şi intersectează existenţa, uneori cu preţul unor ravagii înspăimântătoare şi fără măcar s-o ştie, cu aceea a oamenilor.

Fabienne isprăvi „vesela”. Pe urmă urcă la tatăl ei. El continua să lucreze. Ridică numai capul pentru a-i adresa surâsul absent al unei fiinţe cu spiritul aiurea. Ea îi aranjă puţin lucrurile pe birou. Un bec Bunsen sforăia. În etuva de sterilizare, gazul ardea mocnit. Din colţul în care Fabienne aşeza sticlăria veneau clinchete uşoare, discrete, de porţelanuri pe care le mişti din loc. Într-o chiuvetă, alături, un robinet picura cu o mică notă

clară. Era o căldură bună, grea şi umedă. Afară, ploaia. Toate aceste zgomote familiare nu tulburau decât foarte puţin tăcerea. Se aflau foarte departe de lume. Aceste ore erau cele mai bune din întreaga viaţă a lui Doutreval. Citea, sublinia, făcea însemnări. Şi conştiinţa confuză a prezenţei Fabiennei îi era plăcută.

Când ea isprăvi cu aranjarea, când veni, cum îi era obiceiul, să ia o pernă mare şi să se aşeze jos, la picioarele tatălui ei, pentru a citi aici, în linişte, un vechi roman de Walter Scott, Doutreval se simţi pe de-a-ntregul fericit.

Efectele curarizării se dovediră remarcabile. În următoarele cincisprezece zile, tânărul tratat de Doutreval începu să se ridice, să se intereseze de lumea exterioară.

Doutreval procedă de atunci la o serie masivă de experimentări, pe circa cincisprezece subiecţi din azilul Saint-Clément. Confraţi din departamentele vecine îl autorizară să încerce aceeaşi experienţă pe bolnavii din secţiile lor. În toată perioada aceasta, Doutreval se deplasă continuu de la un azil la altul; de la Orne la Cher şi de la Nantes la Tours. Făcea prima injecţie, se întorcea la Angers. Groix rămânea pe loc, ca să observe urmările şi să consemneze constatările în scris. Tânărul asistent ducea o existenţă istovitoare. Dar entuziasmul îl susţinea. Era o perioadă de tatonări pentru determinarea dozelor de curara de folosit. Apoi, pentru a fixa ritmul după care trebuiau provocate accesele. Greutăţile îl stârneau mai tare pe Groix. El bătea în lung şi-n lat ţinutul, sărea dintr-un tren în altul, vizita azilurile, aduna fişe, aducea în fiecare săptămână „patronului” dosare grele, înţesate de amănunte şi de cifre, în timp ce Regnoult, cu un temperament mai calm, îl înlocuia pe Doutreval la facultate, îi ţinea cursurile, se însărcina pentru el cu supravegherea bolnavilor de la *Egalité* şi de la Saint-Clément.

Una peste alta, Doutreval era acum stăpân pe procedeu. Declanşa la nebunii săi convulsii aproape cu precizie. În cazurile de demenţă veche, rezultatul se dovedea nul. Dar la bolnavii aflaţi încă la începutul evoluţiei lor, se putea conta pe optzeci până la optzeci şi cinci procente ameliorări şi cincisprezece procente refractari.

— Şi va fi încă şi mai bine! spunea Groix.

Doutreval hotărî să publice, să adreseze Academiei de medicină un studiu despre convulsioterapie prin curara şi prin pentamethylentetrazol.

Groix fusese cu ideea curarei. O clipă, stăpânit de entuziasm, Doutreval se gândise să-i asocieze direct pe el şi pe Regnoult operei lui, unind numele celor doi asistenţi cu al său pe lucrarea publicată. Spusese chiar ceva în acest sens lui Groix, după reuşita curarei. În ultima clipă însă, nu se putuse hotărî să-şi micşoreze succesul împărţindu-l cu alţii. Când Groix văzu prima oară pe biroul patronului marele dosar albastru în sfârşit terminat, şi care nu mai aştepta decât retuşurile de stil ale lui Regnoult, literat subtil, tânărul avu un gest de uimire şi deveni palid citind pe copertă titlul în litere groase şi dedesubt numai numele profesorului Jean Doutreval. Semnul cicatricei păru mai roşu pe obrazul lui. În zilele care urmară, nu mai avu exuberanţa obişnuită. Pe urmă cea care triumfă fu din nou buna lui dispoziţie. Nu se mai vorbi despre asta. De altminteri, într-o conversaţie, Doutreval întâmplător începu să vorbească despre marele centru de curarizare la care visa, pe care-l va realiza într-o zi cu sprijinul lui Géraudin şi al relaţiilor sale politice şi unde, bineînţeles, cei doi ajutori ai săi de la început vor avea asigurată o situaţie magnifică. Groix, băiat bun şi filosof, uită repede ceea ce, în ochii lui, nu era la urma urmelor decât un mic insucces.

Capitolul al paisprezecelea

Existenţa Evelynei era transfigurată. Prietenia lui Michel o salvase de la deznodământul care, de luni de zile, îi era destinat. Avea acum pe lume câteva biete lucruşoare. Ceva rufărie, papuci, o trusă de toaletă şi o alta de cusut. Nu se mai plictisea. Michel îi lăsa ziare, cărţi, pe care le lua din biblioteca lui. Îi cumpărase lână, andrele, carton, panglici. Ea începea să lucreze câte puţin. După-amiaza, Madeleine Daele venea s-o înveţe să facă sipeţele şi mici rame. Orele treceau repede. Pentru că aproape zilnic, Michel venea spre seară în pavilionul anexă. Evelyne îi recunoştea de departe pasul pe pietriş, şi inima îi înceta să bată. El urca scara, înainta pe culoarul care ducea la rezerva ei. Şi ea se simţea năpădită de o emoţie neobişnuită, o răscolire a întregii ei fiinţe, de parcă avea să

moară. El intra. Ea abia putea să-i spună bună seara. Trebuia să întoarcă faţa, să-l lase să vorbească puţin înainte de a se putea uita la el şi de a-i răspunde. Emoţia o sufoca, până la a o face să plângă fără motiv în faţa lui. Şi totuşi aceasta era pentru ea o oră nespus de dulce şi de preţioasă, a cărei aşteptare îi lumina toate lungile zile de resemnare. Niciodată nu fu nimic mai mult între ei. Nimic altceva decât această mare emoţie comună, acest mare şoc, această bucurie profundă şi ascunsă, care-i făcea stângaci şi muţi unul în faţa altuia, câteva momente când el o vizita.

Sănătatea Evelynei chiar se amelioră. Căpătă o mină mai bună. Fără să fie foarte uimit, bătrânul Ribières o constată şi el când vorbea despre ea cu Madeleine Daele. Profesor de modă veche, sceptic în ce priveşte eficacitatea drogurilor şi tratamentelor medicamentoase, el învăţase să măsoare puterea moralului în boală. Infirmierele şi surorile îl puseseră la curent cu vizitele lui Michel. El notă la bolnavă, pe durata unei luni, o creştere în greutate de două kilograme, dispariţia febrei şi o schimbare evidentă în opacităţile pulmonare. De altfel, Evelyne se simţea mai bine. Putu să se ridice câte puţin, să-şi aranjeze camera, să-şi facă singură patul. Se minuna şi ea de această revenire.

— Poate că totuşi am să mă vindec, îi spunea lui Michel. Am să v-o datorez.

— Mie? se minuna Michel.

— Da. Da... Când voi pleca de aici, veţi şti cu siguranţă că m-aţi salvat.

Se gândi o clipă. Pe urmă mărturisi cu glas scăzut:

— Nu ştiu dacă mă veţi crede... acum nu mi-ar mai plăcea să plec...

— V-ar bucura să rămâneţi, cu orice preţ? zise Michel. Gândiţi-vă! Libertatea, sănătatea, viaţa... Ştiţi bine că nimic nu se va schimba, că o prietenie ca a noastră nu se uită, nu se renunţă la ea...

Ea surâse fără să răspundă, cu un surâs care îl irită pe Michel pentru că ghicea în el o înţelepciune, o experienţă mai veche ca a lui, şi pe care ea n-o mărturisea numai ca să nu înceapă o discuţie fără rost.

Cam în perioada aceea, Seteuil plecă.

De la moartea profesorului Suraisne înţelesese că trebuie să renunţe la profesorat. Erau doi, Vallorge şi el, legaţi de soarta lui Suraisne. Graţie logodnei cu Mariette Doutreval, Vallorge îşi vedea consolidate speranţele de viitor. Dar pentru Seteuil partida era compromisă. Era mai bine să nu piardă timpul, să se instaleze cât mai repede. Simţea că are stofă, era sigur că va face clientelă.

Câteva săptămâni ezită. Mai era şi Madeleine Daele, care se agăţa de el cu disperare. Seteuil ţinea totuşi la ea, din obişnuinţă. Dar primi de la mama lui o scrisoare care-l hotărî. Îi propunea o partidă avantajoasă, fiica unui fermier din Pas-de-Calais, care i-ar aduce ca zestre trei sute de mii de franci. Sumă cu care să-şi instaleze un cabinet modern, cu raze X, ultraviolete şi întreaga aparatură nichelată care produce atâta impresie asupra clientelei.

Într-o dimineaţă, Seteuil o anunţă pe Madeleine că are de gând să facă o mică vizită părinţilor lui. Cel mult o săptămână. Plecă. Patru zile mai târziu, Madeleine Daele primi de la el o scrisoare în care îi spunea că nu poate ţine piept voinţei mamei lui, care-şi sacrificase întreaga viaţă pentru a-l vedea reuşind. Nu avea dreptul să o decepţioneze. Îi cerea Madeleinei să-l uite.

Două luni mai târziu se află că se căsătorise cu fiica marelui fermier. Nu-i anunţase pe niciunul din foştii lui prieteni de la facultate, pentru că se temea de o izbucnire de mânie din partea Madeleinei, de un scandal. În general, îl judecară aspru. În barou, în notarial, rar se ia în căsătorie amanta. Medicina rămâne unul din puţinele medii în care bărbaţii se încăpăţânează să o facă. Chiar bătrânul Ribières, care ţinea mult la infirmiera lui, declară:

— E un mic ticălos!

Cât despre Santhanas, acesta continua să ducă o existenţă calmă şi leneşă de student amator şi trăia din anume venituri, despre a căror sursă prefera să păstreze tăcerea.

O lovitură de trăsnet tulbură această mare fericire.

De câteva zile, Bernard Géraudin avea în observaţie, în pavilionul lui de la *Egalité*, un caz interesant. Un bătrânel care avea ceva la rect. Probabil cancer. Dar pentru a o şti trebuia analizat scaunul. Dacă în el se găsea sânge, avea să-i facă bătrânului un anus artificial. Géraudin îl însărcinase pe

Santhanas să facă analiza. Ieşind din sala de operaţii, îl chemă la el.

— Ei bine, ce se aude cu analiza?

Santhanas avu o imperceptibilă ezitare.

— Am terminat-o, domnule, spuse el.

— Şi? Rezultatele?

— Pozitive! declară Santhanas, cu glas hotărât.

— Bine, mulţumesc.

Dar Géraudin îşi cunoştea meseria de patron, şi controla totul el singur. Coborî în salonul canceroşilor, ajunse în faţa patului bietului bătrân. Géraudin îl dezveli, îl examină în faţa studenţilor, le explică semnele, simptomele. Pe urmă, cu un gest familiar, îl bătu pe umăr pe nefericit.

— Ei bine, tăicuţule? Merge? Ai mâncat bine?

— Da, domnule doctor.

— Nu eşti constipat? Ai avut scaun, dimineaţa asta?

— Da, domnule, zise bătrânul.

— Unde?

— La toaletă, bine-nţeles.

— Drace... urlă Géraudin.

Şi întorcându-se spre Santhanas:

— Atunci, ticălosule, ai să te apuci să-mi povesteşti că te-ai vârât în rahatul din closet ca să-i faci analiza? Dacă te-aş fi crezut, i-aş fi făcut o gaură de glonţ artificială. Afară! Afară din serviciul meu!

Crezură că o să se arunce asupra lui Santhanas să-l bată. Ceva mai palid decât de obicei, Santhanas se dădu înapoi, făcu stânga-mprejur, se strecură rapid în spatele studenţilor, ieşi din sală şi plecă.

O aventură de felul ăsta echivala cu o aruncare afară. Santhanas n-avea decât să-şi isprăvească mai repede teza şi să se instaleze undeva.

Se gândise să se stabilească la Angers. Dar un al doilea incident îi interzise să se mai gândească la aşa ceva. Într-o după-amiază, pe când bea un ţap de bere cu Tillery şi Michel, pe terasa unei cafenele, un tip solid cu o pălărie moale pe cap se apropie de el, din spate, îl bătu pe umăr şi scoase din buzunar o legitimaţie de agent de siguranţă.

— Te numeşti Santhanas?... Ei bine, amice, te avertizez că sunt cu ochii pe tine... Dacă te mai distrezi lăsându-te întreţinut de femei, o să te coste scump! Ai înţeles?

Santhanas îşi înghiţi saliva şi nu zise nimic. Michel află că avea o amantă, o fată care lucra într-un bar din oraş şi care-l întreţinea.

Santhanas îi ceruse de multă vreme lui Tillery, care avea imaginaţie, un subiect de teză. Tillery îi dădu mură-n gură întreaga lucrare, un studiu interesant despre anumite experienţe la care asistase pe lângă Doutreval: încercările de tratare a schizofreniei prin coma hiperinsulinică provocată înaintea crizei de epilepsie artificială. Santhanas nu pusese niciodată piciorul în azilul de la Saint-Clément. Dar îi dădu întreaga documentare a lui Tillery unui student sărac din anul trei, care se însărcină cu compunerea şi redactarea lucrării pentru cincisprezece sute de franci. Santhanas căuta unde să se instaleze. Avu noroc: în acea vreme moşteni douăzeci şi cinci de mii de franci de la un unchi care muri fără vreun alt moştenitor în afara lui. De-ajuns pentru a face faţă primelor cheltuieli. Înarmat cu acest mijloc de a parveni, Santhanas se duse să se stabilească într-un sat normand, care nu avea nici medic, nici farmacist. Tipul avea simţul afacerilor. Deschise numaidecât pe lângă cabinetul său medical o farmacie. Se află imediat că prosperă, că uneori făcea chiar operaţii la domiciliu, spre indignarea lui Tillery.

„Porcii ăştia, spunea el, sunt cei mai periculoşi. Un tip ca mine, care n-a realizat mare lucru, dar care e cinstit, are trac în faţa bolnavului. Îşi dă seama că nu ştie prea multe. Cheamă un confrate. Cel puţin, nu face nimic grav. Dar unul ca Santhanas n-are nicio frică! Asta-i groaznic!”

Şi Tillery părăsi ţinutul. Deşi reuşise foarte bine la Angers. Foarte iubit de oamenii mărunţi, de muncitori, avea „stil”, era conştiincios şi devotat. Şi era şi bun. Îi adora pe copii. Asta se întâmpla mereu. Clientela îi creştea, până când, într-o dimineaţă, în cabinet îi intră o mică dactilografă din Paris, aflată la odihnă pentru câteva zile în Anjou, la o mătuşă, şi care venise să-l consulte în legătură cu o mână luxată. Pe Tillery îl interesă atât de mult pacienta, încât ajunseră să vorbească de o posibilă logodnă. Pe scurt, Tillery se căsători, plecă să locuiască la Paris, cu soţia lui, pentru că mama acesteia, o văduvă cumsecade,

avea aici o mică băcănie de pe urma căreia trăia. Şi Tillery, foarte îndrăgostit, în ciuda farselor lui şi a supremului dispreţ pe care-l afecta faţă de „sexul frumos”, nu voia să-şi mâhnească soţia îndepărtând-o de mama ei. Aşa încât părăsi Angers-ul şi plecă şi el la Paris.

— Voi deschide un nou cabinet acolo, asta-i, spuse el. Când mulţimile capitalei vor afla că marele Tillery din Angers se deranjează pentru ele...

Organiză o petrecere de adio, a cărei amintire dăinui mult timp. Avu loc un chef monstru la Taverna Regelui René. Foarte târziu în noapte, mai multe notabilităţi ale oraşului fură trezite de clopoţitul îndrăcit al unei pisici spânzurate de coadă la soneria lor. Prevăzător, Groix pusese deoparte în acest scop, de vreo cincisprezece zile, o duzină de pisici în cuştile cu cobai ale lui Doutreval. În zori, numeroşi negustori din oraş avură a se uimi de neaşteptatele schimbări de firme. Placa aurită a unui notar împodobea cu o austeritate neaşteptată faţada azurie de la Nina-bar. Şi deasupra uşii maestrului Mesniez, portărelul, se legăna cana uriaşă a unui cabaret din cartierele mărginaşe cu o inscripţie sub pântecul ei: „La Urcioraş”! Dar la acea oră, Tillery dormea fără vise în expresul Angers-Paris.

În tot acest timp, Doutreval muncea pe rupte, veghind în fiecare seară în biroul lui până aproape de miezul nopţii. Se apropia de ţel. Regnoult, care avea stil, isprăvea de redactat comunicarea către Academia de medicină. Începuse să transpire câte ceva, psihiatrii îi scriau lui Doutreval, îi cereau amănunte, articole. Trebuiau continuate experienţele, căutate îmbunătăţiri, de făcut o foarte delicată punere la punct. Fără a-i mai socoti pe bolnavii vindecaţi sau amelioraţi de multă vreme, pe care trebuia să-i vadă din nou, să-i examineze, pentru a fi în măsură să afirme durata rezultatelor obţinute. Existau cazuri uneori delicate, câţiva bolnavi redeveniţi nebuni, alţii care sufereau de dureri dorsale. Pentru toate acestea trebuia să caute cauzele, ca să poată răspunde contestatarilor, care cu siguranţă n-aveau să lipsească. Toate astea îl epuizau pe Doutreval. Mai ales Groix se dovedea teribil, exclusivist, nemilos. Nu lăsa nicio umbră. Scotea în evidenţă şi cele mai mici neajunsuri ale metodei. Ar fi voit-o perfectă, inatacabilă. Considera că trebuia cel puţin să fie spus totul, să se iasă înaintea criticilor, să se mărturisească

imperfecţiunile şi să nu se înainteze decât pe terenul cel mai ferm. Fără s-o ştie, supunea orgoliul patronului său la probe martirizante, exaspera prin această cernere neînduplecată susceptibilitatea exacerbată a profesorului său. Existau momente în care Doutreval, la capătul nervilor, începea să-l urască pe Groix, şi l-ar fi trimis la plimbare cu o uşurare de nespus.

Singura distracţie a lui Doutreval era pregătirea viitoarei case a fiicei sale Mariette. Vallorge aducea mobilierul. Doutreval pusese să se facă decorarea. Asta îi plăcea, îl distra. Ca mulţi dintre medici, şi el era foarte cultivat, foarte artist, interesat de toate. Consacrase acestei cheltuieli şaizeci de mii de franci, pentru ca Mariette a lui să aibă un interior care să-i placă. Îşi făcea griji de asemenea pentru toaleta fiicei lui, pentru rochia ei albă, pentru dineu, pentru slujba de la biserică, pentru invitaţii pe care-i vor chema. Vedea cât de mult o pasionau pe Mariette toate aceste pregătiri, şi asta-l determina să se ocupe şi mai mult de ele. Doutreval avea pentru fiica lui mai mare o afecţiune amestecată cu respect şi cu gratitudine. Îşi dădea bine seama de ceea ce îi datorează. Ea o înlocuise pe mamă, ea ţinuse cârma casei. Mariette a lui era o fiică bună şi dreaptă, cu virtuţi solide. O privea cu plăcere, cu o mulţumire a inimii când ea se întorcea împreună cu servitoarea, cu pasul ferm, de la piaţă, cu câte o plasă încărcată cu legume în fiecare mână, sănătoasă, robustă, cu faţa înfloritoare, ca o menajeră zeloasă cărora puţin îi pasă de ce s-ar crede despre ea. Sau când pregătea dulceaţa de coacăze, cu mânecile suflecate pe braţele ei rotunde, cu figura însufleţită şi îmbujorată, cu mici picături de sudoare brobonindu-i rădăcina părului auriu. Sau când curăţa pânzele de păianjen, cu un prosop legat în chip de turban în jurul capului şi cu obrazul brăzdat de dâre negre, ca un coşar. Fluiera ca o mierlă. Avea un întreg repertoriu de cântece vechi. O auzeai agitându-se peste tot prin casă, mutând mobila, măturând, îndrumându-le pe servitoare şi cântând „Romanţa lui Ariolat”.

Primăvara se duce, grăbeşte-te să fii fericită...

Sau vechea arie de care-i plăcuse mamei ei şi pe care ea o reţinuse:

Dacă asta înseamnă să iubeşti
Ei bine, da, iubesc, iubesc,
Şi sunt fericit că iubesc...

Ea era bucuria lui Doutreval şi soarele casei.

Când o vedea astfel, când simţea cât de mult această tânără fiinţă de douăzeci de ani era carne din carnea lui, până în adâncul inimii lui bătrâne de bărbat, cât de mult viaţa lui era legată de cea a copilului lui, atunci de fiecare dată, fără să ştie de ce, Doutreval se gândea la propriii lui părinţi, la tatăl şi la mama lui. Acum înţelegea ce fusese el pentru ei. Ce putuse însemna el pentru ei. Şi ce putuseră da ei din suferinţa lor, din sufletul, din inima şi din viaţa lor pentru el. Se gândea la ei cu o nesfârşită tandreţe şi cu o crudă remuşcare pentru toate acele mici ingratitudini cu care noi toţi îi plătim pe cei care ne-au adus pe lume şi care n-au trăit decât pentru noi. Trebuie să ai tu însuţi o fiică mare de douăzeci de ani pentru a începe să măsori dragostea pe care o datorezi unui tată.

— Să vedem, spuse Doutreval, pe cine vom avea ca invitaţi la masa de nuntă?

Erau cu toţii în sufragerie, într-o seară, după cină. Michel ronţăia un măr înainte de a urca să lucreze în camera lui, şi Mariette cu Fabienne aranjau argintăria, platourile şi tacâmurile.

— Asta tu trebuie să apreciezi, tată, zise Mariette. Cred că va trebui în primul rând să vină familia Géraudin...

— Evident.

— Donat...

— Da... Da... Face şi anul ăsta parte din juriu... Dar nu ştiu dacă va veni. Cu aortita lui... Îi voi invita de asemenea pe Guerran şi soţia lui, cu copiii. Fireşte că va trebui să vină şi familia Heubel, nu-i aşa, Michel?

— Mi-e perfect indiferent! spuse Michel.

Mariette îi aruncă o privire uimită şi întoarse ochii spre tatăl ei. Doutreval îşi încruntase sprâncenele.

— Şi asistenţii tăi? continuă Michel. Groix? Regnoult? I-ai invitat şi pe ei?

Pusese în intonaţia lui o anumită ironie pe care tatăl lui o remarcă imediat.

— Fireşte, zise Doutreval.

— Ah! Şi crezi că vor fi mulţumiţi?

— Nu văd de ce n-ar fi...

— Tu eşti în juriul de agregaţie anul ăsta?

— Da.

— Şi-l vei patrona pe Ludovic Vallorge?

— Da...

— După ce le-ai promis votul asistenţilor tăi...

— Oh! am eu grijă. Le-am şi explicat cum stau lucrurile. De aici în trei ani, Heubel sau Géraudin au destule şanse să facă parte şi ei din juriu. Mă voi înţelege cu ei să-l susţină întâi pe Regnoult, apoi pe Groix...

— Şi astfel Vallorge va fi agregat cu trei sau cu şase ani înaintea lor? Asta nu e foarte drept!

— Dar ei acceptă, Michel, zise Mariette. Ei au înţeles bine că în felul acesta...

— Mi-e egal! spuse Michel. Toată această bucătărie mă dezgustă!

— Poftim! exclamă Doutreval. Dar ce vei face tu însuţi, când vei fi numit şef de clinică la Géraudin sau la Donat? Vei refuza, sub pretext că eu sunt tatăl tău? Sau dacă din întâmplare te căsătoreşti cu fiica unui patron, a lui Heubel, să zicem, şi dacă el îţi va da o mână de ajutor, îl vei respinge?

— Nu mă voi căsători niciodată cu Simone Heubel! zise Michel. Pentru mine, toată această politică nu este medicină. Nu! Asta nu e medicină şi eu nu voi proceda niciodată astfel!

Se ridică de la masă să plece.

— Vorbe! făcu Doutreval.

Michel era pe punctul de a ieşi.

— O secundă! zise Doutreval. Am să-ţi spun două vorbe.

— Tată, murmură Mariette.

Fabienne asculta fără să spună nimic.

— Michel, spuse Doutreval, tu ştii că sunt la curent cu totul. Până acum am avut răbdare. Am contat pe bunul tău simţ. Cuvintele tale, atitudinea ta îmi dovedesc că m-am înşelat. Te schimbi. Ai cuvinte noi, revolte, alt fel de a fi... Dai în metafizica, în ideologia, în mascarada marilor sentimente, a gesturilor frumoase... Este timpul să punem punct. Ţi-o cer formal, doresc să încetezi vizitele la sanatoriu şi să pui capăt legăturii tale. Nu mai vreau să aud de asta. Ai înţeles?

— Tată... murmură din nou Mariette.

— Taci, Mariette. Michel, îţi dau o săptămână, nu vreau să fiu brutal. De-acum într-o săptămână să se isprăvească totul. Înţeleg cum stau lucrurile. Dacă tu...

Ezită pentru Fabienne, care asculta.

— Dacă s-au petrecut lucruri grave, dacă această persoană poate socoti că a fost înşelată, că a ieşit în pierdere din această aventură, sunt gata să repar greşelile tale: îi pun la dispoziţie o sumă pe care o poţi fixa tu însuţi, zece mii de franci, cincisprezece mii... Îi voi da din toată inima, ca să te eliberez, băiatul meu. Asta-i. Acum, descurcă-te. Oricum, ştii ce vreau.

Se ridică, îşi împături şervetul, ieşi. Se auziră paşii lui îndepărtându-se pe coridorul ce ducea la laborator, zgomotul sec al bastonului.

Foarte roşu, îngrozitor de stânjenit în faţa surorilor lui, Michel rămase o clipă nemişcat. Mariettei i se făcu milă de el şi o trase după ea pe Fabienne spre camera de toaletă. Michel rămase singur.

— Ce imbecil! îi zise Fabienne Mariettei, pe când îşi desfăcea, în faţa oglinzii, cozile lungi înfăşurate în jurul capului.

— Tu nu poţi judeca, spuse Mariette. Eşti prea tânără. Optsprezece ani! Şi mai întâi de toate, nici n-ar fi trebuit să înţelegi despre ce e vorba!

— Deci, îl aprobi pe Michel?

— Nu, nu, bineînţeles... Dar mi-e milă de el... E un băiat bun fratele tău, să ştii asta... Sunt absolut sigură că este o chestiune de inimă.

Fabienne înălţă din umeri.

— Dar dacă tata se oferă să plătească!

— Nu poţi plăti totul!

Dar suferinţa pe care o ghicea la tatăl ei o stârnea pe Fabienne împotriva lui Michel.

— Ce suflet rău! Aşadar, tu găseşti că Michel are dreptate, că se cuvine să continue să-l chinuie pe bietul nostru tată?

— Nu spun asta!

Mariette suspină.

— În sfârşit! Bunul Dumnezeu va descurca toate astea. Poate că va accepta banii.

— De ce să nu-i accepte? spuse Fabienne.

— Tu eşti prea tânără, zise din nou Mariette. Nu ştii ce înseamnă să iubeşti.

— Prea tânără! Prea tânără! exclamă Fabienne mânioasă. Ia uite unde-i bunica!

— În sfârşit, suspină din nou Mariette, să sperăm că nu-i decât o fată de nimic.

— Crezi că poate fi altfel?

— Fabienne! Fabienne! Încă o dată, tu nu ştii despre ce e vorba. O să vezi mai târziu tu însăţi.

— Hai! strigă Fabienne. Mă scoţi din sărite, cu aerele tale de experimentată! O şterg!

Nimic n-o supăra mai tare pe Fabienne decât să fie tratată drept o fetiţă.

— Unde te duci? întrebă Mariette.

— În laborator.

— Nu te culca prea târziu, Fabienne. Mergi la cursuri mâine dimineaţă. Te văd cam obosită.

— Mă simt foarte bine! afirmă Fabienne.

— Oricum, acum e ora nouă. La zece te chem. Du-te acum.

— Avantajele unui astfel de procedeu, citea cu jumătate de voce Doutreval, sunt indiscutabile: fazele tonică şi clonică sunt mult mai puţin violente. Nu mai asistăm la spasmele acelea ale trunchiului, îndoit şi convulsionat brutal. În fine, neliniştea pacientului, atât de puternică de obicei, este mult atenuată de curarizarea prealabilă...

Sub lampă, în liniştea biroului lui tăcut, Doutreval citea din nou frazele scurte, clare, elegante ale lui Regnoult. În seara asta nu se dusese, ca de obicei, la *Progresul social* s-o vadă pe prietena lui, Jeanne Chavot. De câteva săptămâni, munca îl acaparase cu totul. Acum mânia i se potolise. Venise fremătând tot, pornit împotriva lui Michel, jignit de a fi trebuit să se stăpânească în cursul unei explicaţii, în care dacă ar fi fost după el, n-ar fi trebuit decât să dea un ordin imperativ şi tăios. Este întotdeauna un ceas greu pentru un tată acela când îşi dă seama că băiatul lui a devenit un bărbat, se eliberează, scapă tutelei lui, şi că trebuie să-l aibă în vedere şi să-l menajeze în loc să-i comande. Fire imperativă, Doutreval era mai enervat ca oricine altcineva de o asemenea situaţie. Dar munca îl acaparase din nou. Comunicarea pentru Academia de medicină aştepta pe biroul lui, revăzută în întregime, retuşată de pana

atentă a asistentului său. Doutreval se aşezase, deschisese dosarul. Şi se liniştise.

Sosi Fabienne, subţire în rochia ei grena, groasă, de cameră. Se instală la picioarele tatălui ei, pe o pernă mare, cu *Ivanhoe* al ei. Doutreval îşi dăduse în spate scaunul, ca de obicei, pentru a-i face loc. Ea îşi desfăcuse cozile, îşi lăsase liber pentru noapte părul ei negru des, care-i cădea pe spate. Continuând să citească, Doutreval se juca cu un gest maşinal cu părul călduţ al fiicei lui, risipit sub mâna sa. Era mulţumit, fără să-şi dea seama de asta, s-o simtă atât de aproape de el, mai ales acum când Michel făcuse odată mai mult să-i sângereze inima. Pronunţa cu voce şoptită frazele pline şi scurte ale lui Regnoult, o proză sonoră şi uşoară, în care nu mai regăsea nimic din strădania lui, din acea greoaie expunere ştiinţifică pe care el o clădise cu atâta trudă timp de luni de zile. Pana magică a lui Regnoult, trecând uşor peste acest morman, îl transformase în câteva zile într-un edificiu luminos şi armonios. Nu lipsea nimic din ea, nici sarea atică, cuvântul care descreţeşte frunţile şi relaxează, nici francheţea, mărturisirea cinstită a eşecurilor, modestiile şi sinceritătile ştiinţifice mai măgulitoare pentru orgoliu decât orgoliul însuşi, nici părerile îndrăzneţe şi ingenioase, nici pauzele după marile efecte care stârnesc aplauze. Văzută astfel prin magia stilului, descoperirea îi părea lui însuşi mai frumoasă, mai mare, mai fecundă, mai genială decât ar fi crezut vreodată. Cifrele înseşi căpătau o nouă valoare, erau mai convingătoare.

— Astfel, citea Doutreval, să fim sinceri: nu avem încă distanţa necesară pentru a aprecia în ansamblu rezultatele. Dar credem că putem afirma de pe acum că dacă schizofreniile vechi nu sunt influenţate în stadiul de demenţă, schizofreniile recente, în optzeci şi cinci la sută din cazuri, acuză o remisiune sau o ameliorare indiscutabilă. În ce priveşte maniile depresive, ele sunt toate ameliorate...

Doutreval citea; alături, mâna lui rece mângâia ceafa fiicei lui, căuta căldura gâtului, sub umezeala plăcută a părului greu. Dar nu se gândea la asta. Era captivat de bucuria orgolioasă a inteligenţei. Şi când la zece şi jumătate Mariette veni s-o bombăne pe Fabienne şi s-o ia la culcare, Doutreval, ridicându-se pentru a-şi săruta mezina, îşi aminti dintr-odată de Michel şi se miră văzându-se atât de departe de toată această poveste neînsemnată.

Se duse obosit spre camera lui. Capul îi era greu, genunchiul rănit îl durea după oboseala zilei. Dar nu simţea nimic. Era cuprins de exaltare, de bucuria triumfului. Îl uită pe Michel, grijile lui, epuizarea. Atribui acest miracol muncii, gândind: „Munca, munca! Numai ea este adevărată!”

Dăm adesea numele de virtute la ceea ce nu este, în fond, decât o satisfacere a orgoliului. Pentru că dacă Doutreval ar fi trebuit să desfăşoare acelaşi efort în contul şi pentru gloria lui Regnoult sau a lui Groix, ar fi simţit el, trudind, aceeaşi voioşie?

Capitolul al cincisprezecelea

— Trebuie să mă părăsiţi, domnule Michel, îi spunea Evelyne de fiecare dată când venea la ea. Domnişoara Daele mi-a povestit. Ştiu totul. Nu mai pot accepta să suferiţi pentru mine...

— Nu vreau să te părăsesc! spunea Michel.

Ea îl privea cu ochii ei negri, puţin sălbatici.

— Va trebui s-o faceţi. Va trebui... Nu ştiţi ce este viaţa, domnule Michel...

— Poate că o cunoşti dumneata, la vârsta dumitale!

— Am trăit mai mult ca dumneavoastră. Am suferit...

— Tocmai pentru asta nu vreau s-o iei de la capăt.

Ea ridică încetişor din umerii ei slăbuţi.

— Ştiţi, m-am obişnuit... Va fi ca înainte, asta-i tot. Ca înainte de a veni dumneavoastră aici. Ar fi bine să nu ne mai vedem.

— Dumneata îmi spui asta!

— Nu vreau să fiţi nefericit din pricina mea. Voi fi mai liniştită pentru dumneavoastră... O să-mi scrieţi din când în când... Era scris, de altfel, să ne despărţim într-o zi sau alta, nu-i aşa? Ar fi trebuit oricum să ne despărţim... Viaţa... Nu sunt făcută pentru lumea dumneavoastră, nici dumneavoastră pentru lumea mea... Este mai bine ca asta să se întâmple imediat, înainte ca... înainte de a deveni prea greu...

— Prea greu?

Ea se înroşi puţin. Bolborosi:

— Cred... Vreau să spun... Cred că îmi plăcea puţin cam prea mult să vă văd, domnule Michel... Mă prostisem de tot! Nu mă mai gândeam decât la asta!... Trebuie să fim rezonabili!

— Nu voi înţelege niciodată un astfel de mod de a gândi, strigă Michel.

— Va trebui. Este mai bine... Acum n-am să mai fiu niciodată liniştită văzându-vă aici. S-a terminat... Mi-ar fi prea teamă pentru dumneavoastră.

Lăsaţi-mă, domnule Michel. Lăsaţi-mă. Fiecare are destinul lui pe pământ. Pe al meu nu-l veţi putea schimba, nimeni nu va putea s-o facă. Nu eram născută pentru a fi fericită, asta-i tot. Şi am avut totuşi câteva luni fericite mulţumită dumneavoastră. Nu vă voi uita niciodată. Mi-aţi făcut numai bine. Aţi fost bun cu mine. Acum s-a terminat, a fost de-ajuns. Viaţa nu mai vrea să fie aşa. Ştiam bine că va veni şi clipa asta. Aşteptam ziua aceasta, mă pregăteam pentru ea. Fiţi liniştit, am curaj. Va trebui să vă gândiţi la mine ca la prima dumneavoastră bolnavă. Am fost prima dumneavoastră bolnavă... Evelyne, Evelyne Goyens... O amintire frumoasă... O amintire frumoasă pentru dumneavoastră... Haideţi, domnule Michel, să ne spunem la revedere, adio, şi nu mai veniţi pe-aici, uitaţi-mă. Viaţa vă cheamă. Veţi fi fericit, veţi vedea. O să fiţi un mare medic. Şi eu, mai târziu, voi fi mulţumită când am s-o aflu, când mi se va spune... Nu mai veniţi... Lăsaţi-mă...

Şi Mariette era neliniştită. Îl întreba pe Michel:

— Ce vrei? Ce speri? Vorbeşte, spune-mi ceva, am să încerc să-l conving pe tata... Ce planuri ai în cap? O iubeşti? Şi chiar nu te mai gândeşti la Simone Heubel? Prezintă-mi-o pe tânără... Am să văd eu însămi, am să te pot sfătui... Sunt cea mai mare, Michel, sunt întrucâtva mama ta, ştii prea bine. De ce n-ai încredere în mine?

Michel nu voia să spună nimic; ca să nu plângă, pleca. Sau, când o aluzie a Fabiennei îl rănea, îi replica, o rănea şi el, şi apoi se certau. Fabienne ţinea cu tatăl ei. Legătura aceasta a lui Michel o chinuia prin suferinţa pe care i-o provoca tatălui lor. Ea îl susţinea pe Doutreval. Şi Mariette nefericită, se ducea de la unul la altul, plângea pe ascuns, încerca zadarnic o împăcare, în vreme ce Ludovic Vallorge, neîndrăznind să ia o poziţie, se abţinea de la abordarea subiectului, mulţumindu-se să se informeze discret pe lângă intimi dacă Michel continua să meargă la sanatoriu. În fond, povestea asta îl preocupa şi pe el. Ar fi dorit cu mult mai mult pentru viitorul lui cumnat.

Michel ducea o existenţă dureroasă. Nu-i lipsea nimic, trăia în plină abundenţă. Dar în afara casei cunoştea mizeria, şi încă pe

cea mai crudă: cea care o loveşte pe fiinţa iubită. Niciodată până acum nu i se dezvăluise cu atâta brutalitate nedreptatea care permite unora risipa luxului, în vreme ce altora le lipseşte şi strictul necesar. Trăia în acelaşi timp în cele două lumi: în cea a supraabundenţei şi în cea a lipsurilor înspăimântătoare. Trecea din una în alta, se enerva, se revolta împotriva banilor, societăţii, inegalităţilor. Le ura pe Fabienne, pe Mariette chiar, pentru traiul lor uşor şi prea fericit, pentru această inechitate de care ele profitau. Pe urmă, altă dată, vedea supărarea tatălui lui. Şi cădea pradă disperării din cauza propriei sale ingratitudini, a neputinţei de a-şi comanda sieşi. Ştia bine ce-ar fi fost înţelept să facă. Părăsea totul. Îşi compromitea cariera, poziţia, viitorul, îşi chinuia tatăl, făcea, din toate punctele de vedere, o nebunie atât de mare, încât nu cuteza s-o destăinuie nimănui. De ce nu putea să se întoarcă înapoi? Michel cel de altădată renăştea acasă, în mijlocul alor săi. Asta era realitatea, aceasta era viaţa normală, în ordine, îndestulare, siguranţă. O întreagă existenţă îl aştepta pe Michel în armonie cu tot ce trăise până aici. Locul îi era pregătit, rangul social indicat. Privită din acest unghi, aventura sa părea fără noimă, aproape copilărească, himerică. Se considera nebun. Nu se mai înţelegea pe sine însuşi. S-ar fi zis că această parte a vieţii lui se desfăşura într-un coşmar.

Pe urmă se întorcea lângă Evelyne, în aceasta altă lume de mizerie umilă, de nedreptate şi resemnare. Şi această realitate, mai tragică, mai îngrozitoare, i se impunea şi ea. Realitate mult prea îngrozitoare, stânjenitoare ca o remuşcare, căreia îi întorci spatele şi de care fugi pentru a putea s-o ignori, dar pe care el o văzuse în faţă şi n-avea s-o mai uite, şi a cărei amintire otrăvită avea s-o poarte toată viaţa dacă n-ar fi ascultat de datoria nouă pe care aceasta i-o impunea.

Unde era adevărul? Unde să-l caute? Cui să i-l ceară? Cum să vadă limpede în el? Pentru prima oară i se punea o astfel de problemă lui Michel. N-ar fi crezut niciodată că poţi fi într-atât de hărţuit şi de nefericit. Şi nu ştia nici dacă trebuie să-i invidieze sau să-i plângă pe cei pe care-i vedea în jurul lui, adulţi, uneori bătrâni, care nu fuseseră niciodată torturaţi de o astfel de taină, care nu cunoşteau foamea şi setea de dreptate. Ciudată nemulţumire, inexplicabilă nelinişte care ne înveninează dintr-odată pacea, bucuria noastră de privilegiaţi ai pământului, care

dă de-acum pâinii noastre albe un gust de cenuşă şi de venin şi pe care îl iubim totuşi, precum un muribund ce reînvie îşi iubeşte durerea trezită din nou odată cu viaţa. Michel suferea din pricina acestei idei fixe. Dar simţea totodată nedesluşit că întreaga lui existenţă fusese transformată, că ea căpătase un sens şi că el crescuse prin ea, aidoma tuturor celor care vor fi suferit pentru echitate.

Slăbise, sănătatea îi era zdruncinată. Se măcina reluând, învârtind pe toate părţile, rumegând încontinuu aceste idei, incapabil, seara, să-şi găsească somnul, mereu muncit de griji, obsedat de toată această aventură, şi punându-şi cu disperare aceleaşi probleme, aceleaşi întrebări în legătură cu servitorul care îl servea, cu ţigara pe care o fuma, cu o brăţară de la încheietura mâinii surorii sale sau cu un nefericit întâlnit în stradă.

Ce să facă? Evelyne? Tatăl lui? Pe cine să părăsească? De o parte, trebuia să-şi sacrifice tatăl, printr-o ruşinoasă nerecunoştinţă. De cealaltă parte se afla Evelyne. Ea va muri din cauza asta. O simţea. Îl lăsa să se îndepărteze fără a lupta. Încercase să-l convingă să se retragă. Îi ceruse să nu mai vină. Un cuvânt, şi ar fi liber. Dar o vedea apoi plecând singură, suferind, dispărând. Ştia bine că-l va durea, că va suferi în adâncul lui la fel ca şi ea, că neliniştea şi remuşcările vor dura ani şi ani, că poate va păstra pentru toată viaţa amărăciunea cumplită a acestei fapte rele. Şi cum nu va şti nici măcar ce se va fi întâmplat cu ea, cum nu va putea nici măcar cunoaşte nefericirea Evelynei şi s-o evalueze, existenţa îi va deveni de nesuportat.

Măcar de-ar fi încercat să-l reţină, să-l păstreze, de-ar fi putut-o acuza fie şi de o fărâmă de egoism, de inconştienţă! Dar nu. Ea îl lăsa să plece. Mai mult, îl împingea s-o facă. Nu făcea parte dintre cele ce se cramponează. Fără s-o ştie, aici era forţa ei. Nu era puternică decât pentru că era gata de sacrificiu.

O iubea? Nu, îşi răspundea, de bună credinţă. „Sau, dacă o iubesc, cel puţin sunt încă liber, în stare s-o las. Dacă aş fi sigur că ar fi fericită, aş putea să trăiesc fără ea. Aş fi mai liniştit, eliberat, aş pune capăt acestei lupte care mă epuizează. Deci mila este cea care-mi porunceşte s-o păstrez.”

Mila! Poate că nici măcar dragostea! Să-şi rateze întreaga viaţă din milă? N-ar fi o nesăbuinţă? Şi totuşi, aşa era. Simpla

teamă de o suferinţă, de o ultimă nedreptate făcută fiinţei deja năpăstuite, îl reţinea. Laşitate? Generozitate? Din nou aceeaşi problemă. Unde era adevărul? Unde era datoria?

„Sunt nebun? se întreba Michel. Sau, dimpotrivă, sunt mai uman decât ceilalţi oameni? Ce trebuie să fac? Ce-mi porunceşte conştiinţa? Asta-i cel mai groaznic: să n-ai nimic, nici precepte, nici lumină, nici călăuză. Nimic în afară de tine, nimic deasupra ta! De ce n-am o lege, un principiu exterior mie, la care să mă fi învăţat să-mi caut calea? Nu ştiu nici măcar să deosebesc binele de rău. Şi asta-i îngrozitor...”

Să laşi lucrurile să meargă... Să trăieşti, să aştepţi, să nu schimbi nimic... Era singura înţelepciune de care se simţea în stare. Să spere că-l vor conduce evenimentele, să urmeze panta celei mai mici suferinţe, pentru ea şi pentru el...

Toate astea se exacerbau încă în Michel din pricina unei constrângeri continue, unei refulări constante în adâncul lui, a unei singurătăţi înăbuşitoare a inimii. Evelynei nu-i putea spune nimic. Surorilor, tatălui său, încă şi mai puţin. Şi pentru ceilalţi, o astfel de poveste, în care era în joc întreaga lui viaţă, nu era decât un mic „colaj” prostesc şi fără importanţă. Pentru el şi pentru ea, o întreagă existenţă în joc. Pentru ceilalţi, una din acele legături banale şi trecătoare, pe care le rupi când te-ai săturat. De ce un om poate atât de rar înţelege suferinţa altuia, aşa cum şi-o înţelege pe a sa? De ce glumim la spectacolul unei aventuri ce ne-ar sfâşia de ni s-ar întâmpla nouă? Cum pot oamenii să surâdă la astfel de lucruri? Sub ce unghi privesc ei toate astea? Cine este nebun? Cine greşeşte? Ei sau el? Dramatiza prosteşte toată această poveste? Nu! Ştia bine că o fiinţă putea din pricina asta să moară sau să trăiască. Să fie oare pentru că pentru ceilalţi, pentru cei mai mulţi dintre oameni, viaţa sau moartea unei fiinţe nu contează, cu condiţia să nu ştie nimic, cu condiţia ca fapta noastră criminală să nu ne apară sângeroasă sub ochi?

„Un «colaj», glumeau prietenii lui Michel vorbind despre aventura lui. Un mic colaj prostesc...”

Capitolul al şaisprezecelea

Într-o dimineaţă, în plin laborator, Doutreval şi fiul său avură o mică ceartă. Doutreval se ambală. În faţa lui Groix şi Regnoult, înmărmuriţi, declară:

— M-am săturat! Destul! Vreau să se termine! Şi se va termina chiar de mâine!

Era într-o marţi. Michel trebuia să aştepte până joi pentru a merge s-o vadă pe Evelyne. Pentru că, cu o lună în urmă, Beaujoin, administratorul, îi comunicase, întrucâtva stânjenit, că vizitele nu sunt permise decât de două ori pe săptămână şi că regulamentul e acelaşi pentru toţi. În realitate, această regulă nu se aplica niciodată studenţilor şi medicilor. Michel înţelesese că la mijloc era intervenţia tatălui său. Dar trebuise să se supună.

Joi, aşadar, sosi la ora unu la pavilionul Evelynei. Se pregătea să urce scara, când Madeleine Daele îl opri:

— Încotro, Doutreval?

Puţin slăbită, puţin palidă, ea îşi continua serviciul, încerca să-şi uite supărarea cu bolnavii ei. Câteva infirmiere îşi băteau acum joc de ea şi-i făceau viaţa grea, de când Seteuil n-o mai apăra. Avusese cincisprezece zile de concediu. Dar n-avusese curajul să se ducă la ai săi, pentru că mama ei, văzând-o, ar fi ghicit.

— Merg sus, spuse Michel.

— A plecat.

— Cine?

— Micuţa Goyens, Evelyne.

— A plecat?

— Ieri seară.

— Unde?

— Nu ştiu.

— A plecat!

— Da. Alaltăieri seară a venit Beaujoin. A vorbit cu ea. Când a ieşit, am văzut-o plângând. Şi ieri dimineaţă m-a anunţat că pleacă. Ce ai, Doutreval? Nu ţi-e bine? Nu ţi-e bine?

— N-am nimic, spuse Michel cu greutate. N-am nimic. Mi-e cald... Am alergat...

Se înroşise foarte tare. Fruntea îi era udă de transpiraţie. Madeleine Daele încerca să-l încurajeze.

— Trebuie să fii rezonabil, Doutreval. Asta-i viaţa... Asta-i viaţa, ce vrei!

Ghicise. Ar fi vrut să-i spună ceva. Suferea pentru el, în propria ei nefericire.

— Da, da, şopti Michel.

Îşi scoase batista, îşi tamponă fruntea. Întrebă încetişor:

— Cum a plecat?

— Pe jos. La Angers. Cu valijoara ei.

Michel îşi imagină în gând, pe drum, silueta subţire, obosită, cu o valiză prea grea atârnându-i în mână.

— Voia să ia trenul? întrebă.

— Desigur.

— Fără bani! Fără nimic!

— Au pus mână de la mână. Bolnavele... I-au găsit ceva rufărie. O rochie veche... Aveam nişte pantofi uzaţi...

— Şi bani?

— Asta se aranjează întotdeauna, spuse Madeleine Daele, niţel încurcată.

— N-a lăsat nimic pentru mine? Niciun cuvânt? Nimic?

— Nimic.

Michel simţi că i s-a smuls ceva din inimă. Plecase! Fără un cuvânt, fără o adresă! Dispărută, înghiţită de lume, pierdută pentru totdeauna pentru el! Unde să se ducă? Unde s-o caute? Se mira el însuşi, dându-şi seama de durerea atroce, de vârtejul de mânie şi suferinţă ce-l cuprinsese. Ar fi vrut să strige, să plângă şi să lovească în acelaşi timp.

Totul în el refuza să accepte faptele, să creadă în ireparabil. Niciodată de-acum înainte! Niciodată! Ea va muri, el va trăi – întreaga viaţă – şi va muri şi el fără să se mai fi văzut vreodată! Asta stârni în el o revoltă a neputinţei, a furiei şi a disperării. Se aşeză pe o banchetă din vestibul, îşi prinse capul în mâini şi plânse cu suspine.

— Michel! Michel! Doutreval, dragul meu, puţin curaj! Puţină tărie! îl implora Madeleine. Plângea şi ea, pentru ea şi pentru el, răscolită de această durere, de această dragoste de bărbat pe care ea n-a ştiut s-o inspire. Îi dădu batista ei, puţină apă într-un castronaş. Căuta cuvinte, consolări.

— E mai bine. Pentru dumneata... Ea nu va fi nefericită... Se simţea bine. A plecat cu curaj. Hai, Michel! Michel!

Îşi amintea de Seteuil. Îi spunea lucruri care ei îi făceau rău:

— În fond, e mai bine aşa... Vei fi liber... Situaţia dumitale, familia...

El nu se liniştea. Şoptea încet:

— Insuportabil! Insuportabil! Ah! Insuportabil!

Ca şi cum suferinţa i-ar fi atins şi fiinţa fizică.

— Şi pe urmă, poate o vei regăsi... Cine ştie... întâmplarea.

Michel înălţă din umeri.

— Căutând... Mi-a cerut ora plecării trenurilor pentru Paris... Cine ştie? Poate s-a dus numai până la Amiens?

— Amiens?

— Cred că are ceva rude acolo...

— A vorbit ea de Amiens? insistă Michel.

Da, şi-amintea, Evelyne mai avea acolo o mătuşă, prin cartierul Saint-Leu, aşa ceva...

— Da, zise Madeleine. A întrebat-o pe măturătoare cam cât ar costa drumul de aici la Amiens, cu clasa a treia. Am aflat absolut din întâmplare.

Michel se ridicase. O privea pe Madeleine. Părea stingherită. Probabil că încercase, după plecarea Evelynei, să facă o mică anchetă discretă printre bolnave, femeile de serviciu, infirmiere, pentru a putea, după ce va fi făcut totul pentru a-l determina să renunţe, să-l ajute totuşi pe Michel s-o regăsească pe Evelyne, în cazul în care, printr-o minune, el ar fi fost totuşi un bărbat sincer.

Michel îi apucă amândouă mâinile:

— Eşti o fată grozavă, Madeleine! O fată grozavă! O fată grozavă!

Ar fi sărutat-o. Propria ei durere nu reuşise să-i înăsprească inima.

— Du-te, du-te, zise Madeleine Daele, eliberându-şi mâinile. Şi fii discret, da?... Îmi risc pâinea, dacă tatăl dumitale sau Beaujoin află...

— Voi avea imediat o explicaţie, îşi spuse Michel, părăsind sanatoriul.

Parcurse în câteva minute drumul spre casă. Fierbea de mânie şi de indignare. Vorbea singur, rostea dinainte cuvintele pe care le va spune nu peste mult, mergea din ce în ce mai repede.

Ajunse acasă. În vestibul, Mariette stropea câte puţin palmierii din vase. Îi văzu faţa, se înspăimântă.

— Tu eşti? Tu...

— Unde e tata? spuse el cu voce sugrumată.

— În laborator. Ce ai? Aşteaptă, Michel! Vreau să-ţi spun ceva! Am să-ţi explic...

Era la curent cu tot. Ludovic Vallorge o prevenise. El ştia povestea de la Beaujoin. Michel nu se opri, ieşi din vestibul. Ea lăsă jos vasul, îşi scoase şorţul, alergă în urma fratelui ei fără a reuşi să-l ajungă. El intrase în laborator. Groix şi Regnoult îl văzură intrând şi fură izbiţi de faţa lui crispată.

— Tata?

— În biroul lui, spuse Groix.

— Este ocupat cu raportul, adăugă Regnoult. Ne-a spus răspicat că nu vrea să vadă pe nimeni. Ăsta-i consemnul, bătrâne...

Îi bară drumul, cu braţele depărtate, pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios. Michel îl îmbrânci, trecu mai departe.

— Ia uite ce bădăran! strigă Regnoult.

Michel urcă scara. Intră, fără să bată, în cabinetul tatălui său.

Doutreval, cu un fişier mare deschis pe birou, cu sute de fişe întinse în faţă, însemna observaţiile cele mai tipice, în vederea unei comunicări pentru revista *Gallien*. Încruntă sprâncenele, ridică o faţă obosită, absorbită, absentă:

— Am interzis să fiu deranjat...

— Vin de la sanatoriu, spuse Michel.

— Ah! Tu eşti... Ce vrei?

Dar imediat spiritul îi reveni la realitate, la prezent. Îşi dădu înapoi fotoliul. Se răsturnă pe spate, scoase un oftat obosit, în faţa noii bătălii pe care o avea de purtat. Spuse încet:

— Vorbeşte. Te ascult.

— Mă întorc de la sanatoriu, repetă Michel.

— Mi-ai mai spus.

— Şi am aflat ce ai făcut. Îţi cer o explicaţie.

— Nu credeam că ar fi necesară o explicaţie, zise Doutreval cu o voce calmă, lovindu-şi una de alta frumoasele lui mâini albe, pătate cu roşu de la fucsină. Erai pe cale să te încăpăţânezi într-o nebunie enormă. Te-am oprit. Asta-i tot.

— Îţi dai seama că ai alungat din sanatoriu o nefericită pentru care acesta era ultimul refugiu, ultimul azil? Dă-ţi seama de răspunderea pe care ţi-ai luat-o. Arunci în stradă o fiinţă fără bani, fără putere.

— Îmi asum toată răspunderea, replică Doutreval cu o voce fermă. Dar mai întâi, eu n-am alungat pe nimeni. Tânăra a

plecat de bunăvoie. La cererea mea, Beaujoin a sfătuit-o să plece, fără s-o forţeze, fără s-o constrângă. Nici n-ar fi avut de altfel dreptul. Pur şi simplu i-a expus situaţia, i-a arătat drumul periculos pe care a apucat-o, răul pe care putea să şi-l facă şi să ţi-l facă. Ea a înţeles. Adaug că Beaujoin i-a oferit s-o trimită la Praz-Coutant în preventoriu, la 1.200 metri altitudine, în mijlocul Alpilor. Bineînţeles, eu plăteam călătoria şi adăugam la asta o indemnizaţie foarte rezonabilă. N-a vrut. O priveşte. Preferă să se descurce singură. E treaba ei. În orice caz, personal sunt foarte liniştit. Am siguranţa că am acţionat spre binele vostru, al amândurora.

Michel nu răspunse îndată. Doutreval îl crezu învins. Nu era obişnuit să-şi vadă fiul opunându-i-se.

— Haide, revino-ţi, Michel, spuse privindu-l drept în faţă. Aşa e cel mai bine. Ai încredere-n mine. Du-te în camera ta, nu te mai gândi la asta, totul s-a isprăvit în chip mai fericit decât puteai să-ţi doreşti. Acum lasă-mă, am mult de lucru...

Spera astfel să scurteze întrevederea. Se aplecă, îşi luă din nou tocul, deschise un nou sertar de la fişier. Dar gestul lui nu făcu decât să-l exaspereze pe Michel. De obicei, tatăl lui îl intimida. De data asta, indignarea şi durerea, amintirea Evelynei şi gândul la starea ei critică îl însufleţeau.

— Aşadar, spuse cu o voce căreia abia îi stăpânea tremurul, crezi că te voi lăsa să faci asta fără să protestez?

Tonul îl surprinse pe Doutreval. Michel nu-i vorbise niciodată aşa. Înălţă capul, îşi privi fiul, îl văzu palid tot, cu trăsăturile contractate de o mânie rece. Atunci, calm încă, lăsă jos tocul, puse din nou în sertar fişa pe care o scosese.

— Haide să vorbim, dacă trebuie, zise. Fie! Am stricat totul! Am oprit definitiv această afacere prostească. Nu tresări! Prostească! Îmi menţin cuvântul! Bietul meu băiat, tu abia ai trecut de douăzeci de ani. N-ai trăit cu adevărat. Nu ştii nimic. Eşti prea tânăr, n-ai iubit încă. Dai peste o femeie care-ţi suceşte capul, care te îmbată, te înflăcărează. Şi nimic nu mai contează. Laşi totul: familie, situaţie, viitor, sacrifici totul. Te-ai gândit la ce te aşteaptă? Vei decădea. Te vei căsători cu o fiinţă fără educaţie, fără cultură, fără familie, fără putere şi sănătate. Te înfunzi în mizerie. Cariera ţi-e zdrobită. Adio profesorat! Vei deveni medic de ţară, într-o văgăună pierdută, vei fi îngrijitorul unei femei acrite, îmbătrânite, fără frumuseţe, care nu-ţi va

putea da nici măcar un copil, care te va lega burduf, te va înnămoli, te va împotmoli odată cu ea şi pe care n-o vei mai iubi!

Este o mare durere pentru un tată, Michel, să-şi vadă copilul îndreptându-se spre catastrofă, să fie sigur de asta, pentru că a avut de o mie de ori exemplul ăsta în viaţă, şi să nu poată să-l oprească. Dragostea trece! Michel! Nu iubeşti numai o dată. Te consolezi de toate. Vei iubi de zece ori, cum am iubit şi eu de zece ori! Nu există dragoste absolută! Ţi-am mai spus-o. Suntem incapabili de aşa ceva, bietul meu copil! De ce nu pot să te fac să-ţi dai seama de asta? Michel, ăsta-i adevărul, singura realitate, asta pe care te fac s-o vezi! Atunci, de ce să-mi refuzi înţelepciunea? De ce să nu mă crezi? De ce să nu profiţi de ea chiar acum? Este totuşi îngrozitor să nu-ţi poţi face fiii să profite de experienţa ta. Ştii bine că te iubesc! Crede-mă, ascultă-mă, ai încredere în mine... Ce să-ţi zic! Ce să-ţi zic ca să-ţi deschid ochii, ca să-ţi cruţ toate aceste suferinţe? Crede-mă, deci, Michel. Crede-mă, pentru că te iubesc mai mult decât orice! Eu am trăit, sunt bătrân! Dragostea nu contează. Nu se clădeşte o viaţă pe o dragoste de la douăzeci de ani.

Strigătul îl emoţionă pe Michel. Se simţea la tatăl său o asemenea îngrijorare, o asemenea siguranţă că este în posesia adevărului, o astfel de dorinţă de a convinge, o bună-credinţă, o sinceritate atât de profunde în aspra lui concepţie despre viaţă şi dragoste, o asemenea durere de a nu fi înţeles, încât tânărul, înduioşat, simţi dispărându-i mânia.

Nu se înţeleseseră, asta era tot. Aici era problema. Michel mai spera încă să-şi convingă tatăl. Încercă să se explice, să se limpezească el însuşi în faţa lui Doutreval:

— Mă judeci greşit, spuse el. Nu vezi aici decât o biată aventură sentimentală. Tată, nu-i vorba de aşa ceva. Încearcă şi tu să înţelegi. Ţi-o jur: dacă aş şti că nenorocita asta şi-ar putea găsi fericirea fără mine, aş lăsa-o să plece! I-aş spune adio fără să-mi pară rău! Mi-aş relua viaţa de unde am lăsat-o, ca uşurare, în ciuda durerii mele... Dar nu pot! Ea are nevoie de mine. Nn vreau s-o părăsesc! Nu trăieşte decât prin mine. În toată viaţa ei nenorocită, nu m-a găsit decât pe mine. Eu singur o mai ţin pe pământ. Răscumpăr totul, mântui totul, pentru ea. Dacă mai crede în ceva, în mine crede. Este absurd, caraghios... Eu, care nu sunt decât un neputincios... dacă ar şti ea!... Dar

asta e. Ea crede în mine. Dacă o părăsesc, totul se prăbuşeşte! Ce-ai vrea să se întâmple cu ea? Va muri, fără nicio îndoială. Nu pot accepta asta. Nu pot s-o părăsesc. La urma urmelor este o nevinovată, o victimă. N-am curajul s-o mai fac şi eu să sufere. Aş suferi prea mult... eu însumi. Orice, dar nu suferinţa asta.

Doutreval se ridicase, drept, palid în costumul lui gri-albăstrui, şi se sprijinea de birou pe partea piciorului rupt. Spuse:

— În fond, îţi lipseşte curajul.

— Poate.

— Nu credeam asta despre tine. Gândeam că eşti un individ puternic, capabil să-şi clădească viaţa peste orice obstacole. Speram să te văd într-o zi un bărbat liber, realizat, neavându-se ca scop decât pe sine însuşi.

— Am crezut că se poate.

— Chiar se poate.

— Nu pentru mine. Nu pot merge până la capăt, să sacrific totul pentru mine. E prea greu. Îmi ceri prea mult.

— Atunci, în final, zise Doutreval, mă sacrifici pe mine...

Aşteptă un răspuns. Acesta nu veni. Tăcerea îi sfâşie tatălui inima. Încet, şchiopătând, Doutreval merse până la fereastră, privi afară bătând darabana cu degetele în geam.

Când se întoarse, avea ochii puţin roşii. Michel cunoştea puterea de stăpânire a tatălui său. Această simplă urmă de emoţie îl răscoli.

— Tată, spuse, iartă-mă. Uite unde am ajuns! Sunt la capătul puterilor! Nu mai pot să lupt! Nu mai pot! Sunt luni de când mă chinui între ea şi tine! Poate ai dreptate, sunt laş, fie, iubesc, pur şi simplu, şi mă amăgesc cu cuvinte... Dar tu ai fost întotdeauna bun cu mine! Iartă! Acceptă! Sunt tânăr, n-am trăit destul pentru a fi un dur. La vârsta mea, nu poţi fi atât de tare încât să-i aduci suferinţă fiinţei pe care o iubeşti... Indiferent ce s-ar întâmpla, te voi binecuvânta, tată, şi-mi voi aduce aminte toată viaţa că ţi-a fost milă de mine, de tinereţea mea! Voi fi răspunzător pentru tot, nu-ţi voi reproşa niciodată nimic, iau toată greşeala asupra mea! Tată! Nu mai eşti uman când vezi prea mult cu inteligenţa. Aminteşte-ţi, şi tu ai fost tânăr... Mă iubeşti, lasă-te înduplecat... Dac-ai putea înţelege cât am suferit până acum!

— Şi eu, şopti Doutreval, livid. Crezi că eu n-am suferit? Să fi crescut un fiu...

Vocea i se înăspri. Se îndreptă, respiră anevoie sprijinit de birou. Tuşi.

— Hai, bine, spuse cu o voce hotărâtă. Fără sentimentalisme. Discutăm de o jumătate de oră şi ne învârtim în cerc. Care-i hotărârea ta?

— Hotărârea mea?

— Da.

— Spune tu...

— Ai de ales. Ca şi ieri, ca întotdeauna: Ea sau noi.

— Atunci... Atunci, şopti Michel, nu accepţi... Refuzi...

— Baţi câmpii! spuse Doutreval. Tu eşti cel care trebuie să asculte. Ea sau noi!

O paloare lividă invadă faţa pătrată, bună, cam masivă a lui Michel. Îşi privi tatăl o clipă, într-o tăcere care căpătă ceva solemn. Şi, încetişor, se duse să-şi ia pălăria, pe care o pusese pe lespedea albă a unei mese de faianţă, o şterse cu mâneca, cu un gest maşinal şi meticulos şi se îndreptă spre uşă.

— Pleci? strigă Doutreval.

Michel întoarse spre el o faţă descompusă.

— Pleci? spuse din nou Doutreval.

— Ce altceva vrei să fac? murmură Michel, aproape umil.

Doutreval îl privi o clipă mut. Se simţea tot ce ar fi vrut să spună, tot ce însemnase fiul lui pentru el, tot ce Michel răscolise în el. Strigătul paternităţii sale sfâşiate... Prea multe lucruri, prea dureroase, prea adânci, prea tăinuite... Avu un gest de disperare şi de violenţă, se smulse suferinţei sale, strigă:

— Ei bine, fie! S-a isprăvit! Poţi pleca!

Şi cum Michel mai şovăia încă, repetă cu un fel de mânie:

— Du-te! Du-te odată!

Michel merse până la uşă, o deschise încet, ieşi. O închise în urma lui. Avu siguranţa că-l auzise strigând:

— Michel!

Inima îi tresări de speranţă. Deschise din nou uşa.

— Tată! M-ai chemat?

În picioare, cu faţa la fel de descompusă ca cea a fiului său, Doutreval îl privi o secundă, rătăcit.

— Nu! strigă el. Nu! Poţi pleca!

Pe coridor, trecând prin faţa uşii de la camerei Mariettei, Michel se găsi brusc în faţa surorii lui. Îl pândise, ieşise chiar

când trecea. Ghici că ea ascultase pe coridor cearta lor. Faţa ei răvăşită o mărturisea.

Îl apucă de braţ:

— Michel! Nu pleca! Nu poţi face asta! Te implor, Michel!

El se eliberă încetişor. Spuse din nou, mecanic, cuvintele tatălui lui:

— S-a isprăvit... Lasă-mă... S-a isprăvit...

În camera sa, strânse la întâmplare haine, rufărie. Le îndesă la grămadă în valiză, cu gesturi repezi şi stângace. Trase atât de brutal chinga sacului, încât cureaua puternică se rupse dintr-odată. Mâinile lui mari, tremurătoare, ar fi îndoit fierul în clipa aceea fără ca el să-şi dea seama.

Îşi puse pe cap pălăria de fetru gri, îşi luă pe umeri impermeabilul, apucă valiza şi ieşi.

Chiar când ajunse la scară, Mariette îl prinse din urmă. Îl îmbrăţişă ca o nebună, îi puse în mână ceva şi fugi plângând. El văzu ceva mai târziu că-i dăduse toate micile ei economii de fată: cincisprezece hârtii de o sută de franci.

Soneria telefonului îl scoase pe Doutreval din reveria lui dureroasă. Rămăsese în cabinet, în picioare, sprijinit de birou, nemişcat, gânditor.

Înaintă spre telefon. Şchiopăta foarte tare de data asta, mult mai tare ca de obicei. Ridică receptorul.

— Alo?

Propria voce îi păru ostenită.

— Tu eşti, Jean?

Recunoscu vocea prietenei sale Jeanne Chavot. Răspunse cu greutate:

— Da.

— Vii în seara asta?

— În seara asta?

— Da, la mine. Sunt liberă.

— În seara asta?

Dintr-odată ideea de a o vedea pe Jeanne Chavot îi devenise de neîndurat.

Trebuia să vorbească, să explice umilitoarea aventură a lui Michel, să mărturisească această suferinţă pe care Doutreval nu şi-o putea stăpâni şi care-i măcina orgoliul.

— Ei? Ce ai? Nu răspunzi, Jean?

— Trebuie să-ţi spun... Nu mă simt foarte bine în seara asta...

— Nimic grav?

— Nu... Nu... Un început de gripă... Dar mă simt doborât. Voi încerca să trec mâine seară pe la *Progres*.

— Perfect. Ai grijă de tine, iubitule...

— Mulţumesc.

Închise cu un suspin, eliberat. Până mâine îşi va fi recăpătat forţele, va fi devenit el însuşi, va putea să-i ofere Jeannei, explicându-i totul, imaginea unui bărbat puternic, stăpân pe el.

Pe scară, auzi pasul Mariettei. Urca. Bătu la uşă, intră, îl văzu în picioare, în lumina slabă, sprijinit în continuare de masă, puţin încovoiat, cu o înfăţişare obosită şi neîncercând să-şi ascundă oboseala. Nu îndrăzni să spună nimic, se apropie mult şi-şi puse mâna pe umărul tatălui ei. Doutreval înţelese că totul se terminase. Inima i se înmuie, merse încet, şchiopătând, să se aşeze în fotoliul lui, îşi prinse capul în mâini, ascunzându-şi ochii.

Mariette alergă la el, se aşeză pe birou, îi luă mâinile, i le sărută. Plângea, alături de el, îi ţinea mâinile, fără să spună un cuvânt, pierdută, chinuită de această durere împotriva căreia nu putea face nimic. În cuvinte puţine, Doutreval îşi uşura inima, îi destăinuia fiicei mai mari, primei născute, tot ce pudoarea îl oprise să strige mai devreme fiului, îngrozitoarea suferinţă a paternităţii sale sfâşiate, distruse.

— A plecat... M-a părăsit... Nu ştie cât poate suferi un om pentru copiii lui! Vezi tu, Mariette, e prea tânăr. Nu are şi el un copil, nu ştie cum e. Nu ştie ce înseamnă să fii tată!

Şi tot ce visasem! Toate speranţele, toate proiectele mele, toată această muncă de zece ani în legătură cu convulsioterapia, în fond era pentru el... Pentru a-i deschide drumul... M-a decepţionat de sute de ori... N-a prea muncit, s-a distrat prea mult... Este întrucâtva şi din vina mea, l-am răsfăţat prea mult. Am fost mai îngăduitor cu el decât cu tine, Mariette... I-am dat prea mulţi bani, îmi spuneai tu, aveai dreptate... Ce vrei, n-am ştiut niciodată să suport să-l văd dorindu-şi ceva. O ştia. Uneori m-a „şantajat”... Îmi dădeam seama, dar nu-l puteam refuza. Era singurul meu băiat, ce vrei!... Nu mai avea mamă. A pierdut-o atât de tânăr, aminteşte-ţi... Trebuia să-l răsfăţ puţin... să-l iubesc ca o mamă. L-am iubit prea mult, da. Nu mă gândeam decât la el, peste tot vorbeam de el. Ştia asta,

mă cunoştea. Când un student voia să obţină ceva de la mine, începea prin a-mi vorbi despre Michel...

Slăbiciunile lui, prostiile lui, le ascundeam de toţi. Chiar de tine, chiar de el. Câte şotii a făcut pe care le-am ştiut, pe care le-am acoperit fără să zic nimic! Câte procese pentru exces de viteză cu Renault-ul! Treceam pe la Prefectură... Geamurile sparte la veranda vecinului, ţi-aminteşti? Nu fusese mătura servitoarei... El o făcuse vrând să patineze pe geamuri... La cincisprezece ani, ce vrei! Am plătit, fără să-i spun lui ceva... Şi poveşti mai grave, pe care le-am ascuns, pe tăcute, ca lui să nu-i fie ruşine în faţa ta şi a mea. Mica Raymonde, camerista, ţi-o aminteşti? Am dat-o afară pe nepusă masă... Ştiam de ce... N-am zis nimic, am convins-o să plece, asta a fost tot... Aş fi suferit prea mult să-l văd pe Michel ruşinat în faţa mea... M-ar fi durut mai mult decât pe el! De parcă el aş fi fost eu...

Din cauza lui nu m-am recăsătorit niciodată! Tu n-ai fi zis nimic, erai curajoasă şi bună, Mariette, tu înţelegeai tot, ştiai să fii raţională. Fabienne era prea mică, ar fi acceptat totul! Numai el conta... Şi nu voiam să sufere, să se revolte, să fie nefericit. Mi s-au propus destule partide, îţi dai seama. Am întâlnit o mulţime de femei... Nu m-am legat niciodată. Îmi spuneau: „Într-o zi, fiul dumitale te va părăsi, se va căsători, te va uita!”

O, ştiam prea bine! Dar eram de acord. Ce femeie, cu toată dragostea ei, ar fi putut înlocui firava lui afecţiune, scurtă, dezamăgitoare, fragilă, egoistă, dar pe care o preferam totuşi faţă de tot restul...

Nu m-am înţeles niciodată pe mine însumi! Nu cred în nimic... Sunt sigur că după moarte nu mai e nimic, că suntem neant. Îmi place să trăiesc, îmi place viaţa mai mult ca orice. Şi totuşi, aş fi murit cu dragă inimă, Mariette, imediat, dacă mi s-ar fi spus: „Dă-ţi viaţa, ca el să fie fericit...”

Capitolul al şaptesprezecelea

A doua zi dimineaţa, Michel sosea la Paris. La ora unu după-amiaza lua trenul spre Amiens.

Era la începutul lui decembrie. Dăduse îngheţul. Trenul alerga spre infinit, traversa în goana lui directă şi necurmată podişurile triste ale Picardiei. Vremea era senină, adumbrită abia la orizont

de o uşoară pâclă. Din cerul cenuşiu, spălăcit, uniform, cădea o lumină albă şi blândă, cernută parcă printr-o pânză uriaşă.

Cât vedeai cu ochii se întindea podişul picard, monoton, străbătut de brazde şi de pajişti dezgolite de iarnă, ici şi colo cu clădirile unei mari ferme singuratice, coşul unei fabrici de zahăr, marele schelet metalic al unei eoliene, cadru subţire, o roată ciudată de oţel cu palele învârtindu-se încetişor în bătaia vântului molcom. Foarte departe, în vârful unei movile sau agăţându-se de coastele unei coline, masa neagră, înaltă, a unei păduri dese şi compacte, rămasă acolo ca martor şi ultim vestigiu al unui codru altădată stăpân al acestui pământ. Undeva, din scobitura unei văi, se înălţa clopotniţa dintr-un sat ce nu se zărea, cuibărit lângă râu, aproape de această apă preţioasă şi rară pe care podişul n-o dăruie. Pe alocuri, o carieră abandonată străpungea un colnic, îl surpa într-o spărtură largă, albă. Nu se mai lucra în ea. Nu rămăsese decât o baracă, o cantină şubredă, nişte şure gata să se prăbuşească şi câteva cărucioare, câteva tomberoane, butoaie de apă, la poalele unui grohotiş de piatră calcaroasă. Aproape peste tot, creta, schelet tare, colţuros, se reliefa sub stratul subţire de humus şi apărea goală, uscată, stearpă, sfâşiind veşmântul vegetal artificial şi fragil pe care omul îl menţinea cu trudă. Peste toate acestea se înstăpânise decembrie, cu promoroaca, cu cenuşiul şi marea lui tăcere. O pojghiţă îngheţată împodobea crestele brazdelor, ca o spumă albă. Gerul înţepenea şi făcea să trosnească iarba uscată şi parcă arsă, care acoperea rambleurile căii ferate şi pajiştile. Un stol de corbi se ridică de la pământ la trecerea expresului şi se împrăştie, greoi, pe cer, într-un nor gros, funebru.

Trenul străbătea acest peisaj melancolic, lăsând în urmă o avalanşă ca de zăpadă de fum alb, uneori cu un ţipăt lung şi ascuţit ce spărgea tăcerea.

Pe culoar, în picioare, Michel privea prin geam câmpurile deja îngheţate şi moarte, mai aspre şi mai severe decât Anjou-ul său, încălzit încă de soarele de toamnă. Era abătut şi înfrigurat. Petrecuse noaptea în tren şi nu dormise deloc. Creierul lui surescitat răsucea de douăzeci şi patru de ore aceleaşi gânduri, aceleaşi imagini şi reflecţii haotice şi neliniştite. Hotărârea pe care o luase, lovitura de pumnal dată tatălui său, supărarea Mariettei, aventura în care intra, prezicerile lui Doutreval, viitorul care-l aştepta, din toate astea nu mai era acum în el

decât o mare oboseală, o învălmăşeală de planuri, de temeri şi nelinişte, şi dincolo de acestea, înăbuşită şi totuşi foarte clară, o constantă obsesie: amintirea cuvintelor crude ale lui Doutreval:

„Te credeam un om liber... Eşti lipsit de curaj...”

Toate astea îl posomorau, năşteau în el îndoiala, tulburarea. Cu fruntea sprijinită de geam, urmărea fără să vadă fuga peisajului în amurg. Se cufundase în visarea lui amară, jalnică, conştiinţă speriată în faţa propriului nihilism, incapabil să meargă până la capătul egoismului său şi acuzându-se de laşitate, pierzând până şi putinţa de a discerne între bine şi rău.

Puţin înainte de ora trei, în depărtare apăru Amiens, în adâncul văii râului Somme. Fumegos şi întunecat, oraşul se întindea de-a lungul fluviului care-l strângea şi-l apăra cu nenumăratele lui braţe. Un nor greu, de culoarea funinginei, se târa deasupra oraşului şi-l întuneca. Dominând uniformitatea cenuşie a acoperişurilor, se înălţau, pătrate, gemene, cele două turnuri masive ale catedralei. Dosul enorm de ardezie al acesteia se bomba ca o monstruoasă spinare. În spatele turnurilor, ţâşnea săgeata înaltă, lungă, exagerat de subţire prin contrast cu cele două turnuri de piatră.

De la înălţimea rampei, Michel avu astfel sub ochi, câteva secunde, toată această vastă perspectivă. Pe urmă trenul coborî spre centru. Oraşul se cufundă sub povârniş şi dispăru.

Câteva minute mai târziu, Michel ieşea din gara Amiens.

Evelyne îi spusese cândva, din întâmplare şi foarte neprecis, numele cartierului în care locuia mătuşa ei, în spatele catedralei. Şi-l aminti acum. Ştia de asemenea că ea se numeşte Jeanne Lallier, că are şapte copii. La ea voia să se ducă, sigur că va obţine informaţiile care-i trebuiau. Un poliţist îi arătă drumul. Ajunse în faţa catedralei şi o luă la stânga. Ocoli bazilica enormă şi se înfundă într-una din străduţele sordide, pline de cabarete, hoteluri jalnice, camere mobilate şi case de prostituţie, care făceau de ocară întreg cartierul. În uşile cabaretelor, fete uşoare, decoltate, expunându-şi cărnurile în ciuda frigului, îl priveau trecând. Ici şi colo intra în câte o prăvălie să se intereseze. În cele din urmă, un poştaş îi declară că o cunoaşte perfect pe Jeanne Lallier, şi-i dădu adresa: locuia în spatele bisericii Saint-Leu, la etajul al treilea al unei case pe care i-o descrise.

— O să vedeţi: jos, în pivniţă, este un cizmar. Are o colivie cu cintezoi chiar deasupra intrării.

Michel mulţumi şi-şi continuă drumul. Ajunse în spatele bisericii Saint-Leu. Aici, pe o stradă largă, dar foarte aglomerată, cu prăvălii mizere, lăzi de gunoi, uşi deschise înspre coridoare întunecate şi scări murdare ducând spre cine ştie ce încăperi mizerabile, recunoscu dugheana cizmarului cu o colivie deasupra uşii, în care se ciuguleau doi cintezoi orbi.

Michel se aplecă asupra răsuflătorii şi-l întrebă pe cârpaci.

— La trei, confirmă omul.

Michel o luă spre uşă şi urcă.

Pe palierul etajului trei, strâmt, pătrat, mare doar cât să te poţi învârti în el, se opri în faţa uşii. Inima îi bătea nebuneşte. Acum era sigur că n-o va găsi pe Evelyne, că era imposibil, că ar fi fost prea simplu, prea uşor. O să i se deschidă şi o să i se spună:

— Nu, domnule, nepoata mea nu este aici...

Era sigur. Aproape dori să plece fără să mai întrebe.

Rămase astfel treizeci de secunde, cu mâna ridicată, gata să bală cu degetul şi neîndrăznind. În spatele lui, o lucarnă arunca în casa scării o lumină murdară, arăta rapănul zidurilor, la înălţimea balustradei, şi dărăpănarea uşii şi a lambriurilor de lemn pictate şi unsuroase. De jos urca un miros de bucătărie şi de urină.

Şi dacă ea era acolo? Dacă avea să-i deschidă chiar ea? Ce-i va spune? Ce o va întreba? Cum să-i explice? Cum să-i zică Evelynei:

„Am venit, am venit la tine, să împărţim mizeria. Mă vrei?”

Va spune nu. Îl va respinge. Îl va considera nebun. Nu se putea să nu-l respingă.

Rămăsese acolo, pe palier, privind maşinal în jurul lui, simţind cum îi bătea inima de teamă. Dintr-odată se hotărî, bătu la uşă.

Se auzi un târşâit de papuci pe duşumea, un pocnet de zăvor. Tulburat, Michel aştepta. Se deschise uşa. Pe fondul întunecat al unei bucătării înţesate de rufe proaspăt spălate, atârnate la uscat, apăru o femeie bătrână, cu faţa galbenă, cu părul sur.

— Domnule... se bâlbâi ea cu o vagă nelinişte, cu teama aceea continuă a omului umil în faţa necunoscutului, domnule, ce doriţi?

— Sunteţi doamna Lallier? zise Michel, cu voce răguşită.

— Da.
— Aveţi o nepoată Evelyne Goyens?
— Da, domnule...
— Locuieşte aici?
— Nu, domnule...
Încercă o uşurare de nedescris, gândindu-se că ea nu era acolo, că nu avea să se ivească pe neaşteptate.
— Administraţia spitalului m-a trimis. Domnişoara Goyens a părăsit sanatoriul din Mainebourg.
— Da, domnule, sper că nu e nimic grav.
Michel o simţea speriată, temătoare.
— Nu, nu, zise. Vreau numai să ştiu dacă s-a internat în alt spital.
— Nu, nu, domnule, spuse bătrâna. Pentru moment, nepoata mea se va îngriji singură. S-a întors alaltăieri.
— Este aici?
— Nu, domnule. Este la ea acasă. A închiriat o cămăruţă care tocmai se eliberase. Are noroc. S-a dus la muncă ieri dimineaţă, domnule, a găsit de lucru.
— De lucru?
— Bucăţi de pânză de curăţat de noduri, acasă.
— Deci, nu locuieşte cu dumneavoastră?
— E prea strâmt, domnule... Mai am încă patru copii cu mine. Şi nu sunt decât două camere. Aş fi luat-o. N-a vrut ea...
— Atunci unde locuieşte?
— Strada Engoulvent, la nr. 27, primul etaj. La doi paşi de aici...
— Mii de mulţumiri, doamnă. Iertaţi-mă.
— Nu-i nimic, nu-i nimic. Oricând, cu plăcere... Dumneavoastră... Eu... Sluga dumneavoastră.
Se încurca în scuze.
El se regăsi în stradă, cu tâmplele zvâcnind. Aerul rece îi făcu bine. Continua să ţină pălăria în mână.
Cu capul descoperit, cu pardesiul deschis, merse la întâmplare, pe trotuar, până când un băieţel îi arătă drumul.
Strada Engoulvent, gang gâtuit şi medieval, cu maghernițe întunecoase, se întindea de-a lungul unui canal îngust, un braţ al Sommei strâns între două ziduri de cărămidă, pe fundul căruia curgea, printre pietre, cratiţe şi fiare vechi, un fir iute de apă verde, uimitor de limpede. La capătul străzii, un mic pod de

granit, foarte arcuit, traversa canalul, legând şoseaua de un capăt al bisericii Saint-Leu. Numărul 27 era acolo, foarte aproape de micul pod. Un coridor ducea la scară. Michel urcă în tăcere, foarte repede, dus ca de o forţă străină. Nu simţea nici teamă, nici nelinişte. Mergea drept înainte, purtat de o nerăbdare delirantă. La etajul întâi, două uşi. Una purta un nume necunoscut pe un cartonaş slinos. Bătu la cealaltă. Recunoscu singur cele două bătăi scurte pe care le făcea altădată, în pavilionul de tratament, în uşa Evelynei. Ştiu că şi ea le-a recunoscut. Şi fără să mai aştepte, răsuci mânerul, intră.

Camera, pardosită cu lespezi roşii, era scundă, curată şi goală. Într-o sobă mică de fontă ardea o flacără scurtă. Pe masa acoperită cu o muşama prinsă în pioneze se afla o pâine începută. În faţa ferestrei, un pupitru grosolan de lemn alb, pe care era desfăşurată o bucată mare de stofă galbenă, întinsă pentru „curăţare”. Şi în faţa acestui pupitru, aşezată, primind în plin prin fereastra cu briz-brizurile date în lături lumina palidă a cerului de decembrie, Evelyne Goyens, întoarsă pe jumătate spre uşă, încremenită, aştepta, albă la faţă. Ochii ei mari, negri, ochi de animal speriat, îl fixau imobili pe Michel. Nu făcu nicio mişcare, nu zise niciun cuvânt. S-ar fi spus că nu mai avea putere.

El spuse încetişor.

— Evelyne!

Îl privea venind, aşezată, cu gura deschisă, mută, şi se făcu mai albă. Încet, pieptul ei încovoiat se îndreptă, îşi lăsă capul pe spate şi închise blând ochii. Penseta de metal îi scăpă dintre degete, căzu pe pardoseală cu un sunet cristalin.

— Evelyne!

Se repezise spre ca, îi striga numele cu o voce sugrumată, sălbatică. S-ar fi spus că vedea limpede, dintr-odată, că avusese, regăsind-o pe Evelyne, certitudinea bruscă şi orbitoare de a fi găsit calea dreaptă. Punea în acest strigăt mărturisirea tuturor suferinţelor, bătăliilor şi a dragostei sale, mai puternică decât orice şi învingătoare, care a biruit asupra lumii, asupra oamenilor, asupra îndoielilor şi asupra lui însuşi. N-ar fi putut să spună altceva. Aduna o nemărginire de devotament, de tandreţe, de milă, toată nebunia eroică a sacrificiului său în acest singur nume, strigat ca o chemare.

Simţea că şi ea înţelege asta.

— Evelyne!

O întreagă viaţă, întreaga lui viaţă o arunca la picioarele ei, strigându-i numele. Se repezise spre genunchii ei, îi înconjurase cu amândouă braţele. Îşi ascundea capul în poala Evelynei, suspinând, sufocându-se, scuturat de un plâns convulsiv şi răguşit. Îi apucase mâna îngheţată şi i-o ţinea între ale sale. I-o acoperea cu sărutări şi lacrimi. Cu ochii închişi, lividă ca o moartă, ea nu se mişca, nu scotea niciun cuvânt.

— Evelyne! Evelyne! Mă vrei? Mă vrei? Mă vrei?

Ea clătină din cap, scoase un suspin deznădăjduit. Şi cu un gest nespus de obosit, resemnat şi trist, îşi puse mâna liberă, mâna ei mare, rece, slabă şi blândă, pe ceafa lui Michel, ca pentru a-i spune că-l acceptă în sărăcia ei.

PARTEA A DOUA

Capitolul întâi

— Nu te mai frământa atât! zise Evelyne. Du-te să-ţi rezolvi treburile. În timpul ăsta eu voi face curăţenie.

Michel privi în jurul lui camera mobilată pe care o închiriaseră, în spatele Gării de Nord. Căsătoriţi în ajun la Amiens, sosiseră dimineaţa în Capitală.

Camera era la etajul al patrulea, joasă, cu tavanul murdar, cu tapete îngălbenite, cu podeaua de lemn pătată, însemnată cu arsuri negre în jurul godinului. Un pat vechi de mahon lăsa să curgă prin toate încheieturile rosătura de cari. Deschizând fereastra, Michel agăţă o bucata de tapet şi, câteva momente, un praf gros înecă totul. Afară se întindea un orizont de acoperişuri de zinc, de coşuri de tablă fumegânde. În clădirea din faţă, alte camere mobilate, alte ferestre în care se cufunda privirea lui Michel. Ici o femeie aprindea soba şi aceasta arunca o lumină roşie în amurg. Alături, trei negri, în jurul unei lumânări, goleau sticle de vin. Ceva mai departe, cu coatele pe bara de sprijin, un „sidi” încă negru de cărbunele din uzină, cânta nostalgic la armonică arii din ţara sa, şi în camera de deasupra o fetiţă spăla rufe, într-un lighean aşezat pe două scaune. Michel închise fereastra, se scarpină pe pulpa piciorului, invadată deja de purici, îşi luă pălăria şi anunţă:

— Mă duc să-i caut pe Norf sau pe Tillery.

Profesorul Norf nu era în laboratorul lui. Era naşul mamei lui Michel. Deşi nu-l mai văzuse pe bătrânul profesor de la moartea acesteia, Michel conta pe sprijinul lui. Puţin decepţionat, tânărul luă metroul şi coborî la Bastilia, pentru a se duce să-l vadă pe Tillery.

Îl găsi acasă pe vechiul lui prieten. Tillery primi fără emoţie ştirea despre căsătorie.

— Ei bine, o să-ţi termini medicina la Paname! spuse. Am prieteni studenţi, vei intra îndată în familie!

Îi dădu lui Michel veşti despre prietenii lor. Căsătorit în Nord, Seteuil prospera, venea la Paris aproape în fiecare lună să facă o plimbare. Şi Santhanas, medic într-un sat normand, câştiga mulţi bani. Aici nu era niciun farmacist. Santhanas se instalase aici ca „profarmacist”, vindea drogurile pe care tot el le

prescrisese, şi nu pregeta defel în scrierea reţetelor. De două luni în satul vecin se instalase un farmacist. Dar Santhanas îi făcea viaţa grea şi-l împiedica să vândă, neprescriind bolnavilor săi decât preparatele pentru care şi-au rezolvat monopolul medicii profarmacişti.

— E foarte mulţumit! spunea Tillery. Cu siguranţă că antreprenorilor de pompe funebre le merge bine în Normandia!

— Şi tu? întrebă Michel. Te descurci?

— Foarte bine. Clientelă dintre muncitori. E fidelă. Bineînţeles, nu se plăteşte. Dar nu poţi să le ai pe toate... Mă descurc, adăugă el, cu un surâs stânjenit.

Vorbiră de Evelyne, de sănătatea ei.

— Tuberculoză, zise Tillery. Du-te să-l vezi pe Domberlé. Conduce un pavilion în sanatoriul din Saint-Cyr. Un tip extraordinar! Are el o metodă care reuşeşte. Îi trimit la el pe bolnavii mei dificili, dar de bună-credinţă. Du-te să-l consulţi, încearcă s-o internezi pe nevasta ta în pavilionul lui. Dacă nu este prea târziu, te va scoate din belea.

Vorbiră despre căsătoria lui Tillery, despre căminul lui.

— Un adevărat rai, declară Tillery. Evident că de mult timp am rămas cu coada mâţei în mână, tot trăgând de ea. Dar, har Domnului, soacra mea lucrează în alimentaţie. Are o mică băcănie. Bătrâne, asta ne-a ajutat nemaipomenit la început, să-mi iau cartofii şi cafeaua pe credit de la ea.

— N-aş fi crezut niciodată că ai făcut o căsătorie din interes! glumi Michel.

Doamna Tillery în persoană, sosind în cabinet, le întrerupse convorbirea. Era o femeie micuţă, durdulie, plăcută şi proaspătă, care se înroşi ca sfecla când Tillery, cu un aer teribil de mândru, anunţă că ea era într-o astfel de poziţie, încât puteau spera să vadă numele Tillery trecând asupra unui moştenitor care avea să se nască foarte curând.

— Şi care se va numi Charles! adăugă.

— Numai să nu fie o fată, observă Michel.

— Nu va fi fată! îl încredinţă Tillery cu un orgoliu şi o siguranţă la care Michel nu mai avu ce zice.

Doamna Tillery, „Iubiţica”, îi spunea Tillery fără urmă de ruşine, voi cu orice preţ să-l convingă pe Michel să mănânce cu ei. Arătă ce are în plasă, întinzând pe biroul soţului ei, printre

reţete, pense, tensiometre şi stetoscoape, toate proviziile pe care le aducea: ouă, spanac fiert, mere, brânză.

— Şi toate astea, fireşte, provin de la mămica! spunea Tillery, muşcând în acelaşi timp dintr-un măr şi o bucată de brânză. E nemaipomenit! Şi încă ne invită în fiecare duminică să halim! Mi-ar fi ruşine, dac-aş fi în stare să roşesc de ceva. Dar până-n patru, cinci ani, o să-i cumpăr un conac în Anjou. Cu o livadă mare. Pentru toate merele pe care o să mi le mai dea până atunci. În regulă! Haleşti cu noi. Cum, nu? Nici nu discut! Nu-i nimic de făcut!

Michel trebui să se opună cu energie lui Tillery şi nevestei lui, să le explice că Evelyne îl aştepta, că se va nelinişti. Atunci doamna Tillery voi cu orice chip ca Michel să ia măcar nişte mere pentru Evelyne; smulse cu indignare, şi cu preţul mai multor sărutări aprig disputate, ce mai rămăsese din brânză în mâinile lui Tillery şi dispăru în bucătărie. Tillery îl conduse pe Michel până pe palier, tocmai când un client sosise şi suna. Trebuia să vezi aerul dintr-odată grav şi serios al micului Tillery, roşu încă de pe urma luptei cu „Iubiţica”, în vreme ce-şi introducea bolnavul în sala de aşteptare. Îi mai făcu o dată cu ochiul, de după ochelari, lui Michel, îi făcu un semn cu mâna, închise uşa.

Michel se întoarse acasă. Fericirea lui Tillery îl bucura şi-l emoţiona, dar îi crea în adânc şi un fel de melancolie inexplicabilă, când se gândea la el însuşi. Un fericit, acest Tillery. Datorii, dar sănătate, tinereţe, un copil pe drum, promisiunea unei vieţi... Michel îşi revedea cămăruţa lui, mizera cameră mobilată. Şi numai la acest gând simţea, fără s-o mărturisească, o vagă temere, ceva ca un soi de tristeţe la gândul magherniţei pe care avea s-o regăsească. Alungă aceste gânduri. Şi deschizând uşa locuinţei, avu o senzaţie teribil de fericită: Evelyne curăţase camera, trăsese perdeaua, aprinsese lampa cu gaz, făcuse din nou patul, înlocuise cuvertura cu pete suspecte cu propria lor cuvertură de voiaj. Focul duduia. Mere coapte sfârâiau în cuptor şi mirosea frumos. Pe măsuţa înviorată de un şervet de toaletă întins în chip de faţă de masă, aşteptau două farfurii strălucitoare, sub cercul roşu de lumină al lămpii. Pe cămin, fotografia lui Michel într-o mică ramă de carton cusută cu fir de mătase care data de pe vremea sanatoriului. Totul devenise curat, aproape intim, aproape vesel.

„Nu m-aş fi gândit la toate lucrurile astea”, îşi zise Michel privind faţa de masă, cuvertura de pe pat, fotografia de pe cămin.

Cunoscu acum forţa pe care o dă experienţa sărăciei. Şi începu s-o admire pe Evelyne.

A doua zi, se duse să-l caute pe profesorul Norf. La capătul facultăţii de medicină, după ce parcurse o serie de coridoare din ce în ce mai murdare, Michel ajunse într-o curte închisă de un zăplaz putrezit şi mărginită de barăci murdare, rău mirositoare, unde stăteau în grămezi cărbuni, lăzi vechi, cuşti de iepuri, coteţe de găini, cuşti de câini şi de şobolani. În mijlocul curţii, o grămadă enormă de deşeuri, un pat-cuşcă cu măruntaiele atârnând. Aici era laboratorul de anatomie patologică unde Norf trebuia să primească savanţi din lumea întreagă.

Norf îl primi prieteneşte pe Michel. Era un bătrân înalt şi ciudat, cu cap leonin, pământiu, cu mult păr, aproape alb, cu ochi cenuşii arzători şi maxilare puternice. Îi promise lui Michel să-l ajute, să-l ia în serviciul lui şi să-i obţină, dacă tânărul se va dovedi serios, un post de asistent. Vorbind, pipăia cu amândouă mâinile, cu un aer satisfăcut, un creier uman pe fundul unui castron de supă din faianţă. Şi din când în când lua de pe masă, cu un aer neglijent, ţigara uitată de bătrânul lui servitor de laborator şi trăgea un fum, fără să remarce privirile disperate ale bietului om.

Tillery îi dădu lui Michel adresa doctorului Domberlé. Michel îi scrise şi obţinu o întrevedere pentru săptămâna următoare la Sanatoriul de la Saint-Cyr-Şcoală.

Locuinţa lui Domberlé era la un kilometru de sanatoriu, într-un loc singuratic şi izolat. O casă veche, modestă şi tăcută, în mijlocul unei grădini.

Domberlé era un om în vârstă, bărbos, cărunt. Fruntea lui pleşuvă şi încreţită se înălţa peste ochii extraordinar de întunecaţi, pătrunzători şi arzători.

O ascultă pe Evelyne, examină radiografiile, făcu măsurători, revăzu foile de regim pe care îi ceruse să le completeze cu opt zile înainte. În cuvinte puţine, fără să insiste, îl informă pe Michel despre starea plămânilor, şi mai ales despre epuizarea viscerelor digestive, susurul stomacului, congestia şi sensibilitatea ficatului, colmatarea intestinului.

— Iată, îi spuse lui Michel. Surmenajul şi supraalimentarea şi-au spus cuvântul. Soţia dumitale este ereditar artritică, intoxicată din copilărie prin oboseală şi alimentaţie prea puternică. Şi slăbiciunea „umorilor” otrăvite i-a permis microbului să se instaleze fără să întâmpine rezistenţă. Tuberculoza nu este la ea decât o urmare a artritismului. Şi atunci, în loc să ne ocupăm prosteşte de semnul exterior, de bacil, o să mergem spre cauză, o să-i aplicăm tratamentul pentru un artritism serios. Şi cred că organismul, odată regenerat, se va elibera singur de bacili, fără pneumotorax şi fără antiseptice, şi că o vom vindeca de tuberculoză.

Aşteptând ca Evelyne să poată intra în sanatoriul din Saint-Cyr, Domberlé îi stabili un regim: îi interzise categoric supraalimentarea clasică, carnea crudă, fortifiantele, carnea de porc, de peşte, de cal, fructele acide, medicamentele şi injecţiile.

— Toate acestea vă intoxică şi vă agravează starea, spuse el.

— Şi totuşi, observă Michel, în sanatorii se consumă curent carne de porc, carne crudă, se practică supraalimentarea...

— Din păcate, o ştiu prea bine! O ştiu prea bine! zise Domberlé.

Recomandă pentru micul dejun pâine şi cafea cu lapte, la dejun, ca aperitiv, puţin grâu încolţit, grâu copt, salată, ceva legume crude, pe urmă puţin ou sau carne, una sau două făinoase uşoare, brânză, un desert îndulcit, fructe dulci. Şi aceeaşi masă seara, cu legume verzi, fără carne. Îi indică în sfârşit câteva exerciţii moderate, puţină hidroterapie şi ore de odihnă metodic respectate în timpul zilei.

Îi conduse pe cei doi tineri până în drum. Evelyne mergea în faţă. În urma ei, Michel întrebă:

— Domnule doctor, ce credeţi?

— Aţi văzut-o ca şi mine, zise Domberlé. Crepitaţii mari la vârful drept. Şi pe ici, pe colo, câteva raluri aproape cavitare. De altfel, radiografia o dovedeşte: sunt invadate întregul lob superior drept şi jumătate din lobul mijlociu. La stânga un văl foarte accentuat, noduli... Ficat surmenat, unghii roşii, dureri în umărul drept prin hidrosistolă reflexă...

— Atunci? murmură Michel.

— Nu ştiu, zise Domberlé. Dar cu un regim bun şi cu ajutorul lui Dumnezeu se înfăptuiesc miracole.

Evelyne îi aştepta. Domberlé ajunse lângă ea, o bătu pe umăr, îi spuse câteva cuvinte de încurajare şi de încredere, simple, bune, aproape paterne. Şi plecând, Evelyne se simţi îmbărbătată. Cel mai mare bine pe care îl poate face un medic este un cuvânt bun. Nu există nicio meserie în care inima omului să ţi se ofere în asemenea măsură.

La sfârşitul lunii, Evelyne fu primită în sanatoriul de la Saint-Cyr-Şcoală. O conduse Michel, care o lăsă într-un dormitor mic, cu alte trei bolnave. În fiecare cameră erau câte patru. Îi spuse la revedere, o sărută, plecă. Prezenţa celorlalte femei până-n clipa despărţirii îi încurca, le paraliza tandreţea. Michel se întoarse singur la Paris.

Intră în camera lor mobilată de la etajul patru. Se refugia aici cu un fel de uşurare. Evelyne făcuse din ea un cămin. Prezenţa ei luminase totul, încălzise totul. Suferiseră aici împreună. Michel se gândea la ea ca la un adăpost, ca la un refugiu, în timpul orelor când bătea trotuarele Parisului. Evelyne ştiuse să aducă aici veselie, ordine, puţină frumuseţe. Şi pe urmă fusese bolnavă, timp de două săptămâni, de un început de pleurezie. Da, aici suferiseră împreună. Şi asta este de-ajuns pentru ca cel mai mizer azil să devină un cămin, un colţ scump.

Petrecu o săptămână grea muncind în laboratorul lui Norf. Gândul la Evelyne nu-l părăsea. O revedea fără încetare în sanatoriu, în camera aceea împărţită cu alte trei femei. Îi scrise miercuri şi luă trenul de Versailles duminică la prânz pentru a se duce s-o vadă. Când intră în cămăruţa cu cele patru paturi de campanie aliniate unul lângă altul şi o căută din ochi pe Evelyne, în fund, se opri surprins. La căpătâiul Evelynei se afla o vizitatoare, o fată înaltă, blondă, cu chipul limpede, aşezată pe pat, foarte aproape de bolnavă, şi care îi ţinea mâinile. Mariette...

Capitolul al doilea

După ce şi-a văzut la Saint-Cyr fratele şi pe Evelyne, Mariette se întoarse la Angers şi-şi regăsi cu încântare porumbeii, florile şi pe Titi, bătrânul ei cocoş. Era mulţumită de călătoria ei. Îşi îndeplinise încă o dată misiunea, o înlocuise pe mamă, adusese tandreţea, sprijinul, iubirea. Le lăsase bani, le promisese să-i ajute. Dar o preocupa şi o neliniştea vestea pe care o avea de

dat tatălui ei. Nu îndrăzni decât a treia zi după întoarcere. I-o spuse într-o seară, după-masă, când Jean Doutreval o chestionă în legătură cu viaţa lui Michel.

— Cred că se va descurca, zise ea. Nu e decât o chestie de bani. Cele mai mari sunt cheltuielile pentru sanatoriu, pentru soţia lui...

Doutreval tresări, o privi pe Mariette.

— Soţia lui?

— Da...

— Totuşi, cred că nu e încă?

— Dar... credeam că ţi-am spus...

— S-a căsătorit? S-a căsătorit?

— Da, la Amiens. Îndată după ce a plecat de aici.

— Ah, bine, bine... făcu Doutreval.

Nu mai termină de mâncat. Îşi lăsă şervetul pe masă şi urcă să se închidă în biroul său, în laborator.

Până atunci continuase să spere în întoarcerea fiului său. Nu putea crede în ruptura asta. Aştepta scrisoarea lui Michel, pentru a-i trimite iertarea lui, pentru a-i deschide braţele. Acum această idee îl înnebunea.

— Imbecilul! Imbecilul! îşi striga.

Ştiuse că Mariette se duce acolo. Nu fusese în stare să-l înşele. Micilor economii ale fiicei le adăugase şi el câteva hârtii pentru Michel. Toate aceste slăbiciuni îi umileau orgoliul şi-l umpleau de furia împotriva lui însuşi. Acum se terminase. Va trage o linie peste trecut, nu mai avea fiu. Căsătorit! Cu bolnava aceea, cu acea creatură mică şi tristă, fără personalitate, preferată înaintea unui tată, a douăzeci de ani de devotament, iubire, mângâieri constante şi nenumărate.

„Bine! îşi zise Doutreval. Din această zi nu mai am fiu.”

Mariette se căsători cu Ludovic Vallorge, la sfârşitul anului. Plecă să locuiască alături, în casa închiriată şi amenajată pentru ea de Doutreval. Fabienne îşi terminase studiile la colegiu şi facultatea n-o interesa. Intrase la *Egalité* să facă un stagiu şi să devină infirmieră. Doutreval nu se supărase din pricina asta. Va avea nevoie de ea în curând, visa la un mare centru de curarizare, a cărei conducere s-o aibă el, şi unde Fabienne să fie mâna lui dreaptă. Dar plecarea asta depopula vechea locuinţă. Doutreval cunoscu singurătatea. Îi rămânea Jeanne Chavot, prietena lui. Dar şi ea era foarte ocupată, postul de la *Progresul*

social o absorbea. Şi pe urmă, vieţile lor nu se confundau. Fiecare dintre ei avea interiorul lui, căminul lui, nu se întâlneau decât din când în când, timp de câteva ore, convenţie tacită stabilită pentru deplina comoditate a amândurora, dar care acum îi apărea lui Doutreval destul de grea, cu ore de izolare şi de oboseală, în care-ţi vin amintiri ce nu le poţi alunga. Trebuise să-i spună Jeannei de plecarea lui Michel. Înainte de a avea curajul să-i anunţe faptul cel mai crud, cel mai umilitor – căsătoria –, Doutreval mai aşteptă câteva săptămâni. Orgoliul îi sângera prea mult. Din asta se simte că o amantă nu este o soţie. Cu ea nu împărţi cu plăcere decât bucuriile.

Jeanne era bună şi alinătoare. Puţin cam de departe, poate. Femeile intelectualizate în exces pierd uneori ceva din feminitatea, din inima lor. Tuturor cuvintelor ei înţelepte, tuturor raţionamentelor încurajatoare, Doutreval le-ar fi preferat o lacrimă, o lacrimă prostească, un simplu sărut, compătimitor, matern...

Cele mai lungi erau serile, nopţile, insomniile nesfârşite în care totul se agrava, se accentua, căpăta încă şi mai mult relief: mânie, umilire, păreri de rău şi remuşcări. Gânduri ciudate îi veneau lui Doutreval, amintiri din tinereţe. Césarine, mica ospătăriţă, de la restaurantul studenţilor... Se ţinea scai, era inimoasă, i-a fost greu s-o lase, suferise. Şi Denise, muncitoarea... A murit la spital, în urma unui accident din uzină. A suferit mult, Doutreval. Şi Olga, Olga... Singur, în patul lui, Doutreval îşi simţea obrajii arzând. O fată uşoară. Doutreval se ataşase de ea, ca un nebun... Tinereţe! Tinereţe! Câte chinuri morale a îndurat cu povestea asta, între douăzeci şi douăzeci şi unu de ani! Fără îndoială, se iubiseră, o iubise pe Olga... Îşi amintea cu extraordinară luciditate toate detaliile acestei înlănţuiri nefericite de câteva luni, şi ziua în care ea îşi venise în fire şi în care-i spusese:

— Du-te! Nu te mai întoarce! Te voi nenoroci! Nu te mai vreau!

Cât plânsese! suspinase! implorase! De-ar fi vrut ea! Ce n-ar fi făcut! Ce n-ar face fiecare din noi la douăzeci de ani, dacă destinul ne-ar lăsa liberi. Şi Denise? Dacă n-ar fi murit? Dacă n-ar fi lovit-o cureaua aceea, în ceafă, la uzină? Ce s-ar fi întâmplat cu ea şi cu el?

În fond, poate se credea puternic numai pentru că viaţa îl ajutase, pur şi simplu. Dar dacă întâmplarea ar fi vrut altfel?

Şi amintindu-şi disperările bietei lui inimi de la douăzeci de ani, Doutreval îşi înţelegea mai bine fiul. Uneori, i se făcea milă. Îşi spunea cu o surdă remuşcare că în fond îşi vrea copiii mai perfecţi decât el, că este prea aspru cu ei, că are mai puţină milă de ei decât de sine...

Pentru aceste lungi insomnii nu exista decât un remediu dacă nu voia să se tâmpească luând gardenal: munca. Din fericire, Doutreval era copleşit de preocupări de luni de zile. Comunicarea ţinută la Academia de medicină stârnise mare interes. Imediat presa luase tema în stăpânire. Şi se pornise, de la început, un val de scrisori, o perindare de bolnavi însufleţiţi de speranţă. Clienţi, curieri, reporteri, ziarişti, vizite sau scrisori ale confraţilor, apeluri şi întrebări ale institutelor din străinătate făceau febrilă existenţa lui Doutreval şi a colaboratorilor săi. Doutreval ţinea conferinţe aproape peste tot, îşi expunea metodele. Isprăvi în pripă redactarea unui volum gros care dădea toate documentele, tabelele şi fişele pe care nu le putuse insera în comunicare. În fiecare lună avea de făcut un „turneu” de patru-cinci zile în străinătate. Văzuse deja Londra şi Glasgow, Belgia, München şi Berna, Milano şi Roma. Se pregătea să plece la Madrid, Valencia şi Barcelona. Inspectorul general al serviciului sanitar din Maroc îi propunea o experienţă la azilul din Meknes. Dacă rezultatele ar fi fost satisfăcătoare, ar fi extins metoda în întreg Marocul. În sfârşit, Doutreval visa să deschidă un centru al lui, unde ar comanda sau ar acorda îngrijire gratuită şi care i-ar consacra definitiv autoritatea şi succesul. Această povară de muncă îl stăpânea, îl absorbea, îi lua tot timpul, toate forţele şi toate gândurile. Ajungea să-l uite pe Michel, să-şi simtă mai puţin singurătatea.

Şi pentru a-şi desăvârşi „vindecarea”, îşi abandonă aproape cu totul locuinţa, şi merse să locuiască alături, la Mariette şi la Ludovic Vallorge. Nu mai era văzut la el decât pentru munca de laborator şi de cabinet. Mânca la fiica lui, acolo dormea, acolo trăia. Mariette îi pregăti o cameră. Doutreval era mai fericit acolo, cu fiica şi ginerele lui.

Ludovic Vallorge era un soţ minunat, muncitor, calm şi cu un caracter echilibrat. Situaţia sa se îmbunătăţea din zi în zi: medic al liceelor, medic al spitalelor, medic al Biroului de binefacere,

şef de laborator la serviciile de igienă municipală, titlurile pe care le colecţiona îi făceau o reclamă continuă. Lector la facultate, se făcea popular printre tineri, viitori medici. Prudent, bun diplomat, ştiind să-şi câştige prietenia lui Gigon, secretarul, a lui Heubel, Donat, Géraudin, marii patroni, spera cu temei să nu aştepte prea mult o catedră. De puţin timp se înscrisese în partidul politic al lui Guerran, pentru că mai era şi acea faimoasă Legiune de onoare, pe care trebuia s-o ai, ca toată lumea.

Ceea ce plăcea la Ludovic Vallorge era că, cu toate speculaţiile şi calculele sale, acest arivist era muncitor şi conştiincios. Reuşita nu este niciodată de durată, nu-ţi faci niciodată o clientelă fidelă, mai ales la cei mici, la cei sărmani, fără multă muncă, fără înţelegere şi dăruire. Fără să neglijeze nimic din jocurile de culise şi din combinaţiile de politică de facultate, Vallorge ţinea cursuri îngrijite, revăzute, şi aduse la zi. Îşi făcea în fiecare dimineaţă vizita în secţia lui din spital. Nu-şi deconecta niciodată soneria noaptea. Puteau să vină la miezul nopţii să-l cheme, în cursul unei petreceri la Heubel sau altundeva, pentru un bolnav de la Asistenţa publica care avea o colică: Vallorge se scuza, o lăsa pe Mariette, îşi punea pardesiul, se ducea să-şi regăsească automobilul în zăpadă, demara şi, pentru trei franci şaizeci pe care avea să-i plătească sau ba municipalitatea, îşi sfârşea noaptea la căpătâiul bolnavilor, fără amărăciune, fără grimase, fără o umbră de proastă dispoziţie.

Era un monument de sănătate, de linişte, de echilibru. Lua cu înţelepciune de la viaţă ce era mai bun. Un stomac robust, un somn de copil îi permiteau să se bucure de multe lucruri. Şi o făcea fără excese. Primea o dată pe lună, adoptase weekendul de sâmbătă până luni. De două sau trei ori, iarna, se ducea la schi în Auvergne. Între timp, Mariette dădea o fugă până la Paris să-i vadă pe Michel şi pe Evelyne, să le dea un ajutor. Spera să sfârşească prin a-i împăca pe tată şi frate. Nu-i lipsea, pentru a fi pe deplin fericită, decât asta şi promisiunea unui copil.

Capitolul al treilea

În seara aceea, după cină, Olivier Guerran coborâse în cabinetul său nu atât pentru a lucra, cât pentru a se izola puţin, citind nişte cărţi. Julienne Guerran, soţia lui, îşi petrecuse după-

amiaza într-un salon de coafură cu capul sub o cască electrică, să-şi onduleze părul, şi se întorsese ca de fiecare dată nervoasă şi pusă pe ceartă. Atmosfera fusese deci încărcată, cât durase masa, şi în seara aceea. Charles, fiul său, şi soţia lui, Andrée, fugiseră imediat după desert spre refugiul lor obişnuit, cinema-ul. În vastul apartament de la etajul întâi nu rămăseseră decât Micheline şi mama ei.

Întins într-unul din cele două enorme fotolii „club” din piele, care tronau de fiecare parte a căminului, deschisese un număr din „Candide” şi parcurgea zvonurile de la Cameră, când uşa se deschise. Recunoscu pasul Michelinei.

— Tu eşti, fetiţo? zise, fără să se întoarcă.

Micheline venea adesea la el la orele astea. De şase luni, de când nu mai era ministru, Guerran începuse în sfârşit să aibă puţin timp liber. Ministerul căzuse sub o lovitură „à la Jarnac”[5] din partea dreptei, care profitase de o şedinţă de dimineaţă, într-o luni, în care nouă zecimi din deputaţi şi patru cincimi din miniştri nu erau acolo. O interpelare trădătoare în legătură cu avansarea rapidă acordată unui mare funcţionar fusese pretextul. Guvernul fusese pus în minoritate.

Guerran nu era necăjit. Asta îi producea o destindere. Se obosise mult în anul de ministeriat. Ficatul îl neliniştea. Uneori avea junghiuri în partea dreaptă. Şi pe urmă, îi plăcea să se întoarcă pentru câtva timp la biroul lui de avocat. Din când în când relua astfel frâiele în mână. Asta liniştea clientela cabinetului său, o făcea să simtă că dosarele continuau să se afle în mâna lui, personal. De altfel, niciunul din secretarii săi, nici măcar Legourdan, mâna lui dreaptă, nu era în măsură să conducă singur. Cât despre Charles, fiul său, degeaba făcuse el pe marele maestru al baroului. Guerran găsea că acesta nu are destulă stofă pentru a spera să vadă în el un succesor apropiat. Pasionându-se de politică, ministrul simţea bine că lucrul cel mai important, pe care nu trebuia să-l neglijeze, rămânea meseria lui de avocat. La întoarcerea tatălui, Charles se cam strâmbase văzându-se deposedat de marile afaceri ale căror dosare le acaparase întrucâtva. Dar Olivier Guerran ştia să treacă mai

[5] Jarnac (Guy Chabol, baron de), căpitan francez (1509–1572). În 1547 îl învinge în duel pe La Chataignerale, printr-o lovitură neaşteptată în spatele genunchiului. De unde expresia *coup de Jarnac*, desemnând o lovitură decisivă şi mai ales neaşteptată.

departe, când trebuia. Şi Charles n-avea mare lucru de zis. Bugetul menajului său depindea numai de lefurile mari pe care i le dădea Guerran.

— Tată, zise Micheline, vreau să-ţi vorbesc.

Guerran se întoarse, surprins. Tonul Michelinei era serios. Guerran lăsă jos ziarul.

— Ei bine, te ascult, fetiţa mea. Vino să şezi lângă mine.

Micheline alergă la Olivier, i se aşeză pe genunchi, îşi trecu un braţ în jurul gâtului.

— Uite... tată... Mi-ai explicat întotdeauna că trebuie să fiu sinceră, să-ţi spun totul...

Guerran încremeni. I se făcu puţin frică. Ce avea să-i mărturisească? Sinceritatea unui copil este uneori dureroasă. Cu cât mai uşoară este soluţia laşă, tăcerea reciprocă ce-i lasă pe părinţi să ignore tentaţiile şi slăbiciunile tinereţii. Dar Guerran avea curaj pentru astfel de lucruri. Întotdeauna voise ca fiica lui să fie pentru el ca un cristal. Trebuie să ştie să plătească preţul acestei transparenţe.

— Trebuie să-mi spui totul, totul, Micheline, făcu el, ascunzându-şi neliniştea. Chiar dacă este ceva grav. Ţi-o spun încă o dată.

— Numai că... e greu...

— E ceva delicat?

— Puţin, zise Micheline care se făcu roşie.

Încă o dată Guerran regretă că nu este femeia, mama. Cât de uşor i-ar fi fost Michelinei să se confeseze Juliennei, mamei. Suspină. Făcu pentru a mia oară un imens efort de afecţiune, de cucerire, pentru a o linişti pe Micheline, pentru a o înlocui pe mamă, pentru a ajunge, prin tandreţe, să merite încrederea, dăruirea totală a sufletului fiicei lui.

— Micheline, spuse, luând mâna tinerei într-ale sale, sunt tatăl tău, bătrânul tău tată, prietenul, tovarăşul tău... Nu mă ai decât pe mine. În acelaşi timp, eu sunt aproape şi mama ta... În cine să ai încredere dacă nu în mine? Nu eşti sigură că te iubesc?

— O, ba da! zise Micheline.

— Atunci? Te iubesc cu mult mai mult decât crezi, fetiţa mea! Destul ca să aud tot, ca să înţeleg tot. Am trăit, sunt bătrân, cunosc viaţa, am avut şi eu slăbiciunile mele... Chiar dacă ai făcut ceva rău...

— Oh, nu! zise Micheline.

Lui Guerran i se luă o greutate de pe inimă.

— Atunci? de ce te temi? Pur şi simplu pentru că ţi-e jenă să-mi spui? Ţi-am povestit deja despre mine atâtea lucruri stânjenitoare. M-am spovedit de vreo zece ori ţie!

Acum era chiar fericit pentru slăbiciunile sale, pentru micile mărturisiri făcute Michelinei, pentru această sinceritate faţă de ea pe care o simţise din instinct necesară dacă voia s-o câştige. Nu câştigi decât atât cât dai, o presimţise, fără să şi-o explice, din intuiţie. S-a constrâns uneori la mici confidenţe penibile, povestindu-i primele decepţii de tânăr, îndoielile, greşelile, rătăcirile sale, spunându-i cum solitudinea morală, absenţa sfaturilor, a unui ghid îl făcuseră, în fond, în ciuda aparenţelor, să-şi rateze viaţa. Acum se simţea mulţumit că avusese curajul să se arate fiicei sale sub adevărata lui lumină.

— Ştiu prea bine, zise Micheline. Ei bine, uite. Ştii, nu-i nimic grav, nimic rău... Pur şi simplu, mi se pare... mi se pare că e cineva... că există cineva care mă interesează... Asta-i.

Se înroşi ca o cireaşă, râse încurcată şi sfârşi prin a-şi lăsa capul blond, ciufulit, pe pieptul tatălui, unde începu să plângă.

— Haide! Haide! spunea Guerran, liniştit. Cine e? Spune-mi numele lui! Nu îndrăzneşti? Trebuie să te ajut? Cineva de aici? Din cabinetul meu? Nu? Care vine la noi? Nici aşa? Pe care l-ai văzut în vacanţă? Ah, ştiu. Robert Bussy?

Micheline, cu faţa mereu ascunsă la pieptul tatălui ei, încuviinţă din cap de două sau trei ori...

— Ei, bine, se explică, zise Guerran. E un băiat drăguţ. Dintr-o familie bună, cu o situaţie bună... Mai târziu, va fi notar, ca şi tatăl lui... În ce mă priveşte, mi-ar plăcea. Ţi-a spus ceva?

— Nu... Da... Puţin... Abia... Voia să vorbească acasă... Dar i-am cerut ca tu să ştii întâi totul...

— Fetiţa mea, spuse Guerran, vesel, sărutând-o pe Micheline, sunt foarte mulţumit! Foarte mulţumit! O să punem la punct toate astea... Mai întâi, s-ar cuveni să-i spui şi mamei tale.

— Oh, ei nu mi-e greu să-i spun, zise Micheline. O să-i spun liniştită.

— Bine. Pentru că nu trebuie să bănuiască micile noastre complicităţi. Ar răni-o. Pe urmă, mai e ceva. Nu ai decât optsprezece ani. Şi băiatul ăsta nu este cu mult mai mare decât tine. Mai e şi serviciul militar. Nu şi l-a făcut încă, nu-i aşa?

— Nu încă.

— Mi-ar plăcea să se libereze înainte de a se căsători. Şi pe de altă parte, o logodnă interminabilă... În sfârşit, o să aranjăm noi.

Aşa se făcu că, opt săptămâni mai târziu, Bussy, notarul, sărbători discret, în intimitate, logodna fiului sau cu Micheline Guerran. Se stabilise între cele două familii că tinerii se vor vedea puţin în primul an al logodnei, şi că nunta nu se va face decât peste doi ani. Familia Géraudin asistă la masa de logodnă. La desert, Géraudin îi oferi Michelinei o brăţară de aur cu desene greceşti de patrusprezece mii de franci. Guerran, ministrul, îi făcuse încă o dată un mare serviciu lui Géraudin. Mulţumită lui, decretul fixând la şaizeci şi şapte de ani pensionarea chirurgului de spital fusese abrogat şi asta însemna pentru Géraudin îndepărtarea unui mare nor ameninţător.

De opt zile, Belladan, doctorul Belladan, cum i se spunea acum, de când se instalase, o pregătea cu grijă pe una din micile sale bolnave, o copilă de zece ani, pentru o ablaţiune a amigdalelor. Odihnă, regim uşor, laxative blânde. Géraudin trebuia s-o opereze pe fetiţă. Stabilit în acelaşi cartier din Angers unde Tillery, înainte de a pleca la Paris, reuşise atât de bine, Belladan se ducea de râpă. În ochii tuturor celor ce-l cunoscuseră din facultate, faptul era inexplicabil. Avea o ştiinţă de carte ieşită din comun, un diagnostic precis, o mare prudenţă, o abilitate remarcabilă în tot ce privea chirurgia. Fără nicio discuţie, era un excelent medic. Cu toate aceste calităţi, vegeta. Îi lipsea acel nu ştiu ce care naşte cordialitate, încredere, dăruirea reciprocă între bolnav şi medic. Poate făcuse prea mult spital şi laborator. Poate uitase întrucâtva că intră în joc şi factorul uman, şi că nu trata nici maşini, nici animale. Nu-i prea cunoştea pe muncitori. Avea un fel destul de distant, de ştiinţific, de abstract de a-i asculta pe bolnavi. Pentru el, înainte de toate, era întotdeauna la aceştia o problemă de rezolvat, care nu cerea, la urma urmelor, nici simpatie, nici pătrunderea în intimitatea sufletului, şi aceasta cu atât mai mult cu cât, ieşit din sânul burgheziei, îi socotea oarecum pe oamenii din popor drept nişte fiinţe destul de elementare, pe care să le vindeci fără nicio explicaţie.

Oamenii simpli simţeau totuşi, confuz, toate astea. Pentru că Tillery, cu nesiguranţa, cu bâjbâielile lui, dar de asemenea cu cumsecădenia, cu căldura, cu francheţea şi cu tandreţea lui

absurdă şi inconştientă pentru aceiaşi oameni, reuşea pentru a doua oară. Îşi făcea o nouă situaţie într-un cartier muncitoresc din Paris, în timp ce la Angers, Belladan se ducea în fiecare lună la părinţii lui să le ceară patru-cinci hârtii de o mie. Aşa că nu era nemulţumit de această operaţie pe care urma s-o facă, care îi va aduce un procentaj apreciabil, fără să mai pună la socoteală şi reclama folositoare pe lângă clientela bogată din cartierul lui. Fetiţa era fiica unui mare armator. Pe de altă parte, ea era teribil de drăgălaşă, nu voia să se lase îngrijită decât de Belladan. Aşa că tânărul medic manifesta pentru ea un interes şi o afecţiune neobişnuite la el.

Ziua operaţiei era fixată pentru joia următoare. În acea joi dimineaţa, Géraudin se întoarse de la Paris, cu Valérie, soţia sa, în maşină, după o scurtă şedere la La Baule, alături de fiul lor idiot. Valérie se întorsese obosită, spunea ea, şi se dusese să se îngrijească şi să se odihnească la Paris. De aici îi telefonase miercuri dimineaţa lui Louis, şoferul lor, pentru a-i cere să vină s-o ia de urgenţă. Stomacul o chinuia, se simţea cum nu se poate mai rău.

Sosind la Ritz, Géraudin îşi găsi nevasta în salonul de ceai, unde, într-o rochie foarte scurtă, se deda la un charleston îndrăcit, în ciuda stomacului ei. Îi era puţin mai bine, spuse. Dar Kiki, pechinezul puchinos, certăreţ, căruia îi miroseau urât urechile şi gura şi pe care-l purta peste tot sub braţ, nu era bine deloc. Voia ca soţul ei să-l examineze pe Kiki imediat şi să se întoarcă de urgenţă la Angers. După o ceartă în regulă, Géraudin se resemnă să-l asculte pe Kiki. Prescrise supozitoare pe care un comisionar alergă să le caute şi pe care Louis, şoferul, i le administră.

Se întoarseră cu maşina joi dimineaţa. Valérie, ca de obicei, în faţă, cu Louis, Géraudin în spate, cu valizele. Valérie îşi îngrijea stomacul ronţăind o livră de maroane şi vişine trase în ciocolată. În fundul maşinii, Géraudin primea la fiecare viraj o valiză în cap. Sfârşi prin a mormăi, a protesta, a se înfuria. Louis trebui să oprească. După o scurtă şi grosolană ceartă în drum, Géraudin declară:

— Ei bine, stai tu aici, ia-mi locul. O să vezi!

— O să stau, zise Valérie.

Dar după trei kilometri, începu să ţipe şi să vomite peste portieră. Consternat, dezolat, Géraudin îşi ceru iertare, o

împăcă, se taxă de bădăran, îi spuse „biata mea Riri”, şi se aşează din nou în spate, cu valizele.

Ajunseră la Angers la timp pentru masa de prânz. După care veni veterinarul şi-l examină pe Kiki în faţa lui Géraudin exasperat. Pe urmă Valérie ceru Panhardul şi pe Louis să meargă la spovedanie.

Stătu mult la biserică. Louis nu se plângea. După aceste vizite, doamna era întotdeauna timp de o oră amabilă. Făcea şi ea ce putea, nefericita. Ieşind, îi spuse lui Louis să o conducă la sucursala *Primăvara*. Şi rămase tăcută pe tot parcursul drumului. Fapt meritoriu la ea. Coborând din maşină, spuse ca de obicei:

— Ai să vii să mă iei, Louis...

Pentru că înăuntru uita întotdeauna de timp. Louis aşteptă o jumătate de oră, pe urmă intră la *Primăvara*, o găsi pe doamnă la raionul de corsete, şi o aduse, nu foarte mulţumită, înapoi la Panhard. De la *Primăvara*, plecară la *Boka*. Aici Valérie dispăru. După o oră, Louis începu s-o caute, fără succes, de la un raion la altul. Atunci parcurse marele magazin, strigând cât putea:

— Doamnă! Doamnă!

Cu un total dispreţ pentru feţele ofuscate ale vânzătoarelor, o scoase pe Valérie de la raionul de ciorapi de mătase. Ea protestă. Nu voia să-l urmeze. Dar protestă şi el, o ameninţă că se întoarce singur. Atunci, furioasă şi potolită, îl urmă. Nu se ştie de ce, îi era teamă de Louis. La raionul pentru bărbaţi îi plăti o pereche de indispensabili cu dunguliţe albastre pentru a căpăta iertare.

Cât ţinu drumul, îl înnebuni pe Louis.

— Ce va spune domnul! Am întârziat! Louis! Louis! Îi vei spune că ai avut o pană...

— Şi veniţi de la spovedanie! zise Louis indignat. La ce vă serveşte?

— Nu eu voi minţi, ci dumneata.

— Tot aia, afirmă Louis, cu logica lui robustă.

— Adevărat... Adevărat, nu pot să mint... Nu astăzi.

Îl mai opri pe Louis la pescărie, cumpără o limbă-de-mare pentru ea, o scrumbie pentru domnul, morun pentru personal, pe care-l hrănea prost. Louis aducea pe ascuns, în fiecare dimineaţă, în înţelegere cu Géraudin, carnea pentru servitoare. Pe urmă, Géraudin îi dădea în secret un supliment măcelarului.

Trecuse de ora cinci când ajunseră acasă, unde Géraudin era plin de furie. Belladan aştepta la clinică Dumnezeu ştie de când.

Louis îşi duse stăpânul acolo cu toată viteza. Géraudin avea patru operaţii de făcut.

Prima era un dalac adânc al cefii care trebuia scos cu bisturiul electric. O operaţie delicată. Un tip de şaptezeci şi doi de ani, cianozat, cu buzele albastre, cu inima care ceda, septicemie iminentă. Două sincope sub cloroform. Când Géraudin isprăvi, i se făcu foarte cald. Atunci urmă operaţia cea mai grea: un ulcer de stomac. Géraudin era dintre puţinii care îl operau cu adevărat. Mulţi chirurgi se mulţumesc să pună cap la cap stomacul şi intestinul printr-o scurtare care izolează pilorul. Géraudin scotea cu adevărat ulcerul. Medicul care-l adusese pe bolnav era prezent şi voia să vadă operaţia. Géraudin voia să exceleze. Merse foarte repede, fu uimitor. Când termină, ceafa îl înţepa puţin.

Nu mai rămăseseră decât o apendicită şi o amigdalotomie. Géraudin simţea o dorinţă nebună de un trabuc, un coniac sau o cafea. Dar în vreme ce-şi spăla mâinile cu alcool, aduceau deja bolnavul următor, cel cu apendicita.

Operaţia fu dificilă. Nu era chip să găsească apendicele. Şi medicul curant, care voise să fie şi el de faţă şi care urmărea, şi pe care trebuia odată în plus să-l uimească, să-l facă să-l admire! Fiecare operaţie era astfel pentru Géraudin un soi de examen epuizant pentru el, o bătălie dublă, împotriva morţii şi împotriva medicului care îl privea făcând-o. Géraudin se enervă. Unde dracu’ se ascunsese apendicele ăsta? Urechile îi ardeau. Şi în ceafă aceeaşi înţepătură. Când totul se isprăvi era nemulţumit de el, agasat, enervat. Se răsti la infirmiera-şefă şi la Louis, care dăduse greşit cloroformul, după părerea lui. Se gândea: „Aş face mai bine să mă opresc pentru astăzi”.

Dar mai era fetiţa pe care o adusese Belladan pentru amigdale. Era pregătită, aştepta. Géraudin cunoştea neliniştile acestor momente. De dragul fetiţei, ar fi vrut să termine acum, să nu amâne pe a doua zi. Şi pe urmă, era orgolios. Géraudin nu voia să se recunoască obosit. Ar fi fost prima oară când dădea înapoi, prima oară când s-ar fi mărturisit bătrân. Inconştient, refuza s-o facă.

Belladan aştepta cu răbdare de mai mult de o oră cu bolnava lui, şi încerca s-o distreze, să-i scurteze insuportabila aşteptare.

Era o fetiţă de zece ani. Se afla aici cu tatăl şi cu mama ei, toţi trei teribil de neliniştiţi.

În sfârşit, Belladan trecu în sala de operaţii cu micuţa. Părinţii aşteptau pe coridor. Imediat, copilul fu culcat, Louis îi dădu anestezicul. Trebui o doză enormă. Copila era nervoasă. De altfel, aceste operaţii din apropierea creierului cer întotdeauna mult mai mult anestezic. Operaţia se desfăşură foarte bine. Cu câteva mişcări de chiuretă, Géraudin răzuise partea din spate a gâtlejului, curăţase cavum-ul însângerat. Ceafa îl durea din ce în ce mai tare. O jilăveală neplăcută îi umezea fruntea. Un nedesluşit rău de mare îl îngreţoşa. Dar se isprăvise.

— Perfect! spunea Belladan. Perfect!

Şi Géraudin îşi lăsă chiuretele, se îndepărtă împreună cu Belladan, să-şi spele mâinile.

— Domnule! Domnule!

Louis era cel care striga. El continua să ţină capul micuţei.

— Se duce!

Belladan şi Géraudin săriră spre masa de operaţii. Copilul nu mai respira.

— Respiraţie artificială, zise Belladan.

Începu să desfacă veşmintele copilului.

— Da... Da... făcu Géraudin.

— Haideţi. Eu o dezbrac...

— O pensă... o pensă... spunea Géraudin.

Luă pensa pe care i-o întinse infirmiera. Repeta:

— Respiraţie artificială... Respiraţie artificială.

— Repede! şopti Belladan, care isprăvise să taie corsetul micuţei.

Géraudin vârî pensa în gura copilului, apucă obrazul în locul limbii şi trase.

„A înnebunit!” gândi Belladan.

Îl privea pe „patron”. Livid, şiroind de sudoare, Géraudin tremura ca o frunză şi-şi ştergea fruntea cu un aer rătăcit. Fără o secundă de ezitare, Belladan luă pensa din mâna lui Géraudin, o vârî în gura fetiţei, apucă limba, trase. Pierdut, Géraudin îi susţinea capul atârnând. Mâinile îi tremurau, de pe tâmple îi curgea apă.

„Şi părinţii pe coridor”, se gândea Belladan cu disperare.

Chiar în acel moment, limba scăpă din pensă. Micuţa avu un sughiţ şi respiră.

Géraudin şi Belladan se îndreptară de spate. Géraudin era foarte palid şi buzele îi tremurau uşor. Nimeni dintre cei din jurul lor nu observase nimic.

„O ameţeală, se gândea Géraudin, în timp ce Louis îi ducea acasă. Am avut pur şi simplu o ameţeală. Se întâmplă. E accidental...”

Îi era încă foarte cald. Îl durea ceafa. Între degetul mare şi arătător lobul urechii îi ardea. Încerca să se liniştească. Dar de pe urma incidentului rămăsese cu o nelinişte surdă, pe care nu reuşea s-o alunge cu desăvârşire.

La întoarcere găsi un veterinar, chemat pentru a doua oară, de la prânz, la căpătâiul lui Kiki. Louis primi ordinul de a se duce cu automobilul să caute iaurt pentru pechinez, iar bucătăreasa trebui să se apuce, lăsând orice altă treabă, să facă prăjituri cu ou. Cina fu jalnică. Géraudin, exasperat, făcu scandal şi Valérie urcă să se culce plângând.

Din cabinetul de toaletă, Géraudin o auzea cum, din pat, îi încredinţa lui Louis amărăciunile ei şi cruzimile domnului. Şuşotea, îl chema pe Louis mai aproape, până aproape de perna ei, inconştientă şi puerilă ca un copil de zece ani. Pe urmă, Louis coborî din nou în salon, unde trebuia să-i vegheze somnul lui Kiki toată noaptea.

Géraudin, înainte de a intra în camera lui, se duse la el să-i ducă un pachet de ţigări şi o sticlă de vin.

— Nu o să fii prea obosit, Louis? zise.

— Nu, nu, domnule.

— Mâine dimineaţă vei avea cincizeci de franci.

— Mulţumesc, domnule! Dar mi-e egal! Trebuie răbdare, nu credeţi?

Louis vorbea deschis cu stăpânul lui.

— Eu trebuie s-o suport! zise Géraudin.

— Da, dar eu nu sunt căsătorit cu ea!

— E adevărat, recunoscu Géraudin.

— Ştiţi ce-i lipseşte doamnei?

— Hm... Nu...

— Sărăcia, vreo duzină de copii şi o bătaie bună din când în când.

— Posibil, mărturisi Géraudin. Totuşi, Louis, are şi calităţi: e cinstită...

— Poate ar fi mai bine să fii încornorat din când în când...

— Louis! Louis!

Géraudin urcă să se culce. Louis se instală pe un taburet tapisat, la căpătâiul lui Kiki. Pe masă se aflau prăjiturile şi borcanul de iaurt la care Kiki nici nu se uitase. Mâine dimineaţă, doamna îi va spune:

„Louis, du la dumneata iaurtul şi prăjiturile. Kiki nu le vrea. Sunt pentru băieţelul dumitale mai mic.”

Pentru că Louis avea trei copii. Şi cel mai mic, un băieţel, suferea de osteomielită. Când era necesară o intervenţie, Géraudin îi răzuia osul tibiei gratis. Louis îl privea pe Kiki. Se gândea la noaptea de odihnă cât îl costa câinele ăsta. Animalul, cu ochii închişi, cu nările uscate, suferea, respira cu greutate. O clipă, Louis se gândi să-l strângă de gât imediat. Pe urmă, i se făcu milă de animal şi-şi sacrifică noaptea.

La începutul primăverii, aorta bătrânului Donat cedă. De ani de zile micul grup de arivişti, cum există, din păcate în toate facultăţile, îl supraveghea. Se ştia că aortita era „bună”, că era în inel şi că putea ţine mult, dacă Donat se păzea. Dar de câteva luni îşi schimbase bucătăreasa. Şi asta îl pierdu: meniuri prea gustoase şi prea bine stropite grăbiră evoluţia răului. Într-o seară, ieşind de la spital, Donat căzu în nas şi rămase pe trotuar, mort.

În jurul succesiunii lupta fu înfierbântată. Donat era de câtva timp titularul catedrei de chirurgie infantilă. Odată mai mult agregaţii asaltară biroul lui Gigon: Bourland, Huot, Van der Blieck. Cel mai bine plasat era Bourland. Opera cu o adevărată artă. De opt ani profesa fără catedră şi bătea pasul pe loc. După părerea unanimă, era rândul lui să urce o treaptă. Dar Heubel nu-l iubea pe Bourland şi se opuse. De mai multe ori, Bourland făcuse operaţii în oraş şi-l concurase pe Heubel. Profesor titular, ar fi devenit un rival periculos. Heubel însă îl punea să opereze departe de studenţi, aproape în ascuns, ca să nu i se poată aprecia virtuozitatea. Bourland odată îndepărtat, nu mai rămâneau la rând decât Van der Blieck şi Huot.

Dar Vallorge avea titluri mai mari decât ale lor, şi niciunul dintre ei nu era desemnat special pentru chirurgia infantilă. Huot şi Van Der Blieck făceau ginecologie, iar Vallorge medicină generală. Dar abia acum înţeleseseră înţelepciunea lui Vallorge,

prevederea lui care-l făcuse să se supraîncarce cu titluri şi cu funcţii absorbante şi prost plătite: şef de laborator municipal, medic higienist, medic de şcoală, medic la Asistenţa publică... Toate acestea puneau acum în valoare omul, îi dădeau o autoritate, o greutate indiscutabile. Nimic de zis, avea „titluri”. Şi pe urmă, Huot, rivalul cel mai periculos pentru Vallorge, făcuse greşeala să se lanseze în politică, să afişeze prea răspicat opinii îndrăzneţe. Vallorge avusese mereu grijă să rămână în umbră, să se înscrie pur şi simplu în partidul lui Guerran, cel mai mic lucru care se putea face pentru a menaja Consiliul municipal şi Comisia azilurilor din Mainebourg. În felul acesta, pentru a-l înlătura pe Bourland, fu preferat Vallorge lui Van der Blieck şi lui Huot. La sfârşitul anului, Vallorge era titularul catedrei de chirurgie infantilă. Prilej de mare bucurie amestecată cu puţină nelinişte. Pentru că până acum nu prea ţinuse în mână bisturiul. Dar conta pe şeful lui de clinică şi-şi propunea să fie foarte prudent.

Totul îi surâdea lui Vallorge: spre Crăciunul lui 1932, Mariette, bucuroasă, le anunţa soţului şi tatălui ei că spera că este însărcinată.

Capitolul al patrulea

În afara orelor de curs şi de spital, Michel lucra acum cu „patronul” lui, bătrânul Norf.

Laboratorul lui Norf era în fundul unei curţi pline de murdării şi gunoaie. Era alcătuit dintr-o serie de săli mari colbăite, pline de etajere, pe care se aliniau borcane cu formol. În ele se scăldau piese anatomice prelevate de la cadavre: fragmente de intestin, de stomac, mâini tăiate de la încheietură, cu plaga rozătoare a unui şancru pe piele. În chiuvetă se marinau piesele proaspete, ficaţi canceroşi întregi, plămâni, pachete de măruntaie. Pe pereţi, fotografii de şobolani scheletici, încărcaţi cu cocoaşe enorme pe pântece sau pe spate, cu etichete:

„Sarcom obţinut prin grefă la un şobolan de trei ani. Prof. Norf, 16 nov. 27. Ref. 199 B-8.”

În mod vizibil, Norf se arăta la fel de mândru de aceste fotografii de parcă ar fi fost cele mai artistice picturi ale celor mai mari maeştri.

Acolo înăuntru, Norf, în compania lui Vanneau, bătrânul lui laborant, cu mustăţile lui mari de gal, petrecea trei sferturi din existenţă. Era căsătorit, avusese trei copii, dar întreaga viaţă privată nu contase niciodată prea mult în propriii-i ochi. Nu trăise decât pentru un lucru, pentru un cuvânt: cancerul.

Înaintea tuturor profesorilor şi studenţilor, primul în fiecare dimineaţă, Norf se ducea la spital. Michel şi Vanneau, bătrânul şi credinciosul laborant, trebuiau să-l aştepte acolo. Norf sosea, cu un imens coş de măcelar pe braţ. Făcea turul saloanelor, le chestiona pe infirmiere, pe urmă cobora la morga pentru autopsii. Aici, Norf scotea din coş un şorţ mare de pânză albastră, saboţi. Şi le punea, îşi sufleca mânecile cămăşii şi se apuca de treabă.

Michel văzuse mii de autopsii. Totuşi, munca lui Norf era cu totul nouă pentru tânăr. Era înceată, meticuloasă şi completă. Norf făcea totul cu o extraordinară conştiinţă profesională. Aplica o daltă pe fruntea mortului, bătea cu ciocanul, inciza craniul de jur-împrejur, scotea astfel un soi de calotă osoasă şi dezgolea creierul. Atunci, vâra mâinile sub emisferele cerebrale şi făcea să alunece creierul pe o farfurie. Pe urmă se apuca de trunchi. Deschidea mai întâi toracele, scotea inima şi plămânii şi le examina. Pe urmă trecea la pântece, cerceta atent stomacul, extrăgea intestinul şi-l descurca, îl examina cu grijă în transparenţă, în faţa ferestrei. Dacă ceva i se părea suspect, tăia intestinul pentru a vedea interiorul. După care scotea şi punea pe masă ficatul, splina, pancreasul, decapsula rinichii, cântărea fiecare organ, le nota greutatea. În sfârşit, secţiona toate acestea, lua bucăţi din toate: inimă, plămâni, stomac, ficat, creier. Punea fragmentele de carne în flacoane pline cu formol sau, dacă erau prea mari, în coşul lui, pentru a le duce la laborator. Examinarea unui cadavru îi cerea un timp nesfârşit de lung, într-atât înainta de încet şi de prudent.

— Nu se ştie niciodată ce găseşti, spunea. Numai deschizând ochii şi mergând încetişor vezi ce scapă altora.

Mulţi dintre colegii lui îşi cam băteau joc de el, de minuţiozitatea lui, de autopsiile lui interminabile. Bătrânul Norf nu ştia, dar nici nu i-ar fi păsat.

— Trebuie văzut totul, zicea. O boală de rinichi acţionează asupra inimii, ficatului şi creierului. Ce mai treabă, să ai un rinichi în mână! Nu există boală locală! Şi mai mult, nu există

boală, există numai bolnavi. Manualele voastre vă dau liste de simptome pentru fiecare boală: astea-s poveşti. Nu se întâlnesc niciodată toate simptomele, şi în schimb găseşti întotdeauna alte simptome, străine, alături de astea. Vei vedea asta odată cu experienţa, Doutreval. Pentru asta sunt atâţia medici mediocri: au avut încredere în manuale. Susţin că fiecare student de la medicină ar trebui să fi fost măcar extern într-un spital. Externul a văzut bolnavi, i-a supravegheat el însuşi îndelung, atent, pe îndelete, fără a avea în spate un profesor sau colegi. A putut să se intereseze. A „practicat”. Cu sistemele actuale, prea mulţi studenţi devin medici fără să fi văzut vreodată pacienţi! În definitiv, puţini, da, destul de puţini sunt cei ce au posibilitatea să facă lungi stagii în spitale, să studieze oamenii, cazurile...

Autopsia odată făcută, rămânea un minut să-şi contemple coşul. Cu sânge pe braţele lui musculoase, cu fâşii de carne lipite de degete şi un chiştoc atârnându-i între buze, cu un surâs şters de satisfacţie pe faţă, reflecta. Îşi scotea punguţa cu tutun din buzunar, îşi răsucea cu degetele-i osoase, pline de grăsime omenească, o ţigară, o lingea, o lipea, o aprindea şi, în saboţi şi cu şorţul albastru, cu imensul coş plin cu „cărnăraie” sub braţ, ieşea, traversa un întreg cartier al Parisului să se întoarcă în laborator. Coşul din care picura sânge, şorţul murdărit de pete roşii îi dădeau aerul unui măcelar. Oamenii se întorceau să-l privească. Nu-şi dădea seama de asta. Ajungea la laborator, le încredinţa lui Michel şi lui Vanneau piesele anatomice fără importanţă, le punea pe celelalte deoparte să le pregătească el însuşi şi cobora să-şi ţină cursul. Cursul lui Norf, modificat, îmbunătăţit din lună în lună, întotdeauna la curent cu lucrările cele mai recente, chiar din străinătate, din Rusia, Japonia, America, era o minune.

După curs, Norf urca să-şi pregătească piesele. O bucată de ficat, de plămân, de splină nu se examinează de-a dreptul la microscop. Trebuie colorate celulele, pe urmă închis blocul de carne în parafină, pentru a-i da rigiditate, şi apoi tăiat în lamele infinit de subţiri, de numai câteva miimi de milimetru grosime. Pentru cazurile interesante, Norf făcea totul singur, o lua de la capăt de zece ori, dacă trebuia, ca să obţină o tăietură frumoasă. Şi dacă era vorba de un bolnav încă viu, de un examen de care depindea o existenţă umană, Norf uita uneori de el însuşi şi petrecea jumătate din noapte în compania lui

Michel. Dar putea şi să meargă repede. Îl ştiau. Nu apărea decât în plină operaţie, când confraţii lui de la chirurgie generală căpeau pe un neoplasm, o masă suspectă în intestin, pe uter, pe vena cavă. Cancer? Dacă Norf era în laborator, îl chemau. El alerga, preleva o bucăţică de carne, se grăbea spre laborator. Şi răspunsul venea în minutul imediat următor, scurt, pe o hârtie murdară:

— Cancer. De scos.

Tot anul acela, Michel avea să muncească pentru Norf. Tăcut, rupt de realitate, îndepărtat, Norf nu i-a vorbit niciodată decât în legătură cu munca, nu i-a strâns o singură dată mâna.

— Mie, spunea Vanneau, mi-a strâns mâna de patru ori în patruzeci de ani.

Norf trăia în afara lumii, a realului. Universul se limita pentru el la laborator. Se ducea şi venea, în cămaşă, voinic, pământiu, cu fruntea încruntată, cu un chiştoc între buze, presărând peste tot scrum, târându-şi pe toate mesele manşetele îmbibate de toţi coloranţii imaginabili. Venea să te privească muncind la microscop, te împingea, se instala în locul tău, să vadă, şi se pasiona, era prins, te uita, rămânea acolo două ore să privească sub obiectiv o celulă canceroasă, fumându-ţi ţigara pe care o găsea pe masă. Era teribil de distrat. După autopsie, pentru a nu duce acasă germeni periculoşi pentru soţia lui, se dezbrăca. Şi în pielea goală, în mijlocul laboratorului, îşi ungea tot corpul cu permanganat, se mâzgălea cu o oribilă culoare, amestec de roşu şi negru ca un indian, pe urmă, ca să se albească, îşi dădea cu bisulfit, care decolora permanganatul. Făcând aceasta, uita în minutul următor, şi zărind o supieră cu măruntaie adusă de Vanneau, săltă capacul, apuca intestinele cu amândouă mâinile şi începea să le desfăşoare cu un aer lacom. Urina liniştit în flacoanele şi eprubetele lui, în faţa ta, întindea celor sosiţi mâna liberă, continuând să se uşureze. Nimic din viaţa obişnuită nu conta pentru el. Un halat cu cordonul înnodat şi-l tăia în spate cu lama, tăind în acelaşi timp haina şi vesta. Într-o zi, când nevasta îi era plecată în vacanţă la copiii lor, fu lovit de un taxi şi dus la spital. Vindecat în câteva zile, fu foarte fericit să rămână acolo: niciun drum de făcut, nicio bătaie de cap pentru mese, pentru femeia de serviciu, pentru spălătoreasă şi furnizori. Şi mai ales, era la faţa locului, putea să preleve piese de disecţie proaspete. Aşa că atunci când Louise Norf se întoarse, două luni mai târziu,

Norf avea domiciliul stabilit la spital, pe care îl părăsi cu o părere de rău abia disimulată.

Grijile lui Norf nu erau ca ale altora. Preocupările lui erau microtomii, fragilele maşini cu care tăia la sutime de milimetru bucăţile de carne, microscoapele din laborator, care se stricau de prea multă folosire şi ale căror molete aveau joc, lamele de ras care serveau pentru microtomi. Îşi petrecea viaţa ascuţindu-le, născocind maşini pentru a le ascuţi mai bine. Sau inventa noi microtomi, care nu mergeau niciodată. Lamele de ras ocupau în viaţa lui Norf un loc de primă importanţă. Fu odată bolnav, timp de două săptămâni: le scrise două scrisori lui Michel şi una lui Vanneau să le explice cum să aibă grijă de lamele de ras.

Norf ţinea, la centimă aproape, o contabilitate amănunţită a cheltuielilor laboratorului. Trăia cu teama de a fi acuzat de deturnarea fondurilor publice. Avea ideea fixă că va fi furat.

Din când în când, Norf aducea pe umăr, în laborator, o încărcătură de scândură de brad. Vanneau, bătrânul lucrător, le da la rindea, făcea din ele rafturi pentru nenumăratele cărţi preţioase în toate limbile care se adunau acolo. Duceau lipsă de spaţiu. Se făceau disecţii şi vivisecţii între etuvă şi răcitor. Erau primite aici, într-un decor de sărăcie şi aglomeraţie, somităţi medicale, mari nume ale ştiinţei, oameni veniţi de la Washington, Roma, Moscova sau Tokio, care-şi murdăreau încălţările prin gunoaiele din curte şi care trăgeau pe nas, ascunzându-şi politicos dezgustul, duhoarea cuştilor de câini şi de şobolani.

Norf câştiga cincizeci de mii de franci pe an, pentru că nu dădea consultaţii şi tot timpul său aparţinea statului. Cei mai mulţi dintre confraţii lui aveau clientelă şi nu primeau de la stat pe an decât cu cinci mii de franci mai puţin.

— Aicea-i buba, domnule Michel, spunea bătrânul Vanneau. Vedeţi, diferenţa este prea mică. Dacă Norf ar vrea să primească clienţi, ar câştiga trei sute de mii de franci pe an. Ar fi mai preţioşi profesorii plătiţi mult mai bine şi care să nu aibă clientelă. Tot răul vine de aici! O parte din studenţi aspiră la titlul de profesor numai pentru clientelă. Tot pentru clientelă patronii îşi menajează uneori elevii, chiar dacă sunt incapabili; trebuie ca mai târziu, când vor fi instalaţi, să-şi cheme pentru consultaţii fostul maestru. Astfel, unii vor să fie „profi” nu din vocaţie, nu din dragoste pentru tineret, ci pentru a fi în legătură

cu cât mai mulţi dintre viitorii medici, care le vor face reclamă. Aţi văzut probabil cazuri de profesori care nu profesează, care-şi ţin cursurile printr-un asistent, care-şi iau pur şi simplu cei cincizeci de mii de franci şi-şi petrec tot timpul dând consultaţii în oraş. Din şase luni de curs, ei vin de treizeci de ori, de douăzeci de ori, de zece şi poate chiar de mai puţine ori. V-o spun: concursuri serioase şi profesori care să nu facă clientelă! Aici va trebui să se ajungă! Dacă nu, întregul nostru corp profesoral, o foarte frumoasă elită în ansamblu, va continua să-şi păteze reputaţia din pricina arivismului unei mici bande care justifică reproşurile. Şi s-a generalizat atât de repede!

Bătrânul Vanneau făcea de toate în laborator: mătura, spăla, spăla rufe. Mătura, înălbea, colora. Devenea rând pe rând tâmplar, geamgiu, mecanic, optician, electrician. Repara cântare de precizie, microtoame şi microscoape, pe urmă urca pe acoperişuri să cureţe hornurile. Îngrijea animalele, le dădea să mănânce şoarecilor şi şobolanilor canceroşi, făcea disecţii şi vivisecţii, şi, din când în când, disecând un laringe canceros sau cerebelul unei tinere atinse de meningită tuberculoasă, îşi trăgea o drăguţă de înţepătură anatomică, leşina seara, când se întorcea acasă, şi-l chema pe Norf, care deschidea degetul bătrânului său servitor cu ajutorul unui cuţit de bucătărie bont. Vanneau câştiga ceva mai puţin de o mie de franci pe lună, plus un veşmânt nou la fiecare trei ani, dar grădinarii şi măturătorii câştigau cu mult mai mult decât el pentru că erau sindicalişti. Iar Vanneau era singur.

Îşi îmbunătăţea viaţa făcând puţină medicină. Nu se trăieşte fără urmări patruzeci de ani în ambianţa unui Norf. Şi de altfel, zdrobit de muncă, Norf îi instruise, îl formase pe Vanneau pentru a se servi de el ca de un ajutor. Norf nu dispreţuia omul a priori, şi diploma nu existase niciodată pentru el. Acum Vanneau, laborantul, era poate francezul care ştia cel mai sigur, după Norf, să depisteze un cancer la microscop. Studenţii îl cunoşteau bine. În zilele de „încuietoare”, de examen, în sala microscoapelor, Vanneau împărţea lame de sticlă pe care se aflau pelicule fine de carne canceroasă pentru identificat: ficaţi, plămâni, intestin. Norf supraveghea. Dar dacă din întâmplare dădea el însuşi peste o lamă interesantă, lua locul studentului încântat, se cufunda în ea, uita de examen şi de timp. Atunci, din toate colţurile se auzeau S.O.S-uri, chemări şoptite:

— Vanneau! Vanneau! Pst! Pst! Aici.

Vanneau trecea, arunca o privire, strecura două cuvinte:

— Sarcom de ficat... Tumoare cerebrală...

Asta-i aducea douăzeci de franci de student la ieşire.

Lucra chiar pentru medici. Îi dădea gratis „informaţii” lui Michel, pe care-l ştia sărac. Mulţi medici veneau să-l vadă pe Vanneau în laboratorul lui Norf, îi aduceau o bucăţică de carne umană:

— Spune-mi, Vanneau, crezi că-i cancer aici?

Asta-i aducea lui Vanneau cincizeci de franci de răspuns.

Şi medicul ieşea în câştig. Laboratoarele cer o sută cincizeci de franci. Prin Tillery, Michel avu din când în când de făcut astfel de lucrări. De altfel, când nu era sigur de diagnostic, se ducea fără să-i fie ruşine să-l cheme pe bătrânul laborant şi-l întreba:

— Spune-mi, Vanneau, ce crezi că e asta?

Vanneau se apleca peste microscop, examina timp de cinci minute lungi, se ridica:

— Domnule Michel, spunea, mi-aduc aminte că-ntr-un caz asemănător, mai ieri, domnul Norf a vorbit de cancer...

Astfel, nu Vanneau, ci Norf îi dădea lecţii lui Michel. Era foarte delicat Vanneau.

Şi Norf îl cunoştea pe Vanneau. În cazurile dificile, când avea vederea obosită de o lungă observaţie infructuoasă, lăsa piesa sub microscop. Şi Vanneau se plimba prin jur, punea ochiul la ocular, pleca să mai dea cu mătura, se întorcea la microscop... Pe urmă, Norf îşi chema bătrânul lucrător de sală şi-i dicta raportul:

— Scrie, Vanneau. Negăsind niciun semn sigur de prezenţă a unei tumori...

Vanneau se oprea din scris, făcându-se că are o bruscă mâncărime la tibie.

— Apropo, domnule, spunea, continuând să se scarpine, aţi văzut colţişorul din stânga, în tăietură... Era parcă ceva... Nu mai înţeleg nimic!

Norf se ducea la microscop, manevra moleta, cerceta colţul din stânga. Şoptea:

— Da, da... se prea poate.

Pe urmă se îndrepta şi spunea simplu.

— Scrie, Vanneau. Este vorba în cazul de faţă de o tumoră formată după cum urmează...

Laboratorul de anatomie patologică, ca toate celelalte din Franţa, primea de la stat douăzeci de mii de franci pe an. Din ăştia, Norf trebuia să plătească facturile de lumină, de gaz, cărbune, abonamentul telefonic. Îi rămâneau deci zece mii ca să cumpere instrumentele de lucru, produsele chimice, animalele şi hrana lor. Şi un şoarece costa cinci franci! Aşa încât lui Norf îi lipseau şoarecii şi şobolanii pentru experienţele lui şi-şi petrecea nopţile punând curse în hambarele imense care se întindeau deasupra domeniilor sale, încercând să-şi reconstituie şeptelul. De altfel, nu se plângea. Făcea parte din generaţia savanţilor bătrâni obişnuiţi cu sărăcia. Vanneau îi cita simplu lui Michel şi alte cazuri: exemplul profesorului Gley, preşedintele Academiei de medicină, care, pe la 1910, descoperise marele remediu al diabetului, insulina. Dar îi trebuiau treizeci de câini ca să continue experienţa. Gley nu avea decât trei. Trebui să-şi întrerupă lucrările şi douăzeci de ani mai târziu, după ce zeci de mii de diabetici continuaseră să moară, insulina venea la noi ca o descoperire americană. Universitatea din Toronto (Canada) nu considerase excesive pretenţiile savanţilor săi şi le acordase cei treizeci de câini care le-au permis să pună la punct insulina.[6]

Lui Norf îi lipseau oamenii. Îl instruise pe Vanneau. Îl ajuta şi Michel. Dar când Michel va fi primit doctor, va pleca. Norf va rămâne din nou singur şi obligat să se mulţumească cu asistenţi voluntari. Ar fi putut obţine, probabil, creditele necesare pentru a avea un ajutor. Dar un şef de laborator este plătit cu douăzeci de mii de franci pe an, un asistent cu paisprezece mii, un asistent auxiliar cu nouă mii, adică cu trei mii mai puţin decât un laborant. Enunţarea acestor cifre îi punea pe fugă pe tineri.

Existau câteva burse: dar candidaţii lipseau. E-adevărat că bursele erau de cel mult trei mii de franci. Şi străinătatea îi chema pe tinerii noştri la ea. Peste tot se echipau laboratoare, uzine, centre de cercetare, care ofereau savanţilor noştri onorarii mari. Aşa încât o parte din elita ţării părăsea o patrie nerecunoscătoare şi pleca să găsească aiurea averea şi stima.

Norf nu se plângea niciodată. Mizeriile astea nu-l afectau. Cu ochiul la obiectivul microscopului său, uita totul. Dar doamna Norf, când uneori Michel şi Evelyne se duceau s-o vadă, se arăta decepţionată. Ea supraveghea bugetul, ea prevedea viitorul, pe

[6] Interviu acordat domnului G. Champenois de profesorul Gley: „Ştiinţa franceză în pericol”, *Curierul regal*, 24 octombrie 1936 (n.a.).

care-l vedea întunecat. Curând Norf va fi silit să iasă la pensie. Declarat cu brutalitate prea bătrân de către Regulament, nu va mai avea voie să intre în laborator. Nu le va păsa nici de puterea, nici de sănătatea sa intacte, nici de lucrările în curs şi nici de cercetările sale de treizeci de ani, pe punctul de a fi încununate de succes. Pensionarea, automată şi decisivă ca o ghilotină. Norf evita să se gândească la asta. Îi venea să-nebunească. Ce era mai rău, n-avea să primească pensie decât douăzeci şi cinci de mii de franci. Cum să trăieşti la Paris numai cu atât? Va trebui să părăsească vechiul apartament, să vândă cărţile, să meargă să se-ngroape într-un colţ de ţară, unde Norf va pieri de inaniţie cerebrală. În multe alte ţări, profesorul primeşte salariul întreg până la moarte şi, dacă a meritat titlul de „profesor emerit”, păstrează dreptul de folosinţă a laboratorului. La noi, nimic. Suntem, se pare, prea săraci pentru un astfel de lux. Trebuie să credem că o ţară care nu mai are decât religia ştiinţei şi inteligenţei devine foarte repede inaptă chiar de acest cult.

Despre acest viitor, despre aceste necazuri şi această mediocritate a unei mari existenţe înăbuşite, Louise Norf, bătrâna tovarăşă de viaţă a bătrânului profesor, nu-i vorbea decât lui Michel, când venea să-l caute la laborator pe diavolul ei de soţ ascultător şi distrat ca un băietan. În faţa lui Norf, tăcea. Păstra toate grijile numai pentru ea. Economisea, făcea să-i reziste cât mai mult rochiile, reducea orele femeii de serviciu. Şi dintr-odată îi aducea două mii de franci lui Norf:

— Ţine! Să-ţi cumperi aparatul de microfotografie...

Cu inconştienţa şi lăcomia oarecum necruţătoare ale unui copil, Norf înşfăca banii mulţumind în fugă, şi se repezea la furnizorul lui de instrumente de precizie.

Capitolul al cincilea

În fiecare duminică, Michel se ducea s-o vadă pe Evelyne în sanatoriul din Saint-Cyr.

Evelynei îi mergea din ce în ce mai bine. La auscultare, vârful drept respira mai bine şi se elibera în spate. Mai puţin horcăit, mai puţină tuse şi scuipat. Pentru Michel, ameliorarea asta era de neînţeles. De boală, pe care pneumotoraxul, sărurile de aur, supraalimentaţia nu o amelioraseră, ea se vindeca treptat,

graţie unui regim extraordinar de sărac şi aproape vegetarian: puţină carne, pâine, cartofi, legume, salate, ouă, fructe, puţină brânză şi dulciuri uşoare.

Şi doctorul Domberlé, el însuşi fost tuberculos, trăia la fel, cu un regim şi mai sărac. Când Michel îi vorbea de asta, el surâdea în barba lui stufoasă şi sură, scotea fişe, sau îl ducea pe Michel să facă un tur în pavilionul său, să vadă bolnavi, tuberculoşi, ameliorаţi, vindecaţi, care trăiau cu un ou, o jumătate de livră de pâine, trei sute de grame de cartofi, trei sute de grame fructe şi o livră de legume verzi crude sau fierte, aproape fără carne, fără vin, nici zahăr pur, nici lapte. În ciuda tuturor teoriilor clasice, ei se vindecau.

Evelyne nu se îngrăşase. Dar masele ganglionare de sub braţe îi dispăruseră. Nu mai avea febră, nici insomnie. Regimul? Sau o simplă coincidenţă? Michel nu îndrăznea să creadă într-un asemenea faliment al medicinii oficiale. O întâmplare, se gândea. Totul era posibil, în medicină...

Totuşi, era martor la lucruri extraordinare. O singură masă toxică, puţin prea multă carne sau zahăr, un exerciţiu insuficient sau excesiv, şi în orele următoare Evelyne tuşea din nou sau resimţea un puseu dureros în subţioară, ganglionii se umflau, chemarea la ordine era ca şi instantanee.

După câteva luni, începuse să câştige în greutate. Ascultând-o, Michel nu-i mai găsea decât uşoare crepitaţii superficiale. La radiografie, ameliorarea se vădea considerabilă. O cavernă din vârf dispăruse. Cele mai mici nu mai erau decât pete sclerozate. Cât despre infiltraţiile pulmonare, ele se micşoraseră incredibil.

Prescripţiile lui Domberlé erau foarte departe de a fi uniforme. Ele variau după uzura bolnavului. Contrar tuturor metodelor clasice, cu cât bolnavul era mai slăbit cu atât regimul prescris era mai uşor, simplificat, nu în cantitate, ci în calitate. În cazurile extreme, destul de rare de altfel, Michel vedea astfel tuberculoşi menţinându-se şi recâştigând teren cu doze nemaipomenite de azot: o zecime de ou pe zi, o urmă de unt, cinci grame de brânză. În compensaţie, creşteau considerabil dozele de legume, cartofi şi făinoase uşoare. Când Michel le vorbea despre asta celorlalţi medici din sanatoriu, aceştia înălţau din umeri. Totuşi, în două zile, cu această metodă, văzuse atenuându-se focare pulmonare la o tuberculoasă cu spleno-pneumonie, horcăitul şi suflul liniştindu-se, nu mai rămâneau decât

submatitatea şi obscuritatea respiratorie. Trei zile de revenire la supraalimentaţie, şi totul reapărea: febră, respiraţie şuierătoare, horcăit...

— Cum am descoperit asta? zise Domberlé, într-o duminică după-amiază, când Michel îl întrebă iarăşi. Îmi cereţi să vă spun chiar povestea vieţii mele. Ştiţi că sunt un fost tuberculos. Orfan de mic, eredo-artritic, crescut foarte prost de un unchi, mi-am făcut la Paris studiile de medicină, am mâncat la restaurant, am umblat după clientelă... Pe scurt, tocmai mă stabilisem ca medic, când mi-am dat seama că am o infiltraţie la plămânul drept...

M-am îngrijit după metoda clasică: carne crudă, ouă, lapte, îndopare... Şedere în Suedia, sanatoriu... Vă scutesc de amănunte... Pe scurt, mă pregăteam să dispar...

Atunci avu loc incidentul. Într-o dimineaţă, o călugăriţă care-mi aducea o oranjadă, greşeşte paharul. Şi beau limonada purgativă destinată unui vecin. Îmi spun: „Cu o aşa poveste, ăsta-i sfârşitul!”

O zi şi o noapte îngrozitoare, care m-au doborât, golit, la capătul puterilor. N-am adormit decât în zori şi m-am trezit uşurat în mod miraculos... Respiraţie uşoară, scăderea febrei, senzaţie generală de bine. Pulsul coborâse la 80. Mâinile îmi sunt dezumflate, mai puţin albastre... Starea asta mai bună durează două zile. Pe urmă febra reapare.

Acest bine inexplicabil m-a făcut să reflectez. Merg la risc. Cer limonadă purgativă, sufăr aceeaşi detracare intestinală, urmată de aceeaşi ameliorare momentană. Şi recidivez astfel la fiecare trei sau patru zile, micşorând dozele. Cu acest regim ciudat de purgaţie şi ajunări, pierd şase kilograme în două luni, dar pot părăsi camera!

Iată-mă pornit astfel pe un drum la capătul căruia nu văd decât dezastrul, slăbirea, epuizarea şi de unde orice întoarcere înapoi îmi este totuşi interzisă. Am impresia lămurită că trăiesc din propriile mele rezerve, că la un preţ prea mare, cumpăr doar o scurtă amânare. Îmi zic totuşi: „Se pare că e o legătură între starea digestivă şi febră, puls, congestia şi infiltraţia plămânilor”.

Ajung astfel să elimin din hrana mea alimentele cele mai intoxicante: carnea, peştele, vinul, zahărul, alcoolul. O masă

prea bogată, şi câteva ore mai târziu înregistrez junghiuri într-o parte, dureri de umăr, umflarea şi albăstrirea mâinilor, hiposistolie cardiacă. De ce? Să nu cercetăm.

Continuu astfel, îmi îngrijesc în mod ciudat tuberculoza prin stomac şi intestin, exclud pe rând din alimentaţia mea untul şi legumele uscate. Sunt condamnat la ulei de ricin la fiecare trei zile şi înghit porţii zdravene de legume fierte şi salate. Greutatea mea scade de la şaptezeci la şaizeci şi unu de kilograme. Mă sperii! Totuşi, starea pulmonară se îmbunătăţeşte!

Încotro mă îndrept? Cât voi mai rezista astfel? Mă simt mai bine, dar mă tem că mă voi prăbuşi. Slăbirea mea umple de consternare întregul spital. Iată-mă la cincizeci şi şapte de kilograme. Puls 60. Dar cea mai mică încercare pentru a face să-mi crească greutatea, pulsul sau presiunea arterială prin ingerarea de alimente fortifiante aduce înapoi toate suferinţele. Nu mai e posibil să dau înapoi. Totuşi, purgativele ruinează intestinul, împiedică asimilarea şi mă aduc în stare de acidoză cu edem generalizat. O soră-infirmieră de treabă are ideea să-mi administreze o porţie zdravănă de prune uscate. Bunăstare evidentă, pe urmă vindecare.

În mai următor, ies din spital. Cântăresc patruzeci şi nouă de kilograme. Mă întorc la Paris, închiriez o bucătărie şi o cameră. Mi-am vândut toată mobila. Mi-au rămas patul, măsuţa de brad... Ies rar. O sută de metri pe trotuar, şi sunt terminat, nu mai pot, trebuie să chem un taxi... Unde să mă duc? Ce se va întâmpla cu mine mâine? Nu mai am bani, clientela mi s-a risipit. În faţa mea e necunoscutul şi nicio îndrumare. Doar câteva certitudini pierdute într-o învălmăşeală de lucruri inexplicabile, trebuie să mă odihnesc, să mă hrănesc cu legume, cu câteva boabe de linte, să mă lipsesc de carne şi uneori chiar de ou şi de lapte! Asta-i tot ce ştiu sigur pentru a mă îngriji. Perioade îndelungate, regimul aproape vegetarian este tolerat fără denutriţie.

Ajung la disperare. Nu-mi mai explic nimic, am momente de revoltă. Pe urmă îmi dau seama că această revoltă mă va duce la pieire. Sfârşesc prin a înţelege că în spatele acestei incoerenţe trebuie să se afle o regulă pe care am încălcat-o, şi pe care sunt pe cale de a o regăsi, pas cu pas, îndrumat, îndreptat, biciuit de suferinţă şi de încercări. Mă supun, ascult,

mă resemnez, merg încetişor, mă târăsc din cădere în cădere şi mă ridic ca un animal sfârşit dar ascultător. Şi fiecare nouă încercare îmi aduce un nou adevăr, încep să întrevăd partea de utilitate, rolul suferinţei pe pământ.

Pas cu pas, dureros, mă îndrept spre nu ştiu ce. Existenţă incredibil de restrânsă şi solitară. Toate astea sunt de neconceput pentru cei din jurul meu, câţiva prieteni numai, medici, care se sperie pentru mine.

„— Înnebuneşti, bătrâne!”

„— Vegetarism în starea ta!”

„— Să te laşi să slăbeşti douăzeci de kilograme!”

„— la măcar puţină carne crudă, untură de peşte!”

„— Un medic care ar face asta bolnavilor lui ar fi aruncat la închisoare!”

Urmez o cale pe care n-a mers nimeni, niciodată. Niciun profesor. Nicio carte. Mă sperii, aş vrea să dau înapoi. Nu se poate. Cel mai mic recul reînvie răul. Şi iată-mă în faţa obligaţiei pe care o înlătur şi-aş vrea să o resping, şi care se impune cu necesitate: să constat că tot ce mi s-a prescris şi am aplicat pentru tratamentul tuberculozei este greşit.

La şase luni după ieşirea din sanatoriu, mă întorc aici, dar ca medic asistent. E adevărat că încep prin a mă crede bolnav, şi că trebuie să le spun tuturor că se înşală. Dar mi-e totuna, pentru mine este o reînviere.

Locuiesc în sat într-o veche magherniţă, fără lux. Câştig trei sute şaptezeci şi cinci de franci pe lună. E minunat! Şi o sută zece bolnavi în pavilionul meu. Aici sunt stăpân. „Patronul” vine de două ori pe lună.

Examinez, chestionez, caut. La aproape toţi bolnavii mei regăsesc o lungă perioadă de supraîncărcare alimentară, de tulburări digestive, o intoxicaţie prelungită, pe care supraalimentaţia şi tratamentele clasice, mai ales injecţiile, au agravat-o. Tuberculoza ar fi deci o stare secundă, rezultatul unui lung surmenaj digestiv.

Unii dintre bolnavi, din clientela mea încă mică, sunt curioşi. Le interzic carnea. Întreabă:

„— De ce?”

Le interzic excesul de zahăr pur, pâinea integrală, fasolea uscată.

„— De ce? De ce?”

Îi trimit la plimbare.

„— Ei, ştiu şi eu de ce? O constat după cazul meu! Asta-i tot!”

Totuşi, mă înfurii că nu le pot răspunde. Caut în zadar în cărţile mele, reiau chimia, calculul caloriilor, dozajul în azot şi în zahăr. Nimic! Pe urmă, într-o bună dimineaţă, prima descoperire esenţială, prima etapă, lumină bruscă: Este o problemă de concentraţie!

Zău, asta-i! Autorii clasici prescriu invariabil bolnavilor lor atâtea grame de azot, atâtea calorii pe kilogram corporal. Pentru ei bolnavii sunt tauri, sau mai exact, maşini, care ard tot combustibilul. Or, un bolnav este o maşină slăbită, un transformator care transformă rău. Deci, în loc să-i dai alimente concentrate, carne, zahăr, vin, întăritoare, trebuie să-i dai un aliment de concentraţie slabă! Un tuberculos, care este un şubrezit, se epuizează transformând şi asimilând ouă, zeamă de carne şi de legume seci! Iată de ce nu tolerează decât pâine albă, carne uşoară, brânzeturi dulci, cartofi, legume verzi şi fructe neacide! Toate aceste alimente au o slabă concentraţie de azot, hidrocarburi, materii grase sau minerale. Şi toată arta este de a potrivi gradul de concentraţie al alimentului la puterea digestivă a bolnavului. Alimentul tare la fiinţa puternică, alimentul slab la fiinţa slabă. Asta-i condamnarea supraalimentaţiei!

Astfel înarmat cu un regim alimentar blând, tuberculosul nu mai are decât să-şi regleze cheltuielile, adică să-şi adapteze eforturile musculare şi oboselile după reţele de energie în parte reduse pe care i le va aduce noul lui mod de hrănire.

Pe urmă a intervenit o nouă catastrofă: folosirea excesivă a lămâii mă demineralizează. Atât de mult, încât în urma unei tăieturi la deget, văd umflându-mi-se ganglionii de la subsuoară şi declarându-se o adenită supurantă. Încă o dată mă revolt, disper, fără să înţeleg. Să mă operez? Imposibil, ficatul meu nu ar rezista la cloroform. Îmi pun deci un dren în rană şi trăiesc astfel, încercând să nu mă mai gândesc la asta. Dar mă doare, se umflă, supurează. Trebuie să mă ocup de asta. Or, această nouă nenorocire este salvarea mea. Am acum sub ochi barometrul stării mele generale. Supurare, puseuri congestive, junghiuri şi dureri se înteţesc sau scad după calitatea şi dozajul alimentaţiei, exerciţiului fizic, odihnei. Încetez să-mi blestem ganglionii şi ficatul de ins intoxicat, care mi-a interzis operaţia.

Ce-aş fi aflat fără această încercare? Ce de greşeli aş fi continuat să fac! Şi ce nenorociri mai mari ar fi adus ele?

Astfel, acum am în mână cheia, răspunsul la „de ce”! Totul este o chestiune de concentraţie, de densitate alimentară. Efectul suprasarcinilor alimentare în cantitate sau în densitate este de a face să treacă în sânge acizi neoxidaţi, pe care organismul se va sili, spre ruina lui, să-i neutralizeze, smulgând oaselor, dinţilor, de oriunde va putea, calciul necesar. De unde demineralizarea, epuizarea şi neputinţa crescânde de a asimila orice aliment concentrat.

În sanatoriu, încercări discrete. Interzic greşelile mari: supraalimentaţie, injecţii. Bolnavii mei bombăne un pic, pentru restricţia de carne. Pentru că domneşte încă ideea fixă a îndopării.

Pe urmă câţiva convinşi formează un nucleu care creşte. Câştig câţiva tuberculoşi. Curând, ceilalţi sunt izbiţi de diminuarea considerabilă a hemoptiziilor, a acceselor de febră în pavilionul meu. Rezultatele experienţei îmi permit să generalizez aceste principii, să le verific şi să le completez. Şi în acelaşi timp continuu asupra mea acea experienţă de necrezut, resemnat, supus, susţinut la început de voinţa de a trăi, apoi, mai târziu, de un soi de curiozitate ştiinţifică, de dorinţa de a vedea ce se va întâmpla după toate astea. Ore de disperare în faţa acestei singurătăţi. Îndoieli, revolte, în faţa sarcinii impuse, căii pe care sunt împins fără posibilitatea de a da înapoi. Trebuie să privesc în urmă, să văd drumul parcurs, progresele înfăptuite, certitudinile stabilite, binele făcut deja în jurul meu, pentru a-mi recăpăta încrederea şi a accepta.

La fiecare încercare, un pas înainte. Construiesc un adevăr neşlefuit încă, mă obişnuiesc să manevrez regimurile ca pe remedii, să folosesc diversele lor posibilităţi, să răresc dozele de alimente concentrate, dar necesare, ouă, lapte, zahăr în amestec. Învăţ să le deconcentrez, diluându-le din belşug în preparatele culinare simplificate. Devin bucătar şi în acelaşi timp chimist. Şi seara, acasă, în camera mea, scriu pe măsuţa mea de brad primele idei încă nedesluşite ale unei cărţi noi, care va aduce aceste noţiuni universal nesocotite ale tuberculozei provocate de artritism – şi ale vindecării ei printr-o alimentaţie deconcentrată şi dezintoxicantă.

Iată cum am descoperit asta. Ideile mele esenţiale? Le cunoaşteţi acum.

De la Pasteur, medicina clasică este hipnotizată de microb. Devii tuberculos, crede medicina, pentru că un microb s-a grefat pe tine. Ea îşi imaginează că organismul se apără supraactivându-şi cheltuielile, de unde slăbirea şi demineralizarea. Leacurile propuse de această medicină clasică: distrugerea microbilor prin antiseptice, supraalimentaţia în volum şi mai ales în calitate, alimentele cele mai bogate, cele mai puternice, ouă, zahăr, carne crudă, lapte, injecţii cu arsenic, cu ser, ficat crud de viţel etc., etc... Această formidabilă biciuire şi violentă reacţie a unui organism rănit de antiseptice aduc, la unul din zece cazuri, vindecarea momentană, aşteptând recidiva fatală în ziua când organismul îşi va fi epuizat energia pentru a răspunde la aceste surescitări. De unde frecvenţa recidivelor la tuberculoşii „vindecaţi”.

De altfel, cel mai adesea, aceste metode nu aduc decât intoxicaţia digestivă, artritismul, epuizarea accelerată a rezistenţei bolnavului pe care pretindem a-l salva.

Adevărul este că în stare normală omul se apără victorios împotriva acestui bacil. Bacilul nu contează. Odată cu epuizarea, slăbirea subiectului, microbul se poate grefa pe el.

Această slăbire a apărărilor naturale, din zilele noastre, este provocată cel mai adesea de o alimentaţie nesănătoasă, toxică, iritantă (carne, cârnaţi, zahăr, alcool) care surescită un moment, te face să crezi într-o creştere a forţei, dar iroseşte energiile subiectului, îl acidifică, îl dezarmează în faţa bacilului tuberculozei, ca de altfel în faţa oricărui alt microb (tifoidă, difterie, septicemii).

Acestui ins slăbit care este tuberculosul îi trebuie desigur o alimentaţie foarte completă şi destul de sintetică, dar care să nu comporte niciun aliment concentrat, supraabundent, violent. Lui i se potriveşte numai alimentul atenuat, diluat, adaptat puterii sale reduse de asimilare. Pentru că alimentaţia este o luptă. Un bolnav se epuizează disociind şi asimilând alimente prea concentrate. Uzat de surmenaj, nu se va vindeca decât prin trecerea în „ralenti”, care va provoca renaşterea imunităţilor sale naturale.

Otrăvile tuberculosului sunt deci alimentul concentrat şi alimentul acid, antisepticul, medicamentele, tot ce îl forţează, îl

surmenează şi îl epuizează, în alimentaţie ca şi în folosirea forţelor sale. Metodele actuale de tratament, care ignoră aproape pe de-a-ntregul regimul alimentar şi nu văd decât îndoparea, sunt ilogice şi periculoase. Este regretabil că se cheltuiesc miliarde fără niciun rost pe tratamentele iraţionale aplicate în zilele noastre nu numai contra tuberculozei, ci contra oricărei stări de decădere organică. Pentru că principiile pe care vi le dau, legile vieţii sănătoase, sunt valabile nu numai pentru tuberculoză, ci pentru toate stările morbide fără excepţie.

Marele pericol nu este bacilul Koch, microbul, tuberculoza, cancerul, boala în sine, ci cauzele care le provoacă, şi împotriva cărora nu se face nimic: sinuciderea alimentară a rasei albe care-şi abandonează hrana ei adevărată, cerealele, fructele, legumele, pentru a consuma din ce în ce mai mult carne, zahăr, alcool şi alimente chimice care o termină în câteva generaţii.

Capitolul al şaselea

La spitalul *Egalité*, Fabienne lucra de la sfârşitul anului 1931 sub conducerea lui Bourland. Agregat de aproape zece ani, remarcabil chirurg, Bourland, înlăturat de Vallorge, nu făcu la început o primire prea entuziastă noii stagiare. Era un bărbat de treizeci şi nouă de ani, înalt şi vânjos, purtând o barbă neagră, deasă. Era văduv de cinci ani şi tată a două fetiţe, pe care Fabienne le găsea drăguţe şi de care se interesa, când acestea veneau, uneori, să-l aştepte pe tăticul lor la spital. Aceasta îi trezi simpatia lui Bourland.

Îşi făcu curând şi o prietenă. Madeleine Daele, sătulă de sanatoriu, de bârfele şi de micile cruzimi la care o supuneau două, trei colege de la plecarea lui Seteuil, ceruse schimbarea serviciului şi o repartizaseră la *Egalité*. O luă pe Fabienne sub îndrumarea ei şi se însărcină cu ucenicia-i de infirmieră.

În prima zi de la sosire, Fabienne începu prin a asista la o operaţie, o hernie strangulată la un tânăr muncitor de douăzeci şi doi de ani. Bourland fu concis. Abia intrată în sala de operaţii, i se adresă:

— Domnişoară, aşază-te acolo. Pune-ţi mâinile la spate. Priveşte totul. Şi nu te atinge de nimic. Dacă simţi că te înmoi, ieşi. Pentru că nu vom avea timp să ne ocupăm de dumneata.

Astfel prevenită, Fabienne se duse să se sprijine de un perete, nu prea aproape de „biliardul” pe care se afla pacientul, şi privi. Asta nu însemnă pentru ea mare lucru. Nu vedea nimic decât o etalare de pânze albe cu un mic spaţiu de carne goală în mijloc, unde Bourland îşi vâra instrumentele nichelate. Era foarte cald. Toată lumea tăcea. Nu se auzea decât glasul lui Bourland, din când în când, cerând scurt:

— Don’şoară Daele, pense, vă rog.

— Don’şoară Daele, catgut... Mulţumesc.

Şi chiar în secunda aceea, Madeleine Daele îi dădea pensele aşezate pe un capac de cutie, sau firul de catgut înfăşurat în micul tub plin cu alcool.

„Avea o rochie-n carouri
Care se vedea din palton.
Şi părul bine pieptănat...”

cânta operatul, cu o ciudată voce îndepărtată, de om care visează.

Nu! Nu-i aşa! De la-nceput:

„Care se vedea din palton.
Un nas cârn, părul tăiat...”

— Don’şoară Daele, fibră de Florenţa, spunea Bourland.

Fabienne fu cea care, odată intervenţia terminată, îl duse pe operat afară şi primi sarcina de a-l supraveghea până la trezire. Acesta dormea bine, era foarte liniştit. Dar când, o jumătate de oră mai târziu, sosi Madeleine Daele, el era pe cale de a-şi înghiţi limba şi de „a da ochii peste cap.” Fabienne nu văzuse nimic. Madeleine îi prinse limba şi i-o trase afară din gură. Operatul se trezi liniştit o oră mai târziu.

A doua zi, fu operat de o dublă otită un băieţel de cinci ani. Fabienne făcu de gardă. Când se trezi, acesta avu dureri şi plânse. Avea un cap enorm, înfăşurat tot în pansamente. Fabienne, înmărmurită, îi vorbi, îi cântă cântecele vechi, îi spuse o grămadă de poveşti. El se linişti, rămase foarte cuminte privind-o. Pe urmă, trecu Bourland şi o întrebă ce naiba face acolo. Ea îi explică, foarte mândră, că-l distrează pe copil şi că reuşeşte foarte bine... Bourland îi surâse cu tristeţe:

— Micuţa mea, nu te aude. Nu mai are timpan! Otită dublă. S-a terminat! E surd!

Fabienne plânse.

Câteva zile mai târziu, Bourland avu primul mort din anul acela: un bărbat de douăzeci şi opt de ani, căsătorit, tată a trei copilaşi, care muri chiar la sfârşitul intervenţiei. Madeleine Daele era în concediu. Bourland puse să fie dus mortul în camera de alături, o chemă pe Fabienne şi-i zise:

— Soţia lui este pe coridor. Du-te s-o anunţi. Cu menajamente, da?

Fabienne rămase douăzeci de minute în spatele uşii, aşteptând, făcându-şi curaj, fără să reuşească să iasă din cameră. Trebui totuşi să iasă, să se ducă în faţa nefericitei, să-şi caute cuvintele care pregătesc lovitura de pumnal.

Dar cel mai zguduitor, era cu alcoolicii. Erau în număr necrezut de mare printre muncitorii care veneau la spital să se opereze. Culcaţi pe „biliard”, cu masca pe figură, respirau

eterul, se congestionau, începeau să se contorsioneze. Infirmierul care le dădea anestezicul le prindea capul cu amândouă mâinile. Madeleine Daele apuca masca, deschidea la maximum robinetul. Dar în aţipirea lui inconştientă, alcoolicul rezista, lupta, rupea curelele care-i legau membrele. Doi infirmieri zdraveni trebuiau să-l apuce strâns pe om, să se lupte cu el, să-l stăpânească de bine, de rău. Şi cum putea mai bine, în grabă, cu tăieturi mari, Bourland îi deschidea pântecele agitat de convulsii şi de tresăriri, inciza, ştergea cu buretele, îl cosea la loc şi uneori îl rănea pe om şi se rănea şi pe el. Foarte adesea omul murea în aceeaşi zi.

— Ar trebui ca elevii de şcoală să vadă asta, spunea Bourland. Le-ar trece cheful de „păhăruţ”!

În fiecare dimineaţă, Fabienne îşi îndeplinea obligaţiile. Golea vasele de noapte, învăţa să-i spele pe bolnavi, să le facă patul fără ca ei să trebuiască să se ridice, să vadă şi să asculte totul cu un surâs, să n-aibă niciodată un gest sau un cuvânt care să îi trădeze scârba, să iasă foarte repede şi foarte demn când i se făcea greaţă, pentru a merge să vomite în closet cu toată discreţia posibilă. Trebuia să pară puternică, liniştită, cu multă experienţă şi obişnuită cu totul. Dimineaţa, luarea temperaturii bărbaţilor îi punea probleme delicate. La început, Fabienne le întindea bolnavilor în tăcere, cu un gest elocvent, termometrul. Dar mulţi contemplau micul obiect cu o satisfacţie politicoasă, întrebându-se ce naiba ar putea face cu el.

— Luaţi-vă temperatura, explica Fabienne.

— Ah! da, da.

Şi după cum suferea de un abces la gambă sau la braţ, bietul om îşi punea termometrul pe tibie sau pe biceps, cel mai aproape de suferinţă, bineînţeles.

— Nu, nu! protesta Fabienne cu voce scăzută şi roşie de ruşine. În anus...! în anus...

— În ce? întreba tipul, cu nevinovăţie.

Trebuia să-i explice unde anume se găsea anusul. El înţelegea dintr-odată şi devenea mai stacojiu decât Fabienne. Erau astfel momente foarte penibile, când trebuia ea însăşi să fixeze termometrul sau să aştepte eşantionul de urină pe care un ins cumsecade, zăpăcit cu totul pentru că trebuia s-o facă în faţa acestei tinere, nu reuşea să i-l dea.

— Haide i Haide! îl încuraja Fabienne. Sunt infirmieră. Nu sunt femeie! O infirmieră nu este o femeie...

Şi dacă acest raţionament discutabil nu ajungea, îşi amintea de stratagema pe care i-o indicase Madeleine Daele:

— Înghiţiţi, spunea. Înghiţiţi, da, faceţi ca şi cum v-aţi înghiţi saliva.

Buimăcit, tipul înghiţea imaginare mase de salivă şi retenţia înceta brusc, un jet bogat de urină ţâşnea în flacon.

— Drace! zicea omul uimit şi mulţumit, umblaţi cu trucuri, voi, astea!

Pe urmă Bourland o chema pe Fabienne:

— Domnişoară, numărul 88 va ieşi. Fractura i s-a reparat, aproape. Dar domnişoara Daele şi-a dat seama că a făcut tuberculoză la plămânul drept. Nu vrea să intre în sanatoriu. Trebuie să muncească pentru ai lui. Îl vei avertiza, nu-i aşa? O să-i spui că trebuie să se despartă de băieţel, să nu-l contamineze. Are un băieţel de cinci ani. Şi mai ales că nu trebuie să aibă raporturi cu nevastă-sa.

Fabienne trebuia să se descurce, îi dădea omului lovitura, se pregătea să-i explice, gravă, cu un aer foarte îmbătrânit şi cu sudoare pe frunte, că era mai bine pentru el să nu se mai culce cu femeia lui...

Foarte repede, fu îndrăgită de toţi aceşti nefericiţi pe care-i iubea. Îi era teamă să nu le facă rău, mâinile îi tremurau când trebuia să înţepe o femeie în plină venă a braţului. Femeia era cea care o încuraja, care îi întindea braţul, care-i surâdea să nu-i fie teamă.

— Haideţi, domnişoară. Nu trebuie să vă fie frică!

Toţi aceşti oameni aveau totuşi o sensibilitate a lor, puţin deosebită de a ei, dar la fel de fină şi delicată. Bărbatul ale cărui mâini le ţinuse în vreme ce i se vâra un ac în canalul măduvei spinării nu o uita, de acum era ceva, o legătură între ea şi el, o simţea după felul cum o privea când trecea, cum o urmărea din ochi, ca un câine căruia i-ai făcut un bine. Înţelesese tot ce dă o infirmieră din inimă, din sine însăşi în simplul gest de a ţine mâinile cuiva.

Profesorii, mereu grăbiţi, ghiceau mai puţin lucrurile astea mici. „Patronul” trecea prin dreptul incurabililor, al condamnaţilor, fără să se mai oprească la patul lor. La ce bun? Nu mai putea să le fie util, şi nici ei lui. Datoria lui era să se

ocupe de ceilalţi. Dar când acesta ieşea, Fabienne vedea în ochii bolnavului abandonat nelinişte şi disperare. Se ducea la el.

— Domnişoară! Domnişoară! Nu m-a privit! De ce nu m-a privit? Înseamnă că s-a terminat cu mine, aşa-i?

Trebuia să-l consoleze, să-l încurajeze, să-l mintă. Madeleine Daele se pricepea de minune la aşa ceva. Şi niciodată, niciodată, orice se întâmpla, nu găsea vreo vină patronului, medicului. Găsea motive pentru toate, scuze, pretexte. Trebuia, ştia ea, ca omul să aibă încredere până la capăt în cel ce-l îngrijea.

— Asta şi religia, spunea, reprezintă trei sferturi din vindecare, micuţo!

Pentru că remarcase, ca toată lumea, puternicul factor de resemnare morală, şi prin urmare de ameliorare fizică, pe care-l aduce o speranţă, o credinţă.

— Porcul! Banditul! Mizerabilul! strigau femeile în chinurile naşterii, tăvălindu-se de durere şi blestemându-şi bărbaţii. Niciodată! Niciodată n-o să mă mai atingă! Ah! Domnişoară, să nu vă măritaţi niciodată!

Şi când, o jumătate de oră mai târziu, Fabienne le aducea pruncul, uitau totul, spuneau:

— E frumos, nu-i aşa? E mare? O tânără frumoasă, ca dumneavoastră, domnişoară, trebuie să vă măritaţi repede, să faceţi vreo duzină ca ăsta!

Naşterile aveau loc la parter. Pe urmă, lăuzele erau duse la etajul întâi. Madeleine Daele primea pe o pânză îndoită în patru bebeluşul atunci adus pe lume, cu meconiu pe el. Îl ducea, îl spăla, îi dădea primele îngrijiri. Şi Fabienne era aceea care apoi îi ducea pe nou-născuţi la mamele lor, unul după altul, cinci, şase, şapte fiinţe plăpânde una după alta. Femeile, culcate, încă roşii, se ridicau cu greu pe pat, o căutau din ochi de departe, să vadă dacă pe al lor li-l aducea.

Uneori, era câte una care-i vedea astfel trecând pe toţi ceilalţi, şi al ei nu mai sosea. O fixa cu privirea pe Fabienne. Fabienne nu se putea opri de-a o privi la rândul ei. Şi din această privire femeia ghicea că pruncul ei era mort şi începea să plângă. Când putea, Madeleine Daele îi boteza în grabă, înainte ca ei să moară. Cu o picătură de apă pe frunte:

— Te botez Joseph, în numele Tatălui... Şi pe urmă copilul se ducea... Ciudate botezuri, lugubre. Fabienne văzu astfel murind douăzeci de Joseph. Pentru că Madeleine n-avea timp să caute diversitate în numele pe care le dădea.

Erau de asemenea nenumărate fete-mame care-şi părăseau copilaşul ieşind din spital, îl lăsau acolo pentru Asistenţa Publică. Trebuia aproape să se bată cu ele, făcea totul ca ele să consimtă să-şi privească copilul, să se ocupe de el, să-l cureţe, să-l ţină în braţe. Dacă acceptau o singură dată să-i dea să sugă, totul se schimba, erau salvate, nu mai aveau pe urmă niciodată curajul de a-l abandona. Dar ele ştiau asta, se temeau de propria lor inimă, de acest instinct mai puternic decât ele, şi respingeau cu sălbăticie copilul, refuzau să-şi arunce privirea asupra lui.

Mai erau la spital şi avorturile clandestine ratate, care nu se mai numărau, femeile în plină hemoragie care îşi perforau fătul şi uterul în acelaşi timp cu o andrea sau cu un ac de pălărie. Nici măcar nu le puneau întrebări. La ce bun? Nici ele nu spuneau nimic, rămâneau mute, neîncrezătoare. Numai Bourland urla, le numea târâturi şi, dacă nu era vorba decât de chiuretaj, le făcea raclajul fără să le adoarmă, ca să le piară cheful s-o ia de la capăt. Ele scoteau ţipete înspăimântătoare.

— Ca să ţii minte! zicea Bourland. E vina ta!

Avortul îl enerva întotdeauna pe Bourland. Metoda avea partea ei bună. Mai întâi, evitând intoxicaţia prin anestezie, operatele se vindecau foarte repede. Şi apoi, de pe urma operaţiei rămâneau cu o teamă salvatoare. Uneori revedea la consultaţia prenatală femei chiuretate de el cu câteva luni înainte.

— Ia uite! Tu eşti! spunea. Aşa deci! Te-ai hotărât să te laşi umflată?

— Ah, domnule doctor, mărturisea femeia, mai bine o naştere, decât un chiuretaj! „Omul” meu n-are decât să bombăne dacă vrea! La naiba!

Fabienne se ocupa de bebeluşii abandonaţi. Erau întotdeauna cam o sută, pe care-i ţineau la spital până ce împlineau un an. Pe urmă Asistenţa Publică îi încredinţa unor doici. Într-o cameră erau de la cincisprezece la douăzeci, fiecare în pătuţul lui. Intrai aici în mijlocul unui concert de urlete şi miorlăituri. Infirmierele trebuiau să ţipe ca să se facă auzite. Pe o masă lungă, din

mijlocul încăperii, copiii erau schimbaţi şi scutecele aruncate într-un coş mare. Te sufoca un miros puternic de amoniac. Fabienne, desfăşând copilaşii, îşi ţinea respiraţia. Odată parcurse toate saloanele, trebuiau pregătite biberoanele, apoi hrăniţi cei mici. Pe urmă o lua de la capăt cu schimbatul. Multe dintre aceste fiinţe micuţe erau bolnave. O idioată, hidrocefală, cu capul enorm, nu reuşea să închidă gura pe biberon, şi scotea în fiecare clipă un soi de hohote de râs stridente care-i trezeau pe cei din jur. Alţii, slabi, chirciţi, rămâneau nemişcaţi la nesfârşit, se gândeau la nu se ştie ce, şi, răscumpărând păcatele mamei, alunecau într-o dimineaţă din viaţă în moarte, fără să dea de ştire. Erau atât de rahitici, atât de descărnaţi, ăştia slăbuţi de tot, încât nici nu mai ştiau unde să le facă injecţiile. Degeaba îi suceau şi-i răsuceau, nu găseau niciun loc unde să vâre acul fără să dea de os. Mai ales copiii sifilitici, cărora li se făceau seriile de injecţii intravenoase ale lui Noar. Pentru Fabienne era ceva înfricoşător în tratamentele astea antisifilitice aplicate unor copilaşi de şase luni, în vreme ce vinovaţii continuau poate, nepedepsiţi, să contamineze fiinţe şi să procreeze viitoare victime. Cel mai rău era că trebuia să fii atent şi să te păzeşti, cu ţâncii ăştia nenorociţi. Din ochi şi din nas le curgea încontinuu o umoare murdară, sau plaga buricului se lărgea, nu se usca, supura fără încetare. Şi dacă-i ştergea fără precauţie, risca să se infecteze ea însăşi.

Pe toţi abandonaţii Asistenţei îi îngrijeau mai bine ca pe ceilalţi. Se ataşau de ei surori, infirmiere, fetele de la saloane. Erau bune şi drăguţe, micile făpturi. Se jucau singure în pătucurile lor, în picioare, agăţate cu amândouă mâinile de vergele. Te priveau trecând, calme, aproape grave, fără să surâdă, în tăcere, copii care n-au fost prea sărutaţi, nici iubiţi. La gât purtau un şirag, naivul şi durerosul şirag de mărgele albastre al Asistenţei Publice, cu o medalie rotundă „Republica Franceză”. Printre aceşti copii erau câţiva de-a dreptul adorabili, după care li se rupea inima să-i vadă plecând la Asistenţă: aşa era o fetiţă, foarte drăgălaşă, foarte iubitoare, pe care o abandonase o spălătoreasă de vase de la spital. Toate infirmierele se ataşaseră de ea. Fabienne nu putea să privească fără îngrijorare feţişoara ei temătoare şi mereu neliniştită, de parcă acest copil ar fi presimţit ceva. Se apropia ziua: avea să

plece la sfârşitul săptămânii la Asistenţă, când se află dintr-odată că Madeleine Daele a adoptat-o.

Şi în august 1932, puţin înainte de plecarea Fabiennei, s-a răspândit vestea: Bourland se căsătoreşte cu Madeleine Daele. Ea îi aducea acest copil. El văduv, mai avea doi. Alcătuiau o frumoasă familie chiar înainte de a se lua. Despre el se află de asemenea că pleacă de la facultate. Se săturase de oprelişti, de manevre, de pasul bătut pe loc, în aşteptarea morţii unui titular, de lungile strategii făţarnice, de uneltiri, săpături şi contrasăpături în jurul locului asediat, de cursele nebuneşti spre catedra vacantă. Toată această politică, toată această bucătărie îl obosea. Se săturase să vadă fii de „patron", „fii de arhiepiscop" lăsându-l în mod jignitor în urmă, în numele influenţei paterne, fără să fi muncit deloc!

O ţară din America de Sud îi oferea un post. Bourland spuse adio Franţei, se duse să-şi întemeieze căminul şi să-şi ducă talentul şi ştiinţa în altă parte. În zece ani, ca atâţia alţii, se va întoarce, celebru, după ce-şi va fi făcut acolo un nume. Şi încă o dată Franţa va primi cu entuziasm şi-l va onora ca pe un mare om pe cel cu care ea n-a ştiut ce face.

Capitolul al şaptelea

Într-o seară, când tocmai se întorsese de la laboratorul lui Norf, Michel îi văzu ivindu-se în camera lui pe Tillery, Seteuil şi Santhanas.

Seteuil venea din Nord, să-şi cumpere utilaj pentru radiografii, Santhanas sosea din Normandia şi era şomer.

Avusese acolo o situaţie excelentă pe care reuşise s-o ducă de râpă. Porcul ăsta, care ar fi izbutit să facă să supureze o statuie, cum spunea despre el Géraudin, se apucase să practice chirurgia la domiciliu. I se întâmplară unele experienţe neplăcute: oase de braţ sau de picioare, puse la loc de el, se dovediră sudate invers, şi trebui să le rupă din nou să le îndrepte. Asta descuraja clientela. În cele din urmă, într-o zi, operând un puşti la domiciliu, Santhanas îşi dădu seama că acesta murise. Accident de care niciun medic nu este responsabil. Dar cum Santhanas era singur cu servitoarea în

cameră, luă copilul, îl culcă din nou în pat, ieşi şi-i anunţă pe părinţi:

— Doarme, o să dureze două ore. Linişte absolută. Şi mai ales, nu e voie să intraţi. Costă şase sute de franci.

Îi luă şi plecă.

Două ore mai târziu, părinţii găsiră micul cadavru rece de tot, o întrebară pe servitoare, ghiciră afacerea. Şi satul întreg, înarmat cu furci, urcă să ia cu asalt casa lui Santhanas. Mulţumită ajutorului jandarmeriei, Santhanas reuşi să fugă.

— E neplăcut, le spunea celor trei prieteni, explicându-le întâmplarea. Dar cu atât mai rău. O să mă descurc. Am prieteni homeopaţi... Se pare că iese ceva la chestia asta. Mă voi reprofila homeopat! Puţin îmi pasă!

Seteuil câştiga mulţi bani în Nord.

— Gologani din plin! zicea Tillery cu emfază.

Tillery era acum un serios tată de familie. Băiatul anunţat şi care trebuia să se cheme Charles, socotise că-i mai bine să-şi amâne venirea pentru altă dată şi făcuse loc la două gemene, două fetiţe drăguţe, la care se regăseau nasul mic şi ochii şireţi ai tatălui lor. Puţin descumpănit la început pentru ceea ce numea o „greşeală de livrare”, Tillery se hotărâse:

— O vom lua de la capăt, şi gata, spunea el, filosof, nu-i aşa, Iubiţico?

— Nu ţi-e ruşine! spunea doamna Tillery, stacojie la faţă.

Modestul lor menaj începuse de altfel să prospere.

Clientela creştea, şi mai ales se obişnuise să plătească din când în când. Acum Tillery, când mergea cu Iubiţica să cineze la bătrâna mamă băcăniţă, ducea solemn o prăjitură cu cremă şi o sticlă de Bordeaux.

— Cadouri interesate! afirma Tillery. Iubiţica adoră prăjitura, şi eu Bordeaux-ul. Inima omului este un abis de egoism.

Vorbea cu mândrie de cumpărarea unei maşini.

— O 201, fireşte.

— De ce, fireşte? întrebau Michel şi doamna Tillery.

— Întotdeauna am zis că vă lipseşte fosforul. Ei bine, pentru că soţia mea şi cu mine suntem amândoi „fără un ban”. Deci doi fără unu![7] Maşina medicului!

— E un zăpăcit! zicea doamna Tillery resemnată.

---

[7] *Deux sans un* (joc de cuvinte bazat pe omofonie).

Şi se întorcea să-şi vadă de gemene, de care Tillery nu îndrăznea în faţa ei să se apropie decât cu extremă discreţie. Pentru că ea declara deschis că are faţă de el cea mai mare neîncredere! Nu încercase el într-o zi să le apese limba cu o lingură, cu riscul de a le face să vomite, pentru că le durea în gât?! Asta nu-l împiedica pe Tillery să-i îngrijească pe toţi puştii din cartier, şi încă foarte bine. Michel se cam mira. Tillery era lipsit de alură, de gravitate, chiar de seriozitate. Era slab utilat. Şi de altfel, cunoştinţele sale teoretice erau destul de rudimentare. Pur şi simplu fler, precizie, o anumită intuiţie, un foarte mare simţ al observaţiei. O extremă prudenţă. Şi mai ales plăcerea pentru meseria lui, şi dragostea pentru clientela de oameni sărmani, care îl plăteau prost şi-l adorau. Reuşita în medicină nu are întotdeauna de-a face cu studiile şi cu cunoştinţele teoretice, şi se explică greu.

Evelyne se simţea bine. În fiecare duminică, Michel se ducea la sanatoriu şi o găsea puţin mai bine.

Într-o după-amiază, îi vorbi despre aceasta lui Domberlé.

— De ce nu sunteţi mai cunoscut? De ce cele douăzeci sau treizeci de volume ale dumneavoastră nu sunt citite peste tot? Ce-i împiedică pe „oficiali” să vă urmeze?

— Trebuie să aşteptăm, spunea Domberlé. În fond, metoda aceasta implică schimbări uriaşe în concepţiile medicinii clasice, Doutreval. Unitatea bolii! Gândiţi-vă cât de departe sunt încă medicii de ideea aceasta! Totuşi, boala, în esenţa ei, este una singură. Printr-o alimentaţie industrială, chimică, supraconcentrată, prin abuzul de carne, de zahăr pur, de cafea, de excitanţi de alcool, de medicamente, injecţii şi fortifiante, omul se consumă, îşi îmbâcseşte organismul. Şi când organismul încearcă să se cureţe, ne plângem de nenorocire şi declarăm: Sunt bolnav!

— E întrucâtva adevărat, zise Michel.

— Întrucâtva adevărat? E chiar adevărul! Ceea ce numim boli nu sunt, bietul meu prieten, decât eforturile felurite şi salvatoare ale forţei noastre vitale de a se purifica: durere, inflamare, febră, diaree, vome, hemoptizie, tot atâtea reacţii de apărare, tot atâtea încercări de expulzare, de curăţire. După organul care, printr-o slăbiciune ereditară sau printr-o cauză întâmplătoare a servit de emonctoriu, de cale de evacuare: intestin, plămân, piele, vezică, ochi, ureche, medicul, destul de

des, uită să meargă mai departe, şi numeşte asta enterită, bronşită, eczemă, furunculoză, cistită, conjunctivită, otită etc. etc. Şi este orbit cu atât mai uşor, cu cât la această ieşire masivă de produse toxice organul obosit oferă foarte des prilej microbului să se instaleze în el, provoacă tuberculoza, pneumonia sau colibaciloza, şi aşa mai departe. Prea mulţi medici uită, pur şi simplu, că dacă starea generală, terenul ar fi fost sănătoase, alimentate pur şi natural, microbul n-ar fi pus niciodată stăpânire pe bolnav.

— Şi că întorcându-se la această puritate umorală, isprăvi Michel, am permite automat organismului să se elibereze de microb.

— Aţi constatat la soţia dumneavoastră. De altfel, microbi purtăm toţi cu miliardele, încontinuu, microbi ai tuberculozei, ai difteriei, erizipelului, ai pneumoniei... Dar sunt inofensivi atâta vreme cât suntem sănătoşi. De ce dintr-odată devin virulenţi? Pentru că le-a permis-o slăbiciunea terenului nostru umoral. Dovada cea mai bună că este vorba nu de microbi, ci de teren, este că, şi o ştim cu toţii, microbii cei mai diferiţi pot provoca la un bolnav exact aceeaşi boală. Şi invers, acelaşi fel de microbi pot produce, după temperamentul individului care-i găzduieşte, bolile cele mai diferite: acelaşi streptococ va cauza la unul un erizipel, la altul o anghină, la un al treilea un flegmon, sau o scarlatină, sau o septicemie... Acelaşi microb poate provoca herpes, pneumonie sau meningită. Pentru că ce contează sunt tarele şi slăbiciunea subiectului, terenul.

— M-am întrebat întotdeauna, zise Michel, de ce specia umană, în mijlocul tuturor microbilor ăstora, nu e moartă demult!

— Bineînţeles! Ar fi de neexplicat, dacă teoria clasică ar avea dreptate. Clătină din cap. Continuă: Nenorocirea e că medicina oficială este tot în punctul ăsta: pentru ea există o mulţime de boli de îngrijit local, fără preocupare pentru general, pentru starea humorală. Boala este o diaree, o transpiraţie, o hemoptizie, o febră, un microb... Confundă simptomul cu boala însăşi. Şi se ocupă de simptome. Are pentru asta un întreg arsenal: o diaree se opreşte cu opiu şi bismut, febra cu hipotermice, expectoraţiile cu terpină, hemoptizia prin hemostază, hipertensiunea, hipotensiunea prin adrenalină sau tonice. Şi pentru microbi are antiseptice, seruri şi vaccinuri!

Mi s-a încălzit motorul? Termometrul urcă? Torn apă rece şi continuu să merg! Ce ai crede de garajistul care şi-ar îngriji astfel maşina?

— Ei, zâmbi Michel.

— E acelaşi lucru, dragul meu.

— Mai sunt şi regimurile...

— Ştiu. Dar prea mulţi medici le aplică stângaci încă. Sigur, nu sunt vinovaţi de asta: medicina şcolară i-a învăţat greşit. Şi ei înşişi nefiind suferinzi, cum am avut eu nenorocul sau norocul să fiu, cum aţi vrea să ştie ceea ce n-au fost învăţaţi niciodată? Să ghicească că dacă au carnea albă, cartofii demineralizează, că lămâia, portocala şi fructele acide provoacă dezastre la cei slabi, fragili? Că pâinea neagră, dulceţurile, anumite alimente puternice, foarte bine tolerate de subiecţii robuşti, distrug organismele epuizate? Medicul aplică ceea ce a fost învăţat, ţine cont de calorii şi uită problemele esenţiale: mai întâi originea chimică, industrială şi devitalizantă a anumitor alimente, în sfârşit „densitatea moleculară”, bogăţia, concentraţia altor alimente, concentraţia care ar trebui să fie întotdeauna, pentru bolnavi, considerabil diminuată, micşorată. Prost adaptat, regimul vindecă prost. Aşa că medicul nici nu mai crede în el, şi-i preferă medicamentul, mai rapid, mai uşor, dar care în realitate nu vindecă, nu face decât să mascheze un timp simptomele.

— Medicamentul este uneori valoros, zise Michel.

— Bineînţeles! Domoleşte reacţiile excesive, dezordonate. Un drog, un ser, un vaccin pot fi indispensabile în plină criză acută. Dar nu-l folosi decât după ce ai încercat toate celelalte mijloace şi aminteşte-ţi folosindu-l, că nu faci decât să înăbuşi manifestările bolii, fără s-o vindeci. Înăbuşit, răul îşi va îndrepta inevitabil spre un alt organ efortul său de curăţare, şi asta în condiţii agravate, pentru că purificarea umorilor a fost împiedicată şi pentru că medicamentul sau vaccinul i-a adus pacientului dumitale o intoxicaţie chimică sau microbiană suplimentară. Gândeşte-te întotdeauna, folosind un medicament într-un caz urgent, că remediezi ce e mai urgent, asta-i tot. Şi că pe urmă va trebui să-l faci pe cel pe care-l îngrijeşti să urmeze o simplă cură de dezintoxicare şi o revizuire generală a modului său de alimentaţie şi de viaţă.

— Asta trebuie să recunoaştem că medicul uită adesea, zise Michel. Drogul acţionând, el îşi consideră clientul vindecat...

— Da. E aici un gol uriaş. Se practică în fond, foarte adesea, o „medicină de urgenţă”. Există obiceiul de a reprima energic, uneori brutal, reacţii care n-au nimic ameninţător, o febră, o diaree, o tuse salvatoare. Şi simptomul odată dispărut, se opresc aici! Evident, în aparenţă l-ai vindecat. Omul nu mai suferă, îşi reia activitatea. Dar curând va cădea din nou.

Toate acestea uzează treptat individul şi rasa. Sanatoriile, azilurile de alienaţi sunt pline. Tuberculoza câştigă teren. Diabetul, cancerul se întind. Se construiesc aziluri, sanatorii, se îndârjesc să caute noi vaccinuri, seruri, specifice, antiseptice, extracte glandulare, se cheltuiesc miliarde în institute, se fac operaţii, se iradiază. Şi se uită să se acţioneze împotriva cauzei esenţiale a răului! Uzura vitală cauzată de alimentaţia supraexcitantă, otrăvurile farmaceutice şi vaccinuri. Tot acest efort, toate aceste eroisme ale atâtor savanţi sunt sortite eşecului. Pentru că dacă mâine vor fi vindecate cancerul şi tuberculoza, alte rele le vor lua locul.

— Asistăm deja la acest fenomen, zise Michel. Sunt maladii care „dau înapoi”. Dar peste tot se trage semnalul de alarmă împotriva înaintării altora. Reumatismul, bolile de inimă au un viitor măreţ în faţă. Tocmai am citit că în Statele Unite reumatismul costă mai mult decât tuberculoza, sifilisul şi cancerul luate împreună.

— Asta nu mă surprinde. În Franţa, reumatismul a fost declarat „boală socială”. Şi va fi tratat ca atare, în institute costisitoare, cu o mulţime de injecţii periculoase de salicilat. Dar de cauzele reumatismului, cine se ocupă? De cauzele astea care sunt mereu aceleaşi, Doutreval, pentru toate bolile, şi care sunt irosirea forţelor prin alimentaţie incendiară, viaţă nesănătoasă şi droguri.

M-ai văzut, prietene, tratându-i pe tuberculoşi, m-aţi văzut şi mă veţi vedea tratându-i în acelaşi fel, prin regim, exerciţiu, hidroterapie, o igienă generală riguros adecvată şi individualizată, urmând posibilităţile mai mari sau mai reduse ale „transformatorului” lor, pe toţi bolnavii mei, fără deosebire. Aduceţi-vă aminte de infirmeriile mele de copii, de anginele, amigdalitele, sinuzitele, otitele, tusea convulsivă, osteomielitele, abcesele, polipii, care dispar odată cu suprimarea cauzei lor:

alimentele prea concentrate şi strivitoare, oboseala... Veţi vedea la „bătrânii” mei dispărând în acelaşi fel, din faza incipientă, reumatisme, furunculoze, cistite, prostatite incipiente şi chiar negi.

— Şi când îi vorbesc despre asta câte unui student de la medicină, zise Michel, şi afirm că o amigdalită sau polipii se pot vindeca printr-un regim sănătos, surâde.

— Cum vor surâde probabil şi majoritatea celorlalţi. De-ar putea înţelege că orice boală, oricât de uşoară ar fi ea, oricât de localizată în aparenţă – un furuncul, un guturai, până la un polip sau la o carie dentară – are drept cauză o tulburare în starea generală a sănătăţii, şi că medicul n-ar trebui în niciun caz să limiteze acţiunea lui la un tratament local, la un medicament. Nu ştiu încă în suficientă măsură ce se obţine când s-a înţeles semnificaţia bolii – efortul de purificare – şi când în loc de a contraria acest efort prin intoxicaţiile farmaceutice, îl ajuţi acţionând asupra emonctoriilor naturale: piele, intestin, rinichi, ca şi prin mijloace naturale: aer, apă, căldură, frig, aliment deconcentrat, pentru a accelera evacuările şi nu pentru a le refula. Ei nu ştiu că un bolnav nu se poate declara vindecat până nu a fost lămurit de către medic asupra posibilităţilor „transformatorului” său, înarmat cu un regim deconcentrat pe măsura posibilităţilor sale reduse, lămurit în sfârşit asupra cauzelor răului său şi a rolului salutar de avertisment şi de frână pe care l-a jucat pentru el şi-l va juca, la fiecare greşeală, ceea ce el a numit „boala sa”.

Pentru că suferinţa este marea educatoare a omului, Doutreval. Medicina clasică nu ştie cât adevăr este în asta, chiar pe plan fiziologic. Ea ne-a învăţat să urâm boala şi totuşi boala luminează, previne, purifică. Ea are pe plan material aceleaşi cauze, neştiinţă, exces, nesupunere, ca suferinţa în plan moral. Există un paralelism ciudat, nu-i aşa? Creştinii, exaltând rolul suferinţei, nu fac decât să transpună şi să sublinieze un adevăr despre care adesea nu ştiu în ce măsură îşi află rădăcinile în înşişi adâncul fiinţei noastre fiziologice. În realitate, dacă s-ar înţelege bine, medicina şi religia alcătuiesc o sinteză dintre cele mai armonioase, se sprijină una pe alta în loc să fie în opoziţie. Planul prestabilit care duce lumea spre mai bine este unul singur. Şi acum, să mergem să ne vedem bolnavii, Doutreval.

Capitolul al optulea

În dimineaţa aceea, Guerran se trezi devreme, după o noapte agitată.

Se afla la Paris de o săptămână. Se apropiau sărbătorile Paştelui. La Cameră se pregătea o mare dezbatere. Guerran, cu un întreg partid de centru, pregătea căderea ministerului înainte de vacanţă. Întâlnirea era fixată pentru ora zece, cu şeful lui de grup, pentru examinarea dosarului.

Ca întotdeauna, Guerran o lăsase la Angers pe soţia sa Julienne, cu Charles şi Micheline, copiii lor. Închiriase la Paris o locuinţa provizorie, un apartament confortabil şi foarte simplu, pe cheiul Florilor. De la ferestrele lui, se bucura de o vedere unică asupra Senei.

În dimineaţa aceea, trezit de la ora şase, Guerran se rădea în faţa oglinzii de la lavoar, în timp ce în bucătărioară menajera îi pregătea cafeaua pentru micul dejun.

Guerran se simţea foarte obosit. De mai multe zile simţea colici în pântece. În ajun îi fusese şi mai rău. Fusese la Arcul de Triumf, cu delegaţia grupului, să depună o coroană. Ceremonia se prelungise. Era foarte frig. Lui Guerran îi îngheţaseră picioarele. La prânz, dejun la şeful partidului. Stridii, fazan, homar, Corton 1898. Guerran se chinuise să mănânce bine, pentru a combate ceea ce credea că e un început de gripă. După-amiaza, în două sau trei rânduri, suferise de scurte colici, teribil de dureroase, în pântece, la dreapta, aproape de coapsă.

Ras, îmbrăcat, Guerran trecu în bucătărie. Ca să simplifice serviciul, aici lua dejunul dimineaţa. Astăzi, cornul uns cu unt, cafeaua, nu-i spuneau nimic. Înghiţi câteva guri din lichidul fierbinte, lăsă totul deoparte, trecu în vestibul să-şi ia pardesiul.

Maşina îi era gata la doi paşi de casă. Se duse la ea, urcă. Se îndreptă spre poarta Orléans. Conducea foarte încet, contrar obiceiului său. Se simţea obosit. Pântecele îl durea foarte tare. Dinţii îi clănţăneau. O ceaţă umedă învăluia Parisul. Ştergătorul decupa în abur o semilună îngustă. În ciuda paltonului gros, a mănuşilor şi fularului, Guerran simţea cum îl pătrunde frigul.

În faţa unei cafenele luminată din interior, opri brusc maşina. Coborî, intră, comandă o cafea la filtru şi un coniac mare.

„Asta o să mă încălzească, se gândi. Am să mă duc până la şeful grupului. Am să depun dosarul, am să mă scuz şi să mă

întorc direct acasă... E caraghios cât de tare mă doare pântecele. Ard şi mi-e frig."

Nu putu să-şi bea filtrul. Mirosul cafelei îi provocă greaţă. Înghiţi numai paharul de alcool vechi. Dar acesta nu-l încălzi. Îi era din ce în ce mai frig. Începu să tremure, apoi să dârdâie. Simţea nevoia să vomite şi avea în acelaşi timp o colică insuportabilă, o sfâşiere a măruntaielor. Îl chemă pe chelner, plăti, plecă. Şi cu foarte mare greutate, se ridică. Puţin aplecat în faţă, luând cu el servieta din prudenţă, se îndreptă spre W.C. Trebui să se stăpânească să nu se strâmbe de durere. Se închise în lavabou, îşi lăsă jos servieta. Dintr-odată capul prinse a i se învârti, i se făcu greaţă, începu să vomite încovoiat. Vomită mult şi îndelung. Totuşi, nu mâncase nimic. Îl treceau sudorile de durere, se sprijinea de perete să nu cadă. Când termină, rămase o clipă nemişcat, sfârşit.

„Gripă! se gândi. M-a prins bine! Iute acasă... Cu atât mai rău!"

Ieşi, uitându-şi servieta. Nu îndrăzni să mai străbată cafeneaua. Îşi ghicea faţa lividă şi urâtă, înspăimântătoare. Ieşi prin uşa de serviciu, încet, ţinându-se cu mâna dreaptă de partea dreaptă a pântecelui, insuportabil de dureros. Se aruncă în maşină, îşi trase respiraţia un minut, la volan, în sfârşit demară. O porni înapoi spre cheiul Florilor. Se simţea slăbit. Condusul maşinii îl epuiza. Pântecele întreg îi era sfâşiat de colici atroce. Vederea i se înceţoşa.

„Repede! Repede în cameră!" se gândea.

O ameţeală îi întunecă privirea, câteva secunde. Îşi reveni. Înainta încet de tot.

„N-o să mai ajung niciodată!"

La o încrucişare, un agent îi făcu semn să oprească. Guerran făcu un efort enorm să manevreze frâna, schimbătorul de viteză. Agentul îşi lăsă în jos bastonul. Şi Guerran demară, atât de încet, că agentul nerăbdător îi făcu semne energice.

— Grăbiţi-vă! Grăbiţi-vă!

Guerran mai parcurse o sută de metri. În faţa lui totul devenea din ce în ce mai negru. S-ar fi zis că dintr-odată se făcuse noapte. Nu-i mai era rău. Numai o sărbezeala care-i făcea greaţă. Braţele i se înmuiaseră. Avu numai timp să tragă maşina pe dreapta şi să se culce pe banchetă. Îşi pierdu

cunoştinţa. Înainte de a leşina, cu un ultim efort imens, reuşi să împingă şi să deschidă larg portiera pentru a i se veni în ajutor.

Îşi reveni după câteva minute. Era tot acolo, pe banchetă, cu ochii în plafon, cu picioarele ghemuite. Îl înconjurau mai mulţi oameni. Şopti:

— Duceţi-mă acasă... Acasă... Imediat...

Auzi voci îndepărtate, ca în vis:

— Un medic? Spitalul...

Înţelese ca era vorba de el. Murmură:

— Nu. Nu... Acasă...

— O ambulanţă? Ar trebui un agent!...

— Nu... Un şofer... Vreau să merg acasă. Un şofer de taxi...

— Eu sunt şofer, spuse un om.

— Bine, duceţi-mă... Cheiul Florilor, 22. Cu maşina mea...

— Dar orele pe care le pierd? Mă veţi plăti?

— Da... Da... plătesc bine... Repede...

Omul apucă volanul. Închise portierele. Maşina porni.

— Încet... încet... gemea Guerran pe bancheta din spate.

O mână de fier îi tortura pântecele, îi măcina măruntaiele. Asta dură un minut, o clipă se calmă. Guerran rămase acolo, cu genunchii strânşi la piept, cu extremităţile îngheţate, tremurând şi clănţănind din dinţi, fără măcar să ştie unde se află. Pe urmă durerea renăscu. Din când în când o zdruncinătură îl scutura.

Maşina se opri. Îl scoaseră din ea. Refuză să se destindă şi să întindă picioarele. S-ar fi zis că asta făcea să se rupă ceva în el. Fu transportat astfel până în apartament şi culcat aşa îmbrăcat pe pat.

— Luaţi-mi portofelul, murmură. O sută de franci pentru dumneata... Chemaţi un medic...

Trase peste el, cu greu, cuvertura, închise ochii, se cufundă într-o somnolenţă traversată de dureri scurte şi atroce. În starea asta îl găsi tânărul doctor sosit o jumătate de oră mai târziu.

Ajutat de portăreasă şi de menajeră, doctorul îi descheie veşmintele lui Guerran. Reuşi să-l facă să stea lungit, să-l convingă să întindă picioarele, să slăbească încordarea muşchilor abdominali. Pântecele reacţiona la cea mai mică apăsare. La lovire, sonoritate mată, consistentă de „pântece de lemn”.

— Vă doare de mai multe zile? întreba medicul. Unde? Ah!... Aici. Nu-i aşa? În fosa iliacă? Da, exact... Aţi vomitat? Da?

Mult?... Da... da, văd. Bine, domnule, starea dumneavoastră este gravă... E necesară o intervenţie imediată.

— O intervenţie? murmură Guerran.

— Aţi făcut o criză de apendicită acută. Şi în locul dumneavoastră, n-aş pierde timpul. Într-un astfel de caz, minutele sunt preţioase.

— Se poate să mă opereze aici?

— Imposibil. Starea dumneavoastră este gravă. Dacă aveţi încredere în mine, chemam ambulanţa unei clinici.

— Va dura mult?

— Vreo zece zile.

— Pentru că trebuie neapărat să fiu pe picioare la redeschiderea Camerelor...

Medicul îşi reprimă un gest de nerăbdare.

— O să mai vedem ce va fi, zise. Pentru moment, credeţi-mă, grijile astea trebuie să treacă la dumneavoastră pe planul doi.

Guerran înţelese.

— Ah! drace... murmură. Bine, în regulă. Unde mă sfătuiţi să merg?

— Puteţi să alegeţi... Clinica Ambroise-Paré, clinica Berthelot, clinica Epidauria, clinica Claude-Bernard, aici, foarte aproape.

— Epidauria... şopti Guerran... Cunosc... Prieteni ai lui Géraudin... Ah! Iar începe... Doctore!

— Să chem Epidauria?

— Da... ambulanţa... Repede! Să mă adoarmă, să se termine mai repede... Veţi spune... Veţi spune acolo... că vreau să fiu operat de Géraudin... Géraudin, din Angers... Îl vreau pe Géraudin. Nu uitaţi. Îl vreau pe Géraudin ...

Géraudin primi telegrama la zece şi jumătate.

„Rugăm veniţi operaţi domnul Guerran, la clinica Epidauria. Urgenţă maximă. Vă aşteptăm până la ora două. Dacă nu veniţi, vom fi siliţi să intervenim. Cu sentimente cordiale,

Doctorii Godefrin, Hoyer, Colligny.”

Între Angers şi Paris nu exista serviciu aerian regulat. Dar Flégier chemă prin telefon la Nantes un avion-taxi. La ora unsprezece patruzeci, Géraudin urca în carlinga aparatului. Îl avea cu el pe Flégier, să-l asiste, şi pe şoferul Louis, care dădea anestezicul în toate intervenţiile lui Géraudin. Profesorul era

obişnuit cu el, nu voia să se lipsească de el într-un caz atât de grav. Louis ducea valizele.

Aparatul decolă cu botul spre vântul de vest, şterse o clipă ierburile câmpiei întinse, pe care elicea lui le făcu să unduiască în înfiorări largi, luă înălţime, viră şi o luă spre est-nord-est. Angers, Maine, castelul regelui René se făcură din ce în ce mai mici în orizontul pâclos. Prin hublouri, Géraudin privea fugind sub el pământul, dealurile presărate cu butuci dezgoliţi de viţă de vie, vechile vile cu acoperişuri de ardezie. Nori zdrenţuiţi treceau, scămoşaţi de aripi. O roată a aparatului se învârtea încet, se rotea uşor în gol. Un tunet îl asurzi pe Géraudin. O compresiune îi astupă urechile. Din când în când, marele motor se înfunda dintr-odată: „gol de aer” de cincizeci de metri.

— E pavat prost! spunea pilotul cu o voce groasă şi batjocoritoare de parizian de Belleville. Manevra palonierul, trăgea manşa. Şi Louis, aşezat lângă el, îl privea cu viu interes şi glumea cu el. Cât despre Flégier, acesta, aşezat în spatele lui Géraudin, îşi voma dejunul cu toată discreţia posibilă într-o punguţă de hârtie pe care, mai liniştitor decât un cuvânt francez care i-ar fi spus ceva, era imprimată formula engleză: AIR-SICKNESS.

Uimitor este că Flégier, care habar n-avea de engleză şi care nu se ridicase niciodată de la sol, ghicise pe dată că „Air Sickness” înseamnă „rău de înălţime” şi înţelesese pe dată modul de întrebuinţare a punguţelor de vomat.

Géraudin îşi aprinse unul din veşnicele lui trabuce. Era îngrijorat. Îl invidia acum pe Louis, nepăsarea lui, liniştea lui de om sărman şi fără glorie, care n-are nimic de apărat. Louis era acolo, un dobitoc, gata să spună anecdote şi să glumească cu pilotul! El n-avea îngrijorarea unor noi lupte cu moartea, una din acele bătălii în care de fiecare dată Géraudin îşi risca tot renumele, tot prestigiul. Din ce în ce mai mult, în aceste ore grele, Géraudin cunoştea neliniştea, „tracul”. Nimeni n-o ştia. Începuse în ziua în care Belladan i-o adusese pe acea fetiţă să-i opereze amigdalele. Oboseală? Enervare? Stare generală proastă? În orice caz, în faţa sincopei, Géraudin îşi pierduse capul. Nu-l văzuseră. Se petrecuse în zece secunde, între Belladan şi el. Dar atunci, timp de zece secunde, în faţa micului corp pe cale de a muri, Géraudin nu mai fusese stăpân pe el. Şi de atunci lucrurile se petrecuseră întocmai încă de două ori.

Într-o seară în care-i făcuse de urgenţă o trepanaţie unui agent de poliţie doborât de un vagabond; şi altă dată, la sfârşitul unei operaţii foarte lungi şi obositoare asupra unui canceros. Furnicături în ceafă, ceaţă pe ochi, impresia bruscă a unui gol în cap şi un tremurat în mâinile care nu-l mai ascultau.

Acum, înaintea fiecărei intervenţii, Géraudin se întreba: „Dacă se va întâmpla din nou? Şi dacă de data asta voi merge până la capăt?”

Primele dăţi putuse să se stăpânească. Aşteptase, nemişcat în faţa rănii deschise, plecându-şi capul, închizând ochii, de parcă ar fi reflectat. Numărase până la douăzeci. Şi-i trecuse, putuse să-şi vadă mai departe de operaţie. Pe urmă, criza fusese mai lungă. Îi trebui întreaga lui energie ca să poată termina. Se încurcase puţin. Operaţia durase. Aşa, într-o zi, Louis, care ţinea masca pe faţa pacientului, ridicase ochii, îl privise pe patron...

„Şi astăzi? se întreba Géraudin. Săptămâna trecută am muncit prea mult. Ieri, petrecerea aceea prostească la care m-a târât Valérie... Şi e vorba de Guerran! În jurul meu vor fi o mulţime... Dacă aş putea, aş refuza! Dar el contează pe mine. N-ar înţelege. Nu pot totuşi mărturisi asta! Măcar să fiu la înălţime! În faţa lui Godefrin şi a lui Colligny! Or să vadă îndată! Mă pândesc! Mai ales Hoyer. S-a lăudat că este la fel de rapid ca mine! Dacă o să fiu încet, dacă o să întârzii, se va afla îndată:

«Géraudin îmbătrâneşte... Géraudin devine lent.»”

Ar suferi îngrozitor. Aproape îi reproşa de-acum lui Guerran că-l chemase, că avusese încredere în el. Un prieten, un om pe care Géraudin îl iubea! N-ai niciodată mâna destul de sigură când intervine inima. Şi pe deasupra, ce răspundere! Guerran era unul din oamenii zilei. Întreaga presă avea să se ocupe de afacere. Géraudin îşi aminti cuvintele profesorului Gosset care îl operase de mai multe ori pe Clemenceau. După una din aceste operaţii, Clemenceau îi spusese celebrului profesor:

— În fond, faci o afacere proastă operându-mă. Dacă mă vindec, nimeni nu-şi va aminti că e graţie dumitale. Iar dacă mor, toată lumea va spune că m-ai asasinat!

Părea că nu se mai mişcau. Suspendat pe cer, la trei mii cinci sute de metri deasupra pământului, avionul parcă nemişcat în centrul unui vast platou concav. De la aşa mare înălţime, nu se mai vedeau fugind oraşele, drumurile, pădurile. Géraudin fu

surprins când Louis, întorcându-se spre el, îi strigă cu o voce abia auzită, în vâjâitul motorului:

— Turnul Eiffel, domnule!

Acesta se înălţa la orizont, în ceaţă. Şi de jur-împrejur, învăluind Parisul, un dom de atmosferă caldă, gălbuie, grea şi nesănătoasă, urca dinspre oraş. Pe o rază de treizeci de kilometri în jur, această cupolă de aer viciat înăbuşea capitala. Timpul umed, absenţa vântului, un soare uşor făcea în ziua aceasta extrem de vizibil fenomenul. Ocoliră Parisul. Aparatul survolă un minut, îndreptându-se spre vest, aerodromul din Bourget, cu clădirile sale din beton, împrăştiate ca un joc de cuburi. Ici şi colo, pe verdele ierbii, muşte aşezate, care erau avioane gata de plecare. Zgomotul motorului încetă. Coborî într-o lungă alunecare care producea greaţă. Dintr-odată, la nivelul solului, zgomotul reîncepu, câteva secunde. O rulare aspră pe un sol inegal. Şi aparatul se opri.

— O oră şi un sfert, domnule! anunţă mândru Louis.

Două minute mai târziu, Louis şi Flégier încă puţin palid traversau Pantin-ul în taxi şi se îndreptau spre Paris. La ora două fără douăzeci, Géraudin intra în clinica Epidauria, unde-l aşteptau Godefrin, Hoyer şi Colligny pentru a-l conduce în sala de operaţii. Guerran era deja pe masă.

Guerran se plimba într-o grădină frumoasă. Erau aici arbori cu fructe minunate, pere aurii, de dimensiuni uriaşe, strălucitoare, atât de strălucitoare, încât strălucirea lor îi rănea ochii. Culese una, muşcă din ea. Avea un gust ciudat de farmacie, un miros neplăcut de eter. O aruncă, urcă pe un zid scurt, pentru a apuca altele, şi căzu pe spate.

„Mi-am rupt ceva, se gândi. Nu mă mai pot mişca. Ce se-ntâmplă?”

Făcea eforturi să se ridice, nu reuşea.

— Ţineţi-i capul, zise cineva.

O văzu lângă el pe Julienne, soţia lui, pe fiul lui, Charles, şi pe fiica sa Micheline. Julienne vorbise.

— Lasă-mă să mă ridic! strigă.

— N-ai să mănânci din poamele astea! Burta ta!

— Ei, ce-i cu burta mea! Îţi spun că vreau să mă ridic! protestă, dându-i la o parte pe Micheline şi Charles.

Se ridica dintr-un salt, Julienne se aruncă asupra lui, o îmbrânci, merse spre zid.

— Pensa! urlă Charles.

Şi Julienne, luând de pe jos un cleşte mare de forjă care se afla acolo, pe pământ, îl aruncă cu toată puterea spre Guerran. Primi unealta direct în pântece, trebui să se aşeze. O durere ascuţită îl străpunse.

— Oh! gemu. Mi-e rău!

Îşi duse mâna la rană. Suferinţa continua, ascuţită, nesfârşită. Vocea lui Géraudin rosti dintr-odată:

— Comprese... Louis, merge?

Guerran îşi aminti.

— Mă operează. Mi-au deschis pântecele... Nu mai dorm!

I se făcu teamă. Repede, înălţă capul, aspiră puternic, absorbi de câteva ori eter, ca să adoarmă din nou... Leşină iarăşi...

Géraudin ieşi din sala de operaţii. Îşi scosese calota, mănuşile, masca. Transpira. Fusese prea lung, prea greu. Peritonită. Peste tot aderenţe. Un apendice cangrenat, plesnind ca un fruct putrezit. Cavitatea abdominală plină de puroi. Géraudin se întrecuse pe sine în faţa celor trei colegi. În ce-l privea, era liniştit. Orice s-ar fi întâmplat, se putea spune că a făcut imposibilul. Onoarea îi era salvată. Cât despre Guerran, vindecarea lui nu mai depindea acum deloc de oameni, ci numai de un război misterios şi rapid care avea să se poarte între câteva miliarde din globulele lui albe şi câteva alte miliarde de microbi invadatori.

De altfel, Géraudin era foarte neliniştit în privinţa rezultatelor bătăliei. Guerran nu era în apele sale... Inimă zdruncinată, cianoză a feţei, mare oboseală generală...

Pe culoarele clinicii, reporteri, deja informaţi, blocau ieşirile şi se grăbeau spre Géraudin. La întrebările lor, răspundea cu o imprecizie voită.

„Imposibil de a ne pronunţa. Operaţia a reuşit perfect. Acum trebuie să aşteptăm urmarea.”

Se retrase cu Colligny şi Hoyer în birouri, pentru a redacta un comunicat destinat ziarelor:

„Operaţia a fost efectuată cu succes. Dar riscurile de infecţie generalizată rămân serioase, este imposibil să ne pronunţăm. Pronostic rezervat.

Profesor Géraudin
Doctor Godefrin,
Doctori Hoyer şi Colligny, asistenţi.”

Géraudin îl trimise pe Flégier la Angers să supravegheze spitalul şi clinica şi, păstrându-i pe Louis, hotărî să rămână câteva zile la Paris. Îl avea pe Guerran sub ochi. Va supraveghea evoluţia răului, va putea interveni din nou în caz de nevoie. Bine-nţeles îi vor injecta lui Guerran ser anticangrenă, ser anticolibacilar; şi poate şi sulfamide. Godefrin îi oferi lui Géraudin, care acceptă, o cameră în clinică. Pe când profesorul se pregătea să urce acolo, o voce îl strigă.

— Domnule Géraudin! Domnule Géraudin!

Se întoarse. Sub boneta albă de infirmieră o recunoscu pe Fabienne Doutreval.

— Ah! Iată-te! Te ştiam aici. Dar n-am avut încă timp să mă ocup de dumneata. Ei, bine? Meseria?

— Mă obişnuiesc, zise Fabienne.

— Să fie într-un ceas bun! Haide, condu-mă până la camera mea. Chiar ieri am vorbit despre dumneata cu tatăl dumitale.

— Şi bolnavul dumneavoastră?

— Guerran? Hm... Grijă mare... Nelinişte mare... Dar tăcere, da?

— S-a trezit?

— Nu încă, nu cred. De altfel, pentru moment nu mă tem. În zilele următoare va trebui jucat strâns. O să-mi frângă inima, dacă nu trece de asta. Un prieten... Un prieten credincios... Să fi salvat atâţia necunoscuţi, atâţia inşi indiferenţi pentru mine, şi să-l las să moară pe Guerran!

— O să facem tot ce se poate, domnule Géraudin! zise Fabienne, atinsă de această tristeţe. Uitaţi, mă duc lângă el să-l supraveghez. Şi, îndată ce se trezeşte, alerg să vă spun. Contaţi pe mine.

Fabienne îşi făcea stagiul de infirmieră la clinica Epidauria din noiembrie.

Era o mare instituţie pariziană, una din acele clădiri moderne, ştiinţific plasate sub conducerea unui consiliu de administraţie şi care funcţiona oarecum ca o uzină, în care clientul, abia intrat, suporta o serie de înţepături, injecţii, prelevări şi examene de laborator, trecea din specialist în specialist şi-şi vedea stabilit un deviz destul de asemănător proiectului de revizuire a unui automobil avariat. Aceste „uzine de sănătate”, minune a raţionalizării, sunt pe cale de a detrona rapid vechile noastre clinici particulare de altădată, unde un medic îngrijea – de la om la om – o clientelă pe care o iubea şi care avea încredere în el. La Epidauria erau primiţi miniştri, mari bancheri, staruri şi celebrităţi literare. Tot ce avea Parisul ilustru şi strălucitor se îngrijea la Epidauria. Tot ce se consuma şi arde în sărbători, plăceri, chiolhanuri şi sterilităţi în ceea ce se cheamă „Lumea” se regăsea din când în când, în pană, în curs de reparare. Se întâlneau aici periodic, pentru a goli un antrax, pentru un accident de ski, un apendice, o vezică biliară, un ulcer de stomac de extirpat, un rinichi de decapsulat, o urmare oarecare de ispăşit a dezordinii şi a mâncării bune, aşa cum se întâlneau la Deauville sau la Biarritz. Era normal. Nu se mai mirau.

După spitalul *Egalité* de la Angers, după contactul cu nenorociţii şi cu femeile din popor, Fabienne crezuse că aici se va simţi teribil de înstrăinată. Dar, dimpotrivă, îşi dădu seama îndată că omenirea este peste tot la fel, şi că lustrul superficial dat de bogăţie şi de educaţie se coşcoveşte aproape instantaneu la şocul suferinţei, lasă dezgolite suflete egale, asemănătoare în josniciile şi în laşităţile lor şi uneori, foarte rar, în măreţia lor.

Există un moment în care fiinţa umană apare în sinceritatea sa brutală, lasă să se vadă adâncurile sufletului său: este momentul în care, sub influenţa anesteziculuі, adoarme şi cade în inconştient. Fabienne, care ajuta dând anesteziculuі în toate intervenţiile lui Colligny, se înspăimânta auzindu-l pe un om de lume, posesor al unui nume mare, pronunţând cuvinte de căruţaş, cuvinte murdare şi josnice pe care nu le înţelegea întotdeauna. Copilaşi, fiinţe mici pe care le-ar fi crezut curate şi apărate de orice murdărie în mediul în care au trăit, dovedeau deja o inimă viciată, aruncau, puţin înainte de trezie, înjurături desfrânate, cuvinte de argou obscene. Erau mai ales femeile, femeile căsătorite, care-şi chemau amantul, care se spovedeau

cu voce tare, care spuneau, adormite cum erau, în timpul chiuretajului:

— Data viitoare, n-am s-o mai fac...

De altfel, Colligny se păzea. Nu accepta niciodată ca soţul să asiste la operaţie. Îl lăsa pe bărbat să aştepte pe coridor, din prudenţă.

După trezire, femeile îşi aduceau aminte câte ceva din aceste divagaţii. Îşi aminteau confuz că au vorbit. O întrebau pe Fabienne, în fond neliniştite:

— Am vorbit, nu-i aşa, domnişoară? Am spus probabil o grămadă de prostii...

— Nu, nu, nişte strigăte neclare, ca toţi operaţii... Nu le dăm atenţie.

În faţa Fabiennei, lumea aceasta a bogăţiei îşi pierdea misterul în ora suferinţei şi a morţii, îşi mărturisea corupţia profundă, cangrena iremediabila de civilizaţie epuizată, sceptică, petrecăreaţă şi condamnată. Înţelegând-o treptat, Fabienne îşi făcea o concepţie tristă despre viaţă. Din zece cupluri care veneau la clinică, puteai număra cinci concubinaje. În micul birou de la parter, după examenul medical, bolnavii hotărâţi să-şi fixeze o dată pentru operaţie treceau prin formalităţile de rigoare. Fabienne deschidea registrul cel mare:

— 22 decembrie, doamnă? În regulă. Vreţi camera 47 de la etajul doi? Sub ce nume vă înscriu, vă rog?

Şi femeia avea un scurt moment de ezitare, de jenă. Îl privea pe bărbat:

— Ce nume? Al tău? Al meu?

— Nu... Nu ştiu, spunea amantul. Scurtă consfătuire. Fabienne se făcea a căuta nu se ştie ce în registrul gros.

— Domnişoară, spunea în sfârşit amantul, ne veţi trece sub numele următor...

Din cauza acestor încurcături, vizitele îngăduite bolnavilor cereau mari precauţii. În camera unui operat, la numărul 108, tocmai urcă o doamnă. Zece minute mai târziu, în biroul de jos se prezentă o altă doamnă:

— Vin în vizită la soţul meu, domnul X, camera 108.

Imediat, Fabienne, în vreme ce o distrau pe doamnă, alerga să telefoneze la camera 108.

— Drace! spunea bolnavul. E soţia mea. Faceţi-o să aştepte zece minute!

O reţineau pe soţie un moment, sub pretextul unui pansament de isprăvit, în timp ce pe cealaltă scară cobora metresa.

Cel mai adesea, de altfel, când o soţie îşi primea amantul, când un soţ îşi primea metresa, aveau grijă s-o prevină prin telefon pe Fabienne, care aştepta în micul birou de jos:

— Domnişoară, dacă este o vizită pentru mine, avertizaţi-mă îndată, înainte să urce, vă rog.

Acum Fabienne îşi explica motivele acestei recomandări atât de dese.

Şi divorţaţii creau probleme: nu trebuie ca primul şi al doilea soţ, ca fosta soţie şi actuala să se întâlnească. Dar erau şi excepţii: uneori, predecesori şi succesori se înţelegeau de minune, îşi strângeau mâna, îşi spuneau „dragul meu” şi „draga mea”. Era un băieţel de zece ani, care se sfârşea de anemie pernicioasă şi care avea într-un fel doi tătici şi două mămici; părinţii săi divorţaseră şi fiecare se recăsătorise la rândul său. Toate aceste persoane se întâlneau la căpătâiul micului muribund, îşi dădeau mâna amical, îşi spuneau: „bătrâne” şi „dragă”. Un soi de menaj în patru. Copilul se putea pierde în el. De altfel, nefericitul puşti nu pricepea nimic. Îi spunea Fabiennei:

— E caraghios, domnişoară, să ai aşa, patru părinţi! Cum se poate asta, spuneţi-mi?

Îi perforaseră osul sternului pentru a-i injecta ficat de viţel. Sfârşi prin a muri după o lungă şi tristă agonie, înconjurat de cei doi taţi şi cele două mame, buni şi ei la ceva!

Toate astea erau aşa de banale, aşa de curente, încât indignarea, reacţia cinstei rănite se estompau treptat în Fabienne. Cu timpul, anormalul repetat astfel continuu ajunse să se impună spiritului drept conduită normală. Cu nelinişte, uneori, Fabienne simţea că devenise mai indulgentă, mai îngăduitoare, mai dispusă să tranzacţioneze cu principiile educaţiei ei dintâi. Nu respiri fără urmări atmosfera de elegantă amoralitate de care se înconjoară astăzi o mare parte din ceea ce unii numesc cu gravitate „elită”.

Aceste poveşti cu soţi, amanţi, metrese încurcau mai ales lucrurile cu avorturile pe care li le cereau uneori. De două sau trei ori se întâmplă ca o femeie să se prezinte la clinică cu soţul ei pentru o operaţie pe uter. Pe urmă revenea cu amantul să

explice că în realitate dorea un „chiuretaj special” pentru a scăpa de o sarcină. Colligny înţelegea foarte bine totul, manevra cu precizie în aceste încurcături. Soţului îi vorbea de un mic fibrom benign. Cu amantul folosea expresia voalată: „chiuretaj special”... Şi punea să se întocmească la birou două facturi: una rezonabilă, pentru soţ, şi alta pentru amant, foarte scumpă. Istoriile astea aduceau mult clinicii.

Fabienne asista astfel la aceste crime, la aceste asasinate conştiente şi premeditate asupra micilor fiinţe. Dacă sarcina era la început, se proceda la o „punere de laminare”, se vâra adică în colul uterului un căpeţel de lemn special, gros cât un băţ de chibrit, care se umfla de umiditate, devenea gros cât o ţigară, şi făcea să cadă fătul. Dacă era deja târziu, se răzuia uterul, se practica un „chiuretaj special”. La clinică o astfel de intervenţiei era numită „biopsie”.

Şi tinere fete veneau să facă mici stagii la Epidauria. În secret, cu ocazia unei călătorii a părinţilor sau chiar însoţite de ei. Dar în acest caz, doctorul era avertizat dinainte. În faţa părinţilor, îi spunea domnişoarei:

— Un chist mititel... Va trebui să-l scoatem. Liniştiţi-vă, domnişoară. Chestie de cinci minute! Şi peste opt zile veţi fi pe picioare. Da, doamnă, fiica dumneavoastră este în afară de orice pericol!

Uneori ştiau şi părinţii. Atunci se vorbea direct, simplu, de acea biopsie urgentă. Şi unii dintre aceşti oameni erau foarte bogaţi, aparţineau aristocraţiei banului, deplângeau tirania gloatei şi lipsa ei de ideal, setea ei de plăcere.

Aceştia o scârbeau pe Fabienne mult mai mult decât bietele femei din popor pe care le aduceau la Epidauria însângerate, tăcute şi ruşinate, după ce se înţepaseră cu acul de la pălăria de sâmbătă seara. Oamenilor simpli, cel puţin, le mai este încă ruşine pentru astfel de lucruri. Dincoace, nimic. Era admis, tarifat, obişnuit. O biopsie, atâta tot!

Aceste operaţii speciale costau scump. Hoyer, care supraveghea facturile, îi spunea Fabiennei să calculeze în afara onorariilor mari ale chirurgului, două sute de franci locaţie pentru sala de operaţii, plus o remuneraţie specială pentru anestezist, plus o mie două sute de franci pentru infirmiere şi ajutoare. Totul era socotit la preţul cel mai mare: până la mănuşile de cauciuc ale chirurgului, care totuşi mai erau folosite

de trei, patru ori, până la comprese, fibra vegetală, catgut, acele de siguranţă, facturate la de zece ori valoarea lor. Un pachet de vată de o sută douăzeci şi cinci de grame costa opt franci! O sticlă de apă, cinci franci cincizeci. Şi la acestea se adăugau cei doisprezece la sută pentru asistenţă. Clinica Epidauria era o excelentă afacere pentru cei câţiva speculanţi care o lansaseră şi care o exploatau.

Ceea ce o uimea pe Fabienne era să vadă la Epidauria o întreagă lume foarte orgolioasă, foarte sigură de superioritatea ei, practicând curent adulterul, divorţul, perversiunile sexuale, avortul şi chiar abandonarea copilului, cocainomania, morfinomania. Şi totul fără jenă, fără ruşine, în văzul şi auzul infirmierei şi medicului. Ca şi cum ar fi fost un lucru normal, ca şi cum aceşti oameni, prin banii sau prin inteligenţa lor, ar fi fost exceptaţi de la morala comună, predată şi impusă oamenilor de jos ca disciplină obligatorie şi care să-i ţină-n frâu, şi de care ei, iniţiaţii de rang superior, se puteau dispensa. De altfel, nu trebuie să se creadă că Godefrin, Hoyer, Colligny erau oameni necinstiţi. Mai întâi, ei nu primeau decât o parte infimă din beneficii. Erau plătiţi „pe operaţie”. Numai Hoyer era ahtiat după bani. Godefrin avea cinci copii, era un soţ excelent, îngăduitor şi drăguţ. Pe Colligny îl pasiona arta sa, nu trăia decât pentru meserie, inventa, modifica, îşi îmbunătăţea continuu aparatura. Şi cum soţia lui nu putea face copii, adoptase un băieţel, un bălăior drăguţ de la Asistenţa publică. Dar aceşti oameni nu erau credincioşi. Erau rezultatul direct al educaţiei aşa cum se dă ea tineretului Franţei, de patruzeci sau cincizeci de ani. Nu vedeau, nu fuseseră învăţaţi să vadă dincolo de viaţă. Şi dacă pentru om nu există decât viaţa sa umană, asta nu-i ceva care să merite să fie respectată foarte mult timp. Godefrin admira formula ţărilor bogate, cea care făcându-le fericite materialiceşte, a depopulat Norvegia şi Suedia şi a lăsat Australia pustie: maximum de bunăstare pentru un număr redus de indivizi. Se numea „neo-malthusian”, declara foarte raţional acel Birth-Control, controlul naşterilor care funcţiona în Anglia. Hoyer nu vorbea decât de dreptul femeii de a dispune de propriul ei corp, de avortul legal. Regreta că acesta nu se răspândea, vedea în el încoronarea libertăţii umane, a individualismului. Era decepţionat că guvernul nu are în vedere înfiinţarea unor „avortoare” oficiale, unde orice femeie să poată

veni să scape de sarcină. Şi Colligny suferise în tinereţe de pe urma unui clericalism stângaci: tatăl său, socialist, lipsit de recomandări eclesiastice, n-a putut niciodată găsi un loc stabil în micul lui sat breton. Colligny rămăsese un revoltat, un ursuz. Credea că luptă pentru eliberarea omului. Îi admira pe Gide şi pe Victor Margueritte. În fond aceşti medici erau consecvenţi cu ei înşişi. O dovedeau melancolia lor, tristeţea surdă, dezamăgirea care-i marca, vaga amărăciune puţin decepţionată cu care priveau existenţa. După asta se vedea sinceritatea lor. Cel care nu crede decât în viaţă nu are deloc ocazia să surâdă, căci este ca şi cum n-ar crede în nimic.

În februarie, Doutreval a venit să-şi vadă fiica. A găsit-o schimbată, neliniştită, puţin tristă, îngrijorată. Din punct de vedere medical, evident, câştigase mult, învăţase mult; acest stagiu era pentru ea o experienţă de neînlocuit. Totuşi, i-ar fi plăcut să se întoarcă la Angers, să revină lângă Mariette şi lângă tatăl său. Nu îndrăznea să se explice. Insista totuşi. Doutreval nu înţelese tulburarea adâncă a fiicei sale. Nu văzu că ea trecea printr-o gravă criză morală, în care toate principiile copilăriei sale erau puse în discuţie şi ameninţate. A luat-o cu binişorul, i-a cerut să fie rezonabilă. Curând va avea nevoie de ea: spera să obţină peste puţin localul de care avea nevoie pentru a-şi deschide dispensarul. Mezina va fi mâna lui dreaptă, conta pe ea. Trebuia să aibă curaj şi răbdare. Fabienne nu mai zise nimic.

La patru ore după operaţie, Guerran ieşi din somnul greu al anesteziei. Plimbă în jurul lui o privire grea, încă buimacă, şi zări mai întâi o faţă palidă şi îngustă, încadrată de albul bonetei de infirmieră, care se apleca asupra lui cu îngrijorare. Ochii cafenii, nasul fin, puţin cam lung, sprâncenele negre arcuite, îi amintiră ceva, o faţă cunoscută. Cu greu îşi aduse aminte. Articulă cu o gură cleioasă:

— Sunteţi... Sunteţi mica Fabienne...

— Da, domnule Guerran, fiica profesorului Doutreval. Staţi liniştit. Nu vorbiţi.

— Sunt bolnav... bolnav... murmură Guerran. Se învârte totul...

Voi să se ridice într-un cot. Se aplecă în afara patului, îi veni greaţă, efortul de a voma îi sfâşie pântecele. Dar nu ieşi decât puţină spumă şi fiere.

Se simţi rău până spre seară. Pe la ora nouă, când era ceva mai bine, sosi soţia lui. Anunţată printr-o telegramă, Julienne Guerran luase expresul de la Angers. Înaltă, brunetă, cu tenul măsliniu, culoare accentuată încă printr-un fard ţipător, cu sprâncenele şi genele vopsite cu un negru violaceu, strânsă într-un mantou de mătase neagră cu guler de astrahan, care-i punea în evidenţă zvelteţea elegantă, îşi făcu o intrare tăcută şi impresionantă, în camera în care Guerran, palid şi ud de transpiraţie, părea mai degrabă mort decât viu.

Îl sărută fără să zică nimic.

— Micheline? şopti Guerran.

— Am lăsat-o la Angers, la Charles. Vine mâine.

— Tocmai mâine... rosti bolnavul.

— Mâine dimineaţă, da.

— E mult...

Fabienne ieşise. Soneria o rechemă. Lui Guerran îi era frig, ceru o buiotă.

— Deci, ai fost adus direct aici? spuse Julienne Guerran, în vreme ce Fabienne, la capătul patului, descoperea picioarele îngheţate ale lui Guerran ca să le acopere cu vată şi să pună un termofor electric în pat.

— Direct, murmură Guerran.

— Ai luat bani?

— Nu.

— Ştii că n-am aproape nimic în casă.

Guerran se întoarse, gemu.

— Mi-e rău...

— Ai prevăzut măcar...?

— Nu ştiu, Julienne... Da, foarte bine, domnişoară Fabienne... foarte bine... Mulţumesc... mulţumesc!

Sub pălăria ei de fetru gri, de culoarea cârtiţei, împodobită cu un clips mare de aur, Julienne Guerran aruncă spre Fabienne o privire scurtă şi neagră, pătrunzătoare.

— Este mica Fabienne... şopti Guerran.

— Fabienne?

— Fabienne Doutreval...

— Sunt fiica profesorului Doutreval, din Angers, doamnă, explică Fabienne.

Privirea aspră a Juliennei Guerran se îndulci.

— Ah, da... Mi-amintesc, acum... Îmi ziceam, de fapt: „Trebuie c-o cunosc pe tânăra asta...” Ne-am întâlnit la familia Heubel, nu-i aşa?

— Într-adevăr, doamnă.

— Da, aşa-i. Ce coincidenţă! O fericire! O adevărată fericire pentru bietul meu soţ!

Cu gelozia feroce a femeii rele şi pe cale de îmbătrânire, ea bănuise la început o rivală posibilă în această infirmieră prea tânără, pe care soţul ei o chema atât de familiar „domnişoară Fabienne”. Înţelegându-şi eroarea, se linişti, deveni amabilă.

Fabienne voia să se retragă.

— Vă însoţesc, domnişoară Fabienne, zise Julienne Guerran.

— Să vă pregătesc un pat aici, doamnă?

— Nu. Nu vrea Géraudin. Am o gripă teribilă. Se teme pentru bolnavul nostru... Se pare că e posibilă uneori o congestie pulmonară?...

— E-adevărat.

— Şi mi-am reţinut deja cameră la Saint-James, în strada Saint-Honoré. Voi fi aici mâine dimineaţă la prima oră, e acelaşi lucru. Vă urmez, domnişoară. La revedere, Olivier. O să încerci să te gândeşti puţin la ce ţi-am zis, nu-i aşa? Curaj.

Plecă după Fabienne.

Guerran petrecu o noapte foarte rea. Fabienne îi spusese infirmierei de noapte s-o cheme dacă ceva nu era în regulă. Şi spre miezul nopţii sună telefonul în cămăruţa de la etajul opt, pe care o ocupa în săptămânile când era de serviciu. Coborî.

— Nu merge, îi spuse colega. Face 40. Delirează.

Prăbuşit în adâncitura saltelei, Guerran avea tresăriri bruşte, rostea cuvinte scurte, întrerupte:

— Ţi-am zis că nu! Nu-i vei avea! Optsprezece mii de gloanţe! Nu! Şi nu!

— Deci, crezi că eu fac banii, în cele din urmă, zise din nou după o tăcere.

— Nu! Julienne! Niciun ban! Mai întâi, deschide-ţi tu casa de bani! O să vezi! O să vezi tu...

— Ce-a zis Géraudin? întrebă infirmiera.

— Două caşete, în caz de nevoie, zise Fabienne. Să începem cu una... De s-ar face mai repede dimineaţă!

Dimineaţa, temperatura coborî puţin. Dar pacientul arăta rău. Géraudin îi schimbă el însuşi pansamentul şi nu scoase un cuvânt. Fabienne observă că rana nu arăta bine. Nicio supurare, niciun semn de apărare din partea organismului. Se putea foarte bine ca dedesubt să se afle o gravă infecţie în plină acţiune.

La nouă şi jumătate, Julienne Guerran sosi cu taxiul, cu fiica ei Micheline şi cu logodnicul acesteia, Robert Bussy, fiul notarului, care le însoţise. Fabienne îi aştepta jos, să-i prevină că fusese o noapte rea, că bolnavul avea nevoie de linişte. Julienne Guerran rămase nepăsătoare. Robert Bussy, un băiat voinic şi calm, puţin afectat şi foarte rece, declară că va rămâne jos, în sala de aşteptare. Speriată, Micheline asculta, căscând ochii ei mari, albaştri şi limpezi de fată frumoasă şi blondă, de parcă n-ar fi înţeles. Era încă prea tânără, în mod evident nu-şi dădea seama de catastrofa care-o ameninţa. Fabienne le conduse pe mamă şi pe fiică la căpătâiul lui Guerran. Văzându-l pe tatăl ei viu, vorbind, lucid, Micheline, în inconştienţa tinereţii sale, se linişti dintr-odată.

— Merge? spuse Julienne.

— Aşa şi-aşa.

— Ai dormit bine?

— Am visat. Am visat mult. Vino să mă săruţi, Micheline...

Micheline părăsi pervazul terestrei, de unde, dând la o parte perdeaua, se distra făcându-i semne lui Robert Bussy, care se plimba jos, în curte. Veni să-l sărute pe Guerran. Fabienne ieşi şi nu se întoarse decât după un sfert de oră să le ia pe cele doua femei. Plecând, Julienne îi aminti din nou soţului ei:

— Olivier, te-ai gândit la bani?

— Ţi-am dat suma obişnuită la începutul lunii, Julienne.

— Ştii bine că am cheltuieli mari.

Guerran îşi opri gestul de furie.

— Ce vrei să fac? Nu pot, totuşi, să mă ridic ca să mă duc să pledez. Trebuie să aşteptăm!

— Charles nu poate cere acoperiri la cecuri?

— Da... Nu... Marile dosare sunt în casa mea de bani... Nu se pricepe la nimic.

— Şi în bancă?

— În rasa de bani de la banca? Da... Sunt ceva bani... Titlurile... Dar nu le putem vinde! De altfel, numai eu am acces la ea.

— Vezi ce înseamnă neîncrederea ta?

— Ah! Bine! Bine! strigă Guerran. La urma urmelor, n-am să crap. Am să ies de-aici! Chestie de zece zile!

— Zece zile!

— Ei, da. Géraudin mi-a zis.

— E mult! Blănarul a venit deja de două ori cu nota de plată... Şi poliţa pentru automobilul lui Charles...

— Nu pot să fac nimica! zise Guerran, mânios. Te rog să mă crezi că dac-aş putea merge... Mă consum destul din cauza asta! Dar asta-i, la revedere! Sărută-mă, micuţa mea Micheline.

— Fără puroi! spuse a doua zi Géraudin, pe coridor, după pansament. Niciun semn de apărare. Reţinere de gaze. O apatie îngrijorătoare. Mă întreb dacă n-ar trebui să-l redeschid!

În patul lui, năucit, prăbuşit, Guerran dormita cu un somn bântuit de coşmare. În noaptea asta, fu rândul Fabiennei să-l vegheze. Nu dormi nicio secundă, smulsă fără încetare din somnolenţă de o exclamaţie înăbuşită, de o invectivă şoptită cu jumătate de voce, un geamăt. Se ridica din fotoliul ei, se ducea să privească bietul chip scobit, în întregime galben pe pernă, cu vegetaţia murdară a unei bărbi de trei zile pe maxilarul ieşit în afară. Din când în când, articula câteva cuvinte nedesluşite, cu voce scăzută!

„Niciun ban... Nu te vei atinge de zestrea ei! Nu-i a mea? Nu-i a mea, Micheline? Ah! Pui de lele!”

Cuvântul se termina într-un geamăt. Deschise ochii.

— Mi-e sete!

Noaptea fu epuizantă pentru Fabienne. Pe la ora şase o înlocui o colegă, Guerran se trezise lucid, dar la capătul puterilor. Fabienne urcă să se odihnească puţin. Când coborî din nou, se întâlni pe coridor cu Julienne Guerran şi fiul ei Charles, care tocmai veneau.

— Ei bine, domnişoară? Cum a fost noaptea?

— Nu foarte bună, doamnă.

— S-a trezit?

— Demult.

— Cu atât mai bine. Trebuie să-i vorbesc serios.

— Şi eu, zise Charles Guerran, aş vrea să-i arăt nişte dosare... afaceri urgente, de pledat săptămâna asta...

— Nu vă sfătuiesc! zise Fabienne.

— De ce?

— Este la capătul puterilor. Vorbiţi-i cât mai puţin.

— Ah! făcu Charles, decepţionat.

— Ei bine, domnişoară, zise Julienne, vreţi să-i vorbiţi dumneavoastră când prindeţi momentul? Cereţi-i combinaţia casei de bani... Am încercat toate iniţialele familiei, fără s-o pot deschide! Şi să-l mai întrebaţi, dacă-l vedeţi mai bine, câteva momente, căror clienţi le-ar putea cere Charles o acoperire, un avans... Nu uitaţi.

— Am înţeles. Lăsaţi-vă servieta la vestiar, domnule.

— Nu, zise Charles. Nu se ştie niciodată. Poate reuşesc totuşi să-i strecor câteva cuvinte despre ce-i important...

Intrară în camera lui Guerran. Nu ieşiră decât după o oră, lăsându-l pe Guerran zdrobit, ca după o luptă.

— Domnişoară, îi zise furios Géraudin Fabiennei, nu veţi mai părăsi camera când vor mai veni oamenii ăştia să-l vadă pe bolnavul nostru! O să mi-l omoare!

— E grav?

— O să-l redeschid după-amiază!

Redeschise plaga la ora trei, în prezenţa tuturor chirurgilor clinicii. Godefrin, Hoyer, Colligny se strâmbară în faţa rănii roşietice, fără înmugurire, fără activitate de reparare sau de apărare. Un lichid galben, rar, sărăcăcios, curgea încet.

— O zeamă dubioasă! zise Hoyer.

— Da, zise Colligny, un bulion dubios!

Cu ajutorul unei pipete, Géraudin trase puţin lichid, pe care-l luară pentru analize.

La ora patru laboratorul îşi trimise prevestirea sinistră. În minutul următor, toată clinica cunoştea verdictul mortal: exista streptococ.

— Guerran e mort! zise Hoyer.

— Trebuie să luptăm! răspunse Géraudin. Vaccin antistreptococic, transfuzie... Ne mai rămân destule arme.

— I-aţi văzut faţa?

— Am îngrijit oameni mai bolnavi. Chemaţi-i pe donatorii de sânge.

Îi făcură seara o serie de vaccinuri, iar a doua zi dimineaţa o transfuzie.

Însuşi Géraudin le avertiză pe Julienne şi pe Charles de starea lui Guerran.

— Nu vă ascund, zise el, că de acum în două zile poate surveni deznodământul fatal. Luaţi-vă cu precauţie măsurile pe care le socotiţi necesare. Mai ales, nu-l obosiţi. Două minute lângă el, atât.

Şi după ei o aduse pe Fabienne.

— Nu-i lăsaţi să se desfăşoare. O cunosc pe femeie... Rămâneţi aici. Vă ordon să-i daţi afară, dacă...

Guerran îi mai recunoscu încă pe soţia şi pe fiul lui. Întrebă încetişor:

— Micheline?

— Mâine...

— Vreau s-o văd pe Micheline, zise din nou Guerran, fără să deschidă ochii.

— Te simţi mai rău?

— Nu-i în regulă...

— Nu doreşti nimic?

— Micheline...

— Nu ai nicio măsură de luat? Nu vrei să...

Guerran înţelese aluzia voalată. Deschise ochii.

— Ce măsuri?

— Nu ştiu, eu... Din prevedere... Ai avea spiritul mai liniştit... Contul tău din bancă? Ai putea face un cec.

Guerran nu răspunse. Se făcu tăcere. Julienne şi Charles şuşotiră.

— Am mai putea să luăm banii dacă... în sfârşit, dacă...

— A, nu, făcu Charles. Contul va fi blocat.

O expresie scurtă şi violentă de mânie trecu peste faţa măslinie, pudrată în ocru şi întunecată, a Juliennei. Se întoarse către muribund. Îi zise cu furie:

— În sfârşit, Olivier! E lipsit de sens, totuşi! Nu mai eşti un copil. Pot să-ţi vorbesc! Presupune că ţi se întâmplă ceva! Ce se va alege de mine?

— N-am ajuns încă acolo... gângăvi Olivier Guerran.

— Te-ai gândit că mă laşi fără un ban? Fără capital! Fără nimic! La bunul plac al copiilor.

— Îţi revin jumătate din bunurile în comun, obiectă Charles.

— Atunci, voi doi veţi putea vinde şi să mă aruncaţi în stradă! Am să depind de voi! Olivier! Mă auzi! Deschide ochii, ascultă. O să chem un notar. Îmi trebuie o donaţie, un testament, un uzufruct, ceva!

Uitase de prezenţa Fabiennei, în picioare, lângă fereastră. Îşi apucase soţul de umeri. Îl scutura.

— Ai înţeles, da?

— Lasă-mă în pace! şopti muribundul. Te implor...

Fabienne se apropie de pat.

— Dar, mamă, zise Charles, un uzufruct ne-ar despuia pe noi, ceilalţi...

— Uzufruct sau altceva, puţin îmi pasă... Dar ştiu că la Heubel au făcut ceva de genul ăsta...

Scoase o bucăţică de hârtie din buzunar, citi cu greutate: „Ultimei persoane în viaţă tot ce rămâne.” Am notat. Ei, Olivier? Olivier! Ce zici de asta? Răspunde!

Olivier Guerran se agită, făcu o sforţare să se ridice.

— Atunci, pe Micheline şi pe mine vrei să ne laşi fără un ban? protestă Charles. Tată, gândeşte-te bine...

— Nu-i voi lăsa fără nimic! strigă Julienne. Dar trebuie să-mi laşi mie banii. Olivier! Ei să depindă de mine! Chem notarul, da?

— Mâine, murmură Guerran.

— Mâine? Dar poate va fi prea...

— Doamnă! strigă Fabienne.

— Mâine, zise din nou Guerran. De altfel, până mâine mă voi vindeca. Şi porcul ăsta de Rebat nu va pune mâna pe mine! Şef de barou, el? Niciodată! Niciodată! Decan, el? Mai degrabă îi rup gura imediat.

— Ce spui? Ce spui? bolborosi Julienne, speriată.

— Rămâneţi culcat! strigă Fabienne, apăsând pe butonul de alarmă. Domnule Guerran!

Îl împinse la loc în pat, sună din nou, o luă pe Julienne de braţ.

— Doamnă, ajunge! Aţi văzut! Mie mi-ar fi ruşine!

Sosiră câteva infirmiere. Roşie de furie, Julienne nu îndrăzni totuşi să facă scandal. Ieşi împreună cu Charles, cu paşi furioşi.

„O să meargă cu siguranţă să i se plângă lui Godefrin”, se gândi Fabienne.

Dar Julienne Guerran nu se plânse. Când se întoarse, Guerran era în comă. Julienne, Micheline şi Charles cerură pensiune în clinică şi se stabiliră cu totul acolo.

Transfuzii. Vaccinuri. La a treia transfuzie, Guerran, pe care toată lumea îl credea mort, îşi reveni, nu se ştie cum.

Săptămâni întregi zăcu în pat, umed şi înmuiat în transpiraţia lui, un lucru aproape inconştient şi văicăreţ, care se plângea, o suna pe Fabienne, cerea să-l schimbe, pe care-l ridica, îi bătea perna, îi dădea să bea, îi ştergea fruntea, îl dezvelea, îl învelea, îi dădea să inhaleze eter, care-i cerea să-i deschidă fereastra, pe urmă s-o închidă, apoi s-o deschidă din nou, să-i tragă perdeaua, să-i stingă lumina aia... Grămadă nefericită de carne suferindă şi torturată în întregime. Dar supravieţuise, şi acum rezista. Géraudin plecase la Angers. Şi în ochii lui Guerran, Fabienne întruchipa un soi de înger bun, o milostenie vie. Nu-şi imaginase că cineva poate fi atât de blând, de răbdător, de îngăduitor cu pretenţiile unei fiinţe epuizate şi îndurerate. Îi era ruşine uneori de sine când pentru a patruzecea oară avea nevoie de ea şi trebuia s-o cheme din nou. Şi se simţea răscolit de emoţie şi recunoştinţă, până la a avea lacrimi în ochi, văzând-o sosind surâzând încă. La drept vorbind, Fabienne se ataşase de el, punea în îngrijirea pe care i-o dădea mai mult suflet ca pentru oricine altcineva, pentru că îl ghicise în fond, în ciuda tuturor aparenţelor de succes şi de bunăstare, teribil de singur şi nefericit.

Julienne părăsise clinica împreună cu Micheline. Stătea la hotelul Saint-James şi venea în fiecare dimineaţă. Charles se întorsese la Angers, dar sosea la fiecare trei zile, îşi întindea dosarele, cerea lămuriri, indicaţii pentru afacerile în curs. Îndatoririle cabinetului îl copleşeau. Îi lipsea experienţa şi, mai ales, nu mai acţiona influenţa personală a lui Guerran. Nu mai era acolo să treacă pe la minister, să rezolve o problemă de vamă, să obţină un aranjament în legătură cu o licenţă de import sau o declaraţie fiscală „greşită”, după eufemismul tradiţional.

— Ar trebui să poţi să te deplasezi, spunea Charles. Când vei putea pleda? Am depus concluziile tale pentru divorţul Planquin-Berthiel. Şi Rebat mi le-a trimis pe ale lui. Mai e de asemenea afacerea contribuţiilor. Ţi-am adus dosarul. Să arunci o privire. Desigur, dacă ai putea să treci pe la minister, asta ar aranja teribil lucrurile...

După toate astea, Julienne spunea şi ea ce avea de spus:

— Şi nu uita de bani. Am comandat rochii de vară...

Numai Micheline, inconştientă, nepăsătoare, îl alina pe Guerran. Era puţin prea veselă, prea zgomotoasă, în camera

unui bolnav grav. În flecăreala ei, în râsetele ei era ceva din egoismul unei fiinţe tinere şi fericite, care nu pricepe. Dar Guerran nu-şi dădea seama de asta.

Într-o zi veni cu Robert Bussy, logodnicul ei. Fiul notarului fu izbit probabil de decrepitudinea viitorului său socru, deşi Guerran era acum în afara pericolului. Pentru că de atunci se simţi o schimbare la Micheline. Robert Bussy i-a vorbit fără îndoială de măsurile de prevedere de luat, de o nenorocire oricând posibilă. Acum începu să vorbească ea de bănci, să întrebe:

— Şi dacă din nenorocire ţi se întâmplă ceva, tată? Aş putea totuşi să mă căsătoresc? Ai dat dispoziţii pentru zestrea mea? Ce se va întâmpla dacă tu nu vei mai fi?

Erau zile când, exasperat, obosit, bolnav, Guerran se speria văzându-i venind pe ai lui.

— Domnişoară Fabienne, implora el, nu mă lăsaţi mult timp singur. Întorceţi-vă. Daţi-i afară... Nu mă mai lasă să trăiesc. Vor avea totul dacă trăiesc! Dacă mor, nu vor mai avea nimic! Ar trebui să se gândească la asta, la urma urmelor!

Şi Fabienne scurta durata vizitelor, intra scuzându-se în cameră, la un sfert de oră după sosirea Juliennei sau a lui Charles, sub pretext că trebuie să refacă pansamentul.

— Sunteţi bună, spunea Guerran. N-am întâlnit pe nimeni care să vă semene, domnişoară Fabienne.

Da. Vă cicălesc. Sunt trist, pretenţios. Vă deranjez pentru nimicuri. Şi nu bombăniţi niciodată. Şi totuşi, nu puteţi ghici că spun adevărul, că sufăr întruna, că am nevoie în fiecare minut să mi se ridice, să mi se bată din nou perna, să mi se întindă cuvertura, să mă întoarcă pe o parte sau pe alta. N-aş fi crezut niciodată că asta înseamnă un operat, un bolnav. Sunt sensibilităţi, nestatornicii pe care nu mi le-aş fi închipuit. Mă simt ruşinat. Aveţi intuiţia lucrurilor ăstora, fără să le fi suferit personal...

— Toate femeile...

— Nu. Soţia mea nu înţelege asta. Nici măcar Micheline nu înţelege. Nu observaţi cum vine să mă vadă?

— Nu.

— Se fardează!

— Oh! Dacă nu-i decât asta...! surâse Fabienne.

— Mie mi se pare ciudat! Şi-a făcut permanent acum opt zile. Aţi văzut-o? Nu? Ba da. Rujul de buze e prea strident. Şi şi-a înnegrit sprâncenele! O blondă! E atât de frumoasă, blondină şi cu ochii strălucitori. Prostuţa! Şi pe urmă mi se pare caraghios să se gândească la toate cele când eu sunt aici. De Julienne puţin îmi pasă. Deşi parfumul ei, când vine aici, îmi întoarce stomacul pe dos. N-are decât să se machieze. Ne cunoaştem! Dar Micheline îmi face oarecum rău s-o văd astfel.

— Sunt ale vârstei ei, domnule Guerran. De altfel, sunteţi în afară de pericol. După atâtea temeri, asta este o destindere firească la ea.

— Da, poate, da... Nu zic nu. Dar îmi face rău, totuşi. Vedeţi, când eşti bolnav ai susceptibilităţi neobişnuite... Şi iată, dumneavoastră nu vă fardaţi, domnişoară Fabienne. Pesemne că aţi simţit că nu se cuvine.

— Poţi să-ţi dai cu ruj şi să fii totuşi o infirmieră bună, domnule Guerran.

— Puţin. Nu prea mult. Suferinţa impune respect. Niciodată n-am trecut prin aşa ceva.

Fabienne râdea.

— Vă asigur că nu m-am gândit niciodată atât de departe.

— Ştiu. Este din instinct. Aş fi vrut să am o astfel de fiică, domnişoară Fabienne.

— O aveţi pe cea mai bună dintre fiice.

— Da. Oh, da! Micheline e bună. Dar pentru clipele de bucurie. De fericire. Pe dumneavoastră la greu mi-ar plăcea să vă am!

O reţinea îndelung, să-i vorbească, să o facă să vorbească şi ea. Îi povestea atunci despre experienţa ei din spital, din clinică, despre cum a trebuit să-şi părăsească iluziile copilăriei, să deschidă ochii asupra urâtului existenţei. Îi spunea despre grijile şi despre bucuriile ei de infirmieră, despre bolnavii care o preocupau. Până la urmă, fără să fi părăsit patul, ajunse să-şi cunoască toţi vecinii, cazul lor, starea lor. Îl amuza, îl distra, îl emoţiona. Era mai ales un cocainoman, intrat odată cu el pentru o cură de dezintoxicare, ale cărui dificultăţi îl pasionau pe Guerran ca o bătălie. Şi Fabienne putea să vorbească liber despre el, pentru că înşişi Colligny şi Hoyer îi spuseseră câte ceva. Cazul era de altfel foarte cunoscut în Paris. Era vorba de fiul lui Crouan-Marny, scriitorul celebru, autor a nenumărate

scenarii picante, care i-au adus faima şi averea. Fiul lui lua drogul prizându-l sau prin injectare. Până la urmă, amanta lui Crouan-Marny fu cea care se sătură, pentru că pasiunea asta îl costa groaznic de mult pe tată. Ea reuşise să-l convingă pe acesta să-l interneze pe tânăr.

Tratamentul era dificil. Când un intoxicat vine din proprie iniţiativă să ceară să fie salvat, vindecarea este posibilă. Dar este aproape imposibilă când un bolnav a fost adus în clinică în ciuda voinţei lui. Reuşeşte întotdeauna să ascundă cocaină. La nevoie, i-o aduc prietenii. Fabienne explica cum îl scotociseră pe Crouan-Marny fiul, la sosire, din creştet până-n tălpi. Îl dezbrăcaseră, îi luaseră veşmintele, încălţămintea, stiloul, ceasul. L-au controlat până şi în gură şi în anus. Pe urmă l-au pus să facă o clismă, să fie siguri că nici intestinul lui nu conţine nimic. Îmbrăcat cu o pijama dată de clinică, neavând în jurul lui decât cărţi, creioane, ţigări şi bibelouri aparţinând clinicii, Crouan-Marny fiul continua totuşi să se drogheze. Vizitele îi erau supravegheate. Un infirmier nu slăbea din ochi mâinile vizitatorilor. Dar această francmasonerie a intoxicaţilor practică o solidaritate drăcească. E de crezut că nevoia de a-l târî pe altul cu sine spre abisuri este egală în intensitate şi contrabalansează în anumite suflete nevoia pe care o simt altele de a-i face să participe pe semenii lor la ascensiune. Exista probabil în lume un apostolat invers. În ciuda tuturor precauţiilor, la fiecare două dimineţi, Fabienne intra la Guerran şi spunea:

— Asta-i! Iar a găsit mijlocul de „a avea”. Tocmai l-am găsit adormit pe pat!

Pe Guerran îl pasiona să urmărească această luptă pentru a-l salva pe un om în ciuda voinţei lui. Până la urmă găsiră ascunzătoarea, scotocind toată camera, într-o zi în care nenorocitul dormea, doborât de drog. Se descoperi că-şi închidea cocaina într-un tub metalic etanş, pe care-l vâra sub apă în sifonul scaunului de la WC. Dar trei zile mai târziu, Crouan-Marny fiul îşi procurase din nou otrava! L-au găsit din nou buimăcit, abrutizat. Şi cercetarea cea mai minuţioasă a camerei nu dădu niciun rezultat. De data asta l-au transferat pe tânăr, aşa adormit cum era, într-o cameră absolut identică cu a sa, un etaj mai sus. La trezire şi-a dat seama de schimbare, dar n-a zis nimic. Pentru că lupta se dădea în tăcere, cu politeţuri şi

spera probabil în alt stupefiant, adus de vreo femeie de serviciu mituită de el, sau de misterioşii lui prieteni. Dar de acum înainte numai Fabienne avea dreptul să intre la el. De atunci însănătoşirea fu rapidă. Şi nenorocitul începu să piardă câte puţin din ura sălbatică pe care o simţea faţă de Hoyer şi de Fabienne.

Toate astea îl interesau pe Guerran, îi scurtau lungile ore ale convalescenţei. Curând începu să vorbească de plecare. Îl chema munca, dosarele se adunau în cabinetul lui. La Cameră, vacanţa de Paşti se sfârşise.

— Totuşi, va trebui să vă mai odihniţi câteva luni, îi reamintea Fabienne. Dacă tot plecaţi în Savoia, rămâneţi acolo până la sfârşitul toamnei...

— Imposibil, spunea Guerran. Munca, banii, lupta... Nu ştiţi ce înseamnă asta, domnişoară Fabienne. De altfel, m-aş plictisi de moarte acolo. Nu mi-au plăcut niciodată vacanţele.

— E aşa frumos în Savoia!

Vorbiră adesea despre ea. Guerran stătuse acolo câteva săptămâni. Fabienne se ducea şi ea în fiecare an, în septembrie. Evoca Aix-les-Bains, Petit-Port, vechea casă în care Mariette închiria un apartament, lacul cu dimineţile lui albastre, cu cerul azuriu, apele lui albastre, ceţurile albăstrii răzleţite în largi pânze unduitoare, sau serile de toamnă, cu reflexele trandafirii ale amurgului pe fruntea de granit a muntelui Revard, primele focuri la Aix-les-Bains străpungând umbra violetă, şi norii alburii coborând de pe Dent du Chat şi rostogolindu-se încetişor pe povârnişul muntelui, spre vale.

— E adevărat, spunea Guerran, fermecat. E frumos, erau frumoase toate astea. Nu le-am văzut astfel. Ei bine, promit. Voi încerca să rămân acolo. Şi asta din nou mulţumită dumneavoastră, domnişoară Fabienne! Hotărât, vă datorez întreaga mea reînviere.

Fabienne râdea, apoi pleca.

Guerran părăsi clinica la începutul lui mai. Îşi făcu o dată apariţia la Cameră, stătu cinci zile la Angers să descurce, pentru Charles şi pentru Legourdan, secretarul lui, dosarele cele mai spinoase şi cele mai urgente. Şi la o săptămână după ce părăsise Parisul, sosea cu Julienne şi cu Micheline la Aix-les-Bains. Un apartament îl aştepta la Continental, care arbora, în

onoarea fericitului şi influentului om politic, un mare drapel tricolor.

Capitolul al nouălea

Într-o dimineaţă, automobilul lui Doutreval se opri în faţa Clinicii Epidauria. Doutreval, cu ginerele său Ludovic Vallorge, venea să o ia pe fiica lui pentru câteva săptămâni de vacanţă. Îi însoţea Regnoult, mereu elegant, cu părul negru, buclat, dat pe spate, îngrijit de la nodul cravatei până la forma unghiilor. Erau opt zile de când Guerran părăsise clinica. Doutreval nu putu deci să-l vadă şi-i păru rău. Guerran şi el se simpatizau reciproc de când cu vizitele lui Doutreval la Epidauria. Convalescentul nu mai contenea cu laudele la adresa Fabiennei. Iar Doutreval vedea cu satisfacţie acest început de camaraderie cu omul politic influent, care-i putea fi util.

Îl regăsiră pe Groix, cu claia lui de păr blond, cu cicatricea şi cu verva lui, la azilul din Bicêtre, unde Doutreval trebuia să facă o demonstraţie a metodei lui. După-amiază, tatăl şi fiica, împreună cu cei doi asistenţi, se întoarseră spre Angers. Fabienne asculta fără prea multă atenţie glumele lui Groix şi amabilităţile lui Regnoult. Se simţea obosită. Era fericită că se întoarce acasă, că se poate odihni la Angers, în ambianţa familială.

Doutreval venea acum foarte des la Paris. Călătorea mult. Aveau nevoie de el peste tot, îl chemau în toate oraşele Franţei, în toate capitalele străine. Se consuma acordând întrevederi, ţinând cursuri şi conferinţe, instituind centre de tratament în aziluri. Numele lui făcea vâlvă. Era mai mult decât o celebritate. Îi veneau şi bolnavi din ţări vecine. Devenea Maestrul. La Angers era de pe acum marele om, o simţea din atitudinea, din respectul, din atenţia deferentă a studenţilor, cu fiecare lună mai numeroşi. Tămâia îmbătătoare a gloriei în creştere îl mângâia de golul casei mari, de ruptura cu fiul lui, de această îndepărtare a Fabiennei care, din fericire, nu va dura mult. Fabienne îşi termina stagiul, îşi însuşise toată „meseria” de care avea nevoie, era de acum un ajutor de nepreţuit. Nu mai rămânea decât să obţină cât mai repede un local şi subvenţii, ca să-i îngrijească gratuit pe cei nevoiaşi şi unde Doutreval să poată primi medici, să le prezinte bolnavi, statistici bogate, o

documentaţie vie, irezistibilă. Acest Centru era ultima etapă de parcurs. Îi vorbea uneori lui Géraudin de acest mare vis: un Centru de curarizare la Angers. Ştia ce greutăţi materiale, şi câte mii de invidii avea de potolit sau de învins. Géraudin încuviinţa.

— Aşteptaţi să cadă guvernul, îi spunea. Răbdare. Guerran va face cu siguranţă parte din următoarea echipă. Se impune. Urcă. Este «tehnicianul agriculturii»! Guerran ministru, treaba e ca şi făcută, v-o promit. Mă ocup eu de asta.

În aşteptare, Doutreval îşi stabilea programul lucrărilor şi al deplasărilor pe tot anul. La sfârşitul lunii, Olanda. După examenele universitare din iunie, Norvegia. În octombrie, Germania. După începerea anului şcolar, odată cursurile reluate, Italia. De peste tot îi scriau corespondenţi, îl invitau să vină.

Această răspândire a operei sale avea un inconvenient: îi interzicea aprofundarea acesteia, atât cât ar fi dorit-o. Rămâneau multe necunoscute ale problemei. Acţiunea paralizantă a curarei era foarte deosebită de la un subiect la altul. De ce? Vechii bolnavi, vindecaţi, care reluaseră chiar o activitate uşoară, se întorcea să-l vadă pe Doutreval şi se plângeau de dureri dorsale violente, care-i împiedicau să-şi continue lucrul. De ce? Ca să descopere cauza, ar fi trebuit timp, cercetări răbdătoare. Doutreval se dedica acestora câteva zile, pe urmă o conferinţă pe care o avea de pregătit, o expunere cu demonstraţie pe care o avea de făcut la Toulouse sau la Strasbourg îl smulgeau strădaniei sale şi tulburau toată atmosfera gândirii sale. Avu astfel primul accident mortal. Chiar dacă astea sunt inevitabile, îl impresionă totuşi dureros. S-a întâmplat la azilul din Saint-Clément. Groix şi Regnoult injectau lichidul convulsionat în venele unui tânăr de douăzeci şi şase de ani, care şedea culcat, în întregime gol, pe un pat mic, exact şase centimetri cubi dintr-o soluţie de 10 la sută. Doutreval nota cifra, când fulgerător începu criza, după o destul de lungă aşteptare. Faţa bolnavului se albi, apoi se înverzi. Ochii şi capul i se întoarseră la dreapta, spre Doutreval, cu atâta violenţă, încât ai fi crezut că dintr-odată i s-ar fi rupt ceafa. În plină criză de tetanos, cu fiecare muşchi întins ca o coardă, bolnavul scoase un strigăt răguşit înspăimântător, se ridică în şezut, recăzu pe spate, cu picioarele în aer, îndoite şi agitându-le caraghios, unul după altul, de parcă ar fi pedalat în gol, mâinile-i zgâriau aerul.

Deschise gura, o închise cu un pocnet puternic, cât pe ce să-i zboare dinţii în ţăndări. Dintr-odată, chiar în mijlocul unei îngrozitoare sforţări de contractare, se auzi un pocnet sec, sonor, lămurit, zgomotul a ceva ce se rupsese în şira spinării a nebunului. Dementul urlă. Cei trei bărbaţi priviră unul la altul. Abia terminată criza, Doutreval puse să-l ducă pe pacient, încă leşinat, la radiografie. Prima vertebră, la începutul spinării, era zdrobită, fărâmată, strivită net sub tracţiunea puternicilor muşchi spinali. Avea probabil importante leziuni la măduva spinării pentru că subiectul muri în seara următoare.

Doutreval discută mai multe zile despre asta cu Groix şi Regnoult. Doutreval se pronunţa pentru un accident, o predispoziţie la fracturi a tânărului, prin slăbire şi demineralizare. Aşadar, un caz excepţional, de care n-ar fi trebuit să ţină seama. Regnoult îl susţinea. Groix însă voia să lege incidentul de o întreagă serie de fapte similare: durerile dorsale constatate frecvent în momentul crizelor – acei bolnavi vindecaţi care reveneau acuzând dureri în coloana vertebrală. Se încăpăţâna. În cele din urmă, Doutreval trebui să i-o reteze scurt şi să declare, destul de sec, discuţia încheiată.

Fabienne îşi revăzu Anjou-ul cu emoţie. Mai întâi, laboratoarele tatălui ei, unde îşi petrecuse copilăria. Groix şi Regnoult erau în continuare acolo. Groix cu tachinăriile lui, zgomotos, farsor, rămas puşti, deşi se apropia de agregaţie, distrând-o pe Fabienne cu istoria şotiilor lui; Regnoult, mai grav, mai doct, mai prevenitor şi de asemenea mai atent, făcându-i Fabiennei o curte discretă, vorbind uneori de viitorul lui, de proiectele lui legate de cele ale „patronului” încercând s-o intereseze pe tânără. Toate astea nu-i displăceau Fabiennei. Îl simpatiza pe Regnoult doar ca prieten. Dar ştia că o astfel de căsătorie nu l-ar fi nemulţumit pe tatăl ei, şi chiar ea, în principiu, nu o respingea, socotindu-se foarte rezonabilă, dar în realitate fiind total nepricepută în poveştile de inimă. Vom vedea mai târziu, se gândea.

Era mai ales bucuria vieţii de familie renăscute. Mariette pregătise o cameră pentru Fabienne, pentru că fără o femeie, fără veselie, casa lui Doutreval devenea din ce în ce mai mult numai un laborator, un loc de muncă, de primire şi de cercetări.

Doutreval însuşi locuia de-acum la Mariette, înţelegându-se foarte bine cu ginerele lui, al cărui calm tăcut îl odihnea. Mariette era însărcinată în şapte luni. Marea ei bucurie dădea pe dinafară, vorbea despre asta cu toată lumea, voia un băiat, aşteptând totuşi o fetiţă. Se şi vedea înconjurată de ţânci, ungând cu unt felii de pâine, ducând la colegiu un batalion gălăgios, înconjurată de viaţă, de o forfotă de copii cu obrajii murdari şi proaspeţi, în care dorinţa ei de maternitate şi-ar găsi împăcarea. Puţin maturizată, puţin întristată de tot ce-i arătase viaţa din monstruoasa ei urâţenie, în clinica Epidauria, Fabienne se simţea dintr-odată întinerită, revigorată în contact cu această soră mai mare atât de tânără, atât de veselă, atât de plină de sănătate şi optimism. Se obişnuia din nou cu râsetele, cu săruturile materne de dimineaţa şi de seara, cu romanţele cântate din răsputeri pe scară, de o Mariette neagră de praf, cu un şervet vechi în chip de turban, alungând păianjenii cu peria cu coadă lungă.

Dacă asta-i ce numim iubire
Atunci, da, iubesc, iubesc!

Regăsise porumbeii Mariettei, pe Titi cocoşul, găinile care aveau fiecare un nume, turturelele cărora Mariette le dădea să bea saliva din gura ei. Mergea cu ea pe frumoasele cărări verzi ale Anjou-ului, mărginite de crânguri dese, imense. Grozamele galbene, cu mirosuri sălbatice, înfloreau. Iarba-neagră, cu frunzişul ei ţepos şi rar, îşi oferea floarea săracă şi aspră, violetă, cu nuanţă purpurie. Şi cele două surori culegeau braţe de flori, cu care să împodobească toată casa. Întorcându-se seara, foarte sfârşit din laboratorul său, cu ochiul obosit de câtimile infinit de mici, numărate sub microscop, şi cu spiritul greu, de parcă ai fi ieşit din altă lume, Doutreval simţea fără s-o analizeze toată aceasta bucurie, soarele viu al florilor împrăştiate prin locuinţă. Recunoştea fără să înţeleagă de ce:

— E ciudat ce vesel este la tine, Mariette!

Ea-i făcea cu ochiul Fabiennei. Şi Doutreval o privea pe fata lui cea mare, pe Mariette a lui, cea care o înlocuise pe mamă. Trecând prin spatele ei, se apleca, inspira mirosul proaspăt ai lavandei cu care îşi parfuma lenjeria şi sertarele, şi încetişor depunea un sărut de recunoştinţă pe frumosul ei păr, blond şi

răvăşit. Îl întinerea. Avea să aducă o viaţă nouă în cămin. Nu putea s-o privească fără emoţie, cu talia ei îngroşată, cu acea promisiune de maternitate pe care o purta ca un pământ bun şi generos. Iată că avea să fie la rândul ei mamă. Şi că el va avea în curând pe genunchi copilaşii Mariettei. Golul avea să fie umplut, locul celui absent ocupat. Erau momente când se simţea mai tânăr decât tinerii căsătoriţi. Se preocupa de leagăn, de cărucior, se ocupa de nenumăratele cumpărături cu mai multă pasiune decât Ludovic Vallorge, care râdea de el.

Aşteptau sosirea bebeluşului spre mijlocul lunii următoare. Van der Blieck, agregatul, specialist în obstretică, o supraveghea pe Mariette şi promisese să se ocupe de naştere. Totul va merge bine, spera. Mariette era robustă, sănătoasă. Nicio ereditate suspectă. O igienă excelentă. Avea şoldurile puţin cam înguste: era un punct negru. Dar o naştere nu merge niciodată de la sine. Cazul ideal nu există în medicină.

Sosind într-o dimineaţă la spital pentru rândul său de gardă, cu internii Fleurioux şi Cassaing, şi cu toţi studenţii lui, Ludovic Vallorge văzu pe coridorul unde-şi avea cabinetul o femeie care-l aştepta, cu un băieţel de trei ani. Titular al catedrei de chirurgie infantilă, Ludovic îi opera acum cu îndemânare pe puşti. Dar detesta s-o facă. Suferea din pricina asta fără să îndrăznească să vorbească cuiva, nepotrivit pentru meseria asta sângeroasă, obişnuit cu lucrările liniştite şi tihnite ale laboratorului prin lungul stagiu făcut la Suraisne, patronul dispărut. Ar fi vrut să-şi schimbe postul, visa la o catedră de medicină generală. Dar trebuia să aştepte una vacantă. Van der Blieck, agregatul, obţinuse catedra de ginecologie, dar mai rămânea un concurent, Huot, căruia de asemenea nu-i plăcea chirurgia şi care viza aceeaşi catedră, cu toată pofta ascuţită de zece ani de aşteptare. Fără a-l mai număra pe Flégier, căruia Géraudin îi dăduse agregaţia cu un an în urmă, şi care ar intra şi el în concurenţă la promovarea următoare. Totul era destul de delicat.

— Bună ziua, domnule doctor, spuse femeia.

Ludovic se apropie. Sosiră câţiva studenţi, interni.

— Ce este? întrebă Ludovic.

— Băieţelul meu... Pentru sprânceană.

— Femeia aceasta cumsecade lucrează toată săptămâna, explică un intern. N-are timp să meargă la dispensar. I-am spus să vină aici într-o dimineaţă când n-are de lucru...

— Cum azi n-am de lucru... termină femeia.

— Ce are micuţul? întrebă Ludovic. Vino în birou, femeie. Să-ţi văd faţa, micule... Ah, da, aici, deasupra ochiului... bine! e un mic chist dermoid la coada sprâncenei. Vedeţi, domnilor? Un rest de embrion care dăinuie astfel uneori. Vă aduc aminte în legătură cu asta că s-a susţinut că şi cancerul ar fi tot un rest embrionar, care ar reîncepe să se dezvolte. În cazul de faţă, ablaţiunea este foarte simplă; se crapă pielea, se decorticheză chistul cu o sondă canelată. Asta-i tot. Ei bine, doamnă, va trebui să-i scoatem asta omuleţului nostru şi cât mai repede. Nu-i deloc frumoasă chestia asta pe mutrişoara lui.

— Nu vrea, se teme, zise internul Fleurioux.

— Vedeţi că aveam dreptate, doamnă, adăugă Cassaing.

— Nu pentru că mi-e teamă, zise femeia. Dar aş vrea să-l anunţ pe bărbatul meu, să spună el dacă vrea sau nu!

Internii râseră.

— Dar durează treizeci de secunde!

— Cât l-ai şterge la nas!

— Uite, cumătră, spuse Vallorge, o să-i facem o surpriză grozavă lui tăticu'. O să scoatem buba asta acum, imediat. Şi într-un sfert de oră o să-l duci soţului dumitale gata operat, gata vindecat. Ei? Ce surpriză!

— Credeţi... făcu mama.

— Haide, daţi-mi-l. Aşteptaţi două minute. Cât aţi număra până la o sută. Fleurioux, Cassaing, comprese, vă rog. Două picături de cloroform.

Duse copilul în sala vecină, unde făcea uneori chirurgie mică.

— O anestezie locală n-ar ajunge? întrebă Fleurioux.

— Ştiţi bine că la copii nu merge. Rămân conştienţi, le e teamă...

— Urlă, isprăvi Cassaing. Haideţi, întindeţi „biliardul".

Masa odată pregătită, îl culcară pe ea pe micuţ. Studenţii făcură cerc. Cassaing luă o compresă, Fleurioux, flaconul cu cloroform. Micuţul, cu ochii deschişi, speriat, îi privea pe toţi. Cassaing îi puse o compresă sub nas. Fleurioux vărsă pe ea câteva picături. Ludovic Vallorge îşi trăgea mănuşile. La primele picături, copilul păli. Cassaing îi văzu pupila mărindu-se.

— Stai! Ho! Ho!

Azvârli compresa. Ludovic dădu fuga.

— Dumnezeule! Sincopă albă!

Copilul era mort. Sincopă albă cloroformică.

Cassaing apucase limba micuţului, trăgea de ea. Doi studenţi îi ridicau braţele, un altul apăsa coastele. Fleurioux umplea o seringă de adrenalină. Livid, transpirat, pierdut, Vallorge îi făcu o injecţie chiar în inimă, goli seringa în ea. Dar totul era sfârşit. Moartea fusese instantanee.

Se priveau, buimăciţi. Îşi dădură deodată seama că uşa rămăsese deschisă, şi mama aştepta să-i aducă copilaşul, pentru a-l duce tatălui, care nu ştia nimic, care va fi atât de fericit, atât de mulţumit, de surpriză... Dintr-un salt, Fleurioux alergă să închidă uşa. Şuşoteau ca nişte criminali, şi erau blocaţi aici, în această mică încăpere, fără altă ieşire decât biroul unde aştepta mama. Şi nimeni, nici măcar Ludovic, patronul, nu îndrăznea să apară în faţa ei.

Fleurioux fu cel care avu ideea. Deschise fereastra; şopti:

— Pe aici!

Şi toţi, cu Vallorge în frunte, încălecară pervazul ferestrei, lăsând acolo micul cadavru, ca nişte răufăcători după o lovitură ratată. Cassaing urcă s-o caute pe sora Angélique-scorpia, să vină s-o anunţe pe mama şi să se descurce.

Această lovitură desăvârşi dezgustul lui Vallorge. Totuşi, nu fusese deloc vina lui. Astfel de accidente se întâmplă şi celor mai buni. Dar împrejurările dramei, femeia căreia îi luase copilul aproape împotriva ei, glumind, şi care nu-i spusese nimic soţului ei, care trebuia să se întoarcă astfel acasă şi să-i dea bărbatului vestea îngrozitoare:

— Băieţelul nostru a murit...

Toate astea îl răscoleau pe Ludovic, mai ales în ajunul unei naşteri în propria lui casă, într-o perioadă când tot ce avea legătură cu copiii trezea în el o sensibilitate deosebită. Se hotărî, îi vorbi socrului lui şi ceru să intervină pe lângă Géraudin, dacă se iveşte prilejul, să-i obţină o catedră de medicină sau de lucrări de laborator. Doutreval promise să încerce ce va putea. Era totuşi o dificultate. De câteva luni, Géraudin nu-l vedea cu ochi buni pe Ludovic. Atins de un mic antrax la buza superioară, Vallorge trebuise să suporte o intervenţie: o tăietură de bisturiu pentru a-i scoate capul. Nu apelase la Géraudin pentru că aflase

anumite zvonuri foarte vagi: o anume slăbire, două sau trei ameţeli scurte şi tăinuite cu grijă, care i-ar fi venit lui Géraudin în timp ce opera. Nu se ştia nimic. Nimeni nu văzuse nimic, nu era nimic sigur... Dar şoapta imperceptibilă, mai slabă decât o adiere pe culoarele facultăţii şi ale spitalului, îl alertase totuşi pe Vallorge. Ezitase. Dacă ar fi fost vorba de buza inferioară, s-ar fi dat pe mâna lui Géraudin. Dar cu buza superioară nu se ştie niciodată. Pericolul este incomparabil mai mare. Se afla aici o anume venă prin care orice infecţie devine instantaneu foarte gravă. Sfătuit de Groix, asistentul lui Doutreval, Vallorge se hotărâse pentru Heubel. Géraudin se simţise probabil jignit. O mişcare greşită, pe care nu va fi uşor s-o repare.

În acest sfârşit de mai, Doutreval făcea din nou pregătiri de plecare. Trebuia să combine în Olanda lungul turneu la care fusese invitat. I se cerea să facă o serie de expuneri la Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, Haga. Se hotărâse ca Ludovic să-l însoţească, pentru a conduce maşina. Pentru că Doutreval nu consimţise niciodată să treacă prin neînsemnata umilire pe care o reprezintă examenul pentru permisul de conducere. Iar Regnoult şi Groix îşi însoţeau patronul, bineînţeles, aici ca pretutindeni. Pleca şi Fabienne la Paris. Trebuia să se întoarcă la clinică. Tatăl ei avea să facă un ocol pentru a o lăsa acolo.

Încă o dată Mariette făcu bagajele soţului şi pe ale tatălui ei, pregăti valizele. Vallorge duse Renault-ul la garaj, comandă un set de pneuri noi. Pe 30 mai, dimineaţa, Doutreval o îmbrăţişă ultima oară pe Mariette pe trotuar, înainte de a urca în maşină. Era puţin emoţionată, şi el la fel. Era ultima călătorie a lui Doutreval înaintea marelui eveniment, naşterea.

— Îngrijeşte-te bine, îi spuse. Ai adresa noastră de acolo: hotel Regina. Ai grijă de tine, nu ieşi, nu te agita, nu alerga pe scări. Ştii că începând cu luna a şaptea...

— Da, da, nu te nelinişti! zicea Mariette râzând. Voi fi cuminte, am să las în pace păianjenii. Nu-ţi uita servieta neagră. Lamele de ras sunt în cutiuţă, cu săpunurile. Ai o lumânare şi chibrituri în buzunarul de la valiza din piele de porc. Da, da, poţi să ai nevoie! O pană de curent la hotel... Şi apa de melisă cu trei bucăţele de zahăr în trusa de toaletă, pentru digestie... Râzi tu! O să vezi, o să vezi tu într-o seară, când n-ai să poţi digera

tocana lor de hotel... Haide, adio, Fabienne. Să fii cuminte acolo, scrie-mi mâine... Adio, tată...

Doutreval o sărută din nou pe obrazul proaspăt, inspiră parfumul ei dulce de lavandă, acest sănătos miros natural care emana din ea.

— Adio, fata mea cea mare! strigă el, urcând în maşină.

Prin portieră, ea mai avu timp să-şi sărute soţul, să trimită cu amândouă mâinile valuri de sărutări la toată lumea, inclusiv lui Groix, care îi răspundea frenetic, cu ample gesturi melodramatice. Demaraseră, erau deja la capătul străzii, şi el îi răspundea încă, cu jumătate din corp afară din maşină, manifestând un aşa amor delirant, încât trecătorii uimiţi se opreau, iar Fabienne râdea cu lacrimi. De câteva zile Groix lăsase să-i crească pe obraji o barbă oribilă de un blond roşcat, care-i făcea, cu ochii lui strălucitori, un cap de vagabond bun de spânzurătoare. „Urmarea unui jurământ”, spunea. De fapt, era vorba de un pariu cu Cassaing. Dacă Groix nu se rădea şase luni, Cassaing va da un punci uriaş după examene.

Marca Renault, o Vivasport de şase cilindri, aproape nouă, merge cu 80 în medie fără să gâfâie. Ludovic era un şofer excelent. Aşezat lângă ginerele său, Doutreval nu vorbea, îşi revedea mintal conferinţa. În fundul automobilului, Groix fuma, în timp ce Regnoult flecărea cu Fabienne. În patru ore fură la Paris. O lăsară pe Fabienne la clinica Epidauria. Şi prin la Villete şi Pantin ieşiră din Paris, luară drumul spre Flandra. Fără să spună nimic, Doutreval observase felul cum s-au despărţit Regnoult şi Fabienne, o strângere de mână ceva mai lungă, o privire puţin insistentă, schimbată între ei, şi prin care trecuse parcă ceva. Se gândea la această căsătorie foarte posibilă, foarte potrivită, în fond. Regnoult era un băiat de valoare, aprig în muncă, inteligent. Cu siguranţă, prea arivist. Dar cine nu este? Va rămâne legat de Doutreval, va continua să colaboreze. Doutreval ţinea la ajutorul ăsta. În fond, fără s-o mărturisească prea mult, l-ar fi preferat pe Groix-Cicatrice drept ginere. Caracterul franc, uneori put în brutal, dar vesel şi cinstit al ajutorului lui, îi inspira mai multă încredere decât deferenţa cam rece a lui Regnoult. Dar, pe de altă parte, Groix nu era foarte uşor de mânuit. I se întâmpla să calce în străchini. Tocmai se ciorovăise cu Doutreval, în ajun, în legătură cu un bolnav, şi Doutreval trebuise să ridice glasul, să facă uz de greutatea

autorităţii profesorale. Pe de altă parte, Groix era lipsit de ambiţie. Era omul în stare să abandoneze o situaţie, să renunţe la tot, să meargă să se stabilească medic de ţară pentru o poveste care i-ar fi displăcut, un demers de încercat, o solicitare, o plecăciune de făcut, o umilinţă pe care nu voia s-o accepte. Cu şira spinării prea dreaptă pentru a reuşi. Şi în sfârşit, pentru că lucrurile astea nu se comandă, părea că pentru Regnoult trebuia să se pronunţe Fabienne.

Luară dejunul la Senlis. Vorbiră fireşte despre turneul în Olanda, despre cazurile pe care le vor expune, despre rezultatele de arătat. Şi avu din nou un mic conflict cu Groix, care-i dovedi lui Doutreval că gândurile lui de adineaori erau îndreptăţite. Cum Doutreval ajunse la criticile făcute sistemului său şi la respingerea argumentată a acestora, Groix aminti accidentul recent de la Saint-Clément, acea şira spinării ruptă scurt într-un spasm, cu moartea consecutivă.

— Veţi vorbi despre asta, domnule? întrebă.

— Nu socotesc că e necesar, zise Doutreval.

— Cred că ar trebui totuşi să vorbiţi. Se leagă de alte semne analoge. Există o umbră, o latură negativă pe care n-avem dreptul, după mine, s-o trecem sub tăcere.

Discutară încă o dată. Pentru Regnoult, Doutreval şi Vallorge cazul nu prezenta nicio dificultate, n-aveau de ce să vorbească despre el. Numai Groix susţinea cu îndârjire că probitatea ştiinţifică cerea o expunere completă, cu tot ce putea comporta ca elemente negative. Se încăpăţâna, aducea atâtea argumente, încât, în cele din urmă, Doutreval trebui să-i impună tăcerea amintindu-i de anumite greşeli pe care le făcuse în laborator, în ziua următoare unui banchet, o analiză ratată, şi pe care Doutreval abia reuşise s-o îndrepte. Umilit, Groix nu mai spuse nimic.

Au mers toată după-amiaza, au traversat oraşele Lille, Gand, Anvers, după ce trecuseră cursul larg al Escaut-ului pe sub imensul tunel nou care tocmai fusese inaugurat. Au ajuns la frontiera olandeză seara. S-au culcat într-un mic hotel dichisit, în întregime alb, cu muşcate peste tot, unde Doutreval şi-a schimbat banii francezi pe cinci sute de florini. A doua zi după-amiază, după lunga aşteptare pe malul nenumăratelor braţe ale Rinului, şi treceri din loc în loc şi din insulă în insulă, cei patru medici ajunseră în apropierea Amsterdamului. Aceste călătorii

de-a lungul pământurilor fărâmiţate printre care şerpuieşte Rinul sunt teribil de încete. Niciun pod. Peste tot lacuri. Trebuie să te înarmezi cu răbdare, să baţi pasul pe loc, ore în şir, pe estacade. Degeaba mai huruia şi sărea, după asta, pe bitumul elastic al drumurilor sinuoase şi netede marea Vivasport, timpul pierdut nu l-au mai câştigat. Sosit la Amsterdam, Doutreval abia avu timp să-şi schimbe gulerul şi ciorapii în camera hotelului. Oficialii şi sosiseră pentru a-l lua cu maşina.

Prima seară fu dedicată recepţiilor oficiale. Banchetul care urma se termină târziu. Doutreval voi să se întoarcă pe jos la hotel, cu asistenţii şi cu ginerele său. Sub lumina stelelor, Amsterdamul deschidea în noaptea senină largi bulevarde mărginite de imobile înalte, de cabane şi vile în stil american. Dintr-o dată te găseai în faţa unei vaste oglinzi de apă neagră, unul din acele nenumărate canale de apă neagră care fac din Amsterdam o Veneţie nordică. Apa nemişcată şi întunecată reflecta lumina răsturnată a lampadarelor electrice. Teii înalţi fremătau încetişor în vântul salin venit dinspre Zuyderzee. Vechi faţade sculptate înălţau spre adâncul înstelat al cerului siluete de statui, de genii şi de victorii înaripate, asemeni unor figuri de proră. Pe apă dormitau bărci grele, şlepuri, baraje, şalupe lungi şi joase luminate de un foc roşu, de lumina calmă a unor lămpi, în spatele ferestruicii cabinei. Deasupra acoperişurilor, din loc în loc, suia ca o aurora lumina oraşului. Doutreval respira această pace tăcută, schimba din când în când două cuvinte cu Regnoult şi Ludovic şi se simţea mulţumit. Totul mergea bine. Pentru el era unul din acele momente rare şi scurte ale existenţei, când îndrăzneşti să spui: „Sunt fericit!” Unul din cuvintele pe care omul abia îndrăzneşte să şi le spună, într-atât evoccă un echilibru instabil şi fragil, o reuşită trecătoare de moment...

De altfel, îndată liniştea îi fu tulburată de amintirea dureroasă şi rapidă a fiului său. Dar Doutreval o alungă. În spatele celor trei bărbaţi, mergea Groix, fluierând uşor, încă puţin îmbufnat.

Părăsiră cartierul liniştit, intrară în inima oraşului, şi trecerea fu bruscă, găsindu-se acum în plină lumină, în plină viaţă, în minunăţia vitrinelor, a firmelor luminoase, printre străzile înguste, gâtuite, zgomotoase, clocotitoare de viaţă şi veselie, sub lumina electrică artificială şi brutală. Era târziu, dar te-ai fi putut crede în miezul zilei. Cei patru medici ajunseră în sfârşit la hotel şi intrară aproape cu părere de rău.

Ziua următoare fu ocupată aproape în întregime cu conferinţa şi vizita la spitale. Regnoult se însărcină să trimită câteva cărţi poştale grăbite Mariettei şi Fabiennei. Abia în cealaltă zi, pe la ora cinci după-amiază, după un turneu obositor prin azilurile suburbane, Doutreval şi Ludovic avură în sfârşit în faţa lor o seară de odihnă.

— Să profităm de ea, zise Doutreval, când ajunseră la hotel. Ludovic, coboară la recepţie, întreab-o pe domnişoara de la cabina telefonică în cât timp ne-ar face legătura cu Angers-ul. Ar fi o surpriză grozavă pentru Mariette!

— E o idee! zise Ludovic. Alerg!

După două minute, în camera lui Doutreval sună telefonul. Doutreval luă receptorul de pe noptieră. Era Ludovic.

— Alo? Da, eu sunt. Orar de noapte. Vom avea convorbirea la jumătate de tarif, şi destul de repede: aproximativ pe la ora zece. Mariette nu va fi încă în pat. Cinci guldeni şi jumătate... Ce vrea să zică un gulden?

— Un florin, explică Doutreval. Asta face aproape cincizeci şi cinci de franci. Cere imediat Angers-ul, Ludovic. O să fie fericită.

— Cred şi eu! făcu Ludovic.

Şi închise.

În aşteptarea orei nouă făcură un tur în oraş, cu Regnoult şi Groix. Îşi cumpărară câteva din ţigările acelea enorme care se vând în Olanda, ţigări uriaşe, lungi de o jumătate de metru şi mult mai groase decât o coadă de mătură. Solitare, odihnindu-se singure în cutia lor lungă din okume[8], ele au aerul unor mumii scumpe şi parfumate pe fundul unui sarcofag. Pentru soţia sa, Ludovic alese o dantelă de perne. Doutreval cumpără pentru Fabienne un monstru din abanos de Borneo, un gnom contorsionat, uimitor de frumos sculptat, şi care purta un clopot greu de bronz pe care şerpuiau dragoni înaripaţi. Pentru Mariette rezervă o broşă de aur, lucrată aşa cum se lucrează în Ţările de Jos, toată în fire de aur împletite, în mijloc cu un briliant de o carată şi jumătate. „Va fi cadoul meu de naş”, gândi, mulţumit.

Cât despre Groix şi Regnoult, ei luară eşantioane din tot ce-au găsit în materie de zaharicale, nuga, bomboane, prăjituri şi cofeturi rare, – cu care, spunea Groix, să-şi aranjeze o indigestie

[8] Numele comercial al lemnului unui arbore din Gabon (Aucumea klaineana) folosit de ebenişti şi în fabricarea furnirului.

cu adevărat „culoare locală”. O abundenţă de merinde, de bijuterii, mătăsuri, mirodenii, covoare, fructe exotice, bijuterii şi parfumuri se revărsa din vitrinele cu deschideri mari, joase. Marmura, fierul forjat, esenţe de lemn exotic împodobeau prăvăliile. O mulţime voioasă, fericită, curgea prin străzile înguste, interzise automobilelor, umplea şoseaua din macadam flexibil şi negru, într-o zarvă de sărbătoare continuă, reînnoită în fiecare zi. Întâlneai aici tineri în pantaloni scurţi, cu picioarele goale şi păroase, care făceau turism cu piciorul, fete blonde şi robuste îmbrăcate cu tricouri groase de ciclişti, cu botine mari cu cuie, purtând o raniţă pe umerii lor solizi, sau femei care păstrau costumul tradiţional, fusta lungă şi foarte largă, saboţii albi din lemn de salcie, părul pieptănat sus şi plăcile mari de aur de o parte şi de alta a frunţii. Din tot acest popor sănătos, trandafiriu, crescut în vântul puternic al mării, emana o senzaţie de forţă, tinereţe şi sănătate.

La ora opt şi jumătate, Doutreval era la hotel. Se aşezaseră toţi patru la masă, să mănânce repede, înainte de a se duce să aştepte soneria telefonului, când unul din salariaţii recepţiei hotelului, care vorbea puţin franceza, veni la Ludovic:

— Domnule, telefon... Franţa... Vă caută pe dumneavoastră...

— Aşa repede?

— Du-te să vezi, Ludovic. Vin şi eu îndată, zise Doutreval, isprăvindu-şi ciorba.

Ludovic Vallorge îşi lăsă şervetul pe scaun şi ieşi.

— Angers? o întrebă pe domnişoara de la standard.

— *Perhaps* (probabil), spuse tânăra, folosind singura limbă străină pe care o cunoştea. *It comes from France*[9]. Alo, alo... Alo, a, Amsterdam, Hotel Regina... *Menheer* Vallorge, *ja, ja*...

Se întoarse spre Ludovic.

— *A call from France, Sir. Will you go the box number seven, please?*[10]

Ludovic intră în cabina şapte.

— Alo? spunea o voce îndepărtată, foarte îndepărtată şi foarte precisă, profesorul Vallorge?

— Da. Tu eşti, Mariette? Mariette?

---

[9] Vine din Franţa (în engl. în orig.).

[10] Apel din Franţa, domnule. Mergeţi, vă rog, la cabina numărul şapte (în engl. în orig.).

— Nu, zise vocea. Iartă-mă, dragul meu. Van der Blieck la aparat...

— Van der Blieck?

— Am crezut că e bine să te sun, iartă-mă.

— Eu am sunat...

— Da? Coincidenţă... Apelurile noastre s-au încrucişat. Curios. Bătrâne, evenimentele s-au precipitat...

— Soţia mea?

— Da, nu te nelinişti, totul e bine... Totul e bine.

— Ah! Bine! şopti Ludovic uşurat.

— Am fost chemat azi-dimineaţă acasă la tine. Soţia ta s-a obosit probabil. Au apărut durerile, puţin premature, după părerea mea.

— Sunt totuşi opt luni, zise Ludovic, ca să se liniştească singur.

— Da, da, nimic neliniştitor. Singurul mic neajuns este că nu înaintează. Trecerea este cu adevărat prea strâmtă. Aşa că am vrut să cer părerea lui Huot. O să facem tot ce ne stă în puteri. În sfârşit, dar dacă lucrurile nu stau mai bine de-aici în câteva ore, sunt de părere...

— O cezariană?

— Nu-i nimic înspăimântător în asta, bătrâne. Ar fi cel mai înţelept.

Ludovic avu dintr-o dată transpiraţie pe frunte. Repetă cu glas tare:

— Desigur... Desigur... Nu-i nimic înspăimântător.

Încerca să-şi amintească nenumăratele operaţii cezariene la care, student fiind, asistase cu nepăsare, toate acele intervenţii aproape zilnice, toate acele femei cărora Géraudin le deschidea pântecul, le scotea copilul, şi care se înapoiau în salonul de spital, şi pe care le vedeai pe picioare după trei săptămâni, care plecau, şi la care nici nu te mai gândeai... O cezariană, un incident banal... Niciun motiv s-o vadă acum altfel, sub pretext că e vorba de Mariette şi de el...

— Ei bine, zise, pune-te de acord cu Huot, bătrâne. Şi dacă-i nevoie, fă-o. Merg pe mâna ta, Van der Blieck.

Vocea îi tremură puţin, simţea pentru prima oară în viaţă cât de solemn şi teribil e să încredinţezi unui om viaţa fiinţei pe care o iubeşti.

— Mulţumesc, zise vocea îndepărtată, în fundul receptorului. Şi pe cine alegi?

— Pe cine?

— Da, pentru operaţie. Heubel? Géraudin? Mai sunt şi alţii...

— Nu ştiu... Nu ştiu... murmură Ludovic.

— Tu trebuie să-mi indici chirurgul, bătrâne.

— Ei...

— Socrul tău? Ce părere are?

— Nu e aici. Nu ştie încă nimic.

— Cere-i părerea. Are şi el un cuvânt de spus.

— Adevărat...

— Alo? Vorbiţi? întrerupse o voce.

— Da, domnişoară. Lăsaţi-ne! Vorbim de trei minute! Ascultă, bătrâne, gândeşti-te, cheamă-mă din nou spre miezul nopţii. Spune-mi atunci pe cine ai ales. Din partea mea, am să mă informez, să ştiu cine este liber. De altfel, poate până la miezul nopţii se va fi terminat. Sunt aproape sigur. Am vrut numai să te previn, să nu-mi iau singur răspunderea, dacă e cazul. Dar am toată încrederea... Huot şi cu mine, o să ne descurcăm.

— Forcepsul.

— Bine-nţeles. Forcepsul... Nişte injecţii... Nu-ţi face probleme. Putem să reuşim încă... am vrut numai să-mi iau precauţiile necesare; să te avertizez la timp. Sună din nou la miezul nopţii.

— Vorbiţi?

— Sigur, la naiba! Lasă-ne în pace, domnişoară! Cheamă din nou la miezul nopţii şi cred că voi avea plăcerea să-ţi anunţ un băiat voinic! Pe curând!

Puţin palid, Ludovic Vallorge se întoarse spre salonul restaurantului. În vestibul se întâlni cu Doutreval, care alerga.

— Ai închis? Aţi...

— Nu era Mariette.

— Nu era Angers-ul?

— Ba da. Dar nu Mariette. Era Van der Blieck.

La rândul lui, Doutreval păli şi el uşor.

— Nu merge?

— Ba da. Dar a avut primele dureri dimineaţa asta, un pic cam repede...

— Mânza! zise Doutreval. S-a obosit iar cu curăţenia ei! Pune atâta zel în asta! Când pisica nu-i acasă... la uite rezultatul! Şi acum?

— Acum nu se desfăşoară prea rău. Dar Van der Blieck ar vrea avizul lui Huot.

— Ei! Să ia toată facultatea dacă e nevoie!

— Asta i-am spus şi eu. Dar voia părerea unui confrate, dacă s-ar ajunge la cezariană...

— Ah! A vorbit de cezariană?

— Zice că nu e sigur că se rezolvă fără asta.

— E neplăcut! şopti Doutreval. Da... Ar fi destul de neplăcut!

— Nu este încă sigur, dar foarte aproape.

— Nu. Ţi-ar fi spus.

— Sper încă... Vă asigur, tată, că părea foarte optimist.

— E robustă... Va rezista foarte bine. Totuşi, este o intervenţie serioasă, reflecta cu glas tare Doutreval! În sfârşit! Nu se moare din asta! Dar cât de mult semănăm, noi, medicii, cu ceilalţi, când e vorba de cei pe care-i iubim! Nu mă ştiam aşa de slab!

Se duse să se aşeze pe o banchetă. Acum era posomorât tot. Regnoult şi Groix, îngrijoraţi că nu-l mai vedeau venind, sosiră şi ei. Ludovic le anunţă vestea.

— Aş! Am văzut o sută de cezariene la *Egalité* fără vreun incident, fără nimic!

— În fond, adăugă Groix, e doar ceva mai obositor ca o naştere normală ceva mai grea. Fără dureri, fără nimic. Am cunoscut o mulţime de femei care preferau asta unei naşteri pe căile normale.

— Adevărat, recunoscu Doutreval! Şi apoi, mai ales, evenimentul nu e încă sigur!

Se duseră din nou la masă, în restaurant. Groix şi Regnoult şi atacaseră omleta cu muguri de sparanghel. Ludovic Vallorge şi Doutreval se târguiau, nu mai mâncau.

— Pe cine vom alege drept chirurg? întrebă Ludovic.

— Chirurg? Da. În cazul în care...!

Groix ramase cu furculiţa în aer, trăgându-se de părul scurt al bărbii lui oribile.

— Nu ştiu, zise Doutreval. Nu ştiu...!

Se priviră. Groix îi privea şi el, continuând să se tragă de barbă. Regnoult îşi isprăvea omleta, care lăsa în farfurie o spumă portocalie.

— Dumneata pe cine ai lua, Ludovic? întrebă Doutreval.

— Eu?

— Să vedem, zise Doutreval, este... mai întâi, e Heubel.

— Da.

— Flégier...

— Şi Géraudin, încheie Groix.

Regnoult îşi terminase omleta. Acum, în vreme ce un ospătar tăcut şi prompt strângea masa, asculta şi el, cu aerul lui impasibil.

— Eu, zise Groix, dacă ar fi vorba de pielea mea, mi-aş încredinţa-o lui Flégier.

— Flégier nu e titular, făcu Regnoult.

— Puţin îmi pasă! zise Groix.

— Posibil. Dar în ciuda a tot, un titlu contează. Apoi trebuie să ţii seama şi de urmări.

— E destul de neplăcut, Groix, că aduci un asemenea afront la doi dintre cei mai buni colegi ai mei, aprobă Doutreval. Să le preferi lui Géraudin şi lui Heubel „un tânăr", aflat încă sub controlul lor şi care-i departe de a avea autoritatea lor, să fim atenţi!

— Evident, spuse Ludovic.

Groix făcu un gest ca şi cum ar fi zis: „În cazul ăsta, mă spăl pe mâini!" Şi în aşteptarea brânzei, îşi aprinse ţigara, ascultă fără să mai zică nimic, fumând cu un aer absent.

— Atunci? Cine? repetă Doutreval.

— Avem de ales, zise Ludovic. Heubel sau Géraudin. Sunt la fel de buni.

— Alege dumneata însuţi, Ludovic.

— Nu, tată, n-aş îndrăzni. Dumneata. Nu îndrăznesc. Vă las mână liberă.

Se aduseră brânzeturile. Regnoult şi Groix aleseră dintre şvaiţer, creme duble, sorturile de „Olanda" proaspete şi vechi, de Gouda şi de „cap de mort", cu crustă mâncată de viermi. Îngrijoraţi, Doutreval şi Ludovic îl lăsară pe chelner să le pună în farfurie o bucată de nu se ştie ce.

După o tăcere preocupată, Doutreval se întoarse spre Regnoult şi Groix.

— Să vedem, Groix, Regnoult? Pe cine aţi lua dintre Heubel şi Géraudin?

— Heubel! zise Groix.

— Géraudin, zise Regnoult.

— Géraudin îmbătrâneşte! spuse cu brutalitate Groix.

— Oh! făcu Regnoult.

— Ştiu eu ce spun. Au fost mici incidente.

— Să lăsăm! Géraudin a înfăptuit o minune salvându-l pe Guerran!

— Adevărat, confirmă Ludovic.

— Adevărat, zise şi Groix.

— Şi pe urmă, zise Regnoult, nu vă văd deloc, domnule, aducându-i un aşa afront lui Géraudin, care ar face totul pentru noi. Vedeţi, se pune problema Centrului. Prin Guerran, Géraudin poate face ce vrea! De altfel, o iei razna, Groix. Să pui în discuţie geniul operatoriu al lui Géraudin!

Ludovic se gândi fulgerător la acea catedră de medicină generală la care visa, şi pe care Géraudin putea să-l ajute s-o obţină... Cu un gest maşinal, îşi pipăi cicatricea antraxului său, pe buza superioară... Heubel fusese cel care-l operase... Géraudin se ofensase... Doutreval îl privea şi-i surprinse gestul inconştient. Privirile li se întâlniră, se simţiră amândoi o clipă jenaţi.

— Alegeţi, tată, murmură din nou.

Unul după altul, Doutreval îi privi pe cei doi asistenţi ai lui.

— Heubel! zise Groix.

„Da, se gândea Doutreval. Mai ai la inimă cearta de mai deunăzi, micul afront pe care ţi l-am adus... Nu ţi-ar părea rău dacă mi-ai face o figură urâtă!”

— Géraudin, haideţi! Géraudin! spuse Regnoult.

„Şi tu, se gândea Doutreval, tu nu vezi decât un lucru: viitorul tău, dispensarul, politica facultăţii... Să nu displaci, să nu răneşti pe nimeni, să manevrezi, să mergi pe căi ocolite. Pe cine să cred? Pe cine să cred dintre voi doi? Care din voi e sincer?”

Se ridică brusc.

— Ludovic, coboară la centrală. Cere Angers-ul imediat. Îl vom avea spre miezul nopţii. Până atunci, vom reflecta, vom hotărî.

— De altfel, îi temperă Groix, nu trebuie să exagerăm. Sunt medici de ţară care fac cezariana pe o masă de bucătărie, la lumina unei lumânări... În fond, nu-i foarte grav!

— Ai dreptate! zise Doutreval.

Cuvintele lui Groix îl linişteau, aduceau lucrurile la adevăratele lor proporţii. O cezariană nu-i ceva teribil, la urma urmelor...

— De altfel, eu mai sper încă, făcu Ludovic. Nu-i încă nimic sigur! Van der Blieck era optimist. Poate că la miezul nopţii ne va anunţa naşterea.

— Adevărat! Adevărat!

Liniştit, Doutreval surâse. Îşi goli paharul de vin alb, şi lăsându-i pe cei trei bărbaţi în hol, se duse în camera sa.

Rămase totuşi îngrijorat toată seara. Singur, în fotoliu, alături de fereastra deschisă, ascultând cum urcă până la el zarva veselă a oraşului nocturn, se gândea la Mariette suferind singură acolo, la Angers, la mii de kilometri de el, şi inima-i de tată sângera. Ar fi vrut să-i cheme pe Vallorge îndată, să se urce în Vivasport, să gonească spre Franţa, în noapte. Nu se putea. Avea aici de lucru, conferinţele, discuţiile. Fiica sa trebuia să străbată singură dureroasa trecere. Veni şi Vallorge, rămaseră împreună faţă-n faţă, încercând să citească un număr din *Candid* şi romane franţuzeşti pe care le găsise Vallorge, şi nu reuşeau să se concentreze. Ce va spune Van der Blieck nu peste multă vreme?

Pe la ora unsprezece şi jumătate, cineva bătu la uşă. Erau Regnoult şi Groix, care se întorceau după o mică plimbare în oraş. Regnoult povesti aventura lui Groix. Barba oribilă pe care o purta Groix stârnea în Amsterdam o legitimă spaimă. Aşa că un olandez voinic, văzându-l venind cu pădurea asta de păr pe faţă, evocase imediat celebra amintire a asasinului care le ardea pe femei, şi-l chemase, glumind:

— Landru!

La care Groix ripostase cu o lovitură de pumn în ochi, care-l lăsă pe celălalt lat. A trebuit apoi s-o şteargă în viteză, pentru că veneau în fugă prietenii victimei şi poliţiştii. Doutreval şi Vallorge îşi uitară grija şi surâseră. În momentul acela sună telefonul.

— E Angers-ul, zise Regnoult, care luase receptorul. Doutreval şi Vallorge coborâră câte patru trepte odată fără să mai aştepte ascensorul. La centrală, telefonista le arătă cabina trei. Intrară în grabă.

— Alo?

— Alo, alo, aici Van der Blieck... Ei bine, profesore, Huot este aici... Ne-am luptat din răsputeri... Nimic de făcut. Pacienta se epuizează... Suntem amândoi de părere că ar fi mult mai simplu,

mai rapid şi mai puţin epuizant pentru doamna Vallorge să se încredinţeze chirurgului...

Doutreval îl privi pe Vallorge, care ţinea un receptor. Vallorge făcu un semn cu mâna, ca pentru a zice: „Fie!”

— Huot este aici, lângă mine... Vreţi să vorbiţi cu el?

— Are altceva de zis? Vreo explicaţie de dat? Mă auziţi, Huot?

Acolo, în Franţa, avu loc o scurtă consfătuire. Pe urmă:

— Nu... Nimic în plus faţă de ce am zis, reluă vocea îndepărtată a lui Van der Blieck.

— Atunci, daţi-i drumul, zise Doutreval.

— Pe cine aţi ales?

— Clinica? Eu... Ludovic?

Vallorge făcu un gest.

— Heubel! strigă Doutreval, parcă în ciuda voinţei. Nu! Nu! Géraudin! Îl vreau pe Géraudin!

— Géraudin? Înţeles. S-a întors ieri seară. Înţeles. O să vă ţinem la curent. Contaţi pe noi.

— Mulţumesc.

— Şi curaj, profesore! Totul va fi bine. Pe curând cu veşti bune. Fiţi fără teamă!

Doutreval închise.

Foarte devreme, în zori, ambulanţa spitalului *Egalité* sosi în faţa casei lui Vallorge şi se opri. Louis, şoferul lui Géraudin, îi însoţea pe infirmieri. O puseră cu grijă pe Mariette pe o targă, o coborâră, o duseră în ambulanţă. Şi cu viteză mică, automobilul se îndreptă spre clinica Géraudin. Extenuaţi, mânjiţi, însângeraţi, Huot şi Van der Blieck se spălară puţin şi înghiţiră câte o ceaşcă de cafea caldă. Apoi săriră în Citroën-ul lui Huot, să alerge la clinică. Huot demară în forţă.

La colţul bulevardului era o cafenea mica. Pe când Citroën-ul se apropia, uşa cafenelei se deschise. Ieşi un bărbat, cu capul plecat, beat de abia se ţinea pe picioare. O luă spre şosea, şi chiar în momentul în care maşina întorcea foarte scurt şi foarte repede să iasă din bulevard, acesta se prăbuşi pe caldarâm, căzu chiar pe el, cu capul înainte, şi se aruncă sub capotă de parcă ar fi plonjat. Se produse un şoc surd, zgomotul înăbuşit al unui craniu lovit de o ieşitură de fier. Omul se rostogoli pe pământ.

Huot apăsase până la fund pe frână, atât de puternic, încât Van der Blieck, surprins, fu aruncat înainte. Se prăbuşi, leşinat, însângerat.

— Dumnezeii! înjură Huot, ţâşnind din maşină să caute ajutoare în cafenea.

Câţiva trecători alergau deja, îl ridicau pe beţiv. Omul avea craniul zdrobit. Bucăţi de creier curgeau pe bara capotei. Alţii, cu mare trudă, îl trăgeau din maşină pe Van der Blieck, încă leşinat, cu faţa tăiată de la frunte până la buze. Agenţi de circulaţie dădeau fuga. Huot ceru să telefoneze la *Egalité* şi lui Géraudin, în timp el îi dădea primele îngrijiri lui Van der Blieck, care deschisese ochii.

Cum spuseseră Regnoult şi Groix, nu există nicio operaţie mai puţin periculoasă şi mai puţin sângeroasă decât o cezariană. Multe dintre operate declară a o prefera unei naşteri normale. Într-adevăr, este mult mai puţin dureroasă, graţie anesteziei. Iar convalescenţa este rapidă. Numeroase femei aduc fără teamă mai mulţi copii pe lume prin cezariană.

Şi de altfel, Mariette se bucura de o sănătate zdravănă, de o inimă robustă. Totul ar fi mers foarte bine.

Géraudin, totuşi, era enervat. Se întorsese acasă în ajun, cu Valérie. Ea voise să facă un pelerinaj la Lisieux, să-l ducă acolo pe fiul lor idiot, Henri, în speranţa unui miracol, a unei vindecări bruşte. Călătoria fusese înspăimântătoare cu acel monstru în maşină. Pe urmă a trebuit să-l ducă pe Henri la La Baule. Se întorsese obosit, tocmai la timp ca să găsească la clinică doi muncitori aduşi de urgenţă: o fractură de bazin şi o cutie toracică sfărâmată de o bară ce căzuse în fundul unui şlep. Durase foarte mult. După care, doamna Claim, infirmiera-şefă, îl reţinuse îndelung pe Géraudin să se plângă de doamna Géraudin, care venise înainte de plecare să şterpelească bani din casă şi să ia nişte facturi să le încaseze. Asta a dus, seara, la o scenă infernală acasă, între Géraudin şi soţia sa. Se culcase foarte târziu. Géraudin dormise puţin, surescitat, trezindu-se la miezul nopţii şi aşteptând de-atunci în fiece clipă soneria telefonului, chemarea în ajutor a lui Van der Blieck, care-l alertase dinainte. Când apelul venise, Géraudin găsise, sosind la clinică, totul în dezordine, sala de operaţii murdară încă de la lucrările din ajun şi necurăţată. Ţipă, o ocărî pe doamna Claim,

când sosiră împreună ambulanţa şi anunţul despre accidentul întâmplat lui Huot şi Van der Blieck.

— Merge! Merge bine! zise Géraudin. Frumos început, n-am ce zice!

Din fericire îi veni şi un ajutor neaşteptat. Sora Angélique-scorpia, prevenită de Huot, alerga la clinică, îşi oferea serviciile, dată fiind ora matinală.

— Da! Da! E drăguţ din partea dumitale, soră, zise Géraudin, mulţumit. Mă vei asista cu doamna Claim şi cu Louis. Du-te să vezi. Cred că vin cu ascensorul cu doamna Vallorge.

Intră în sala de operaţii, foarte caldă, acoperită în întregime, până la tavan, cu carouri de faianţă albastră şi scăldată într-o lumină azurie. Asta crea o atmosferă albăstruie, rece, ciudată sub scialitic, far enorm spânzurat de plafon, şi de unde cădea un jet de lumină fără umbră. Masa de operaţii, albă şi goală, cu pedalele ei, cu etrierele şi curelele ei, asemănătoare unui complicat aparat de tortură, aştepta.

Doamna Claim, Louis, sora Angélique şi Rose-Marie, mica infirmieră, intrară, împingând-o pe un cărucior pe Mariette. Era în întregime albă, cu ochii închişi, cu părul nepieptănat, cu trăsăturile trase de douăzeci şi patru de ore de suferinţă.

— Curaj, mica mea Mariette! zise Géraudin. În câteva minute se va termina, nu veţi mai suferi, veţi fi eliberată. Mai ales, nu vă temeţi. O să vă aducem o uşurare.

— Faceţi-o repede, doctore! şopti Mariette.

La chiuvetă, Géraudin, sora Angélique îşi spălau mâinile în alcool. Pe masa acoperită cu o placă de sticlă, doamna Claim pregătea cutiile cu instrumentele necesare. Cu mâinile dezinfectate, Géraudin îşi luă el însuşi, cu delicateţe, bluza albă. Pentru că astfel sterilizat, aseptizat, devenea acum aproape sacru, ca preotul unei religii anume, care nu se putea atinge de nimic murdar, de care se puteau atinge numai mâinile curate. Îi întinse bluza sorei Angélique. Ea o luă cu amândouă mâinile, de colţurile din spate, i-o trase pe braţe având grijă să nu-l atingă, în niciun chip. Pe urmă, înnodă la spate cordoanele bluzei. Luă boneta albă, o puse pe capul „patronului”, o trase în jos, îi acoperi părul până la frunte. Géraudin încălţă cizme mari de pânză albă imaculată, şi luă apoi tot el acel soi de baveţică, care se numeşte ascunde-barbă şi-o puse pe faţă ca o mască, ascunzându-şi bărbia, gura şi nasul până la ochi. Nu se mai văzu

decât privirea lui cenuşie, ochii mari vii, puţin însângeraţi, cu vinişoare roşii. În spate, sora Angélique apucase cele două cordoane ale bavetei şi le lega la ceafă. Doamna Claim îi întinse o cutie lungă de nichel, pe fundul căreia se aflau mănuşile subţiri de cauciuc. Géraudin le luă el însuşi, fără să atingă degetele şi şi le puse. Se terminase, era gata, înarmat, cuirasat cu lucruri pure şi albe, din creştet până-n tălpi, cu mâinile înmănuşate în negru şi care păreau enorme. Nu mai rămânea din el decât o privire între albul calotei şi cel al bavetei. Această înzorzonare de fantomă, lumina albastră spectrală ce scălda încăperea şi împrumuta chipurilor infirmierelor şi al lui Louis o nuanţă lividă şi mohorâtă, strălucirea rece a nichelului şi, pe masă, sub jetul alb al scialiticului, femeia goală ce aştepta, totul avea ceva ireal şi fantastic, întrucâtva ca o scenă de Inchiziţie.

Géraudin se apropie de măsuţa de sticlă. Doamna Claim deschise cutiile de nichel trăgând de mânerul situat în mijlocul capacului, şi răsturnând capacele pe masă, îi oferi cutiile. Cu vârful degetelor înmănuşate în cauciuc negru, Géraudin scotoci în cutii, căută instrumentele necesare, mici unelte lucitoare, făcute pentru a tăia, a muşca, a strivi, a smulge, a presa. Le-aşeză unul lângă altul, cu un clinchet uşor, pe capace. Pense, bisturiuri, dilatatoare, valve, prehensoare, ace înfipte într-o bucată de pânză, fire de oţel, tuburi de catgut. Doamna Claim deschise alte cutii, pline de pătrate de pânză albastră. Géraudin se apropie de Mariette.

Era întinsă pe „biliard”. Louis şi mica Rose-Marie o transportaseră aici. Era goală, cu braţele ridicate, legate în dreptul încheieturilor. Sub masă, Louis isprăvea de închis cureaua solidă care o lega. Doua dilatatoare îi ţineau braţele, altele două coapsele. Două bretele de nichel îi ţineau umerii. Era acolo ca o ofrandă cu pântecele ei mare, cu paloarea ei, cu ochii închişi, cu pulsaţia iute a sânului, şi amintea în mod ciudat de animalele legate pentru vivisecţie, nu mai părea, ea însăşi, decât o nenorocită şi emoţionantă victimă, cu gâtul întins, cu ochii închişi, pregătită pentru cuţit. Nu spunea nimic, strângea pleoapele, i se vedea inima izbindu-se de coaste. Louis luă masca de eter.

În colţul mesei se afla un mic recipient plin cu tinctură de iod, în care era înmuiată o bucăţică de vată. Cu o pensă Géraudin luă vata. Şi, din vârful pensei, badijonă pântecele, îl coloră cu un

strat de ocru. Un miros de iod urcă, se amestecă cu cel de eter. Louis pusese masca pe faţa Mariettei, o ţinea zdravăn prin intermediul celor doua inele, ca pe un căluş. Mariette respira, se vedea umflându-se şi dezumflându-se vezica de porc ataşată măştii. Cu degetele trecute în spatele maxilarului, Louis „luxa” falca pentru a împiedica limba să cadă în fundul gurii.

Cu o privire, Géraudin o interogă pe sora Angélique. Călugăriţa, cu arătătorul, deschise pleoapa Mariettei, îşi puse degetul pe albul ochiului. Mariette nu mişca. Atunci sora Angélique încuviinţă din cap. Acoperise cu „câmpuri”, cu mici pătrate de pânză albastră, întregul pântece. Géraudin luă un bisturiu, îl puse pe epiderma goală, galbenă, mânjită de tinctură de iod. Şi dintr-o singură tăietură dreaptă, deschise pielea pântecului.

Nu apăru aproape deloc sânge. Deschise pielea, lăsă să apară un strat de grăsime albă, tăiată şi ea, sub care se vedea întinderea sidefie a aponevrozei. O tăietură de bisturiu, o despică.

— Foarfece, soră.

De pe capacul de cutie răsturnat, pe care i-l întindea sora Angélique. Géraudin alese o pereche de foarfece. Din două mişcări, una spre pubis, cealaltă spre partea de sus, lărgi tăietura. Descoperi parţial membrana fină şi gălbuie a epiplonului, care acoperea masa trandafirie a intestinului. Mai jos, se rotunjea o masă globuloasă, care era uterul.

Picura sânge. Cu pensele, Géraudin apucă buzele groase ale plăgii şi prinse împreună pielea şi pătratele de pânză albastră care o înconjurau. Ici şi colo sângera puţin o arteriolă. O apăsă într-o pensă, pe care o lăsă acolo, ca pe un animal mic agăţat de carne.

În acest moment, Mariette, încă neadormită complet, suspină, tuşi. Ieşi totul, membrana şi un pachet mare de măruntaie, pe care Géraudin îl reţinu, îl comprimă cu amândouă mâinile lui, mari, în mănuşi negre. Făcu semn. Louis manevră o pârghie şi întreaga masă basculă, Mariette fu răsturnată cu capul în jos şi picioarele în sus. Părul desfăcut atârna. Masa de intestin reintră în pântece, căzu înăuntru, spre torace.

Géraudin inspiră lung, profund, cu un suspin amplu. Începu iar să lucreze, cu faţa înăsprită de o atenţie extraordinară. Cu mici

mişcări atente, „repera” cu pense-cleşti marginile peritoneului. Mariette avu o senzaţie de greaţă. Intestinul ieşi din nou.

— Ce ghinion! bombăni Géraudin printre dinţii strânşi. Cu sprâncenele încruntate, apucă o cârpă sterilă, „un câmp”, o aplică pe intestin, şi cu putere, cu asprime, vârî totul în abdomen. Cu degetele deschise ca o paletă, împingea măruntaiele, înfigea bucăţi de pânză, apoi vâra între pereţii plăgii un dilatator pentru a o păstra larg deschisă şi să menţină vezica. În fundul acestei enorme plăgi, apărea o masă mare, de un roz vineţiu, întinsă, încordată, congestionată, uterul, cu copilul înăuntru, şi de jur-împrejur pense de tot felul, ca o colcăială de crabi muşcând carnea, cu reflexe de nichel lucitoare şi reci, printre pânzele albastre stropite de mici pete roşu. O secundă Géraudin se opri, respiră din nou adânc, cu o răsuflare de atlet obosit. Transpirase puţin. Tăcerea încăperii, caldă şi grea de exhalările eterului, fusese până acum totală.

— Merge? întrebă Géraudin.

— Merge, zise Louis.

Vocile le sunau ciudat în tăcerea densă.

Louis ridică puţin masca, pentru că vezica de porc ataşată de masca respiratorie, şi care trebuia să se umfle şi să se dezumfle în ritmul respiraţiei, nu se mai umfla. Mariette respira rău. Abia sufla, şi foarte încet. Din gura deschisă, Louis apucă cu o pensă limba, o trase, o lăsă să atârne în afară, cu pensa. Puse din nou masca. Aplecată, sora Angélique supraveghea faţa cu ochii închişi, răsturnată pe spate. Doamna Claim măsura pulsul.

— Totul merge bine?

— Totul merge bine!

Atunci Géraudin deschise uterul şi învelitoarea membranoasă. Apăru copilul, un cap rotund, negru, deja acoperit cu păr, şi ud tot. Se văzură două mâini mari, negre, în mănuşi de cauciuc ud, înaintând printre pânzele albastre, adâncindu-se în această plagă vie, apucând de gât, cu grijă şi puternic, capul, ridicându-l, trăgând. Cu un zgomot moale, un „pleosc” de carne umedă, copilul fu smuls din carne şi apăru. Sânge începu să ţâşnească din pântece.

Nou-născutul nu respira. Era acolo, violaceu şi strâmbându-se. Transpirat, cu picături rostogolindu-i-se pe sprâncene, Géraudin îl ţinea în braţele întinse. Strânse cordonul în două pense, o

puse pe sora Angélique să-l taie cu foarfecele, şi-i dădu copilul călugăriţei.

— Un băiat! zise Louis.

Sora Angélique trase două palme zdravene pe poponeaţa mică. Se auzi un plesnet. Un mic scâncet slab, nazal, se înălţă în liniştea sălii. Bebeluşul respira.

— Trăieşte!

Şi fu totuşi bucurie în mica încăpere, în jurul mesei însângerate, deasupra acelei cărni îndurerate, pentru că o nouă fiinţă trăia.

Repede, odată cordonul legat, călugăriţa depuse copilul în şervetul desfăcut pe care-l ţinea Marie-Rose. Mica infirmieră duse nou-născutul în încăperea alăturată pentru toaletă. Sora Angélique îl examinase dintr-o privire.

— Nu cred c-o să trăiască, zise.

Géraudin nu răspunse. Lucra în pântecele deschis. Acesta sângera mult. Scotocind cu vârful degetelor înmănuşate, Géraudin căuta să descopere ce nu merge. Îi era din ce în ce mai cald. Sora Angélique îi ştergea în continuu fruntea, îi trecea o cârpă peste faţă ca să-i înlăture sudoarea, în timp ce el lucra. Dintr-odată, nu se simţi deloc bine. Furnicături în ceafă, ceaţă în faţa ochilor, impresie neplăcută de a trăi un vis... Se gândi: „Asta e! O să «cedez».”

Alungă din toate puterile ideea fixă, obsesia, îşi reprimă teama, nu mai voi să se gândească decât la munca lui, la această plagă uriaşă care continua să sângereze mult, prea mult, mai mult decât văzuse vreodată! O cezariană nu este, de obicei, aşa de însângerată. E ceva anormal în toate astea. O stângăcie? O tăietură nefericită? O ruptură?

Voi să sutureze cele două muchii uterine în totalitate, potrivindu-le cap la cap, ca să oprească hemoragia. Dar deja nu mai vedea limpede. Privirea îi dansa. Şi sângele care scălda pântecele...

— Soră, acele...

Scotocea, bâjbâia în carne, se pierdea în masa vâscoasă, groasă şi roşie. Să şteargă întâi cu buretele totul... Să încerce să găsească ceva aici...

— Comprese, comprese...

Ştergea, usca, tampona. Continua să sângereze. Din ce în ce mai mult.

— Comprese, comprese...

Oprea sângele cu ajutorul compreselor, îngrămădea cârpe albastre peste cârpe albastre, imediat înroşite. Cu toată puterea, respingea în el ideea fixă, teroarea nebună a unui leşin, şi chiar această teamă crea în el obsesia, nu se mai gândea decât la asta, nu mai ştia ce face, nu mai vedea deloc limpede, i se părea că mâinile îi bâjbâie într-o materie necunoscută lui. Era incapabil să se gândească la ceva, să lege două gânduri, să conceapă un scurt moment ce-ar trebui să facă, speriat, cu spiritul gol, suspendat deasupra unui abis, ca un orator luat brusc din scurt. S-ar fi zis ca-i un student din anul întâi, un om care n-ar fi pus niciodată mâna pe un pântece deschis. Nu mai ştia nimic, nu mai era nimic în el decât un efort disperat şi neputincios pentru a ieşi din tenebre. O idee, o singură idee: „Să mă odihnesc, să mă opresc, să respir, s-o iau de la capăt.”

Dar imposibil! Secundele treceau, hemoragia se accentua. Ea continua să sângereze din ce în ce mai mult, fără încetare, cârpele albastre deveneau rosti, sângele ţâşnea din toate părţile. Géraudin îşi iuţea gesturile.

— Comprese! Comprese! Repede, soră!

Nu se mai descurca. Sângele curgea ca o maree, ieşea de peste tot, se răspândea peste tot, acoperea totul. Géraudin transpira, gâfâia. Mâinile îi tremurau. Agitat, cu gesturi mereu mai repezi, ştergea sângele, arunca peste găleata emailată, pe jos, mereu alte comprese însângerate. Tot nu se oprea, valul curgea şiroaie, din ce în ce mai iute. Géraudin pierduse orice control asupra lui. Nu mai era un medic, nu mai era decât un biet om pierdut, ai cărui umeri se încovoiaseră sub povară şi care se temea. Şi cum Mariette şedea cu capul în jos, sângele da pe dinafară, curgea pe piept, între sâni, îi scălda subţiorile, curgea de-a lungul grumazului şi pe gât, în spatele urechilor, îi îneca părul blond, şi începea să curgă pe jos, repede, repede, din ce în ce mai repede, cu un mic zgomot iute, şi băltoaca creştea, se întindea, călcau în ea cu picioarele, lăsând peste tot urme roşii. Géraudin îşi scoase mănuşile, începu să caute, cu mâinile goale, în carne... Mariette scoase un horcăit. Géraudin strecură spre faţa lividă priviri scurte, înspăimântate.

— Merge? Merge?

— Nu mai merge, zise Louis.

Ridică masca. Mariette nu mai respira. Pupila ochiului întredeschis se lărgea. Înnebunit, Géraudin scotocea pântecul, căuta, pipăia, încerca, şi sângele îi curgea pe mâini. Era ud acum până la încheieturi. Se sufoca. Îşi aruncă furios baveta, îşi mânji de sânge toată faţa, până la boneta albă.

— Îşi revine? Îşi revine?

— Nu!

— Soră, injecţie!

Sora Angélique luă seringa, îi făcu o injecţie Mariettei în coapsă.

— Încă una!

De-acum nu se mai vedea nimic în pântece. Numai sânge, sânge, sânge care curgea peste tot, care se prelingea, şiroia, gâlgâia, păta, înroşea, inunda totul. Erau aplecaţi toţi patru deasupra. Géraudin cotrobăia cu amândouă mâinile tremurânde şi înnebunite... Mariette se trezise. Horcăia, încet, abia audibil, încerca să vorbească, bâlbâia cuvinte nedesluşite:

— Heu... heu... Heu...

Pierdut, Géraudin se gândi o clipă la ablaţiunea totală. Histerotomie. Va spune indiferent ce... Orice mai degrabă decât să lase hemoragia să dureze, să biruie... Căuta ligamentele pentru a prinde arterele. Dar nu le mai găsea, nu mai găsea nimic, orbit, zăpăcit.

— Se duce! zise sora Angélique.

Apucă pumnul inert al muribundei. Nu mai avea puls. Gândi: transfuzie... transfuzie...

— Transfuzie? făcu doamna Claim, scurt.

— Un donator? întrebă Louis. Îi chem pe pompieri?

— Da, îngăimă Géraudin. Da... Nu! Nu e cazul! Va fi golită înainte de asta! Comprese! Pense!

Scormonea furios în cutii, arunca sânge. Erau acum toţi plini de sânge, de la mâini până la umeri, până la faţă.

— Heu... Heu... horcăia Mariette.

Înnebunit, Géraudin căuta ceva, îi împingea pe toţi, îşi smulgea boneta, calota, se întorcea la acel pântece. Sora Angélique pregăti o injecţie de cofeină. Louis pipăia în zadar pulsul; doamna Claim, udă de sânge până la coate, ştergea în zadar şuvoiul nesecat.

— Moare! strigă Louis.

Géraudin îşi lăsă pensa, se aplecă asupra chipului Mariettei. Se ducea, Mariette cea mare. Şi-a mai recăpătat cunoştinţa o singură dată, probabil, câteva minute. Deschise ochii mari, rătăciţi, asupra acestui decor inuman în care avea să moară, departe de toţi cei pe care-i iubise. Biata fată cu părul despletit se acoperea de paloare, se destindea, căpăta o culoare de ceară. Ochii i se dădură peste cap, deveniră în întregime albi. Horcăi, de două, trei ori, un horcăit indistinct:

— Tată... Tată...

Păli şi mai mult. Încet gura i se deschise, largă. Scoase un ultim suspin. Géraudin se repezi la mâna care-i atârna, o luă, o apăsă.

— E moartă... E moartă!

Erau acolo toţi patru, buimăciţi, acoperiţi de sânge, mânjiţi de roşu, împroşcaţi cu sânge de sus până jos, asemenea unor măcelari.

Peste tot sânge uman, pe feţe, pe rochiile şi bonetele infirmierelor, bluza, cizmele, ascunde-barba, toca lui Géraudin. Louis era plin pe guler şi pe manşete. Pe jos, călcau prin sânge, apa, puroiul, toate curgeau de pe masă, părul Mariettei se îmbiba în el, alunecai înăuntru, fiecare pas lăsa o urmă roşie. Un abator. În mijlocul acestei măcelării, în picioare, prostiţi, se priveau cu spaimă. S-ar fi zis că încă nu înţelegeau. Nu se puteau desprinde de această masă, la care reveneau mereu, apucau mâna atârnândă a moartei, îi atingeau inima sau albul ochiului. Nu puteau accepta că totul s-a terminat astfel, prosteşte, inexplicabil, în două minute, şi că totul e ireparabil, că nu se mai putea face nimic, nimic.

Ea rămânea acolo, cu burta tăiată, cu capul atârnând, cu sânii albi, cu grumazul şi cu părul pline de sânge. Picături mari cădeau încă jos, una câte una. Géraudin lăsase mâna moartei. Mergea în sus şi în jos prin încăpere, livid ca un spectru în lumina albastră, cu privirea rătăcită. Se învârtea prin sală. S-ar fi zis că-i un asasin care tocmai comisese o crimă. Se aşeză pe un taburet metalic, îşi prinse capul în mâinile însângerate. Nu mai rostea niciun cuvânt. În camera de alături se auzeau paşi, voci, scâncetul copilului care plângea.

— Domnule... şopti Louis, domnule...

Géraudin ridică o faţă fără expresie.

— Ce? şopti cu voce răguşită.

— Trebuie s-o „terminăm”...

— S-o terminăm? Ah! da... da...

Se ridică cu greu, aruncă în jur o privire de om ce se trezeşte din somn, care îşi recapătă cunoştinţa după o nenorocire îngrozitoare. Şopti:

— Adevărat... Adevărat... Aveţi dreptate.

Era adevărat, trebuia „să termine” acest cadavru, să-l coasă la loc, să facă din el ceva transportabil, prezentabil. Géraudin se întoarse spre masă, o făcu să basculeze, o aduse din nou în poziţie orizontală. Sora Angélique pregătea ace, fire de oţel, fibre vegetale. Şi Géraudin cosea cadavrul, cu înţepături mari, prin toate, înţepând în carne, trecând un fir pe ici, un fir pe colo, în grabă, grosolan, cum ai coase o veche paiaţă plesnită. Muncă de om istovit, golit, scârbit de truda lui pe această moartă. Alcătuia o pernă enormă, o cusătură grosolană direct în piele, în muşchi. S-ar fi zis că-i corpul unei vite spintecate, pe care au cusut-o la loc, s-o ducă... Totuşi, la ce bun? Se sfârşise. Era moartă. O brutalitate bruscă înlocuia migala, precauţiile infinite, asepsia meticuloasă de până nu demult. În violenţa, pripeala, desfăşurarea rapidă a acestei munci erau disperare şi mânie. Mânia că atâta grijă, atâta artă, atâta ostenealăduseseră la aşa ceva! Rasoleala asta intra în violent contrast cu liniştea, precizia, curăţenia, rânduiala aproape religioasă de la începutul operaţiei. De cealaltă parte a peretelui despărţitor scâncetele încetaseră. Murise şi copilaşul Mariettei.

O spălară pe moartă. Arăta oribil, aşa acoperită de sânge, de care-i erau pline pântecele, coapsele, pieptul, braţele, faţa, frumosul ei păr blond, în care se coagulau cheaguri mari. Doamna Claim şi sora Angélique, cu tampoane de vată, ştergeau cu ulei întregul corp, faţa, rădăcina părului năclăit. Louis plecase cu Panhard-ul să ducă acasă la Vallorge cadavrul copilaşului, şi în acelaşi timp să prevină discret că nu era deloc în ordine nici cu mama, că se puteau aştepta la ce e mai rău... Le lăsă pe servitoare şi pe îngrijitoare pregătite să primească lovitura de măciucă, şi se întoarse la clinică.

O aşezaseră pe Mariette pe masă. Stătea acolo, un corp mare, sângerie pe pântece, cu însăilarea enormă de piele şi de carne înţepate grosolan în puncte mari. Cineva desfăcu o cuvertură de lână, i-o aruncă pe umeri, o înveli în ea. Louis o apucă de talie şi o duse. Capul ei căzuse pe umărul lui Louis, părul îi unduia,

braţele se mişcau, i se abandona precum un copil obosit care se încredinţează cuiva. Coborî cu ea până la automobil. Fire de păr fine şi blonde îi gâdilau faţa, îi intrau în gură. Meseria lui îl dezgusta, socotea că-i rău să trebuiască să-şi câştige astfel pâinea! Se gândea la cei trei copii, la soţia lui, la cel mai mic mereu bolnav şi înjură cu voce şoptită împotriva unei astfel de vieţi.

O aşează pe Mariette aproape de el, pe bancheta din faţă. O lipi cu grijă de portieră să nu se rostogolească la viraje. Îi răsturnă capul pe spate, pe rezemătoare, strânse cuvertura peste corpul subţire, gol şi alb, ca pentru a-l apăra de frig. Încetişor, Panhard-ul porni. Louis conducea cu o mână. Cu cealaltă împingea din când în când cadavrul Mariettei, pentru că moarta aluneca spre el. La biroul administraţiei trebui să se oprească. Paznicul se apropie. Louis făcu cu ochiul, cu un aer vesel.

— O blondă... O duc acasă.

— Ah, da! zise omul.

Crezuse probabil într-o poveste murdară, o fată care-a avortat şi pe care o ducea direct acasă. Făcu şi el cu ochiul, surâse şiret. Se îndepărtă. Lăsă maşina să treacă. Panhard-ul porni mai departe.

În faţa casei lui Vallorge, Louis opri. Coborî, alergă să sune, se întoarse să deschidă portiera din stânga, corpul se prăbuşi spre el, îl primi în braţe, îl duse repede, pentru că apăreau vecini curioşi.

Capitolul al zecelea

Doutreval se afla cu Vallorge şi Groix la Institutul profilactic din Amsterdam, pe cale de a-şi isprăvi expunerea în faţa adunării profesorilor, când Regnoult, rămas în aşteptare la hotel Regina, sosi cu taxiul, în mare viteză. Aducea o telegrama din Franţa. Doutreval se scuză, se retrase într-o mică încăpere alăturată amfiteatrului – deschise, abia stăpânindu-şi tremuratul mâinilor, pliculeţul prost lipit. Era semnat Huot. Nu era decât un cuvânt:

„Veniţi!”

Doutreval scoase un suspin straniu, şuieratul unui animal pe care-l dobori. Îi dădu hârtia lui Vallorge, vederea i se înceţoşă,

se acoperi de transpiraţie. Se duse încet să se aşeze, totul deveni negru. Dar simţea cum se ocupau de el, că Regnoult voia să-i scoată gulerul. Avu o tresărire de orgoliu, îl împinse pe Regnoult, zise:

— Nu!

Se ridică, printr-un imens efort, rămase în picioare sprijinit de masă, stăpânindu-şi slăbiciunea şi privindu-l pe Vallorge care plângea cu suspine, aşezat, cu faţa ascunsă în batistă.

— Trebuie să plecăm imediat... şopti Regnoult.

— Da... Da.

— Maşina...

— Ludovic...

Vallorge ridică o faţă tumefiată.

— Du-te repede... Maşina... Plinul...

— Şi domnii aceia?

— Adevărat... zise Doutreval, cu o mare sfârşeală. Mai e şi asta.

Răsuflă adânc, se ridică.

— Bine. Voi termina.

— Să terminaţi?

— Trebuie. Du-te, Ludovic. Să fii gata într-o jumătate de oră. Şi vino să mă iei. Până atunci termin.

O secundă, fixă uşa cu privirea. Ezita. Lui Regnoult i se făcu milă de nenorocirea lui.

— Scuzaţi-mă, domnule...

— Şi ce voi face în jumătatea asta de oră? zise Doutreval. Nu!

Mai palid decât un mort, se îndreptă spre uşiţă, şchiopătând.

Reintră în amfiteatru, se scuză în două cuvinte, şi-şi termină conferinţa. Se auzea vorbind, de parcă l-ar fi auzit pe un altul vorbind. Avea impresia că e beat. Trăia un vis. O salvă de aplauze izbucni, îndată ce termină. Atunci ridică mâna, arătă cu un gest jalnic peticul de hârtie cenuşie, telegrama din Franţa:

— Domnilor... Vă rog... Fiica mea a murit... Fiica mea...

Vocea i se sugrumă. Simţea că-l vor năpădi lacrimile. Se întoarse brusc şi ieşi, în consternarea subită şi tăcută a auditoriului.

Renault-ul gonea acum cu o sută treizeci la oră pe şoselele de bitum negru, şerpuite, lucioase, prin belşugul pajiştilor grase, tăiate de şănţuleţe, jalonate de mori, ici şi colo cu vaci albe şi

roşcate adormite, cu genunchii îndoiţi şi cu ţărănci care se întorceau de la muls, cu câte o găleată de email roşu sau verde în fiecare mână, plină de lapte alb. Ludovic conducea nebuneşte. La fiecare viraj, se auzea geamătul ascuţit al pneurilor pe asfalt. Motorul scotea un sforăit surd, reţinut, neîntrerupt, puternic, care se izbea de tei, de zidurile caselor joase, speria găinile şi-i făcea pe mânji s-o ia în galop. Opriri dese, poduri ridicate, bariere pentru taxe, vestigii ale altor timpuri, îl exasperau pe Doutreval. Trebuia să plătească o jumătate de florin pentru a o putea lua pe un anume drum. Vallorge apăsa nebuneşte acceleratorul. Vivasport-ul sărea înainte, cântecul bubuitor al motorului urca din nou. Zece kilometri mai încolo, drumul se termina în gol, ajungeau la un ambarcader, o podea grosolană făcută din câteva grinzi roase de cari şi care domina apa. Trebuia să oprească, să aştepte minute nesfârşite, uneori o jumătate de oră, privind cum curge Rinul, domol, larg, uriaş, întins la nesfârşit printre terenuri mocirloase, insuliţe, fâşii de vegetaţie acvatică şi întinderi imense de trestie, rătăcindu-se, hoinărind, zăbovind, lăţindu-se, întinzându-se la nesfârşit, ca un uriaş pletos şi bărbos, lungit domol în mijlocul uscatului. Sosi un bac vechi, un vas cu roţi. Manevrele solemne ale amarării, ale debarcării şi ale îmbarcării avură loc sub supravegherea unui căpitan cu caschetă albă, mai grav decât un contraamiral. Pe urmă vaporul vechi plecă pe ocolite, în sunetul limpede al unui clopot melancolic, în decorul acesta nesfârşit de şesuri, de mlaştină şi apă, tăie apa gâfâind, înconjură insule, bancuri de stuf, se pierdu în acest labirint, fără să se ştie vreodată dacă linia din zare spre care se îndrepta era de data asta malul, sau încă o insulă. În depărtare, în sfârşit, o schelărie subţire apăru la orizont, un ambarcader alb, pe pilonii gudronaţi cu negru. Un clopot bătea în vântul puternic. Vaporul fu tras la mal, scoaseră maşina, putură în sfârşit să plece mai departe. Mai fu vama, formalităţile încete de scoatere din vamă a maşinii, apoi un cauciuc care se sparse, apoi un drum în lucru, a cărui trecere o forţă Vallorge. Fură opriţi, şi erau cât pe ce să se bată cu pavatorii flamanzi, care nu înţelegeau franceza şi voiau să-i facă să dea înapoi. Trecură aproape cu forţa peste nisipul drumului desfundat. În sfârşit drumul fu liber de la Anvers la frontiera franceză. Se făcea noapte, trebuiră să ruleze la lumina farurilor. Între Courtrai şi Gand, Vallorge, epuizat, avu

o slăbiciune nervoasă, o ameţeală, abia avu timp să blocheze frânele, să tragă maşina pe dreapta. Intrară într-o cafenea mică, singuratică, luminată încă, cerură alcool. Femeia înţelegea puţin franţuzeşte. Explică:

— Nu-i alcool... Belgia, interzis...

Dar văzând faţa lividă a lui Vallorge, îi duse pe toţi patru în bucătăria din spate, le puse în nişte boluri cu cafea câte o raţie zdravănă de schnick, făcându-le semn:

— Repede! Repede!

Băură dintr-o sorbitură ţuica tare, pustiitoare. Biciuit de otravă, Vallorge reluă volanul până la postul de frontieră de la Tourcoing. Aici Groix, cu faţa brăzdată toată de tăieturile pe care şi le făcuse bărbierindu-se în maşină pe uscat, deasupra unui şervet, se interesă pe lângă vameşi. Aceştia îi arătaseră casa unui şofer de camion şomer. Un vameş îl însoţi chiar cu felinarul lui pe Groix până la poartă.

Era miezul nopţii. Omul dormea. Groix bătu din răsputeri, îl trezi.

— Angers? zise omul. Unde-i asta?

— O să-ţi arătăm! zise Groix. Ai o mie de franci dacă ne duci acolo. Maşina e bună – Vivasport.

— Mă întorc până mâine dimineaţă? Trebuie să merg pentru ajutorul de şomaj la ora unsprezece.

— Bineînţeles! zise Groix.

Vameşul făcu haz, apoi scoase un strigăt. Groix îl călcase cu gheata pe o bătătură de la picior.

— Oh, iartă-mă, zise Groix. Hai, prietene, dă-i bici! Uite, o să-ţi dăm cincisprezece sute. Dar trebuie ca în trei minute să fii la drum.

Bărbatul conducea bine, era obişnuit să ruleze pe întuneric, asta se vedea. Făcuse probabil curse lungi cu camionul lui. Goneau în întuneric. Geamătul ascuţit al motorului umplea întinderea. În fund, prăvălit între Groix şi Regnoult, Vallorge dormea zdrobit. În faţă, lângă şofer, Doutreval privea venind spre el adâncul negru al drumului, un soi de abis retrăgându-se la nesfârşit, din care se năştea, când şi când, o pată albă, zidul unei ferme, al unui han. Béthune, Bruay, Abbeville... La ora trei dimineaţa traversară Rouen-ul adormit, trecură Sena, se avântară prin păduri spre înălţimile malului stâng. Nu mai rămâneau decât trei sute de kilometri de parcurs. Omul, tăcut,

liniştit, conducea Vivasport-ul cu o sută treizeci la oră, cu impasibilitatea unui automat. Probabil că uitase totul, nu se mai gândea la nimic, nici la oră, nici la şomajul lui. Zgomotul motorului, vibraţia maşinii creau parcă în el o vagă hipnoză. Licărirea micii lămpi de bord lumina de dedesubt mâinile lui mari de muncitor, groase, julite, apăsând cu toată greutatea lor volanul de ebonită neagră, conducând maşina cu mici gesturi imperceptibile Trecând de Alençon, încetini un pic, scoase din buzunar o hârtie care învelea o tartină, dezveli o bucată de pâine şi muşcă din ea, ţinând pâinea înfăşurată în hârtie, să n-o murdărească cu mâinile pătate de grăsime. Pe urmă merse iar cu o sută treizeci. Doutreval respiră adânc. Viteza, zumzetul motorului, urletul vântului în portieră îi amorţeau spiritul, îl împiedicau să gândească.

Zorii cenuşii luminau râul, ceţuri palide pluteau încă pe vale şi deasupra Angers-ului când trecură peste Maine.

— La stânga, zise Groix. Iar la stânga. Încă o sută de metri. Stai! Aici! Stop!

— E ora şapte, zise omul, ca şi cum şi-ar fi venit acum în fire. Drace! Ajutorul meu de şomaj!

Maşina se opri în faţa casei lui Ludovic şi a Mariettei. Doutreval coborî. Pe stâlpul porţii se afla o cruce, o cruce mare de stejar de culoare deschisă, cu un Crist de argint. La picioarele Cristului unduia, în vântul blând al dimineţii, un nod de crep negru. Şi în agonia lui, îi rămânea lui Doutreval o uimire vagă. Se gândiseră la asta... Cine? Era ciudat, niciodată nu-i trecuse prin cap că va fi din nou semnul acesta pe poarta lui, ca pe atâtea alte porţi... Cine-l condamnase? S-ar fi zis că semnul ăsta venea singur... S-ar fi zis că nu mai era de fapt stăpân în casa sa, odată ce trecuse moartea pe aici... Îşi aminti de nenumăratele cruci asemănătoare pe care le salutase ridicându-şi maşinal pălăria, pe atâtea locuinţe necunoscute! Atâtea dureri îngrozitoare care-l lăsaseră nepăsător, fără griji, indiferent. Acum se terminase, nu va mai vedea semnul fără o aducere aminte, fără să simtă, ca pe o lovitură de pumn în piept, amintirea brutală a dureroasei egalităţi. a tristei şi măreţei solidarităţi a tuturor oamenilor în anumite momente.

Poarta era întredeschisă. Se apropia un om, un horticultor care aducea o coroană de trandafiri albi. Intră pe coridor, fără să sune. În spatele lui, intrară în casa Mariettei Doutreval şi

Ludovic. O femeie pe care n-o mai văzuse niciodată îl primi cu gravitate, în tăcere, şi-l duse spre salon, aşa cum conduci un vizitator, un străin, În faţa acestui pat funebru, Doutreval cunoscu sfâşierea cea mai atroce din întreaga lui viaţă, văzând unul lângă altul, pe perna de dantelă albă, capul Mariettei şi pe cel al copilaşului ei.

Îşi veghe fiica două zile şi două nopţi. Numai prima seară acceptă ca Fabienne, întoarsă de la Paris, să rămână cu el. În noaptea următoare, pe la unsprezece, simţi că se clatină de oboseală. Groix şi Regnoult, care vegheau şi ei, îl convinseră să urce pentru câteva minute şi să se lungească pe pat. Erau de gardă până la miezul nopţii. Apoi veneau să-i înlocuiască Fleurioux şi Cassaing, cei doi interni ai lui Vallorge. Putea să se ducă să se odihnească în tihnă. Încuviinţă, intră în camera lui, se aruncă îmbrăcat şi încălţat pe pat, cu gândul de a se lungi numai, de a se odihni fizic. Somnul îl cuprinse dintr-o dată. Dormi ca o brută, câteva ore. Pe urmă visă că se afla undeva, într-un oraş mare, într-un hotel mare, lugubru, într-o cameră tristă şi prost luminată, că-l chemau la telefon şi că o voce foarte limpede, foarte distinctă, îi spunea:

— Domnule Doutreval... curaj... Un îngrozitor accident de automobil... Fiica dumneavoastră Fabienne a murit...

— Aah! strigă Doutreval.

Se aruncă jos din pat, în întuneric. Aprinse lumina. Rămase tremurând de groaza coşmarului său. Privi ceasul. Era ora două dimineaţa. Mai auzea încă în urechi: „Fiica dumneavoastră Fabienne a murit”... Era atât de intens, atât de halucinant, încât nu se putu împiedica să meargă până la camera Fabiennei, să împingă puţin uşa să-i audă respiraţia. Ea dormea. Acum, de când n-o mai avea decât pe ea, se simţea cumplit de vulnerabil prin ea. Se întreba ce eu, ce subconştient misterios şi crud putem purta în noi, care să fie în stare să imagineze astfel de vise, astfel de torturi împotriva noastră înşine.

Pe dibuite, în întuneric, merse pe culoar, ajunse la scară. Se simţea beat de oboseală şi de disperare. O zdreanţă umană. Percepea umflătura pleoapelor, pungile de sub ochi. Treptele păreau că se mişcă sub el, ca o scară de vapor. Ajuns la mijloc, genunchiul rănit se îndoi dintr-odată, nu nimeri treapta şi se rostogoli până jos ca un om doborât, fără a face măcar un efort pentru a se opri. Zgomotul îi făcu să alerge pe Fleurioux şi

Cassaing. Îl găsiră pe jos, cu un aer rătăcit. Se grăbiră să-l ridice, îl luă fiecare de câte un braţ. Dar el se ridică singur, îi împinse cu un gest aspru, merse, clătinându-se încă, spre camera mortuară. Cassaing şi Fleurioux îl urmară, îngrijoraţi, gata să-l susţină dacă ar fi căzut. Dar el nu le voia ajutorul, deşi mergea ca un om beat. Trase un fotoliu la căpătâiul Mariettei, în nimbul roşu al lumânărilor, închise ochii, căzu într-o somnolenţă năpădită de gânduri incoerente. Lângă fereastră, sub rotogolul discret al unei mici lămpi, Fleurioux şi Cassaing jucau pichet. Din când în când, le auzea şopotitul dezlânat, de neînţeles, un murmur blând de glasuri întretăiate.

— Trei de atu... Brelan de valeţi.

— Te-am luat: chintă de dame, paisprezece de atu! Joacă.

Afară se stârnise furtuna, vântul de vest gemea în horn. Îl auzeai dând târcoale pe coridoare, ca un câine mare, nelinişţit, care plânge. Vocea lui se înălţa, un geamăt aproape omenesc, când ici, când colo, în unghiul unei coame de zid, în fundul unui coridor, prin pod. Uneori o răsuflare puternică, o răsuflare de câine pierdut care caută, care adulmecă pragurile, trecea pe sub uşă, culca lumina roşietică a celor două lumânări.

— Şapte, opt, nouă... număra Cassaing.

— Douăzeci şi nouă, treizeci, treizeci şi unu, şi zece puncte pentru mine! zicea Fleurioux.

Se întoarseră, aruncară o privire spre Doutreval, li se păru că doarme, şi-şi reluară jocul. Şi din nou, foarte aproape, revenea vocea omenească, vocea dezolată a furtunii, îi aducea lui Doutreval o alinare ciudată şi vagă, impresia unei compătimiri misterioase din partea lucrurilor, în acest lung geamăt plin de nu se ştie ce groază desperată.

Fleurioux se întinse, făcu să-i trosnească scaunul, se ridică, se duse să vadă cât e ora la pendula aurită de pe cămin.

— Curând va fi ora trei!

Se duse pe vârfurile picioarelor până la Doutreval, îi privi faţa obosită, ochii închişi.

— Doarme.

Se aşează din nou.

— Nu mai putea, spuse Cassaing.

— Are şi de ce!

— Bietul om...

Luă ceainicul de pe măsuţă, îşi turnă o ceaşcă de ceai rece.

— Spune, reluă Cassaing, ştii de fapt ce s-a petrecut cu Géraudin?

— În... în povestea asta? făcu Fleurioux, arătând patul cu o mişcare a capului...

— Da...

— Sincopă albă. Cel puţin de asta se vorbeşte.

— Nu, făcu Cassaing, coborând glasul. Pot să ţi-o spun eu. N-a fost asta.

— Tu?

— Da, eu. Pentru că Groix şi cu mine ne-am uitat.

— V-aţi uitat?

— Da.

Strecură o privire spre Doutreval adormit. Şi arătând din nou patul, cu o mişcare a capului.

— Am redeschis-o.

— Când?

— Noaptea trecută.

— Fără glumă!

— Da. Era plină de sânge, bătrâne! Cheaguri aşa de mari. O hemoragie pe cinste! De altfel, Groix mi-a arătat totul!

— Drace! Géraudin!

— Nu e prima oară... Începuse să se ştie că e în declin... Eu l-aş fi luat pe Flégier...

— Taci! zise Fleurioux. Se mişcă...

Îl priviră un moment pe Doutreval.

— E vântul, zise Cassaing. Lumânările joacă. Asta face să se mişte umbre pe faţa lui.

Luă şi el ceainicul, îşi vărsă fără zgomot o ceaşcă de ceai rece. Afară vântul sufla, scotea în curte un sunet ca un plâns omenesc, scutura îndelung jaluzelele închise. Urletul melancolic se îndepărtă, descrescu, renăscu dintr-odată în altă parte în colţul străzii, muri ca un geamăt de animal, încet şi trist, de parcă în jurul casei s-ar fi întors pentru ultima oară să plângă un biet suflet rătăcitor şi îndurerat...

Au urmat aşezarea în coşciug, florile, slujba, înmormântarea. Bocănitul sonor al sicriului pe carul mortuar, mersul încet de-a lungul oraşului, alături de Ludovic, fără să-şi spună nimic, coborârea cutiei lungi de stejar în fundul unei gropi de argilă, pe corzi, cu legănări încete. Tropăituri pe pământul ud încă de la

ploile nocturne, oameni care se aplecau curioşi să mai vadă pe fundul gropii sicriul în care se afla Mariette. Apoi o defilare obositoare, halucinantă, de oameni care-i strânseră mâna. Feţe, feţe pe care ajungea să nu le mai recunoască, care nu-i spuneau nimic, care treceau, treceau una după alta, treceau încontinuu până-l ameţeau. Şi întoarcerea de unul singur acasă. Vallorge rămăsese în oraş pentru a oferi dejunul sobru obligatoriu cunoştinţelor venite de departe.

În colţul pieţei Armelor, Doutreval recunoscu la distanţă un Panhard negru care venea spre el. Se aruncă brusc spre intrarea unei prăvălii, se ascunse. Marele Panhard negru trecu foarte repede.

Doutreval se întoarse singur. O clipă se gândise să se ducă la prietena lui, să încheie cu Jeanne această zi îngrozitoare, alături de o fiinţă care-l iubea totuşi, care va găsi, poate, cuvintele care să-i potolească o clipă durerea... Pe urmă simţi ca ar fi zadarnic. Jeanne nu-l va mângâia! Ce-ar putea să-i zică? Nu l-ar înţelege, nu ar suferi, ea nu şi-a pierdut fiica, nu era copilul ei, n-aveau un copil împreună! O amantă nu este niciodată altceva decât o amantă... Ce poate ea să facă şi să spună, când pierzi un copil pe care nu-l ai de la ea? Doutreval se întoarse direct acasă. Pătrunse în vestibulul prea răsunător, golit, încă plin de flori, ca după o mare sărbătoare. Cât de goală era această casă imensă. Nicio femeie de serviciu, nimeni. Toată lumea era la masă. Unsprezece şi jumătate. Când te gândeşti că mai avea atâta timp de omorât până la noapte, până la somn.

Se duse în grădină. Găinile, porumbeii se năpustiseră spre grilaj. Le era foame. Acum, când Mariette nu mai îngrijea de ei, ceilalţi îi uitaseră. Se duse în bucătărie, se întoarse cu o farfurie cu porumb, intră în ogradă. Porumbeii îi zburară pe umeri, pe braţ, pe pumn, ciuguliră din farfuria prea plină. Doutreval îi mângâia. Ei mâncau. Nu-şi mai aminteau de Mariette, se terminase; era de ajuns ca o mână să le aducă hrana, şi confuza lor aducere-aminte n-o va mai evoca niciodată pe dispărută. Ei nu vor suferi. Vor continua să trăiască exact ca înainte, fără ca ceva să le lipsească... Avu, fără să-şi poată explica de ce, o pornire furioasă, aruncă dintr-odată restul de boabe pe pământ, respinse păsările care nu meritau să fie iubite, care nu-şi aminteau. Ieşi şi se întoarse în casă.

Ar fi vrut să plece. Îi era teama să facă fie şi un pas în această casă prea plină de ea. Dar se temea şi de stradă, de vidul îngrozitor al străzii. Îşi puse la fiert un ou pe aragaz, îl uită acolo, simţi prea târziu un miros de ars... De altfel, nu-i era foame. Sfârşi prin a ceda nevoii de a se tortura, urcă cu pas greu să revadă camera Mariettei.

Rămase aici îndelung, privind în jurul lui fără să atingă nimic. Totul era în ordine, bine rânduit, curat. O cameră aşa cum o voia Mariette. Încetişor, merse spre toaleta Louis XVI, cu oglinda mare pătrată, unde se aşeza ea puţin pieziş să se pieptene, dimineaţa. Îngenunche pe covor. Cu un gest mecanic, deschise unul dintre sertarele din margine. Un miros dulce, un parfum uşor, complex, de piele din Rusia, de praf de orez şi de lavandă se răspândi, răscolind cu un val de amintiri biata inimă sfâşiată de tată. Se aflau aici, rânduite cu grijă în hârtie subţire de mătase, micile nimicuri ale Mariettei, un portofel de damă, poşeta de bal din piele de crocodil, câteva gulere de dantelă de Alençon, mănuşi din piele de căprioară, un buchet de camelii albe artificiale. De asemenea, relicve, o meşă de păr negru al Fabiennei, verigheta mamei, brasarda de comuniune a lui Michel, într-o cutie plată de carton.

Doutreval respiră mirosul dulce de lavandă. Niciodată nu va mai simţi, pe pielea proaspătă a Mariettei, parfumul uşor, discret, abia sesizabil, amestecat cu cel de săpun şi de rufă curată... N-o va mai vedea niciodată cocoţată pe scaun, cu părul strâns într-un şervet, cu faţa mânjită de negru, culegând pânzele de păianjen, de pe scară, cu peria cu coadă... Nu va mai auzi niciodată, deschizând uşa, vocea tânără, plină de soare şi de viaţă, cântând cântecele ei fanteziste.

Dacă asta înseamnă a iubi
Ei bine, da, iubesc, iubesc...

Continuă să golească sertarele. Săpun de lavandă... O carte de rugăciuni... un caiet gros plin cu reţete de bucătărie. Copiate de mână. Primele datau demult, de tare demult... Scrisul era încă aproape copilăresc. N-avea, atunci, mai mult de paisprezece ani... Era când murise mama. Luase de timpuriu povara pe umerii săi... În fond, Mariette n-avusese o viaţă prea fericită. Atât de tânără, să înceapă să conducă un menaj! Cât de

teamă îi era sâmbăta, când îi aducea tatălui registrul cu cheltuieli să-l controleze. Şi el care lua un aer sever. Imbecilul! Iată că acum era moartă. Îşi amintise brusc, dintr-odată, de bijuteria pe care o cumpărase în Olanda pentru ea, o broşă mare de aur, lucrată! N-o va avea, n-o s-o aibă niciodată, nu va mai putea niciodată să-i facă o bucurie fiicei lui! Se terminase. Se gândea la tot ce i-ar fi putut dărui ca mici bucurii, la tot ce-ar fi putut face pentru ca ea să fie mai fericită, şi pe care nu le făcuse, îşi aduse aminte de asprimile, de bombănitul, de exigenţele lui, de tot ce ceruse de la ea, de toate bucuriile îngăduite pe care el i le refuzase sau pe care pur şi simplu nu se gândise să i le aducă... De toate acele pudori prosteşti, absurde, inexplicabile, care ne împiedică să mergem în fiece minut la copilul nostru, să-l luăm pe genunchi, să-l îmbrăţişăm, să-l mângâiem, să-l răsfăţăm, pe motiv că este cam mare, că nu mai avem obişnuinţa, pentru că am devenit noi înşine prea bătrâni, prea serioşi, pentru că în mod prostesc nu mai îndrăznim să-i arătăm copilului nostru cât de mult îl iubim! Şi acum, ea murise, nu mai putea nimic pentru ea. Măcar de ar fi avut această bijuterie, această mică mulţumire, înainte de a muri. Îi făcea nespus de rău tatălui faptul că ea nu mai putuse să primească niciodată broşa. Măcar de s-ar fi gândit să i-o prindă pe rochia ei mortuară... Îi părea nespus de rău. Doutreval nu credea în nimic, ştia că dincolo de moarte nu mai era nimic, decât putreziciune. Totuşi, i-ar fi plăcut ca Mariette să plece cu broşa ei. Prea târziu.

Tocmai în fundul sertarului mai era o cutie, o cutie de carton. O deschise. Era Albăstriţa, o veche păpuşă stricată. Păpuşa Mariettei. Cu degetele sale tremurătoare, Doutreval o scoase din cutie, o luă în mâini. Îşi amintea, o revedea pe Mariette copil, îşi rememoră ziua în care adusese păpuşa de la Bruxelles, când ea fusese atât de fericită, nebună de fericire... O revăzu pe Mariette cu Albăstriţa în braţe, îngrijind-o, îmbrăcând-o, culcând-o, purtând peste tot cu ea această bucată de lemn în care pusese atâta din inima ei, atât din ea însăşi, şi care nu gândea, nu suferea, nu ştia că ea era moartă. Se revăzu pe sine, pe la douăzeci de ani, tânăr căsătorit, naiv, vesel, plin de încredere în viaţă, în bunătatea existenţei şi a oamenilor, sigur de viitor... Îşi aduse aminte de soţia lui, de Mariette aşa cum era la un an, cu părul blond, mătăsos, cu ochii albaştri, cu obrajii roşii. Revăzu

copilaşul cu ochi albaştri care încerca să facă primii paşi, care se împleticea, se clătina, venea spre el traversând sufrageria şi întinzându-i braţele lui, încă tânăr, aproape un băietan, gângăvind cu un surâs.

— Tata... Tata...

Şi amintirea asta îi sfâşie inima. Îl copleşi un val de imagini, de păreri de rău, de remuşcări, de suferinţe. Împinse sertarul, scoase un hohot de plâns răguşit. În genunchi pe covor, cu Albăstriţa în mână, biată bucată de lemn nesimţitoare, începu să plângă, aşa cum nu mai plânsese din tinereţe, chemând cu disperare amintirea copilaşului lui.

— Mariette! Mariette! Copilaşul meu! Mariette...

VOLUMUL II

...SĂ TE LAŞI PURTAT DE IUBIRE!

PARTEA ÎNTÂI

Capitolul întâi

Michel îşi pregătea ultimele examene şi-şi termina teza. De pe la sfârşitul lui mai, Mariette încetase dintr-odată să vină şi să-i scrie. Tăcerea ei începea să-l îngrijoreze pe Michel.

I-ar fi plăcut să folosească în teza lui propriile-i observaţii asupra vindecării Evelynei. Domberlé îl sfătui să n-o facă:

— Nu-i destul de clasic. Inutil să încerci. Caută ceva mai puţin revoluţionar.

Michel se mulţumi atunci cu un studiu asupra frecvenţei blocării lobului stâng al ficatului la tuberculoşi, având ca semne caracteristice sensibilitatea cavităţii stomacului, culoarea roşie a unghiilor şi opacitatea plămânului drept. Ceea ce venea în sprijinul afirmaţiilor lui Domberlé:

— Tuberculoza este, cel mai adesea, rezultatul unui surmenaj alimentar.

Acum, după orele de laborator la Norf, Michel îşi petrecea tot timpul la Saint-Cyr, alături de soţia lui, de tuberculoşi sau de Domberlé. Tillery şi „Iubiţica”, cu cele două gemene, veneau şi ei uneori să-l vadă aici cu 201 al lor, revopsită artistic de însăşi mâna lui Tillery. Vopseaua – „Duco veritabil, bătrâne”, susţinea Tillery ciocănind vanitos cu arătătorul în aripile binişor deformate – era cadoul unui mic droghist, un client recunoscător.

— Şi husele, deşi n-ai crede-o, reprezintă o scarlatină zdravănă pe care au făcut-o puştii patroanei merceriei şi care m-a costat o grămadă de vizite de noapte, te asigur! Săraca femeie mi-a dat stofa aproape pe nimic. Voia să mi-o dăruiască!

Era fericit, cu „Iubiţica” lui şi cu cele două puştoaice, cu sărăcia lui, cu sfârşiturile de lună dramatice, cu veşnicul lui optimism şi cu inima lui bună ascunsă sub farse continue! Doamna Tillery îşi creştea minunat cele două odrasle, cu cel mai perfect dispreţ pentru nenumăratele sfaturi medicale cu care o copleşea soţul ei.

De altminteri, Tillery se recunoştea incapabil să administreze fie şi cea mai mică îngrijire vlăstarelor sale.

— Nici măcar un spălat cu apă încropită! îi mărturisea lui Michel. Îmi tremură mâna! Mai uşor ţi-aş deschide abdomenul de la pubis până la gâtlej, bătrâne!

— Nu mă îndoiesc! spunea Michel.

Tot aici primi Michel o scrisoare de la Belladan, fostul intern de la *Egalité*. Belladan se lăsa de medicină. Nu putea să trăiască din ea. Acest câştigător de concursuri infinit mai învăţat decât Tillery, găsise mijlocul de a toca o sută de mii de franci şi de a vegeta în acelaşi cartier din Angers în care Tillery, fantezistul şi nepăsătorul Tillery, cu bagajul lui slab de cunoştinţe, cu buna lui dispoziţie şi cunoaşterea „mulţimii", cunoscuse altădată prosperitatea. Belladan intra la Asigurările sociale, care-i garantau un salariu de bază, şi unde va avea de-a face nu cu oameni, ci cu cifre. Era mai uşor. Absolut incidental, un pasaj din scrisoare glăsuia:

„De la moartea surorii tale Mariette..."

Astfel îi parveni lui Michel vestea morţii Mariettei.

Îi scrise tatălui său. Doutreval nu răspunse. Michel trebui să-i ceară lui Belladan amănunte despre moartea ei.

Durerii lui Michel i se adăugau grijile materiale. Până atunci Mariette îl ajutase mult. Acum ajutorul ei îi lipsea. Sperase să mai muncească un an sau doi pe lângă Norf, pe urmă să ceară un post într-un sanatoriu. Acum, câştigurile de asistent nu mai ajungeau. Evelyne se simţea mai bine. Trebuia să se stabilească cât mai repede, să-şi susţină teza şi să-şi facă clientelă, pentru a avea din ce trăi.

La sanatoriu, în mijlocul neînţelegerii generale, Domberlé îşi continua opera. Bolnavii lui îi făceau viaţa imposibilă. Din moment ce nu le mai dădea carne crudă, pretindeau că voia să-i lase să crape de foame pentru a avea paturi libere. Se îmbuibau cu toate mizeriile imaginabile, aduse din afară de complici, aruncate peste ziduri, trimise de la un pavilion la altul prin nemaipomenite şiretlicuri. Foarte adesea „politicarzii", cei internaţi preferenţial, prin recomandarea unui deputat sau numai a unui consilier municipal, se duceau să se plângă directorului. Atunci, nefericitul director, speriat, pentru că el însuşi depindea de acel deputat sau consilier, îl chema pe Domberlé, îi făcea o scenă, îi cerea să se întoarcă la regimul „tuturor". Pe urmă, în pavilionul copiilor, Domberlé refuza pireurile de mazăre uscată, fasolea, conservele, peştele,

dulceţurile acide! Toate lucrurile înscrise pe Alternanţă! Cu ce drept aceste refuzuri? Cu ce drept cerea el atât de des brânză, cartofi şi salată? Submina tot bugetul! Din vina lui erau în pericol să iasă în deficit! Devenea de nesuportat! Acum Domberlé nici nu mai discuta. Bolnavilor care îi cereau carne şi medicamente, le dădea totul. Punea numai să se servească, celor ce voiau, „regim”. Şi după un timp, văzându-i pe cei de la aceasta masă cu starea ameliorată, unii dintre ceilalţi se lăsau convinşi, mai ales când aveau iar o criză puternică, o hemoragie, hemoptizii. Ajunşi aici, se înspăimântau, i se încredinţau, în sfârşit ascultau.

Domberlé putea să acţioneze mai ales asupra copiilor. Erau numeroşi. Parisul alimenta sanatoriul, trimiţând aici deşeurile jalnice ale unei civilizaţii devorante: copii de oameni sărmani, hrăniţi din leagăn cu un lapte alterat şi îndoit cu absint, care să-i facă să doarmă, alimentaţi apoi în principal cu pâine, vin roşu şi cârnaţi. Existau astfel în sanatoriu mici tuberculoşi de patru, cinci ani, care purtau pneumotorax! Copii din mahalale, de asemenea copii ai străinilor, foarte adesea, produse ale emigranţilor pe care ţara noastră, sterilizată de necredinţă şi de alcool, trebuie să-i cheme în ajutor, şi care, prost cazaţi, intoxicaţi, corupţi de viaţa citadină şi de salariile mari rău folosite, zămislesc adesea vlăstare tarate din vina noastră. Sau mai erau copiii de la Asistenţa publică. Erau vreo douăzeci, care nu aveau părinţi şi care, bolnavi de tuberculoză, mureau aici sau se întorceau în azilurile Asistenţei, dacă se vindecau. Plecarea lor îl îndurera întotdeauna pe Michel. Chiar dacă ştia că aceştia aveau să fie bine îngrijiţi din punct de vedere material, de către Administraţie. Dar ceilalţi, toţi puştii din periferia Parisului, care plecau vindecaţi şi care, abia ajunşi acasă, aveau să regăsească cârnaţii, sticla de vin roşu, cinematograful şi cârciuma! Avea impresia unui uriaş efort zadarnic ori de câte ori unul dintre micuţii ăştia ieşea „ameliorat”. La ce bun! Atât de des ei se întorceau aici, după trei luni, ca să moară!

Cel mai ciudat e că toate aceste biete fiinţe nu erau triste. Nu erau conştiente de nenorocirea lor. Se jucau, râdeau, ţipau. Te-ai fi crezut într-o curte de şcoală. Şi totuşi, se aflau aici numeroşi copii părăsiţi, pe care mamele îi uitaseră, pe care nu veneau să-i vadă sau refuzau să-i ia la ele, pentru că aveau acum un amant şi acesta nu voia copii.

Prins între administrator, director şi bucătari, Domberlé se descurca, cruţând jalnica liotă de copii de alimentaţia incendiară dată de sanatoriu. Din banii lui le cumpăra puţină ciocolată. Câţiva dintre internii şi elevii lui le cumpărau câte o cutie de banane, de fructe, îl mituiau pe bucătarul-şef pentru a obţine pe furiş suplimente de cartofi şi de salată. Pentru a fierbe în două ape şi a deconcentra astfel legumele verzi, bătrânul medic transformase în bucătărie mica infirmerie care există în fiecare pavilion, cu aragaz, apă potabilă şi chiuvetă, şi care serveşte de obicei pentru pregătirea cataplasmelor şi ceaiurilor.

Pentru cura de aer şi de mişcare, internii, elevii şi copiii înşişi curăţaseră un mare teren viran, cu ajutorul unor greble vechi şi al găleţilor de cărbune. Nu erau chiloţi de baie. Domberlé puse să se facă, din fâşii de pansament, slipuri pentru băieţi şi chiloţi şi sutiene pentru fete. Îl trimise pe Michel să înhaţe de la „Louvre” şi de la „Printemps” tot felul de chestii demodate, stocurile de pălării vechi din rafie, o duzină la cinci franci. Goi şi bronzaţi, puştii păreau sub ele, în plin soare, nişte ciuperci mari, pestriţe. Domberlé îi privea şi-şi râdea singur în barba căruntă, fericit.

Domberlé se străduia să aplice micilor lui bolnavi incomparabilele metode naturale de gimnastică pe care le-a preconizat Georges Hébert. Dar îi lipsea materialul. Aşa că un vechi stâlp telegrafic servea drept stâlp de căţărat. Pe cei mai mici Domberlé îi împingea de fund. În lipsa unei bare fixe, aruncau coarda cu noduri peste o poartă deschisă. Copiii se atârnau cu braţele de ea, zece secunde. O colecţie de găleţi vechi şi o stropitoare închipuiau un duş. Domberlé îi reînvia astfel pe micuţi, în sărăcie şi cu bucurie, şi înfăptuia minuni cu puţin aer curat, cu soare, gimnastică şi alimente naturale.

În serviciul vecin, copiii mici îşi începeau, abia intraţi, martiriul sub ac şi bisturiu. Încă de la sosire, o serie de înţepături pentru reacţia cutanată la tuberculină. După câteva zile, alte înţepături pentru vaccinarea împotriva difteriei şi tetanosului! Vaccinare generala, fără discuţie sau examen! Şi asta când de mult timp numeroşi medici avertizează asupra pericolelor vaccinului antidifteric! Între timp, nefericiţii copii erau puşi să înghită un tub lung de cauciuc. Fără să le pese de convulsiile şi de efortul lor de a vomita, le „pompau” stomacul, aspirau lichid din el să vadă dacă exista bacil. Bacilul! Mereu obsesia faimosului bacil,

ca şi cum el ar fi vinovatul! Şi dacă-l găseau, în fiecare lună chinul reîncepea.

Dacă bacilii erau numeroşi, un „pneumo”. Se introducea un ac gol între coastele copilului, se străpungea învelişul extern al plămânului – mai exact foiţa externă a pleurei – şi se insufla aer pentru a-l comprima. Dacă lamelele de carne, aderenţele, ţineau lipit plămânul de pleură, şi-l împiedicau să se comprime, un nou chin: bolnavul era culcat pe o masă, se strecura un stilet gol – un trocar – între coaste, la vârful acestuia se aprindea o scânteie electrică, care ardea bridele de carne. Iar un al doilea trocar, gros aproape cât un creion, cu un bec electric în vârf şi un joc de oglinzi, vârât şi el între coaste, permitea să se vadă clar între pleure în timpul acestei operaţii. Sau pentru a comprima plămânul se tăia nervul care comandă diafragma, sau se vâra un ac, se introducea cu seringa alcool, care distrugea nervul. Diafragma eliberată se înălţa ca un balon şi împingea în sus întreaga bază a plămânilor. Sau, în sfârşit, se distrugea scheletul toracic: se tăiau coaste, două, trei, patru, cinci coaste pe o parte sau pe ambele părţi. Şi toracele, distrus astfel, se deforma şi se îndoia, comprima plămânul... Chin înfiorător, devastări îngrozitoare şi adesea inutile, pentru că nu aveau în vedere decât efectul, răul local, când era vorba, înainte de toate, de starea generală, de alimentaţia intoxicantă. Toţi bolnavii, sau aproape toţi, prezentau o tară digestivă: enterită, congestia ficatului, hemoroizi, dispepsie. Dar mulţi dintre medicii sanatoriului nu se ocupau decât în subsidiar de ceea ce ar fi trebuit să-i preocupe cu prioritate. Nu erau, de altfel, mai vinovaţi pentru asta decât majoritatea confraţilor lor: aplicau sârguincios şi din toată inima învăţătura pe care o primiseră în facultate. Nenorocirea este că învăţătura asta este astăzi depăşită, pentru că medicina oficială s-a specializat, s-a divizat, s-a compartimentat, şi a pierdut sensul generalului.

— Ceea ce nu înţeleg, zicea Michel, este că nu aţi fost ascultat mai mult şi urmat. Când văd leziunile tuberculoase închizându-se graţie unui regim purificat şi bine individualizat, amigdalele dezumflându-se, adenitele cicatrizându-se, şi toate astea prin simpla suprimare a excesului de carne, a acizilor, şi prin hrana sintetică şi deconcentrată, fără înţepături, fără medicamente, fără intervenţie şi fără suferinţă, sunt uimit că după douăzeci de

ani opera dumneavoastră nu a fost încă acceptată şi lăudată peste tot.

Domberlé surâse, puţin melancolic.

— Imposibil, Doutreval. Va dura mult, foarte mult. Vor mai trebui încă nenumărate eşecuri în medicina oficială, nenumărate încercări care să dea din nou greş, pentru ca aceasta să înţeleagă în sfârşit că se învârteşte în cerc şi să consimtă să-şi schimbe fundamental concepţiile. Atunci, sper, sunt sigur chiar, pentru că adevărul triumfă întotdeauna, îşi va aminti că există şi o altă medicină. De-acum în cincizeci de ani, oamenii vor fi trataţi în sanatorii, aşa cum am îngrijit-o eu pe soţia dumitale. Nu voi mai fi ca s-o văd şi eu? Ce dacă! Nici Moise n-a atins Pământul făgăduinţei. Ce contează!

— Cincizeci de ani! exclamă Michel. De ce cincizeci de ani?

— Pentru că nu cântăreşti puterea Bastiliilor ce trebuiesc luate cu asalt, Doutreval. Mai întâi faptul că multor medici cunoştinţele căpătate în şcoală li se par prea suficiente. Ieşim din facultate siguri de noi. Logic. Ne trebuiesc douăzeci de ani de practică pentru a începe să ne îndoim de eficacitatea ştiinţei noastre. Atunci căutăm, muncim, experimentăm. Dar practicianului îi lipsesc banii, răgazul şi mai ales acest... noroc pe care l-am avut eu de a fi bolnav, un incomparabil teren de studiu pentru mine însumi. Dacă marii profesori m-ar asculta, mulţimea medicilor n-ar cere altceva decât să se supună autorităţii lor. Dar este inevitabil, şi încă demult, ca marii profesori să mă ignore. Sunt un nimeni. N-am nici titluri, nici catedră, nici discipoli, nici bani, nici sprijin politic, nici putere. Mă pierd în masa anonimă.

— Dar cărţile dumneavoastră?

— Cărţile mele! O picătură de apă într-un noian de tipărituri. Să publici! Ăsta-i visul tuturor, astăzi. Să publici indiferent ce, să faci zgomot, să te umfli în pene, să-ţi faci o situaţie, să parvii. În această avalanşă de titluri şi de reviste, ce poate citi medicul? Abia una sau două reviste. Lucrările semnate de un nume mare...

— Presa mare?

De data asta, Domberlé râse de-a dreptul.

— Să fim serioşi, Doutreval. Ce director de ziar ar fi atât de nebun, în vremurile astea, încât să-i îngăduie unui medic să atace în coloanele sale tot ceea ce, prin publicitatea sa,

îmbogăţeşte şi susţine respectivul ziar? Aperitivele, alcoolul, tutunul, zahărul, excitantele, conservele, drogurile medicamentoase, margarina, bomboanele... Dacă te gândeşti bine, în această presă aservită banului se află otrava epocii neutre, în aceste ziare vândute unor mari consorţii industriale, care se servesc de ele pentru a otrăvi sufletul maselor şi de asemenea – ceea ce se ignoră prea mult – trupul lor. Şi pe urmă mai e mulţimea însăşi, care n-ar accepta fără lovituri de copită să vadă condamnat întregul ei mod de a se comporta, de a acţiona, de a mânca, de a merge, de a trăi... Instinctiv, omul respinge o astfel de disciplină. Prea mulţi oameni ar pierde din asta, prea mulţi din cei ce trăiesc din otrăvirea conştientă sau inconştientă a publicului. Aceştia au grijă să-i înăbuşe pe clarvăzători. Nici publicul nu mă vrea! Nu va veni nimeni la mine decât silit, constrâns de boală, de suferinţă, de moartea ameninţătoare. Un medic ce visează să-i cruţe pe oameni de otrăvuri, să-i readucă la viaţa sănătoasă, departe de oraşe, în cadrul familial, un medic ce vine în faţa mulţimii, biata mulţime orbită şi înşelată de promisiunile răilor păstori, şi care îi vorbeşte de abstinenţă, de renunţare, de sacrificiu, de viaţă cumpătată şi rustică, care-i cere să-şi reducă raţia de alcool şi de alimente excitante, care vrea s-o împiedice să se mistuie, să se epuizeze, să se consume, care refuză, când vine boala, să lovească tare, să vindece repede, să înăbuşe răul, să o pună pe picioare cu lovituri de bici, care recomandă odihna, remediile naturale şi blânde, dezintoxicarea treptată, care respectă efortul de curăţire pe care îl reprezintă însăşi boala! Pe el! Omoară-l pe dobitoc!

Nu, Doutreval, nu te mira de primirea ce mi s-a făcut. Era inevitabil. De altfel, nu acesta este întotdeauna rostul medicului pe pământ? Sa facă binele şi să se vadă denigrat chiar pentru binele pe care l-a făcut? Mi-aduc aminte de un anume Émile...

— Care Émile?

— Un om pe care am vrut să-l înviu din morţi. Îl chema Émile. Lucra în sanatoriu. Pe vremea când eram eu acolo ca asistent. Într-o dimineaţă, eram în pavilionul meu când vin internii şi mă anunţă:

— Émile a murit.

— A murit?

— Da. A fost găsit într-un salon. S-a spânzurat. O să-l ducă în amfiteatru pentru autopsie.

Alerg spre salon, intru în acelaşi timp cu cei doi brancardieri cu targa lor. Pun să-l dezbrace pe Émile, înmoi un prosop în găleata cu apă rece şi încep să-l lovesc cu prosopul ud peste piept. Zece minute, un sfert de oră. Internii mă privesc, fac haz. Mi se spune:

— Haideţi, e o tâmpenie! Nu vedeţi că e mort? S-a făcut totul: tracţiunea limbii, respiraţie artificială!

Continuu. Când sunt ud de sudoare, cer să mă înlocuiască cineva. Pe urmă o iau de la capăt. Pielea lui Émile se jupoaie sub palmele noastre. Şi, dintr-odată, faţa sinucigaşului meu se înroşeşte, abia perceptibil. Face o strâmbătură, strănută zdravăn. Şi într-o bolboroseală de beţiv care a fost deranjat, mormăie:

— Mă mai frecaţi mult?

Ăsta i-a fost singurul cuvânt de mulţumire.

Cât despre interni, ei au zis numai:

— Probabil că sincopa nu a fost prea gravă, dacă l-a înviat puţină apă rece!

Iar administraţia spitalului s-a plâns că au fost deranjaţi degeaba doi brancardieri cu o targă şi m-a avertizat să n-o mai fac altă dată. Râzi? N-am inventat nimic.

Doutreval, m-am gândit adesea că istorioara asta e valabilă pentru întreaga mea viaţă. Providenţa s-a servit de mine. A îngăduit să mă vindec cu puţină apă proaspătă, cu aer curat, cu alimente sănătoase. Dar nimeni n-a crezut în asta, pentru că aceste mijloace erau prea simple, prea fireşti, prea uşoare, prea accesibile tuturor. Toţi cei cărora le-am ameninţat rutina, ştiinţa complicată sau industriile avantajoase şi nesănătoase nu mi-au iertat-o. Şi omenirea pe care am încercat s-o smulg din toropeala satisfăcută şi aducătoare de moarte mi-a răspuns cu insulte şi s-a întrebat cu mânie cine era nechematul care voia s-o împiedice să crape în pace!

Domberlé ducea o viaţă ciudată de izolare şi de muncă necurmată. Se trezea pe la şapte dimineaţa, lucra la cărţile lui, pe urmă îşi rezolva corespondenţa. Pleca după asta la sanatoriu şi-şi făcea vizita de fiecare zi. Se întorcea acasă pentru dejun, o masă neobişnuită, compusă din puţină salată, din grâu crud şi

din grâu fiert, un terci copios de cartofi şi de paste, o fărâmă de brânză, o banană şi o prăjitură cu ou. Şi în timp ce înghiţea acest amestec vârtos, adesea prost încălzit de servitoare, şi pe care prietenii lui îl numeau „supă pentru câine”, îi soseau elevii, câţiva medici stabiliţi în împrejurimi, interesaţi de învăţămintele lui, şi care veneau în fiece amiază să-i ceară sfatul, să-i prezinte cazurile dificile.

— Domnule, micuţa aceea, degeaba am pus-o să mănânce din nou puţină carne, febra nu scade.

— Lehuza mea nu se înzdrăveneşte. Fisurile acelea de pe sân...

— Închipuiţi-vă, am un bolnav care prezintă toate simptomele febrei de Malta...

— Ce credeţi despre regimul pe care i l-am prescris diabeticului meu? Aţi vrea să aruncaţi o privire pe listele de meniuri?

Domberlé înghiţea două îmbucături, lua foile, însemna cu creionul, reflecta un moment, pe urmă explica, îndrepta, corecta, se răstea la unul, îl liniştea pe altul, mai lua de două ori cu furculiţa, îşi ştergea gura şi-şi reîncepea cursul de medicină.

Prânzul odată terminat, stătea în pat o oră. După care, până la ora cinci, îşi primea clienţii. O oră de grădinărit, o cină în care predominau legumele crude, cartofii şi fructele, şi Domberlé se punea pe lucru până la miezul nopţii. Avea reviste de citit, de urmărit medicina oficială în progresele, cercetările şi orientările ei noi: endocrinologie, vaccinuri, terapeutică prin şoc, homeopatie, psihanaliză, simpatoterapie. De douăzeci de ani vedea Domberlé astfel apărând teorie după teorie şi-şi spărgea pieptul strigând, punându-i în gardă pe bolnavi, prezicând eşecurile care nu întârziau să vină. Şi când „ideile noi”, modele, entuziasmele treceau, când nu mai rămânea din ele decât cenuşa, se înălţa curând un nou eşafodaj amăgitor pe ruinele celui vechi, care atrăgea iarăşi privirile tuturor, ascundea încă o dată adevărul, Domberlé reîncepea lupta.

Era sanatoriul, cu neînţelegerile şi stupidităţile administrative, minunile de realizat fără un ban. Era de scris revista, micul jurnal pe care-l publica Domberlé pentru a ţine legătura cu bolnavii săi. Făcut în întregime de el, de la redactarea articolelor, până la alegerea literelor, developarea fotografiilor, corectura tipografică. Erau reeditarea cărţilor lui, remanierile,

răsturnările. Era în sfârşit corespondenţa, o corespondenţă copleşitoare, extenuantă, care îl obliga uneori pe Domberlé să scrie o noapte întreagă, aşezat în pat, cu o plapumă pe umeri şi un dosar pe genunchi. Scrisori nenumărate de la cei care, departe fiind, prieteni sau necunoscuţi, sufereau, pe care trebuia să-i sfătuiască în singurătatea şi în spaima lor de medicina clasică, cu injecţiile şi violenţele ei, pe care trebuia să-i apere de greşelile mari, să-i conducă, să-i ghideze săptămână după săptămână, uneori luni întregi. Le trimitea regulat meniurile şi observaţiile lui. Cu curbele de temperatură în faţă, Domberlé le modifica regimurile, adăuga, micşora, doza. Uneori, rar, aceştia puneau un timbru pentru răspuns. Domberlé îi susţinea astfel, de pe o zi pe alta, uneori aproape chiar de la o oră la alta, îi ajuta să trăiască, le îmblânzea moartea. Viaţa lor era agăţată de a lui. Când totul se sfârşea, fişa lor se alătura celorlalte fişe, în aşteptare. Cel care a murit ieri va servi poate peste zece ani la salvarea altuia.

Erau cei ce voiau un sfat pentru o căsătorie, pentru cumpărarea unui teren, plasarea micilor lor economii, pentru un testament sau pentru acceptarea unei situaţii. Erau medici care scriau pentru a cere explicaţii şi îndrumări. Pentru aceştia, Domberlé pregătea o *Artă medicală*. Clienţii cereau reţete, meniuri, preparate mai slabe şi deconcentrate. Atunci Domberlé se instala în bucătărie, doza cantităţi de făină, de zahăr şi ou, pentru a asigura diluarea corespunzătoare. Pregătea astfel şi o carte de bucate pentru uzul bolnavilor şi, în acelaşi timp, un ghid de grădinărie, pentru iubitorii de grădini. Încerca în grădina lui cultivarea celor mai bune salate, soiuri dulci de mere şi de pere, cireşe şi prune neacide, nedemineralizante. Pentru a publica această carte petrecea ore întregi în livadă, întinzând pânze albe în spatele ramurilor unui păr pentru a fotografia mugurii, pistilurile, ramurile scurtate, altoiurile, părţile de tăiat iarna şi cele de tăiat vara. Excelentele clişee obţinute graţie virtuozităţii, cu o rablă de aparat ce n-ar fi avut căutare nici la hala de vechituri, îşi pierdea noaptea să le developeze în pivniţă, singur, lipsindu-i atât ajutoarele cât şi mijloacele necesare. Oamenii se mirau şi-i spuneau:

— Cheamă un fotograf! Ar fi atât de simplu!

Ca şi cum ar fi fost foarte bogat şi ar fi putut chema în acelaşi timp cele patru anotimpuri în grădina sa!

Şi toate astea cu mijloace şi cu ajutoare neînsemnate, pansamente în chip de chiloţi de baie pentru puştii din sanatoriu, coarda cu noduri aruncată peste o poartă, un vechi aparat fotografic deformat şi, ca asistenţi, un bătrân pensionar de la calea ferată care-i servea de ajutor de grădinar şi un fost preot neputincios din pavilionul incurabililor, care venea în căruciorul lui să-i copieze manuscrisele. Minuni înfăptuite fără bani şi fără putere, prin mici economii, resturi de la sumele mari şi rămăşiţe de energie, pe care acest om uzat le recupera prin miracole de voinţă, o neîncetată supraveghere a lui însuşi şi a alimentaţiei sale, şi când şi când, în fiecare moment când se ivea ocazia, două sau trei minute de odihnă, cu ochii închişi, cu picioarele întinse, ceea ce îi permitea să mai muncească o jumătate de oră.

„Iată un om care se sinucide, îşi spunea Michel. De ce? Pentru un adevăr. Ştie că se sinucide. Dar acceptă. Pentru a face bine. Cui? Omenirii murdare, care nu-i vrea binefacerile, care le respinge, îl batjocoreşte şi-i strigă dispreţul şi ura ei. Dar el o face totuşi. De ce? Pentru că oamenii nu cred cu uşurinţă în omenie; dar lucrul la care un om se resemnează mai puţin decât la a muri este de a ucide în el un adevăr. Nu mai are importanţă pentru că el moare dacă este sigur de un adevăr! Omul este cu siguranţă măreţ.”

Toată această lecţie vie de curaj, de optimism, de perseverenţă, de voinţă, această operă uriaşă clădită de-a lungul a patruzeci de ani de către un muribund perpetuu, fără încetare reînviat şi punându-şi slăbiciunea şi infirmitatea în slujba unei sarcini măreţe de salvare a altora, îl umplea pe Michel, când sta să se gândească la ea, de o admiraţie înfricoşată. Înţelegea acum cuvântul favorit al lui Paul Domberlé, citându-l pe sfântul Pavel: „Mă simt bine în slăbiciunea mea, pentru că atunci când sunt slab sunt puternic!”

Sărăcie, singurătate. Două semne care până acum însemnau, în ochii lui Michel ca şi în cei ai altora, orbire, greşeală, neputinţă, şi care, pentru Domberlé, erau proba sigură şi pecetea vizibilă a protecţiei divine şi a adevărului. Într-o zi venise o femeie să-l consulte. Aceasta nu înţelesese nimic, se revoltase împotriva constrângerilor regimului şi sacrificiilor vieţii noi pe care i le cerea Domberlé. S-au certat. (Aveau loc adesea

scene curioase în cabinetul lui Domberlé.) La sfârşit ea îi strigase:

— Nebun! Un nebun! Nu sunteţi decât un nebun! Sunteţi absolut singur! Fără nimeni! Necunoscut! Pierdut aici! Singur! Şi ziceţi că posedaţi adevărul! Dar priviţi-vă! Absolut singur! Singur!

Şi-i râsese în nas.

— Şi în timp ce ea striga, îi spuse Domberlé lui Michel, eu mă gândeam: Ei bine, da! E-adevărat. Eu sunt acela. Sunt absolut singur. Dar tocmai pentru că văd adevărul sunt singur. Este chiar proba că sunt în posesia adevărului. Şi pe urmă, mai spunea el adesea, opera astfel înfăptuită e mai durabilă.

Totul servea, totul concura la bunăstarea omului, la evoluţia progresului. Nimic nu-l scotea mai tare din minţi pe bătrânul medic decât să audă vorbindu-se de hazard, de noroc şi de nenoroc.

— Nu există hazard! susţinea Domberlé. Nu există noroc! În spatele a tot ce ţi se întâmplă există o intenţie, un scop. Iartă-mă că îţi vorbesc de mine, dar este ceea ce cunosc cel mai bine. Ei bine, dac-aş fi crezut în nenoroc n-aş fi făcut nimic, m-aş fi lăsat dus, aş fi demult sub pământ! Şi odată cu mine câţiva bolnavi pe care, în ciuda a tot, i-am ajutat să trăiască!

Neşanse? Le-am avut pe toate. Aceea de a mă fi născut bolnăvicios, ereditar artritic, extraordinar de sensibil şi clarvăzător în privinţa drogurilor chimice. Aceea de a fi ciopârţit de mari chirurgi, graţie cărora am înţeles inutilitatea oricărei intervenţii chirurgicale, dacă după asta nu adopţi o alimentaţie şi o viaţă sănătoasă. Aceea de a deveni tuberculos, de a fi fost supraalimentat, îndopat, înţepat, drogat după metodele clasice cele mai devastatoare. Aceea de a înghiţi într-o bună dimineaţă un purgativ care era cât pe ce să mă omoare şi care m-a adus pe drumul adevărului, de a face un ganglion la subsuoară, de a nu mi-l fi putut opera din cauza ficatului, de a mă servi de asta pentru a-mi corecta regimul şi în cele din urmă de a mă vindeca. Aceea de a fi rău văzut şi prost plătit în spitalul meu, de a fi trebuit să-mi fac clientelă, de a fi trebuit să-mi editez cărţile, revista. Aceea de a fi pe jumătate mort, ca şi ţintuit la pat de aproape zece ani, scriind jumătate din nopţile mele, sprijinit pe genunchii îndoiţi. Aceea de a trăi cu un ou pe lună şi cu „o supă pentru câine”, fără să pot tolera altceva. Aş putea să vă

înfăţişez zece volume cu nenoroacele mele, care toate poartă un singur nume, mereu acelaşi: Providenţa, Providenţa cea bună care m-a scuturat, m-a brutalizat, m-a pus din nou pe picioare cu toroipanul, m-a protejat ca printr-o minune şi care, în cele din urmă, a făcut ca toate suferinţele să servească salvării mele şi salvării altor câtorva. Dacă n-aş fi fost în faţa lui Dumnezeu ca o vită de povară, un catâr bine intenţionat gata să suporte toate greutăţile, dacă n-aş fi acceptat întotdeauna ce e mai rău şi n-aş fi luptat cu îndârjire pentru adevăr, fără calcule şi fără concesii, dacă m-aş fi răsculat, revoltat, umplut de ură, de arţag, de dezgust, de împotrivire sistematică, de revoltă împotriva existenţei, de gelozie, de invidie, de răzbunare, de ambiţie, de orgoliu, dacă aş fi acuzat nenorocul, hazardul şi aş fi blestemat viaţa, aş fi tăiat toate firele care mă legau de Providenţă, aş fi urmat sfatul femeii lui Iov: „Blesteamă-l pe Dumnezeu şi crapă!” Mi-aş fi blestemat nenoroacele, aş fi crăpat drăceşte şi m-aş fi dus să mă alătur Dumnezeului nenorocului şi al întâmplării: Satana!

Şi astfel, acest ins plăpând, „mereu muribund şi totuşi viu încă, pedepsit dar nu până la moarte, trist şi mereu vesel, sărac şi îmbogăţindu-i pe alţii, neavând nimic şi stăpânind totul”, strălucea, se dovedea un măreţ împărţitor de energie şi de viaţă. Mistic înarmat cu supunere şi constantă bunăvoinţă, ştiind să vadă mâna Providenţei în toate împrejurările vieţii, gata la toate chinurile, rece la bucuriile lumii, câine de pază al Adevărului, întrecea cu mii de coţi, în simplitatea sa, scepticismul elegant şi steril, intelectualismul strălucitor şi fără suflet al marilor profesori, al unora ca Heubel, Géraudin, Suraisne, al tuturor „patronilor” iluştri de care se apropiase Michel, oameni încărcaţi de ştiinţă şi de glorie, dar cărora le lipsea armătura, credinţa puternică în viaţă, încrederea în mai bine, în Progres, în victoria finala a Binelui şi a Adevărului, în care-şi găsea forţa Domberlé. El avea felul lui de a vedea universul, o viziune atât de simplă, atât de largă, atât de puternică, încât îl mişca pe Michel ca o pagină din Apocalips. Două puteri îşi dispută lumea, ziua contra nopţii, Binele contra Răului, una propunând fericirea, revolta contra încercărilor, căutarea bucuriei, sexualitatea, divinizarea umanităţii, risipa excesivă în supraproducţie la nesfârşit, uniformizarea oamenilor, a naţiunilor, a sexelor, a caselor, colectivismul

locuinţelor, al spitalelor, al azilurilor, al caritǎţii publice – cealaltă prezentând viaţa ca o încercare, ca pregătirea unei stări mai bune pe care s-o meriţi prin supunerea la legile naturale, adesea dure, dar întotdeauna utile şi benefice. Şi rezultatul ei erau resemnarea, sacrificiul, existenţa acceptată în întregime, fără opţiune, fără refuz: muncă, familie, procreare, sobrietate, stăpânire de sine, renunţare... Dar, în spatele acestui greu efort, şi fără s-o fi căutat sau cerut, se afla fericirea, singura fericire terestră, umilă şi reală, care-i este îngăduită omului.

Capitolul al doilea

Ducându-se într-o zi să-l vadă pe Tillery, Michel se reîntâlni la prietenul său cu marele Seteuil, în trecere prin Paris, împreună cu Santhanas.

Santhanas abandonase homeopatia. Nu renta. Prea multă concurenţă, prea mulţi medici în acest Paris, în aceste oraşe mari în care vor să se ducă să trăiască toţi tinerii, în timp ce satele duc lipsa de practicieni. Acum Santhanas decăzuse mai mult. Îşi împrumuta titlul şi diploma unui vraci în vogă, un soi de magnetizator care-şi hipnotiza bolnavii şi-i lasă să plece convinşi că s-au vindecat. Desigur, aceştia nu mai sufereau, dar boala nu-şi înceta pustiirile, mai periculoase acum când erau ascunse. Respectivul vraci, care tocmai încasase şase luni de închisoare pentru practicarea ilegală a medicinii, socotise prudent să se ascundă în spatele unui paravan. Paravanul era Santhanas. Îi examina pe bolnavi în faţa „maestrului” său, vraciul, care, neavând astfel legătura directă cu ei, nejucând în aparenţă decât rolul de martor şi de sfătuitor, nu mai putea fi urmărit. Santhanas încasa o sută de franci pe zi pentru meseria de slugă. Puţin îi păsa, glumea povestindu-le astea lui Seteuil şi Michel, care-l ascultau indignaţi. „Patronul”, le explica, ţinea mult la el, iar Santhanas profita de asta şantajându-l. Pentru că nu se găseşte prea uşor un doctor în medicină care să se coboare până la o astfel de aservire.

Seteuil tocmai îşi pierduse soţia, dar căsătorit nu din mare dragoste, ci pentru zestre, se consolase uşor. Banii ei rămâneau, graţie, copilului, un bebeluş de câteva luni, moştenitor legal al averii materne.

Când află că Michel se gândeşte să se stabilească în calitate de medic, îi vorbi de Nord, de centrul industrial în care el însuşi prospera. Tocmai murise un confrate bătrân şi lăsase un loc gol. Seteuil prefera să-l vadă ocupat mai degrabă de un prieten decât de un necunoscut. Ţinutul, foarte apropiat de frontiera belgiană, era pe jumătate rural, cu câteva uzine mari, care provocau accidente de muncă. Locuinţa, fără să fie luxoasă, era decentă. Interesat, Michel promise că se va duce să vadă.

Michel plecă în Nord, unde-l aştepta Seteuil. Târgul îi plăcu. Era suburbia unui oraş industrial, o aglomerare de cinci, şase uzine şi câteva cartiere muncitoreşti, în mijlocul câmpurilor de sfeclă, de cartofi şi de grâu. Se ajungea lesne aici cu trenul, de la Lille. Casa bătrânului medic căruia Michel se gândea să-i urmeze se afla la marginea târgului, aproape în câmp, la capătul unei fâşii lungi de pământ plantate cu sălcii tăiate. Avea şi o grădină mare, necultivată. Seteuil garanta că Michel îşi va câştiga traiul. Pentru început, se însărcină să-i furnizeze o suplinire: doctorul Becquerel, deputat, căuta un înlocuitor pentru câteva luni: asta i-ar aduce un supliment preţios pentru început.

Michel se hotărî. Se duse să-l vadă pe proprietar, semnă un contract de închiriere şi se întoarse la Paris să facă împreună cu Evelyne pregătirile pentru noua lor viaţă.

În ajunul plecării în Nord, se mai duse pentru ultima oară cu Evelyne la Saint-Cyr, să-l vadă pe Domberlé.

— Nu, zise bătrânul profesor, nu-mi mulţumi. Răspândeşte în jurul dumitale adevărul pe care te-am făcut să-l cunoşti. Asta-i tot. Şi nu va fi prea uşor. O să vezi. Scrie-mi când vei avea greutăţi, cere-mi sfatul. Te voi conduce. Îmi pare întrucâtva rău că pleci, Doutreval. Voi rămâne din nou singur... Mă obişnuisem cu dumneata. În sfârşit! Asta mi-e soarta.

— Şi cu regret, domnule profesor...

— Nu regreta nimic, zise Domberlé. Singurătate şi tăcere, ăsta-i destinul meu. Dumneata să nu uiţi, să nu renegi, să nu serveşti la doi stăpâni, fii la rândul dumitale ceea ce am vrut cu ardoare să fiu eu: câinele de pază al adevărului! Vei fi şi dumneata batjocorit, ponegrit, ridiculizat şi trădat. Şi dumneata vei primi, în momentele grele, uluitoare ajutoare inexplicabile, şi

dumneata vei fi îmbărbătat, alinat, susţinut, condus în chip miraculos. Adu-ţi aminte!

Îşi ridică mâna mare. Avea în ochii arzători, pe toată faţa bărboasă de bătrân profet, o gravitate, o solemnitate biblică:

Până la moarte luptă pentru adevăr,
Şi Domnul Dumnezeu va lupta pentru tine!

Întorcându-se de la Saint-Cyr, Michel se duse să-şi ia rămas bun de la profesorul Norf. Bătrânul dascăl al lui Michel îl primi în laboratorul mare de anatomie patologică, printre fotografiile de şobolani canceroşi şi borcanele în care se macerau mâini roase de şancru. Şi el îi zise puţin melancolic:

— Desigur... Ştiam bine... Era inevitabil... Dar e păcat. Cu siguranţa ai fi realizat ceva. Îţi voi simţi lipsa.

Erau douăzeci de ani de când Norf nu mai vorbise atât.

— Şi mie, domnule, îmi pare rău de dumneavoastră, spuse Michel...

— Ah, făcu Norf. Sunt obişnuit. Nu-i aşa, Vanneau?

Surâse, puţin trist, spre bătrânul şi credinciosul lui laborant.

— Toţi tinerii mă părăsesc. Întotdeauna. Trebuie să trăieşti. Adevărul este că aici nu eşti plătit ca lumea! Eu, de! nebun bătrân... mie îmi ajunge... Ştiinţa... cercetarea... soţia mea a consimţit să se sacrifice odată cu mine... Dar pentru tineri e prea greu. E păcat, totuşi. Aveam o grămadă de idei, pentru dumneata... Lucruri pe care le-ai fi putut publica...

— Va trebui să le publicaţi dumneavoastră înşivă, domnule.

Norf surâse.

— Eu? Eu n-am publicat de zece ori în viaţa mea, Doutreval. Se publică întotdeauna prea mult. Adesea pentru o glorie deşartă. Medicii sunt copleşiţi de publicaţii. Atâta vreme cât n-ai de spus ceva cu adevărat nou, trebuie să taci. Cel mai greu sacrificiu al unui savant este tăcerea.

Michel văzu pentru prima oară pe faţa bătrânului „patron” reflectarea unei emoţii tainice. Tristeţea unui om care şi-a trecut viaţa în căutarea unui adevăr ştiinţific şi care, nedescoperindu-l, acceptă să şi-o fi sacrificat în zadar şi să tacă. Îi strânse mâinile lui Michel, se întoarse cu spatele, se aşeză în fata microscopului şi din acel moment păru a-l fi uitat pe tânăr. Michel îl îmbrăţişă pe bunul Vanneau emoţionat şi înlăcrimat, şi plecă.

Nu avea să-l mai revadă pe bătrânul său „patron”. Norf se temuse întotdeauna de bătrâneţe, de vârsta pensionării care l-ar fi alungat din laboratorul lui, l-ar fi lăsat asigurat cu o pensie jalnică, în inactivitate, plictiseală, singurătate, aşteptând moartea. Dar moartea fu îndurătoare cu el: îl surprinse în plină activitate, în laboratorul lui, repede. Norf îi îngrijea, din când în când, pe nimic, pe nenorociţii întâlniţi la spital. Unul dintre ei, atins de un cancer incurabil, şi căruia, din milă, Norf îi ascunsese numele bolii, strânse bani să se ducă să vadă un alt medic. Şi acesta, un tânăr înfumurat, se grăbi să-l anunţe:

— Dumneata ai un cancer, prietene! Cei care te-au îngrijit până acum sunt nişte criminali imbecili!

Plecând de la el, omul îşi cumpără un revolver. În aceeaşi seară veni să-l vadă pe Norf. Îl găsi în laborator şi trase patru focuri în el. Atins chiar în frunte, Norf se prăbuşi peste microscop şi muri în două minute. Arestat, ucigaşul se spânzură în celulă câteva zile mai târziu.

Louise Norf, văduva bătrânului „patron” al lui Michel, părăsi Parisul şi se duse să-şi sfârşească în provincie, în sărăcie, o viaţă dureroasă şi lipsită de ţel. Un nou patron îl înlocui pe Norf. De la vechiul dascăl rămaseră în sertarele de jos câţiva şobolani bătrâni atinşi de sarcom, care nu-i supravieţuiră. Şi pe culoare, bucăţi de intestine canceroase şi fotografiile altor şobolani canceroşi, de care Norf era cu deosebire mândru, şi care purtau etichete: „Sarcom de ficat – Norf, 1928”.

Niciun articol, nicio carte publicată. Numai câteva note risipite, pe care nimeni nu avu curiozitatea să meargă să le caute. Nici măcar un colorant căruia să-i lase numele lui. Norf avusese din ştiinţă partea cea mai amară, sarcina negativă: să exploreze drumurile înfundate, pentru ca alţii să nu mai zăbovească asupra lor. De altfel, dacă descoperise câteva mici lucruri utile şi proprii, fusese prea modest, prea scrupulos, nu voise să publice nimic în grabă, sau de care să nu fi fost absolut sigur – aşa încât din truda lui nimeni n-avea să ştie niciodată nimic.

Totuşi, multă vreme încă gândirea lui Norf însufleţi laboratorul de anatomie patologică. Bătrânul Vanneau, laborantul, era tot acolo. Şi când noul patron, profesorul Gamblin, sau chiar asistentul lui, se aflau în încurcătură în faţa unei secţiuni greu

de interpretat, făceau precum Michel, îl chemau pe Vanneau, aşa, ca într-o doară:

— Ce zici, Vanneau, un caz curios, vino să vezi! Ei? Ai mai văzut aşa ceva?

Vanneau privea în microscop. Şi spunea deferent, prudent, după obiceiul său, şi ascunzându-se în spatele amintirii şi autorităţii bătrânului patron dispărut, pentru a nu-i umili prea mult pe succesorii lui:

— În cazul acesta, domnule profesor, mi-amintesc că domnul Norf spunea: „Avem de-a face cu un sarcom”.

Astfel, tot ştiinţa lui Norf era cea care anima laboratorul, pe care se duceau s-o culeagă de la bravul Vanneau, depozitar ciudat al experienţei bătrânului savant.

Acum, în zorile încă reci, înceţoşate de pâcla aceea de vară, de aburul acela uşor, care se înalţă noaptea din Parisul supraîncălzit şi-i răcoreşte puţin febra, trenul se punea în mişcare, părăsea Gara de Nord. Tillery şi „Iubiţica” îşi însoţiseră prietenii până în ultimul minut, rămăseseră pe peron. Acum, aşezaţi unul lângă altul în compartimentul lor, Michel şi Evelyne priveau alunecând şi dispărând clădirile sordide, falezele de blocuri înalte, murdare şi negre, în care colcăiau suferinţele civilizaţiilor industriale. Încet, urca la orizont colina Montmartre. Pe deasupra ceţii care dăinuia, dislocată şi străpunsă deja de razele soarelui, precum aburii rătăcitori pe un câmp de luptă, răsărea, asemenea unei acropole, templul ei luminos şi trandafiriu. În vagonul de clasa a treia era lume multă. O femeie despacheta tartine şi ouă tari să mănânce. Trenul lua viteză crescând, se avânta spre Creil, Picardia, spre Nord.

Michel tăcea, cu inima un pic strânsă. Din nou aventura, necunoscutul şi, pentru prima oară, viaţa conjugală, teribila încercare a vieţii adevărate şi grele în doi, pe care ei n-o înfruntaseră încă niciodată, decât câteva zile. Medicina, de făcut clientelă, de câştigat zilnic bani, de la un capăt al anului la celălalt, fără retribuţie, fără leafă, fără un sprijin de la cineva, cu sănătatea încă fragilă a Evelynei de apărat...

O privi pe furiş pe Evelyne. Îl privi şi ea, îşi puse mâna pe a lui, îi surâse. Se simţi dintr-odată îmbărbătat. Ei nu-i era teamă. Înţelese o dată mai mult ce putere dă cunoaşterea sărăciei.

Capitolul al treilea

O lumină slabă se strecură prin ţesătura albastră a storului, trecu peste chipul Fabiennei, incomodând-o Ea se mişcă un moment în cuşetă, încă adormită, percepând totuşi înaintarea vagonului, cadenţa surdă şi ritmată a roţilor pe şine, gâfâiala puternică şi apropiată a locomotivei urcând o pantă dificilă. Fabienne întinse braţele, deschise ochii, recunoscu cadrul strâmt – mahon, linoleumuri curate, nichel – al micului compartiment de dormit, şi se trezi cu totul, îşi aminti. Se uită la ceasul de la mână. Stătuse. Dar era deja ziuă, aşa cum se zărea prin perdeaua întinsă, cum strecura o lucire aurie între stor şi peretele despărţitor, o fâşie lungă, strălucitoare, în care jucau firicele de praf şi care se rotea încet odată cu trenul, luminând rând pe rând măsuţa şi paharul de apă, mânerul de aramă al uşii, cearşaful alb, venea spre Fabienne, îi mângâia mâna, urca de-a lungul braţului ei. Jetul impalpabil îi atinse faţa. Se juca în păru-i negru, despletit, se stinse, tăiat de marginea ferestrei, i se întoarse dintr-o dată pe faţă, când trenul luă o nouă curbă. Brusc, Fabienne aruncă cearşaful de pe ea, sări jos, se îmbrăcă în grabă şi se duse la fereastră, apăsă pe declicul storului, care se înfăşură dintr-odată, fără zgomot.

Să fi fost cinci dimineaţa. Lacul Bourget, pustiu, singuratic şi tăcut, fixat în coroana lui de munţi, îşi oferea, în limpezimea zorilor de zi, imensa cupă luminoasă, farmecul luminii albăstrii vaporoase, lichefiate, în care se amesteca azuriul apei, al munţilor şi al cerului, se colora de un liliachiu uşor de-a lungul peretelui întunecat al Dintelui Pisicii, de aur alburiu şi de argint în depărtare, spre Chambery, acolo unde se ivea soarele din jocul norilor, aruncându-şi puternicele săgeţi piezişe printre ceţurile zorilor, încălzite şi răsfirate, rarefiate, gingaşe, şovăielnice şi diafane ca nişte voaluri imperceptibile, feerice eşarfe transparente şi albăstrii răzleţite peste ape. Din peretele abrupt al Dintelui Pisicii, peste fierberea de vapori pastel, turcoaz şi azurie, cădea ici şi acolo, suspendată ca prin miracol şi şovăind pe marginea extremă a muntelui, o minge mare de ceaţă albă compactă, ca o avalanşă de zăpadă oprită nu se ştie cum acolo sus. Alţi nori, mai joşi, agăţaţi în trecere de un brad, de o stâncărie, de un mărăciniş, rămâneau acolo, zdrenţuiţi, scămoşaţi, lăsând în urmă smocuri de lână. O lumină mângâia

înălţimile, descoperea jos, pe o latură a muntelui, o mică poiană înclinată, o fâşie de păşune verde, aplecată peste prăpastie, cu o cabană minusculă având obloanele închise încă, dar al cărei mic coş fumega deja. Foarte aproape de calea ferată, o apă de culoare verde-albăstruie curgea în vălurele peste prundişul şi pietricelele albe, apleca ierburile acvatice, se sfârşea în unde domoale sub roţile vagoanelor. Pe lac nu era nimeni. Bourget-ul se întindea neatins şi sălbatic în singurătatea neviolată şi splendidă a zorilor de zi. Numai când trenul se apropie de Aix, Fabienne zări foarte departe o barcă cu pânză albă, pasăre mare, înceată, aproape nemişcată, lunecând spre Hautecombe, într-o undă lungă, tăcută. La bordul ei nu se vedea nicio fiinţă omenească.

— Bourget! Bourget! şoptea Fabienne, cu fruntea lipită de geam.

Saluta lacul ca pe un vechi prieten, ca pe un confident. Din copilărie venea pe malul lui să-şi petreacă vacanţele, să se odihnească. Cu fiecare an, lacul îi devenea mai drag. De data asta se întorcea la el sfârşită, obosită, îndureratã. Se consumase mult la clinica Epiduaria. Pe deasupra, după luni de muncă epuizantă, un şoc brutal şi fulgerător, moartea Mariettei, tulburarea căminului familial, prăbuşirea tatălui, pe care a crezut c-o să-l vadă murind sau pierzându-şi minţile în zilele imediat următoare nenorocirii. Trebuise să-l supravegheze, să nu-l lase singur, să fie cu el în fiece clipă, să încerce imposibilul pentru a-l distra şi a-l smulge ideii lui fixe. Huot şi Van der Blieck îi spuseseră:

— Mai ales, nu-l slăbi din ochi. Şi să nu aibă nicio armă pe lângă el.

Avea o înfăţişare prea liniştită, cocea probabil ceva. În cele din urmă, după cincisprezece zile, Doutreval se hotărâse să trăiască. Consimţise s-o urmeze pe Fabienne la Aix-les-Bains, pentru câteva săptămâni. Fabienne avea să stea mai mult. Cel puţin trei luni, spunea Huot. Avea mare nevoie de odihnă.

A treia zi de la sosirea lor, Fabienne se duse pe jos până la Aix. Vila *Graziella* în care stăteau ei nu era decât la doi kilometri depărtare de acesta. Fabiene ştia că Guerran continua să se afle la *Continental* şi spera să-l găsească acolo. Ar fi fost bucuroasă să-l revadă şi ştia că se va bucura şi el. Dar Guerran tocmai plecase la Blois, unde se ţinea marele congres al partidului său.

Îşi reţinuse apartamentul, dar nu se ştia dacă se va întoarce. Fabienne reveni la vila *Graziella* puţin decepţionată.

— Ţi-au rămas la inimă bolnavii tăi, îi zise Doutreval în glumă.

— Da, aşa-i! Dacă l-ai fi îngrijit şi tu ca mine!

— Aş! O să avem ocazia să-l vedem la Angers! De altfel, o să-mi facă plăcere. Va fi pentru mine o relaţie utilă. O să vedem acolo!

Cei doi Doutreval ocupau toată vila. Proprietarii, domnul şi doamna Droux, nu-şi păstrau pentru sezon decât două cămăruţe la subsol. Închirierea restului constituia principala lor sursă de venituri. Din copilărie, în fiecare an, Fabienne venea la *Graziella* şi petrecea aici luni întregi sub supravegherea maternă a voluminoasei doamne Droux. Se simţea aici ca acasă. Regăsea amintiri în fiecare colţişor al vastei grădini. Vila era situată la nord de Aix-les-Bains, puţin mai încolo de Petit-Port, pe malul torentului Sierroz. O înconjura o grădiniţă, banală şi prea bine greblată. Dar dincolo de ea era un câmp de lucernă unde creşteau pruni, piersici şi peri, şi, mai departe, o pajişte întinsă, unde păşteau caprele doamnei Droux, o întindere splendidă de iarbă deasă şi mătăsoasă, de-a lungul căreia curgea Sierroz-ul rapid şi fremătător şi pe care o mărginea un şir nesfârşit, des şi măreţ, de plopi înalţi de Italia, largă draperie unduitoare şi şoptitoare, tapiseria de frunziş fastuos pe fondul de granit trandafiriu al muntelui Revard.

Fabienne mergea după capre, le mulgea pe Poupette, Ginette, Coquettte, o mulţime de capre sălbatice şi trădătoare, dezmierdătoare şi năstruşnice, ca nişte femei prea răsfăţate, cu ochii lor lungi migdalaţi, de un cenuşiu ciudat de apă marină sau de un cafeniu cald, încercuit cu negru. Pregătea cu doamna Droux bucăţi mici de brânză tare pentru proviziile de iarnă. Întorcea fânul cu domnul Droux. Sulfata viţa de vie, care creştea de fiecare parte a grădinii pe sârme lungi, până la înălţimea unui om. Se ducea să arunce o privire la undiţele ascunse, vârâte discret în Sierroz, la ţăpoaică, la clondirele mari de sticlă în care năvălea peştele pentru a rămâne prins acolo. Pe urmă se întorcea la vilă, cobora la subsol să-i ceară doamnei Droux o tartină cu brânză şi o halbă din vinul lor aspru. Şi se întorcea să-l vadă pe domnul Droux în grădina de zarzavat. Îi scotea apă din puţul de sub frunzişul des al sălciei subţiri în care zumzăiau întruna roiuri de ţânţari, se ducea să strângă ouăle din cuibare,

se căţăra în cireşi să culeagă pentru a doua zi, la târg, un coş de fructe coapte, şi se îndopa cu cireşe pietroase zemoase. Ca s-o răsplătească, doamna Droux îi oferea o parte din cina ei, o farfurie mare de supă ţărănească, în care înmuia o bucată groasă de pâine, o tartină cu brânză şi puţin vin. Şi când o oră mai târziu urca în sufragerie, îi declara tatălui ei cu o expresie melancolică pe chip:

— E curios, în seara asta nu mi-e foame

Lipsa de poftă de mâncare, care n-o împiedica să-şi regăsească, după o săptămână de şedere aici, roşul din obraz şi strălucirea din ochi.

Există suferinţe pe care trebuie să le consumi până la capăt. Stau în tine ca un şobolan într-un cadavru. Trebuie să te roadă până la os, până când nu mai ai deloc carne şi nu mai suferi. Până la urmă, ajungi la capătul tuturor durerilor. Dar pentru cel care n-are mângâierea unei credinţe, aceasta nu se poate obţine decât prin istovirea sensibilităţii, a puterii de a suferi, prin suferinţa însăşi. Când ţi s-a vătămat sănătatea, când inima nu mai e decât o rană şi nu mai reacţionează sub loviturile de pumnal ale amintirii, când nu mai poţi şi creierul istovit refuză să mai gândească şi nu mai reuşeşte nici măcar să evoce şi să-şi amintească, atunci bruta din tine îşi cere drepturile. Te arunci pe pat şi se întâmplă să poţi adormi. Doutreval trăia experienţa acestei nesfârşite călătorii până la capătul nefericirii sale, până-n ţinutul îngheţat unde nu te mai poţi chinui. Era o călătorie nemăsurat de lungă şi de cumplită. Totuşi, fără motiv, fără să ştie de ce, nu voia să scape de ea. Ar fi putut călători cu Fabienne, ar fi putut ieşi, juca, fuma, bea, citi, munci, vizita oraşele Grenoble, Annecy, Geneva, centrele în care confraţii aplicau metoda lui de curarizare. Şi-o interzicea. I se părea nedesluşit că fugind de durerea lui, pierdea ceva nespus de scump, o îmbogăţire morala. Nu se mai înţelegea prea bine pe sine însuşi.

Nici Fabienne nu-l consola. În orele când venea la el sau când o porneau împreună pe câmpuri, ori când încerca să-l distreze, să-l aline, s-ar fi zis că groaznica senzaţie de gol, de absenţă, pe care o avea, devenea şi mai puternică. Orice ar fi făcut Fabienne, îi lipsea Mariette. Mariette nu mai era, nu va mai fi niciodată. Toate mângâierile Fabiennei n-o vor înlocui pe

Mariette. De la nenorocire, Fabienne îi devenire lui Doutreval mai dragă şi mai de nepreţuit. Dar n-o regăsea niciodată fără amintirea instantanee şi intensă a celei pe care n-o va mai vedea vreodată.

De aceea, cel mai adesea, Doutreval se ducea singur pe munte.

Uneori, totuşi, o lua cu el pe Fabienne. Traversau cu barca lacul, acostau la Bourdeau. Sau luau autocarul care-i ducea până la tunelul de la Dintele Pisicii. De aici urcau pe jos spre trecătoare, Doutreval ajutându-se cu bastonul. În ciuda genunchiului său sfărâmat, ţinea bine la drum, cu condiţia să meargă încet. Drumul şerpuia printre întinsele păşuni sărace, printre fâşiile largi de ierburi vlăguite, în care se uscau gramineele însetate. Ici şi colo arbuşti, mărăcinişuri. Tufe de scaieţi, de ciulini, o vegetaţie aspră, dură, sub un soare prea fierbinte. Nu erau păsări. Era prea sus, păsării nu-i place altitudinea. Erau, în schimb, miriade de insecte.

Doutreval şi Fabienne se aşezau pe iarbă. Sub ei, la patru mii de picioare mai jos, lacul arăta ca un acvamarin încrustat în rocă. De cealaltă parte, Revardul, perpendicular pe împestriţarea graţioasă a caselor şi a vilelor, îşi înălţa peretele crăpat. Mai departe, culmea Chambotte se pierdea printre eşarfele de aburi rarefiaţi. Cu o rămurică de păducel între dinţi, Doutreval aspira parfumul ameţitor al floricelei albe sălbatice şi asculta în jurul lui veşnicul concert, minuscul şi formidabil, al miliardelor de insecte. Se gândea cu amărăciune la bătaia de joc pe care o reprezenta această viermuială de vieţi inutile, fermentaţie născută sub soare, care moare odată cu toamna pentru a renaşte din nou primăvara, la fel de colcăitoare, absurdă şi zadarnică, străină dincolo de orice închipuire de aventura umană care se desfăşura în preajma ei. Chiar dacă simţea neînchipuita pustiire pe care cuvintele puteau s-o producă în sufletul fiicei lui, nu se putea opri să-şi deschidă inima în faţa ei, să-i strige oroarea şi disperarea lui în faţa spectacolului vieţii, aşa cum îl vedea el. Spunea:

— Ei, Fabienne! Gândeşte-te! Omul va dispărea de pe lume, ultima conştiinţă, ultimul martor lucid se va stinge de pe pământ. Dar miliardele astea de gâze, pe povârnişul muntelui lor, nu-şi vor opri muzica, împerecherile, absurda lor aventură repetată fără niciun progres, fără schimbări şi fără ţel, de la

începuturile pământului. Ai văzut la muzeul din Aix întipărirea acelei libelule din era terţiară, închisă într-o bucată de stâncă? O libelulă absolut asemănătoare cu cele care zboară chiar acum pe lângă noi, cu aripile lor albastre. Pentru ce au ţinut libelule atât de mult să trăiască, de la începutul lumii, în mijlocul masacrului şi ororii continue pe care le reprezintă viaţa? Ele, care sunt cu mult mai bătrâne decât omul, câte milioane de secole îi vor supravieţui, înainte de stingerea totală a vieţii pe scoarţa terestră? Viaţa, un joc oribil, o invenţie de coşmar.

În strălucirea după-amiezii fremătătoare, Doutreval evoca pentru Fabienne măcelurile, masacrele, omorurile, torturile, toată drama cumplită ce se ascunde sub iarba în care, lungiţi, gustăm ceea ce se cheamă dulceaţa naturii. Călugăriţa care-şi devorează masculul în vreme ce acesta o fecundează; păianjenul care prinde musca şi pompilul care îl vânează pe păianjen; cercerisul care, cu o triplă înţepătură de ac, distruge ştiinţific cei trei centri nervoşi ai buprestului şi-l duce cu el pentru ca mai târziu larva lui să poată mânca vie, proaspătă, nefericita insectă paralizată, alegând îmbucăturile, cruţând cu o ştiinţă atroce centrii vitali, conservând viaţa victimei până la ultima particulă de carne. Leucospisul, dalacul al cărui vierme se fixează pur şi simplu pe o parte a larvei de chalicodom şi o suge prin piele, aspiră, ca o pompă, terciul acesta viu care este larva, şi o descărnează şi ea cu pricepere, pentru a o ucide, păstrând-o proaspătă, vie, până la capăt. Viespea-de-groapă, ucigaşă a albinei, care înainte chiar de a-şi lua victima, o apasă pe burtă, o face să dea afară mâncarea şi rupe limba nefericitei muribunde.

Tot acest măcel pe un colţişor de pământ. Şi de la un capăt la altul al lumii acelaşi lucru, pretutindeni, până-n adâncul oceanelor. Şi toţi germenii care mor, miliardele de miliarde de boabe de polen, de sămânţă vie, care nu se va naşte, o irosire de neînchipuit de viaţă condamnată la moarte înainte de a fi trăit. Doutreval se lăsa purtat de aversiune, care-l făcea să uite toate principiile de credinţă, mincinoase şi salvatoare în ochii lui, pe care voise să le insufle Fabiennei.

— Un Dumnezeu! îi spunea Fabiennei. Un Dumnezeu! Ce monstru ar fi, dacă ar exista! Ce tablou mai e şi creaţia lui! Un masacru general! Legile cele mai crude, cele mai barbare, în cel mai oribil grad inumane: lupta pentru existenţă, înlăturarea celor slabi, viaţa hrănindu-se din moarte, fiinţa mâncând o fiinţă

şi mâncată de altă fiinţă, durerea, sângele, crima, de-a lungul unui întreg ciclu infernal. O selecţie fără milă, fără dreptate, urmaşii ispăşind păcatele înaintaşilor, aceleaşi pedepse lovind aceleaşi greşeli materiale, indiferent care le-au fost intenţiile, cei slabi eliminaţi prin suferinţă, echilibrul universal menţinut prin cea mai sălbatică distrugere reciprocă a speciilor... Dacă Dumnezeu există, nu poate fi decât o inteligenţă fără inimă, o maşină de calcul, un spirit matematic, puternic şi monstruos, pentru care durerea nu contează, şi al cărui plan gigantic şi inuman nu a fost făcut pentru a fi contemplat şi înţeles de o fiinţă înzestrată cu sensibilitate. Planul lui Dumnezeu, un plan sălbatic şi grandios, nu a prevăzut probabil trezirea conştiinţei umane. Omul, martorul ăsta, cu inima şi visele lui de dreptate, a fost probabil un accident în această evoluţie.

— Vezi, tu, micuţo, încă prefer să-l neg pe Dumnezeu, să-i refuz existenţa. Decât într-o inteligenţă divină atât de suveran indiferentă, nemiloasă şi rea, mai bine să credem în neant, în hazard, într-o natură absurdă şi necivilizată, un uriaş animal prost care l-ar purta în coastă pe om ca pe o ploşniţă, fără ca măcar să-l simtă. Un monstru obtuz, bâjbâind, surd şi orb, creând fără să ştie, eşuând, luând-o de la capăt, bălăcindu-se în absurd, de la plesiozaur până la microb, masacrând, torturând, înjunghiind, încăpăţânându-se în sforţări incoerente şi fără ţel, dar cel puţin cu scuza inconştienţei. Da, este totuşi mai bun neantul. Nu găseşti?

Fabienne nu-i răspundea. Cuvintele tatălui ei îi ardeau inima ca un alcool amar şi sălbatic. Totul s-ar fi limpezit fără îndoială dacă şi-ar fi putut spune: „Dar în faţa a toate astea se află revolta mea, faptul că sunt conştientă de această nedreptate. Şi poate că asta înseamnă Dumnezeu”. Dar Fabienne nu se gândea la asta.

Se întorceau în oraş traversând lacul, sau pe drum. Fabienne îi regăsea pe cei doi Droux. Iar Doutreval pleca iarăşi, de data asta spre Aix, până seara, pentru a încerca să alunge obsesiile ce-l măcinau. Dar nu reuşea niciodată.

— Da, îşi repeta. Un Dumnezeu în stare de aşa monstruozităţi ar fi prea oribil. Mai bine neantul!

Neant! Fie! Dar atunci, Mariette? Din ea nu mai rămânea aşadar nimic? Şi ea fusese neant, materie? Când o avea aproape de el, când îşi ţinea fiica cea mare pe după umeri şi-şi

simţea în inimă acea căldură a afecţiunii, când citea în ochii Mariettei aceeaşi afecţiune, nu fuseseră aici decât conglomerate de materie? Tot acel devotament, acea iubire, dăruire de sine, strădanie spre bine, care străluceau în Mariette, toate nu erau decât neant? Materie? Pe sine însuşi Doutreval se accepta ca materie, neant. Se cunoştea, se dispreţuia îndeajuns pentru a consimţi să nu fie nimic. Dar ea! Acea bunătate, spiritul de dreptate, afecţiunea, simţul datoriei! Se poate să nu fi fost decât puţină glicerină, mucozitate, şi ca din tot să nu mai fi rămas nimic? Accepţi neantul pentru tine. Dar nu te resemnezi niciodată cu el pentru cei în care ai recunoscut reflectarea frumosului, a binelui, şi pe care i-ai iubit.

Şi toată acea suferinţă a inimii lui de tată? Atunci, şi ea era inutilă? Zadarnică şi absurdă? O simplă reacţie chimică, o simplă şi foarte mică variaţie în jocul celulelor corticale ale creierului lui? Nimic mai mult? Să suferi şi să afli că suferinţa ta nu este decât atât! Ştiinţă! Ştiinţă! Care-i răpeşte omului, cum scrie Jean Rostand: „până şi respectul pentru suferinţa lui”! Ce aventură! ce blestem pentru protoplasma umană, pentru această combinaţie chimică – omul, de a fi devenit dintr-odată lucid, de a fi căpătat conştiinţă! De ce n-am rămas neştiutori de existenţa noastră! De ce n-am putut trăi ca nişte animale, fără să ştim.

Climatul asfixiant al raţiunii! Prea aspru şi prea îngheţat pentru om. Ştiinţa este ca o culme. Cu nelinişte, Doutreval începea să se întrebe dacă omul poate găsi aici destul oxigen pentru a trăi. „Domnia ştiinţei a inaugurat un fel de epocă glaciară în istoria spirituală a speciei noastre”, mai spunea Jean Rostand, ateul deznădăjduit. „Nu s-a demonstrat încă riguros că zgribulitul suflet uman poate rezista în climatul aspru al raţiunii... S-ar putea ca umanitatea, în ansamblul ei, să fie incapabilă să înfrunte adevărul ştiinţei.”

„Vesela cunoaştere!” Niciodată nu înţelesese Doutreval atât de bine tragica ironie cuprinsă în titlul lui Nietzsche.

Cobora din nou spre Bourdeau. Lua autocarul, se întorcea la Aix. Venea seara. Pe jos, Doutreval traversa oraşul vesel şi elegant, cu mulţimea lui de hoinari cosmopoliţi, cu cafenelele, patiseriile, giuvaergeriile, cu negustorii evrei de covoare orientale şi cu anticarii lui. Se întorcea spre Petit-Port trecând pe bulevarde mari umbrite de platanii groşi cu scoarţa însemnată de pete rotunde, ca pielea de leopard. Regăsea periferia,

câmpia, vilele risipite printre grădinile mari plantate cu arbori fructiferi. Apusul de soare îşi proiecta lucirea roşietică pe peretele înalt al Revardului. Din vârful muntelui coborau încetişor lungi aburi albi, prăbuşiri de nori, avalanşe suspendate ca prin minune la jumătatea meterezelor de granit, deasupra oraşului Aix. Doutreval privea cu un soi de furie splendoarea indiferentă a acestei naturi neasemuite, măreaţă şi nepăsătoare. Este o idee teribil de revoltătoare să te gândeşti că toate aceste splendori, această poezie, cerurile şi apele, şi apusurile de soare, vor continua să fie şi după moartea omului, vor dăinui milioane de secole încă la fel de fireşti, variate şi grandioase, şi inutile, fără nicio privire umană care să le contemple. Detestabilă poezie, mincinoasă mângâiere adusă de toată această frumuseţe, de tot acest splendid cadru de piatră, care va fi servit drept decor mizerabilei şi tragicei aventuri umane şi care, multă vreme după dispariţia omului şi a durerii sale, îi va supravieţui, rece, senin, insensibil, nevăzând şi nereţinând nimic, neresimţind nimic din strania poveste a acestei gelatine vii care s-a trezit într-o zi, a gândit, a suferit şi a murit într-un colţ pierdut al universului, fără motiv şi fără ţel...

Pe drum, în faţa unei ferme, aştepta o căruţă cu paie. Cei doi cai, obosiţi, aplecaseră gâtul şi miroseau pământul, stârnind praful cu respiraţia lor. Pe urmă, unul dintre ei înălţă capul şi cu o mişcare afectuoasă îl puse pe grumazul tovarăşului său. Amândoi rămaseră aşa, nemişcaţi. Doutreval plecă mai departe, îşi continuă drumul, ducând cu sine imaginea dureroasă a animalului punându-şi capul pe gâtul tovarăşului său de nefericire. Afecţiune, milă, iubire, ciudat ataşament al unui dram de materie pentru altă materie! Iată ce este mai îngrozitor decât inteligenţa, decât conştiinţa!

Aceasta este drama! Nu numai că materia a devenit lucidă, dar s-a mai apucat să şi iubească! Porumbeii aceia ai Mariettei, căţeluşii pe care-i creştea şi care, la trei săptămâni, îi cunoşteau deja vocea şi se întorceau spre ea mai repede decât spre mama lor, cu ochii încă lăptoşi, numai când îi auzeau glasul... Şi bătrânul caniş pe care într-o zi Doutreval îl adusese în amfiteatru să-i scoată de viu creierul şi să facă din el un automat, şi pentru că Doutreval îl hrănise timp de trei zile, se apucase să-i lingă mâinile, în vreme ce profesorul şi Regnoult îl legau de masa de vivisecţie... Doutreval avusese atunci o

absurdă strângere de inimă, lacrimile îi urcaseră prosteşte în ochi. Şi spusese studenţilor: „Domnilor, pentru vivisecţie trebuie să legăm zdravăn animalul, să nu-l cunoaştem dinainte şi de asemenea să nu-l privim în ochi, cum am făcut eu... Regnoult, adu un alt câine, dezleagă-l pe ăsta şi du-l în cuşca lui”.

În cele din urmă, Mariette îl adoptase pe bătrânul caniş. Da, asta era drama! Suferinţă şi tandreţe în materie! Acel cal al fermierului, acel animal greoi şi trist, epuizat, care adineauri, sătul de suferinţa lui singuratică, îşi pusese capul, cu o mişcare prietenească, pe greabănul fratelui său... În clipa aceea, Doutreval ar fi plâns din pricina gestului unui animal. Îşi amintea de Nietzsche, distrugătorul, negativistul, filosoful neantului, omul care diviniza Eul şi cruzimea nemiloasă, care visa la un supraom eliberat în sfârşit de morală şi de milă şi gata să-şi calce în picioare victimele pentru a-şi satisface voinţa de putere, orgoliul... Nietzsche care, ajuns la sfârşitul logic al îngrozitoarei sale concepţii nihiliste despre lume, în pragul demenţei, rătăceşte fără ţel pe străzile din Torino, cu câteva zile înainte de criza de nebunie în care avea să se prăbuşească, câteva zile înainte de ultimă scrisoare cumplită de luciditate agonizantă către mama lui: „Mamă, mamă, sunt nebun...” În pragul nebuniei, filosoful zăreşte la o răspântie un bătrân cal de birjă, suportând resemnat o ploaie de lovituri de bice din partea vizitiului beat. Şi cel care a scris „Dincolo de bine şi de rău”, „Amurgul zeilor” şi „Antichrist”, distrugătorul moralei, negatorul oricărei caritǎţi, al oricărei mile, afecţiuni, bunătăţi, ajuns pe culmea pustie şi ameţitoare a gândirii sale neîmblânzite, cedează el însuşi milei în faţa chinului unui cal bătrân, aventura tragică şi lamentabilă a ceea ce ştie că nu este decât materie, dar materie devenită aptă de suferinţă...

Şi se repede spre nenorocitul animal, îl îmbrăţişează plângând. Primul semn al prăbuşirii unui creier în demenţă? Sau mai curând ultima şi suprema luciditate a geniului, înţelegând în toată grozăvia ei, în pragul nebuniei, întreaga oroare pe care o implică drama materiei vii.

Fabiene fu cea care îl sfătui prima pe tatăl ei:

— Ce-ar fi dacă te-ai apuca treptat iar de lucru?

Era neliniştită, constata pustiirea adusă lui Doutreval de durere şi supărare. El şovăia. Nici măcar munca nu-i mai spunea

nimic. O scrisoare de la Regnoult, însărcinat cu tăieturile din ziare pe care nu le puteau lăsa fără răspuns, îl hotărî să se întoarcă fără nicio plăcere la Angers, pentru o săptămână.

La Angers îl regăsi cu indiferenţă pe Ludovic Vallorge. Ginerele şi socrul nu se mai vedeau decât cu o nedesluşită stânjeneală. Nu mai aveau nimic să-şi spună. Legătura care-i unise se sfărâmase, mai ales când se aflau unul în faţa celuilalt, foarte nedesluşit, foarte nedefinit, li se ivea un vag sentiment de responsabilitate, de vinovăţie. Vallorge îl anunţa pe Doutreval că pleacă pentru o lună la Biarritz, să se odihnească la familia Heubel. Lui Doutreval nu-i păru rău când îl văzu plecând.

La Saint-Clément, Regnoult şi Groix îl primiră pe patron cu un entuziasm pe care Doutreval nu-l împărtăşea. Nici măcar munca nu-l smulgea tristeţii sale. La ce bun munca? Moartea Mariettei îi deschisese ochii asupra zădărniciei a tot. Lucruri pe care le înţelegea altădată, dar care nu-l împiedicau să acţioneze, această filosofie nihilistă, pe care nu şi-o însuşise altădată, i se impuneau acum cu toată greutatea lor şi-l paralizau. Ca şi cum moartea Mariettei ar fi înzecit brusc puterea lor de a distruge energiile.

„De ce-am avut copiii? se gândea Doutreval cu mânie. Un om ca mine n-ar trebui să aibă copii! Când nu crezi în nimic, când cunoşti zădărnicia a tot şi când nu cauţi pe pământ decât să-ţi realizezi la maximum voinţa de putere, de ce să te încarci prosteşte cu trei copii! Slăbiciune? Laşitate? Concesie făcută părţii animale a sufletului, nevoii prosteşti, grosolane, primitive, de a te ataşa, de a iubi, pe care o purtăm în noi ca pe un viciu?”

Îşi dădea seama că era atins resortul însuşi al acţiunii. Uneori, în faţa unui nebun, în momentul unei experienţe, al unor încercări noi, Doutreval începea să se întrebe: „La ce bun?”

Singurul lucru în care crezuse până atunci, munca lui, opera lui, iată că începea acum să nu mai creadă nici în ele. Să redai unui nebun conştiinţa, groaznica luciditate, facultatea de a înţelege condiţia noastră umană şi de a suferi, merită cu adevărat efortul? Era măcar un act de caritate?

„Dacă s-ar putea să nu fi avut niciodată conştiinţă, se gândea Doutreval, n-aş consimţi la asta cu toată puterea mea? N-aş spune imediat da? În fond, ce caut, în toată viaţa mea, decât să nu reflectez asupra mea însumi, să nu mă gândesc la mine, să nu mai am conştiinţă? Să nu fiu decât o maşină care să

muncească! Când vin aici, la azil, sau la laborator, sau în spital, când mă închid în biroul meu, când mă omor să-mi cercetez fişele, să redactez articole, când fug la Jeanne Chavot şi, fără prea mare dorinţă, îi cer o clipă de plăcere, când mă arunc în pat, seara, istovit, şi când mai iau şi o carte, *Amintirile entomologice* ale lui Fabre sau un roman poliţist de Agatha Christie sau de Ricarda Huch, ce caut dacă nu să paralizez în mine conştiinţa, s-o cloroformizez pentru o oră? Chiar lecturile, alegerea lor n-o spune de la sine? Cărţi cerebrale, studii, sau o enigmă poliţistă, în care inima nu e implicată, în care nu există pericolul ca dintr-odată, din nou, în legătură cu o poveste prea umană, prea adevărată, să se trezească în mine luciditatea dureroasă privind destinul nostru... Şi până şi povestea pe care mi-o spuneam, pe când eram copil, înainte de a adormi, şi pe care continuu să mi-o spun în fiecare noapte câteva minute, ca să mă legăn, să reuşesc să adorm, fără să fi lăsat să pătrundă în mine odioasa conştiinţă a destinului meu de om, a cărui grozăvie nu m-ar mai lăsa să dorm până în zori... Toate astea, întreaga mea viaţă, viaţa tuturor oamenilor nu este astfel o fugă continuă din faţa îngrozitoarei realităţi a condiţiei noastre nenorocite? Această conştiinţă vreau s-o redau bietului nebun? Merită oare?

În fond, la ce bun să îngrijeşti, să vindeci, dacă nu e altceva în om decât omul? Medicina actuală nu face decât să prelungească viaţa unor muribunzi, să favorizeze supravieţuirea şi reproducerea unor fiinţe viciate, să împingă specia umană spre degenerescenţă. Dintre căţeii nou fătaţi, îi sacrificăm pe cei firavi, şi-i păstrăm numai pe cei puternici. Spartanii îi aruncau în Taiget pe nou-născuţii infirmi. În felul acesta se selecţiona o specie viguroasă. Rasa umană se selecţionează de-a-ndoaselea. Războiul îi omoară pe cei viguroşi. Iar medicina îi conservă pe sfrijiţi. După războaiele lui Napoleon, talia francezilor a scăzut în medie cu trei centimetri. În prezent avem reformaţi în proporţie de cincizeci la sută, prin consiliile de control. Dacă omul nu este decât un animal, n-ar trebui să-i aplicăm metodele selecţiei animale?”

În pragul acestei concluzii, Doutreval se oprea, şovăia. Oricum, nu îndrăznea să meargă până aici. Degeaba e logic rezultatul, există ceva de nespus care-l umple de dezgust pe om la gândul c-ar putea crea, de exemplu, herghelii umane cu

armăsari şi iepe umane pe care le-ai putea împerechea pentru a obţine cele mai frumoase exemplare. Niciun legislator n-ar merge vreodată până aici. O repulsie instinctivă ne ridică pe toţi împotriva a aşa ceva. Şi totuşi, dintr-un punct de vedere strict materialist, de ce nu? Conflict de nerezolvat între inimă şi inteligenţă, între raţiune şi conştiinţă şi în care simţim, totuşi, bine că tocmai conştiinţa este pe drumul adevărului. Întreaga noastră ştiinţă divinizată nu ne poate da un răspuns la această problemă. Îi trebuie, deci, omului, dacă vrea să rămână om, ceva în plus fată de Ştiinţă?

Există în muncă o doză de obişnuinţă, de automatism, care face să te laşi absorbit dincolo de orice idee de utilitate sau de necesitate. Apucându-se din nou de lucra, printre nebunii, asistenţii, experienţele, fişele lui, Doutreval îşi uita îndoielile, neliniştile, zădărnicia probabilă a strădaniei şi chiar a succesului sau. Precum morfina, şi munca dăruieşte uitarea. Doutreval se întorcea la ea aşa cum te întorci la morfină, chiar dacă ştii foarte bine că nu-ţi oferă decât o fericire mincinoasă.

Alarmat de acea fractură a coloanei vertebrale urmată de moarte, Groix făcuse cercetări. Concluziile lui îl îngrijorau pe Doutreval. La numeroşi bolnavi ameliorаţi apăreau, după câteva luni, dureri dorsale care-i sileau iarăşi să înceteze munca. Se constata frecvent prezenţa unei cocoaşe rotunjite în spate. Nimic nu lăsa să se bănuiască la bolnavi această zdrobire a vertebrelor, niciun fel de durere în momentul tratamentului. În schimb, alţi bolnavi se plânseseră de dureri violente în şira spinării fără să fi suferit vreo fractură. Nu exista astfel niciun indiciu, nimic care să avertizeze asupra pericolului în momentul tratamentului.

În *Revista practicianului* apăru în săptămâna aceea o notiţă pe care Groix i-o aduse lui Doutreval. Şase rânduri: „Fractură prin tasarea coloanei vertebrale în timpul unui acces convulsiv determinat de curarizare...

Domnul doctor Scillerac prezentă o bolnavă tratată prin curarizare care, la a doua injecţie, a făcut o criză destul de puternică. În zilele următoare, ea a simţit un punct dureros în vertebre. Radiografia arată o decalcifiere clară a regiunii D.9. Ceea ce reprezintă probabil o predispoziţie la astfel de accidente. Totuşi, autorul insistă asupra sărăciei

simptomatologice şi consideră că metoda profesorului Doutreval nu trebuie folosită decât cu prudenţă.”

— Ce credeţi despre asta, domnule? zise Groix. Coincide supărător cu propriile noastre observaţii. Este un prim avertisment neliniştitor.

— Deloc! spuse Doutreval. Vedeţi doar că bolnava era decalcifiată, „Decalcifiere clară în regiunea D.9.” Scillerac este un idiot dacă a încercat metoda în astfel de condiţii!

— N-am făcut nicio restricţie.

— Evident! Puteam să prevăd totul? Asta nu exclude puţină prudenţă! Este sigur că date fiind contracţiile musculare, curarizarea nu convine demineralizaţilor. Nenorocirea este că nu pot fi prezent peste tot, că n-am un centru al meu, bine organizat, unde aş primi medici, unde aceştia ar putea asista la o experienţă bine pregătită... Mi-ar trebui un centru de curarizare la Angers, asta-i tot! Până atunci, îi voi scrie eu însumi lui Scillerac.

Dar s-ar fi zis că psihiatrii din toate părţile n-au aşteptat decât scurta notiţă a lui Scillerac pentru a dezlănţui ofensiva. Înainte de sfârşitul lunii în trei mari reviste medicale franceze apărură articole identice indicând aceleaşi complicaţii, făcând aceleaşi restricţii. Din mai multe părţi se semnalau abcese ale plămânului! Iar lui Doutreval începuseră deja să-i sosească scrisori de la oameni care prezentau fapte asemănătoare, sau care erau îngrijoraţi, cereau explicaţii, puneri la punct, statistici. Fractura coloanei vertebrale era accidentală sau frecventă? Unu la sută accidente se acceptă. Dar douăzeci la sută? Cifre, cifre, cereau scrisorile.

Doutreval începu istovitoarea trudă de a-i revedea pe toţi foştii bolnavi. Trebuia s-o facă. Groix era pesimist, exagera totul, ajungea la statistici alarmante. Pe durata acelei luni, Doutreval se slei într-o muncă de rob.

Groix dădea cifre. Doutreval protestă. Groix însuma patruzeci şi trei la sută fracturi ale coloanei vertebrale. Doutreval rămânea la patru la sută, refuza să ia în considerare, în toate statisticile lui, cazurile în care existaseră semne de demineralizare. Discutară o seară întreagă înainte de a trimite *Revistei practicianului* articolul lui Doutreval, pe care trebuia să-l mai revadă Regnoult.

— Cifrele astea sunt false! spunea Groix.

— Deloc! Dacă demineralizaţii nu trebuie trataţi prin curarizare, de ce să-i vâri în statistici?

— Atunci daţi măcar ambele serii. Cel puţin vor şti la ce să se aştepte.

— Dumneata eşti nebun, pe cuvântul meu! exclama Doutreval. Patruzeci şi trei la sută fracturi! Asta-i curată sinucidere!

— Astea-s cifrele.

— Cifrele sunt făcute pentru a fi interpretate. De altfel, am discutat destul. Eu sunt singurul care pot judeca în această problemă. Dă-mi notele, Groix, şi lasă-mă acum.

Doutreval îşi termină articolul. Regnoult îl stiliză. Articolul apăru săptămâna următoare în *Revista practicianului*. În ziua următoare, Groix intră în cabinetul patronului. Avea în mână revista.

— Domnule profesor, zise cu o voce oarecum emoţionată, vă cer iertare, dar va trebui să vă părăsesc.

Doutreval tresări.

— Să mă părăseşti!

— Da. Renunţ la facultate, la cariera profesorală. Am de gând să mă stabilesc medic în micul cătun în care trăiesc părinţii mei.

— Iată o hotărâre neobişnuită! zise Doutreval. Mă părăseşti! După atât de mult timp! Tocmai când mă apropii de succes, când aş putea să-ţi ofer un post de primă însemnătate în Centrul pe care cred c-am să-l deschid... Ce nu merge?

Puţin palid, Groix arătă revista.

— Nu pot să vă urmez pe terenul acesta, domnule profesor.

— Nu mai crezi în mine?

— Cred că n-ar trebui să apărăm metoda prin astfel de procedee.

Spuse asta cu voce scăzută, dar fermă. Se făcuse mai alb la faţă. Cicatricea îi apărea mai roşie. Faţa lui Doutreval deveni purpurie.

— Bine! În regulă! Adio, Groix. Nu te mai reţin. Cred că o să-ţi pară rău pentru hotărârea dumitale. Adio.

Şi Doutreval îl regreta pe Groix. Băiatul acesta voinic, blond şi jovial, cu cicatricea lui şi cu părul lui vâlvoi, îi fusese devotat, cândva îi salvase viaţa, şi cercetările lui serviseră propriului său succes. Din fericire, rămânea Regnoult. Şi de acum înainte Doutreval avea nevoie mai degrabă de calităţile de stil, de

supleţea şi strălucirea lui Regnoult, decât de virtuţile laborioase ale lui Groix. Totul era în regulă.

Nu se înşela: articolul avu mare răsunet, îi linişti pe partizanii lui Doutreval. Din nou curarizarea câştiga adepţi, îşi lărgea sfera de acţiune. Presa îi redeveni favorabilă. Cotidienele pariziene îi solicitară lui Doutreval interviuri. „Selecta”, marea companie de cinema, trimise „să se turneze” o sută de metri pe peliculă la Saint-Clément ca să-l prezinte în jurnalul de actualităţi pe profesorul Doutreval „experimentându-şi metoda care-i vindecă pe nebuni”. Doutreval ezită la început, apoi fu de acord – pentru binele cauzei, îşi spuse el. Avu loc o şedinţă nesfârşită, o după-amiază întreagă, sub lumina proiectoarelor în faţa unei cortine întinse între două coloane de mucava retezate la doi metri înălţime. Operatorii îi indicau lui Doutreval ce gesturi să facă şi până şi tonul discursului, şi voiau cu orice preţ să-l facă fotogenic, să-i ascundă infirmitatea... Radio-Paris îi ceru, de asemenea, interviuri pentru post. Doutreval rămânea foarte optimist.

Capitolul al patrulea

Fabienne rămăsese singură la Aix. Dar era obişnuită cu singurătatea. Aşa îşi petrecuse mare parte din vacanţe. Michel, Mariette nu veneau decât în august-septembrie, şi plecau la redeschiderea şcolilor. Mai fragilă, Fabienne nu putuse frecventa niciodată cu regularitate colegiul. Şi mulţi ani, din mai până în octombrie, trăise singură în vila *Graziella*, sub supravegherea îngăduitoare a doamnei Droux. Se duse aşadar să închirieze în Petit-Port o barcă uşoară şi bine fasonată, îşi cumpără câteva filme, întreprinse croaziere primejdioase până la Bourdeau şi mănăstirea Hautecombe şi redeveni mica sălbăticiune fericită care fusese la paisprezece ani.

Duminica domnul Droux, doamna Droux şi Fabienne asistau cu regularitate la slujba religioasă. Biserica, o veche capelă de munte, era foarte mică. Femeile se aşezau în stânga, bărbaţii în dreapta. Fabienne îl privea de departe pe domnul Droux. Acesta cânta cu multa convingere, foarte tare, ca toţi ceilalţi din jurul lui. În freamătul cântecului, Fabienne deosebea vocea lui:

Credo in unum Deum

Pa-atrem omnipo-otentem...

El deschidea larg gura, privea fix tabernacolul, de parcă i-ar fi vorbit, celebra gloria lui Dumnezeu cu o siguranţă, cu o sinceritate şi o atenţie naive. Întorcându-se la vilă, părea mulţumit, fericit, ca după o treabă bine îndeplinită. El şi soţia lui trăiau într-o dulce ignoranţă, departe de rău. Fabienne îşi dădea seama pentru prima oară de această candoare. Până atunci, i se păruse firească, normală. Dar în ultimul an învăţase multe despre viaţă.

În umbra bolţii înconjurate de glicină, îi asculta pe domnul Droux şi pe nevasta lui vorbind despre vecini, politică, evenimente, despre soartă, despre toate, evocând, drept concluzie de neînlăturat, cu o liniştită siguranţă, acţiunea Providenţei, dorinţele ei infailibile şi înţelepte, întotdeauna îndeplinite. Pentru ei totul era bine, moral, drept şi bun. Peste tot mâna lui Dumnezeu, peste tot răsplată pentru cei drepţi şi pedeapsă pentru cei răi, uneori cu întârziere, poate, dar pentru o scadenţă cu atât mai răsunătoare. Aşa i-a cunoscut Fabienne din copilăria sa, trăise fără vreo surpriză în atmosfera aceasta. Îi privea acum pentru prima oară cu uimire, îşi amintea de spital, de clinică, de suferinţe, de sărăcie, de morţi nemeritate şi inexplicabile, de imoralitatea fără griji şi neruşinată a celor bogaţi, de dulcele lor trai uşor, murdar şi îngăduit, totuşi, graţie banilor, fără ca Fabienne să întrezărească vreodată la capăt pedeapsa, nici măcar remuşcările, sau pur şi simplu puţină îngăduinţă pentru slăbiciunile şi păcatele celor umili, care nu făceau, totuşi, decât să-i imite de foarte departe. Toate astea existau, aşadar. Domnul Droux, doamna Droux nu aveau cunoştinţă de ele? Cum ar explica ei toate astea? Tachinându-i, vicleană, făcând pe neştiutoarea, Fabienne, sub bolta de verdeaţă, în umbra răcoroasă a înserării, spunea:

— La clinică, doamnă Droux, am văzut totuşi un menaj de divorţaţi, chiar două, care se înţelegeau foarte bine, care aveau un aer fericit. Cele două cupluri se despărţiseră şi se recăsătoriseră între ele: soţii schimbaseră pur şi simplu nevestele. Cele două cupluri se vizitau reciproc, se înţelegeau perfect, vă asigur.

— E îngrozitor! zicea doamna Droux, lăsând să-i scape un rând întreg de ochiuri la ce tricota.

— Nu-l înţeleg pe doctor, bolborosea domnul Droux, scoţând grăbit rotocoale enorme de fum din pipa lui. Să te lase acolo...

— Ah! Ştiţi! Erau şi lucruri mai rele...

Le vorbea de nevrozaţi, de morfinomani, de coabitări, de adultere, de homosexuali şi de avorturi... Doamna Droux îi cerea să tacă, iar domnul Droux, înecându-se cu fumul pipei, prefera să se ducă să ude verzele şi lăptucile, ca să nu mai audă. Aşa încât Fabienne rămânea ea însăşi puţin surprinsă de efectul pe care-l produsese. Bineînţeles, la începutul stagiului ei la Epidauria avusese ea însăşi aceeaşi impresie. Dar era mult timp de când obişnuinţa atenuase totul, de când nu mai simţea greaţa de la început. Te obişnuieşti cu monstruosul. Pentru Fabienne, grozăvenia unor astfel de fapte devenise mai mică. „Succesul” ei pe lângă cei doi Droux o lăsa perplexă. Nu sperase un asemenea rezultat.

Într-o dimineaţă, doamna Droux veni de departe s-o cheme pe Fabienne, care era tocmai la capătul fâneţei:

— Cineva pentru tine! O vizită!

Cu picioarele goale, cu furca în mână, şi cu o uriaşă pălărie de pai pe cap, Fabienne alergă şi se trezi nas în nas cu Guerran.

El se întorsese în ajun şi aflase că cei din familia Doutreval erau aici. Se grăbise să vină.

Guerran bău lapte proaspăt muls atunci de la Ginette, Poupette şi de la celelalte capre. O cuceri pe doamna Droux lăudându-i brânza bolovănoasă acoperită de o crustă de mucegai cenuşiu. Descoperi în vinul rozaliu şi aspru, pe care domnul Droux îl obţinea din via lui, un buchet de arome rare. Seara, când plecă, era prietenul casei. Doamna Droux fu uluită să vadă un ministru catadicsind să-i înghită pe nerăsuflate cireşele pietroase, ca un simplu muritor.

La *Continental*, Guerran le regăsi pe Julienne, soţia sa, şi pe Micheline, fiica. Fiul, Charles, rămăsese la Angers, pentru a „conduce” cabinetul, cum spunea el, în absenţa tatălui său. Julienne Guerran îşi petrecuse ca de obicei ziua hoinărind prin Aix, vizitând patiseriile, magazinele de bijuterii, prăvăliile evreilor unde se vând covoare şi blănuri, saloanele de ceai unde se dansează. Îşi cumpărase o cornalină mare, sângerie, montată într-un inel, comandase o carpetă de lână şi se întorsese bosumflată de câte văzuse şi dorise fără să şi le poată oferi.

Micheline, pe care o târâse după ea peste tot, se plictisise de moarte. Visase să facă plajă o după-amiază întreagă, voise să închirieze o barcă cu motor şi să facă acvaplan, dar Julienne nu acceptase. Robert Bussy, logodnicul său, nu-i scrisese de două zile. Guerran îi promise Michelinei s-o ducă a doua zi la lac. În drum, vor trece pe strada Termelor să vadă puţin capa de vulpi care o ispitise pe Julienne. Asta o înseninã întrucâtva şi pe Julienne. După cină, comandă automobilul *Continentalului* s-o ducă la cazinou. Pe Micheline, Oliver Guerran putu s-o ţină cu el, la hotel, lăsând să se creadă că-l interesează mult un guler de jder pe care-l văzuse ea la blănar.

De atunci, Guerran veni să-i vadă pe locatarii vilei *Graziella* aproape de două ori pe săptămână. Ieşea de la *Continental*, traversa oraşul, trecea de Petit-Port, ajungea la *Graziella* şi trăgea de sârma soneriei. Sunetul deja familiar al clopoţelului îi încălzea inima în mod ciudat. Uneori Fabienne nu era acolo. Vâslea pe lac, şi nu se întorcea decât seara. El o aştepta, stătea la taclale cu domnul Droux, evoca amintiri din război, de la Verdun, unde luptaseră amândoi. Şi deşi în zilele acelea n-o vedea pe Fabienne decât câteva minute, era totuşi mulţumit, avea impresia că petrecuse o după-amiază frumoasă. În fond, venea aici nu pentru a căuta compania unei fetiţe bune, care-l îngrijise bine, pe care o iubea, dar care nu era totuşi decât o puştoaică, o copilă... Părea că ceea ce-l odihnea erau calmul, liniştea, simplitatea rustică, atmosfera primitoare, sinceră, naturală din vila *Graziella*. Dar când Fabienne era cu ei, era totuşi mult mai vesel.

În acele după-amieze nu rămâneau în vilă. Se duceau până la Tresserve, urcau pe o cărăruie povârnită, peste câmpuri, şi prin pădure, până la o colină despădurită, de unde se vedea, la poalele ei, acvamarinul transparent al lacului cu bărcile lui, şi plaja aurie cu peluzele, cabanele roşu cu alb, mulţimea minusculă, pestriţă şi veselă a celor veniţi la scăldat. În depărtare, lacul se vopsea în albastru de peruzea. Văzute astfel în transparenţa aerului pur şi liniştit, malurile îndepărtate ale Bourdeau-ului, din Hautecombe, cu fâşiile înguste de verdeaţă, cu plopii subţiri, cu căsuţele cu acoperişuri teşite, aminteau splendoarea lacurilor italiene. Cei doi se aşezau pe o bancă, lângă piatra înălţată în amintirea lui Elvire. Guerran vorbea despre geniu, despre glorie, despre toate celelalte lucruri

zadarnice. Veşnica idee a inutilităţii generale îl obseda, îl făcea gânditor şi trist.

— E ciudat, spunea Fabienne. Dumneavoastră! Dumneavoastră, care aţi obţinut totul de la viaţă, care aţi triumfat, care sunteţi cunoscut, celebru, care aţi avut puterea, şi o veţi mai avea, sunteţi trist! Aveţi îndoieli! Sunteţi melancolic ca un învins! Nu vă înţeleg, domnule Guerran!

— Ei, domnişoară Fabienne, spunea Guerran, ceilalţi mai pot spera încă, pot crede, dacă n-au reuşit, că miza măcar merită lupta. Eu...

— Aţi avut multe bucurii, totuşi.

— Da. Bucuria de a lua ochii, de a stârni invidii, de a inspira ură... De fapt, când mă gândesc la micile satisfacţii neînsemnate, infime, pentru care te sleieşti, te epuizezi, îţi dai viaţa! Vedeţi, pentru cel ce nu crede în nimic, nimic nu merită osteneala unui efort. Nimic! Nici banii, nici puterea, nici gloria, nici măcar ştiinţa! În fond, pentru a face indiferent ce, trebuie să ai o credinţă, o credinţă în altceva decât în lumea asta, cred eu. Accepţi atunci zădărnicia a toate cele, pentru că speri altceva, pentru că scopul nu se află aici, pentru că ai un plan, un ţel dincolo de această viaţă... Pe mine, care n-am putut să cred, m-a urmărit întotdeauna ideea asta, acest continuu „la ce bun?”, obsesia ucigătoare a enormei zădărnicii a tot: muncă, prietenii, familie...

— Profesia dumneavoastră, totuşi...

— Da, da... Dar chiar şi munca este o deşertăciune, domnişoară Fabienne. Un alcool, un opiu... Sau ar trebui să munceşti pentru altceva decât pentru tine însuţi... Crezând...

Îi povesti despre căsătoria lui, despre cum a cunoscut-o pe Julienne într-o cafenea şi cum s-a ataşat de ea, de ce voise bătrâna lui naşă, doamna de Nouys, ca el să se însoare. Vorbea foarte des de doamna de Nouys, de afecţiunea ei, de cucernicia ei, de ordinea şi curăţenia pe care le-a adus în viaţa lui.

— Aveam două legături în acelaşi timp, povestea Guerran. Julienne şi o tânără, la Paris, căreia îi făceam curte şi care era de familie bună, crescută bine. Pe aceea aş fi dorit-o, cu ea aş fi vrut să mă căsătoresc. Dar Julienne avea un copil, pe micuţul meu Charles... I-am vorbit despre asta naşei mele, am reflectat împreună. Până la urmă, am înţeles amândoi că trebuie să mă sacrific, s-o iau de soţie pe Julienne, din cauza puştiului... Am

primit din toată inima, naşa mea contribuise mult la educaţia mea. Totuşi, e o nebunie, o prostie incalificabilă ceea ce mi-a impus ea. Încă nu pricep cum de am consimţit la aşa ceva! Dar asta e! Cu ea te îndreptai în mod firesc spre sacrificiu. Ca în vreme de război. Dacă aţi şti cât a putut să mă îmbărbăteze! Dacă mi-am făcut întreaga datorie, şi chiar ceva pe deasupra, e mulţumită ei. Puteam să şi mor! Femeia asta era nemaipomenită. Mă ducea după ea, mă ridica la înălţimea la care voia ea. După căsătoria mea, nu ne-am mai văzut, Julienne nu putea s-o sufere, o ura, nu ştiu de ce. Deşi ar fi trebuit să-i fie foarte obligată. De fapt, cred că era geloasă pe ea. Geloasă că o vedea prea sus, cred...

Pe urmă, ne-am dus traiul. Târâş-grăpiş. S-a născut şi Micheline, Julienne a continuat să mă stoarcă, să-mi ia toţi banii pe care îi câştigam, să mă ia la rost, să mă şantajeze... Viaţă conjugală, ce mai! Peste tot e aproape la fel, nu? Căsniciile bune se numără pe degetele de la o mână. Aţi văzut la Epidauria. Mi-am luat o amantă. O femeie foarte frumoasă, deloc proastă. A ţinut şase ani. Da... Am părăsit-o pentru Micheline, pentru că Micheline creştea şi soţia mea i-ar fi spus totul... Nu voiam s-o pierd pe Micheline. Soţia mea l-a avut pe Charles, mi-a furat inima băiatului. Mi-am zis: „Fata va fi a mea, Micheline va fi a mea”...

Atunci, am întrerupt legătura. Dacă mi-a părut rău? Puţin, sigur că da. Şi acelei femei de asemenea. Cred că mai mult decât mie. În felul ei, mă iubea... În felul în care iubim toţi. Ceea ce înseamnă că în mine se iubea pe ea însăşi. Charles? Nu, el nu spunea nimic. Îl cumpărasem. Da, l-am cumpărat. Un ceas de aur şi îngăduinţa de a fuma. Fusese, desigur, uşor... Ne înţeleseserăm. Şi pe urmă, femeia aceea era foarte bogată. Avea de gând să-l instaleze pe Charles, să mă ajute... Charles ştia toate astea... Asta îi inspira indulgenţă. Nu spun că ne făcuserăm mărturisiri unii altora... Dar asta se simţea.

În fond, toate iubirile omului nu ascund nimic altceva decât o nevoie de dominaţie, un egoism. Iubeşti pentru tine însuţi. Întotdeauna.

— Aproape întotdeauna, spunea Fabienne.

El tăcea o clipă, privea în depărtare apele albăstrii şi liniştite pe care îşi întindea la nesfârşit dâra de fum murdar un vas

mare, alb şi domol, un vapor cu zbaturi, în drum spre Hautecombe. Se gândi un moment. Apoi mărturisi:

— Ştiţi ce mă gândeam câteodată, domnişoară Fabienne? Îmi spuneam uneori că ar fi trebuit să mă căsătoresc cu cineva ca bătrâna mea naşă. Da, ca doamna de Nouys. Cred că aş fi avut o cu totul altă viaţă. Vedeţi, aş fi putut să realizez mult mai mult. Şi chiar să fiu credincios soţiei mele. Numai ca ea să fi fost cum era naşa mea, să mă fi îndrăgit cu o iubire care n-ar fi fost egoistă, să mă fi iubit pentru mine, cu adevărat pentru binele meu... Atunci aş fi fost în stare de orice, pentru că aş fi crezut în ceva, în cineva! De fapt, probabil că sunt un idealist nereuşit, un ratat al idealismului, care nu se va consola niciodată că e astfel.

Să crezi! Dumnezeule! Să crezi în ceva! Să fii un tip care ia puşca în mână şi se duce să-şi rişte pielea, care nu vede mai departe şi care crede în adevărul unei cauze. În realitate, n-am fost niciodată atât de fericit moralmente ca în timpul războiului. E ciudat!

V-am spus că Julienne m-a înşelat? Cel puţin o dată, sunt sigur de asta. Şi poate încă o dată, în vacanţă, la Biarritz, în timp ce eu eram la Angers, muncind pe brânci la palat, pentru ea. E drept că atunci eram vârât până-n gât în povestea aceea... Da, la Biarritz. Am primit o scrisoare anonimă... Nu m-am dus nici măcar să văd... Dar poate Micheline nici nu este a mea. Sunteţi uimită? Asta vă face să tresăriţi? Priviţi-i ochii. Nu are nici ochii mei, nici pe a Juliennei. Nici părul meu. Are o minunăţie de păr blond... În plină noapte, Julienne a venit odată la mine de la Biarritz. Pasiune bruscă... A doua zi, valea, a plecat... Tocmai timpul de care era nevoie ca să nu mai ştiu nimic. Şi Micheline s-a născut la şapte luni. Dar nu mă interesează prea tare. În fond, nu mai are importanţă...

Guerran trebui să plece la Angers pentru trei săptămâni. Aici se întâlni de două ori cu Doutreval. Au vorbit mult despre Fabienne. Doutreval era încântat. Guerran ar fi putut fi o pârghie puternică în ziua când s-ar fi prezentat ocazia să realizeze proiectul acelui Centru de curarizare. Doutreval simţea din ce în ce mai mult nevoia înfiinţării acestuia. Metoda lui se dovedea mult mai delicată decât crezuse, cerea multă prudenţă, supravegherea prealabilă a bolnavilor... Era necesar cu orice preţ un Centru, unde psihiatrii ar fi venit să asiste la lucrările lui

şi să deprindă în definitiv ştiinţa şi îndemânarea lui. Dar lui Doutreval îi lipseau localul şi fondurile. Ce era mai important. Şi în timpul ăsta, un farsor precum Gaffiaux, preşedintele Societăţii meşteşugăreşti de ajutor reciproc, punea să se construiască o clinică fastuoasă care nu avea să servească la nimic altceva decât la ruinarea tuturor chirurgilor din ţinut.

„Dacă aş avea măcar un sfert din cât a costat palatul ăsta!" se gândea Doutreval.

Pentru că vorbise cu Guerran despre Fabienne, îşi aminti din nou de fiica lui. Îşi reproşă că a neglijat-o întrucâtva şi se duse pentru câteva zile la Aix.

O găsi pe Fabienne singură, neliniştită, melancolică, tristă fără motiv. Era nervoasă, se agăţa de el, îi cerea să rămână cu ea la Aix până la sfârşitul sezonului, îi propuse o călătorie la lacurile italiene, la Como şi la Garda, pe care le văzuse odată, în copilărie. Trebui s-o certe, s-o repeadă puţin, să-i vorbească de munca şi de grijile lui... Citise prea multe romane, îl devorase pe Stendhal. Îi sucise minţile „Mănăstirea din Parma", cu prezentarea dezinvoltă, amorală şi magnifică a existenţei italiene.

— Să ne întoarcem atunci la Angers, îi spuse. Ia-mă cu tine, lasă-mă să lucrez alături de tine.

— Nu încă, zise Doutreval. Nimic nu e pus la punct. Peste şase luni.

În şase luni avea să învingă obstacolul neprevăzut ce-i stătea în cale. Deocamdată i-ar fi fost de nesuportat s-o facă pe Fabienne să asiste la greutăţile, la eşecurile lui.

Se întoarse singur la Angers, îşi reluă cercetările împreună cu Regnoult. În criticile ce i se făcuseră exista o parte de adevăr de netăgăduit: fracturile coloanei vertebrale erau mult prea frecvente. Simplă chestiune de punere la punct, dar destul de dificilă. Mai întâi, era indispensabil controlul foarte riguros al bolnavilor înainte de tratament şi Doutreval îl neglijase prea mult. Bătrânii, anemicii, demineralizaţii sau, dimpotrivă, bolnavii cu musculatură prea puternică nu puteau fi trataţi fără riscul unor fracturi. Chiar ceilalţi, în cursul tratamentului, trebuiau supravegheaţi încontinuu cu ajutorul razelor X, care ar arăta şi cea mai neînsemnată slăbire a vertebrelor. Pe de altă parte, Doutreval se ocupa de varierea dozelor, de căutarea minimului posibil pentru fiecare caz. Dar era foarte greu de fixat acest

„prag”. Un bolnav rămânea insensibil la zece centimetri cubi. La un altul, un centimetru cub declanşa dintr-odată o criză îngrozitoare. La rândul lui, Regnoult căuta alte convulsivante, încerca cu triazol, azoman, se străduia să amortizeze spasmele musculare cu veronal, gardenal, propunea fortificarea sistemului osos al bolnavului, înaintea experienţei, cu doze uriaşe de fosfat de calciu iradiat. În momentul de faţă făcea din nou experimente. Înainte de a declanşa criza, injecta în coloana vertebrală a nebunului o doză de anestezie care paraliza muşchii pentru câteva ore şi îi împiedica să se contracte. Nu putea încă să se pronunţe asupra nici uneia din aceste încercări.

În ansamblu, Doutreval îşi mărturisea uneori că mersese prea repede. Se lăsase mânat de orgoliu. Se declarase prea devreme victorios. Succesul era mult mai puţin total şi definitiv decât crezuse. Mulţi bolnavi nu puteau fi trataţi fără pericol. Pentru ceilalţi, metoda trebuia să fie încă îndelung îmbunătăţită, fără vreun rezultat sigur sau definitiv. Doutreval se afla încă în plin triumf, corul laudelor şi entuziasmul erau încă unanime. Dar pentru el, viermele se găsea în fruct. Când nimeni nu se îndoia, Doutreval începuse deja să şovăie. Încerca să se consoleze. La urma urmelor, să ajungă el să vindece douăzeci la sută din schizofrenici şi ar fi foarte bine; în medicină nu există absolutul. Nu se putea cere mai mult. Dar asta nu-l satisfăcea. Nu mai era ceea ce visase.

Guerran se întoarse la trei zile după plecarea lui Doutreval. Revenea singur la Aix. Era septembrie târziu. Julienne şi Micheline rămăseseră la Angers, pentru ca Micheline să se poată întoarce la colegiu în octombrie. Era mult în întârziere, în anul următor nu putea să-şi dea decât bacalaureatul.

Până acum Guerran frecventase în Aix mai ales Cazinoul şi împrejurimile lui vesele, luxoase şi moderne. Fabienne îl făcuse să cunoască Tresserve prin pantele line, prin potecile şi drumurile căţărătoare. Ea ajunsese astfel să-i arate adevăratul Aix. Dimineaţa îl ducea la piaţă. Cu capul descoperit, cu braţele goale, în pantaloni de flanelă şi cămaşă, el rătăcea anonim, prin halele cu brânzeturi, gustând din laptele prins, desfătându-se cu probele pe care negustoresele le extrăgeau pentru el cu sonda din brânzeturile de Tomme, cu crustă cenuşie şi miez alb.

Totul îi părea minunat, savuros, preţios, de negăsit altundeva. Păsări, ouă, brânzeturi, fructe. Guerran zărea un ciorchine de

strugure în culcuşul lui de frunze de viţă, două pere coapte, frumoase, pe aşternutul lor de fân uscat, o bucată mică de unt şiroind încă de apă proaspătă, sculptată cu răbdare cu vârful cuţitului, în linii încrucişate sau înlănţuite. Poftea la toate, se desprindea din când în când de Fabienne, îşi scotea portmoneul, îşi risipea mărunţişul, se încărca cu tarhon, cu fragi de pădure, cicoare sălbatică, cu un buchet de ciclame, cu un coşuleţ cu dude, cu nişte brânză de vaci, cu un cub de miere prins încă, precum o lumină lichidă, în celulele de ceară hexagonale şi regulate. Se încărca cu lucruri proaspete, parfumate, rustice, de pădure, care nu se mai văd la oraş. Pe urmă Fabienne se lua cu mâinile de păr că nu se tocmise.

Adesea, la întoarcerea din expediţie, trata cu dispreţ *Continentalul*, peştele scump care se servea aici, păstrăvul cu sos meunière şi cupele Melba. Primea invitaţia doamnei Droux, lua prânzul cu locatarii vilei, o salată cu ouă tari, o farfurie de ciuperci iuţite cu un vârf de haşmă, o strachină de brânză albă combinată cu tarhon şi o salatieră de piersici.

După-amiaza se duceau la lac. Vâsleau amândoi, traversau întregul Bourget, până la poalele Dintelui Pisicii. Aici, la poalele muntelui, se opreau pe prundiş, de-a lungul unui grohotiş. Rămâneau mult timp aici, în barcă, singuri, lăsându-se legănaţi de apă, vorbind. Guerran evoca din nou pentru Fabienne amintiri legate de naşa lui, doamna de Nouys, o descria, vorbea despre obiceiurile, cuvintele ei, despre felul în care mergea, se îmbrăca, trăia, despre binele pe care i-l făcuse. În momentele acelea şi în acel cadru, îi era ciudat de plăcut să-şi aducă aminte. Apoi, dintr-odată, cu un gest larg, alunga trecutul cu o ridicare din umeri, spunea:

— Haideţi, domnişoară Fabienne! Să mergem să culegem mure. E mai bine!

În ultima zi, în mijlocul lacului Bourget, îi prinse o furtună. A doua zi Guerran trebuia să se întoarcă la Paris. Era îngândurat şi nu vorbea. Când barca ajunse în larg, se stârni dintr-odată un vânt dinspre sud-vest, trimise o pală bruscă, grea şi caldă. În trei minute întreaga privelişte se schimbă. Cu o repeziciune surprinzătoare, o avalanşă de nori negri invadă cerul. Lumina zilei deveni de un galben murdar, cenuşie, sumbră. Barca făcuse în grabă cale întoarsă, fugea servindu-se de vâsle spre nord, lua adesea în spate câte un val care o îngreuna. Întregul lac nu mai

era decât o tălăzuire furtunoasă, o învălmăşeală de nori negri ca funinginea în care nu se mai distingea nimic. Pentru a se orienta, nu mai aveau decât vântul care bătea cu putere dinspre sud-vest spre plajă şi-i ajuta pe cei doi vâslaşi, nu fără să-i şi ameninţe. Când barca, pe jumătate scufundată, pătrunse în apele liniştite din Petit-Port, Guerran îşi şterse fruntea şi respiră. Se temuse pentru Fabienne. Săriră pe pământ, se priviră şi-şi zâmbiră, în mijlocul vijeliei.

Guerran voi s-o însoţească pe Fabienne până la vilă, pe bulevardul ce se întindea de-a lungul lacului. Norii se rupseră, o trombă de apă împroşcă în jerbe dese asfaltul, frunzişul stufos al platanilor, lacul cenuşiu şi agitat. Mergeau pe sub frunzişul des din care cădeau picături mari, grele şi reci. Fabienne, cu capul descoperit, dârdâia în bluza ei subţire, udă leoarcă. Guerran avea un impermeabil, o pelerină mare de mătase impregnată, pe care i-l dădu, i-l aruncă pe cap şi pe umeri, ca pe o imensă cuvertură. Dedesubt, ea se simţea bine, apărată de ploaie şi de vânt. Dar acum începea Guerran să şiroiască de apă, numai în cămaşă, cu braţele goale şi capul descoperit. Fabienne îi făcu loc la adăpostul impermeabilului, îl sili să accepte o pulpană mare, ca să se adăpostească cât mai bine. Merseră astfel împreună, ţinându-se de braţ, călcând cu pas iute, feriţi de apă sub pelerină, în vreme ce ploaia bătea deasupra capetelor lor, biciuia lacul răscolit de valuri uriaşe şi acoperit de rotocoale mari de pâclă, ce treceau ca nişte fantome. La început, Guerran glumi, râse, cântă cântece soldăţeşti, marşuri ce le ritmau paşii. Pe urmă tăcu, nu mai cântă, nu mai spuse nimic, pe măsură ce înaintau şi se apropiau de vila *Graziella*. Nici Fabienne nu mai spunea nimic. Cu inima strânsă, Guerran se gândea la plecare, la tot ce avea să se sfârşească în câteva minute, la toate acele lucruri nepreţuite, la orele încântătoare petrecute pe malul frumosului lac, la această ciudată etapă a vieţii lui care în curând nu va mai fi decât o frumoasă amintire, adumbrită de nu se ştie ce melancolie inexplicabilă. Se gândea la cum se va despărţi de Fabienne la intrarea în vilă, desigur sub catalpa cu frunze late. Se simţea apăsat parcă de o nelămurită dorinţă de a plânge.

Ploaia încetase. Dădu la o parte impermeabilul, merse alături de Fabienne. Ajunseră la Sierroz. Trecură podul, o luară la dreapta, merseră de-a lungul taluzului scund, pe o cărăruie

îngustă care le plăcea mult, printre stufărişul şi trestiile foarte înalte. Dintr-odată, Guerran se opri. Uimită, Fabienne se opri şi ea, îl privi.

— Domnişoară Fabienne, zise Guerran îngroşându-şi vocea, aici ne vom despărţi...

Fabienne nu zise nimic. El continuă:

— S-a terminat... N-am să vă mai văd. Aţi fost pentru mine o prietenă, o tovarăşă... Nu pot să vă spun cât bine mi-aţi făcut, ce zile frumoase am petrecut, ce amintire îmi lăsaţi... Vă mulţumesc...

— Şi eu... bolborosi Fabienne. Şi eu... m-am bucurat mult să vă regăsesc aici, domnule Guerran.

— Da, da, ştiu... Dar sunteţi tânără, domnişoară Fabienne, sunteţi însăşi tinereţea. Toate astea nu vor avea prea mare preţ pentru dumneavoastră... O vacanţă frumoasă, asta-i tot... Pentru mine a fost altceva... Altceva...

O clipă tăcu. Fabienne, tăcută şi ea, aştepta. El reluă:

— V-am vorbit adesea despre naşa mea, domnişoară Fabienne. V-am împărtăşit gândurile mele, părerile mele de rău, cum am simţit întotdeauna, amintindu-mi de ea, că mi-am ratat viaţa, că am pierdut prilejul de a fi fericit. Acum, părăsind muntele, lacul acesta, voi pleca cu impresia că am trecut pentru a doua oară, încă o dată, pe lângă fericire, fără a o fi putut atinge, că mi-am ratat pentru a doua oară viaţa. Înţelegeţi-mă, vă spun toate astea pur şi simplu ca să nu existe nicio confuzie, pentru că ne separă o prăpastie, pentru că dumneavoastră sunteţi tânără, iar eu bătrân. Pot aşadar să vă vorbesc astfel, să evoc în faţa dumneavoastră visurile mele, ce ar fi putut fi dacă am fi avut aceeaşi vârstă. Dacă, printr-un capriciu al destinului nostru, ne-am fi putut întâlni aici acum douăzeci de ani... Mă înţelegeţi, nu-i aşa? Nu vă rănesc? Nu vă şochează ce vă spun?

— Nu... murmură Fabienne, cu glas abia auzit.

— O părere de rău... Asta-i tot... un regret de bărbat ce îmbătrâneşte, care vede trecând prin faţa lui tinereţea, o frumoasă tinereţe plină de promisiuni, şi care-şi spune cu puţină tristeţe, amintindu-şi trecutul: „Cel ce-o va avea ca tovarăşă va ajunge departe, va fi puternic şi fericit...” Asta-i tot... Şi am ţinut să v-o spun, pentru că mi-ar fi fost dureros, plecând, să nu vă mulţumesc pentru binele pe care mi l-aţi făcut.

— Binele?

— Da. Nu mai crezi în nimic, lumea ţi s-a arătat ca un haos al întâmplării, n-ai întâlnit în calea ta decât egoism, egoismul ambiţiei, al banilor, egoismul familiei, egoismul iubirii... Crezi că totul e neant şi, dintr-odată, întâlneşti în drumul tău pe cineva, un chip omenesc, o sinceritate, spiritul de dreptate, un devotament care repune totul în discuţie, care reînvie taina, care pune din nou problema, întreaga problemă a destinului nostru. Pentru mine acest chip a fost al dumneavoastră. Mi-aţi redat speranţa. Trebuie să mă iertaţi dacă sunt aşa cum sunt. Dacă v-aş fi cunoscut mai devreme, dacă existenţele noastre ar fi mers alături, în loc să se încrucişeze, aş fi fost prin dumneavoastră un alt om. Îl invidiez pe cel pe care îl veţi alege. Pentru că sunteţi o femeie, o adevărată femeie. Într-o zi veţi face fericit un bărbat, îi veţi făuri un frumos destin. Puteţi avea încredere în dumneavoastră. De-acum înainte, când o să încep să mă mai îndoiesc de oameni, am să vă caut amintirea...

O porni din nou, cu fruntea plecată, printre trestii. Ploaia începuse iar, îi uda capul descoperit, fără ca el s-o simtă. Mergea şi Fabienne, cu capul plecat, cu ochii în pământ, îngândurată.

— Haidem, spuse el, încă zece paşi... încă cinci paşi... Am ajuns... S-a isprăvit... Adio, domnişoară Fabienne... Mulţumesc... Fiţi fericită... O meritaţi... Vă veţi aduce aminte de bătrânul dumneavoastră prieten, Guerran? Eu... eu... nu vă voi uita... Cea mai frumoasă amintire din viaţa mea... Imaginea a ceea ce ar fi trebuit să fie destinul meu... Să mergem! E timpul. O strângere de mână, domnişoară Fabienne...

O privi drept în faţă, îi surâse, deşi era puţin palid. Fabienne nu-i dădu mâna. Îl luă din nou de braţ... Şopti:

— Încă o sută de metri... Până la cotitură.

El glumi, eroic:

— Fie! Să prelungim chinul!...

Apucă din nou o pulpană a impermeabilului. Merseră alături, încă o sută de metri, până la locul unde cărarea, părăsind taluzul, se pierdea în pajişte. Guerran se opri:

— Domnişoară Fabienne, termenul de graţie a expirat.

Vocea îi tremura, în ochii căprui purta o suferinţă, o nelinişte, dar îi surâdea în continuare, curajos până la capăt. Îi întinse mâinile mari, deschise, două mâini prietenoase şi calde... Ea şi le puse pe ale ei deasupra lor, rămase o clipă nemişcată,

privindu-l cu un aer straniu. Îl atrase încetişor spre ea, îşi puse capul pe umărul lui Guerran, tulburat şi uluit...

PARTEA A DOUA

Capitolul întâi

În plin centrul oraşului, casa doctorului Gaspard Becquerel, deputat de Nord, consilier municipal şi medic primar, oferă o faţadă impunătoare. Michel sună. O servitoare îl introduce într-un salon foarte modern, în care fotoliile de acaju roşu şi de mătase ţesută cu fir, culoarea frunzei veştede, fac cu rozul viu al uşilor şi al lemnăriei o disonanţă de prost gust. Doamna Gaspard Becquerel în persoană, sosind în minutul următor, pune capăt inventarului lui Michel. O femeie scundă, rotofeie, grasă, cu mâinile scurte şi butucănoase.

— O fostă bucătăreasă, îi spusese Seteuil lui Michel. O prostie a lui Becquerel.

Se simte de la primele cuvinte ale doamnei Becquerel:

— A, dumneata eşti înlocuitorul? Bun, bun. Ei bine, dacă ai putea începe de mâine, ar fi o treabă bună. Gaspard a plecat în dimineaţa asta la Paris. Trebuie să fie la Cameră... şi aici e de lucru! Curată nebunie! Atunci, pe mâine dimineaţă. Sau poate chiar din după-amiaza asta?

— Abia am sosit de la Paris cu soţia mea, explică Michel... Trebuie să-mi instalez cabinetul, să-i vizitez pe confraţi...

— Atunci, pe mâine dimineaţă. Vino, mai spuse ea, luând-o înaintea lui pe coridor. O să-ţi arăt biroul soţului meu. Aceasta-i cheia dulapului cu cărţi...

O muzică infernală o întrerupe. Un băieţel de zece ani trece în galop, suflând într-o trompetă de lemn, îl împinge pe Michel, o face pe doamna Becquerel să se lipească de perete.

— Riri! Riri!

Ea încearcă să-i ardă o palmă, dar băiatul e deja departe. Îşi continuă marşul triumfal în fuga mare, spre adâncul culoarului.

— Ăsta-i biroul, zice doamna Becquerel. Clienţii sunt alături. Mulţi muncitori... Domnul Becquerel, adăugă, ca şi cum i-ar fi vorbit unui servitor, este foarte popular. Păi? deputat... Şi consilier municipal... Ştii, nu-i nevoie să pierzi prea mult timp cu ei. Tot ce cer e reţeta şi patruzeci de centime, dacă-i vorba de un accident de muncă... Şi mai ales, pentru vizite, pune-i să plătească pe loc. Te previn! Îi cunosc eu, că doar eu ţin conturile aici.

— Şi dacă nu au bani?

— Nu le dai reţeta. De altfel, e simplu, nu le dai reţeta decât după ce ai primit cei cincisprezece franci. Înţelegi? A, şi încă un lucru: pentru asiguraţii sociali, în cazul accidentelor de muncă, reţete lungi... De la şaizeci la optzeci de franci... Şi chiar o sută, o sută douăzeci.

— De ce?

— Ei, na! pentru că se înţeleg cu un anume farmacist, pe care îl cunosc ei... Asta-i! Atunci, pe mâine, de acord, domnule Morouval?

— Doutreval.

— Aşa e, Doutreval... Pe mâine...

În tramvaiul care-l duce înapoi spre periferia marelui oraş industrial, Michel începe să se întrebe dacă n-ar fi fost mai bine să refuze înlocuirea.

Tramvaiul îl lasă la capăt. Periferie pe jumătate construită, cu păşuni şi ferme încă, ici-colo, cu vechi locuinţe de ţară ascunse în fundul unui parc. Casa bătrânului doctor Richebourg, mort de trei luni, al cărui cabinet Michel va încerca să-l repună pe picioare, este situată destul de ciudat la capătul unei poteci de pământ şi de pietriş, mărginită de sălcii cu ramurile tăiate. Este o clădire mare, plată, cu încăperile înşiruindu-se una după alta: bucătărie, sufragerie, salon, birou, luminate din două părţi de ferestre care dau la răsărit spre potecă, la apus spre o fostă grădină de zarzavat necultivată, închisă de un gard de păducel. Prin ferestrele camerelor se zăreşte în depărtare, într-o parte, oraşul cu mii de coşuri vărsându-şi volutele lor negre, în cealaltă, unduirile blânde ale câmpurilor, până la frontiera belgiană foarte apropiată şi, mai departe, câmpia belgiană jalonată de căsuţe de cărămidă roz aprins. Casa, grădina, izolate astfel şi dominând ţinutul, nu sunt lipsite de un farmec solitar oarecum sălbatic. Dar îl va aprecia oare şi clientela?

— Locul nu e tocmai rău, a zis Seteuil. Sunt mulţi muncitori care merg să lucreze în oraş... Mai sunt distileria Lavaisne, moara mecanică Hesdelot, filatura Lausefeld... Astea îţi vor da o primă bază de muncă. Poţi să te descurci.

Michel ajunge acasă pe mica potecă mărginită de sălcii. În bucătărie, Evelyne acoperă cu hârtie curată rafturile dulapurilor. Îl sărută, îi priveşte chipul să vadă dacă e mulţumit. El râde, pare vesel, ea se liniştеşte. Se duce şi el să-şi rânduiască cele

câteva cărţi pe rafturile de brad lăcuite pe care şi le-a pus în biroul lui, în aşteptarea bibliotecii din nodozităţi de ulm, cum a văzut două, senioriale şi ticsite de ediţii rare în cabinetul amicului Seteuil.

După-amiază, Michel îşi începe vizitele de curtoazie la confraţii din ţinut. Mai întâi la Rosselet, decanul medicilor din regiune, un om foarte bătrân, demn şi sever, care continuă să profeseze în ciuda celor şaptezeci şi trei de ani ai săi, şi pe care-l vezi umblând pe jos, sprijinindu-se în bastonul lui gros – din dragoste pentru meserie, pretinde, dar de fapt pentru că trebuie încă să-şi câştige existenţa. Primire cordială şi încurajatoare care, venind de la un bătrân copleşit de griji, te mişcă.

Doctorul Templemars este mai puţin călduros. Cam vegetează. Şi oricât de cumsecade ai fi, nu poate să nu te preocupe apariţia unui nou concurent, când se trăieşte atât de greu! Cu toate astea, face un efort pentru a fi amabil. Dar pesimismul îi reapare fără să vrea:

— N-o să vă meargă bine, spune. Noi înşine abia ne descurcăm. Spitalul şi dispensarele iau totul. Chiar şi cei bogaţi se tratează gratuit. Şi mai sunt şi tămăduitorii, Breuil, „vraciul”, care strânge o mie de franci pe zi hipnotizând oamenii, Maufray, negustorul de plante medicinale care fabrică ceaiuri contra urinatului în pat, reumatismului, bolilor femeieşti şi bolilor sângelui... Pe urmă, Massouart, farmacistul din strada Foch, care a devenit radiestezist, îi tratează pe oameni plimbându-le un pendul pe deasupra pântecelui şi le vinde nu ştiu ce droguri radioactive... La dracu’, nu concurenţa ne lipseşte! De altfel, veţi vedea. Veţi vedea!

Pe farmaciştii Vansteger şi Massouart, Michel îi vede în trecere. Credincios recomandării pe care i-o făcuse Domberlé, ţine să le dea pe dată câteva mici lămuriri asupra redactării reţetelor lui. I se destăinuie lui Vansteger în maniera exactă pe care i-o indicase maestrul său Domberlé.

— Obişnuiesc să-mi menajez bolnavii, şi să-i droghez cât mai puţin posibil. Reţetele mele vă vor surprinde poate prin dozajele reduse, prin cantităţile pe care le veţi găsi exagerat de mici... Vă rog să nu vă miraţi, să-mi executaţi prescripţiile fără să fiţi surprins... De fapt, nu veţi avea decât de câştigat din asta,

pentru că veţi furniza la un preţ identic cu mult mai puţin din produsele dumneavoastră. De acord?

— Cu totul de acord, spune Vansteger, care pare un tip inteligent. De altfel, între noi fie zis, nu-mi plac cei care recomandă cu toptanul... Vreau să-mi câştig existenţa, dar nu ţin deloc să-i intoxic pe oameni.

Massouart, farmacistul radiestezist, îi face lui Michel impresia unui ins cumsecade, entuziasmat din nefericire de poveştile lui cu pendule şi „vrăjitorie”... De altfel, foarte sincer, încearcă să deschidă o discuţie despre unde şi baghete cu Michel, care se eschivează...

A doua zi dimineaţă, ajunge la doctorul Becquerel la ora opt. Doamna Becquerel îi dă cheile de la garaj şi de la maşină şi o listă cu clienţi de văzut urgent. Michel scoale Citroën-ul democratic al doctorului deputat şi porneşte la drum.

Prima bolnavă, o fată de şaptesprezece ani, muncitoare la filatura Lausefeld, şi-a provocat un avort. Mamă-sa îi este complice, de vreme ce insistă pentru o operaţie imediată. Spital.

O entorsă. O bronşită. O hernie strangulată... Mulţimi de oameni nefericiţi, în fundul unor cocioabe urât mirositoare, în curţi întortocheate, în inima marelui oraş. Paturi dubioase, cămăşi găurite şi murdare, picioare jegoase, cărnuri suspecte, de care te apropii ţinându-ţi respiraţia. Şi pentru a isprăvi, spital, spital, spital pentru toţi. Nici bani, nici timp, nici loc, bieţii oameni n-au nimic care să le permită să îngrijească un bolnav măcar douăzeci şi patru de ore. Ciudată medicină. Când începi, nu vezi meseria sub lumina asta.

La intrarea în curţi, când soreşte Michel, o mulţime de capete apar la uşi, mutre dubioase, cu şepci stâlciate. Este repede înconjurat:

— Cine-i individul?

— Ce dracu’ vrea?

— Îl înlocuiesc pe doctorul Becquerel, anunţă Michel.

— Ah, bine, bine!

Se îndepărtează cu toţii, îl lasă să pătrundă în fundătură.

În fundul uneia din aceste curţi ale miracolelor îl duc în faţa unui tip beat criţă, mort de beat, zăcând în propria lui vomă. Familia cere un bilet de internare. Michel refuză. Vecinii dau buzna. Curând Michel este înconjurat de o mulţime ostilă care cere certificatul de spitalizare. Tonul vocilor creşte. În priviri

apar ameninţări făţişe. Cincizeci de oameni comentează şi se aţâţă reciproc. Bărbaţi care-şi vâră pumnul sub nasul lui Michel. Doamna Becquerel n-a dat indicaţii pentru o astfel de situaţie. Michel cedează, semnează biletul pentru spital. Cercul se desface, îl lasă să treacă.

Se gândeşte prea târziu să telefoneze la spital.

— Ambulanţa a şi plecat, doctore, îi răspunde un funcţionar când a obţinut legătura. Dar nu-i nimic. Mulţumim, totuşi. Am înţeles...

— Ce-o să faceţi?

— A! Fiţi liniştit O să-l lase pe beţivan într-un şanţ, undeva în afara oraşului. Ne-am obişnuit.

După-amiaza, la Becquerel, Michel primeşte clientela. Un muncitor necalificat care se plânge de o „încheietură a mâinii frântă”, un altul care suferă de o „vertebră scrântită”. Printre pacienţi, mai mulţi bolnavi atinşi de leziuni invizibile şi necontrolabile. Le trebuie o reţetă lungă, o grămadă de lucruri, unguente, vată, centuri. Pe urmă se vor duce să caute un farmacist fără scrupule, bine cunoscut şi boicotat în toată regiunea, care le va da douăzeci de franci în locul drogurilor şi va obţine optzeci de franci din partea companiei de asigurări. Consultaţia odată terminată, rămân cu mâna întinsă, mirându-se că nu-şi primesc piesa de patruzeci de centime. Bacşişul ăsta e unul din trucurile lui Becquerel, pentru a se scurge spre el toate „accidentele de muncă”, întreaga clientelă a companiilor de asigurare care-i înlesneşte traiul.

Urmează o tânără din popor, pe care o însoţeşte maică-sa. După un examen rapid, Michel îi anunţă:

— După toate probabilităţile, domnişoară, aţi contractat un sifilis...

Şi imediat un strigăt al mamei îl identifică pe vinovat:

— Ăsta-i Albert!

Ele se ceartă într-o limbă străină, nu mai isprăvesc, trebuie să le dea cu binişorul afară.

Alţi bolnavi, alţi răniţi, bărbaţi, femei, o întreagă omenire sărmană al cărei miros de sudoare umple în cele din urmă biroul prea încălzit şi lipsit de aer. La sfârşit, o tânără cu înfăţişare îndrăzneaţă, care vrea să ştie dacă este însărcinată. Este.

— În regulă, spune. O să mă scăpaţi?

— Ce spuneţi?

— Mi s-a dat adresa doctorului Becquerel...
— Nu sunt doctorul Becquerel... Îi ţin locul o lună.
— La naiba! O să fie prea târziu. Ce ghinion!
— De altfel, nici el mai mult decât mine...
— Atunci, răspunsul e nu?
— Categoric!
— La naiba! zice ea din nou.
Reflectează o secundă.
— Şi dacă o fac eu însămi, sau cu cineva, şi am o hemoragie, pot să vă chem?
— Trebuie să-i îngrijesc pe cei care mă cheamă.
— Fără să mă denunţaţi?
— Nu sunt poliţist! spune Michel, jignit. Pot să gândesc ce vreau despre dumneata, dar va trebui să păstrez secretul.
— Aşa da, zise ea. E bine...
Pleacă. După ea, nimeni. Michel îi duce suma încasată doamnei Becquerel, care numărase de altfel apelurile soneriei şi controlase în mod făţiş. Evită sfoara întinsă cu viclenie în vestibul de către tânărul Riri Becquerel, în speranţa de a-l vedea pe faimosul înlocuitor încasând o frumoasă căzătură, şi sare într-un tramvai pentru a se întoarce acasă. Pentru că la ora şase seara încep şi consultaţiile lui. O zăreşte de foarte departe, în pragul grădinii, pe Evelyne aşteptându-l. Ridică mâna, îi arată trei degete, face semne bucuroasă:
— Trei clienţi! Trei clienţi!
Trei clienţi acasă, trei clienţi ai lui, care-l aşteaptă pe el. Simte cum i se încălzeşte inima.
De altfel, în seara asta îi vine şi un al patrulea client. După toţi ceilalţi, un tânăr agitat pătrunde în cabinetul lui Michel. Îi aruncă cu furie:
— Domnule, aţi spus că am sifilis!
— Eu?
— Da! „Frecventez” o tânără care a venit să vă vadă în după-amiaza asta. Domnişoara Posnowiec, o polonează... Şi m-a ocă...
Michel are o revelaţie.
— Dumneata eşti Albert?
— Da.
— Ei bine, prietene, am vorbit poate de sifilis, dar cu siguranţa n-am spus de unde provine. De altfel, în cazul ăsta, n-ar fi rău, poate, să te examinez şi pe dumneata. Ar fi prudent...

În cele din urmă, asta înseamnă un client în plus.

În zilele următoare, vizitatori numeroşi. Mai întâi, Lequesnoy, chirurgul din oraşul vecin. Vorbesc puţin. Apoi, profitând de o tăcere:

— Apropo, spune Lequesnoy, cum o să ne înţelegem? De obicei, confraţilor care mi-i trimit pe bolnavii lor le fac o remiză de cincizeci la sută pentru toate operaţiile. Vă voi trata la fel. Am, bineînţeles, câţiva concurenţi neobişnuiţi care practică „martingala” [11], dar asta-l expune prea mult pe medic tentaţiei.

— Ce martingală?

— De exemplu, la prima operaţie vă dau douăzeci la sută din onorariile mele, patruzeci la sută la a doua, şaizeci la sută la a treia, optzeci la sută la a patra şi totul la a cincea. Pe urmă reîncepem seria, pornind de la douăzeci la sută. Este mai stimulator pentru un tânăr... Îi place să ajungă mai repede la sută la sută, încearcă să aibă pentru ocazia asta o operaţie serioasă care aduce mult. Eu nu practic sistemul. Dar ne putem înţelege să vă ofer un automobil pe credit. Voi plăti poliţele în fiecare lună. Dar îmi veţi trimite toate ulcerele şi toate picioarele rupte. Vă gândiţi, alegeţi...

— S-a făcut, spuse Michel, o să mă gândesc... O să aleg...

Seara îi vorbeşte despre asta lui Seteuil.

— Cere cincizeci la sută, spune Seteuil. Aşa lucrez şi eu cu el. Mai e şi Roy, care operează bine, dar el e prea zgârcit. Tipul nu visează de la un timp decât cum să facă să nu-şi mai împartă onorariile... „Dihotomia” [12], spunea el, „este o incorectitudine”. Asta n-a durat prea mult. A fost cât pe ce să-şi arunce clinica la pământ, idiotul! A fost silit să dea înapoi. Lucrează cu Lequesnoy, bătrâne. Mie îmi aduce o sumă frumuşică în fiecare lună.

Pe Roy, Michel îl întâlneşte două zile mai târziu când chirurgul trecea din întâmplare cu maşina prin apropierea casei lui. O întâmplare pe care Roy a căutat-o, poate, întrucâtva. Roy e simpatic. Un tip mare, bărbos, brunet, bronzat, cu profil arab. Îi explică, puţin jenat, că nu-i place „dihotomia”, împărţirea

---

[11] Procedeu de a ponta la jocurile de noroc, constând în dublarea mizei după o lovitură pierdută.

[12] Termen specific folosit pentru a desemna împărţirea onorariilor între chirurg şi medicul care a recomandat bolnavului operaţia (n.a).

onorariilor, sistem prea puţin cinstit în fond, câtă vreme partea medicului depăşeşte o proporţie rezonabilă, dar că este obligat s-o practice şi el ca toţi ceilalţi.

— De altfel, îi spune, înţeleg că, atunci când recomandaţi o operaţie, pregătiţi bolnavul, îl lămuriţi pe chirurg, asistaţi la intervenţie, aveţi dreptul de a fi plătit. Vă propun, deci, pentru început, o cifră decentă: douăzeci şi cinci la sută din onorariile mele. E de la sine înţeles că nota mea adresată bolnavului va purta menţiunea: „onorariile doctorului Roy şi ale doctorului Doutreval”. Aşa clientul va şti la ce să se aştepte. N-o să-i ascundem că şi truda dumneavoastră este plătită. Şi pentru viitor vom putea căuta un sistem mai satisfăcător. Nu vă ascund că problema aceasta a onorariilor împărţite mă obsedează. Ce părere aveţi de combinaţia mea?

Michel o găseşte echitabilă. Dar după aceea, Roy începe să vorbească despre chirurgie şi de anumite obiceiuri ale lui în domeniul intervenţiei, care-i inspiră lui Michel oarecare neîncredere.

În aceeaşi seară, Michel este chemat de urgenţă în oraş, într-o cameră mobilată la etajul al doilea al unui cabaret. Îşi regăseşte aici clienta de săptămâna trecută, micuţa care-i ceruse să-i provoace avortul. A încercat singură şi a reuşit foarte bine, cu excepţia faptului că sângerează cam mult. Furios şi dezgustat, Michel îi acordă îngrijirile necesare. Ea se va descurca perfect.

Clientela nu se formează repede. Degeaba a încercat Evelyne să cheltuiască cât mai puţin, mica rezervă a tânărului menaj se isprăveşte. La sfârşitul lunii, Becquerel se întoarce; odată cu sfârşitul perioadei de înlocuire dispare şi o importantă resursă. Şi Michel nu este decât un începător, un simplu medic de cartier, oamenii nu au încredere în el, nu apelează la el decât dacă Becquerel, Rosselet, Templemars nu sunt liberi. Sau când este vorba de o urgenţă, când nu este timp să alergi în altă parte: un puşti strivit de un camion, un muncitor apucat de un scripete la moara mecanică Hesdelot.

Nu le e jenă de el. Un medic oarecare, şi nu-i nici bogat. Oamenii au reţineri. După trei vizite, se vorbeşte numaidecât despre chemarea pentru consult a unui medic din oraş. Pentru că oamenii îşi preţuiesc doctorul după tariful cu care îl plătesc. Nu-i cazul să-l menajezi. Astfel, Failly, corpolentul măcelar din

târg, care câştigă totuşi destui bani, îl cheamă pentru un guturai păcătos al puştiului său, şi când Michel, destul de neliniştit din cauza febrei şi scuipatului membranos al micuţului, îşi anunţă intenţia de a reveni a doua zi:

— A, nu! protestează Failly. Nu e cazul să reveniţi, domnule doctor. O să vă telefonăm dacă avem nevoie de dumneavoastră. Vă plătim acum, imediat.

În seara următoare, pe la ora unsprezece, în plină noapte, soneria. Este chiar Failly în camionetă, venit în goana mare:

— Doctore! Veniţi iute! Micuţul tuşeşte foarte ciudat! S-ar zice că e crup! Am sunat la domnul Seteuil, dar nu răspunde...

Sau doamna Hesdelot, soţia morarului, care îl cheamă de urgenţă pe Michel pe la ora unu din noapte, pentru că nu reuşeşte să adoarmă... Pe urmă, tot noaptea, doamna Lausefeld, soţia industriaşului, care a făcut un lumbago tot expunându-se la băi de soare. Altă dată, o bătrână gata să moară de una singură, în întunericul unei camere umede şi goale, un muncitor care s-a întors bolnav cu o seară înainte, o mulţime de oameni sărmani care au ezitat până în ultimul minut, pentru că medicul costă, îl sileşte pe muncitor să nu lucreze, şi pentru că ei speră mereu să se poată lipsi de el. Şi când Michel a petrecut două ore din noapte să-i îngrijească, şi când vede degetele bătrâne tocite de leşie şi de maşina de cusut căutând cei cincisprezece franci pentru vizită în fundul unui portmoneu slinos, i se face ruşine, se face că se caută prin buzunare şi declară, bâlbâindu-se şi mai stânjenit încă decât ei:

— Iertaţi-mă... Nu am mărunt. Veţi plăti altă dată...

Se întoarce acasă. Este ora patru dimineaţa. Prea târziu pentru a se mai culca. Cu atât mai rău. În bucătărie o găseşte pe Evelyne preparând cafeaua. Bombăne puţin, dar în fond este mulţumit...

În treizeci de zile, douăzeci şi două de apeluri nocturne. Michel pleacă pe jos, somnoros încă, respirând aerul rece pentru a-şi dezmorţi spiritul, recapitulând tot ce a văzut şi întâlnit drept cazuri urgente, tragice. Merge de fiecare dată spre o posibilă dramă, spre o poveste urâtă, un ulcer perforat, o apendicită, o hemoragie. Adesea, abia sosit acasă, când abia s-a culcat iarăşi, soneria cheamă din nou, trebuie s-o pornească iar la drum. De data asta s-a isprăvit, noaptea e ratată. Nu mai merită să se gândească să se culce, când se întoarce.

Treptat, totuşi, Michel îşi creează o reputaţie: „E un tip de treabă, are inimă bună, nu cere să-i plăteşti, se deranjează noaptea...”

E extraordinar cât de repede se răspândesc zvonurile. Clienţi de noapte, oameni nevoiaşi, Michel colecţionează curând o clientelă grozavă. Dar din această afluenţă, bugetul Evelynei nu iese sensibil mărit. Stânjenit, Michel îşi face reproşuri seara, numărându-şi banii încasaţi. Şi mai e şi doamna Lausefeld care pare a fi uitat, cu criza ei de lumbago, onorariul pe care i-l datorează. Săracii nu pot plăti, iar bogaţii nu se gândesc la asta. Afurisită meserie!

Jonkere, rândaş la Lausefeld, vine la Michel pentru o scrântitură la mână. Îi cere cincisprezece zile de concediu. Nu are nici fractură, nici umflătură. O nimica toată. Michel e de acord să-l panseze, dar îi refuză întreruperea lucrului. Omul pleacă nemulţumit. Îi va face mult rău lui Michel printre personalul muncitor de la Lausefeld. O săptămână mai târziu, o femeie din cartier, care s-a luat de păr cu o vecină şi care exhibă o zgârietură uşoară, veche de altfel de trei săptămâni, cere un certificat „bătut la maşină”, pentru a-şi târî adversara în faţa justiţiei. Este o clientă. Cam greu să-i zici nu. Şi totuşi, cinstea i-o interzice. Michel iese din încurcătură redactând un certificat complicat, a cărui blândeţe se ascunde sub un jargon ştiinţific. Dar tribunalul înţelege şi o respinge pe reclamantă cu plângerea ei. Ea îi va purta pică lui Michel şi de acum înainte îi va face mult rău în cartierul lui. Pe urmă moare copilul Louisei Marquez, prima femeie pe care o asistase Michel la naştere. Sifilis ereditar. Se născuse orb şi cu un ficat enorm. Nu încăpea nicio îndoială. Dar trebuie să taci. Secret profesional. Brutăresei, vânzătoarei de la băcănie, care îl chestionează, Michel le răspunde prin cuvinte vagi. Marquez şi nevasta lui tună şi fulgeră împotriva lui Michel şi răspândesc peste tot zvonul ca e vina lui, că el l-a ucis pe prunc!

Guffroy, un mic fermier din vecinătate, soseşte într-o zi cu automobilul, plângându-se de colici insuportabili. Apendicită supraacută. Guffroy spune că trebuie să isprăvească aratul. Michel se răsteşte, reuşeşte să-l facă să înţeleagă că e vorba de viaţa lui, îl ia cu el, apucă aproape cu forţa volanul maşinii, îl conduce pe Guffroy mai întâi la fermă, pentru a o avertiza pe soţie, apoi la clinica Lequesnoy. Omul este operat. În aceeaşi

seară, Lequesnoy îi arată în chiuvetă apendicele plin de puroi. Asta nu-l împiedică pe Guffroy, o lună mai târziu, să-i spună lui Michel, care se bucură de vindecarea lui:

— Ei, aş! M-aş fi descurcat şi fără operaţia asta. Şase mii de franci!

Daudenaerde, negustorul de fiare vechi, mănâncă prea multe moluşte şi peşte. Într-o dimineaţă, dureri foarte serioase într-o parte a pântecelui. Michel îi recomandă operaţie. Daudenaerde refuză net. Michel nu poate insista prea mult. Mereu aceeaşi delicată problemă a împărţirii onorariilor cu chirurgul. Medicul având beneficiul lui la operaţie, sfaturile lui devin puţin suspecte. De altfel, printr-o minune, Daudenaerde se vindecă singur. Câteva săptămâni mai târziu, Michel îl întâlneşte vesel la Gaby van Houtten, patroana cea grasă a băcăniei.

— Ei, merge?

— Da, da! strigă Daudenaerde, în faţa tuturor. Vedeţi că m-am descurcat!

— Aţi avut noroc.

— Noroc! Deloc. Ştiţi ce-am făcut? M-am dus la Breuil, la bătrânul Breuil, vraciul din Laneuville. Mi-a dat ulei de ricin şi un praf să-l beau într-un gălbenuş de ou! Şi iată-mă! Aţi putea să vă trimiteţi acolo bolnavii, domnule doctor, vor fi repede pe picioare. Vreţi să vă dau adresa?

Toată lumea râde.

Aşa că fermierul Guffroy, când află povestea, regretă şi mai mult cei şase mii de franci cât îl costase operaţia.

Daudenaerde îi făcu atâta reclamă lui Breuil, încât la sfaturile lui, Toutelong, un amărât, durându-l burta, se hotărăşte să se ducă la renumitul vraci... Se întoarce înarmat cu un praf minune, îl înghite... La ora patru dimineaţa, Michel, trezit cu bătăi puternice în uşă, soseşte pentru a constata dezastrul.

— Operaţie!

Este întotdeauna ciudat să trebuiască aşa, dintr-odată, o operaţie rapidă şi încă pentru colici. Doamna Toutelong, o femeie cumsecade dar cam naivă, se duce cu fetiţa ei să ceară sfat la patronul soţului ei, Hesdelot, care-i vorbeşte de doctorul Jacquinet...

Jacquinet, marea celebritate a ţinutului, soseşte la ora nouă. Profesorul ăsta îi aminteşte lui Michel de tatăl lui: şchiopătează vizibil. În urmă cu câţiva ani i-a fost amputat un picior. Un tip de

treabă, dar destul de mândru de prestigiul lui. Discută cu Michel, nu-i de acord cu el. După părerea lui, cazul nu e prea grav, se mai poate aştepta. Şi operaţia prezintă riscuri: Toutelong ale inima îngroşată, albumină. E ceva adevărat în părerea asta. Michel cedează, convins să mai aştepte. Toutelong moare.

O săptămână mai târziu, Michel se întâlneşte cu Jacquinet, îi vorbeşte de moartea aceluia. Jacquinet se întunecă:

— Îmi pare rău, mărturiseşte el. Ar fi trebuit să vă ascult...

Are aerul preocupat. Se gândeşte, îşi aduce aminte, se linişteşte:

— Totuşi, nu încape îndoială, operaţia era periculoasă. Cu asemenea urină! Aţi văzut analiza!

Totuşi, rămâne nefericit, chinuit de ceva ce seamănă întrucâtva cu remuşcarea. Ar fi trebuit să opereze sau nu? Era cu totul sigur, examinându-l pe Toutelong, că răspunsul era nu? Absolut sigur? Nu s-a lăsat condus de puţină vanitate, de orgoliu, de o mică dorinţă de a face pe „profesorul” în faţa tânărului confrate şi a acestor oameni, de a dovedi că nu l-au chemat degeaba? Jacquinet este un scrupulos. În adâncul lui se ştie preocupat de renumele pe care îl are. I se întâmplă – şi şi-o reproşează – să cedeze nevoii de a da lecţii neînsemnatului medic de cartier. N-a făcut-o şi de astă dată? Degeaba încearcă Michel, care simte toate astea, să se arate cordial şi liniştitor, Jacquinet îl părăseşte şi se îndreaptă şchiopătând spre maşina lui, trist şi preocupat.

Jacquinet şi-a pierdut piciorul în gara Leuze. Se afla la bufet, când s-a întâmplat marele accident cu câţiva ani în urmă: expresul de Bruxelles, cu şaptezeci de kilometri pe oră, a izbit puternic un personal oprit în staţie. În locomotiva expresului, sub cincizeci de tone de huilă şi de oţel, a fost prins mecanicul, zdrobit de la mijlocul trupului şi ars tot. Condamnat la moarte, el continua totuşi să trăiască şi implora să vină cineva să-l termine. Cu preţul unor eforturi de neimaginat, strecurându-se printre tablele încinse şi rupte în bucăţi, profesorul s-a strecurat până la el cu morfină. A rămas lângă om mai mult de o oră, culcat pe burtă, pe jumătate copt, înăbuşindu-se în oxidul de carbon şi strivit sub dărâmături. Când mecanicul avea dureri prea mari, îi făcea câte o injecţie în singurul loc pe care-l putea atinge: în pumn. Din când în când se mai prăbuşeau nişte sfărâmături, strivindu-i ceva mai mult pe cei doi oameni.

— Omorâţi-mă! implora nenorocitul. Ar fi fost cruţat de chinuri inutile. Iar Jacquinet s-ar fi putut retrage, şi-ar fi putut salva viaţa. Dar un medic nu poate ucide un om. Jacquinet îi făcu din nou morfină şi rămase acolo în vreme ce deasupra capului lor se făcea cu aparatul de sudură o gaură în locomotivă. Când au ajuns la ei, mecanicul tocmai murise. Şi o tablă mare care alunecă în ultima secundă îi tăie piciorul lui Jacquinet.

Este un om ca toţi ceilalţi. E mândru de titlurile sale Are micile lui vanităţi, micile lui slăbiciuni. Nu-i displace, când se iveşte prilejul, să-l facă să simtă pe un tânăr confrate care debutează toată greutatea ştiinţei lui. Un om... Dar ceea ce-l salvează este meseria, meseria de medic, care dintr-odată, imperativ şi brutal, îi dictează într-o bună dimineaţă acestui om, care nu valorează mai mult decât alţii, datoria categorică de a deveni un erou.

— Duminica viitoare, îi spusese Evelyne în cursul săptămânii, dacă vrei, mergem la ţară, departe, foarte departe, spre Belgia, peste câmpuri...

Acestei flori de câmpie nu-i plac decât astea: pământul, vântul, micile drumuri şerpuite care duc la fermele vechi. O plimbare peste câmpuri este marea ei sărbătoare, să-l asculte tăcută pe Michel care vorbeşte, se înflăcărează, face mari proiecte de viitor, de fiecare dată altele. Dar duminica următoare se întâmplă că Michel, care a petrecut o noapte albă, doarme până după prânz. Degeaba se supără el de fiecare dată, Evelyne se fereşte să-l trezească. Sau apare un mic bolnav, care tuşeşte ciudat, pe care cu adevărat nu-l poţi lăsa aşa o zi întreagă. Sau o hemoragie abia oprită şi care poate porni din nou, sau o hernie strangulată pe care un bătrân încăpăţânat refuză să şi-o opereze. Trebuie să ai răbdare, să aştepţi bunăvoinţa bolnavului, să fii acolo, prezent, pentru ca în momentul în care bătrânul încăpăţânat va consimţi în sfârşit să se lase salvat, să nu mai piardă încă o oră căutând un medic. Rezultatul este că cel mai adesea duminicile le petrec acasă sau în grădină, strângând frunzele moarte ale toamnei, sau lipind hârtie colorată pe pereţii bucătăriei, pentru a înveseli domeniul Evelynei.

Într-o sâmbătă dimineaţa, familia Daubian îl cheamă pe Michel. Menaj sărac, fără copii, foarte demn. Femeia vrea cu orice preţ copii, trece prin sarcini dureroase, culcată trei, patru,

cinci luni într-un şezlong, ca să ajungă de fiecare dată la o pierdere şi pentru a o lua totuşi de la capăt. Şi în timpul ăsta soţul face menajul, spală rufele, vesela, după orele lui de slujbă. De data asta doamna Daubian pierde o sarcină de patru luni. Ar trebui un chiuretaj. Dar cei doi Daubian nu consimt. Prevenit, Lequesnoy aşteaptă la clinică până seara, apoi pleacă la mare cu maşina pentru week-end. Nu mai rămâne decât un singur chirurg: Roy. Puţin împotriva voinţei lui, Michel îl cheamă, pentru prima oară. Roy soseşte.

— Chiuretaj indispensabil. Hotăreşte-o repede pe bolnava dumitale, dragul meu. Mâine dimineaţă merg să ţin o expunere la Congresul de Chirurgie de la Bruxelles. Uite, îmi amân plecarea până la prânz.

Duminică la prânz, Daubian-ii nu sunt încă hotărâţi. Michel îi telefonează lui Roy.

— Înnebunitor! înjură Roy. Nu mai sunt decât eu aici! Toată lumea a plecat! O aşa încăpăţânare este o idioţenie!

Urla un minut.

— În sfârşit! Cu atât mai rău! Îmi ratez Congresul! Mai întâi datoria. Nu pot s-o las să moară pe femeia asta. Încearcă s-o faci să se hotărască, Doutreval. E timpul pentru ea!

Seara, la ora şase, doamna Daubian acceptă chiuretajul. Roy o operează, o supraveghează până luni şi ratează Congresul. Michel începe să-l vadă pe Roy cu un ochi mai prietenos.

Odată cu iarna, un automobil devine indispensabil.

— De altfel, îi spune Seteuil, treci drept un „pedestraş”, un sărăntoc... Nu te vei bucura niciodată de stima nici a celor bogaţi, nici a celor săraci.

— Poate că o bicicletă...

Seteuil izbucni în râs.

— Dacă ţii să te compromiţi de tot, cumpără-ţi o bicicletă. În felul ăsta îţi pierzi orice drept la respectul oamenilor!

— Rosselet merge pe jos!

— Rosselet e bătrân. Are peste şaptezeci de ani. La vârsta asta se presupune că nu-ţi place prea mult să scotoceşti într-un carburator. Poate să se facă pur şi simplu că-i place mersul pe jos, bietul de el. Deşi, în realitate, poţi să mă crezi că nu-l încântă prea tare să bată ţinutul cu piciorul, în căutarea celor patru, cinci clienţi care-i trebuie în fiecare zi pentru a-şi asigura

existenţa! Dar tu de ce nu te înţelegi cu Lequesnoy? Abia aşteaptă! Îţi va plăti ratele, vei avea Citroën-ul tău până în cincisprezece ale lunii! Mai sunt şi laboratoarele amestecate în combinaţia asta. Ai putea să te înţelegi...

În cele din urmă, Michel găsi la Souchey, garajistul din Grand Place, o „C. 4” destul de uzată, dar cu motorul refăcut. Souchey îi cere pe ea şase mii, împărţiţi în şase rate. Michel semnează ratele. Întoarcerea acasă la volanul Citroën-ului este un moment glorios. Evelyne îi inspectează interiorul, pernele, storurile, nu spune nimic. Dar lunea următoare, dimineaţa, când ajunge la hangarul în care se afla „C. 4”, deschide portiera şi nu-şi mai recunoaşte maşina. Pe stofa banchetelor curăţate se află huse curate de dantelă, apretate, imaculate. Şi nimeni n-ar recunoaşte în aceste huse vechile perdele ale fostului proprietar al casei. O pernă mare de satin roşu, rest dintr-un halat de baie, se lăfăie pe bancheta din spate. Bucăţi din mocheta mâncată de molii din salon, tăiate artistic, acoperă podeaua, ca un luxos covor grena. Şi nu lipseşte nici frumoasa păpuşă arătându-şi jupele de mică marchiză, o păpuşă de porţelan îmbrăcată într-o bucată de mătase veche, cum a învăţat Evelyne să facă, altădată, în sanatorii. Amintirea trecutului...

Şi instalarea telefonului costa scump. Pe urmă, Michel are nevoie de o pereche de pantofi noi şi de un costum. În fiecare seară, în vreme ce el îşi citeşte în pat revistele de medicină, Evelyne îi perie hainele, îi calcă pantalonii, îi schimbă batista, întăreşte un nasture, reface o cusătură, face din câteva înţepături o cârpitură invizibilă. A fost remaieză, ştie să „stopeze”. Pe urma pregăteşte rufărie curată, guler, batistă, cravată, îi dă cu cremă pe pantofi, încearcă grosimea tălpilor să nu le lase să ajungă până la tocirea ireparabilă. Pantofii sunt marea ei grijă. Michel îi termină foarte repede. O neliniştеşte mult şi apropierea frigului. Michel n-are decât un pardesiu de toamnă, foarte subţire. Unelteşte cu menajera şi o pune pe aceasta să cumpere de la Lausefeld, fără ştirea nimănui, trei metri dintr-o bucată de stofă de lână creaţă, scămoşată pe margine şi vândută ieftin la solduri. Nu mai rămâne decât să economisească pentru a-l plăti pe croitor.

„Recomandaţi produsele noastre clientelei voastre, spun reprezentanţii laboratoarelor de specialităţi farmaceutice, prescrieţi pilule Cruchon pentru ficat şi o să ieşiţi în câştig. Sau

vă plătim la sfârşitul fiecărei luni ratele automobilului, pe care vi-l oferim...”

„Vreţi ţigări? Abonamente la «Illustration»? Întreţinerea gratuită a maşinii dumneavoastră? O croazieră în doi gratuită la Cap-Nord? O colecţie de timbre? Un serviciu de argintărie de treizeci şi şapte de piese a câte o sută cincizeci grame de argint? Toate astea sunt ale dumneavoastră, spun ceilalţi. Prescrieţi numai supozitoarele Tonitroul...”

— Alte laboratoare, explică Seteuil, dau anunţuri de inserat în ziare: „Căutăm colaboratori medicali”. Şi pe medicii strâmtoraţi care acceptă umilirea îi fac să semneze angajamentul scris că vor recomanda drogurile lor, în schimbul a treizeci la sută din beneficiu la flaconul vândut.

— Dar cum pot şti că medicul a prescris cu adevărat produsul lor? întreabă Michel.

— Oh! răspunde Seteuil, nu sunt deloc proşti! În ambalajul fiecărui flacon se află o mică fişă roşie: Trimiteţi-ne cinci astfel de fişe, cu numele medicului dumneavoastră, şi veţi primi un flacon gratuit... Vezi, bolnavul însuşi le serveşte de controlor!

Vin să-l vadă pe Michel şi directori ai unor case de sănătate.

— De ce nu ni-i trimiteţi niciodată pe bolnavii dumneavoastră, domnule dragă? Vă daţi seama că n-aţi ieşi în pierdere. Ce remiză trebuie să vă oferim?

Mai sunt şi staţiuni termale, mari hoteluri care ar voi să-l convingă pe Michel să „gonească” clientela spre ele. Un director de sanatoriu particular chiar îi propune:

— Să ne înţelegem, trimiteţi-ne clienţi şi vă voi chema de şase ori pe an să-i consultaţi pe bolnavii mei. Vă ajunge atât? Vreţi zece consultaţii? La trei sute de franci una, înseamnă totuşi trei mii de franci. O nimica toată... Dar în sfârşit...

Ascultându-l, Michel se gândeşte la sfârşitul lui de lună strâmtorat, la oboseala Evelynei. Acest „nimica toată” n-ar pica tocmai rău în buget...

Exact la trei uşi deasupra lui Templemars, confratele lui Michel, a venit să se stabilească un nou concurent. „Holmont, doctor în medicină, specialist în căile respiratorii”, anunţă placa de aramă. Un ins de familie bună, care sacrifică trei sute de mii de franci pentru instalare. Face curând ravagii în slaba clientelă a lui Templemars, îi atrage spre el pe clienţii cei mai credincioşi

ai lui Michel. Raxe X, raze ultraviolete, diatermie, se găsesc de toate la el, toate maşinăriile imaginabile, o grămadă de instrumente şlefuite, nichelate, cromate, complicate şi lucitoare după pofta inimii, care exercită asupra bolnavilor o fascinaţie irezistibilă. Holmont ia foarte scump. Şaizeci de franci vizita. La preţul ăsta trebuie că eşti bine îngrijit! Şi pe urmă, e vorba de un specialist! Cu un cabinet în întregime alb, emailat, asemănător unei săli de operaţii. Fără să mai pui la socoteală infirmiera care-ţi deschide uşa: o infirmieră în halat şi cu bonetă cu un voal lung, elegant. Michel pierde unul după altul o duzină de clienţi până atunci de neclintit, care se precipită la Holmont ca să se lase, plini de entuziasm, înţepaţi cu ace în coaste şi să suporte chinul pneumotoraxului, de care Michel, credincios lecţiilor lui Domberlé, bătrânul lui dascăl, încearcă în măsura posibilului să-i cruţe. Şi pentru că Holmont înţeapă, ciopârţeşte şi injectează fără milă, este socotit foarte eficace, se spune: „Perfect, iată unul căruia nu-i e teamă să-i tragă tare! Vindecă energic! Cere mult, dar primeşti din plin pentru banii tăi!”

Massouart, farmacistul, dă acum adevărate consultaţii în prăvălia din spate, îşi aranjează un mic laborator de produse radiestezice. Iar marile farmacii organizează turnee cu autocamioane în satele din întreaga regiune, un adevărat colportaj farmaceutic. Acum ţăranii aşteaptă trecerea camionului, îl opresc pe şofer, îi cer „ceva pentru reumatism şi pentru gută”. Mai sunt şi dintr-aceia care-i zic „domnule doctor”. Dă cu gravitate sfaturi medicale. Şi asta se face în toată Franţa. O concurenţă în plus pentru medicii care numai de aşa ceva nu mai aveau nevoie. Maufray, negustorul de plante medicinale, lansează noi ceaiuri contra reumatismului, inserează în cotidienele din regiune anunţuri după anunţuri, atrage spre el o mulţime de oameni creduli în virtuţile plantelor şi ale ierburilor. La Laneuville, Breuil tămăduitorul, la ocazii hipnotizator, face magie neagră, îi magnetizează pe nenorociţi pentru a-i convinge că s-au vindecat...

De la Paris, vine în fiecare săptămână doctorul Louvier, trage la hotel, îşi anunţă prezenţa printr-o publicitate teribilă, ameţeşte două sute de persoane şi se întoarce la Paris după ce şi-a făcut plinul cu douăzeci de mii de franci. O sută de franci înţepătura. Opt sute de franci zece şedinţe. Cum cei mai mulţi

dintre „înţepaţi” nu mai revin după a treia şedinţă, e oricum un câştig.

Pe urmă se deschide târgul comercial de la Lille. Aici toată lumea se pasionează după anumite mici aparate electrice terminate cu becuri de sticlă, care împrăştie, se pare, raze ultraviolete. Astea vindecă tot, conservă frumuseţea tenului şi virilitatea. Timp de săptămâni, Michel nu mai vede la el niciun reumatic. Compania de electricitate trebuie să schimbe în comună nenumărate contoare electrice pentru a le înlocui cu altele mai puternice. Furia începe tocmai să se stingă, când Holmont, care cochetează deschis cu partidul politic al lui Becquerel şi al lui Mooreman, deputatul-primar, obţine de la Mooreman autorizaţia de a deschide încă un dispensar în oraş. Acesta nu este absolut necesar, mai sunt încă patru, tot atâtea câte partide politice, fiecare partid avându-l pe al său. Dar Holmont se bizuie pe dispensar ca să-şi facă reclamă şi clientelă. De altfel, el anunţă în ziare că face o reducere de patruzeci la sută membrilor partidului său la prezentarea carnetului.

Acesta este cel mai teribil duşman: statul, comuna, cu dispensarele, spitalele, sanatoriile lui, cu întreaga lui medicină gratuită şi socializată, cu toate azilurile lui devenite de altfel indispensabile pentru mizeria omenească, pentru că n-a ştiut să creeze singurul lucru ce ar fi făcut spitalul inutil: cămine adevărate. Chiar şi cei bogaţi se duc acum acolo. Failly măcelarul îşi duce copilul cu automobilul la dispensar, pentru a primi gratuit ser de cal. Hesdelot, morarul, profită de călătoriile lui la Paris pentru a se întoarce cu radiografii pe care şi le face „pe datorie” în dispensarele capitalei, fără riscul de a fi recunoscut. Toată lumea prinde gustul pentru sistem, nimeni nu mai vrea să plătească.

Şi totuşi, când în 1851 medicii au acceptat să îngrijească gratuit în spitale, nu era vorba, în lege ca şi în cugetul lor, decât de un gest de pură caritate consimţit faţă de cei sărmani. Dar cine-şi mai aminteşte de asta! Medicul a devenit instrumentul gratuit al binefacerilor publice şi al dărniciilor electorale.

Capitolul al doilea

În toamna aceea, când se întoarse la Paris pentru redeschiderea Parlamentului, Guerran îşi uimi toţi prietenii cu zelul, veselia şi vioiciunea lui. El fu cel care conduse în decembrie atacul împotriva cabinetului Dauret şi care torpilă ministerul.

Géraudin îi furniza armele. Géraudin, a cărui clinică îşi pierdea clienţii pe zi ce trecea, vedea de un an cu nelinişte terminându-se lucrările la marea policlinică a „Societăţii de ajutor reciproc meşteşugăreşti". Preşedintele societăţii, Gaffiaux, un soi de aventurier îndrăzneţ, visa să centralizeze în această policlinică deschisă publicului toate operaţiile chirurgicale din ţinut. Pentru chirurgii regiunii ameninţarea era mare.

În război cu ei, acuzându-i de a practica un tarif excesiv faţă de membrii Reciprocei, Gaffiaux se angaja ca odată cu terminarea clinicii, să impună chirurgilor preţurile acesteia, să-i silească să vină să opereze la el, la tariful ce-i va conveni lui. Şi dacă ei ar fi refuzat, urma să cheme de la Paris patru-cinci începători fără avere, care ar fi prea fericiţi, contra unui preţ „fix" rezonabil, să facă toate operaţiile din clinica lui.

Trecutul lui Gaffiaux era tulbure. Prin dejunuri copioase, dărnicii şi manevre abile, tipul ăsta îndrăzneţ pusese stăpânire pe Societate. Conducătorii Reciprocei erau aproape toţi înscrişi în partidul republican social, al cărui şef pentru întreaga Franţă era Dauret şi a cărui secţiune din Maine-el-Loire era prezidată de Rebat, avocat, confrate şi concurent serios al lui Guerran. Gaffiaux începu prin a-l duce de nas pe Rebat. Îl luă drept consilier, îi plăti onorarii fastuoase. Încântat, Rebat îl introduse pe Gaffiaux în partidul republican social. Aici, în câteva luni, Gaffiaux îşi asigură o impunătoare majoritate de simpatizanţi. Procedeul lui era foarte simplu, cumpăra dintr-odată două sute de carnete ale partidului şi le oferea prietenilor săi. În felul acesta, mulţumită partidului republican social, Gaffiaux îşi adjudecă preşedinţia Reciprocei meşteşugăreşti şi ţărăneşti, societate de ajutor mutual care asigură membrilor săi gratuitatea îngrijirilor medicale.

Gaffiaux exploată din plin situaţia pe care o avea. La palatul Reciprocei, unde se ţineau de altfel întrunirile partidului, puse să se construiască încă o aripă, unde îşi amenajă nişte apartamente princiare. Instalat, încălzit, luminat fără nicio plată, nici măcar pentru treburile casei, el dispunea de trei maşini şi

de doi şoferi. Ceea ce nu-l împiedica să facă să i se ramburseze de două ori fiecare tichet de clasa întâi pe care îi lua pentru Paris, dat fiind că se ducea acolo în dubla calitate de administrator al Reciprocei şi de delegat al partidului. Când fusese vorba să se construiască pentru respectiva Reciprocă un sanatoriu, pe urmă faimoasa policlinică, Gaffiaux, ca simplu particular, îi revându lui Gaffiaux administratorul terenuri pe care plătise trei sute douăzeci şi cinci de mii de franci în total şi pe care le cedă cu generozitate pentru patru milioane trei sute de mii de franci. Ocoli licitaţia publică, obligatorie totuşi, alese planul unui arhitect care, din întâmplare, era nepotul lui, şi-i încredinţa conducerea lucrărilor. Toate furnizările de molon, ciment, nisip, ţiglă şi cherestea le făcu o firmă de materiale de construcţii, care tocmai îi oferise lui Gaffiaux un loc în Consiliul ei de administraţie.

Apărură nenumărate plângeri. Rebat reuşi să-l facă pe Gaffiaux să treacă neatins prin toate aceste pericole. Pe urmă izbucni un mare scandal, al Băncii de avânt industrial pe care o administra Gaffiaux. Se servise de aceasta pentru a-şi asigura în diverse întreprinderi metalurgice un pachet de acţiuni cu vot multiplu, care, fără prea mulţi bani cheltuiţi din pungă, îl făcuseră stăpân al întreprinderilor. Odată ajuns aici, suspendă brusc, pentru o anume perioadă, plata dividendelor şi folosi beneficiile pentru a îmbunătăţi utilajul. La Bursă, o acţiune care nu mai aduce dividende intră în degringoladă. Regula este constantă. Gaffiaux aşteptă ca acţiunile să ajungă la o treime din valoarea lor reală, le cumpără din nou prudent, în pachete mici, şi fără nicio abatere aparentă de la legi, deveni proprietar al mai multor firme metalurgice din regiune. Dar din cauza unor indiscreţii, o nouă cascadă de plângeri sosi la Parchet.

Rebat îl apără pe Gaffiaux pas cu pas, se zbătu, alergă pe la ministere, obţinu de zece ori amânări, câştigă timpul de care avea nevoie. Când epuiză toate şiretlicurile, când deveni evident că afacerea îşi va urma cursul în justiţie, i-l prezentă pe Gaffiaux lui Dauret, omul politic, şeful partidului republican social.

Se întâmpla ca Dauret să fie el însuşi ameninţat tocmai atunci de mari dificultăţi financiare. Om politic strălucit, dar fără avere, se căsătorise cu şase ani în urmă cu o americană, Mrs. Rosamond Winham, fosta soţie a lui Harundson, regele trustului norvegian al chibriturilor. Mrs. Winham îi adusese lui Dauret o

zestre regală. „Dauret dauritul”, îi spuneau invidioşii la cameră. Dar, după trei ani de căsătorie, Dauret, ministru al artelor frumoase timp de câteva luni, se arătă interesat dintr-odată, dincolo de orice închipuire, de o mică dansatoare, figurantă la operă. Îi asigură acesteia o înaintare rapidă. În acel moment, ea turna în *Cavalcada amorului*, marele film al anului, în care îi era rezervat rolul de primă vedetă. Din nefericire, fosta Mrs. Rosamond Winham află de interesul brusc al soţului ei pentru Artele frumoase. Nu împărtăşi deloc admiraţia lui pentru celebra vedetă, obţinu probele materiale că această admiraţie se manifestase cu o căldură excesivă, şi ceru al doilea divorţ, pe care îl obţinu. Necazul nu era prea mare. Dar Dauret era condamnat să ramburseze dota. O bună parte din aceasta lipsea.

Tocmai atunci, Rebat îi puse faţă în faţă pe Dauret şi Gaffiaux. Gaffiaux dădu fondurile pentru completarea a ceea ce lipsea din dotă. Dauret îi spuse două cuvinte vărului său, procuror general. Aşa încât Gaffiaux obţinu în faţa tribunalelor o nouă serie de amânări surprinzătoare. Pe urmă, Dauret intră în combinaţia lui Barbet, liderul „Centrului democratic”, care fu preşedinte al Consiliului trei zile. Dauret ceru şi obţinu portofoliul Justiţiei. Trei zile mai târziu, ministerul se prăbuşi. Dar de luni până miercuri se pot face o mulţime de lucruri, ca, de exemplu, să asiguri o neurmărire pentru un prieten. În felul ăsta obţinu Gaffiaux o neurmărire în afacerea Băncii avântului industrial. Puţin după aceea, Dauret deveni ministru de război, şi Gaffiaux, care nu fusese decât un ambuscat murdar în 1914, obţinu Legiunea de onoare cu titlu militar.

Géraudin relevase cu răbdare toate aceste fapte, întocmi un dosar zdrobitor, pe care i-l aduse lui Guerran.

Izbucni astfel scandalul Gaffiaux. Dauret nici nu mai aşteptă interpelarea. Îşi dădu demisia, se retrase la pensie pentru câţiva ani, ceea ce îngădui mulţimii să uite scandalul. Pentru el asta era o lovitură dură; prietenii îl vedeau deja la Elysée în cinci, şase ani.

Noul preşedinte al Consiliului îi rezervă bineînţeles lui Guerran un loc în formula sa. Guerran alese ca de obicei Ministerul Agriculturii.

Săptămâna următoare, un mandat de arestare punea capăt carierei lui Gaffiaux. Reciproca meşteşugărească şi ţărănească

era ruinată, partidul republican social discreditat prin şefii săi. Guerran fu cel ce se însărcină să-l „execute” pe Rebat avocatul, preşedintele partidului. La Angers, Rebat era cel mai aprig şi mai răzbunător concurent al lui Guerran. Convocat, sosi în strada Varennes la Ministerul Agriculturii, unde Guerran îl primi fără amabilitate. Rebat îşi făcuse o concepţie ciudată despre rolul său de consilier juridic. În fond, nu făcuse niciodată altceva decât să-şi ajute clientul să păcălească justiţia. Guerran îi vorbi despre Consiliul Asociaţiei, despre o posibilă radiere. Rebat se prăbuşi, se smiorcăi, imploră... Avea doi copii, fiul lui era ataşat la Parchet, visase să devină procuror al Republicii. Fiica lui urma să se mărite luna următoare... Pomeni despre buna lui credinţă înşelată, despre confraternitate. Lui Guerran i se făcu milă de el, se mulţumi să-i spună cu cruzime, în tête-à-tête-ul din cabinetul său ministerial, că nu este decât o canalie, care nu merita nici măcar scandalul ce s-ar fi iscat în jurul lui şi din pricina căruia ar fi ieşit mânjită onoarea întregului Barou. Cu platitudine josnică, Rebat zise: „Da, e adevărat, recunosc, sunt un ticălos...” şi ieşi din minister copleşit de ruşine, dar salvat.

Guerran fu aşa de dezgustat de toată povestea, încât nu se putu stăpâni să n-o istorisească copiilor şi Juliennei în seara următoare, la Angers, unde se întorsese pentru week-end.

Toată săptămâna aceea, Fabienne nu-l revăzu pe Guerran. Lucra la clinica Epidauria. Află ce se petrecea numai din ziare. Nu îndrăznea nici măcar să-i telefoneze la minister. Trecuse de trei ori pe la micul apartament din Quai aux Fleurs să afle veşti despre el. Guerran nu se întorsese încă, locuia la minister. În lunea următoare află că Guerran o căutase la telefon în timpul când ea ieşise din clinică pentru cumpărături. Îndrăzni să-i telefoneze ea.

Se învoi de la doctor, se îmbrăcă, coborî pe scări până la micul bar unde se ducea adesea dimineaţa să mănânce un corn cu cafea la filtru cu frişcă şi deschise un anuar:

Ministerul Agriculturii: strada Varennes.

Telefon: DANTON 81–51 la 81–97...

Asta însemna patruzeci de numere! Pe care să-l aleagă? Fabienne se hotărî pentru 81–97 şi se duse să se închidă într-o cabină telefonică.

Era chiar numărul dorit. O voce de femeie îi răspunse imediat:

— Da, domnişoară, Ministerul Agriculturii. Domnul ministru? Doriţi să-i vorbiţi? din partea domnişoarei Doutreval? Vreţi să aşteptaţi o secundă?

Şi două minute mai târziu, plăcuta voce sonoră a lui Guerran.

— Scumpa mea! În sfârşit! Vino iute! Da, da. Îţi spui numele. Eu îl avertizez pe uşier. Repede!

După câteva minute, un taxi o lăsa pe Fabienne în strada Varennes, în faţa uşii mari, cu două canaturi, a ministerului.

Intră în clădirea enormă, merse pe un culoar, împinse o uşă cu geam, se trezi într-o galerie fără capăt în care dădeau uşile de la o mulţime de birouri. Pe jos era o mochetă groasă şi uzată. La ferestre, draperii grele. Ici şi colo, în ambrazura ferestrelor, câte un scaun Louis XVI. Un lux oficial şi prăfuit, în căldura apăsătoare a caloriferelor. Funcţionari, şefi de birou treceau de la o uşă la alta. Pe banchetele tapiţate, uşierii îşi ascundeau cu mâna căscatul. Prin golurile cu ferestre murdare se vedea o mare curte interioară, pavată şi mohorâtă. Fabienne merse până la capătul galeriei fără să întâlnească vreun obstacol. Aici, uşierul o opri. Ea îşi spuse numele.

— Domnul ministru vă aşteaptă, zise uşierul. Vreţi să mă urmaţi?

I-o luă înainte până la o uşă înaltă, dublă, bătu, deschise, se dădu în lături pentru a o lăsa pe Fabienne să treacă.

Cabinetul ministrului era o încăpere enormă, mobilată numai cu fotolii, cu un birou mare şi un şemineu monumental. Ferestrele dădeau în strada Varennes. În spatele biroului, pe perete, o pânză uriaşă într-un cadru cu muluri masive, aurite, ilustra panseul lui Sully: „Aratul şi păstoritul sunt cele două mamele ale Franţei”.

La biroul lui, Guerran lucra. Înălţă capul, o recunoscu pe Fabienne, veni spre ea cu o privire iluminată.

Toată ziua, Fabienne îi servi lui Guerran de secretară. O instalase în faţa unui munte de cărţi poştale, scrisori şi telegrame de felicitare.

— Vei răspunde la toate astea. Instalează-te într-un birou. Ia două dactilografe. Îi vei dicta uneia, în vreme ce cealaltă va bate la maşină. Fii atentă să-ţi adaptezi formulele, după cum este vorba de primari, de sindicate, de prieteni, învăţători, federaţii agricole... De altfel, un şef de birou va revedea totul. Ştii că am aici şapte sute cincizeci de responsabili! Cum ai vrea

ca un ministru care nu rămâne în post decât şase luni să se ocupe de tot? Pe curând, micuţa mea! Prânzim aici.

Fabienne lucră toată dimineaţa. La ora unu, prânziră împreună în apartamentul rezervat ministrului, în spatele birourilor, care dădeau în curte. Fu foarte vesel. După-amiază, Guerran o duse pe Fabienne la Cameră, în automobilul ministerial, un Renault lung care arbora cocarda tricoloră. Guerran se duse să-şi ia corespondenţa, dădu o raită pe la bibliotecă. Fabienne îl aştepta afară. Se întoarseră la minister la ora patru. Până seara, Guerran primi, dădu telefoane, îşi convocă şefii de serviciu, puse la punct alcătuirea cabinetului său, îi văzu pe însărcinaţii cu misiuni, pe corespondenţii la Cameră şi în Senat. La ora opt seara, putură în sfârşit să evadeze, să se ducă până la Larue, lângă biserica Madeleine, să cineze împreună, în tête-à-tête. Oamenii îl recunoşteau pe Guerran şi şuşoteau în jurul lor. O uşoară vanitate agreabilă o ameţi pe Fabienne în mod plăcut. Se întoarseră pe la ora unsprezece seara la minister, unde pe Guerran îl aşteptau încă două sute de lucrări de semnat. Guerran semnă până la ora unu noaptea, apoi o duse pe Fabienne la clinică.

Noutatea acestei existenţe o încânta pe Fabienne, deşi îi dădea o ciudată impresie de superficial şi inutilitate. Guerran îşi petrecea o bună parte din timp semnând lucrări pe care nu le cunoştea. Pe urmă mai erau şi recepţiile: miercurea şi vinerea, deputaţii şi senatorii defilau pe la minister, pentru a cere favoruri, protecţii, să-l recomande pe unul, să-l „pistoneze” pe altul, să obţină o rozetă, o panglică, Meritul agricol... Trebuia să-i primească pe toţi cu cordialitate, dar cu imperceptibile nuanţe, după cum era vorba de membri ai partidului, ai majorităţii sau ai opoziţiei. Trebuia să acorde fiecăruia câte ceva, dar dozând favorurile, mulţumindu-i pe toţi, satisfăcându-i mai ales pe prieteni. Guerran asculta, discuta, promitea, îi chema, în prezenţa deputatului sau senatorului, pe şefii lui de birou, dădea instrucţiuni. Parlamentarul pleca mulţumit. În celelalte zile, erau primite nenumărate delegaţii ale tuturor sindicatelor agricole din Franţa, venite să protesteze în legătură cu un tarif de tăiere prea ridicat la Quimper-Corentin, sau cu drepturile de export care dăunau comerţului cu şvaiţer la Lons-le-Saunier. Între timp, şedinţele Camerei îl acaparau pe Guerran adesea de la ora trei

la ora cinci şi uneori până la miezul nopţii. Şi mai erau consiliile de cabinet, consiliile de miniştri, inaugurările, discursurile duminicale şi turneele în provincie.

Numai pentru corespondenţă avea nevoie de şase secretare. O avalanşă de solicitări, reclamaţii, cereri, şi de asemenea denunţuri anonime. Răspundea tuturor scrisorilor semnate. O simplă cerere de învoire pentru muncile agricole pentru un soldat de clasa a doua necesita un răspuns către cel interesat, un aviz la Ministerul de Război, o copie adăugată cererii, o anchetă, un răspuns de la Ministerul de Război şi o a doua scrisoare soldatului în cauză!

Erau momente când Fabienne regreta clinica. Aproape că nu mai era deloc de găsit acolo. Pentru că nu era plătită, se considera liberă. Poate că şi Godefrin, patronul ei de la clinică, bănuia ceva, pentru că se arăta teribil de rezervat. Totuşi, în toiul agitaţiei sterile din marele minister, Fabienne se gândea uneori cu melancolie la un anume bolnav, la influenţa directă, neştiută şi binefăcătoare pe care o avusese asupra lui, stându-i la căpătâi...

Pe urma se ducea la film cu Guerran. Dintr-odată, în mijlocul actualităţilor, apărea chipul „tânărului ministru al Agriculturii”. Radioasă şi vanitoasă, uita din nou totul. Nu citise niciodată atâtea ziare şi cu atâta atenţie. O pasionau şedinţele de la Cameră, rapoartele.

Vestea că Guerran face parte din noul guvern îi ajunse lui Doutreval la ora 9 seara în biroul prietenei sale Jeanne Chavot, la *Progresul social*. O află, fără îndoială, primul în Angers, printr-o telegramă. Tresări de bucurie şi toată seara nu mai vorbi decât despre asta cu Jeanne.

Evenimentul venea pentru el în momentul când se găsea în plină bătălie. Ideea Centrului de curarizare pe care voia să-l deschidă nu se realiza, întâmpina obstacole. Metoda lui era criticată. Când declara că un Centru i-ar fi permis să o pună definitiv la punct i se obiecta cu cheltuielile, lipsa de loc şi de credite. În prăbuşirea lui Gaffiaux şi a policlinicii sale, Doutreval văzu îndată ocazia unică de a-şi realiza ambiţiile. Să i se dea clădirile policlinicii şi patru sute de mii de franci ca subvenţie departamentală, şi victoria i-ar fi fost asigurată.

Acum, totul depindea de Guerran. Un gest al ministrului Guerran şi treaba s-ar fi făcut.

Cum să ajungă la Guerran?

Exista, desigur, Fabienne. Fabienne şi el erau buni prieteni. Dar nu destul totuşi, pentru ca în numele Fabiennei, Doutreval să se poată duce să ceară omului politic o astfel de favoare.

Géraudin?

Fără îndoială, Géraudin era singurul cu atâta influenţă asupra lui Guerran pentru a-i cere asta ministrului.

Trecuse aproape un an de când Mariette murise în clinica lui Géraudin. De atunci, Doutreval nu se mai văzuse între patru ochi cu Géraudin. S-ar fi zis că printr-un comun acord tacit, cei doi bărbaţi se evitau. Dar atitudinea aceasta pornea în mare parte din inconştient. Niciodată Doutreval n-ar fi îngăduit gândului său să zăbovească asupra circumstanţelor acelei morţi. Teama de suferinţă? Poate şi o surdă conştiinţă a unui sentiment de responsabilitate, de culpabilitate, pe care să nu-l trezească?

La sfârşitul săptămânii următoare avu loc la facultate un consiliu profesoral. Ieşind din Consiliu, printre grupurile de participanţi pe coridor, Doutreval îl luă de braţ pe Géraudin, care pleca cu Heubel şi Gigon.

— Sunteţi acasă, miercurea viitoare? Aş veni să vă văd, pe seară... Să vă rog ceva... Aş avea nevoie de ajutorul prietenului dumneavoastră Guerran.

— În regulă, făcu Géraudin. Miercuri seara. La dispoziţia dumitale, bătrâne...

Doutreval se întoarse acasă mulţumit.

Miercurea următoare sosea la Géraudin. Chirurgul îl aştepta în biroul său. Era prima oară când se aflau singuri, faţă în faţă. Géraudin se îndreptă spre Doutreval cu mâna întinsă, clipind puţin din ochi din cauza fumului de la trabuc. Poate tot din pricina asta nu-l privea pe Doutreval în faţă. În felul lui de a înainta era o jenă, o stângăcie. Aceeaşi jenă îl cotropi dintr-odată şi pe Doutreval, îl făcu să se simtă stingher şi să se bâlbâie. Simţi brusc că amândoi se gândeau la acelaşi lucru, la cea moartă... O sudoare îi umezi rădăcina părului, bolborosi câteva fraze încurcate. Fu un moment de tulburare îngrozitoare pentru amândoi, cu fantoma aceea între ei. În momentul când voi să-i ceară lui Géraudin să-l ajute, Doutreval avu brusc

tragica impresie că-şi reneagă fiica, că o trădează pe Mariette, că o vinde pe moartă. Îi fu silă de sine însuşi. Totul nu dură decât câteva secunde.

Géraudin îi promise să intervină pe lângă Guerran. Doutreval şi el vor merge să-l vadă pe Guerran săptămâna următoare.

Marţea următoare, Doutreval sosea la Paris. Avea întâlnire cu Géraudin, la minister, a doua zi dimineaţa.

Se duse s-o ia pe Fabienne de la clinică, merseră să cineze la restaurant, petrecu seara cu ea într-un cinema de pe Champs-Élysées, unde ştia că-i vor fi prezentate lucrările. Fu mai întâi o comedie „veselă" în care marele comic al epocii noastre îşi arăta dosul. Pe urmă veniră actualităţile: inaugurarea unui stadion la Rouen de către preşedintele Republicii, moda feminină pentru primăvara viitoare, un meci de box între Kid Austein şi faimosul boxer negru Joe Stormbow, apoi Doutreval, la Saint-Clément, supraveghind criza unui nebun, pe urmă prezentarea rumbei, noul dans american. Doutreval ieşi de acolo uşor tulburat, nemulţumit, în taină, de el însuşi, fără să-şi mărturisească pentru ce.

Géraudin şi el îl văzură pe Guerran în dimineaţa următoare. Géraudin avea un interes personal ca demersul lui Doutreval să reuşească: ministerul Sănătăţii publice intenţiona să redeschidă policlinica şi să-i cheme pe toţi chirurgii din ţinut să lucreze aici, cu tariful derizoriu al Asigurărilor sociale. Afacerile erau şi aşa destul de dificile pentru clinicile particulare, inclusiv pentru cea a lui Géraudin, ca să mai fie nevoie de concurenţa asta.

Guerran se arătă de o cordialitate uimitoare. Promise tot sprijinul. Succesul era asigurat, spunea. Vor obţine, fără îndoială, şi o subvenţie bogată. În plus, va interveni pe lângă Prefectură şi Consiliul general, care vor adăuga subsidii importante. Doutreval plecă încântat împreună cu Géraudin.

Guerran nu se lăudase. Luna următoare, Doutreval punea stăpânire pe enorma şi luxoasa clinică a fostei Reciproce, ruinată de Gaffiaux. Îi erau acordate şi credite. Puse să se înceapă transformările imobilului, sub supravegherea lui Regnoult. Până la Rusalii, cel mai târziu, totul avea să fie gata. Centrul de curarizare avea să fie inaugurat de ministrul Sănătăţii publice. Guerran i-o promisese, şi urmau să fie trataţi aici opt sute de nebuni. Doutreval ajunsa pe culmea triumfului, umbrit,

uneori, de o uşoară nelinişte incipientă şi de îndoială; de cincisprezece zile presa medicală revela acum o întreagă serie de abcese pulmonare.

Géraudin se întorsese la Angers împreună cu Guerran. Pe el, neobositul, Parisul îl obosea acum, îi dădea dureri de cap. De altfel, avea mult de lucru la clinică. Flégier îl părăsise, se instalase pe contul lui, şi Géraudin, ca măsură de economie, trebui să reducă din personal. Bântuia criza, un şomaj teribil. Nu mai era de lucru, deci nici accidente de muncă, şi cu atât mai puţin accidente de automobil. Falimentele ruinau clientela burgheză. Oamenii se duceau să se opereze la spital, sau nu se mai operau deloc. O acţiune a Băncii Franţei, cumpărată cu douăzeci şi cinci de mii în 1929 preţuia şapte mii. O acţiune a Societăţii Generale căzuse de la trei mii la şapte sute cincizeci. Plasamentele lui Géraudin deveneau dezastruoase, veniturile dispăruseră. Şi pe deasupra, Géraudin se simţea îmbătrânit, talentul îi dispăruse.

Ăsta era lucrul cel mai groaznic. Acum Géraudin nu mai avea încredere în el. Din ce în ce mai des, în plină acţiune, în plină operaţie, îl apuca o ameţeală, abia mai vedea, capul îi era parcă golit dintr-odată, nu mai ştia nici măcar unde se află şi ce-i în jurul lui. Era ca o groapă neagră deschisă în faţa lui, în care cădea pentru câteva secunde nesfârşite. Ieşea de acolo năucit, tremurând, sfârşit, incapabil să-şi continue efortul, cu mâinile fremătând, cu vederea tulbure. Devenea foarte sensibil la oboseală. O operaţie lungă îl înspăimânta, mai ales spre seară. Avu la clinică trei, patru accidente. Într-o zi, la spital, operă o bolnavă cu un chist inserat în ligamentul lat. A doua zi dimineaţa găsi pântecele femeii operate plin de urină. În timpul operaţiei secţionase, probabil, fără să-l vadă, ureterul, canal subţire abia vizibil care duce urina de la rinichi la vezică. Nu este un accident foarte rar: ureterul e fragil, ajunge un gest neîndemânatic pentru a-l tăia. Uneori, în cazurile astea, chirurgul nu spune nimic, încearcă să pună iar cap la cap cele două secţiuni printr-o sutură. Din nefericire, suturile astea nu reuşesc aproape niciodată. Un ureter se „lipeşte” la loc foarte greu. Şi totuşi, nu te poţi duce la operat să-i spui: „Din vina mea, unul din rinichii dumitale a devenit inutil!” Când sutura fu ratată, şi când pântecele continuă să se umple de urină, Géraudin nu mai avu încotro şi trebui să-i declare bolnavei:

— Este neplăcut, cazul dumneavoastră se complică, aveţi acum o fistulă urinară, va trebui să vă scoatem un rinichi...

I-l scoase. Bolnava plecă vindecată, nu se mai simţea rău. Dar studenţii văzuseră limpede. Nu se terminase săptămâna şi întreg spitalul, toată facultatea, întregul corp medical al regiunii află că, pentru prima oară, Géraudin „cususe” un ureter.

A doua poveste se întâmplă la maternitate, în cursul unei cezariene, ca în cazul Mariettei. Copilul ieşise, totul mergea bine, mai puţin sângele. Întotdeauna uterul sângerează mult în timpul unei cezariene. Dintr-odată, Géraudin nu mai văzu. Îşi aminti de Mariette Doutreval, aceeaşi răceală i se strecură pe spinare, simţi catastrofa iminentă, îşi pierdu capul, secţionă colul uterului, scoase cu totul întregul aparat genital, uter şi anexe, castrând femeia mai degrabă decât s-o vadă golindu-se de sânge şi murind. Dar un sfert de oră mai târziu, întorcându-se după ce s-a spălat pe mâini, îi zări pe interni examinând deasupra chiuvetei masa de carne şi ovarele, intacte şi perfect sănătoase. Studenţii înţeleseseră.

De atunci, declinul fu rapid. Nu se mai auzi decât un strigăt general:

— Géraudin îmbătrâneşte, Géraudin s-a sfârşit!

Rămânea totuşi strălucitor. Din măreţia trecută îi rămăseseră vestigii superbe. În anumite momente opera încă magnific, cu un simţ al generalului, o ştiinţă anatomică neegalate, disecând, ca să spunem aşa, plan după plan. Dar dacă operaţia dura prea mult, obosea, se încurca şi ajungea să caute un apendice sub ficat. Necaz nu aşa mare, dacă medicul bolnavului nu era acolo, să supravegheze. Când îşi vedea patronul enervându-se, crispându-se, devenind agitat în felul ăsta, Louis, şoferul, îi spunea:

— Haideţi, domnule, opriţi-vă. Odihniţi-vă un minut!

Îi pregătea un scaun, un pahar cu apă.

El se ducea să se aşeze un moment, bea, respira adânc, departe de fiinţa cu pântecele deschis care-l aştepta. Tulburarea odată risipită, se întorcea la operaţia lui, o termina cu mână sigură. Dar sunt secunde preţioase cele pe care le petreci odihnindu-te în faţa unei cavităţi abdominale căscate, în faţa unui bolnav în plină anestezie. Un pântece deschis nu aşteaptă, nu se poate lăsa pe a doua zi. Se gândea, probabil, la lucruri

ciudate Géraudin în clipele acelea, pe scaunul lui, în vreme ce doamna Claim supraveghea pulsul bolnavului şi pândea sincopa.

Teama de a rata, de a decădea devenea la el o idee fixă, o obsesie. O obsesie care declanşa uneori chiar criza, din cauza neliniştii nervoase. Nu făcea o operaţie fără ca după aceea să nu-l chestioneze pe Louis, şoferul, în automobilul care-l ducea acasă. Îl întreba cu îngrijorare:

— Ce zici, Louis, de data asta a mers? Pe cuvânt?

— Bineînţeles, sigur, domnule.

— Medicul n-a zis nimic? N-a observat nimic?

— Absolut nimic!

— N-am greşit nimic? Totul a fost bine? Ce crezi? Crezi că sunt în declin, Louis? Nu decad, nu-i aşa?

— Nu, nu!

— Continuu să am presă bună? N-ai auzit nimic comentându-se de mine la facultate? La spital? Printre medici? Mai am presă bună, nu-i aşa? Ce se spune despre mine?

Trebuia ca Louis, plin de compătimire, să inventeze minciuni pentru a-l linişti.

Măcar de-ar fi fumat mai puţin. Dar era ca o furie, nu mai rezista, îi trebuia mereu un trabuc pe buze. Seara, îl durea capul, gâtlejul îi ardea, urechile îi căpătaseră o tentă violetă. Soţia lui, Valérie, îi interzicea coniacul, vinul roşu i-l îndoia cu apă. Dar, la masă, Géraudin se ascundea îndărătul ziarului sprijinit de carafă şi-şi turna fără zgomot porţii zdravene de vin de Burgundia. Viaţa îi devenise prea grea, decăderea îl zdrobea, mai bine să sfârşească repede.

Prea multe clinici, prea mulţi chirurgi peste tot. Facultatea îi lansa cârduri-cârduri în fiecare an, zeci de tineri înfometaţi, cu dinţi ascuţiţi, printre care cei mai îndrăzneţi „dihotomizau” fără să le pese, îşi abandonau onorariile medicilor, făceau ravagii prin clientela rărită din pricina crizei. Degeaba îşi coborâse Géraudin preţurile, asta nu se ştia, numele lui stârnea teamă, pentru public rămânea marele maestru, nu îndrăzneau să vină la el. Cât despre cei bogaţi, aceştia veneau la clinica lui, se lăsau operaţi, apoi spuneau:

— Doctore, vremurile sunt grele, am la mine un Picasso, câteva sanguine de Boucher, o foarte frumoasă pânză de Manet,

nişte floarea-soarelui de Van Gogh. Vreţi să veniţi să alegeţi ce v-ar plăcea în chip de onorariu?

Toate bune şi frumoase, dar Valérie nu-şi ascundea nemulţumirea în faţa acestei galerii de tablouri care nu sporea deloc contul la bancă. Îl copleşea pe Géraudin cu reproşuri, îl tiraniza, îl făcea incapabil şi risipitor. Supraveghea ea însăşi încasările şi cheltuielile clinicii. Intră curând în conflict cu doamna Claim, infirmiera şefă, căreia până atunci Géraudin îi lăsase o libertate de care ea, la drept vorbind, cam profita. Valérie se puse să revadă adunările doamnei Claim, facturile, fişele de impozite, notele de onorarii, cheltuielile de gestiune ale clinicii. Avu cu doamna Claim nişte certuri îngrozitoare. În urma acestora, infirmiera îşi ieşea din minţi, îi făcea mutre lui Géraudin, nu-i mai vorbea, păstra faţă de el o răceală ostilă, de femeie rănită. Géraudin suferea. Avea nevoie de simpatie acum. I-ar fi trebuit o atmosferă cordială, prietenească, pentru a-l susţine când opera. Un cuvânt amabil, o încurajare erau destul, o ştia bine Louis şoferul, pentru ca patronul să se transforme, să-şi regăsească înflăcărarea, vioiciunea, să termine cu succes o intervenţie. Valériei puţin îi păsa de toate astea, de calmul indispensabil soţului ei. Acum ceruse supravegherea încasărilor. Géraudin protestase. Ea-i închisese gura:

— Cine-ţi asigură traiul? Ce te-ai face fără veniturile de la zestrea mea? Cu ce bani ţi-ai plătit clinica?

Îl trimitea pe Louis prin ţinut, cu un teanc de note de plată de încasat. Acolo unde Géraudin pusese preţul de cinci mii, ea trecea şase mii. Cei timizi nu îndrăzneau să protesteze, se executau, pe urmă se plângeau prietenilor lor, îl discreditau pe Géraudin. Cei violenţi refuzau să plătească, îl trimiteau înapoi pe Louis cu cuvinte puţin amabile. Louis venea să se certe cu patroana lui.

Pe medicii cărora Géraudin le promisese douăzeci şi cinci la sută din onorariile lui, Valérie îi lăsa să-şi aştepte comisionul, nu trimitea decât jumătate din suma convenită. În fiecare zi, la clinică soseau confraţi sau clienţi veniţi să protesteze sau să reclame. Géraudin nu îndrăznea să le explice că era vina soţiei lui, le spunea că se înşelase, îşi cerea scuze. În timpul ăsta, Valérie, avară pentru el şi pentru toţi ceilalţi, voia să-l facă să renunţe la vânătoare sub pretext că nu-i place lui Louis, fixa raţii servitoarelor, care trebuiau să ascundă carnea adusă de

măcelar, şi punea să se pregătească pentru Kiki, pechinezul ei hidos, biscuiţi şi creme caramel. În perioada aceea Kiki muri de pe urma unei ultime indigestii. Ea puse să-i fie transportate rămăşiţele cu automobilul la La Baule, îl înmormântă în fundul parcului şi comandă pentru el un monument de marmură albă de patru mii de franci. În timpul ăsta, cel de-al treilea copil al lui Louis suferea de o nouă serie de abcese deschise pe tibie, din lipsă de aer curat, de soare, de fructe şi de alimente proaspete.

Géraudin suferea acum la Angers de plictiseală, de o tristeţe continuă, de nostalgia ţinutului său natal, a satului său din Bordelais, a vieţii simple, rustice, liniştite care fusese cea a fraţilor săi şi a copilăriei lui.

— Să mă întorc acolo! spunea. Să mă întorc să trăiesc acolo! Fără medicină, operaţii, confraţi, clinică, elevi, facultate, luptă! Ce vis!

— Lăsaţi totul! răspundea Louis. Vindeţi clinica, fugiţi!

— Nu vrea doamna, Louis!

Era adevărat, Valérie nu voia. La Angers, ea era nevasta lui Géraudin, marele „patron”, şi refuza să se exileze într-o văgăună pierdută, să cedeze în pierdere clinica, să renunţe astfel la unul sau două milioane. Aşa că Géraudin îşi continua lupta, cunoştea acum şi el soarta aspră a concurenţilor lui, chirurgi care au nevoie de medic pentru a trăi, care depind de el, care devin servitorii acestuia. Uneori Louis, conducându-şi patronul cu unul din cei trei, patru medici nevoiaşi din ţinut, ca să meargă să vadă un bolnav, auzea în spatele lui nişte conversaţii ciudate:

— Sunt şanse să scape? spunea Géraudin.

— Hm, făcea medicul...

— În sfârşit, merită să mai încercăm să operăm, da sau nu?

— Da! sigur că da!

— Până la ce preţ pot urca? Patru mii?

— Mai mult.

— Cinci? Şapte?

— Contaţi pe opt mii. Tatăl este cultivator. Au bani... Fireşte, jumătate pentru mine.

— Oh! exclama Géraudin.

Uneori discuţia se relua în încăperea vecină cu sala de operaţii, la câţiva paşi de bolnavul deja adormit.

— Trei mii? Patru mii?

— Cinci. Şi două mii cinci sute din ei pentru mine.

— Sunteţi nebun!

— Atunci, două mii. Dar nicio centimă mai puţin.

Se certau. Louis, doamna Claim trebuiau să le facă semne, să le arate uşa vestibulului, unde aştepta familia şi putea auzi... Altădată, Géraudin refuza să lucreze cu aceste deşeuri ale corporaţiei, pe care sindicatul medicilor le ţinea de altfel sub supraveghere. Acum era silit să consimtă s-o facă. Dar sanguinul Géraudin era coleric şi mai avea încă orgoliul măreţiei trecute. Şi mai ales îi rămăsese conştiinţa. O conştiinţă care se trezea uneori cu o violenţă deosebită! La nevoie ştia încă să-şi trimită la plimbare un confrate, pur şi simplu să-l înjure. Refuza să fie valetul, instrumentul anumitor medici necinstiţi. Uneori, chemat la căpătâiul unei bolnave, descoperea tumora anormală sub uter, care făcea sumbru diagnosticul.

— Ei? spunea medicul curant când se retrăgeau în salon, să delibereze departe de familie. Când operezi chistul?

— Nu este un chist, spunea Géraudin. E un cancer. N-are rost să operez.

— O iei razna!

— Îţi spun că e un cancer!

— Cred că te înşeli, bătrâne! O cunosc, sunt medicul familiei. Ţin la operaţia asta! Oricum, îi va prelungi viaţa, şi sunt oameni care dispun...

— Bine, spunea Géraudin.

Chemau din nou familia în salon. Atunci, în faţa acesteia, dezvăluia cu brutalitate cazul, în prezenţa confratelui verde de mânie:

— Colegul meu şi cu mine nu suntem de acord. El vrea să operez, eu nu sunt de aceeaşi părere. Am siguranţa că e vorba de un cancer.

Operaţia nu se mai făcea. Dar, ieşind de acolo, se explicau în maşină. Géraudin se înfuria.

— Deci, pentru a-ţi asigura cele trei bancnote nenorocite, vrei s-o ciopârţesc pe biata femeie! Ştii ce eşti? Un ticălos! Un ticălos! Curat ticălos! Din fericire, canaliile ca tine sunt rare în meseria noastră!

Medicul odată plecat, Géraudin se liniştea, îşi recăpăta calmul, regreta ieşirile violente, îşi regăsea timiditatea ce se

ascundea de fapt sub brutalitatea lui. Neliniştit, îl întreba pe Louis:

— N-am fost prea dur? Ce zici, Louis! Ce crezi? Totuşi, aveam dreptate. Nu? Crezi să l-am jignit.

— Da, aşa cred! spunea Louis.

— Da, am mers cam departe... E neplăcut. Ce va spune doamna? Asta n-o să-mi mai trimită clienţi. Ea o să-şi dea seama... Ar fi trebuit să-l iau mai domol...

Şi totul se isprăvea printr-o scrisoare de scuze. Dar data următoare, Géraudin o lua de la capăt. Categoric, nu reuşea să se resemneze, să consimtă să verse sânge inutil pentru a o salva pe Valérie şi clinica.

La *Egalité* veni un bărbat ca să se lase îngrijit de Géraudin. Un agent de poliţie. În cursul unei arestări, primise un glonte de revolver care se oprise în peretele inimii. Nu i se putuse extrage proiectilul, care treptat îşi făcuse drum şi „căzuse” în cavitatea inimii. Acum, această bucată de oţel juca înăuntru, se clătina, se deplasa. În acele momente, rănitul trăia o agonie îngrozitoare şi în cele din urmă leşina. Într-o bună zi avea să moară din pricina asta. Auzise că Géraudin mai operase astfel de cazuri, că era unul din inventatorii tehnicii care permite deschiderea unei inimi vii. Voia să fie operat de el.

Operaţia asta era una din minunile înfăptuite de Géraudin. Începea prin a injecta rănitului o doză mare dintr-un produs care încetinea la maximum bătăile inimii. Pe urmă tăia coastele, deschidea larg pieptul. Dezgolea inima. În acest moment, fără a o fi incizat, o cosea din nou cu anticipaţie. Asta însemna că trecea prin muşchiul cardiac, ca pe un şiret, un fir ale cărui capete erau apucate de un asistent. Pe urmă, Géraudin apuca inima cu mâna stângă, aştepta o bătaie şi, imediat după ea, o strângea tare între degete pentru a împiedica, a întârzia cât mai mult pulsaţia următoare. Cu mâna dreaptă, pe sub fir, inciza cu o tăietură de bisturiu teribil de rapidă, lua o pensă, o vâra în inimă, căuta, apuca schija, o scotea. În aceeaşi secundă, asistentul trăgea firul care aluneca precum un şiret şi închidea instantaneu inima. Într-o palpitaţie bruscă, între degetele sale, viaţa revenea. Operaţia se înscria astfel între două bătăi de inimă.

Géraudin contribuise la punerea la punct a acestei minuni operatorii.

Degeaba luase toate precauţiunile cu putinţă, degeaba îl luase imediat pe bolnav de la *Egalité* şi-l instalase în clinica sa particulară, departe de curioşi, pretextând liniştea şi îngrijiri mai lesnicioase, lucrul deveni cunoscut. Curând, pe furiş, zvonul făcu vâlvă la facultate, la *Egalité*, în oraş.

„Un glonte în inimă. La Géraudin a sosit un tip cu un proiectil în inimă!”

Rivalii lui Géraudin îl pândeau. Va opera? Va reuşi?

Géraudin trăi câteva momente întunecate. Să opereze? Îi era teamă. Să nu opereze? Să-l trimită pe bolnav la unul sau altul din profesorii facultăţii din Paris, cu care colaborase pentru punerea la punct a procedeului? Însemna să-şi mărturisească neputinţa, să se proclame prea bătrân, să spună în definitiv medicilor din ţinut: „Trimiteţi-vă altundeva bolnavii...”

Géraudin se hotărî să opereze. Fixă chiar data, puse să fie pregătit bolnavul cu câteva zile înainte. Se duse la morga de la *Egalité* să ceară cadavre reclamate de rude. Practică în trei rânduri operaţia pe aceste cadavre pentru a-şi reface mâna, pentru a se obişnui din nou cu tehnica intervenţiei. Se considera pregătit, sigur de el. Îşi spunea: „Oricum există un mare procentaj de decese în astfel de cazuri. Nu vor putea să-mi reproşeze nimic. Nu voi avea nimic să-mi reproşez. Şi pe urmă, el m-a ales, el m-a vrut”.

Mai ales că, examinându-şi conştiinţa, avea certitudinea că este „în plină formă”. Trăi totuşi câteva zile îngrozitoare, zilele unui criminal care ar avea remuşcări. Pe urmă, renunţă la tot. Într-un gest sublim, se revoltă. Într-o dimineaţă, în faţa doamnei Claim, a lui Louis, a asistenţilor şi a şefului lui de clinică, după ce-l examină pe om, se îndreptă de şale şi spuse brusc:

— Ei bine, nu. Lucrurile astea nu mai sunt pentru mine. Prietene, mai e Labriet, la Paris, un chirurg, unul din prietenii mei buni... Te va opera cu mult mai bine decât mine.

Şi după o tăcere, cu greutate, ruşinat, adăugă încetişor:

— Sunt prea bătrân...

Ieşi din cameră în uimirea bruscă a tuturor, cu gâtlejul sugrumat, cu lacrimi în ochi. Şi totuşi, în adâncul sufletului Géraudin simţea atunci ca un fel de bucurie. Se simţea mai mare. Mult mai mare decât dacă ar fi făcut şi ar fi reuşit pe deplin intervenţia! Înţelegea în acest moment întreaga noblеţe, grandoare, da, pe care ar fi putut-o avea într-un declin

consimţit, în renunţare. Se poate spune că în minutul acela Géraudin a trecut foarte aproape de adevăr, că a atins cu degetul libertatea, salvarea. Avu intuiţia unei glorii încă posibile, mai pură, mai adevărată, de data asta de nedistrus, în sinceritate, în acceptarea simplă şi frumoasă a bătrâneţii şi a morţii. Ce desfătare, ce tentaţie în mărturisirea publică, în apelul la alţii, mai tineri, în supunerea în faţa legii destinului! Ce aureolă incomparabilă în jurul unei frunţi, să ştii să te recunoşti micşorat în faţa tuturor! Pe urmă dădu înapoi. Acum era prea târziu. Géraudin era prizonierul trecutului. Prea multe invidii în jurul lui, prea multă ură. Prea mulţi bani de câştigat, prea multe lanţuri. Valérie, clinica... Trebuia să mintă, să se ascundă... Géraudin se simţi înlănţuit de trecutul său.

Foarte discret şi pe cheltuiala lui, în Panhard-ul cu suspensie bună şi transformat în ambulanţă, Géraudin îl expedie pe bolnav la profesorul Labriet, la Paris, care-l operă şi-l salvă.

Géraudin spera că nimeni să nu fi aflat ceva de regresul lui. Câţiva „prieteni”, totuşi, când îl prinseră în oraş, îl interpelară cu un surâs:

— Ei bine, dragul meu, şi tipul dumitale cu „proiectilul în inimă”?

Nefericitul chirurg suferea.

Când Géraudin nu mai suporta, îl chema pe Louis, îl punea să facă plinul şi pleca pentru trei zile la La Baule, lângă Henri, fiul său idiot. Aici era liniştit, uita totul, se ocupa de Henri, îl plimba, îl îngrijea, îl râzgâia, gândindu-se însă la celălalt fiu, copilaşul inteligent, dulce şi tandru pe care îl părăsise şi de care nu va mai şti niciodată nimic. Câteodată, idiotul îşi oprea privirea asupra lui, o secundă, îşi înceta pentru un moment scâncetul şi eterna pantomimă: „S-ar zice că m-a recunoscut”, se gândea Géraudin tulburat.

Asta era singura lui consolare.

— Acum înţeleg de ce nu ne vrei la Paris! strigă Julienne Guerran într-o sâmbătă, când ministrul se întorsese la Angers. Se pare că nu te plictiseşti acolo!

Îi puse sub ochi o notiţă dintr-un mic săptămânal satiric din Paris, *„Diavolul şchiop”*:

„...Această intervenţie a simpaticului nostru ministru al Agriculturii a fost puternic aclamată. Dintr-una din tribune se

auziră mai ales aplauzele călduroase ale unor mânuţe înmănuşate... Se cunoaşte fidelitatea unei anume Egerii foarte tinere, brună şi palidă, faţă de specialistul nostru în probleme agricole.”

Nu era o răutate. Un bobârnac, chiar drăguţ în ironia lui, dacă n-ar fi fost Julienne.

Guerran se mulţumi să ridice din umeri. Dar nu putu să evite cearta la care Julienne se gândea de trei zile. Le arătase notiţa lui Charles şi Michelinei. Micheline se îmbufnă. Cu toate astea, Guerran plecă tot singur la Paris.

O avertiză pe Fabienne.

— Va trebui să fim mai prudenţi... Soţia mea bănuieşte ceva.

— Ei, aş! făcu Fabienne. Mă iubeşti?

— Te mai îndoieşti?

— Atunci!

— Un scandal...

— Dacă mă iubeşti aşa cum te iubesc eu, nu mă tem de niciun scandal. Mă iubeşti?

— Fabienne! Fabienne! spunea Guerran luând-o în braţe... Pentru tine mă tem... Tatăl tău... Anturajul tău...

— Nu-mi pasă de ceilalţi pentru că te iubesc! Nu te vreau decât pe tine!

— Vei avea totul! spunea Guerran, mişcat de strigătul ei de tandreţe, de această dăruire totală. Răbdare! Răbdare! Într-o zi voi fi liber! Voi putea să-mi rup lanţul, să divorţez. Voi putea să-i spun adio Juliennei, să-i las din ce să trăiască... Charles va avea cabinetul meu de avocat, Micheline se va căsători... Şi noi vom fi în sfârşit soţ şi soţie, micuţa mea. Vom putea să ne mărturisim în voie dragostea! În faţa tuturor! O viaţă nouă, pe care s-o reîncep cu tine, ce vis! Cu tine drept tovarăşă, femeie! Vezi şi tu asta! Şi cine ştie! Poate că într-o zi, după mult timp, în căminul nostru, ca o încuviinţare a destinului, ca o binecuvântare asupra aventurii noastre îndrăzneţe, ca semnul evident că am făcut bine, că am acţionat bine, că n-am încălcat ordinea lucrurilor şi am mers în pas cu viaţa, poate că într-o zi vom avea în casa noastră un copil, un copil, al tău şi al meu... Ei, Fabienne, Fabienne...

— Olivier! murmură Fabienne, răscolită.

Dar joia următoare, fără să se anunţe, Julienne sosea la Paris. Fu cât pe ce s-o întâlnească pe Fabienne la minister. Tânăra

trebui să fugă prin coridorul secret, paralel cu galeria, care leagă cabinetul ministrului de apartamentul lui privat. Trebui să suporte acest afront ca ea să aibă, pentru prima oară, conştiinţa situaţiei ruşinoase şi umilitoare în care se afla. Julienne nu-şi părăsi soţul decât a doua zi dimineaţa, ca să ia din nou trenul spre Angers, spunea ea. Totuşi, seara, pe la ora opt, mergând pe jos cu Fabienne, ca să cineze la Academie, Guerran fu sigur că a recunoscut în spatele lui silueta furişată a soţiei sale, care-l pândea, în colţul străzii Varennes.

Se întoarse la Angers, la sfârşitul săptămânii următoare, şi-şi petrecu cele patruzeci şi opt de ore libere în nesfârşite certuri, scene şi ciorovăieli cu Julienne. Ea îşi avertizase copiii. Charles făcea mutre, Micheline continua să fie bosumflată. Îi trebui oarecare trudă s-o convingă pe fiica lui că Julienne bate câmpii, că el nu era capabil de aşa ceva. Reuşi totuşi s-o recucerească pe Micheline înainte de a se întoarce la Paris, şi asta era cel mai important.

În seara întoarcerii, o văzu din nou pe Fabienne. Consideră că era bine să o prevină.

— De data asta, draga mea, e o chestiune serioasă. Soţia mea ne-a văzut împreună. Mi-a făcut o grămadă de scene spectaculoase... Sunt sigur că vom fi spionaţi.

— Atunci?

— Să fim prudenţi! Poate că ar fi cazul să ne întâlnim mai rar...

— Să ne întâlnim mai rar?

— Da. Să evităm locurile publice, să ne întâlnim mai discret...

— Nu voi schimba nimic din purtarea mea! strigă Fabienne. Puţin îmi pasă de toate astea! N-ai de gând să otrăveşti fericirea noastră cu astfel de poveşti! Mă iubeşti!

— Ştii prea bine.

— Atunci?

Refuza să înţeleagă, se supăra. Guerran nu mai îndrăzni să insiste.

Dar în zilele următoare, ea însăşi avu impresia, în mai multe rânduri, că este supravegheată, urmărită. Un bătrân caraghios se târa în urma ei, o depăşea cu un aer stânjenit, când ea se oprea. Pe urmă, un tânăr prost îmbrăcat care nu o părăsi din Quai aux Fleurs până la minister. La uşa restaurantului, regăsea

uneori un chip pe care-l mai văzuse în timpul zilei... Ea fu cea care reluă subiectul cu Olivier, ruşinată şi furioasă.

— Cred că sunt urmărită.

— Urmărită?

— Soţia ta, fără îndoială. A plătit probabil o agenţie.

— Bine, spuse Guerran. Voi face ordine.

Telefonă la Prefectura poliţiei. Doi inspectori începură să-l fileze pe „filator”, aflară care era agenţia particulară care-l plătea. Fu convocat Willemez, directorul acestei oficine. Conveniră că va continua să-i trimită Juliennei rapoarte pe care i le va dicta Guerran, în urma cărora va primi cinci mii de franci. Guerran află astfel că Julienne încă nu ştia că este vorba de Fabienne. Dar de atunci tânăra avu constant pe urmele ei, când ieşea, doi inspectori de poliţie solizi, care-i alcătuiau o escortă prea puţin discretă, continuă şi exasperantă. Asta dură trei zile. După care, la capătul nervilor, Fabienne sosi ca o furtună în strada Varennes, şi o ceartă de toată frumuseţea izbucni între ea şi Guerran. Se săturase, voia să termine cu totul, să se afişeze liber, să-şi trăiască viaţa cu orice preţ. Sâcâit, consternat, Guerran încercă s-o liniştească şi o irită şi mai mult. Revenea mereu la ideea ei, la întrebarea ei:

— Mă iubeşti? Atunci?

Nu este uşor s-o faci să înţeleagă pe o tânără făptură despotică şi iute la mânie, necesităţile prudenţei, manevrele, concesiile, diplomaţiile pe care le cere viaţa. Se certară violent de mai multe ori. Primăvara aceea le fu otrăvită. Julienne veni din nou la Paris, căuta de una singură s-o descopere pe acea necunoscută a cărei prezenţă în jurul soţului ei o simţea şi a cărei identitate voia cu orice preţ s-o cunoască. Guerran începu să tremure pentru Fabienne şi pentru el însuşi.

La mijlocul lunii iunie, guvernul căzu. Guerran fu aproape mulţumit. Se simţea obosit, spera o schimbare în viaţa lui, care să-i aducă mai multă siguranţă, liniştea spiritului. Julienne voia ca el să se întoarcă la Angers. Fabienne îi cerea să rămână la Paris. De aici o nouă scenă, în care Guerran se lăsă purtat de mânie.

— Până la urmă, vrei să ajung la pierzanie! îi spuse Fabiennei. Sunt căsătorit, ocup o poziţie publică. Un scandal ar însemna o catastrofă! Vrei să mă vezi ruinat?

— Credeam ca mă iubeşti!

— Te iubesc, dar trebuie să trăiesc. Îi am pe ai mei...

— De fapt, te gândeşti mai ales la tine. E în regulă!

Timp de o săptămână nu se mai văzură. Pe urmă, într-o dimineaţă, Guerran alergă la clinică, rugă să fie chemată Fabienne.

— Iartă-mă. Nu mai pot! Sufăr prea mult! Cu adevărat n-ai inimă.

— Crezi că eu n-am suferit? zise Fabienne.

— Vom pleca. Uită tot. Iartă. Îţi propun s-o ştergem împreună în Charente, toată vara. Soţia mea cu copiii pleacă în vacanţă la Paris-Plage... Vom fi liberi, fericiţi. Ca la Aix. Ai să vezi. De acord? Promiţi? Sărută-mă, mica mea Fabienne.

Fabienne îi ceru doctorului un concediu de două luni. Se înţelese cu doamna Haget, nevasta unui mandatar din hale, pe care o îngrijise trei săptămâni în clinică pentru o sarcină pierdută. Doamna Haget avea un amant şi „înţelegea viaţa". S-a stabilit pentru toată lumea, şi chiar pentru Doutreval, că Fabienne pleacă în vacanţă cu cei doi Haget la Biarritz. Dacă din întâmplare, în una din peregrinările lui prin Franţa, Doutreval ar ajunge pe nepusă masă la castelul familiei Haget, doamna Haget va spune că Fabienne tocmai a plecat spre Angers în speranţa de a-l întâlni. Şi în acelaşi timp, ar avertizat-o pe Fabienne printr-o telegramă, pentru ca tânăra să se ducă neîntârziat acasă. De asemenea, doamna Haget va pune în fiecare săptămână la poştă scrisorile Fabiennei pentru Doutreval.

Fabienne pregăti toate aceste combinaţii meschine, seara, în camera bolnavei. Nu-i mai repugnau. Se simţea asemenea celorlalţi, după ce trăise atâta vreme în corupţie. Totuşi, erau momente în care redevenea conştientă, în care arunca, cât în răgazul unui fulger, o privire lucidă asupra ei însăşi, asupra a ceea ce devenise. S-ar fi zis că trăia un vis, că toate astea nu erau posibile, că nimic nu era adevărat. Se ducea la oglindă. Trebuia să se vadă, să se privească. Se examina, contempla îndelung în oglindă faţa palidă, măslinie, sub şuviţele grele de păr negru strâns în cozi, ochii negri, figura atât de tânără, aproape copilăroasă, care era a ei. Se putea ca îndărătul acestei feţe să se afle aşa ceva? Să fie ea, Fabienne, aceeaşi Fabienne de altădată, cea care era astăzi amanta lui Guerran, care se afişa cu el, care combina cu doamna Haget mici intrigi de

adulter şi de aşternut? Avea senzaţia că trăieşte un vis. Nu era adevărat, nu era posibil!

Pe urmă, sună telefonul. O aştepta Guerran, îi dădea întâlnire pe Champs-Élysées, la ora opt. Rochii, taxi, cină la Ledoyen, spectacol. Vârtejul o cuprindea iarăşi pe Fabienne, care din nou nu mai avea timp să reflecteze.

Capitolul al treilea

Se anunţă logodna lui Seteuil cu domnişoara Anne-Marie Lausefeld. O partidă splendidă pentru Seteuil, văduv şi împovărat cu un copil.

De altfel, nici Seteuil nu este o partidă de dispreţuit. Se ţine bine, cu barba lui şi cu fruntea dezgolită care-i dă înfăţişarea unui gânditor. Câştigă mulţi bani. „Lucrează” cu Lequesnoy, chirurgul, care-i dă un beneficiu de cincizeci la sută. În principiu, Seteuil e partizanul operaţiilor. O uşoară amigdalită, un mic punct semănând cu un apendice, şi imediat Lequesnoy, „biliardul”, bisturiul.

— Nu pricep de ce unii mai ezită! spune Seteuil. E aşa uşor să deschizi pântecele şi să vezi ce-i înăuntru!

Un nor tulbură însă acest frumos echilibru: într-o seară băieţelul lui face o indigestie. Colici, vomă. Pântecele moale, dar fără temperatură... Totuşi, Seteuil se gândeşte la apendicită şi e cuprins de nelinişte. Îl cheamă pe Michel, care-l liniştеşte.

A doua zi, cum puştiului nu-i era mai bine vine să-l vadă Holmont:

— Eu aş zice să fie operat. Oricum, scapă de apendice.

„Se vede că nu-i copilul tău!” gândeşte Seteuil, furios.

Consultat, bătrânul Rosselet îşi spune părerea:

— Nimic nu ne grăbeşte...

Totuşi, a treia zi dimineaţa, febra creşte. Seteuil aleargă la telefon să-l cheme pe Lequesnoy, şi, în ultima secundă, ezită. Lequesnoy, da, foarte bine... Dar, de fapt, n-are nici ochiul, nici mâna lui Roy... Fără nicio îndoială, Roy este cu mult mai sigur. Şi pe urmă, el, cel puţin, nu operează pentru plăcerea de a opera!

După o scurtă ezitare, Seteuil compune pe discul negru găurit de cercuri albe al telefonului numărul lui Roy.

Roy soseşte, îl examinează pe copil. În spatele lui, Seteuil aşteaptă şi se frământă. Îşi vede dinainte copilaşul cu burta

tăiată, înăbuşit sub un balon cu eter. Se gândeşte la sincope, hemoragii, infecţii, la martiriul lung al pansamentelor ce se smulg, al drenurilor ce se curăţă, la copcile de oţel înfipte în piele... Măcar de-ar fi cruţat ţâncul de tot acest calvar!

— E nervos, şopteşte Seteuil... M-aş teme dacă ar fi vorba de o rahianestezie... Şi, de altfel, o anestezie totală, cu un ficat bolnav... Sunt atâtea riscuri! Te gândeşti şi dumneata, nu-i aşa, Roy?

Roy nu spune nimic, îşi continuă examenul. Se îndreaptă.

— Ei bine, spune, nu. Cinstit, nu e nevoie de operaţie... Respiraţie adâncă fără durere, retenţie de gaze, deloc... Să-şi păstreze apendicele micuţul. Întotdeauna o să-i fie bun la ceva, orice s-ar zice... Febra? Din cauza denutriţiei. Începeţi prin a-i da un suc de măr dulce...

E frumoasă viaţa pentru Seteuil. E grozav de bucuros, acum că băieţelul lui a fost cruţat de martiriu. Copilul se restabileşte. Conform uzanţei, Seteuil îi trimite doamnei Roy un superb şal vechi de Persia, în chip de onorariu. Oarecum melancolic, Roy îşi priveşte soţia agăţând frumosul şal pe peretele micului lor salon şi se gândeşte că asta nu-l va împiedica pe Seteuil să-şi trimită în continuare clienţii să fie operaţi de Lequesnoy, la fel ca înainte.

— Ce otravă şi dihotomia asta! spuse Roy.

Se abătuse în seara aceea pe la Michel. Este obosit, puţin abătut. Prea multă muncă, prea multă concurenţă, impozite prea mari. Spitalul îi fură toată clientela. Prin Lequesnoy cu dihotomia lui, prin Romagnol, marele patron din Lille, cu titlul lui de profesor, se scurge tot ce a mai lăsat spitalul. Roy şi-a concediat asistentul. Acum, îşi petrece o parte din noapte făcând el însuşi sterilizări pentru intervenţiile de a doua zi. Soţia lui îi serveşte de asistentă în timpul operaţiilor. Şi are şapte copii.

În problema dihotomiei a avut o idee. Medicul are dreptul la partea lui de onorarii. El este cel care, în momentul când se pune problema unei operaţii, hotărăşte, telefonează, se deranjează, asistă. El este răspunzător din punct de vedere moral. Niciun motiv să-i conteşti retribuţia. Roy produse să se stabilească un barem, un tarif de onorarii speciale pentru medic, în funcţie de gravitatea operaţiei şi de răspunderea şi iniţiativa

pe care aceasta o cere din partea lui. Singura greutate era fixarea baremului. Reuşise şi asta cu ajutorul câtorva confraţi. Dar când era totul gata, sindicatul nu şi-a dat aprobarea: „Prea complicat, foarte discutabil...” În realitate, medicul nu câştigă destul pentru a se putea lipsi de acest beneficiu. Şi este oarecum sâcâitor să citeşti articole împotriva dihotomiei semnate cu numele unor mari „pontifi”, care-şi pot permite fără dificultăţi luxul de a fi cinstiţi.

— În fond, nu e nimic de făcut, spune Roy. Nimic, nici publicitatea făcută împărţirii, nici fixarea procentelor, nici chiar sistemul celui de „al treilea plătitor” nu-l va împiedica pe chirurg să-i dea medicului o bancnotă de o mie direct în mână, nici pe medic să accepte respectiva bancnotă. Aici, ca peste tot, ca pentru avort, accidente de muncă, repopulare şi tot restul, legea nu ajunge, trebuie acţionat mai întâi asupra conştiinţei fiecăruia dintre noi. Totul e chestie de conştiinţa individuală. Să ai un tarif rezonabil, fixat printr-o reglementare. Şi apoi, mai ales, să se vegheze la recrutarea şi la formarea corpului medical, pentru ca acesta să vrea să respecte legea.

Sunt luni de când Brunel, şoferul bogaţilor negustori de făină Hesdelot, şi-a rupt braţul, întorcând o manivelă. Rând pe rând, Seteuil, apoi Lequesnoy, fără a-i mai socoti şi pe alţi medici, l-au îngrijit, fără ca fractura să ajungă să se consolideze. Nu se osifică. Pornind de la ideea că Brunel este demineralizat, Lequesnoy a indicat pâine integrală şi legume fierte în abur şi i-a administrat, într-un fel foarte simplist, enorme doze de medicamente pe bază de calciu. Rezultatul a fost că răul s-a accentuat, cum se întâmplă foarte des. În cele din urmă, Brunel îl cheamă pe Michel.

Brunel – lucrul este frecvent – suferea de un sindrom complet necunoscut medicilor „clasici”: demineralizarea prin supramineralizare. Ten palid, buze crăpate, ochi roşii, unghii cu noiţe, lumbago aproape cronic, carii dentare. Slăbit, nu mai poate să asimileze sărurile minerale. Şi supraîncărcarea pe care i-a impus-o Seteuil n-a făcut decât să obtureze organismul, lăsând în acelaşi timp celulele nehrănite. Pentru că un organism slăbit nu poate utiliza decât alimentele îndulcite şi deconcontrate.

Michel îi stabileşte regimul: doze mici de grâu crud şi fiert, salată crudă, legume fierte în apă multă şi cu apa schimbată de mai multe ori în timpul fierberii, pâine albă, fructe dulci, interzicere absolută a tuturor alimentelor acide. Mai mult decât în orice supraîncărcare minerală strivitoare, Brunel găseşte în aceasta alimentaţie neconcentrată şi îndulcită materialele pe care organismul lui anemiat este în stare să le metabolizeze. Are loc o recalcifiere perfectă şi foarte rapidă. Brunel se duce la Lequesnoy să-i facă o radiografie a braţului vindecat. Şi Lequesnoy nu mai pricepe nimic.

Brunel îl proslăveşte pe Michel. Aşa încât patronii lui, familia Hesdelot, se hotărăsc să-l cheme pe „micul medic” pentru tatăl lor. Bineînţeles, tarifele lui derizorii nu prea inspiră încredere! Dar la urma urmelor, cine ştie? E destul de frecvent ca prin servitori să se ajungă la cei bogaţi.

Bătrânul Hesdelot are un cancer. Prea târziu pentru operaţie. *Opium et mentiri.*

Alde Hesdelot sunt foarte mulţumiţi de Michel. Reclamă bună. Este chemat la bogaţii fabricanţi de băuturi alcoolice Lavaisne. Se întâmplă pentru prima oară. Emoţie, Michel se pregăteşte cu mai multă grijă ca de obicei, se surprinde vorbindu-i puţin cam sec Evelynei pentru o pată de pe mănuşi. Îşi pierde timpul „simonizând” aripile Citroën-ului care şi-au pierdut luciul. Evelyne îl ajută. Trebăluise la bucătărie şi mai are pe ea şorţul murdar. Mâinile îi sunt negre încă de la curăţatul cuptorului. De ce, văzând-o astfel, pe Michel îl încearcă astăzi o impresie atât de neplăcută?

Castelul Lavaisne se întinde în mijlocul unui parc, în spatele distileriei. Vestibul în marmură. Spirală maiestuoasă a unei scări răsucite de două ori, cu balustradă din fier aurit. Discreţie a servitoarelor cu şorţ şi bonetă albe. Toată familia Lavaisne este acolo: el, un uriaş cu tenul roşu-cărămiziu, mare amator de coniac; soţia lui, platinată, fardată, rea de muscă, îl asigură Seteuil, tânăra lor fiică, de douăzeci de ani, la fel de vopsită ca mama, şi fiul, un licean cu coşuri, care fumează ţigări englezeşti. I se dau explicaţii: bunica a avut un fel de atac de nervi.

Urcând scara de onoare, Michel îşi rememorează tot ce-şi poate aminti din cunoaşterea uzanţelor medicale învăţate la şcoală: să fie atent la covoare, să fie prudent cu parchetele date

cu ceară, să evite, în timpul consultării, poziţiile prea înclinate, care te pot face să te clatini pe picioare şi să cazi ca un caraghios cu nasul în pernă sau în plapumă... Toate aceste preocupări îi dau un aer prostesc, în timp ce înaintează în tăcere spre bolnavă.

Este vorba de o apoplexie. Din când în când, bătrâna, în comă, este agitată de o convulsie. Tresare, bate din picioare şi din mâini şi se prăbuşeşte din nou. În sacade, hemoragia îneacă centrii cerebrali, unul după altul, smulgându-le un ultim spasm. Dar inima bătrână se ţine bine, poate rezista săptămâni în şir... Cufundat în examenul lui, Michel i-a uitat atât de deplin pe Lavaisne-i şi castelul lor, încât ridicându-se, răstoarnă cu şoldul noptiera plină de ceainice... Se îndreaptă, stacojiu la faţă.

— Ei, doctore?

Nu prea are ce să prescrie. Asta-i cel mai rău! Numai asta mai lipsea ca să pară un imbecil sadea.

— Mă întorc pe seară, bâiguie Michel... Eu... voi... voi vedea deseară...

La capătul peronului, e de necrezut ce înfăţişare jalnică şi preistorică poate avea Citroën-ul, cu husele lui din ţesătură de perdele şi cu păpuşa aproape sărăcăcioasă, pe lângă somptuosul Buick al familiei Lavaisne, strălucind puternic cu emailul lui negru şi cu părţile lui cromate, în care se priveşte şoferul în halat alb cu galoane albastru-regal.

Ceea ce rămâne din bunica Lavaisne se încăpăţânează să trăiască. Ceilalţi Lavaisne devin nervoşi. Jumătatea asta de cadavru, care nu mai isprăveşte să moară, îi sâcâie. Grasul Lavaisne sugerează încetişor:

— Nu-s o cruzime, doctore, toate aceste suferinţe inutile? Poate că o mică înţepătură?... Găsesc că o moarte rapidă ar fi mai umană! Dacă tot nu mai e nicio speranţă...

Blonda doamnă Lavaisne şi fiica ei, cu faţa lor vopsită şi mâinile manichiurate, sunt de altă părere. Sâmbătă va fi o serată la negustorii de făină, la Hesdelot. Se gândesc: „Măcar să trăiască până atunci! Avem rochiile comandate. Totul e pregătit! Ar fi un dezastru!”

Le e atât de teamă că-şi vor rata petrecerea, încât îi cer o consultaţie şi lui Seteuil.

Seteuil a venit să-l ia pe Michel cu maşina lui, un Panhard impecabil, spre care mai aruncă o ultimă privire.

— Detaliul, bătrâne, detaliul! Asta contează!

Înainte de a intra la familia Lavaisne, îşi mai perie o dată hainele, îşi mai lustruieşte o dată pantofii. Dintr-un buzunar al maşinii, Seteuil scoate trei perechi de mănuşi, o alege pe cea mai nouă.

— Am întotdeauna trei perechi în maşină. Cele mai murdare pentru muncitor. Celelalte pentru burghez. Şi astea, nou-nouţe, după cum vezi, pentru „marile familii”. Să intrăm, bătrâne.

La căpătâiul bunicii, Seteuil le ia ochii familiei Lavaisne şi lui Michel. Scoate din valiză o mulţime de instrumente! Tensiometru, stetoscoape, nichel şi ebonită, mai ales nichel. Cere prosop după prosop. Niciodată urechea nu trebuie pusă direct pe piele. Îşi scoate stiloul de aur. Ce aer de învăţat îi dau barba şi calviţia care a început să-i apară. Reţeta îl lăsă cu gura căscată pe Michel. Începe solemn, în stil de epocă:

— Recomandăm doamnei Heurtebise-Lavaisne următoarea medicaţie...

Şi în continuare, nicio specificaţie! Nici un singur medicament gata făcut, la îndemâna oricui! Cu o serie de prescripţii complicate, presărate cu termeni latini, cu formule chimice, abrevieri cabalistice inteligibile numai pentru farmacişti şi nici măcar... Ceva care, în mod vădit, este conceput în mod special şi măgulitor pentru folosul personal şi exclusiv al bunicii Lavaisne.

— Nu vei face niciodată avere! îi spune Seteuil lui Michel, aducându-l acasă în Panhard-ul suplu şi graţios. Pe bogaţi trebuie să-i impresionezi. Instrumente, nicheluri, lux, maşini elegante! Ia-le ochii! Când te cheamă la masă, du-te cu întârziere. Dacă n-ai nimic de făcut, cu atât mai rău, hoinăreşte şi aşteaptă. Trebuie să ai o înfăţişare surmenată. Şi buchete de flori, şi cutii cu praline! De altfel nu ştii să te porţi nici cu muncitorul: fetiţa mamei Gaby Houtten, cea cu băcănia, ţi-a făcut o scarlatină. Boală contagioasă! te grăbeşti să anunţi primăria! faci să se închidă băcănia pentru o lună! Prostule! Trebuia s-o previi pe mamă, să te asiguri că o să-şi ţină gura, că o să-şi închidă puştoaica în cameră şi că o să vorbească de o gripă afurisită... Bătrâne, poţi să fii liniştit, va mai curge multă

apă pe gârlă până vei mai îngriji tu pe cineva din familia Houtten! Şi Failly măcelarul! Se plânge de tine, o ştiu de la servitoarele mele. Nu cumperi carne de la el! Ştiu şi eu că o tranşează ca un ticălos. Şi tu nici nu mănânci multă carne. Dar în comerţ trebuie să cumperi de la toţi... Eu nu trec niciodată prin faţa prăvăliei lui Failly fără să bat cu palma în ciozvârtele de vită şi să exclam: Ah, ce carte grozavă! Şi la debitul de tutun! la Simonet! Nu te arăţi niciodată! E o prostie! o mare prostie! Patronul unui debit de tutun poate să-ţi facă o reclamă formidabilă! Închipuie-ţi: te arăţi, faci cinste celor de faţă, muncitorul te vede, îşi spune: „Nu-i un tip mândru...” Şi când e cazul, te cheamă. Şi mai ales, mai ales regimurile! Mult prea rigide! Mult prea absolute, bietul meu Michel! Da, ştiu, alcoolul, tutunul, grăsimile, untul prăjit... Dar dacă ai spus totul, ai prescris totul, şi oamenii nu vor regimul tău, şi vor mai degrabă o viaţă scurtă şi îndestulată şi să crape halind zdravăn, pe tine nu te mai priveşte! Lasă-i s-o facă şi spală-te pe mâini! Eu m-am lămurit repede. Când un tip începe să insinueze: „Şi nici măcar o lulea din când în când? Nici măcar un păhărel? Mi-ar face chiar aşa de rău?” Înţeleg imediat! „Un păhărel, mai treacă...”

Şi mai ales, nu-l dezgusta pe client! Nu te-ai întrebat niciodată de ce fabricanţii de „întăritoare” fac avere? Pentru că au grijă ca porcăriile lor să aibă gust bun, dragul meu!... Le înghiţi ca pe un aperitiv! Toată lumea le caută. Chiar şi şoferii care livrează produsele farmaciştilor: e lucru stabilit, la ora unsprezece pe drum, opreşte camionul, îi rupe gâtul unei sticle de „Kosto-dynamine” sau de „Bicot-genol”. Iar cioburile le duce patronului. Cheltuieli generale... Întâi-şi-ntâi trebuie să ştii psihologie! Ţine minte chestia asta, bătrâne t

În seara aceea, după ce au cinat în bucătărie, Michel o lasă pe Evelyne să spele vasele şi se duce în biroul lui. Aprinde pentru câteva minute radiatorul cu gaz. Deschide dosarul cu facturi, îşi face socotelile. Sfârşitul de lună va fi greu. Cărbunii, impozitele. A trebuit să schimbe un cauciuc la Citroën-ul lui. Şi ca să fie în regulă, ar avea absolută nevoie de o mică îngrijitoare, menajera nu ajunge, din cauza serviciului la uşă, a clienţilor care trebuiesc anunţaţi. Evelyne nu arată deloc bine. Prevenit, Domberlé a strigat: „Atenţie! Mai ales, fără oboseală!” Evident, a rămas sensibilă. De trei nopţi, ea doarme foarte prost. Noaptea trecută, chiar, Michel a vegheat cu ea, până la ora doua

dimineaţa, să n-o lase singură, să-mpartă cu ea insomnia, să-i alunge gândurile negre... Ştie că vede totul în negru, cât nu doarme noaptea. În cele din urmă, a adormit. Prea obosit, Michel a mai rămas treaz încă multă vreme. Oricum, le-ar trebui un ajutor pentru menaj.

La biroul său, Michel priveşte adunările mâzgălite în grabă. Nu-i prea vesel. Seteuil tocmai i-a arătat, în dimineaţa asta, ce-ar trebui să facă. Să-i uimească pe cei bogaţi, să le flateze maniile, vanităţile. Cu oamenii din popor să se coboare la nivelul plebei, să ciocnească cu bărbaţii, să le facă cu ochiul femeilor, să fie de treabă, culant, să vorbească aşa cum vorbesc ei, să lase să-i scape cuvinte deocheate, să nu-i sâcâie pe oameni cu regimuri prea severe, să dea o raita la crâşma din colţ, să fie văzut la Simonet, să fie popular, să laude carnea măcelarului...

„N-am să reuşesc niciodată”, se gândeşte Michel.

Gazul arde de parcă ar toarce. Michel se duce să închidă pe jumătate robinetul, se aşază din nou la birou, se gândeşte. Gazul, factura, cărbunii, lumina... Ce mult costă toate! Şi mai e şi bătrânul Hesdelot, cu cancerul lui! Ceilalţi Hesdelot consideră că Michel e cam lipsit de energie. Pentru că tatăl lor mai trăieşte încă, înseamnă că trebuie să se încerce ceva, o operaţie, poate... Ei înşişi au vorbit despre aşa ceva, au propus-o de mai multe ori, insistent:

— Doctore, nu credeţi că o intervenţie chirurgicală...?

Asta este cel mai neplăcut, că ispita vine chiar de la clienţi. Michel ezită, ajunge să nu mai vadă nici el prea limpede. La urma urmelor, nu se ştie niciodată. Operaţia înseamnă o ultimă şansă de încercat. S-au mai văzut minuni. Şi familia Hesdelot e teribil de bogată, Nu-i vorba de nişte bieţi amărâţi! De foarte bună credinţă, Michel nu mai ştie dacă trebuie sau nu operaţie.

Şi dacă bătrânul profesor Domberlé s-a înşelat? Adevărul poartă el în sine o forţă de convingere suficientă pentru a învinge? Dacă, la urma urmelor, oamenii nu-l vor? Cât rău îi fac regimurile, abstinenţele, disciplina pe care Michel le impune clienţilor! Ce reclamă pe dos! Fug de el, aleargă la Seteuil, au înghiţit voiniceşte vinuri tonice care au gust de aperitive! Şi chiar confraţii! Asta este cel mai regretabil: că ei refuză să înveţe, neagă evidenţa, rămân prizonierii a ceea ce-au învăţat în facultate. Sunt prea mulţi! Niciodată adevărul simplu şi gol-goluţ nu va triumfa în faţă acestei mulţimi! Nu-i nimic de făcut.

Atunci, n-ar fi mai bine să-i urmeze pe ceilalţi? Să facă pur şi simplu medicină ca toţi ceilalţi? Singurătatea, privaţiunile unei vieţi închinate adevărului, ca aceea a lui Domberlé, îl îngheaţă de data asta pe Michel.

Dă la o parte dosarul cu facturi, se ridică, face câţiva paşi, merge să se aşeze pe divanul pe care se lungesc bolnavii când îi examinează. Sentimentul că este incapabil să câştige la fel de mulţi bani ca Seteuil îl umple de nelinişte cu privire la viitor, îi creează o impresie umilitoare de inferioritate. Degeaba îşi spune: „Este aşa pentru că nu vreau să fie altfel...", suferă în orgoliul lui, nu este deloc sigur că Seteuil nu-l întrece, nu-i mai puternic decât el în lupta pentru supravieţuire. Întotdeauna îi judeci pe alţii şi te judeci pe tine însuţi, într-o oarecare măsură, după banii câştigaţi. Banul! Degeaba i-ai preferat cinstea, conştiinţa, n-ajungi aproape niciodată să elimini cu totul gândul că el este semnul infailibil al valorii omului.

„Eu am în schimb conştiinţă, îşi spune. Am ales, am preferat să rămân un om cinstit."

Da, dar asta este atât de des scuza celor slabi. O amintire foarte proaspătă îi vine în minte, înăbuşită, respinsă, şi care totuşi îl obsedează. Îşi rememorează prima dimineaţă când Lavaisne l-a rugat să vină. Ce emoţii avea în ziua aceea! Cum imediat simplitatea Evelynei, şorţul ei, mâinile murdare de funinginea de la sobă i s-au părut dezagreabile, umilitoare. Abia a reuşit să-şi ascundă agasarea, indispoziţia. Ce renegare, imediat ce-l chemase un bogătaş!

Evelyne bate încetişor la uşă. El se ridică. Ea intră.

— Lucrezi?

— Mi-am făcut socotelile.

— Ţi-e destul de cald? Pot să opresc radiatorul?

— Dacă vrei.

Se aşază din nou la birou. Evelyne se duce să închidă robinetul de gaz. Flacăra se stinge într-o mică explozie. În trecere, Evelyne aruncă o privire pe birou, vede facturile, cifrele, din care nu înţelege mare lucru. Nu spune nimic, se duce să se întindă pe divan şi-şi priveşte soţul cu ochii ei mari neliniştiţi. El îşi reia calculele, Evelyne suspină încetişor şi continuă să-l privească de departe. El simte în sfârşit asupra lui privirea mută, neliniştită, care nu îndrăzneşte să spună nimic şi care totuşi ghiceşte o mulţime de lucruri. Se simte emoţionat, i se face milă

de neliniştea ei tăcută, se ridică, se apropie de Evelyne, o bate uşor cu palma peste mână, se aplecă spre ea şi o sărută pe pleoape. Ea îi întoarce sărutul, un sărut în care pune emoţia, temerile ei şi de asemenea recunoştinţa, o recunoştinţă de câine credincios, de fiinţă care tremură mereu să nu fie o povară. El spune cu o voce aproape veselă şi liniştitoare:

— Ei, doamnă Doutreval! Merge?

— Da, Michel. Dar tu?

— E-n regulă. E foarte bine, nevastă!

Ea îi surâde. În frumoşii ei ochi negri de fiinţă temătoare şi care a suferit prea mult se vede fericirea. Fericire şi o recunoştinţă pătimaşă... Şi pentru că ea are o înfăţişare fericită, Michel simte şi el în inimă, cu toată nesiguranţa şi îndoiala lui, o căldură, o bucurie neobişnuita şi dulce, pe care nu şi-o explică.

Ceea ce îl oboseşte şi adesea îl copleşeşte de-a dreptul pe Michel este spectacolul acestei medicini lipsite de principii generale, al tuturor acestor nefericiţi bolnavi la care mulţi dintre confraţii lui Michel înăbuşă pur şi simplu simptomele şi pe care ei cred că i-au vindecat şi care se cred vindecaţi – medicină simptomatică. În diabet, se concentrează asupra zahărului. Nu văd că mai ales otrăvurile alimentare sunt cele care au dezechilibrat secreţia zahărului în ficat. Atunci, reduc zahărul, dar nu şi carnea, alcoolul, grăsimile, laptele. Aşa încât otrăvirea diabeticului se agravează. Şi totuşi, mulţi dintre diabetici se vindecă îngăduindu-şi puţin zahăr şi diminuând consumul de carne, peşte, grăsimi. În bolile de inimă, de câte ori o purgaţie uşoară, sucurile de fructe dulci, un regim de decongestionare a ficatului nu au calmat o criză cardiacă! Pentru că otrăvurile din alimentaţie sunt cele care o provoacă. Dar de multe ori, medicul se mulţumeşte să biciuiască inima cu injecţii de camfor şi de digitalină! Şi pentru sifilis, în general, nici nu le trece prin cap să apeleze la factorii de apărare naturală! Se uită că în parte infecţia dăinuie din cauza toxinelor alimentare. Se fac injecţii! Cu frenezie, până când bolnavul, sleit de puteri, dispare! Nici nu le trece prin cap că un bun regim ar permite un tratament infinit mai blând. Şi la copii! Câte otite, sinuzite, mastoidite, amigdalite tratate pur şi simplu prin intervenţii locale! Se zgârie gâtlejul, se taie amigdalele, se taie carnetele nazale, se smulg polipii, se trepanează sinusul, şi se consideră că s-a făcut totul, nici nu se

neliniştesc măcar pentru alimentaţia defectuoasă a micului bolnav, care ar trebui schimbată.

În jurul lui Michel, ablaţia polipilor şi a amigdalelor este un lucru banal, se practică în serie la spital. Michel îi face pe confraţi să surâdă sau să protesteze când afirmă ca polipii, inflamaţia amigdalelor se vindecă de la sine, printr-un regim bun şi o viaţă sănătoasă, şi că operarea amigdalelor nu este inofensivă, ci periculoasă. Amigdala este un organ de apărare, de secreţie a produselor toxice. Abundenţa de produse toxice pe care le are de evacuat este cea care-i provoacă iritaţia, inflamarea microbiană nu survine decât ca un fenomen secundar. Scoţând organul şi neschimbând nimic în regimul alimentar înseamnă să pregăteşti boli mai grave. Aşa începe să se vadă ca operaţia aceasta a amigdalelor poate trezi focare vechi de tuberculoză şi că poate favoriza teribil cea mai periculoasă poliomelită – poliomelita în formă bulbară. Un lucru e sigur: Michel vede venind la el în fiecare zi bieţi copii operaţi, atinşi acum de apendicită, de febră sau de vomă bilioasă, şi chiar de tuberculoză osoasă. Este atât de adevărat, încât medicul clasic crede că poate stabili o relaţie între amigdalită şi apendicită, relaţie inexplicabila în ochii lui!

Ş totuşi, suprimând cauzele, interzicând alimentele acide, carnea toxică (porc, vânat), peştele, drogurile, întăritoarele, Michel îi vindecă adesea pe micii lui bolnavi fără operaţie, fără suferinţă. Şi asta-i adevărat pentru toate bolile. Dar ce puţini dintre confraţii lui îl înţeleg! Este înspăimântător să te gândeşti că o asemenea greşeală este atât de solid şi de oficial înrădăcinată în spirite. Dar ce rol obositor şi dureros să ştii, să deţii adevărul şi să nu reuşeşti să-l faci acceptat, să strigi în deşert, să vezi în jur mulţimile îngrijindu-se orbeşte şi suferind inutil din neştiinţă. Când ai putea să le aduci uşurarea şi salvarea dacă ai fi ascultat!

În sfârşit, bunica Lavaisne a murit. Era şi timpul! Cei din familia Lavaisne nu mai puteau să-i suporte agonia. Când au devenit sensibili la bunăstare, cei bogaţi suportă cu iritare cea mai mică constrângere.

În ce-i priveşte pe Hesdelot, aceştia s-au aranjat. Au adus o infirmieră şi o călugăriţă care să aibă grijă de bunicul canceros.

Îşi cruţă astfel corvezile, oboselile, suferinţele în care inima lor ar risca poate să se lase prinsă.

Ca să pună capăt nesiguranţei, Michel îl cheamă pe Roy la un consult. Are încredere în el. De la povestea cu doamna Daubian, apelează la Roy pentru toate operaţiile pe care le recomandă bolnavilor săi. Roy lucrează încet. Nu stârneşte uimirea prin rapiditate, ca Romagnol, marele profesor, nici prin îndrăzneală, ca Lequesnoy. Dar lucrează clasic, meticulos, metodic. Nu „şochează". Bolnavii se pun repede pe picioare. Pentru anestezie foloseşte procedeul unui prieten de-al lui: eter cald. Nu intervine niciodată congestia pulmonară.

Roy vine să-l vadă pe bătrânul Hesdelot.

— Operaţia n-are rost. Lasă-l să moară liniştit.

Despărţindu-se de Michel, Roy îi invită pe el şi pe Evelyne pentru sâmbăta următoare. Toată săptămâna, Evelyne îşi face mari griji. Michel va avea un pardesiu nou. Nu are nevoie decât de mănuşi. Dar ea? Îi lipsesc toate cele!

Curăţat cu eter, călcat sub o pânză umedă, împodobit cu o camelie artificială, micul taior gri mai merge încă. Michel i-a promis o pălărie, o mică tocă din velur albastru-regal, elegantă şi nu costa decât o sută de franci. Din fericire, Evelyne şi-a păstrat de la nuntă pantofii dintr-o frumoasă imitaţie de şopârlă. La lumină s-ar zice că-s autentici. Mânecile bluzei de tafta s-au tăiat. Evelyne le scoate. Va merge cu braţele goale. La nevoie, va ţine taiorul pe ea, pretextând o răceală. Mai rămân ciorapii. Degeaba şi i-a menajat, a avut grijă să nu poarte jartiere prea strânse, i-a spălat imediat după ce i-a scos şi i-a uscat feriţi de soare, întinşi pe un şervet; cele trei sau patru perechi de ciorapi pe care-i are s-au uzat în cele din urmă. De o lună face economii ca să cumpere alţii. Dar Michel i-a vorbit la masă de Daubian, fostul bogătaş devenit muncitor, a cărui nevastă vrea cu orice preţ copii... Ea aşteaptă acum încă unul, şi o duc foarte greu. Evelyne s-a dus s-o vadă. Banii pentru ciorapi i-a cheltuit cu acest prilej. Tot căutând, Evelyne reuşeşte să găsească doi ciorapi uzaţi numai la talpă, dar desperecheaţi. Unul este mai deschis la culoare decât celălalt. Totuşi, n-o să se apuce să-i otrăvească viaţa lui Michel pentru o pereche de ciorapi.

În momentul plecării, în pragul casei, Michel aruncă o ultimă privire asupra Evelynei. Taior gri, pantofi din piele de şopârlă, ciorapi de mătase, bluză din tafta roz închisă pe gâtul subţire cu

o broşă fină care ar putea fi de aur, o mică tocă din velur albastru-regal. O declară pe Evelyne „drăguţă de pică”, o sărută şi o împinge spre Citroën.

Roy, un tip solid, bărbos, cu ochi negri şi profil arab, nu face cine ştie ce primiri. Patru băieţi, trei fete, asta nu îngăduie mondenitatea. Roy le lasă pe cele două femei să pregătească la bucătărie cafeaua şi-l duce pe Michel să-i vadă sala de operaţii. Este mândru de ea. Numai el ştie că instrumentarul perfecţionat, aparatul de radio, pereţii care încălzesc l-au costat multe calcule, nopţi de veghe şi sacrificii. Scoate irigatorul cu ser încălzit pentru răni. Îi explică „trucurile”, dibăciile, firele pe care le foloseşte, instrumentele pe care le-a conceput sau le-a ameliorat, miodistensorul automat, masa cu înălţare şi rotaţie prin pedală, pentru operaţiile la care nu are ajutor. Demontează aparatul de anestezie cu eter cald. Se ştie că în ţările tropicale, eterul fiind cald, nu provoacă niciodată bolnavilor congestii pulmonare care, la latitudinea noastră, sunt unul din marile pericole ale anesteziei. Plecând de aici, un confrate, prieten al lui Roy, a imaginat un aparat cu bain-marie care încălzeşte vaporii de eter înainte ca aceştia să ajungă la plămâni. În felul acesta, eterul nu-l mai răceşte pe bolnav, acţionează rapid, pacientul absoarbe foarte puţin din el şi se restabileşte cu mult mai repede, fără riscul unor complicaţii pulmonare. Roy foloseşte această metodă în mod curent.

— Dar ar trebui să publicaţi! spune Michel. Amândoi! Instrumentele astea, aparatul, toate merită să fie cunoscute!

— Nn-i nimic de făcut, zice Roy. Cel puţin pentru mine. Romagnol m-ar distruge imediat.

— Profesorul Romagnol?

— Da. Nu ne iubim. La drept vorbind, e o chestie veche. Totul a pornit de la un muşchi ridicător al anusului... Vă vine să râdeţi? Şi totuşi este adevărat. El nu era decât agregat, iar eu, prosector de anatomie. Bun! Într-o dimineaţă, în amfiteatru, Morel, „patronul” meu, tocmai diseca un cadavru în faţa noastră, a elevilor. Şi iată că soseşte Romagnol:

— Morel, poţi să-mi împrumuţi un cadavru? Aş vrea să-mi fac mâna pentru o operaţie...

Morel îi arătă un cadavru de înecat. Romagnol începe să-l ciopârţească. Morel îl priveşte şi începe să râdă, pentru că Romagnol căuta muşchiul ridicător al anusului şi nu-l găsea.

— Fac pariu cu tine, îi spune Morel, că oricare dintre studenţii mei ţi-l găseşte din prima încercare!

— Nu mai spune, strigă Romagnol.

Şi iată-l pe Morel care mă cheamă:

— Roy, hei, Roy! Vino o clipă!

Mă duc.

— Roy, arată-i puţin lui Romagnol cum se găseşte muşchiul ridicător al anusului...

Ştiţi, este destul de greu. Dar eram obişnuit. În mod prostesc (eram tânăr, mulţumit că strălucesc, eram naiv!) le arăt lui Romagnol şi studenţilor faimosul ridicător al anusului.

Bătrâne, cu asta am terminat-o. Mai întâi, la sfârşitul anului, Romagnol, cu o întrebare vicleană şi scârboasă, mă pică la examen. Şi în anul următor moare Morel. Am înţeles că e mai bine să renunţ la cariera profesorală. Eram în căutare de bani şi mi-am deschis o clinică.

Asta nu m-a împiedicat să-l întâlnesc mereu pe Romagnol în calea mea. Este profesor, are pondere în întregul corp medical. Au nevoie de el pentru tot felul de lucruri: o panglică, o rozetă, o decoraţie, un fiu ce trebuie plasat, o avansare pentru un prieten. Medici bătrâni, care au încredere în mine şi-mi trimit bolnavii lor de treizeci de ani, vin să-mi spună:

— Ştii, prietene, am să te părăsesc pentru câţiva ani. Fiul meu intră la Facultatea de medicină, o să-l aibă pe Romagnol ca examinator, trebuie să încep să trimit clientela la Romagnol, mă înţelegi...

De altfel, Romagnol nu se jeneză. Fiilor de medici care nu lucrează cu el, le spune de la obraz:

— Cum e? În clientela lui, tatăl tău n-are niciun bolnav de operat?

— Acum înţeleg ceva mai bine de unde a venit moda împărţirii onorariilor, spuse Michel.

— Da, e de înţeles. Ce vrei, e o compensare, egalizează lupta în faţa profesorului. Aici e toată problema, dragul meu. Atâta vreme cât profesorul va avea dreptul să facă clientelă, toată medicina va fi înveninată.

Rămâne o clipă gânditor, îşi mângâie barba neagră de emir. Are un gest brusc.

— E! O să ne descurcăm până la urmă. Să mergem să ne bem cafeaua!

Îl ia pe Michel de braţ şi coboară cu el spre locuinţă. Dar pe drum, revine din nou asupra subiectului care-l obsedează.

— Aşa s-a întâmplat şi cu aparatul meu de irigat, bătrâne. Când a fost vorba să prezint invenţia, m-am găsit în fata unei comisii pe care o prezida Romagnol. Explicaţiile mele au fost ascultate în tăcere. Pe urmă, Romagnol a declarat cu un mic surâs: „E bună. Roy, e foarte bună maşinuţa dumitale. Dar va trebui să-i schimbi înfăţişarea, aspectul. Aşa prea te face să te gândeşti la un ţap de bere cu injecţie...” Şi cu asta s-a terminat. Nu s-a mai făcut nicio încercare, nici măcar o simplă vizită la mine ca să vadă... De douăzeci de ani continuu să fiu singurul care se foloseşte de ea, într-o indiferenţă generală. Cât despre eterul cald, un truc care contează, un lucru care ar merita atenţia – aceeaşi tăcere, aceeaşi neştiinţă generală!

— Nu aţi publicat, nu aţi scris?

— La început, da! Eram naiv. Descopeream ceva şi mă grăbeam s-o strig tuturor. Puţin le păsa de mine, nu mă ascultau. Sau se serveau de trucurile mele fără să spună nimic, pe ascuns, când nu era niciun student pe aproape să vadă... Acum, am înţeles. Tac. Lucrez încă, inovez, caut, îmbunătăţesc... Mi-aţi văzut dibăciile, instrumentele... Dar nu mai public în Franţa. Nu meritä. Nu las o şcoală în urma mea, nu am elevi. Totul se va pierde. Teoria nu ajunge, ar trebui să transmiţi îndemânarea unor tineri. După mine, totul va dispărea. Numai dacă unul dintre fiii mei... Să intrăm în salon... Raymonde! Raymonde!

Îl lasă pe Michel în salon, se duce până la bucătărie, se întoarce.

— Doamnele au transformat bucătăria în Cameră de Consiliu şi am impresia că au uitat de cafele... Ce mai ospitalitate! Ei! La dracu cu fasoanele, nu-i aşa! Fumaţi? Nu! Nici eu. Mă enervează, mă irită. Nu pot. Sunt prin natură un tip încet, calm. Asta e forţa mea. Ştiţi că de aici vine tot ce am căutat şi am găsit în chirurgie? Să-ţi îngădui să mergi încet, să laşi bolnavul sub eter fără primejdie, să măreşti securitatea, să faci inutilă viteza, tehnica strălucitoare, să suprimi şocul... Iar Romagnol este tocmai contrariul. Un chirurg care operează ca în timpul lui Napoleon I, când nu se cunoşteau nici anestezia, nici asepsia, când trebuia să mergi iute. Să te grăbeşti, când secundele erau preţioase. În privinţa asta, ştiţi, Romagnol e minunat. Să-l vezi

scoţând un uter! Viteza este triumful lui. Evident, nu poate să-i placă lucrările mele. Odată a fost cât pe ce să mă vâre la apă. Tribunalul l-a numit expert într-un proces pe care mi l-a intentat un client. Ce m-a mai hărţuit Romagnol cu ceea ce numea el „inovaţiile mele periculoase...” Din fericire, la Curtea de apel am câştigat procesul, altfel reputaţia mi-ar fi fost ruinată, nu-mi rămânea decât să închid prăvălia. Ăsta-i pericolul. Nu am niciun sprijin oficial. Nu cântăresc nimic. Când inovez, o fac pe riscurile mele şi punându-mă în pericol. Dacă ar ieşi prost ar fi o catastrofă. Mi-ar sări în spate. Şi cu ce bucurie!

— Vă rămân presa, cărţile, articolele...

— Am publicat, uneori. Dar nu în Franţa; în Belgia. Acolo mi le primesc. Numai că există această barieră intelectuală pe care o reprezintă o frontieră. Nu vin să mă vadă. Şi în chirurgie trebuie să vezi. O tehnică, o abilitate, asta nu se învaţă din cărţi. Totul se va pierde. Păcat...

De altfel, eu însumi nu mă pot instrui cum aş vrea, Doutreval. Mi-ar plăcea să văd procedeele noi, să asist la operaţii. Dar la facultate nu au încredere în mine. Am acolo un inamic prea puternic, ce vrei. Nu mă lasă să văd nimic, nu vor face nimic interesant în faţa mea. Când merg acolo, simt din plin ostilitatea, răceala... am renunţat.

— Se va duce să vadă o operaţie la Paris, zice doamna Roy, care serveşte cafeaua. Dar e departe şi costă foarte mult, şi ia timp...

— Da, spune Roy.

— Totuşi, obiectează Michel, la facultate am văzut adesea „patroni” chemând câte un medic să lucreze în faţa lor, în faţa elevilor lor, punându-i întrebări, instruindu-se foarte simplu pe lângă el...

— Bineînţeles! Dar nu toţi au modestia asta, măreţia asta. Pentru că asta înseamnă măreţie, bătrâne. Pentru a consimţi la aşa ceva, trebuie să ştii să-ţi dispreţuieşti orgoliul, adesea chiar interesele pecuniare. Dacă te afli în faţa unui om care nu are generozitatea asta, drumul ţi-e închis. Ăsta-i cazul meu.

Cu mâna îşi frământă barba neagră.

— Vezi, Doutreval, „cumulul” este un mare neajuns, dreptul pe care-l au profesorii de a face clientelă. Profesorul nu e numit pentru public. Rolul lui este să judece valoarea unei terapeutici, a unei tehnici operatorii, şi s-o răspândească printre elevi. În

afară de asta, el este obligat faţă de toţi, faţă de spitale, adică. Desigur, asta presupune salarii mai mari. Am cunoscut şi eu, ca dumneata, inşi ca Norf! Profesori de geniu, de renume mondial, care refuzau să-şi facă o clientelă, pentru a se consacra laboratorului lor... Pentru a ieşi la socoteală cu banii, unul a trebuit să accepte o consultaţie medicală la biroul de binefaceri, altul un post de medic care înregistrează decesele... Au murit... Succesorii lor fac clientelă, îşi câştiga decent existenţa. Dar în presa ştiinţifică nu se mai vorbeşte deloc de lucrările lor de laborator!

Atâta vreme cât un profesor va face clientelă, îi va trebui un anumit curaj să vină să le spună elevilor săi: „L-am invitat pe doctorul X să vină să execute în faţa voastră o operaţie pentru care a imaginat o tehnică interesantă...” Cred că ar trebui uşurat acest gest tuturor profesorilor, suprimând elementul „concurenţă”. Dacă n-ar fi fost cumulul, m-aş fi dus să-l văd pe Romagnol. Ar fi examinat, încercat, controlat... N-ar fi avut motive să-mi creeze obstacole, să mă doboare... Dar asta e, nu-i nimic de făcut!

Îşi scarmănă barba. În ochii lui negri, de emir arab, este puţină melancolie. Îşi priveşte fiii, pe cei doi mai vârstnici, care tocmai au intrat şi fumează satisfăcut ţigara îngăduită de mamă cu ocazia acestei recepţii. Spune ca pentru el însuşi:

— În sfârşit... cine ştie! Poate nu va pieri totul odată cu mine... Poate unul dintre ei va avea darul, „mâna”, căreia să-i pot încredinţa opera mea! Nu mă voi fi omorât degeaba! Bogăţia unui om, ea şi a unui popor, sunt copiii.

— În privinţa asta, noi suntem foarte bogaţi! spune doamna Roy.

Râse cu un râs deschis, fără amărăciune.

Michel a dus Citroën-ul în garaj. Îşi scoate pantofii în bucătărie, îşi deznoadă cravata. Evelyne trebăluieşte la chiuvetă.

— Du-te să te culci, spune Michel. E trecut de unsprezece! Ce mai ai de făcut?

— Nimic, spune Evelyne, deschizând robinetul de apă rece.

— Ştii, arătai foarte bine, în seara asta, foarte bine, cu adevărat. Bluza asta şi toca asta mică...

— Nu ţi-a fost prea ruşine din pricina mea? N-a trebuit să roşeşti prea mult?

— Vrei complimente? N-o să le capeţi.

Ea râde. El se duce spre scară, în ciorapi, cu pantofii în mână. Trecând pe lângă ea, o sărută.

— Grăbeşte-te. Te oboseşti.

Ea nu răspunde, se grăbeşte să spele ciorapii, faimoşii ciorapi de nuanţe diferite. Nici Michel, nici nimeni altcineva n-a observat nimic. La nevoie, îi va mai putea folosi o dată sau chiar de două ori. Un motiv suficient pentru a avea grijă de ei. Îi strânge între mâini pentru a-i stoarce uşor, fără să-i răsucească, îi pune la uscat pe masă întinşi între două prosoape, şi urcă să se culce, mulţumită.

Capitolul al patrulea

— Saint-Jean-D'Angély, spuse Guerran, luând o mână de pe volanul maşinii pentru a arăta la orizont oraşul, cu cele două turnuri albe ale bisericii rămasă pentru totdeauna neterminată.

Prin portieră, Fabienne contempla şi găsea frumos ţinutul Saintonge, lin vălurit, presărat cu păduri şi cu vii printre imensele suprafeţe de păşuni şi lanuri. Era foarte cald. O lumină puternică scălda peisajul, până în depărtările supraîncălzite deasupra cărora se ridica un abur străveziu. În ampla privelişte oferită de pământurile mănoase şi liniştite, Saint-Jean se-nălţa treptat, dintr-o vale adâncă prin care curgea râul Boutonne, evocând, cu casele lui albe şi acoperişurile plane, cu olane mari, rotunde, un oraş provensal.

Fabienne privea oraşul care venea spre ea. Intrară în oraş printr-un bulevard larg, traversară un scuar căruia câţiva palmieri îi dădeau un aer exotic. Şi dintr-odată se aflară în plin oraş, pe străduţele albe, încălzite, cu trotuare înguste, pe care grupuri de gură-cască se întorceau agale de la jocul cu bile sau se duceau spre piaţă, pentru aperitivul de seară. Ca să-i facă o surpriză Fabiennei, Guerran o luă printr-un labirint de străduţe şi opri deodată maşina în faţa vechii biserici din Saint-Jean-d'Angély, bazilică stranie, imensă şi splendidă, începută în urmă cu două sute de ani, abandonară la jumătatea lucrului în timpul Revoluţiei şi care nu va mai fi niciodată terminată. Fabienne voi să coboare. Merse singură, înconjură edificiul, ajunse la absidă şi

de aici putu să-şi strecoare privirea înăuntru. Era o mare ruină stranie, intactă, neterminată, roasă deja din loc în loc înainte de a fi servit vreodată la ceva, foarte albă, foarte luminoasă, foarte înaltă, catedrală decapitată asupra căreia soarele strălucitor arunca o lumină veselă, orbitoare, o lumină mediteraneeană ca asupra unui templu de pe Acropole. Ruina aceasta era aproape veselă. Nimic din tonurile cenuşii, din patina întunecată în care se înfăşoară Amiens, Reims, Notre-Dame de Paris. Lumina, albeaţa, curăţenia unei ruini antice. Dar în mijlocul acestor transparenţe, în puritatea aerului calm, pe albastrul cerului şi albul pietrei, zburau ici şi colo păsări greoaie, negre, cu aripi clănţănitoare, ciori, corbi care-si aveau cuiburile sub bolţi şi care, lipsite de graţie, cu strigate aspre, sălbatice, se înălţau şi se urmăreau ca nişte umbre uriaşe, în decorul însorit. Fabienne se opri îndelung să le privească. Aceste păsări ale întunericului în mijlocul bucuriei îi spuneau parcă ceva. Căuta aici nu se ştie ce simbol. Când se întoarse la maşină, Guerran o mustră puţin pentru că zăbovise atât.

Ieşiră din oraş pe drumul spre Poitiers, rulară doi kilometri, o luară spre dreapta, spre Saint-Julien, pe un drum strâmt prin pădure şi trecură pe un mic pod peste un râu repede şi limpede, căruia Guerran îi spuse numele:

— Boutonne.

După un scurt ocol, trecură prin poarta mare şi intrară în curtea uriaşă a unei vaste locuinţe, pe jumătate fermă, pe jumătate castel, cu acoperiş plat, cu ferestre mici, cu obloanele pe jumătate închise, cu pereţii tencuiţi cu mortar, pe care creştea o vie. O alee de pietriş ocolea curtea în jurul unei peluze verzi, pe care înfloreau plante pline de sevă. În faţa peronului casei, două mase de frunziş des, doi tei centenari, aruncau asupra faţadei o răcoare albăstrie. De o parte şi de alta a curţii se aflau casa arendaşului, staulele, hambarele. Trecu o servitoare ducând găleţi cu lapte. Undeva, mugeau nişte vaci. În uşa casei apăru o bătrână să ureze bun venit noilor stăpâni. Ea o duse pe Fabienne de la bucătărie în salon, apoi în camerele mari şi goale, scăldate în penumbră şi văruite în alb, cu pardoseală rustică din stejar, sclipitoare şi lustruită de secole de ceruit, cu tavane din grinzi şi cu splendide dulapuri vechi cu încuietori lungi din fier forjat. Fabienne inspiră mirosul parfumat al cearşafurilor din pânză groasă ţesută de mână. Împinse

obloanele, privi de sus parcul şi peluzele lui, pâlcurile de pini, arborii de sequoia şi cedrii, palmierii, zidurile joase din piatră uscată, strivite sub caprifoi, viţa sălbatică şi iederă. În spate era grădina de zarzavaturi, o livadă, pe urmă pajişti, păduri, păşuni pe care păşteau cirezi de vaci negre şi albe. Străbătându-le, când liber, argintat ca un şarpe sub soare, când ascuns de frunzişul arborilor sau stăvilit în ecluza unei mori şi ţâşnind într-o clocotire de spumă, râul Boutonne îşi urma curgerea veselă. Din ochi, Fabienne măsură întinderea noului său domeniu, îşi imagină câmpul de descoperiri care i se oferea, şi coborî pe scara mare, sonoră şi lustruită cu ceară pentru a-şi împărtăşi entuziasmul lui Olivier Guerran şi pentru a-l duce imediat să culeagă salată din grădina de zarzavaturi.

Guerran se trezea târziu dimineaţa, lenevea. Îşi lua micul dejun în pat. Venea Fabienne:

— Să-ţi fie ruşine! Ai pierdut un spectacol! Ceaţa pe Boutonne, în dimineaţa asta! Şi roua de pe frunze... O adevărată pulbere de argint. Haide repede să mă ajuţi să culeg bob...

Spălat pe faţă, în cămaşă, pantalon de flanelă şi sandale, cu o veche cască colonială cu vizieră din mică pe cap, Guerran o urma pe Fabienne în grădină, îi purta coşul mare în care ea îndesa o grămadă de ridichi, dovlecei, sparanghel, mazăre, anghinare, bob, lăptuci... Mergea, îngrămădea în coş, se îmbăta de abundenţa, de dărnicia pământului. Avea înfăţişarea unei mici sălbatice, cu rochia ei albă, uşoară, cu floricele albastre, cu picioarele goale, cu pălăria uriaşă de pai umbrindu-i faţa fină, palidă încă. Uitase totul, Angers-ul, Parisul, clinica, grijile, neliniştile. Se agăţa de ramura unui prun să-l scuture. Guerran privea jucându-i sub piele muşchii subţiri şi fini ai braţelor tinere, în timp ce ea râdea cu hohote.

„Dacă s-ar putea să dureze mereu!” se gândi el.

Se întorceau, luau prânzul în sufrageria mare, întunecată şi lucitoare, atât de plăcut răcoroasă, cu obloanele ei pe jumătate închise, prin care amiaza strecura o rază de soare strălucitoare şi îngustă, în penumbră. Pe urmă, Guerran se înarma cu o undiţă şi se ducea să pescuiască în scocul morii. Culcată pe burtă în iarbă, aproape de el, Fabienne căuta brotăcei, aşteptând momentul când putea să se scalde. Şi după baie, o oră încântătoare de înot în apa îngheţată şi iute a râului

Boutonne, sub bolţile umbroase ale plopilor şi teilor, Fabienne şi Olivier se plimbau până seara peste câmpuri, o apucau pe drumuri şerpuite, înăbuşite sub garduri vii verzi şi groase, ajungeau după lungi ocoluri în câmpia însorită, fierbinte, vibrând sub un freamăt de aer cald, la nivelul solului, unde grâul uscat şi roşu, nemişcat, îşi îndoia spicele pline, grele de o maturitate apăsătoare, într-o atmosferă dogoritoare şi strălucitoare. Fabienne şi Guerran nu se întorceau decât foarte târziu, odată cu cireada fermei, o tălăzuire de valuri cenuşii care se rostogoleau pe drumurile întortocheate şi pe care câinii negri cu boturi roşii le hârţuiau cu lătrături scurte. În bucătărie, servitoarea făcuse focul, pentru că, pe înserat, dinspre Boutonne urca o răceală umedă. Olivier şi Fabienne cinau unul lângă altul, la lumina focului. O mireasmă înţepătoare, de pădure, mirosul amar şi sălbatic al sevei, se împrăştia din ramurile de tei şi de plop încă verzi. Fabienne arunca în flăcări un coş întreg de conuri de pin. O învălmăşeală de flăcări se năpustea pe horn cu trosnete şi luciri de incendiu. Afară se lăsa noaptea, masa teilor se înnegrea sub catifeaua albăstrită a cerului. O vacă mugea. Undeva, în grajd, un cal îşi clătina lanţul. Aşezată pe cărămidă, foarte aproape de cărbunii dogoritori, Fabienne se lăsa pătrunsă de căldură, gata să se ardă. Din horn se auzea un mic ţârâit regulat, melancolic, monoton, cri-cri-ul unui greier, încălzit şi el, ca Fabienne, şi mulţumit. Fabienne îşi amintea de vremurile când era mică. Tatăl ei era plecat în călătorie, foarte departe. Ea plângea mult. Şi în fiecare seară, pe atunci, ea auzea mica voce ciudată: dintr-o gaură a peretelui, un greier îi cântase în fiecare seară cântecelul lui trist.

— Asta poartă noroc, spusese Mariette.

De atunci, Fabienne aşteptase şi ascultase în fiecare seară, cu speranţă, melodia invariabilă a insectei... „Noroc...” Asta însemna că tatăl său se va întoarce repede.

De fapt, Doutreval se întorsese mai devreme decât intenţionase. Şi din acea zi, Fabienne nu mai auzise greierele. El îşi încheiase misiunea, acum că neliniştea încetase, nu mai trebuia să aducă speranţa... În colţul sobei, Fabienne asculta micul cântec ciudat.

Amintiri vechi, emoţii din copilărie se trezeau în ea şi o făceau să se simtă fără motiv pătrunsă de mulţumire, de speranţe inexplicabile şi liniştitoare.

De două ori pe săptămână, Guerran telefona la Angers şi se ţinea la curent, prin Legourdan şi secretarii săi, asupra celor mai importante procese. Totul mergea bine. La sfârşitul celei de a treia săptămâni, fără să-i spună nimic Fabiennei, merse pe jos până la Saint-Jean şi sună de acolo la Paris-Plage... Julienne era acolo cu Charles şi Micheline pentru sezon. Avu legătura după două ore de aşteptare. Recunoscu în aparat vocea tăioasă a Juliennei.

— Ah, tu eşti, Julienne?

— Da.

— Ce fac copiii?

— Bine.

— Ştii că peste două zile vin la voi?

— Nu e prea curând.

— Cred că voi petrece săptămâna cu voi.

— E rândul nostru, deci.

— Cum?

— Unde eşti?

— Unde sunt?

— Da. De unde telefonezi?

— Din... din Angers, spuse Guerran, luat din scurt. Din biroul meu...

— Charles a fost la Angers ca să te vadă. Nu erai acolo.

— Cred că am dreptul să-mi vizitez colegii la Paris.

— Ha! Ha! râse Julienne în aparat.

— Vrei să mă vezi? da sau ba?

— Ţin atât de mult, încât vin acolo.

— Vii aici? exclamă Guerran.

— Da. Aşteaptă-mă. Mă întorc la Angers. Voi fi acasă în seara asta.

— În seara asta?

— Da.

— Dar... N-am să fiu aici în seara asta. Plec din nou. Trebuie să plec imediat.

— Ha! Ha! râse din nou Julienne.

Guerran se înfurie:

— Fir-ar să... La urma urmelor, n-ai decât! O să mă vezi din nou când o să vreau eu. Bună seara!

Închise.

Se întoarse pe jos la Saint-Julien. Era furios. Cu un băţ cules de pe drum lovea în ierburile de pe marginea drumului. Îşi zicea: „Imbecil! N-am să mă duc! Ce prost pot să fiu! Sunt atât de liniştit aici, atât de fericit! Ce nevoie am să alerg acolo! Uite ce se-ntâmplă dac-am aranjat toate astea fără să-i spun nimic Fabiennei...”

Se gândea la Fabienne, o revedea, cu faţa ei îngustă, tânără, cu braţele ei delicate, îşi evoca tandreţea ei credincioasă, caldă, devotată, sigură. Se emoţionă, avu remuşcări, iuţi pasul, se grăbi spre ea ca spre un refugiu. O găsi în spatele casei, în parc, citind sub umbra uşoară cu pete de lumină pe care o împrăştiau înalţii pini negri cu trunchiuri zvelte. Când îl văzu, îşi puse deoparte cartea, se ridică şi se repezi spre el. O strânse la piept, cu inima dilatată de o bucurie misterioasă, simţind din plin cât de tânără era şi cât de mult i se dăruia.

Dar seara, înainte de culcare, lângă foc, se gândi la Micheline. Şi dintr-odată anunţă preocupat:

— Micuţa mea, îmi pare rău, dar trebuie să te las singură aici, câteva zile:

— Procesele tale?

Apucă, fără să se gândească, din instinct, mâna de ajutor pe care ea i-o întindea, posibilitatea de a o minţi:

— Da... da... Am telefonat la birou... Legourdan are nevoie de mine. E destul de neplăcut. Dac-ai şti ce rău îmi pare!

— Ce să faci, Olivier... Dacă trebuie...

— Mi-e greu, ştii!

— O să treacă repede.

— Pentru tine!

— Răule! Ascultă, nu-ţi cer să-mi scrii. Dar în fiecare seară, după ziua de muncă, pe la orele opt, nouă...

— Ei bine?

— La ora nouă te vei retrage în biroul tău, singur, absolut singur, şi te vei gândi cinci minute la mine. Eu ia aceeaşi oră, voi veni aici, să mă aşez, şi tu vei şti că şi eu mă gândesc la tine De acord?

— Jur!

— Ai să vezi, o să avem mai puţin impresia că ne-am despărţit. Ne vom simţi încă unul alături de celălalt. Haide, băiat mare, nu mai face faţa asta tristă. Câteva zile trec repede, te vei

întoarce, vom fi iarăşi împreună... O săptămână e scurtă... Dacă trebuie, să avem curaj...

Se lăsă consolat.

Străbătând Normandia, pe drumuri drepte, nesfârşite, umbrite de arbori splendizi, maşina, lansată ca o săgeată, alerga cu 90 la oră, într-o goană încordată, susţinută, monotonă în viteza ei. La volan, Guerran fredona vechi romanţe şi marşuri. Nu mai avea decât Rouen-ul de traversat, apoi Abbeville şi va ajunge la ţintă. Avea s-o regăsească pe Micheline. Preaplinul unei bucurii lăuntrice neobişnuite se revărsa din el în aceste cântece ale tinereţii lui, murmurate cu jumătate de voce.

Părăsise Saint-Jean-d'Angély în ajun, dormise acasă, la Angers, şi plecase mai departe în zori.

Dejună la Rouen, sumar, o gustare rece şi o halbă de bere, într-una din cafenelele care mărginesc cheiurile Senei, în apropierea marelui pod. Şi plecă imediat mai departe. Era abia ora două. Pe drumul spre Abbeville forţă maşina, obţinu o medie şi mai bună. În mai puţin de două ore ajunse la Etaples, trecu prin albia largă, acoperită cu nisip, a râului Canche şi traversă pădurea din Paris-Plage, cu vilele ei cuibărite printre pini şi cu bulevardele largi, pe care mergeau la trap cai pur sânge călăriţi de amazoane mlădioase. În stânga, Picardy, noul hotel de lux încă neterminat, îşi zbârlea schelele peste blocurile de beton brut, de-a lungul cărora minuscule furnici umane se agăţau de scări. Guerran se opri în marea piaţă cu sens giratoriu, în faţa cazinoului şi a Ermitajului. Recunoscu cazinoul, pe care Micheline i-l arătase pe o carte poştală înainte de plecare. Ştia că vila lor era pe coastă, în partea stângă. Un agent, cu înfăţişare de poliţist englez, pe acest pământ unde totul este făcut pentru ca englezul să se simtă ca acasă, îi arătă drumul.

The Daffodils, vila închiriată de Julienne, îşi înălţa faţada normandă şi acoperişurile din mici ţigle platinate, pe un fundal de pini subţiri şi de dune. Maşina lui Guerran intră în parc în faţa logiei încărcate de trandafiri mici, sub care se afla intrarea. Guerran coborî din maşină. Sub logie, într-un bazin rotund, ţâşnea un jet de apă printre anrocamente artificiale acoperite de plante acvatice. Pe pământ, lespezi netede printre care creştea muşchi. Când intră în hol, apoi în salonul în întregime alb şi roz, de la covoare până la micile abajururi care acopereau

lumânările lustrei, Guerran îşi explică chiria de treizeci de mii de franci pe lună. Pe scară se auziră paşi. Coborau Julienne şi Micheline.

— Tu eşti!

— Da, eu. Ei bine, Micheline, nu mă săruţi?

Văzându-şi fiica nemişcată şi încremenită în prag, el simţi dintr-odată, fără să înţeleagă de ce, că a pierdut tot ce câştigase în faţa ei în ultimii zece ani.

Julienne îl duse în sala de baie, strâmtă şi joasă, tapisată în întregime cu plăci de sticlă groasă, de culoarea jadului. Cada din marmură verde era încastrată în podea. Printr-un sistem de robinete invizibil curgea apă caldă. Îmbăiat, spălat, odihnit, Guerran – în halat de baie – rămase să se radă în faţa oglinzii, pregătindu-şi în acelaşi timp programul după-amiezii. Îi trebuia cel puţin o jumătate de oră de libertate, cât să-i telegrafieze Fabiennei. Îşi alese un costum de golf gri deschis, cu carouri mari, cu o cravată de mătase roşu-închis, care-l întinerea şi-i dădea înfăţişarea unui sportiv.

Ieşind pe coridor, se întâlni cu Charles, fiul lui, şi cu Andrée, nora sa, care se întorceau de la tenis, şi coborî cu ei. Julienne nu era acolo. La rugămintea lui Guerran, Charles îl duse cu maşina până la poştă, în piaţa centrului comercial. Când se întoarseră, Julienne şi Micheline îi aşteptau. Hotărâră să se ducă pe jos la plajă.

De cum porniră, Julienne îi lăsă pe tineri să le-o ia înainte. În mod vizibil, voia să rămână singură cu soţul ei. Guerran simţea asta şi o grăbea să meargă mai repede.

— Nu zori aşa, spuse ea. Lasă-i să se îndepărteze. Vreau să-ţi vorbesc.

— Dacă încerci să profiţi de prezenţa mea aici pentru a-mi otrăvi vacanţa, te avertizez chiar acum că o şterg.

— Ţi-ar conveni, nu? rânji Julienne, ai găsi o scuză bună ca să te întorci de unde vii!

— Faci o greşeală că insişti!

— De fapt, unde erai?

— Acolo unde-mi face plăcere să fiu.

— A, de asta sunt sigură! Aşa de tare te farmecă amanta ta?

— Neghioabo!

Mergeau unul lângă altul şi-şi spuneau toate astea cu voce scăzută, cu faţa liniştită, aproape surâzătoare, pentru că în jurul

lor era multă lume care se ducea spre plajă sau se întorcea de acolo. Douăzeci de metri mai în faţă, Micheline, Charles şi Andrée vorbeau cu însufleţire, probabil despre tatăl şi mama lor.

— Am s-o cunosc, fii liniştit, spuse Julienne.

— Nu te sfătuiesc s-o iei de la capăt cu încercările tale.

Julienne sesiză imprudenţa:

— Ah! eram sigură! Erai la curent! I-ai cumpărat pe poliţiştii agenţiei!

Guerran grăbi pasul. Micheline se oprise să-şi închidă catarama sandalei de plută. Ceilalţi doi o aşteptau. Guerran spera să-i ajungă.

— Nu te grăbi aşa! Ţi-e teamă?

Fără să răspundă, Guerran merse mai repede.

— Oh, îi şuieră Julienne, să ştii că n-ai să-mi scapi! Nu mi-e teamă să vorbesc! Să ştii că nu copiii mă vor împiedica s-o fac! Sunt soţia ta! Am dreptul s-o ştiu!

Vocea ei răstită îi făcu pe tineri să se întoarcă.

— Îţi cer să taci! striga Guerran.

— Iar eu te întreb de unde vii! Unde erai când mi-ai telefonat? Când Charles s-a dus la Angers şi nu te-a găsit acolo? N-ai să negi asta în faţa lui Charles!

Avea ceea ce dorise: o scenă în faţa copiilor. Se aflau acum toţi cinci, pe trotuar, pe străduţa îngustă care ducea la mare. În trecere, oamenii îi priveau.

— Bine, spuse Guerran. Am venit pentru Micheline. Dacă aşa stau lucrurile, mă întorc.

— Aha! strigă Julienne. Vedeţi! Vedeţi! Charles! Micheline! Am văzut limpede, am avut dreptate. Pleacă iarăşi, se duce la ea, la amantă. Târfa lui! Nu se poate lipsi de ea! Nici măcar o zi! Nici măcar pentru voi! Abia a sosit şi trebuie să alerge să-i trimită o telegramă!

Guerran îşi privi îndurerat fiul. Fiul lui, care îl turnase imediat. Stacojiu la faţă, Charles plecase capul şi privea trotuarul.

— Şi mai întâi, strigă Julienne, o să ne spui...

Guerran făcu stânga-mprejur şi-i lăsă acolo. Se întoarse singur, cu paşi mari, spre *Daffodils*. Intră în vilă, urcă până la sala de baie, nu-şi mai găsi acolo valizele, o luă pe un coridor. Într-o cameră mare Ludovic XVI, cu patul acoperit cu o stambă imprimată, o servitoare cu bonetă albă tocmai îi scotea costumele din valizele larg deschise, ca să le aşeze în dulap.

— Sunteţi camerista doamnei?
— Da, domnule.
— Faceţi imediat valizele la loc.
Tânăra îl privi surprinsă. El reflectă un moment. Micheline...
— Adică, nu! spuse. Aceasta-i camera doamnei?
— Da, domnule.
— Bine. Duceţi-mi valizele în altă cameră. Sunt camere pentru prieteni?
— Trei, domnule.
— Bine. Pregăteşte-mi una.
— Dacă domnul ar vrea să vină să aleagă...
— N-are importantă care. Puţin îmi pasă!
Coborî, lăsând-o total zăpăcită, şi se duse să se plimbe singur printre dune şi printre pini.

Un zid scund, gros, din cărămizi gălbui şi din pietre albe, deasupra căruia se afla o bară groasă din lemn roşu aprins, despărţea bulevardul de vila *Daffodils*. Nicio poartă. Aleea de pietriş alb dădea direct în bulevard, înconjurând o pajişte întinsă şi frumoasă, udată continuu de ploaia uşoară a unei stropitori mecanice, care se rotea încetişor. Ronduri de trandafiri, de narcise şi de muşcate înflorite ici şi colo, împresurau locuinţa albă în culori strălucitoare. Pinii de un verde întunecat dădeau casei luminoase un fundal de pădure mediteraneeană, sub cerul de un albastru intens măturat de vântul marin. Trecătorii se opreau din mers să privească o clipă vila *Daffodils* şi să viseze la oamenii fericiţi care trăiau acolo.

Guerran îşi petrecea zilele în singurătate. Rătăcea prin pădure, ajungea până la câmpul de curse sau închiria un cal şi pornea călare de-a lungul mării, până la Merlimont, Stella-Plage, apoi se întorcea, intra în cazinou, se plimba prin grădini, bea limonade pe sub pergole, mergea fără ţel, omora timpul, aşteptând seara, ora mohorâtă a cinei în familie. La *Daffodils*, când intra el nu mai vorbea nimeni. O tăcere grea, brutală şi impusă, îi îngheţa pe toţi. Fardată, decoltată, mai împopoţonată ca oricând, Julienne conducea serviciul, dădea ordine servitoarelor. Charles înghiţea, cu nasul în farfurie. Micheline abia ciugulea, şoptea că nu-i e foame şi suspina. Numai Andrée, nora, încerca uneori o conversaţie indiferentă în care Guerran nici măcar nu intra. Beau cafeaua, mergeau până la cazino,

tinerii dansau, Julienne mergea să-şi ispitească norocul cu câteva bancnote în sala de jocuri, îşi uita apoi pierderile în sala de spectacole, iar Guerran cobora în grădină să fumeze. Spre miezul nopţii, se întorceau în cinci, în tăcere, în noaptea minunată, sub bolta de stele, printre pini. Dinspre mare venea o adiere proaspătă, un vuiet lung şi blând. După ritual, un bună seara în hol, şi Guerran urca în camera sa, camera de oaspeţi. Separarea asta, camera personală pe care o ceruse el, o umplea de mânie pe Julienne. Până atunci îl stăpânise prin simţuri, era slab în faţa tentaţiilor cărnii, uita totul când i se oferea plăcerea, soţia lui îl recucerise întotdeauna astfel. Şi acum încă, dacă ea s-ar fi dus în anumite seri, de oboseală, de disperare, de îndoială, să bată la uşa camerei de oaspeţi în care Guerran, singur, îşi tortura spiritul în insomnie şi se întreba pe ce drum să apuce, fără îndoială el n-ar fi rezistat. Inima lui, biata lui inimă de bărbat slab, senzual şi nefericit, s-ar fi înmuiat, el ar fi deschis uşa, ar fi primit-o în braţe pe această femeie care era totuşi femeia lui, care concepuse copii cu el, care îi adusese de atâtea ori uitarea şi care, încă o dată, fără remuşcări, fără nelinişte, în uşurarea unei întoarceri la ordine, i-ar fi oferit din nou bucuria cărnii regăsite... Dar ideea acestei umiliri, a acestei capitulări stârnea în Julienne un val de furie şi de orgoliu exasperat. Nu voia să fie ea cea care cedează. N-are decât să vină el! Îl aşteptase mai multe nopţi. Mai mult ca oricând în acea perioadă, când îi arăta o ostilitate plină de ură, fu cochetă, gătită, fardată, atrăgătoare. Slabă, subţire, cu tenul măsliniu, părul negru, cu sprâncenele arcuite şi dese, cu gura mare cu dinţi puternici şi cruzi sub buzele înviorate de un ruj violaceu, avea o frumuseţe numai a ei, sumbră şi uneori chiar demonică, plina totuşi de pasiune şi impetuozitate. Spera să-l recâştige. La ea în cameră, lumina rămânea aprinsă până foarte târziu. Lăsa ridicate jaluzelele de la ferestre, pentru ca el să vadă lumină. De două sau trei ori se duse până la uşa lui numai în capot, să audă dacă doarme sau nu. Trecând pe coridor făcu în mod special zgomot. Avea oare să iasă? Dar el nu ieşi. Iar odată Charles fu cel care deschise uşa, uimit. Ea se ruşină, bolborosi o explicaţie în legătură cu un papuc pierdut, pe care nu-l mai găsea. Simţi asupra ei privirea surprinsă a fiului ei. Ghici că el ştie, că înţelege. Orgoliul ei sângera, se blestema, furioasă, şi îşi jura să

rămână de-acum înainte în camera ei. Renunţă să mai spere că-şi va recuceri soţul. Şi de atunci îl urî şi mai mult.

După faţa ei, după felul cum îl privea uneori, dimineaţa, pe furiş, în timp ce luau dejunul faţă în faţă, în marea sufragerie în alb şi auriu, rând soarele trecea prin perdeaua aeriană şi uşoară a pinilor, Guerran bănuia uneori nedesluşit toate astea la soţia lui şi nu se putea opri să nu-i fie milă de ea.

Cea mai aspră, cea mai inaccesibilă era Micheline. Mai mult decât mama ei rămânea de neînduplecat. Ea era în fond cea care aţâţa orgoliul Juliennei, care împiedica împăcarea, posibilă încă. Dragostea ei rănită de fetiţă iubită în exclusivitate şi răsfăţată, în mod implacabil geloasă, se transforma în ură, în dorinţă rea şi tăinuită de a-l face să sufere pe tatăl ei. El încercase de mai multe ori s-o ia deoparte, să vină prin surprindere când ea cânta singură la pian în salon, pe marele Erard alungit, jos şi enorm ca un sarcofag ciudat. Ea se eschiva, tulburată şi sălbatic de hotărâtă să fugă de el, să respingă explicaţia. În ajunul galei de la Cazino, unde trebuia să aibă loc o mare serbare, cu concurs de eleganţă, cursă de automobil gymkana şi bătaie de flori, îi cumpără o broşă de platină cu o perlă de douăsprezece mii de franci. Ea abia îi mulţumi, aruncă spre cutie o privire scurtă, iar a doua zi purtă cu afectare vechea broşă de aur pe care o avea de la prima ei împărtăşanie.

În dezgustul lui de a se şti singur, în laşitatea lui de bărbat nefericit şi slab, el îi spunea uneori cu sinceritate:

— Micuţa mea Micheline, ascultă-mă, aş vrea cu adevărat să vii cu mine... Am merge prin pădure, am vorbi. Ştii că avem o mulţime de lucruri să ne spunem...

— Acum nu se poate, i-o reteza Micheline. Trebuie să vină Robert.

Robert Bussy, logodnicul ei, era la Stella-Plage, la câţiva kilometri de ei, cu părinţii lui. De altfel, acesta era motivul pentru care Micheline o convinsese pe mama ei să petreacă vacanţa la Paris-Plage.

Guerran pleca singur.

De două sau de trei ori, Andrée, nora, fusese martoră la aceste refuzuri şi-l văzuse plecând astfel. Ea îl ajungea repede din urmă în hol. Îi propunea încetişor:

— Tată, v-ar plăcea să vă însoţesc?

— Dacă vrei, Andrée, îi spunea.

Ea îşi lua un bolero şi mergea cu Guerran spre pădure, pe cărări înguste, peste nisipuri. Lui Guerran îi venea să plângă pentru mila pe care o străină o avea faţă de singurătatea şi nefericirea lui. Pentru Andrée nu era deloc o plăcere, dar izolarea socrului ei îi stârnea în cele din urmă mila. Guerran accepta pomana. Se afundau împreună în pădure. Guerran vorbea pentru el, evoca amintiri. Ajungea mereu la Micheline, la ce făcea când era mică, la tandreţea pe care o avuseseră unul pentru altul. Toate poveştile astea vechi n-o interesau prea mult pe Andrée. Dar pe el îl uşurau. Scotea din carnet fotografii vechi, Micheline la şcoală, Micheline la vârsta primei împărtăşanii, Micheline şi el plimbându-se unul lângă altul, ţinându-se pe după gât, râzând... mai ales fotografia asta o privea îndelung. Îi plăcea mult şi-n acelaşi timp îi făcea rău, îi amintea toată afecţiunea, intimitatea, camaraderia familiară şi încrezătoare care existase între Micheline şi el. Bucăţica asta de carton era ca un martor. Ea îi striga în faţă:

„Uite cum eraţi, ea şi cu tine, uite cât de legaţi eraţi unul de altul. Unde aţi ajuns, acum? O mai vezi încă pe Micheline trecându-şi braţul, ca aici, în jurul gâtului tău şi râzând, astfel spre tine, cu această splendidă afecţiune sinceră?”

Politicoasă, Andrée simţea curiozitatea. El se pierdea în amintiri minute întregi, scormonea trecutul, se încăpăţâna să reînvie amintiri şi-şi chinuia inima. La urma urmelor, era vina lui. El greşise. El fusese primul care minţise, se ascunsese, o înşelase pe Micheline, întinase această transparenţă, această sinceritate care domnise până atunci între ei. Se simţea vinovat. Simţea mai ales că trecutul nu mai putea fi înviat, că ceea ce se sfărâmase rămânea sfărâmat, că ani şi ani de devotament, de sacrificiu, de abnegaţie nu vor mai restabili, în puritatea ei dintâi, dragostea care fusese între fiica lui şi el. Punea din nou, suspinând, imaginea ştearsă, martorul, între paginile carnetului său: îi spunea Andréei, care nu înţelegea:

— Vezi, Andrée, n-ar trebui niciodată să facem fotografii...

Ultima zi când se duse în pădure ploua. Nu îndrăzni să-i ceară Andréei să-l însoţească pe o vreme aşa de urâtă. Luă un impermeabil şi plecă singur pe sub pini. O ploaie grea spărgea frunzişul aerian şi subţire al înalţilor arbori maritimi. Nisipul însetat al dunei absorbea imediat apa, lăsa poteca uscată. Pe alocuri, un strat gros de ace de pin, uscate şi arse, se afunda

trosnind sub paşi, ca o saltea. Un iepure îşi arătă spatele alb. Ceţuri veneau dinspre mare, treceau şi se risipeau printre arbori. Guerran merse mult timp, cu spatele aplecat sub ploaie. Se gândea la Andrée, la această străină care, ea singură, avusese milă de el. Îşi aminti de bătrâna lui naşă, de doamna de Nouys... Ea crezuse probabil că-l face fericit punând rânduială în viaţa lui şi împingându-l să se căsătorească. Dar că ar putea ea să vadă astăzi această „fericire”... Pentru ce voise asta? Poate că, la urma urmelor, nu se gândise numai la fericirea lui, ci în primul rând la ordine, la datorie... Toate astea erau de neînţeles!

Merse foarte departe, se rătăci, reveni spre mare prin întinderi imense de nisip şi de plante de dună, tăiate ici şi colo de câte un drum, de parcelări abia desenate, pe care se înălţau pe alocuri câte o vilă, neterminată, cu ferestrele goale, şi grămezi de scânduri şi de cărămizi. Se întoarse la Paris-Plage obosit, sfârşit de toată această ploaie şiroindu-i pe umeri, şi trist. Traversând piaţa centrului comercial, văzu clădirea poştei, mică, sărăcăcioasă, jalnică, datând din epoca foarte îndepărtată şi foarte apropiată totodată când Paris-Plage nu era decât un cătun. Guerran intră, îşi ceru corespondenţa, pe care Legourdan, secretarul lui, i-o reexpedia aici, la post-restant. Avea o scrisoare de la Fabienne.

N-o deschisese încă, plecase pe străduţele înguste, de-a lungul vilelor, prin ploaie, cu plicul în buzunar, şi totul se schimbă în el, era răvăşit, transfigurat. Era ca o iluminare. Adevărul, mântuirea, viaţa, dragostea, viitorul erau toate acolo, la Saint-Julien, în Charente, în vechea casă de pe malul râului, cu Fabienne. O revedea, dulce, bună, iubitoare, mângâietoare. Ea îl iubea numai pentru el. Îi dădea totul, îi oferea totul fără vreun interes, fără gânduri ascunse, cu generozitate, nebuneşte, cu măreţie. Într-un cotlon dintr-un mic bar întunecat, din strada Saint-Jean, citi şi reciti pe îndelete scrisoarea Fabiennei, deschisă pe unul din butoaiele de vin din stejar vopsit, cu doage de nichel, care serveau consumatorilor drept gheridon. Trebuia din când în când să se oprească, să privească în jurul lui pentru a vedea dacă nu e privit şi să-şi şteargă pe furiş ochii. Din fericire, la acea oră era foarte puţină lume. Şi cotlonul era prost luminat. Guerran îşi spunea că nici măcar o dată de la sosirea lui nu se gândise la Fabienne, nu-i evocase amintirea, nu-şi unise gândul cu al ei. Fusese nevoie de excesul de nerecunoştinţă din

partea alor săi, de cruzimea Michelinei, de pomana, mila unei străine ca Andrée, pentru ca el să se revolte în sfârşit, să se dezguste de acest munte de egoism şi să se întoarcă la cea care era numai dragoste, numai dăruire, numai sacrificiu, care se dăruia dezinteresat, care uita de ea însăşi pentru a nu-l vedea decât pe el, şi al cărei strigăt de tandreţe, de încredere naivă îl sfâşia în această clipă cu o surdă remuşcare. Se ridică brusc, aruncă o bancnotă chelnerului, plecă din nou prin ploaie spre vila *Daffodils*. Îşi spunea: „S-a terminat! Plec poimâine dimineaţa!”

A doua zi, Robert Bussy, sora şi părinţii lui veniră să-i ia cu maşina pe Guerran-i pentru o excursie la Berck, plănuită demult.

În uniformă de sublocotenent, Robert Bussy arăta grozav, şi Micheline îl privea cu o admiraţie care pe Guerran îl irita. La Berck, după o scurtă plimbare pe plajă, în priveliştea tristă oferită de numeroşii tuberculoşi lungiţi în micile lor cărucioare şi împinşi de infirmiere, Guerran se sătură repede. Îi lăsă pe tineri să meargă mai departe cu Julienne şi doamna Bussy, să vadă sanatoriul, pavilioanele de tratament, strania localitate plină de spitale şi de clinici concentrate toate aici, în speranţa absurdă că ceva mai mult iod atmosferic va reuşi, fără să fie necesară întoarcerea la o alimentaţie mai naturală, să compenseze ravagiile produse de alcool, de conserve, de produsele chimice alimentare cu care se hrăneşte neamul nostru. El rămase cu Bussy pe terasa unei cafenele. După un ocol, notarul ajunse repede să vorbească despre căsătorie:

— Curând, Robert îşi va termina stagiul militar. Micheline a dumitale se apropie de douăzeci de ani... Am putea să începem să ne gândim la căsătoria lor... Ce ziceţi?

— Hm, da, să ne gândim, spuse Guerran.

— Mi-ar plăcea să-l văd pe Robert instalat aici, prin locurile astea, sau spre Hardelot. Am interese mari în regiune. Trei kilometri de pădure pe malul mării. Cât să lansez o plajă ultra-şic, numai de-aş avea destul capital. Dar cu sprijinul dumitale, cu numele şi relaţiile pe care le ai...

— Da, da, e de văzut, spuse Guerran, care se gândea la Fabienne, la ferma cea mare, la oile întorcându-se seara pe drumurile şerpuite, la râul Boutonne cu apele lui îngheţate, dezgolind rădăcinile plopilor bătrâni.

— S-a mai încercat o lansare, acum treizeci de ani. Au fost câţiva înecaţi... Din cauza unor cartere, a unui contracurent care se producea la nivelul cel mai scăzut al fluxului. După mine, e o glumă. Mai întâi, că înecaţi sunt peste tot. Şi la Paris-Plage există un curent. E chestie de supraveghere, de balizaj... Eu cred că toată povestea a fost scornită de vecinii noştri din Hardelot, care se tem de concurenţă... Dac-am avea sprijin financiar, politic, dacă am putea lansa ceva în stil mare, cu teren de curse, de golf, aerodrom, cazino cu autorizaţie pentru jocul la ruletă (de asta ar cam trebui să vă ocupaţi, Guerran) am avea repede aici toată aristocraţia engleză, bătrâne! Da, ştiu, Paris-Plage. Dar la Paris-Plage este deja prea multă lume. Autocarele, weekend-urile populare or să-i grăbească sfârşitul. Au refuzat gara, bine au făcut, asta i-a mai cruţat de afluenţa de oameni. Dar o să i-o facă până la urmă automobilul pe credit. Muncitorii, clasele mijlocii n-ar avea ce căuta aici. Eu văd o plajă închisă rezervată, legată numai de Paris printr-o autostradă şi de Anglia prin aerobuz. Trebuie ca cei bogaţi să se simtă ca acasă, între ei. Altfel, s-a terminat!

„Mâine seară, se gândea Guerran, voi fi la Angers. Poimâine, la Saint-Julien...”

Seara, întorcându-se de la Berck, anunţă în sau nul alb-rozaliu al vilei *Daffodils:*

— Plec mâine.

— Mâine!

Micheline, Charles ridicară frunţile. Julienne răsuci butonul postului de radio, întrerupse brusc plângerea unei chitare havaiane, venită prin eter cine ştie de unde:

— N-ai niciun motiv să pleci mâine.

— Numai eu pot să apreciez.

— Deci, ne părăseşti? Te duci la ea?

— La ea?

— La amanta ta, nu face pe prostul!

Fără să răspundă, Guerran se îndreptă spre uşă, să iasă. Julienne îi bară calea.

— Fugi! Ţi-e frică! Ţi-e teamă de o explicaţie în faţa lui Charles şi a Michelinei. Ei bine, eu nu mă tem de explicaţii! Ai să vorbeşti! În faţa tuturor! Vei spune de ce n-ai primit nici măcar o scrisoare aici, de ce pui, cu siguranţă, să ţi se păstreze corespondenţa la post-restant, de ce m-ai părăsit, de ce ai

cameră separată! Ascultaţi-l, Micheline, Charles, ascultaţi-l, ascultaţi-l ce o să născocească pentru a se apăra.

— Lasă-mă să ies! spuse Guerran.

Ea se lipi de uşă. Avea iarăşi expresia ei sălbatică, aproape înspăimântătoare, din zilele când trebuia s-o lovească pentru a o domoli.

— Poţi să mă omori, n-ai să ieşi.

Guerran strânse pumnii, se stăpâni, se duse să se aşeze lângă fereastră, fluierând printre dinţi.

— Deci, o iei de la capăt! spuse Julienne. După tot ce ai făcut! De câte ori m-ai înşelat, de câte ori te-am iertat, pentru copii! Chiar înainte de a ne căsători, mai aveai o legătură, în acelaşi timp cu mine...

— Taci! strigă Guerran.

— N-am să tac! Spun adevărul. Îl aveam pe Charles şi nu mă luai încă de nevastă, ezitai, ţi-ai fi abandonat copilul! Nu-i adevărat?

În picioare, Charles şi Micheline ascultau.

— A fost nevoie de naşa ta ca să te hotărăşti să-ţi faci datoria, laşule! Şi mă întreb dacă n-a fost şi ea amanta ta. Ei? Nu că n-ai fi fost în stare!

Guerran înălţă din umeri.

— Ridici din umeri... Râzi! Îţi zici că n-am dovezi... Şi ultima ta aventură, cu Jeannine Bonier, crezi că n-am probe? N-ai mărturisit tu însuţi? şi soţul ei? N-a aflat şi el, la fel ca şi mine? Şi copilul pe care l-a avut? Nu chiar soţul ei a spus că nu-i al lui, că...

— Nu vorbi de copii! strigă Guerran. Nu vorbi de copii, Julienne, dacă vrei să nu-ţi spun şi eu ceva!

— Să-mi spui ceva?

— Ceva teribil, da. Ştii tu ce.

Sub ocrul machiajului, ea păli puţin. Rânji:

— Vorbeşte! Nu mi-e teamă!

El schiţă doar un gest. Dar ea simţi că n-o să vorbească, că nu va îndrăzni în faţa lui Charles şi a Michelinei, că îi era încă milă de ea, în ciuda a tot. Sigură de generozitatea adversarului, ea merse mai departe, reluă lupta, pe un alt teren, totuşi:

— Aşteptăm, nu vei pleca fără o explicaţie.

— N-am nimic de explicat.

— Ai să-mi spui cine-i femeia asta!

— Ai cam început să mă calci pe nervi!

— Nu vrei să vorbeşti?

— Nu vrei să taci?

— Bine, o să aflu eu. Încă nu mă cunoşti! În cel mult opt zile am s-o ştiu. Am s-o găsesc, am să fac scandal. N-ai decât să mă închizi, dacă vrei! Dar n-ai să mă faci să dau înapoi! O să audă ea cine sunt!

A, vrei scandal? Îl vei avea. Şi dată trebuie să merg până la revolver, până la vitriol, voi merge. Scandalul nu mă sperie! Puţin îmi pasă de situaţia ta! Viitorul copiilor tu îl vei fi stricat. Cariera lui Charles, la dracu', căsătoria Michelinei în aer, va fi opera ta, frumoasa operă a ta şi a...

Micheline începu să plângă. Guerran sări din fotoliu, se duse cu mâna ridicată spre Julienne, care continua să stea în picioare, la uşă.

— Târfa ta! zise Julienne. Târfa! Târâtura! Cu... Ah! Brută!

Palma pe care o primi o făcu să se clatine o secundă. Ochii i se aprinseră, se aruncă asupra lui. O respinse cu un brânci atât de brutal, încât ea se prăbuşi peste aparatul de radio. Charles se repezi spre el, îl apucă de încheietura mâinii.

— Fir-ar... înjură Guerran.

Îşi degajă mâna printr-o răsucire puternică. Tată şi fiu rămaseră un minut faţă în faţă, nemişcaţi. În picioare lângă mama ei, mută, Micheline îşi privea de departe tatăl.

El simţi dintr-odată cât de singur era în momentul acela, izolat în vina lui, departe de ei! Cum formau cu toţii un bloc împotriva lui, cum devenise deja străinul, duşmanul din mijlocul lor! Plecă fruntea, îl lăsa pe Charles lângă uşă şi se întoarse încet spre Julienne. Micheline îi bară trecerea.

— Şi tu! zise. Lasă. N-o să-i fac nimic mamei tale. Ne-am înţeles, Julienne! În câteva zile îţi voi spune totul, îţi voi da toate explicaţiile pe care le vei cere. S-a terminat. Îţi cer câteva săptămâni... Cât să aranjez totul...

Împietrită, Julienne deschise gura, dar nu spuse niciun cuvânt.

— Plec. Mâine dimineaţă. O să ne revedem la Angers, o să discutăm condiţiile unei separări. Cred că un divorţ... Să te gândeşti ce pensie ai vrea... Acum s-a terminat. Viaţa mea este altundeva.

Îşi privi pe rând copiii. Repetă încet:

— Viaţa mea este altundeva.

Se îndreptă cu pas greu spre uşă, îl dădu binişor pe Charles la o parte, ieşi.

Se gândise să plece a doua zi pe la ora nouă, înainte de a se trezi Julienne, fără să mai vadă pe nimeni. Dar la ora opt, camerista Juliennei bătu la uşă:

— A venit domnul Bussy! Vrea să-l vadă pe domnul.

Bussy, notarul, îl aştepta pe Guerran în salon. Veni spre el, cu mâinile întinse.

— E-n regulă? Nu prea? M-a sunat aseară doamna Guerran... Mi-a zis tot felul de poveşti... Iertaţi-mă... Era sfârşită... Haide, dragul meu Guerran, să fim calmi. Fără pripeală, fără scandal. În situaţia dumneavoastră! Un om public, ca dumneavoastră...

— Nu va fi niciun scandal, zise Guerran.

— Doamna Guerran mi-a vorbit de divorţ...

— E foarte posibil.

— A, nu, nu se poate! Un divorţ? Pe mine nu mai contaţi atunci! Relaţiile mele, clientela... Gândiţi-vă că mă bucur de încrederea familiilor serioase, cu opinii religioase ferme. Fac enorm de multe afaceri cu clerul, cu lumea catolică de la noi... Fiul meu nu se poate căsători cu fiica unui divorţat, asta-i! Ar fi imediat discreditat. Şi de altfel, nici soţia mea n-ar fi de acord. Soţia mea este credincioasă, fanatică! Eu ştiu ce-i viaţa... Înţeleg cum stau lucrurile... Dar ea! Haideţi, fiţi rezonabil, nu vă purtaţi ca un licean! Se vor aranja lucrurile, mai pe ocolite... Ce naiba, un bărbat de vârsta dumitale! Nu veţi fi primul care... Pentru asta nu-i nevoie să divorţaţi!

— Mă voi mai gândi, spuse Guerran. O să mai vedem. O să vă spun mai târziu ce hotărâre am luat. Treaba mă priveşte în primul rând pe mine, nu-i aşa?

— Hm, da... Dar gândiţi-vă la fiica dumneavoastră, la căsătoria asta... Bine, la revedere, la revedere, prietene. Sunt sigur că veţi reflecta, că veţi urma calea bunului simţ. La revedere, la revedere. Pe curând, la Angers.

Guerran dejună în grabă. Înainte de a pleca, deşi hotărâse tocmai pe dos, se gândi să urce s-o vadă pe Julienne. Se duse până la camera ei. Era pentru prima oară, de la sosirea lui la Paris-Plage, când intra acolo.

Fu surprins să-i găsească acolo pe Micheline şi Charles, cu mama lor.

Julienne, în pat încă, îşi bea cafeaua şi le vorbea cu însufleţire. Guerran luă de pe gheridon o ceaşcă, îşi turnă cafea, sorbi o înghiţitură.

— Am ţinut să vin să vă spun la revedere, anunţă el.

Nu-i răspunse nimeni.

— Îţi voi trimite un cec de la Angers, Julienne... Să mă anunţi când vei vrea să te întorci acasă.

— Bine, zise Julienne.

— O să vedem... O să vedem ce-i mai înţelept să facem.

— Din partea mea, am văzut.

— Bussy a trecut pe la mine.

Citi în privirea triumfătoare a Juliennei că o ştia deja de la cameristă. Probabil că aranjase totul în ajun cu Bussy.

— Şi totuşi pleci? zise ea.

— De ce nu?

— Bine. Acum ştii ce ne aşteaptă pe toţi.

Ghicea unde bătea ea. Spuse:

— Pe toţi? Nu ne văd decât pe tine şi pe mine...

— Bineînţeles! dacă nu-ţi pasă de viitorul fiului tău, de căsătoria fiicei tale...

Începea şantajul. Guerran se apără.

— Nu văd întru cât viitorul lui Charles...

— Nu te nelinişti pentru mine, făcu Charles. O să mă descurc!

— Încă o dată, nu e vorba...

— Atunci, făcu Julienne, te gândeşti poate să mă părăseşti şi să-ţi mai păstrezi încă fiul? În ziua când voi pleca, Charles mă va urma. N-o va lăsa singură pe cea care l-a crescut. Cât despre Micheline...

— O să muncesc! afirmă Micheline, cu lacrimi în ochi.

Guerran, cu ceaşca goală în mână, îşi privi cu spaimă fiica. Şi ea! Se simţea prins, legat, sugrumat. Toţi aveau să se arunce anume în nefericire, prosteşte, din răutate, pentru a-i influenţa hotărârea, pentru a-l face responsabil de dezastrul general. Până şi Micheline. Ştia bine ce mult conta pentru el ce făcea ea. Avea să se folosească cu cruzime de toată afecţiunea pe care o simţea pentru ea, ca să-i pună piedici, ca să-l înlănţuie. Pentru că o iubea, aici se afla punctul slab, spărtura în cuirasă prin care să împlânte pumnalul în el. Şi mai rău era că ea, sau Julienne, văzuse limpede. Se şi simţea vulnerabil, divorţul, această eliberare întrevăzută, i se părea deja himeric, de nerealizat,

imposibil. Avu un gest de furie, de violenţă şi de mânie împotriva lui chiar, simţindu-se atât de tandru, atât de prost, atât de aservit prin dragostea lui. Sfărâmă între degete porţelanul fin, japonez, al ceştii goale pe care o ţinea în mână, aruncă cioburile pe jos şi ieşi trântind uşa. Cinci minute mai târziu, maşina lui Guerran părăsea *Daffodils*. Trei priviri o urmăriră din spatele perdelei Juliennei, în timp ce ocolea peluzele, rula încet pe aleea de pietriş alb, pentru a ieşi în bulevard. Guerran nu se întoarse.

Fabienne nu-i înţelese prea bine emoţia pe care o vădi regăsind-o. Presimţise o dramă, o mare răsturnare intervenită în viaţa lui Guerran în aceste câteva zile de absenţă. Dar el îi ocoli întrebările.

— Suntem departe de toţi, spunea, suntem fericiţi... Să ne gândim la noi. Să nu ne gândim decât la tine şi la mine.

Îşi reluară viaţa liniştită, dulce, rustică, în casa mare şi veche din Charente, pe malul râului. Dar ceva se schimbase. „Să nu ne gândim decât la tine şi la mine!” Cum ar fi vrut să poată face, să înăbuşe în el amintirea, grijile, obsesia surdă care îl rodea. Degeaba încerca să se distreze, ştia bine că merge cu paşi mari spre o scadenţă, spre o prăpastie. Era în joc întregul viitor al căminului lui. Nu-i păsa de el şi de Julienne. Dar erau Charles, Micheline. Şi amintirea asta, gândul acesta brusc, ascuţit, crud, îl traversa uneori, ca un vârf de lance, în mijlocul unui surâs, al unei bucurii, al unui moment fericii şi-l oprea dintr-odată, îi crispa trăsăturile ca amintirea unui rău profund. Fabienne îi vedea pe chip schimbarea subită şi brutală, îi ghicea oftatul reprimat, înţelegea gândul secret. Şi încerca şi ea o durere ascunsă, amestecată cu mânie, ură şi orgoliu rănit.

Hotărî să lupte. În toată luna aceea, vechea casă devenise un lăcaş al râsului, al soarelui şi al bucuriei, al sărbătorii. Din copilăria sa săracă, Guerran rămăsese cu dragostea pentru oamenii din popor, savura simplitatea, fineţea şi francheţea ţăranului. Fabienne se apropiase de fermieri, de taica Brun, vânător şi pescar pasionat, de morarul Costenoble, care cunoştea toate cotloanele cu peşti ale râului Boutonne, şi de domnul Tillebois, proprietarul lor, un soi de gentilom de ţară destul de frust, care poseda, fără s-o arate în vreun fel, trei sute de hectare de teren arabil şi cu păduri, îşi trecea viaţa

supraveghindu-i pe fermieri şi pe tăietorii de lemne, şi cunoştea pe o rază de o leghe locul unde-şi avea culcuşul vreun iepure mare, roşcat, şi colţul de brazdă unde se va duce în septembrie să stârnească stolul de pui de potârniche. La deschiderea sezonului, avură câteva partide bune. Ca să-l poată însoţi pe Guerran, Fabienne îşi cumpără echipament şi o armă de vânătoare. Pentru el, costumul care o transforma pe Fabienne era un amuzament. Ea îşi înăbuşi repulsia pe care o avea în a stârni suferinţa, masacra fazani în pădure, dobora, cu un foc de puşcă, iepurii din rezervaţie, biete animale mici, sălbatice şi însângerate, speriate şi îndurerate, pe care domnul Tillebois le ridica de urechi şi le omora cu o lovitură de pumn în ceafă, ca să le scurteze agonia şi spaima de pe urmă. Învăţă să ucidă din zbor bâtlanul şi fluieraşul-gulerat, de-a lungul coastei, pe flux scăzut, între Rochefort şi La Rochelle, să asculte fără să leşine plângerea unei pasări rănite de ea şi agonizându-i în mâini, s-o apuce de picioare şi să-i izbească cu toată puterea capul de scara maşinii, pentru a-i înăbuşi zbaterea şi plângerea... Îi însoţea pe bărbaţi în plină noapte, înainte de ivirea zorilor, la vânătoarea prin baltă. Domnul Tillebois avea aproape peste tot colibe confortabile şi camuflate de minune, la nivelul smârcurilor, ca să poată împuşca cocostârcul, găinuşa de apă şi raţa sălbatică. Începea să-i placă aşteptarea emoţionată, la venirea zorilor, în mijlocul mlaştinii, printre trestii, în tăcerea tulburată din când în când de strigătul melancolic al „chemătorului”, al răţoiului legat de un picior, care-şi chema fraţii sălbatici. Când stolul zgomotos al păsărilor depărtate se abătea peste eleşteu, direct asupra ei, se învăţase să le omoare cu o descărcare rapidă, să primească în faţă un val de pene şi de sânge, prada masacrului pe care-l comisese, şi să surâdă acceptând complimentele domnului Tillebois şi ale lui taica Brun. Olivier se distra. Olivier uita, şi ea nu vedea decât asta, nu dorea nimic altceva, era gata să facă orice pentru a-l face să uite.

Se întorceau obosiţi, se odihneau, mâncau. Pe urmă se duceau până la casa parohială din satul vecin, să-i ducă o bucată frumoasă abatelui Bourguin, bătrânul preot, ocupat cu strânsul cartofilor de pe câmpul din spatele cimitirului. Guerran îl simpatiza pe bătrân.

În general, duceau o viaţă foarte veselă. Soare, flori, muzică, un post de radio care mergea fără încetare, o activitate febrilă în plăcere, amuzament, distracţie. Abia trezit, Guerran se simţea prins, apucat, antrenat. Curse cu maşina până la Saint-Jean, întoarcerea cu o încărcătură de alimente fine, ziare şi cărţi. Când se întorcea la fermă găsea întotdeauna pe cineva, pe taica Brun, pe morar, pe domnul Tillebois venit la ţanc pentru un porto. Fabienne îi invita dinainte, provoca aceste vizite, îl reţinea când pe unul, când pe altul, la masă. Mâncau sub logie. Într-un colţ al parcului îşi beau cafeaua. Pe urmă, domnul Tillebois îşi ducea oaspeţii prin vie sau prin pădurile tăiate, unde o maşină cu vapori secţiona în bucăţi lungi plopii cu miros acru. Sau străbăteau ţinutul în automobil, vizitau biserici vechi, se întorceau să-l găsească pe abatele Bourguin în grădina prezbiteriului său, în spatele micului cimitir. Aici, Guerran stătea îndelung de vorbă cu bătrânul preot, plimbându-se cu el în jurul bisericii singuratice şi albe, paznic fidel şi solitar în mijlocul morţilor săi. După cină, la fermă, din nou radioul, ziarele, lungile convorbiri în amurg pe sub tei, cu taica Brun, cu fermierii şi cu servitorii, jocurile de cărţi, glumele, bucuria acelui sfârşit de zi odihnitor pentru toţi aceşti muncitori cu mâinile, după truda câmpului. Spre ora unsprezece se făcea în sfârşit răcoare. Guerran simţea cum îl cuprinde oboseala şi dorinţa de a dormi. Fabienne şi el intrau în casă, mergeau la culcare. Încă o zi câştigată, încă o zi în care nu se gândise la ale lui. Şi dacă nu adormea, dacă ea îl auzea, la ora aceea, agitându-se şi suspinând, venea lângă el, se lipea de el, îi oferea uitarea cea mai sigură, tinereţea ei. Ca el să adoarmă în sfârşit într-o grea istovire, fără visuri şi fără păreri de rău.

Ea îşi petrecea viaţa imaginând, combinând, inventând distracţii, ieşiri, toalete, o ocupaţie sau alta, plăceri, pentru el, pentru ca el să nu aibă timp să reflecteze, să-şi amintească. Îl supraveghea ca pe un copil. Îl întreba dintr-odată, pe neaşteptate, oriunde şi oricând:

— La ce te gândeşti?

Hăituia în el amintirea. Uneori, pe frunte îi apărea o anume cută, un rid pe care ea îl recunoştea, care se forma numai când era îngrijorat, şi pe care ea îl spiona, lupta împotriva lui ca împotriva unui duşman. Familia? Copiii? Soţia? Ea nu se temea de nimic din toate astea. Ea reprezenta dragostea şi tinereţea.

Se arunca curajos în luptă împotriva lor. Îşi spunea cu orgoliu: „Cât voi fi aici, nu va suferi! Voi şti să-l fac să uite!”

Viaţa lor era astfel o ciudată înlănţuire de sărbători şi de ameţeli, de curse, de plăceri, de prânzuri vesele, cu mari spaţii interzise ici şi colo, cu lucruri de care era interzis să vorbeşti şi chiar să-ţi aduci aminte.

Erau totuşi momente când Fabienne se simţea sfârşită, când greutatea enormei poveri, acceptată cu curaj, o strivea. N-ar fi crezut niciodată că un trecut, o familie, pot fi atât de puternice, atât de grele. Erau ore, seara, când avea impresia – după ce se silise să impună în jurul ei râsul şi bucuria – că ea însăşi îşi pierduse întreaga energie, întreaga putere de iradiere. Momente în care ar fi abandonat lupta, cu o uşurare de nespus, şi ar fi renunţat la tot.

Şi ce se va întâmpla mai târziu, peste ani, când va interveni saţietatea? Erau ore întregi – îşi dădea seama – când nu mai era atotputernică, când opiul plăcerii trupurilor nu mai acţiona, anumite seri în care, după o scurtă şi totală beţie a cărnii, Guerran, obosit şi surescitat, lungit lângă ea în întunericul încăperii, îi scăpa din nou, în spirit, irezistibil, se îndepărta, fugea, se întorcea acolo, spre obsesia lui, spre cei pe care îi părăsise. Rămânea nemişcat, încerca s-o facă să creadă că doarme. Dar avea ochii deschişi. Şi ea ştia la ce se gândeşte, şi nu mai putea să facă nimic. Câteva minute de plăcere, asta era tot ce mai putea să-i dăruie ea, numai pentru a-l obosi şi a-l întrista mai mult, în prăbuşirea care urmează unei surescitări excesive. În zilele de după astfel de nopţi, Guerran era întunecat şi trist. Şi nimic nu-l mai putea smulge din tristeţe. Ce va fi peste zece ani?

Îi scăpa. Încet, invincibil, şi fără s-o caute el însuşi, se elibera de sub stăpânirea ei. Observă că dintr-odată abatele Bourguin încetă să-i viziteze. Aflase că situaţia lor nu era reglementată? Îl întrebă pe Olivier. Acesta trebui să-i mărturisească că se confesase abatelui, că-i dezvăluise adevărul în legătură cu căminul său, cu situaţia lor. Tăcerea îl apăsa prea greu, avusese nevoie să se destăinuiască, să vorbească cuiva. O făcuse într-un ceas de singurătate şi de sfârşeală. Şi acum nu mai găsea mulţumire şi odihnă decât acolo, fugea de acasă, de la fermă, din când în când pe furiş, se ducea până în sat, mergea să-l caute pe abatele Bourguin şi vorbea cu ei ore întregi despre

căminul lui, despre soţia sa, despre fiul lui şi despre Micheline, în micul cimitir de ţară, pierdut în câmpie, cu mormintele lui senioriale foarte vechi ascunse sub ierburi sălbatice, şi şirul de chiparoşi înalţi, negri, proiectaţi pe cerul albastru.

Din mijlocul cimitirului, îi veghea pe morţi o biserică veche, albă şi scundă, întregind un portal roman străpuns de ferăstruici. O campanilă simplă, un fronton cu o deschidere în care atârna un clopot, domina faţada plată a acesteia. O atmosferă luminoasă, o pace tăcută şi totală, un calm de veşnicie scălda totul, vechea biserică din timpuri medievale, arborii, mormintele singuratice, abandonate în plină câmpie, departe de oameni. Şi totul părea aici simplificat, clarificat şi de asemenea măreţ. Cuvintele datorie, sacrificiu pe care le pronunţa abatele Bourguin, şi care altădată ar fi stârnit surâsul sceptic al lui Guerran, căpătau aici o solemnitate naivă şi gravă, care îi mişcau nespus biata inimă chinuită. Fabienne ghicea asta când el fugea astfel. Îl pândea, îl supraveghea furioasă, geloasă, ştiind bine că nu se ducea acolo decât pentru a vorbi de cei absenţi, de soţia lui, de fiica lui, rivalele ei. Simţea întreaga bucurie dureroasă pe care o afla el reînviind trecutul, acest trecut pe care ea făcea totul să-l înăbuşe. Se enerva, se îndârjea, făcea apel la toate amabilităţile, la toate ispitele, îi vâra în combinaţie pe taica Brun, pe Tillebois, le spunea deschis:

— Rămâneţi cu noi, luaţi-l cu voi... Are probleme, se plictiseşte, distraţi-l, ajutaţi-mă...

Şi toate astea, toată această înverşunare, toată această luptă, cu conştiinţa profundă şi surdă că se zbate în zadar, că nu e pe calea cea dreaptă.

Când scormonea în adâncul ei, ştia bine ce ar fi trebuit să facă. Să-i vorbească pe şleau, cu inima deschisă. Să cerceteze cu luciditate, cu curaj situaţia creată de imprudenţa, de cutezanţa, de pasiunea lor. Să ţină seama de tot: de datoria lor faţă de familii, a ei, ca şi a lui, şi de asemenea de datoria lor unul faţă de altul, pentru că la urma urmelor nu mai puteau să ignore că nu sunt decât amanţi. Şi să cântărească totul, să judece, să aleagă o cale, cea mai înţeleaptă, cea mai dreaptă, cea mai potrivită pe care o puteau găsi, pe care ar fi avut curajul s-o aleagă. Pentru că la sfârşit să nu mai aibă nimic de ascuns, de tăinuit, nimic întunecat unul faţă de altul, pentru a se simţi purificaţi, pentru a-şi salva ultima şansă de a se iubi încă,

pentru că încet şi sigur minciuna ucide dragostea. Nu exista decât atât, sinceritatea, calea dreaptă, acceptarea poate chiar a unei despărţiri... Într-un cuvânt, să consimtă să-şi ispăşească greşeala şi urmările ei...

„Niciodată! îşi striga Fabienne, într-o tresărire de mânie, de durere şi de orgoliu. Voi lupta. Nu voi ceda."

Şi relua bătălia, cu o furie renăscută, repede istovită. Şi din zi în zi era mai conştientă că luptă împotriva adevărului, împotriva ordinii şi dreptăţii. Oricâte vini ar fi avut rivalele ei, Julienne şi Micheline Guerran, ele erau cele care aveau dreptate. Ele întruchipau căminul, familia. Fabienne nu era decât străina, aventuriera, intrusa, fermentul despărţirii, al distrugerii şi al ruinei. Şi toate astea o umpleau dintr-odată de o gelozie furioasă împotriva soţiei şi a fiicei, de mânie împotriva lui Olivier şi împotriva ei însăşi, de un amestec nedesluşit de îndoială, disperare şi dezgust.

La sfârşitul lui septembrie plecară din Saint-Julien.

Guerran se întoarse la Angers, unde îl chemau afacerile lui. Fabienne petrecu opt zile lângă tatăl ei, apoi se întoarse la Paris şi-şi reluă slujba la clinică. Guerran veni s-o vadă de două-trei ori pe fugă. Ea fu bolnavă câteva zile. Puţin după Crăciun, îl anunţă că e însărcinată.

În vremea asta, Doutreval continua să lupte.

Ludovic Vallorge se recăsătorise în luna iulie a acelui an. O întâlnise pe Simone Heubel, fiica chirurgului, îi făcuse curte, fusese acceptat. Căsătoria se desfăşurase foarte simplu. Acum Vallorge se ocupa de laboratoarele Dynam, formidabila uzină de medicamente chimice al cărei mare acţionar era Heubel, care cumpărase pe sub mână şi la un preţ mare pachetul de acţiuni al doamnei Géraudin. Vallorge găsise aici câmpul de acţiune care convenea de minune simţului său în afaceri şi priceperii lui. În câteva luni, laboratoarele Dynam şi-au dublat cifra de vânzare.

Vallorge avea *bosa* comerţului. Laboratoarele Dynam, ca multe altele, publicau o mică revistă, *Luna medicală*. Vallorge îi dădu îndată o dezvoltare considerabilă, o ilustră cu fotografii, cumpără colaborarea unor scriitori celebri. Hotărî ca în fiecare semestru laboratoarele să lanseze două specialităţi noi, pentru a

ţine publicul în alertă. Profesorii aveau să încerce aceste specialităţi în secţiile lor din spitale şi să publice apoi referate asupra încercărilor lor în *Luna medicală*. Acest procedeu, destul de răspândit, are mare efect asupra medicilor. Vallorge i-l luă pe Regnoult lui Doutreval, şi-l făcu asociat, iar Regnoult imagină serii de specialităţi nenumărate, puse în valoare de nume şi de ambalaje sclipitoare. Vallorge oferea apoi patronajul acestor produse unui „pontif", purtător al unui nume cunoscut, îi cerea acestuia un articol pentru *Luna medicală*, şi îi obţinea astfel numele şi sprijinul, care asigurau lansarea. După un semestru, *Luna medicală* înghiţea patru tone de hârtie la un tiraj. Vallorge pregătea alte trei reviste publicitare şi Regnoult se duse în Danemarca să viziteze abatoarele şi să se informeze de procedeele de recoltare a glandelor de la animalele sacrificate, pentru a organiza la Angers un mare centru de fabricare a produselor opoterapice.

Plecarea lui Regnoult făcea mai grea singurătatea şi grijile lui Doutreval.

După Vallorge, după Groix, plecase aşadar şi Regnoult. Doutreval nu mai înţelegea nimic. Conveniseră totuşi, printr-un acord tacit, că Regnoult se va căsători cu Fabienne. De ce această eschivare bruscă? Şi pe urmă, Regnoult era directorul adjunct al Centrului. Bolnavii nu sosiseră încă şi el încasa deja trei mii de franci pe lună, conducea totul, avea aici o muncă pasionantă, un post de viitor. Guerran obţinuse pentru Centru o mare subvenţie din partea Ministerului Sănătăţii publice, la care se adăugau subsidii departamentale. Localurile erau gata. Curând, Centrul avea să înceapă să funcţioneze. Şi iată că dintr-odată Regnoult lăsa totul, pe Fabienne, postul, curarizarea, şi pleca, intra consilier tehnic în laboratoarele Dynam. Degeaba încerca Doutreval să-şi alunge îndoielile, o nelinişte surdă îl obseda: „Se teme de ceva? Abandonează nava care se scufundă? Se îndoieşte de metoda mea?"

Pentru că trebuia să şi-o mărturisească, curarizarea întâlnea obstacole din ce în ce mai mari. Bătea pasul pe loc, nu mai înainta. De peste tot se stârneau critici. Faubert, marele psihiatru al Academiei de medicină, condamna metoda, dădea cifra de patruzeci şi şapte la sută fracturi după încercările lui personale. Negând şi discutând, Doutreval trebuia totuşi să recunoască că Faubert nu greşea. Reuşitele fuseseră rare. O

mulţime de nebuni sfârşeau tratamentul cu coloana vertebrală mai mult sau mai puţin avariată. Niciuna din cercetările lui Doutreval sau ale lui Regnoult nu reuşise să împiedice această frângere a vertebrelor: nici veronalul, nici preparatele pe bază de calciu, nici rahianestezia. Doutreval încercase să reducă dozele de produs convulsivant injectat. Dar şi aici eşuase. Ori criza se declanşa, mai violentă ca oricând, ori nu se declanşa, şi bolnavul nu păstra decât amintirea unei tulburări, a unei aşteptări, a unei nelinişti atât de îngrozitoare, încât de atunci înainte refuza cu sălbăticie orice nouă încercare.

Doutreval nu abandona încă lupta. Căuta mijloace mecanice, poziţii care să împiedice fracturile: în decubit lateral, ghemuit, pe vine, folosirea unui cadru metalic de care era legat pacientul. Niciuna nu dăduse încă rezultate. Şi în presă se înteţeau atacurile. Acum se vorbea deschis de abcese la plămân provocate de tratament, sau începea să se preconizeze un procedeu nou, convulsia prin electricitate, o metodă pe care Doutreval o dispreţuia, o critica răspicat.

În mijlocul tuturor acestor fluctuaţii, Centrul se apropia de terminare şi, orice s-ar fi zis, era un triumf tangibil, o ripostă zdrobitoare dată adversarilor. Printre atâtea greutăţi, un singur gând îl întărea pe Doutreval, îl lansa înainte: „Pot să spună şi să facă cu toţii ce vor: Centrul există şi curând va funcţiona!”

Capitolul al cincilea

— Uite, ai veşti de la o veche cunoştinţă, îi spune Michel Evelynei.

Îi aduce o scrisoare datată Paris. Evelyne o deschide, caută semnătura.

— Tillery! Într-o vreme n-am mai auzit vorbindu-se despre el.

Tillery este bine. Soţia lui la fel. 201 este „în faza” de a creşte cu o sută, cum spune Tillery. Michel îi traduce că se va transforma într-o 301. Munca merge perfect. Tillery şi ochelarii lui devin foarte cunoscuţi în arondisment. Vorbeşte de o instalaţie de raze X. În timpul ăsta, doamna Tillery se preocupă să zămislească pentru soţul ei încă un moştenitor. „Unul sau mai mulţi”, declară Tillery, devenit prudent în urma experienţei cu cele două gemene. În aşteptarea fericitului eveniment, „lubiţica”, pentru a folosi galantul diminutiv pe care i-l dă soţul

ei, a primit şi adoptat un băieţel de cinci ani, a cărui mamă a fost îngrijită de Tillery şi care a rămas orfan.

„Nu pot spune că este foarte, foarte frumos, continua scrisoarea. A făcut o tuberculoză osoasă şi are pe fată semnele mari, roşii, ale vechilor abcese. Dar când le intră femeilor ceva în cap... Şi pe urmă, eu l-am îngrijit pe copil, când mama lui...” Bunul Tillery dădea impresia că se scuză. Adăuga, încercând să mimeze tristeţea: „Medicina m-a făcut să-mi iau nevastă, iată că acum mă face să iau şi un copil. Este, cu siguranţă, o meserie care-mi aduce numai aventuri ciudate.”

Michel îi lasă scrisoarea Evelynei.

— Le vei răspunde în seara asta.

— Şi am să le trimit lână albă pentru trusoul noului născut. Am găsit ieftină la uzină. Se pare că Tillery reuşeşte grozav.

— Da spuse Michel. Ciudat! Nu era, totuşi, un mare savant. Şi nu avea nici alură. Oricum, nu era un Seteuil. Îţi aminteşti, capul lui rotund, ochelarii mari, nasul cârn, obrajii rotunzi de bebeluş? Şi toate glumele, şotiile, renghiurile pe care le juca? Un student! Toată viaţa, student la medicină! Nimic din ceea ce ar trebui în înfăţişare pentru un succes de clientelă. Şi cu toate astea, ia uite!

Caută într-o grămadă de reviste pe care le lasă la dispoziţia clienţilor în sala de aşteptare. Scoate un fascicul, îl deschide, îi arată Evelynei o fotografie, portretul unui bărbat la vârsta maturităţii, cu faţa slabă şi bronzată sub o cască colonială. Alături de el, puţin mai în spate, faţa tânără şi rotundă a unei sud-americane, cu înfăţişare pe jumătate sălbatică.

— Vezi, este un medic, îi explică Michel. Un tip care a păţit întrucâtva ce i s-a întâmplat şi doctorului Barataud. Ăsta fusese acuzat, pe câte ştiu, că şi-a ucis prietena. L-au condamnat la muncă silnică. Mi-aduc aminte că la procesul lui, o mulţime de oameni sărmani, toţi nefericiţii din cartierul lui, pe care i-a îngrijit ani la rând, au venit să depună mărturie în favoarea lui, să ceară să nu fie condamnat. Bolnavi de-ai lui au venit de asemenea să spună: „E medicul nostru, nu-l luaţi, ce se va întâmpla cu noi dacă nu-l mai avem pe el să ne îngrijească? N-avem încredere decât în el!” Condamnat la muncă silnică, trimis în Guyana, a reuşit să-l salveze acolo pe fiul unui gardian, să facă medicină în penitenciar, să se facă iubit de toţi, şi în cele din urmă să evadeze în Venezuela. Acum iată-l în Venezuela,

medic într-un târguşor, la trei zile distanţă, pe calea ferată, de cel mai apropiat oraş. Practică medicina, s-a căsătorit cu o femeie de-acolo. Are doi copii, este nemaipomenit de popular, toţi locuitorii regiunii, albi şi indigeni, vorbesc de o răscoală generală dacă prin absurd s-ar pune problema extrădării lui. Asta-i meseria noastră. Noi suntem, înainte de toate, cei care salvează. Asta văd oamenii înainte de orice. Şi într-un fel, pe un alt plan, desigur, asta-i şi povestea lui Tillery. Uită-te la Belladan, un as al facultăţii, care ştia de zece ori mai mult decât noi toţi. A fost în stare doar să pape o sută de mii de franci şi să renunţe la meserie ca să intre la Asigurările sociale. Şi lângă el, uite-l pe Tillery, uite-i pe studenţii care mai degrabă pierd un curs decât să lipsească de la un scandal, şi care reuşesc totuşi pentru că ştiu cum să-l ia pe bolnav, să „stabilească" contactul de la om la om...

Mai aruncă o ultimă privire pe scrisoare.

— Sunt totuşi bucuros pentru Tillery, dar ce meserie curioasă, nu, Evelyne?

Îi arătă scrisoarea şi lui Seteuil, pe care toate aceste înmulţiri ale familiei lui Tillery îl amuzară grozav. Seteuil aştepta cu plăcere ziua căsătoriei lui. Se arătă, pe lângă Anne-Marie Lausefeld, fiica cea mai mare a bogaţilor filatori, logodnicul cel mai galant, cel mai curtenitor. De altfel, înalt, brunet, cu o barbă bogată, cu vocea gravă, cu o ţinută mândră, Seteuil era superb pe atunci, cu toată fruntea lui din ce în ce mai golaşă. Şi deşi văduv şi împovărat cu un copil, nu era o partidă de neglijat. Căsătoria se anunţa dintre cele mai bune.

Într-o miercuri la prânz când se dusese la familia Lausefeld pentru dejun, Seteuil o găsi pe Anne-Marie răcită. Era dezolată, avea nasul roşu şi ochii umflaţi, o găsea probabil groaznic de urâtă... Ca să glumească, Seteuil luă un aer doctoral:

— Oh, oh! Un catar! Grav, grav! foarte grav!

— Trebuie supravegheat, nu-i aşa, doctore? zise Lausefeld, râzând. Examinaţi-i gâtul. Scrieţi-ne o reţetă serioasă...

— Deschideţi gura, domnişoară, spuse Seteuil, intrând în joc. Bun. Aici, nimic. Un prosop, vă rog.

Întinse prosopul pe spatele tinerei fete, deasupra decolteului rochiei, puse urechea, zăbovi mai mult... Nu mai spuse nimic, ridică prosopul, i-l puse pe piept, ascultă din nou. Se îndreptă:

— Ei bine, uite reţeta mea: o masă bună cu vin de Burgundia şi o cutie de pastile Valda...

— Prima parte va fi executată prompt, doctore, spuse Lausefeld. Şi numaidecât. Să bem un porto, şi ne aşezăm la masă.

Prânzul fu foarte vesel. În următoarele trei zile nu-l mai văzură pe Seteuil. Duminică, Lausefeld primi o scrisoare de la Seteuil: medicul se scuza, invoca un fatal concurs de împrejurări imposibil de destăinuit, declara că secretul profesional îl obligă să păstreze tăcerea, şi-l ruga pe industriaş să considere logodna ruptă. Nimeni, începând cu Lausefeld, nu înţelese nimic. Treaba produse un mare scandal. Anne-Marie suferi mult.

Trei săptămâni mai târziu, familia Lausefeld îl chemă pe Michel pentru fiica lor. Aceasta pierduse pofta de mâncare, slăbea, situaţia devenea neliniştitoare. Fără îndoială, din cauza supărării. Şi guturaiul care nu mai trecea. Michel o ascultă pe Anne-Marie Lausefeld: focar foarte clar de tuberculoză în fază iniţială.

Nu mai încăpea îndoială că din pricina asta rupsese Seteuil. Ascultând în glumă, dăduse peste boală, văzuse dintr-odată limpede. Dar nu putea spune nimic, ar fi trecut drept laş rupând logodna din cauza tuberculozei. Prudent, preferase să tacă şi să dea bir cu fugiţii, ascunzându-se în spatele secretului profesional şi lăsând timpului şi întâmplării grija de a-l avertiza pe Lausefeld de răul de care suferea fiica lui.

La primele cuvinte ale lui Michel, cei doi Lausefeld îşi amintiră incidentul şi înţeleseră. Îi povestiră totul lui Michel, care rămase foarte contrariat.

Anne-Marie Lausefeld nu părea grav atinsă. Michel îi stabili un regim dezintoxicant şi putu să promită succesul.

Gaspard Becquerel, medicul-deputat pe care-l înlocuise Michel în perioada în care venise în Nord, continua să prospere. O întreagă echipă de hăitaşi lucra în contul lui, îi făceau să se scurgă spre cabinetul lui pe leneşii doritori să facă să dureze un accident de muncă, pe fetele însărcinate în căutarea unui medic care să le provoace avortul. Sigur de impunitate, tare pe puterea lui politică, afişa aproape deschis dispreţ faţă de lege. I se întâmplă totuşi o poveste urâtă. Familia Lespagnel, clienţii lui, i-l aduseră pe băieţelul lor, rănit la mână într-o căzătură.

— Un fleac! spuse Becquerel. Un pansament şi gata.

Familia Lespagnel se duse de două ori la Becquerel, apoi neliniştiţi de mâna care se umfla, renunţară la el şi veniră la Michel. Era deja târziu. Michel deschise imediat palma, dezinfectă din plin. Trei luni micuţul trebui să vină aproape în fiecare zi la Michel. Îngrijirile încă durau, când Campania de asigurări a lui Lespagnel primi o notă din partea lui Becquerel: douăzeci şi trei de vizite, cu vindecare. Or, copilul era încă în tratament la Michel!

Compania îl chemă pe Becquerel. Acesta se scuză, pretextă o greşeală de nume. Nu se făcu scandal, nu răzbătu niciun zvon. Compania păstră numai dosarul în rezervă, pentru ziua în care Becquerel ar vrea să facă în parlament prea mult zgomot în favoarea naţionalizării Companiilor de asigurări, bunăoară...

Becquerel continua să-şi afişeze persoana corpolentă şi să fie un personaj important în ţinut, prietenul atotputernicului Mooreman, deputatul-primar. Să-i fi văzut ducându-se în doi la Paris, cu trenul de dimineaţă, când era şedinţă la Cameră. Mooreman şi Becquerel ajungeau împreună la gară, Mooreman încărcat de serviete, de dosare. Îi încredinţa un pachet lui Becquerel:

— Veţi citi asta, veţi lucra pe drum.

— Am înţeles.

Se despărţeau, urcau în două compartimente vecine, ca să aibă fiecare o măsuţă şi să nu fie ispitiţi să-şi vorbească. Printr-una din ferestre se vedea Mooreman, absorbit în studii aride, cufundat în lectura *Oficialului* sau a unor broşuri de sociologie şi de economie politică, în timp ce la fereastra următoare apărea figura hilară a lui Becquerel, deasupra unor reviste larg deschise, cu imagini seducătoare: *Sex-appeal*, *La vie parisienne* şi altele. Toţi funcţionarii gării făceau haz.

Se combinase cu Lequesnoy, chirurgul, pentru că Lequesnoy făcea acum politică şi tocmai se afiliase partidului lui Becquerel. Spera să obţină panglica roşie şi mai ales un loc de chirurg la spitalul dintr-un oraş vecin pentru fiul lui, un mare prostănac, mai potrivit să mânuiască hârleţul decât bisturiul. Din fericire, medicul-şef se opunea din toate puterile. Sprijinul lui Becquerel, bun prieten al lui Mooreman primarul, risca totuşi să facă balanţa să se încline în favoarea fiului lui Lequesnoy.

Şi Templemars se lansase în politică, cu intenţii cinstite, dar într-un mod dezastruos. Avusese îndrăzneala să se înscrie într-un partid de dreapta şi mai ales să o şi mărturisească. Cu asta se terminase. Clientela muncitorească îl părăsise dintr-odată, în masă.

Bietul ins îşi plătea sinceritatea crăpând de foame. Pe deasupra, comisese imprudenţa de a elibera un certificat rău întocmit unui om cumsecade, care-i adusese copilul, firav şi îngrijit mizerabil de o doică neglijentă. Nevinovat, Templemars scrisese pe certificat: „Enterită cronică urmând unei îngrijiri defectuoase”.

Ieşind de la Templemars, tatăl se dusese să-i tragă doicii o chelfăneală zdravănă. Arestat, acesta arătă certificatul. Templemars fu chemat la procurorul Republicii şi admonestat serios. Lovitura îl descumpăni cu totul. Plănuia să renunţe la tot, să caute un loc de funcţionar, regreta că nu se poate reangaja în armată.

Rosselet, foarte bătrân, foarte obosit, trăgându-şi piciorul, sprijinindu-se în baston, continua să bată ţinutul, să-şi viziteze cei trei-patru clienţi zilnic, ca să-şi câştige existenţa pentru el şi soţia lui, ignorând bătăile disperate ale unei inimi surmenate şi gata să-l lase. Uneori, din milă, Michel îl chema să consulte în cazul unor maladii de copii. Rosselet îi îngrijea foarte bine pe puşti.

Rosselet muncise mult. Pusese chiar bani deoparte, fusese bogat. Criza, falimentele, devalorizările îi devastaseră însă capitalul, ca de altfel şi pe al celorlalţi depunători. Dintr-un pachet de acţiuni de opt sute de mii de franci, spera să retragă vreo cincisprezece mii. Avea asupra unei mari bănci falimentare o creanţă de trei sute şaptezeci şi cinci de mii de franci, din care va recupera poate cândva trei la sută. Nu ai timp să faci şi medicină şi speculaţii de bursa deodată. Rosselet, ca mulţi alţii, se ruinase muncind. Rămânea aici, sărac şi demn, afectând bunăstarea, având aerul că aleargă după clientelă numai din plăcere, salvând aparenţele, maltratându-şi trupul bătrân, uzat, ca să se ţină drept, părând sprinten şi vesel, radiind de optimism, aşa cum vrea clientela, şi în fond măcinându-se de nelinişte, spionându-se, supraveghindu-şi piciorul drept care îl lăsa treptat, neliniştit şi pentru vederea lui, prea slăbită, îngrijorat să constate că pierdea puţin câte puţin auzul. Urechea

este indispensabilă, este capitalul medicului. Ce să faci dacă nu mai poţi asculta? Asta era grija continuă, obsesia bătrânului Rosselet: o infirmitate, un reumatism, o surditate care l-ar lăsa neputincios, infirm, incapabil să-şi câştige existenţa... Ce se va întâmpla cu ei, cu el şi cu bătrâna lui tovarăşă de viaţă? Ea mai ales! Dacă moare el? Dacă o lasă singură, aici? Uneori, Rosselet visa cu duioşie la o moarte în doi, împreună, în acelaşi timp, o moarte îndurătoare care nu l-ar lăsa pe unul dintre ei singur pe pământ. În aşteptare, continua să meargă, făcea iarăşi cele câteva vizite zilnice, aduna cei optzeci de franci, sfârşit, cu inima înnebunită uneori de oboseală, obligat să se oprească pe palierul unei camere, brusc, după urcarea unei scări, silit să respire cu înghiţituri mici, să se ţină cu amândouă mâinile de piept, să se prefacă surâzător în faţa clientului, simţind în acelaşi timp moartea în adâncul lui. Într-un fel, medicul este precum actorul pe scenă. Trebuie să-şi joace rolul până la capăt. Se găsea acolo ca imaginea viitorului, a destinului rezervat tuturor tinerilor din branşă, când la rândul lor îşi vor fi epuizat toată tinereţea în această luptă prea grea, în aceasta meserie compromisă în care omul cinstit îşi câştiga greu pâinea, în această carieră de pe urma căreia crăpi în loc să trăieşti, după ce ai trecut, timp de patruzeci de ani, pe lângă toată mizeria, murdăria, sărăcia, tristeţea deznădăjduitoare a existenţei umane, când aceasta s-a îndepărtat de marile legi ale naturii.

— Totuşi, e o meserie grozavă, îi spunea Templemars lui Michel. Când îl vezi pe un Rosselet, pe un Roy, pe toţi ceilalţi, toţi aceşti tipi ca tine şi ca mine, aceşti patruzeci de mii de medici din Franţa şi din Navarra cărora îşi încredinţează toţi pielea, cu mâinile şi picioarele legate şi cu o legătură pe ochi – pentru că, fără îndoială, asta este o consultaţie –, când îi văd pe toţi aceşti medici care ar putea câştiga pe căi necinstite bani să-i întoarcă cu lopata şi care spun nu, se poate socoti că este o meserie grozavă! Mai întâi, că nu e nimeni care să lucreze mai mult pe gratis ca noi! Ăsta-i un titlu de nobleţe! Şi poţi să observi, bătrâne, că dacă din întâmplare apare o slăbiciune morală, medicul cade mai încet, nu atât de jos ca ceilalţi. Rămâne agăţat la jumătatea drumului. Se va agăţa de Asigurări, de Casieriile publice, de bani, de orice, de un bogătaş anonim! Şi adesea, de acord şi în partaj cu clientul nenorocit. Se asociază mizerie cu mizerie. Limita ticăloşiei pentru medic este suferinţa.

Nu mulţi trec dincolo de ea. Şi asta-i fatal! Nu-i din pricina noastră! N-avem de ce să ne mândrim! Cine este cel care vede cum se suferă? Cine vede în fiecare zi, în fiecare zi a nenorocitei lui vieţi de câine, lacrimi, durere, mizerii, sânge? Noi, bătrâne! Şi pentru asta în corporaţia noastră se găsesc încă cei mai grozavi tipi! O canalie, în afaceri sau în politică, nu are a face decât cu portmoneul. Noi avem a face cu pielea oamenilor. Suferinţa, asta ne salvează.

— Clientela mea? A, da, a crescut!

Aveam trei cerşetori, acum am cinci!

Michel îşi aminteşte de multe ori cuvintele lui Tillery. Este întrucâtva şi povestea lui. O mulţime de clienţi săraci, care-i sunt credincioşi şi nu plătesc. O femeie de treabă care te cheamă la ora opt seara să deschizi un antrax pe fesa copilului ei, într-o bucătărie infectă. Mama se teme. Şi tatăl a plecat singur la cinema! Sau bătrâna Pauline Labuire, care are şaptezeci şi cinci de ani şi care-l îngrijeşte ca pe un copil pe soţul paralitic, arţăgos, rău şi egoist. Ea a contractat o pecingine... Interzis să-şi ude mâinile, îi spune Michel. Ea asculta interdicţia cu stupoare. Medicii cred că sunt uşoare toate astea! Dar atunci? Cine va spăla vasele, rufele? Cine va schimba cearşafurile pline de urină ale bătrânului? Pecinginea bătrânei Pauline nu se va mai vindeca niciodată. Mai este şi doamna Daubian, care este din nou însărcinată şi căreia i-ar trebui un şezlong. Da, dar cine va pregăti prânzurile, când Daubian va fi la uzină? Sau fiica emigranţilor italieni Buccinali, care are un guturai păcătos. Michel o ascultă. Început de tuberculoză. Priveşte camera mobilată, mizeră, cu cele trei paturi, în care trăiesc soţii Buccinali şi copiii lor, la grămadă. Cum să faci medicină acolo? Şi chiar la etajul de deasupra alţi unguri, cehi, africani, şi tocmai sus polonezii Posnowiec. Mama lucrează în fabrică la Lausefeld şi din cauza oboselii a făcut o metrită. Fabrica o ucide pe femeie prin pântece, o sterilizează. Cele care nu suferă totuşi află că nu mai pot face copii. Fetele Posnowiec sunt muncitoare ca şi mama lor la Lausefeld şi se cam ţin de chefuri. Cea mai mare este în tratament la Michel pentru un sifilis vechi. Smulşi pământului lor sănătos, aceşti nefericiţi nu ajung la noi decât pentru a fi prost cazaţi, prost hrăniţi, îndopaţi prosteşte cu bani şi cu alcool şi contaminaţi de toate viciile

noastre. Ce poate face împotriva acestora un neînsemnat medic de cartier, dacă nu să lupte fără speranţă?

Mulţi muncitori din ţinut merg să lucreze la „Construcţii metalice”. Este o uzină uriaşă. Salarii mari, dar o muncă grea. Se duc totuşi acolo pentru bani. Beau ceva mai mult alcool ca să reziste, asta-i tot. Dar la cincizeci de ani sunt nişte oameni sfârşiţi. Berlequin, fostul turnător, ştie câte ceva: patruzeci şi opt de ani, aortită, Berlequin nu va mai lucra niciodată la „Construcţii metalice”. Visează totuşi la ele. Nu este fericit decât acolo, se întoarce aici de două, trei ori pe săptămână, îi priveşte pe alţii trudind, îşi uită boala.

— O să mă întorc curând la turnătorie, nu-i aşa, dom’ doctor?

— Bineînţeles, Berlequin, bineînţeles.

„Construcţiile metalice” l-au aranjat şi pe Borghere, uriaşul, atleticul descărcător de şlepuri. Cancer la stomac, tot înghiţind alcoolurile pe care Lavaisne le distila pentru el. Astea-i dădeau putere, cum să se gândească el că ceva atât de bun poate să fie dăunător? Mai ales că Lavaisne plăteşte ziarele să scrie că alcoolul face bine. Şi Borghere îl sâcâie pe Michel să se întoarcă la „Construcţiile metalice”. Patru copii, ăştia mănâncă, nu glumă. De câte ori vine Michel să-l vadă, Borghere îl bate la cap:

— Atunci, domnule doctor, poate am să pot să reîncep luni?

— Mai e timp, mai e timp...

— Joi, atunci?

— Nu e nicio grabă...

— Luni, de-acum în opt zile?

Michel se supără:

— Vrei să dai în primire? Lasă-mă în pace! N-am să-ţi semnez biletul! Ai înţeles? Răspunsul e nu!

Borghere nu îndrăzneşte să spună nimic. Dar, într-o bună dimineaţă, el este cel care vine la Michel. Este alb la faţă, îi e teamă, dar trebuie să se explice:

— Domnule doctor... aţi vrea să-mi semnaţi foaia?...

— Foaia?

— Da. Am reluat totuşi lucrul... Mă plictiseam prea mult...

În fundul vaporului său, Borghere va bea ceva mai mult alcool şi va avea iluzia că rezistă totuşi.

Şi toate aceste femei, aceste mame în uzină, aceste cămine în care nu se mai bea supă, unde se mănâncă beefsteak prăjit şi conserve, ai căror copii hoinăresc pe străzi, iar bărbatul în

cabarete, în vreme ce femeia face metrite, tot stând în picioare lângă războiul de ţesut! Şi toate aceste cafele, tutun, cocioabe, uzine, cinematografe, presă, tentaţii ale unei civilizaţii care-i consumă pe oameni, şi în mijlocul căreia, rătăcit, neputincios, bietul medic de cartier se zbate şi luptă, strivit, încercând în van să aducă puţină ordine, sănătate, adevăr unor mulţimi nefericite şi condamnate, abia vindecate, să cadă din nou în mizeria lor! Ah! Să nu vezi decât oameni bogaţi! Să nu-i îngrijeşti decât pe cei fericiţi! Să poţi prescrie tot, să nu trebuiască să ţii cont de sărăcie, să nu mai vezi, să nu mai ştii, să ignori suferinţa! Ce ispită!

Pe urmă, trecând întâmplător pe la bătrâna Pauline Labuire, Michel dă peste Evelyne; venise pe ascuns, tocmai îi spăla vesela. De aceea se vindeca atât de bine pecinginea bătrânei Pauline! Evelyne nu trădează, nu disperă! Rămâne credincioasă trecutului. Salvată ea însăşi, nu acceptă orbirea fericită şi mincinoasă a bunăstării. Ar putea să evadeze, să uite, să trăiască precum burghezele, respinge totul fără s-o ştie, rămâne din popor, vine să spele vesela Paulinei. Nu caută mari soluţii sociale. Alină direct, vindecă o nenorocire. Să facă şi alţii ca ea, şi totul va merge mai bine. Sunt două lecţii pe care i le dă, fără s-o ştie, lui Michel. Să rămâi credincios realităţii dure şi să-ţi desfăşori truda în micul tău colţ, fără să-ţi cauţi sarcini atât de mari, încât însăşi amploarea lor să ne scuze în ochii noştri neputinţa şi descurajarea.

Daudenaerde, negustorul de fier vechi, face un început de tuberculoză. Michel îl îngrijeşte trei luni. Daudenaerde începe să meargă foarte bine, când dintr-odată renunţă, consideră că durează prea mult, şi-l lasă pe Michel pentru Breuil, tămăduitorul. Timp de patru luni, familia Buccinali are încredere în Michel. Şi fiica lor arată mai bine, când îl părăsesc pentru Seteuil, care bate mai tare, face injecţii, recomandă droguri, smulge, şi care, cel puţin, are aerul că face ceva! Câteva vizite la Orlan, brutarul, un client fidel, pentru fetiţa care face un soi de atacuri de epilepsie. Şi doamna Orlan, în spaima ei, se destăinuie, vorbeşte despre vicii de familie, arată că bunicul ei a avut blenoragie „şi chiar mai rău de atât”, şi că ea are un frate nebun, internat la azil. Pe urmă, dintr-odată, când crizele devin mai uşoare în urma tratamentului general prescris de Michel,

Orlan-ii îl abandonează pe cel care le-a vindecat copilul, schimbă medicul. Când vi s-au confesat, când v-au mărturisit ce vicii au, oamenii vă devin duşmani. Vă urăsc. Acum brutarii nici măcar nu-l mai salută pe Michel.

La Verval, cârnăţarul, soţia este cea care s-a îmbolnăvit dintr-odată. Patruzeci de ani. Oprirea ciclului, vomă. O sarcină, probabil. Surpriză, consternare.

— Şi atunci, doctore? Ce-o să se întâmple? Ce o să facem?

Michel face pe niznaiul.

— Ei, doamnă. Bănuiesc că de acum în şase luni...

— Nici să nu vă gândiţi: la vârsta mea! Şi fiica mea! Paisprezece ani! Ce o să zică?

Tăcere. Ea insistă. Michel continuă să nu vrea să înţeleagă. S-a terminat. Nu-l vor mai chema. Nu va mai avea din partea lor decât un salut foarte rece. Bine-nţeles la Verval nu va avea niciodată loc această a doua naştere.

Pe urmă, este Alice Toutelong, văduva unui muncitor cumsecade, mort de peritonită, care a venit să-şi vaccineze fetiţa de trei ani. În ziare s-a vorbit de crup, îi e teamă. Şi pentru că o mică injecţie cu nimica toată ajunge... Două zile după această injecţie, biata femeie vine să-l vadă pe Michel. Micuţei nu-i este bine. Febră. Asia durează douăzeci şi patru de ore. Picioarele anchilozează. Ceafa devine ţeapănă. La sfârşitul săptămânii copilul este complet paralizat. Convulsii, vomă, nu mai are reflexe, ochi revulsat, puls de 140. A zecea zi, comă, copilul îşi recapătă cunoştinţa, îşi mai chemă o dată sau de două ori mama şi moare. Encefalită vaccinală. Timp de cinci ani de acum înainte Michel va purta povara acestei morţi. El o avertizase pe mamă, o sfătuise să renunţe la vaccin, îi vorbise de accidentele posibile şi chiar frecvente care se trec sub tăcere, îi explicase că un regim sănătos şi pur, mişcarea, aerul câmpiei, ar imuniza-o mult mai bine pe micuţă. Hipnotizată de un articol din ziar, Alice Toutelong n-a crezut decât în injecţia miraculoasă, a sărit peste cal. Dar spune-le toate astea oamenilor! Trebuie să te laşi calomniat, să-ţi pierzi clientela; să treci drept un măcelar, şi să taci. Marea servitute a meseriei este tăcerea. Sunt zile în care Michel recunoaşte la capătul unei străzi silueta îndoliată a nefericitei Alice Toutelong. Face un ocol, evită s-o întâlnească, fuge, ca şi cum ar fi cu adevărat vinovat.

Templemars pleacă. Abandonează lupta, acceptă un post de medic de mină într-o companie de huilă din Valenciennes. Cu atât mai rău! Va face o „cameră”, va primi în infirmeria minei o sută douăzeci de bolnavi într-o dimineaţă, patruzeci de bolnavi pe oră. Un minut şi jumătate pentru un bolnav. Cât să întrebe: „De ce suferi?” Şi să indice, dintre cele o sută cincizeci de poţiuni agreate de companie, siropul 74 şi pilulele 17. Şi pe urmă, gata! Odihnă! Siguranţă! Două mii de franci în fiecare lună, locuinţă, încălzire, lumină, ce rai! Trăiască medicina socială! Adio tinereţe, adio eşecuri, luptă, adio meserie pasionantă dar prea grea, care te lasă să crapi de foame. Adio, medicină. Templemars vine să-şi ia adio de la Michel. Spune că-i mulţumit, foarte, foarte mulţumit, dar pleacă brusc, cu lacrimi în ochi.

Într-o seară, Rosselet, făcând ultima vizită a zilei, nu se simte bine. Nu spune nimic, urcă scara ce duce la camera clientului său, se opreşte pe palier, se apucă de piept cu amândouă mâinile şi cade în genunchi. Şi moare în două minute, pe baricadă, în plină luptă până la capăt.

Bătrâna lui tovarăşă de viaţă, doamna Rosselet, vinde mobilele, bijuteriile, se retrage discret, ca atâtea alte soţii de medici, într-un târguşor pierdut din Flandra.

A ales un sat aproape de Hannerouck, unde nu o cunoaşte nimeni. Se află că s-a angajat să facă menajul, câte trei ore în fiecare dimineaţă, ca să supravieţuiască. Roy şi câţiva confraţi îi trimit din când în când câte o mică sumă, însoţită de o scurtă scrisoare: „Participare la onorariu”, ca şi cum ar fi vorba de suma totală a consultaţiilor date altădată de soţul ei împreună cu ei. Nu trebuie să-i jigneşti pe cei pe care-i ajuţi.

Şi totul ar mai merge încă la Michel, dacă Evelyne ar fi mai robustă. Dar ea se oboseşte prea mult. O servitoare le-ar fi indispensabilă, dar nu au cu ce s-o plătească. Şi pe deasupra, Evelyne pare a avea un început de sarcină. Femeile astea pun, în dorinţa de a avea un copil, o încăpăţânare, un curaj pe care un bărbat cu judecată nu-l va înţelege niciodată. Vărsături, ameţeli. Dietă şi stat în pat toată săptămâna. Michel petrece iarăşi o serie de zile abrutizante. Bolnavi numeroşi, muncă pe

brânci. Şi o casă în derivă: nimic gătit, pat nefăcut, haine neperiate. Peste tot hârtii, farfurii murdare, resturi de mâncare. Bolurile de infuzii şi de fierturi ale bolnavei răspândite pe mese, pe bufete, pe cămin. Şoarecii ronţăie prin toate colţurile. Michel se culcă târziu, se scoală de trei, patru ori pe noapte, doarme îmbrăcat, mănâncă timp de cinci zile cartofi reci, până când aceştia se acoperă de mucegai. Pe urmă, Evelyne îşi recăpătă oarecum forţele, începe din nou să mănânce, poate coborî şi face o oră menaj între două şedinţe de şezlong. Şi deja este o înviorare în casă în prima dimineaţă în care, încă foarte palidă şi clătinându-se, ea intră în bucătărie.

Câteva zile mai târziu, Michel îl întâlneşte pe Seteuil, mereu jovial, înfloritor, radios, optimist, cu barba lui neagră şi deasă, cu calviţia din ce în ce mai întinsă, care îi stă din ce în ce mai bine şi-i dă un aer foarte doct.

— Merge, bătrâne? spune Seteuil. Obosit? S-ar zice că te cari, zilele astea. Atenţie la femei, he, he. Ascultă, s-a vorbit despre tine, zilele astea, la debitul de tutun. Eram acolo, din întâmplare... Am auzit. Îţi faci o reclamă deplorabilă, bietul meu prieten, cu poveştile tale cu grâu crud, grâu copt, salate şi mai ştiu eu ce! Daudenaerde povestea şi râdea cu hohote!

— Acum îl îngrijeşte Breuil.

— Da. Ce idiot! Dar în sfârşit, asta-ţi face rău, totuşi. La fel, trebuie să-ţi spun, marele Lespagnel... L-ai tratat pentru reumatismul lui?

— Da...

— Ei bine, a venit să mă vadă.

— Ah!

— Ca vrei! Nevasta lui s-a săturat de legumele tale fierte în mai multe ape, şi celelalte? Eu îl căptuşesc pur şi simplu cu injecţii cu salicilat de sodă direct în venă! Are nişte vene grozave, merge de la sine. Este simplu, uşor, nu-i complicat nici pentru mine, nici pentru el. Spune-mi, ca să vorbim de altceva, ai aflat vestea?

— Ce veste?

— O căsătorie! Ştii cine! Cumnatul tău, Ludovic. Da! Vallorge! Am aflat de la un prieten din Angers. Şi cu cine! Ţine-te bine! Cu fostul tău „flirt”. Da, cu Simone Heubel, fiica „patronului”. O partidă frumoasă! Va ajunge departe, Vallorge!

Michel îl lasă pe Seteuil, se întoarce acasă, puţin întristat. Simone Heubel, amintirea acesteia îi este încă foarte apropiată. O revede pe frumoasa fată înaltă, robustă, vechiul castel din Pruillé, pe malul Mayennei, parcul întins unde alergau împreună, cu Mariette şi Fabienne. O întreagă viaţă uşoară şi aurită, netedă, fericită, care i se oferea. Lux, bani, o frumoasă carieră profesorală. Tot ce a refuzat pentru Evelyne... Urmează, gânditor, drumul şerpuit, mărginit de sălcii.

Intră prin grădină şi prin vestibul, nu trece prin bucătărie. Nu ştie de ce, dar preferă să n-o vadă acum pe Evelyne. Şi-n aceeaşi după-amiază, doamna Lavaisne vine să-l vadă pe Michel, sub pretextul unor mici tulburări în zona inimii. Doamna Lavaisne este cam uşuratică, Seteuil l-a prevenit adesea pe Michel. Dar degeaba a fost prevenit Michel, sau poate tocmai de aceea? În orice caz ceva destul de tulbure îi strânge gâtul şi-i înceţoşează privirea în timp ce doamna Lavaisne îşi desface corsajul şi-l priveşte ciudat. El lasă capul în jos, se cufundă în mâzgălirea a nu ştiu ce pe o reţetă, ştie că trebuie să aştepte, că odată femeia goală, cu sânii ei prea grei, cu pielea ei cu pete roşii, cu pântecele însemnat de ornamentele de la centura din lastex, nu va mai fi, din fericire, decât o biată carne dezgolită, sinceră şi fără putere asupra lui. Dar întotdeauna aşteptarea asta, conştiinţa slăbiciunii noastre reprezintă un moment umilitor şi penibil.

Fără îndoială că din pricina asta gânduri ciudate îl obsedează seara pe Michel, în timp ce se preface că citeşte ziarul, după cină. Seteuil, povestea din debitul de tutun, imbecilul de Daudenaerde, acel Lespagnel care tocmai l-a părăsit şi el pe Michel pentru Seteuil şi injecţiile lui... Totuşi! Domberlé, bătrânul maestru, cere destule sacrificii! Un fel de sinucidere! Cum să meargă până la capăt pe acest drum?! Şi îndărătul acestor gânduri, ţâşnesc alte amintiri: Vallorge şi cariera lui... Simone Heubel... Trecutul... Ce ar fi putut fi... Şi în după-amiaza asta, doamna Lavaisne... Există în el o mânie împotriva lui însuşi şi ruşine, şi de asemenea o părere de rău obscură şi tulbure. Să fie oare adevărate cuvintele amare ale tatălui său: „Iubirea trece... Nu-ţi clădeşti viaţa pe o iubire...”

„Şi dacă mi-am ratat viaţa? se întreabă Michel. Dacă mi-am sacrificat zadarnic viaţa? Am fost cât pe ce să cedez ispitei.

Dacă aş fi făcut-o, s-ar fi sfârşit, aş fi răpit orice sens existenţei mele, sacrificiului meu pentru Evelyne. Mi-aş fi dovedit că mi-am oferit degeaba viaţa unei fiinţe. Or, eram atât de aproape de a ceda. M-am înşelat oare?”

Şi în spatele acestor îndoieli şi temeri, renaşte iarăşi ispita, dorinţa egoistă şi indestructibilă, mereu ucisă dar mereu renăscând în sufletul omului: să salveze ce poate fi salvat, să-şi croiască un rest de fericire, să nu ducă mai departe sacrificiul.

„Dacă te-ai înşelat, mai ai încă timp... În fond, ce rău ai face? S-ar micşora devotamentul tău faţă de tovarăşa de viaţă? Numai să-i păstrezi sănătatea, bunăstarea, liniştea pe care ţi s-a cerut să i le asiguri... N-ai putea şi tu să ai, deoparte, propria ta viaţă, propriile bucurii? N-ai dat destul? Viitor, fericire, avere? Îi trebuie totul? Toate bucuriile tale terestre? Ce rău ai face acceptând din când în când o scurtă satisfacţie de care ea nu ar şti şi la care ai dreptul? Gândeşte-te la părerile tale de rău, la ce va fi existenţa ta când va fi prea târziu, când îţi vei fi refuzat totul, când vei fi sacrificat totul pentru nimic...”

— Ai necazuri, Michel?

Michel tresare. Evelyne s-a oprit din rânduitul veselei şi-l priveşte cu nelinişte.

— Nu!

— Nu citeşti, nu vorbeşti. E ceva în neregulă la familia Daubian?

— Nu, e foarte bine.

— Şi mica Francine Ray? E mai rău?

— Nu. E în aceeaşi stare. De ce mă întrebi?

— Aşa. Credeam... Mi-era teamă că...

Se apucă din nou de vase. Şi sarcina care o îngreunează, o oboseşte; respiră greu, trebuie să se oprească din când în când. Nu bolnavii îl preocupă pe Michel. E altceva. Ce? Banii, desigur, mereu banii. Aici nu poate să facă nimic, nu poate să facă mai mult, nu are nici măcar puterea sa-şi facă singură menajul. Nu e bună decât să-i îngreuneze povara! Totuşi, luna asta a făcut tot ce-a putut. Au primit vizita familiei Roy, la sufragerie trebuiau perdele noi, şervete, un vas pentru biscuiţi. S-a descurcat, a spălat perdelele înlocuite provizoriu cu cele de la dormitor, a mascat uzurile cu câteva garnituri de dantelă, le-a pus din nou la ferestre ascunzând cârpiturile în pliuri. A vopsit în albastru şi

galben mici pătrate de shirting[13] tivite de mână, din care au ieşit nişte foarte frumoase şervete pentru ceai. Şi a renunţat la perechea de papuci de care avea nevoie, cumpărând în loc un frumos cleşte de zahăr din ruolz[14]. Oaspeţii au plecat încântaţi, totul a mers strună, Michel era mulţumit. Lunea următoare, ziua aniversării lui, el a găsit totuşi lângă farfurie cartea pe care şi-o dorea... Da, ea a făcut tot ce a putut, şi cu pricepere chiar. El n-a văzut, n-a ghicit nimic. Ea sperase că totul va fi bine: probabil că are alte griji, cheltuieli neprevăzute... Mica bonă, poate mica servitoare flamandă pe care vroia s-o angajeze de la începutul lunii viitoare? Trebuie s-o facă, desigur, cu bebeluşul care se va naşte, acest copilaş pe care, poate nu prea prudent, ea l-a vrut. Ce de cheltuieli cu el! E vina ei, a Evelynei. Reproşul, remuşcarea se află mereu în ea, ameninţătoare, obsedantă, mereu gata să ţâşnească la suprafaţă la cea mai mică aducere-aminte a greutăţilor pe care le au: „Dacă nu m-ar fi luat de soţie, ar fi fost fericit. E vina mea...” Isprăveşte de şters farfuriile, două odată, strecurându-le una sub cealaltă, aşa cum a învăţat când era bonă. Le aranjează cu grijă, întorcându-se cu spatele la Michel. Sunt momente când simţi o stânjeneală în viaţa celor pe care-i iubeşti, când nu te poţi împiedica să-ţi spui că dacă ai dispărea, ar fi poate, în fond, o uşurare pentru ei...

— Haide, Evelyne, vii să le culci?

— Da, da...

Ea stă în continuare cu spatele, zăboveşte ciudat în faţa dulapului...

— Vino puţin aici, spune Michel.

— Eu?

— Da. Vino aici.

Se întoarce, se apropie, stânjenită. Îi evită privirea.

— Priveşte-mă.

O trage sub lumină, îi ridică bărbia. Zice cu uimire:

— Ai plâns?

— Nu...

— Ai plâns!

Ea îşi sprijină capul pe pieptul lui Michel şi lacrimile îi curg.

— Evelyne! Mica mea Evelyne! Ce este? Ce ţi s-a întâmplat? De ce?

---

[13] Ţesătură de bumbac folosită pentru lenjeria curentă.

[14] (După numele inventatorului). Metal argintat prin galvanoplastie.

S-a aşezat din nou, o trage pe genunchii lui.

— Eşti bolnavă? Eşti necăjită? Sănătatea? Nu eşti fericită? Evelyne! Răspunde-mi! Mă sperii! Răspunde!

Ea explică cu greu, înăbuşindu-şi lacrimile.

— Mi-e teamă... Nu sunt liniştită...

— De ce?

— Simt că ai necazuri...

— Necazuri? repetă Michel.

— Servitoarea... Naşterea asta... Banii...

Ea n-a ghicit! N-a simţit nimic.

— Aş! exclamă Michel, liniştit, cu sinceritate. Banii? Ce contează? O să muncesc, o să câştig! Vezi bine că am clientelă, că numele începe să-mi fie cunoscut! Numără numai noii bolnavi din săptămâna asta! Şi o consultaţie cu Jacquinet! Găseşti că asta nu înseamnă nimic, să fiu chemat de o familie bună, eu, un începător fără titluri, pentru o consultaţie alături de un agregat! Probabil că bolnavul acela a auzit lucruri bune despre mine! Aşa că în zece ani, când se va vedea că adevărul e de partea mea, că vindecările aduse de mine sunt durabile, că pun oamenii pe picioare fără să-i înţep, fără să-i droghez, fără să-i martirizez, ce mai clientelă o să am! Totul va fi bine, ai să vezi, o să ne descurcăm, Evelyne!

Pune atâta convingere în ce spune, încât crede şi el.

— Gata? N-ai să mai plângi? Nu-ţi mai e teamă?

— Întotdeauna mi-e teamă... şopteşte Evelyne.

— Teamă de ce?

— Mi-e teamă mereu că vei regreta... Dacă nu m-ai fi întâlnit, dacă nu m-ai fi luat de soţie...

Nu poţi să-l înşeli pe cel care iubeşte. S-ar zice că femeile ne cunosc în mod misterios inima, ispitele, slăbiciunile. Michel rămâne o secundă mut, demascat. L-a ghicit. Nu-şi explică în ce fel. Îi e ruşine pentru că este adevărat, pentru că Evelyne a văzut exact. Şi inima i-a tresărit de suferinţă cu gândul la ce trebuie să fi suferit Evelyne. E imposibil, nu va merge mai departe, nu poate s-o părăsească. O ia din nou, o acceptă iarăşi, consimţi încă o dată la povara scumpă şi grea pe care şi-a asumat-o într-o bună zi din tinereţea lui şi pe care n-o mai poate lăsa. Fie! Va merge până la capăt, va renunţa la tot. Chiar fără dragoste! Dacă trebuie să pară fericit, va părea fericit. Va tăcea

dacă trebuie să tacă. Va minţi dacă trebuie să mintă. Totul, numai ca ea să fie fericită!

Cuvintele îi ţâşnesc din inimă, cuvinte pe care le-a căutat ca s-o consoleze, dar pe care, totuşi, le simte ciudat de sincere şi adevărate.

— Nu pot să regret, Evelyne! Gândeşte-te, ce-aş fi fost fără tine! L-aş fi întâlnit pe Domberlé? L-aş fi înţeles? Aş fi crezut în el? Nu, fără îndoială. A fost nevoie de suferinţele tale, a trebuit să te iubesc ca să ajung la adevăr. Să ajungi la adevăr prin iubire, nu găseşti că e frumos? Şi pe urmă, tu nu-mi ştii tinereţea, nu ştii cum eram, de la ce m-ai salvat. Dacă nu te-aş fi cunoscut, ce fel de om aş fi fost? Nu credeam în nimic. Nu aveam nimic, niciun principiu, nicio morală. Tu ai schimbat totul, ai fost morala, datoria, conştiinţa mea. Poate pentru asta ai apărut în calea mea, Evelyne, ca eu să-mi recunosc o datorie. Celor care n-au putut crede le ajunge, poate, să se devoteze unei fiinţe... Poate pentru asta te-am întâlnit... Vezi că nu pot să regret! Haide, îmbrăţişează-mă, femeia mea. Gândeşte-te la micuţul nostru, care se va naşte, care ne va face fericiţi... Asta-i tot? S-a terminat! Împăcată? Evelyne! Priveşte-mă!

Ea îl priveşte, îi surâde, plângând încă. Spune încetişor:

— Împăcată.

— Sărută-mă, atunci.

Ea îl sărută pe obraz, îi dă o sărutare în care pune toată tristeţea, afecţiunea şi gratitudinea pe care nu îndrăzneşte să i le destăinuie. Şi cu asta gata, toate ispitele, toate umbrele se îndepărtează de Michel. Acum nu mai e în el nimic impur, nimic decât un neobişnuit sentiment de voioşie, ceva care nu mai este, fără îndoială, pasiunea primelor ceasuri, ci mai curând o pace, siguranţa de a fi pe calea adevărului. O bucurie ciudată, pură, înaltă, inexplicabilă. S-ar zice că acum, când a acceptat tot devotamentul şi toate sacrificiile, începe să se nască în el o dragoste nouă, purificată, indestructibilă, şi pentru care biata pasiune umană a începuturilor n-ar fi fost decât ocazia, pretextul, ca o cursă întinsă omului pentru a-l forţa să urce mai sus.

Săptămâna următoare, Michel primeşte vizita lui Vansteger, farmacistul, care vine împreună cu soţia lui să i-o aducă pe fetiţa lor de patru ani. S-a săturat, Vansteger. Sunt trei ani de

când îi este chinuită fetiţa, fără să se vindece! Un farmacist! Dumnezeu ştie dacă el crede în medicina oficială! Hrănită cu „lapte sec” (lapte praf devitalizat prin uscare brutală la 150 grade), acidificată de la naştere prin faimosul suc de portocale care se administrează în zilele noastre tuturor nou-născuţilor, fetiţa lui a început prin a face o enterită ca să elimine respectivul suc de portocale. Un „specialist” consultat a suprimat laptele, dar a recomandat zerul şi în continuare, bineînţeles, sucul de fructe acide. Denutriţie, slăbire. Vansteger îşi trimite soţia şi fetiţa într-un institut din Chamonix. Aici, copilul este expus afară, în ninsoare, şi hrănit cu dulceţuri, cu fructe acide, cu zer. La un astfel de regim, copilul contractează o osteomielită a maxilarului superior, cu septicemie. Se deschid focarele de supuraţie, se găseşte puroi care a urcat de la maxilar până în orbita ochiului drept. Vaccinuri, injecţii, transfuzii pentru care îşi dă sângele biata doamnă Vansteger. Dar nicio schimbare de regim. Acasă, în Nord, este adusă o mică muribundă, ameninţată pe deasupra să-şi piardă ochiul drept. O nouă operaţie, făcută de Romagnol. Deschide, găseşte osul maxilarului literalmente putrezit, făcut zob, scoate tot ce poate, obligat pe deasupra să dezgolească aproape meningele. Se vede bătând sinusul cavernos al nenorocitului bebeluş. Şi cum copilul are acum opt luni, îl pun pe un nou regim, la fel de toxic: jambon, carne, peşte. Mereu, cu suc de fructe. Aşa că fără întârziere începe să i se cangreneze osul călcâiului, iar infecţia obrazului recidivează. O nouă intervenţie dublă, la obraz şi la călcâi, pe viu, copilul nefiind în stare să suporte anestezicul. Tăiat, pe deplin lucid, în plină carne, după treizeci de minute de luptă împotriva a două infirmiere robuste, copilaşul (care avea pe atunci un an) rămâne trei zile în agonie. Pe urmă, în ciuda tuturor, continuă să trăiască. Deci, îl fac din nou să înghită carne şi suc de fructe, care aduc iarăşi supurări şi abcese, şi în cele din urmă o osteomielită la osul braţului. Trebuie un raclaj: a patra operaţie. Şi a cincea operaţie la obraz, două zile mai târziu, în ciuda unei serii de auto-vaccinuri care n-au putut opri nimic. În orice clipă îi apar focare de supurare la picioare, la braţe, pe faţă, uşurând starea humorală, dar epuizând-o şi chinuind-o pe micuţă şi revelând intoxicarea şi acidificarea alimentară, la care nimeni nu se gândeşte. În cele din urmă, Vansteger reneagă medicina oficială, o dă afară pe infirmiera

specializată care o îndoapă pe micuţă cu creier, cu fileu de limbă-de-mare şi cu jambon slab, şi vine să-l vadă pe Michel.

Michel instaurează un regim sintetic, fără carne, peşte şi suc de fructe. În câteva săptămâni schimbarea este stupefiantă: închiderea fistulelor, oprirea supurărilor, dezvoltare rapidă a activităţilor funcţionale. În câteva luni, copilul se transformă. Vansteger o aduce într-o dimineaţă la Michel pe fetiţa desfigurată încă de cicatricile adânci ale operaţiilor, puţin demineralizată încă, dar veselă, mulţumită, vie, reînviată. Lui Michel abia îi vine să creadă.

Pe urmă îi vin bolnavi în şir. Un copil de doi ani căruia i se injectează de la cinci săptămâni, sub pretext de Wasserman slab pozitiv, seringi de arsenobenzol în venele craniului, în vreme ce e îndopat cu jambon şi cu creier! Un regim progresiv vegetarian restabileşte ordinea în două luni. Pe urmă o tânără intoxicată, cu migrene, pe care nimeni n-a vindecat-o şi în legătură cu care se vorbeşte de trepanaţie. I-au înfipt în coloana vertebrală un ac gol pe dinăuntru, prin care au făcut să se scurgă tot lichidul care scaldă creierul. Şi i-au pompat în loc aer, „au umflat” craniul complet. Asta a permis o fotografie splendidă. Dar puţin a lipsit ca tânăra să nu înnebunească! Alţii perforează direct craniul şi pompează lichidul printr-un tub scobit, la şapte centimetri adâncime! Pe urmă, un băieţel de şase ani despre care au vrut să ştie dacă i se complică sau nu bronşita de pe urma dilatării bronhiilor. Ceva ce, de altfel, nu trebuia să schimbe nimic din tratament. Două injecţii cu morfinoscopolamină. Pulverizare de cocaină, în mai multe rânduri, printr-o foale cu vârf lung, până în fundul laringelui, până la traheea-arteră. Pe urmă, în acest moment, introducerea prin gură a unui tub de metal, prin care se lasă să curgă în bronhiile nenorocitului cocaină şi apoi un amestec de ulei cald şi tinctură de iod, care invadează tot plămânul. Ţipete, sufocare, înăbuşire, vomă, arsură a cărnii atât de fragile a plămânului! Un întreg chin fără rost! Micul nefericit, candidat de acum înainte la tuberculoză, are înfăţişarea unui gazat din război!

Şi toate aceste dureri din vina unei ştiinţe simptomatice, care nu mai cunoaşte adevăratele cauze şi unitatea bolii, şi care tratează bolile local şi cu brutalitate. Câte chinuri pe pământ, care vor înceta în ziua în care medicul va înţelege! Când se gândeşte la simplitatea adevărului pe care atât de puţini vor să-l

înţeleagă, la suferinţele inutile pe care adesea medicina le adaugă celor provocate de boală, Michel simte în el un amestec de mânie şi de nesfârşită milă. Se gândeşte la Evelyne, la copilul lor, la chinurile de care îi cruţă şi îi va cruţa această înţelepciune. O revede pe micuţa lui Vansteger vindecată, pe copilaşul de doi ani pe care-l înţepau în venele craniului, pe toţi acei nevinovaţi pe care-i alină, pe care-i salvează în fiecare zi. Şi îi este ruşine pentru renegările lui! Orice s-ar întâmpla, lupta pentru triumful acestui adevăr merită toate sacrificiile! Să fie chemat să-l înfăptuiască, ce favoare! Ce destin măreţ! Ce milostenie se cuvine pentru el? „Binele pe care-l faci oamenilor este doar trecător. Eterne sunt numai adevărurile pe care le laşi!” scrie Cuvier.

O credinţă noua îl înflăcărează pe Michel. Îşi aminteşte ultimele cuvinte ale lui Domberlé:

„Până la moarte, luptă pentru adevăr...”

Toate nenorocirile şi încercările trăite şi pe care le are încă de trăit nu-l mai sperie, îl bucură aproape, fără să-şi explice de ce, ca şi cum în spatele lui, în această oră în care acceptă lupta până la moarte pentru adevăr, o umbră mare necunoscută şi atotputernică i-ar atinge cu adevărat umărul şi l-ar împinge înainte. Şi câteva zile mai târziu îi soseşte răspunsul lui Domberlé, căruia îi scrisese. Una din acele scrisori în care bătrânul profet biblic, paralizatul, muribundul, lansează, ca un strigăt, credinţa sa în Dumnezeu, în adevăr, credinţa sa formidabilă în viaţă!

„Totul este bine, Michel. Te afli pe calea adevărului, asta este viaţa. Să suferi pentru alţii, să le arăţi drumul adevărat, să ispăşeşti pentru ei, este normal! Să fii absolut singur, să stârneşti insulte şi râsete, să treci drept nebun, este normal! Să trăieşti cu greu din meseria ta, să te laşi furat de cei pe care i-ai făcut să trăiască, care se îmbogăţesc, să asuzi sânge în timp ce alţii se îngraşă, să cunoşti trădările, renegările, nerecunoştinţa, îndoielile, lacrimile şi agoniile, este normal. Să trăieşti dintr-o zeamă chioară, să-ţi scarpini rănile pe gunoiul tău cu un ciob, să suferi fără să te vindeci pe tine, pentru a-i vindeca pe alţii, să-ţi vezi fugind prietenii şi părinţii, să auzi zicându-se: «Blesteamă, aşadar, Providenţa şi crapă!» Asta-i viaţa. E normal! Totul e bun, frumos, bine făcut! Asta înseamnă să trăieşti! Să îndeplineşti misiunea adevărului! Citeşte-l din nou pe Iov, Michel!”

De ce trebuie ca-n anumite ore tocmai un om ţintuit la pat, pe jumătate mort, uzat de suferinţe şi de încercări, vită de povară a Domnului, să fie cel care mai găseşte încă în despuierea lui cuvintele care ne biciuie, care ne galvanizează, îl binecuvântează pe Dumnezeu şi-şi strigă încrederea sălbatică în viaţă, ne fac să roşim pentru scepticismele noastre şi ne reamintesc că ne salvăm şi salvăm lumea prin inteligenţă, voinţă şi credinţă!

PARTEA A TREIA

Capitolul întâi

Fabienne îşi reluase slujba la clinica Epidauria. Se simţea obosită, bolnavă, incapabilă să se încarce cu răspunderi serioase. Ceruse, deci, o slujbă mai puţin istovitoare decât cea de infirmieră. Era acum jos, la secretariat. Munca era mai uşoară. Aici avea în acelaşi timp posibilitatea să se pună la curent cu gestiunea administrativă a clinicii, ceea ce nu era puţin lucru. Pentru că în afară de operaţii şi de viaţa medicală a aşezământului, Epidauria reprezenta în fapt un foarte mare hotel de întreţinut în activitate, cu camerele lui, cu rufăria, bucătăriile, restaurantul, personalul, automobilele şi corespondenţa lui. Dar toate astea nu erau decât comerţ, probleme de bani, care n-o interesau pe Fabienne. Mai ales că pentru moment o absorbeau cu totul propriile ei griji. Olivier Guerran se întorsese la Paris după Anul Nou, pentru reluarea activităţii Parlamentului. Avu cu el o primă explicaţie destul de furtunoasă în legătură cu viitorul lor şi cu ce era de făcut. S-au certat aproape şi au ajuns la reproşuri inutile; sfârşiră prin a li se face ruşine amândurora şi se despărţiră împăcaţi fără să fi hotărât nimic. Or să vadă, trebuiau să mai aştepte. Acum nu se putea face nimic.

Să aştepte! Uşor de zis! El era bărbat, nu risca nimic. Întoarsă la Epidauria, Fabienne îşi rememora convorbirea lor cu o surdă mânie şi se acuza de laşitate. Ar fi trebuit să ceară o hotărâre, să i-o pretindă cu orice preţ! Era laşă, da, lipsită de curaj când venea vorba să-l facă să sufere pe Olivier. O încerca uneori o ispită, ispita teribilă şi dulce de a nu mai spune nimic, de nu-i mai vorbi de nimic, niciodată, niciodată de-acum înainte. Să nu mai trebuiască să-i ceară nimic, să nu-i pretindă nimic, să nu mai trebuiască să-l forţeze, să-l constrângă, să nu mai accepte dezbinările, certurile astea, aceste răniri reciproce, ce uşurare! Ce eliberare! Mai era şi copilul? Da, bineînţeles... Dar la urma urmelor lucrul se poate rezolva. Copilul nu este obligatoriu decât dacă îl vrei. Aici, la Epidauria, printre femeile elegante care veneau din când în când să-şi facă o biopsie, printre tinerele din marea burghezie cărora li se puneau uneori laminarii, în această atmosferă de corupţie mondenă admisă în mod discret şi curent,

cum să nu se gândească la asta în orice clipă? Atât de uşor! Atât de repede de înfăptuit! Nu gândul ăsta îl citea uneori în privirea colegelor ei, cele două secretare ale clinicii? Nu asta îşi spuneau ele între ele? „Cât de curând, va fi rândul ei: o să lipsească puţin, două zile, se va întoarce cam palidă...”

Godefrin, „patronul”, ghicise şi el în ce stare se afla, îşi dădea seama după modul special, întrebător, în care o privea uneori dintr-o parte. De două sau trei ori strecurase aluzii la sănătatea Fabiennei, la cât de rău arăta. Părea îngrijorat. În fond, îi era milă de ea. Ar fi vrut să poată servi de intermediar între ea şi tatăl ei. Dar Fabienne nu voia.

În anumite momente se hotăra. Îşi spunea:

„Săptămâna asta trebuie să mă hotărăsc! Nu mai pot aştepta. S-a observat deja starea mea, cum arăt. Copilul ăsta nu poate veni pe lume. Trebuie ca săptămâna asta...”

Ce eliberare, dacă ar fi îndrăznit! Câteva ore de suferinţă, şi drama s-ar fi încheiat, nu s-ar mai vorbi despre asta. Olivier o să tacă, ea de asemenea; n-ar mai aborda niciodată subiectul ăsta, s-ar înţelege tacit, s-ar preface amândoi că ameninţarea asta, copilul, nici n-ar fi existat... Ce eliberare, într-adevăr! Între ei doi, ca între atâtea alte cupluri, ar fi pur şi simplu o umbră, un mort, o crimă, de fapt. Dar atâţia oameni trăiesc astfel. Nu se mai vorbeşte despre asta şi gata... Trebuie să se poată obişnui să trăiască cu un colţ închis în sufletul ei, un fel de cameră a cadavrelor, precum în castelul lui Barbă Albastră, o adâncime secretă unde infecţiile să intre în putrefacţie şi unde ea să nu coboare niciodată... Nu toţi trăiau astfel în anturajul Fabiennei?

Dar atunci, cum? Să fie ca toţi ceilalţi? Dragostea asta în care crezuse, căreia îi sacrificase totul, s-o coboare la nivelul unei legături banale şi plate, fără măreţie, unul dintre acele colaje cum vedea atâtea în jurul ei, nenumărate, meschine, scârboase, amestecuri de gelozie, egoisme, senzualitate şi laşitate reciprocă, pe care să nu îndrăzneşti să le mărturiseşti? Simţea, gândindu-se, o revoltă, o tresărire de oroare. Îşi sacrificase totul în această pasiune: tinereţea, castitatea, viitorul, viaţa! Nu putea accepta s-o vadă pierind, dispărând în indiferenţă şi vulgaritate. Tot ce fusese generozitate pasionată în dăruirea ei, refuza s-o fi făcut degeaba. Voia să salveze cu orice preţ ce mai putea fi salvat, ceea ce făcea din legătura lor, cu mizeriile, urâţeniile şi ruşinile ei, o aventură curajoasă totuşi sinceră, plină

încă de posibilităţi de măreţie poate... Uciderea copilului însemna sfârşitul, înmormântarea definitivă. Fără să şi-o mărturisească, chiar fără s-o înţeleagă prea bine, Fabienne se agăţa cu toată puterea de această ultimă speranţă, de care presimţea confuz că atârna tot ce rămânea frumos şi pur, posibila salvare.

De două sau trei ori încă, vinerea seara, când Guerran venea s-o caute la clinică, îi vorbi timid, cu cuvinte discrete, ca şi cum s-ar fi temut. Era în ea un amestec de mânie şi de teamă: exasperare în faţa tăcerii amantului, şi de asemenea teama de a nu-l supăra, de a nu-l tracasa. Nu avea el şi aşa destule griji şi nelinişti?

Nu era ea însăşi destul de tristă văzându-l atât de întunecat? La ce bun să rateze cele câteva ore pe care le aveau de trăit împreună, atât de scurte, până a doua zi? Spera mereu ca el să reflecteze până săptămâna următoare, că va veni în sfârşit decis, hotărât, cu un plan bine stabilit în cap, că el îi va spune primul: „Uite, micuţa mea. Am cântărit totul: Vom face aşa...”

Dar nu vorbea. Zilele treceau. Şi treptat pe Fabienne o cuprindeau din nou mânia, revolta împotriva indiferenţei, duplicităţii, egoismului masculului. Lui puţin îi păsa, nu el era cel care purta copilul, care va suporta jena, privirile, ruşinea... Nimic din viitorul lui nu era angajat aici. Cine ştie dacă planul lui nu era tocmai să aştepte, să lase să treacă zilele până când hotărârea, ruptura va veni de la Fabienne... Într-o vineri dimineaţa, la biroul clinicii, primi de la Guerran o scurtă telegramă: în seara aceea nu avea să vină, se va întoarce la Angers pentru trei săptămâni, chemat de afaceri. În fata celorlalte secretare uluite, Fabienne rupse furioasă hârtia, izbucni în lacrimi de furie. Ieşi apoi în fugă, alergă până la debitul de tutun cel mai apropiat, îl chemă pe Guerran la telefon. Îl găsi încă acasă.

— Tu eşti?

— Da, spuse ea, cu o voce aspră.

— Ce s-a-ntâmplat?

— Am primit telegrama ta...

— Ah! da... e neplăcut, nu, draga mea?

Nu părea deloc stânjenit. Nu se gândise la nimic rău. Găsea lucrul foarte firesc. Şi tocmai asta o exaspera pe Fabienne până la furie. Mâna i se crispă pe receptor.

— Tocmai mă întrebam... zise ea.
— Ce?
— Dacă chiar te deranjează faptul că pleci?
— Zici... că...? Ce?
— Zic că m-am săturat! spuse ea cu o voce care-i tremura din pricina mâniei. Încep să văd limpede. Îţi ghicesc jocul. Şi mă dezgustă! Mă dezgustă! Înţelegi?
— Eşti nebună! Tu... Fabienne!
— Lasă-mă în pace! Pleci?
— Eu... Nu... Trebuia... Dar dacă vrei neapărat să rămân...
— Insist.
— Bine. Rămân, spuse Guerran cu un suspin. Atunci în seara asta? Ca de obicei?
— Nu. Imediat!
— Vrei să-mi spui ceva?
— Da. Şi nu mai pot să aştept nici măcar o oră.
— Bine. La prânz, piaţa Madeleine. De-acord? În faţa restaurantului Larue. Pe curând, da...

La prânz, pe trotuar, în faţa cafenelelor pline de lume, Guerran se plimba în sus şi-n jos, aşteptând-o pe Fabienne. Ploua. O ploaie fină şi rece înceţoşa Parisul, estompa silueta greoaie a bisericii Madeleine, făcea să lucească asfaltul. Prin uşile rotitoare ale cafenelelor, mulţimea se înghesuia să-şi ia aperitivul. Taxiurile alergau pe şosea, cu un zgomot înfundat al cauciucurilor pe bitum. O florăreasă îşi adăpostea sub impermeabilul albastru micul coş. Guerran îi făcu semn. Sub ploaie, în ceaţa cenuşie şi rece, ea dezveli o splendoare primăvăratică, mimoze galbene şi pufoase ca nişte puişori de o zi, bucheţele de violete de Parma înfăşurate în poleială, garoafe de Nisa albe şi roşii, strălucitoare. Guerran cumpără un bucheţel de violete de Parma. Pe urmă începu din nou să se plimbe, agasat, încruntat, conştient că este puţin ridicol aşa, ud leoarcă, cu părul lui cărunt şi cu buchetul de violete în faţa ferestrelor cafenelelor, de unde îl priveau consumatorii aflaţi la mese, în faţa paharelor de lichior şi vermut. Se îndepărtă, traversă şoseaua, ajunse pe trotuarul bisericii şi-şi reluă promenada.

Bineînţeles că Fabienne credea că el ia totul în glumă. Că puţin îi pasă, că are, în această aventură, rolul uşor, partea cea bună! Guerran suspină, se gândi încă o dată la infernul care

devenise casa lui, căminul lui, de când Julienne bănuia adevărul. Şi Charles care făcea cauză comună cu mamă-sa, neliniştit pentru viitor, pentru cabinetul de avocat la care socotea că are dreptul! Fără s-o mai pună la socoteală pe Micheline care îi ţinea şi ea partea Juliennei! Şi căsătoria asta cu Robert Bussy, pe care trebuia s-o facă să reuşească cu orice preţ, înaintea scandalului, înaintea oricărei hotărâri din partea Fabiennei! Bussy nu se hotăra să grăbească data căsătoriei: Robert îşi încheia stagiul militar, tatăl prefera să aştepte. Oricum, grăbirea căsătoriei însemna grăbirea orei când trebuia plătită dota. Căzuseră de acord. Opt sute de mii. Unde să meargă să caute fonduri? Guerran îşi făcu încă o dată socotelile. O sută şaizeci de părţi ca fondator al Fabricii de ciment din Mayenne. Şaptezeci şi cinci de acţiuni ale Băncii de credit industrial, pusă din nou pe picioare în ’31 de către stat. Un foarte mic pachet de rente franceze moştenite de la mama lui, biata bătrână, care-şi ruinase sănătatea punând deoparte ban cu ban, pentru că ea credea încă în siguranţa fondurilor statului... Cu totul, făcea în mare trei sute de mii de franci. Plus vreo sută de mii pe care le-ar găsi uşor golindu-şi sertarele, epuizându-şi conturile din bancă. Dar restul? Să ipotecheze casa din Angers? Să mai punem o sută cincizeci de mii. Şi cele două sute cincizeci de mii care lipsesc încă? Se ştie bine că zestrea trebuie plătită la termen. Patru sute de mii bani curaţi, asta ar fi deja foarte bine. Şi restul, în rate de o sută de mii pe an. Dar Bussy voia imediat banii. El îi dădea lui Robert şase sute cincizeci de mii. Şi totul imediat, bani gheaţă. Voia să-şi lanseze fiul în afacerea cu terenurile, pentru asta era nevoie de bani lichizi. Şi mai ales, când te numeşti Guerran, mare avocat, deputat, ministru, să te duci la Bussy, să-i mărturiseşti:

— Nu am posibilitatea să-mi înzestrez fiica.

Când toată lumea din Angers cunoştea cursul vieţii lui Guerran, activitatea cabinetului, banii câştigaţi de douăzeci de ani încoace...

„Anul cel mai prost pentru mine, se gândea cu amărăciune Guerran, a însemnat trei sute cincizeci de mii. Unde s-au dus toţi banii ăştia?”

Julienne, evident... Şi el, întrucâtva... Aşa e viaţa când menajul nu merge. Julienne avea bijuterii de cel puţin trei sute de mii de franci. Pe unele nici măcar nu le-a purtat. Cumpăra de

dragul de a cumpăra, pentru plăcerea de a avea, de a ţine, de a poseda, ca o gaiţă care fură o bucată de cositor pentru că străluceşte! Avea în lădiţe grămezi întregi, inutile, pentru că nu ieşea niciodată.

„Şi nu are rost să-i cer să le vândă! se gândea Guerran. Mi-ar râde în nas!”

Tresări. În depărtare, printre trecători, înfăşurată în mătase lucitoare gri, cu o pălărie udă de fetru pe părul negru, Fabienne venea spre el.

Îşi strânseră mâinile. El observă îndată aerul ei serios, înăsprit.

— E-n regulă?

— Da, spuse ea.

— M-am gândit că violetele astea or să-ţi facă plăcere...

Ea apropie de nări, cu un gest mecanic, micul buchet de violete strânse şi dese.

— Ei? Ce mai e nou?

— Eu ar trebui să te întreb asta, spuse ea.

— Pe mine? A, nimic! Nu văd nimic...

— Pleci la Angers?

— Trebuia să plec.

— Fără să fi stabilit nimic în ce ne priveşte pe noi doi?

Guerran tăcu.

— Răspunde!

— Mai avem timp...

— Ah! Crezi că avem! Aşa crezi tu, că avem! Evident. Pentru tine totul merge cum nu se poate mai bine, nimic nu presează. Dimpotrivă!

— Puişor...

— Ei bine, îţi spun că s-a terminat, că n-ai să pleci, că vreau să ştiu pe loc, chiar acum, ce ai hotărât.

Ridicase glasul. Oamenii se întorceau spre ei. Guerran se enervă:

— Draga mea, fără scene, da? Sau altfel...

Ea îl privi, îl înfruntă.

— Sau ce?

— Altfel te las aici şi plec!

— Aş vrea s-o văd şi pe-asta, zise Fabienne.

— Chiar vrei? Fie!

Făcu dintr-odată cale-ntoarsă, o lăsă năucită pe trotuar, plecă, traversă strada cu pas furios.

Aproape alerga. Ajunse pe trotuarul celălalt. Strângea pumnii de furie. Totuşi, în colţul pieţei, în faţa restaurantului Larue, se opri, o privi de departe pe Fabienne. Rămăsese în faţa bisericii, dreaptă, nemişcată, nu se clintea, nu plângea, aplecase numai capul ca o fiinţă sfârşită. Trecătorii o izbeau din mers, fără ca ea să se întoarcă. Probabil că nici nu-şi dădea seama. Brusc, Guerran simţi crescând în el o milă intensă, o remuşcare brutală în faţa tinereţii, în faţa nefericirii ei, de care el era răspunzător, el era vinovat! Era totuşi Fabienne. Cea care-l iubise mai mult ca orice, cea care-i încredinţase toată viaţa ei, nebuneşte, cu măreţie, fără să ţină cont de nimic, numai pentru bucuria lui. Îşi aduse aminte de Aix-les-Bains, de Saintonge, şi-o rememoră pe Fabienne cu tot ce era în ea frumuseţe, generozitate, devotament faţă de el. Şi gândul la cât suferea ea în secunda asta din pricina lui, cu copilul pe care-l purta în pântece, cu viitorul sumbru ce o aştepta, şi asta din vina lui, îi deveni dintr-odată de nesuportat lui Guerran. Lacrimi îi ţâşniră din ochi. Traversă în fugă strada, ajunse în spatele Fabiennei, tot nemişcată, o luă de braţ.

— Fabienne! Fabienne! Draga mea! Micuţa mea dragă! Te implor să fim amândoi rezonabili! Fără scandal, fără scene în faţa lumii! Haide, vino cu mine! Să mergem să mâncăm, să-ţi revii un pic... Şi apoi o să vii la mine, o să ne explicăm, o să ne înţelegem, totul va fi bine, ai să vezi! Vino, vino cu mine!

O trăgea după el. Ea se lăsa dusă ca un automat. Traversară trecerea de pietoni, intrară la Larue, unde comisionarii şi ospătarul-şef se grăbiră să-i întâmpine. Pentru că Guerran era un obişnuit al restaurantului. Fabienne voi să rămână cu impermeabilul şi eşarfa de mătase. Îi era frig. Trecură astfel în sala restaurantului, unde ospătarul-şef le pregătea deja o mică masă discretă, într-un colţ, pusese să se aşeze două tacâmuri, aranja un vas de flori de cristal şi argint, aprindea o lampă cu capişon roz.

— Ţi-e foame? Nu. Haide! Haide, fă un efort! Alege ce-ţi place mai mult!

Ea nu răspundea nimic. Rămânea lividă, ca moartă. Spuse el însuşi chelnerului ce ar prefera ea, un meniu ales, mâncăruri fine: stridii proaspete, ciorbă de vită, pui de potârniche cu

garnitură, sufleu cu vişinată. Îl chemă cu voce scăzută pe comisionar, îi ceru:

— Un vin de Burgundia sec la stridii, Chablis 1911, da. Şi un Hospice de Beaune la puiul de potârniche, la temperatura camerei, da? Şi frapează un Pommery sec cu o sticlă de Perrier.

O servea el însuşi pe Fabienne, îi stropea stridiile cu vinegretă cu haşmă.

— Haide, puişor! Mănâncă un pic! Gustă din vinul ăsta de Chablis. Linişteşte-te! Chiar mă sperii!

Ea nu răspundea nimic, auzea în jur zumzetul uşor al mesenilor, zăngănitul farfuriilor, pasul iute al ospătarilor pe covor. Şi continua să retrăiască momentul înspăimântător în care Guerran o părăsise, ceva mai devreme, o lăsase acolo singură, pe trotuar, în ploaie, în mijlocul mulţimii. În spatele ei, impunător, ospătarul-şef supraveghea serviciul. Prezenţa lui o tortura. Dacă ar izbucni în plâns, dintr-odată, ce-ar zice omul ăsta? Îmblânzită sub mătasea roză, strălucirea micii lămpi de masă îi rănea totuşi ochii, o obosea, aşa că o stinse. Repede, chelnerul ridică tacâmurile, farfuria cu stridii de Marennes de patruzeci de franci duzina, de care ea nu se atinsese. Cu mâneca hainei agăţă buchetul de violete lăsat de Fabienne pe masă, îl trânti jos. Se scuză. Dar ospătarul-şef îl chemă cu un semn, îi făcu o observaţie. Omul se întoarse, isprăvi de strâns masa. Pe furiş, aruncă o privire rea spre Fabienne şi Guerran.

„Mă invidiezi, se gândea Fabienne, mă urăşti! Mă crezi fericită!”

În farfurie aburea ciorba de vită. Cu înţepături mici, Fabienne crăpă oul ochi care plutea deasupra. Gălbenuşul oului se amestecă cu auriul consomeului. Ea învârtea încet lingura. Îi era imposibil să înghită aşa ceva, cum nu putuse să mănânce nici stridiile. Guerran o urmărea din ochi.

— Haide! Mănâncă un pic!

Ea duse lingura de argint la buze. Atunci, brusc, i se făcu greaţă, simţi că are să leşine, se ridică dintr-odată, plecă.

— Unde te duci? Unde te duci?

Ea nu-l asculta. Se îndrepta spre vestibul, pleca, ieşea.

— Dumnezeule! înjură Guerran. Ospătar-şef! Nota de plată! Nota de plată!

— Domnul a terminat?

— Da... Nu... N-are importanţă. Plata imediat. Şi adu-mi ce am la garderobă.

Achită nota, strecură o bancnotă ospătarului-şef, o alta spre picolo care se apropiase făcând pe indiferentul, aruncă o monedă de cinci franci comisionarului care-i aducea pălăria.

Ieşi cu pas rapid. Cum ajunse afară, începu să alerge. O ajunse din urmă pe Fabienne chiar la intrarea în metrou, o apucă de braţ, o trase după el fără un cuvânt, o împinse într-un taxi şi-i strigă adresa şoferului:

— Quai aux Fleurs!

Urcă în spatele ei şi făcură drumul fără să-şi spună un cuvânt. În Quai aux Fleurs, o făcu să urce înaintea lui până la apartamentul său. Ea intră în micul birou, îşi scoase impermeabilul, pălăria udă de fetru, se aşeză. Slabă, cu ochii acoperiţi de pleoapele albăstrii, cu faţa trasă şi îngălbenită de sarcină, cu înfăţişare sfârşită, avea un aer nespus de jalnic. În faţa acestei mizerii, care era opera lui, Guerran cunoscu iarăşi remuşcarea. O remuşcare pe care egoismul lui de bărbat ar fi nesocotit-o, dacă Fabienne nu i-ar fi apărut astfel. Ferocitatea noastră ne dezleagă lesne de crimele pe care le comitem, câtă vreme urmările lor nu ne apar în faţă.

Spuse cu blândeţe:

— Nu te mai înţeleg. Ce ţi-a venit, la Larue? M-ai pus într-o postură absolut ridicolă, Fabienne. Tu, atât de rezonabilă de obicei!

— Te rog să mă ierţi, spuse ea. Nu mai puteam. Simţeam că mi se face rău. Aş fi căzut. Poate-i din cauza sarcinii...

— Poate.

Ea se ridică, merse la oglinda de deasupra căminului, îşi trece cu pieptănul prin părul ud, atârnând, îşi tampona obrajii cu un puf de lebădă cu pudră roz. O greşeală, se gândea Guerran, ca de fiecare dată, fără să vrea. Cu tenul ei măsliniu de brunetă, un fard ocru ar fi fost mai puţin ţipător. Simţise probabil şi ea că nu arăta bine. Se privea cu o furie rece. Avu un surâs amar.

„Ce îngrozitor arăt!”

Vârî furioasă puful în poşeta de piele, veni din nou lângă Guerran. Ochii uscaţi îi străluceau. Aşezat pe jumătate pe marginea biroului de mahon, Guerran o privea.

— Mi-ai promis o explicaţie, zise ea.

— O explicaţie?

— Da. Nu căuta să scapi. Măcar o dată să ai curajul s-o faci. În ce mă priveşte, eu îl am. Şi te asigur că-mi trebuie mai mult decât ţie. Puţin mai devreme, înainte de a intra la Larue, mi-ai promis că vom veni aici, că ne vom explica. Suntem aici. Aştept.

— Ce vrei să ştii?

— Intenţiile tale.

Aşezat pe birou, cu ochii plecaţi, Guerran bătea cu o ţigară „Camel” în port-ţigaret.

— Ce-ai vrea să facem, spuse. Ce să facem, dacă nu...

— Dacă nu?

— Dacă nu să aşteptăm.

— Să aşteptăm ce?

— Evenimentul... Naşterea... Pentru că nici tu, nici eu n-am vrea...

— N-am vrea ce?

Îl privea cu nesaţ, îl urmărea până-n adâncul sufletului, cerea să-i dezvăluie întregul gând, în toată goliciunea lui, nemilos.

— Tu mă înţelegi, spuse el.

Ea râse.

— Da, te înţeleg: nu am vrea să facem să dispară copilul. Ăsta-i tot răspunsul tău, nu? Un refuz care este aproape o propunere! Te înţeleg, da!

Cu privirea în jos, Guerran continua să bată capătul ţigării de capacul cutiei.

— Ei bine, pentru că la punctul ăsta spunem nu, continuă Fabienne, ce-ai hotărât?

— Ţi-am spus: să aşteptăm, să te duc pentru câteva luni într-un loc liniştit... Te vei întoarce după naştere...

— Şi copilul?

— O doică bună...

— Şi eu?

— Tu?

— Da! Eu!

— Dar... nu văd... Viaţa îşi va urma cursul...

Fabienne, în picioare, izbucni într-un râs răutăcios...

— Ha! Ha! Viaţa-şi va urma cursul! Grozav! Grozav! Asta-i tot ce ai găsit în splendidul tău egoism de bărbat! Crezi că va mai merge ca până acum! Că după ce m-ai întinat, pierdut, dezonorat, după ce voi fi avut un copil de la tine, „viaţa îşi va urma cursul”, că eu voi continua să fiu a ta ca o sclavă, că nu se

va întâmpla nimic, că îţi vei continua traiul liniştit, tu, printre ai tăi, fără scandal, fără probleme, până în momentul când te vei fi săturat de mine şi mă vei părăsi cu menajamente. Aşa-i? Chiar crezi ca aşa va fi?

Înaintă spre el, îl ameninţă aproape. El lăsă din mână cutia, se ridică, palid, în faţa ei, o privi cu asprime.

— Ştii că nu-mi plac scandalurile. Menajera mea poate intra dintr-o clipă în alta...

— Puţin îmi pasă! În starea în care sunt! Deci, astea sunt promisiunile tale! Nu-ţi mai aminteşti, aşadar, se Aix-les-Bains, de plimbările noastre, de lac, de tot ce-mi spuneai? Erai nefericit, îmi povesteai că eşti hărţuit de soţia ta, exploatat de copiii tăi, dezamăgit, obosit de toate câte sunt, sceptic... N-ai întâlnit pe pământ decât egoism. Niciodată o iubire curată, o adevărată afecţiune. Ah! Dacă ai fi întâlnit sinceritatea, devotamentul, un caracter adevărat... Te-am crezut. Te-am văzut frumos şi bun, nefericit, mai cinstit, mai generos, infinit mai demn de milă decât eşti în realitate! Am visat să mă sacrific pentru tine, pentru bucuria, pentru renaşterea ta! Ca să-ţi dovedesc că pe pământ nu e numai egoism! Şi am făcut-o. Ţi-aminteşti, Olivier? Îţi aduci aminte ce-mi spuneai atunci? Tot ce-mi promiteai?

El înălţă din umeri.

— Mă preferai tuturor! Mă iubeai mai mult decât pe oricine altcineva. Pentru tine nu mai eram decât eu, eu singură! Pentru mine, viitorul se schimbase. O primăvară nouă în viaţa ta! Fiica ta o să se mărite, fiului tău o să-i dai cabinetul de avocat, vei cere un post în Maroc, în Tunisia, sau într-o ambasadă din străinătate... Vei divorţa de soţia ta, de acel „monstru”. Şi vom întemeia un cămin nou, vom duce împreună o viaţă de devotament reciproc şi de dragoste... Şi cine ştie? Poate că într-o zi, ca o încuviinţare a destinului, ca o binecuvântare asupra aventurii noastre îndrăzneţe, ca un semn vizibil că am acţionat bine, că am fost în bună rânduială, în ciuda tuturor, că am înaintat în sensul vieţii, poate că într-o zi, în căminul nostru, un copil, un copilaş al tău şi al meu... Olivier! Olivier!...

Începu să plângă. Alb la faţă, Guerran şopti:

— Nu e vina mea...

— Nu-i vina ta?

— Pe moment... eşti sincer... Nu puteam prevedea... Nu-mi dădeam seama... Eram sincer...

— Ai sinceritățţi succesive!

— Nu faci întotdeauna ceea ce ai vrea să faci!

— Atât de bine că pentru a termina nu te-ai văzut în toată povestea decât pe tine! M-ai compromis, te-ai bucurat de tinereţea mea, ai profitat de mine, am fost pentru tine un instrument al plăcerii! Şi acum, gata! Mă respingi, mă arunci. M-ai iubit ca un egoist, numai pentru tine.

— Şi tu, Fabienne?

— Eu?

— Da. Tu. Nu-ţi mai aminteşti, aşadar? Acea dăruire totală, viaţa ta oferită mie, numai pentru mine! Ah! n-am văzut în viaţă decât egoism! Ei bine, tu mi-aduceai contrariul: o dragoste dezinteresată, o abnegaţie absolută, uitarea de tine! Deci nu-ţi mai aminteşti! Micuţa mea. Nu prea ai reuşit! La cine te gândeşti tu acum, dacă nu la tine? De ce vrei să mă smulgi alor mei, să mă faci să renunţ la carieră, să-mi întorc pe dos căminul, să rup legăturile care mă leagă de copiii mei? Pentru mine sau pentru tine? Haide, haide, am avut dreptate! Pe pământ nu e decât egoism! Şi chiar cea mai frumoasă iubire, vezi, Fabienne, nu este până la urmă decât ciocnirea a două egoisme!

— Eu nu mă gândesc la mine!

— Atunci, la cine?

— La copilul meu! Am un copil!

— Şi eu am copii!

— Copii de douăzeci de ani! la vârsta căsătoriei! Doar nu vrei să zici că au încă nevoie...

— Fiul meu are nevoie de mine. Nu e destul de copt ca să lucreze singur. Fără mine, cabinetul n-o mai duce nici doi ani! Ce vrei să se aleagă de Charles? Şi fiica mea trebuie să se mărite! Divorţul meu, şi s-a terminat, căsătoria e în aer. Şi mai e şi zestrea. Trebuie să găsesc opt sute de mii de franci! Nu-i momentul să încep un divorţ! E în joc viitorul fiicei mele. Spun nu. Nu pot.

Vocea îi devenise răguşită, aspră, aproape sălbatică.

Se lăsă o tăcere grea.

— Atunci, e nu? spuse Fabienne. Mă sacrifici?

— E nu.

— Şi asta, pentru copiii tăi! Pentru ei! Pe ei îi preferi în locul meu! Deci nu-ţi mai aminteşti ce-mi spuneai despre copiii tăi? Nu-ţi aminteşti propriile tale cuvinte, mizeria ta morală, singurătatea ta în faţa lor? Ai uitat boala, clinica! Eu nu l-am uitat pe fiul tău care venea să te vadă, care nu se gândea decât la bani, la viitor, la afaceri, la dosare, care mă întreba pe culoar: „Domnişoară, a dormit bine? Pentru că am o afacere neplăcută...” Care te storcea de puteri şi făcea să-ţi crească temperatura la fiecare vizită! Nu-ţi mai aduci aminte ce-mi spuneai despre el uneori: „Paternitatea pentru mine nu mai este decât o datorie... Copiii, ataşamentul lor este direct proporţional cu nevoia pe care o au de tine...” Fiul tău! Da, aşa e!

Guerran se aşezase din nou pe birou. Spuse cu voce slabă:

— Este totuşi fiul meu!

— Şi fiica ta, care vedea în toată drama, în viaţa ta ameninţată, un posibil obstacol la căsătoria ei! Care o ştergea repede, pentru că o aştepta el jos. Care încerca să afle, prosteşte, pe faţă, fără măcar să aibă discreţia de a o ascunde mai bine, dacă tu odată mort, dota i-ar putea fi totuşi plătită...

— Este totuşi fiica mea! zise din nou Guerran, încet de tot.

Exasperată, Fabienne ridică furioasă din umeri.

— Fiica ta! Fiica ta! Nici măcar nu eşti sigur că e a ta!

Guerran deveni livid. Se ridică, veni spre Fabienne. Bolborosi:

— Cum... Spui... Spui... Cum...

— Tu singur mi-ai spus-o!

El îşi trecu mâinile peste faţă. Şopti:

— Ah! Fabienne... Fabienne...

Se prăbuşi într-un fotoliu scund, aproape de fereastră, îşi prinse capul în mâini. Şopti:

— Ah! Fabienne! Fabienne... Tu! Tu!

S-ar fi zis că nu găsea altceva de zis.

Speriată, ruşinată, Fabienne rămase acolo, în faţa lui, dreaptă, încremenită. Murmura:

— E vina ta... Vina ta... M-ai scos din sărite.

Dar el nu mai spunea nimic, rămăsese prăbuşit, cu capul în mâini, şi plângea în tăcere. În picioare, năucită, Fabienne îl privea. Se temea să măsoare cât de adânc lovise. Ar fi dat totul să poată îndrepta ceva, dar se simţea neputincioasă. Să se ducă la el, să i se arunce la picioare, să-l roage, să-i implore iertarea, da, fără îndoială, aşa ar fi trebuit să facă. Dar un rest de mânie

şi de orgoliu o oprea încă, orice-ar fi fost, bucuria rea de a se răzbuna până la capăt... N-ar fi crezut niciodată că putea fi atâta ură în dragostea asta.

El se îndreptă, când ea mai ezita încă. Şi pe urmă fu prea târziu.

— Haide, spuse el, e-n regulă.

Îşi ştergea încet ochii cu batista.

— Tu vrei aşa, Fabienne. Fie. Te voi lua în căsătorie. Voi divorţa. Mâine mă întorc la Angers. Julienne şi copiii mei vor afla ce hotărâre am luat. Voi face tot ce pot ca să asigur căsătoria Michelinei. Charles se va aranja cu cabinetul meu... Vom fi soţ şi soţie. Tu ai vrut-o. Nu-mi mai spune nimic. Totu-i hotărât. Taci. Du-te. Lasă-mă singur. Am nevoie să fiu singur. Nu mai ai ce să mă întrebi, pentru că am consimţit. Poţi fi liniştită. Du-te, du-te la clinică... Mă voi întoarce în câteva zile... Acum, lasă-mă. Nu-mi mai spune nimic... La revedere, la revedere, Fabienne...

O conduse până pe palier, o lăsă acolo, închise încet uşa în urma ei. Ea coborî scara cu pas mecanic, cu gândurile învălmăşite. Se pomeni pe trotuar, plecă, o luă, fără măcar să ştie, pe drumul spre clinică. Retrăia scena, lupta şi sfârşitul ei brusc, această victorie totală, neaşteptată, care nu o mulţumea. Nu încerca nicio bucurie pentru succesul ei. Mai degrabă o amărăciune amestecată cu o inexplicabilă teamă şi cu ruşine. Avea impresia că îndeplinise în fond o misiune îngrozitoare şi neplăcută. Victoria ei fusese o victorie imorală. Dincolo de toate mizeriile, urile, prefăcătoriile şi grotescul căminului lui Guerran, era clar totuşi ca acesta era un cămin şi că ea îl distrusese. Fusese agentul răului, fermentul destrămării, distrugătoarea. Măsura puterea adversarului învins, măreţia acestei forţe familiale pe care tocmai o nimicise, după caracterul aprig al luptei, după accentul sălbatic pe care-l avusese o clipă Guerran. Simţea o remuşcare, o nelinişte surdă, o primă îndoială în faţa propriei sale puteri. Presimţea ce rădăcini subterane, ce vitalitate ascunsă şi persistentă păstrase această forţă învinsă, care va continua să lupte împotriva ei, ani şi ani de-acum înainte, întreaga ei viaţă poate, şi în faţa căreia toată tinereţea ei, toată influenţa pe care o avea asupra amantului ei, fără îndoială nu va triumfa prea uşor.

Şi mai ales, mai mult ca toate celelalte poate, un lucru o făcea să sufere, o descoperire bruscă, o revelaţie asupra ei

însăşi: în lumina cuvintelor lui Guerran, al cărui orgoliu rănit pricepuse adevărul profund, ea înţelegea dintr-odată că iubise şi ea ca toată lumea, ca toate celelalte femei, şi că pentru ea această aventură, această iubire în care crezuse că se depăşeşte, nu fusese, în fond, ca atâtea altele, şi după cuvintele amare ale lui Guerran, decât ciocnirea a două egoisme.

Capitolul al doilea

Întors la Angers, Guerran luă măsuri pentru a obţine un divorţ rapid. În cursul câtorva scene întrerupte de certuri îngrozitoare, ajunse cu greu să pună pe picioare un proiect de despărţire de Julienne. Guerran îi va ceda posesiunea casei. Îi va plăti o pensie a cărei cifră va fi fixată mai târziu, dar care îi va îngădui Juliennei un trai îndestulat. Lui Charles îi va lăsa cabinetul de avocat şi biblioteca. Va face în aşa fel ca partidul lui politic să-i încredinţeze fiului apărarea afacerilor de care se ocupase până acum Guerran. Charles va avea de asemenea contenciosul câtorva mari bănci din ţinut şi dosarele sindicatelor lucrătorilor de la cariera de ardezie şi ale muncitorilor din textile. Guerran, atotputernic în sânul ambelor sindicate, n-avea decât un cuvânt să spună pentru a face să-i treacă lui Charles succesiunea.

Mai rămânea Micheline. Guerran puse să-l cheme pe Bussy. Acestuia îi spuse:

— Am hotărât să divorţez. Nu tresăriţi. Este irevocabil. Cum doresc totuşi căsătoria copiilor noştri şi pe de altă parte ţin cu orice preţ ca divorţul meu să se pronunţe în mai puţin de trei luni, iată ce vă propun: vom grăbi data căsătoriei, am putea de exemplu s-o fixăm pentru sfârşitul lunii următoare. Fiul dumitale nu şi-a terminat serviciul militar? Nu văd în asta un obstacol de netrecut. Dacă ar fi fost militar de carieră, copiii noştri nu s-ar fi căsătorit? Vom închiria pur şi simplu la Boulogne o vilă drăguţă, pentru că în zona asta este el încorporat. Şi tinerii noştri însurăţei îşi voi petrece acolo luna de miere.

— Şi dumneavoastră? făcu Bussy. Divorţul?

— Eu divorţez imediat după aceea. Căsătoria va fi încheiată, eu voi fi asistat la ea împreună cu soţia mea, nimeni nu ştie nimic, nu va fi scandal. Dacă noi divorţăm după aceea, asta nu-i mai priveşte nici pe copiii noştri, nici pe ceilalţi. Nimeni nu mai poate să vă reproşeze că aţi acceptat căsătoria asta.

— Şi zestrea?

— Dau patru sute de mii de franci imediat. Restul, în rate de câte o sută de mii de franci pe an, stipulat în contract, cu dobândă de 5 la sută.

— Eu dau şase sute cincizeci de mii! spuse Bussy. Aţi putea să mergeţi şi dumneavoastră până la şase sute.

— Nu pot să dau o centimă în plus.

Se certară o vreme. De două ori Bussy îşi luă pălăria să plece. În cele din urmă, Guerran promise dormitorul şi sufrageria tânărului menaj, pe care Robert urma să le aleagă de la Brougnan, marele artist decorator din Angers. Căzură de acord. Data căsătoriei fu fixată pentru luna următoare.

Julienne îşi alese un avocat. Din instinct se duse la duşmanul de moarte al soţului ei, Rebat. Avocat-consilier al lui Dauret, fostul ministru, scuturat zdravăn şi chemat la ordine de către Guerran în legătură cu drumurile riscante pe care îşi angajase clientul, Rebat nu-l iertase pentru jignire. Văzu îndată în divorţ prilejul pentru a-i plăti lui Guerran cu vârf şi îndesat umilirea pe care n-o putuse uita. Îi promise Juliennei întregul sprijin. Pentru că Guerran voia divorţul, el va fi cel care va stabili condiţiile! Soţia lui va obţine pronunţarea în favoarea ei, îl va face pe Guerran să promită o pensie alimentară substanţială. Julienne îl luă pe Rebat drept confident şi sprijin. Simţi întreaga ură a acestui om pentru soţul ei, şi i-o cultivă, i-o stimulă, îl înrăi şi mai tare. Îl trădă pe Guerran, îi povesti lui Rebat tot ce ştia, tot ce-şi amintea, toate cuvintele grele, toate aprecierile severe pe care le auzise rostite de soţul ei în legătură cu rolul confratelui în afacerea Dauret. Fierbea de furie că nu reţinuse mai mult, că în perioada aceea îndepărtată considerase toate astea ca neinteresante pentru ea. Ura lui Rebat deveni şi mai mare. Guerran simţea toate astea, ghicea veninul Juliennei după felul în care îl aborda Rebat, la Palat, după cum îi strângea moale mâna, cu o privire piezişă ce ocolea ochii adversarului...

Zilele lui Guerran erau pline de gânduri, de combinaţii, de activitate, de drumuri, de discuţii şi de bătălii. Era biciuit, galvanizat, reacţiona cu violenţă. Combativ, rezistenţa îl surescita, îi stârnea forţele. Dar adesea, noaptea, pe la ora unu, se trezea din primul somn şi nu-şi mai găsea liniştea. S-ar fi zis că în acele ore redevenea lucid. Febra zilei, înverşunarea luptei dispăruseră. Rămânea faţă-n faţă cu realitatea crudă.

Întrevedea cu spaimă tot ce-i rămânea de făcut. Măsura gravitatea a ceea ce întreprinsese, dezastrele pe care le adună cu grămada în jurul lui, prăbuşirea căminului, despărţirea de copii, de Micheline, apropiata situaţie modestă pentru Charles şi pentru soţia lui Andrée!... Şi pe el însuşi fără cabinetul de avocat, fără clientelă, cu o sută de mii de franci de plătit pe an lui Bussy, cu un nou menaj de instalat, cu o viaţă nouă de luat de la capăt, cu greutatea materială şi morală a trecutului de lichidat. La această oră, avea impresia limpede, sigură, absolută că vede clar, că nu se va descurca niciodată, că e o nebunie ceea ce face, că se arunca într-o aventură prostească şi fără ieşire. Rămânea astfel treaz până se făcea ziuă, răsuflând greu, agitându-se, leoarcă de sudoare, încercând să-şi imagineze cum avea să arate viitorul. Dimineaţa totul se termina, era din nou prins în vârtej.

Află că Fabienne se întorsese la Angers. Îi telefonă, îi fixă o întâlnire în apropierea castelului regelui René, într-o după-amiază. Se văzură aici un sfert de oră, la picioarele turnurilor mari, de piatră cenuşie. Guerran îi explică totul, divorţul, măsurile luate pentru a asigura căsătoria fiicei şi situaţia fiului lui, viitorul la care nădăjduia. Îi expuse greutăţile cu care pornea din start noul lor cămin. Îi arătă cum spera să se rezolve totul. Optimismul îi revenea încercând s-o liniştească pe Fabienne. Fu încrezător, aproape vesel. Fabienne îl ascultă fără să vorbească. Nu spuse nimic, nu dădu niciun semn că ar condamna sau ar aproba ceva. Răceala ei îl uimi pe Guerran şi-l răni puţin.

Câteva zile mai târziu, la Epidauria, Fabienne provocă fără să vrea o poveste neplăcută. Într-o dimineaţă, un anume domn Perceloup îşi aduse soţia la clinică. Era vorba de o pierdere de sarcină cu hemoragie. Godefrin, care bănuia un avort provocat, nu spuse nimic, făcu chiuretajul cu Fabienne, scoase resturile placentei. Dar după două zile, bolnavei nu-i mergea deloc bine. Trăsăturile feţei i se descompuneau, temperatura creştea.

— Animalul ăsta a făcut cu siguranţă el însuşi avortul, îi spuse Godefrin Fabiennei. Şi a provocat o perforaţie!

Îl chemă pe soţ la birou, îi declară:

— Cred, domnule, că ar fi necesară o operaţie. Ar trebui să deschid abdomenul.

Dar Perceloup refuză cu înverşunare.

— Interzic formal operaţia, spuse. Nu vă sfătuiesc să-mi nesocotiţi interdicţia!

Înainte de a pleca, urcă să-i spună din nou soţiei sale că trebuie să refuze intervenţia.

— Vedeţi, îi spuse Godefrin Fabiennei, el a făcut-o. Se teme că o să ne dăm seama! O va lăsa mai degrabă să moară!

Perceloup plecase. Spre seară, starea femeii se înrăutăţi.

— Sunt chiar neliniştit, spuse Godefrin. Aş vrea să-l văd pe soţ. Faceţi-l să vină îndată.

Fabienne coborî la birou, căută adresa lui Perceloup. Îşi lăsase numai numărul de telefon: Gutenberg 199–99. Fabienne formă numărul.

— Alo? 199–99? Alo?

La capătul firului îi răspunse o voce de femeie.

— Da, domnişoară.

— Cu domnul Perceloup, vă rog.

— Nu s-a întors încă.

— Vreţi să-i spuneţi, îndată ce se întoarce, să vină la clinica Epidauria?

— La clinica Epidauria?

— Da, doctorul ar vrea să-i vorbească despre starea doamnei Perceloup. E urgent.

Până la ora unsprezece seara nu venise nimeni. Godefrin continua să aştepte, furios.

— Puţin îi pasă de noi! Trebuie s-o deschid, da sau nu? Am nevoie să mă autorizeze s-o fac! Puţin îi pasă de soţia lui, animalul! Sunaţi din nou, domnişoară!

Fabienne formă din nou 199–99. Îi răspunse aceeaşi voce:

— Domnişoară, doamna Perceloup nu este la dumneavoastră. Trebuie să fie o greşeală.

— Cum? Sunteţi 199–99? Mi-a fost dat numărul ăsta, doamnă. Este numărul domnului Perceloup?

— Da.

— Vreţi să-l chemaţi la telefon?

— Nu s-a întors încă.

— Rugaţi-l să ne sune îndată ce se întoarce. Provence, 1804–22. Aşteptăm până la miezul nopţii.

Fabienne închise. Începea să bănuiască ceva. Veni şi Godefrin.

— Ei bine? Treaba presează, domnişoară. E chestiune de câteva minute!

— Ascultaţi, doctore, spuse Fabienne, am impresia că...

Soneria o întrerupse.

— În sfârşit! strigă Godefrin.

— Alo, da, răspunse Fabienne în aparat. Epidauria, da.

— Domnişoară, reluă aceeaşi voce de femeie de mai devreme, spuneţi că starea doamnei Perceloup s-a agravat.

— Da. Soţul ei s-a întors?

— Nu, domnişoară. Soţul meu nu s-a întors. Eu sunt doamna Perceloup. Înţeleg... Am înţeles... Dar e trist, domnişoară, să afli în felul ăsta că eşti trădată după douăzeci de ani de căsătorie...

Vocea era înceată, obosită, fără vlagă. Închizând aparatul, Fabienne rămase prostită, incapabilă să spună un cuvânt. Aducându-şi aici amanta, Perceloup dăduse prosteşte numărul de telefon de acasă. Fabienne distrusese viaţa unei nefericite.

La ora unu dimineaţa, Godefrin se hotărî s-o opereze pe amanta lui Perceloup. A trebuit să-i spună că iubitul ei era de negăsit, pentru a-şi da ea însăşi consimţământul. Câînd o deschise, Godefrin găsi, după cum se aşteptase, uterul perforat, intestinul crăpat în două locuri şi pântecele plin de puroi. Trebui să scoată uterul cu totul.

Îl revăzu pe Perceloup a doua zi la prânz. Nu ştia nimic, nu fusese peste noapte acasă.

— Deci, mă înşelai şi pe mine, spuse femeia.

Trei zile mai târziu, ea muri.

Pe deasupra, Perceloup găsi în toată povestea un excelent pretext pentru a nu plăti nota, de altfel încărcată, a clinicii Epidauria. Declară că nu a cerut această a doua intervenţie, că Godefrin era răspunzător, că, la urma urmelor, el Perceloup, n-avea nimic comun cu moarta... Iar medicul nu putea să-l denunţe, era legat prin secretul profesional. Toată lumea ştie asta şi profită adesea chiar împotriva medicului. Dar Godefrin avea o armă:

— Bine, îi spuse lui Perceloup, voi cere să se procedeze la o autopsie. Vom vedea dacă intervenţia era legitimă sau nu, dacă a fost sau nu perforaţie...

Perceloup deveni livid. Nu se aştepta la o autopsie care să-i dea în vileag isprăvile de provocator de avorturi. Nu mai spuse nimic, îşi scoase portofelul, semnă un cec.

— Nu vă înţeleg, domnişoara Fabienne, îi spunea Godefrin. Nu are rost să vă zbuciumaţi aşa! Nu e vina dumneavoastră dacă imbecilul şi-a dat numărul de telefon de acasă.

— Ştiu, ştiu, domnule doctor, spunea Fabienne încetişor.

Dar rămânea în continuare lovită, obsedată de gândul căminului pe care îl distrusese. Auzea glasul, vocea plăcută şi tristă a acelei femei în vârstă, care îşi mărturisise suferinţa în câteva cuvinte, la telefon. Înclina să creadă că este un avertisment suprem care-i venise astfel, în ultima clipă.

La Angers, Guerran primea în fiecare dimineaţă un teanc de noi facturi. Julienne se lăsa pradă unui delir de risipă, profita până la capăt de soţul ei. Încerca fără îndoială să-l înfunde, să-l ruineze, să-i creeze o astfel de situaţie financiară, încât divorţul să însemne pentru el o prăbuşire şi să trebuiască să renunţe. El îi dădea bani lui Charles să plătească. Julienne i-i lua, alerga să facă alte cumpărături pe credit. Charles nu îndrăznea să spună nimic. Pe urmă furnizorii prezentau iarăşi chitanţe. Guerran se înfuria, declara că a plătit. I se dovedea contrariul. Discuţiile astea aveau un efect jalnic. Julienne primi în perioada aceea colecţii de rochii pe care nici măcar nu le purta, blănuri, bijuterii. Puse să se zugrăvească şi să se tapeteze din nou casa, de sus până jos. Cel mai mic protest al lui Guerran stârnea astfel de scene şi de violenţe, încât trebuia să renunţe. Şi totuşi, nu se putea duce să-i avertizeze pe furnizori, nici să declare printr-un anunţ: „că nu va mai recunoaşte datoriile pe care le-ar putea contracta soţia lui!” Până la căsătoria Michelinei trebuia să salveze aparenţele, să evite cu orice preţ scandalul. După, după! ce eliberare! Guerran îşi rodea frâul în tăcere, număra zilele, suporta totul pentru Micheline, cea mai rea, cea mai egoistă, cea mai crudă dintre toţi trei faţă de el, aliată acum în totul mamei ei. Ea îl renegase. Departe de a-i fi acordat mila ei sau măcar indiferenţa, se înverşuna să-şi rănească tatăl, să-l chinuiască, să-l înţepe cu aluzii constante, cu atenţiile pentru Julienne, cu atitudinile prevenitoare şi tandre pe care le avea altădată faţă de el. Douăzeci de ani de sacrificii, de resemnare, de veghe, de solicitudine pentru a o salva, pentru a o feri de rău, pentru a-i păstra încrederea, pentru a o păstra curată, pentru a-i asigura viitorul şi fericirea, douăzeci de ani ducând o astfel de viaţă, de dăruire totală unui copil, pentru ca după asta,

cu răceală şi deliberat, în momentul în care efortul s-a încheiat, în care ai reuşit să-i asiguri o viaţă fericită şi speri să te poţi gândi puţin şi la tine, acest copii să te renege şi să se arunce, fără măcar o privire spre tine, în braţele duşmanului tău! Ce vor, aşadar de la noi, copiii noştri? Să fim nişte sfinţi?

O ştia pe Micheline geloasă pe el! O văzuse şi altădată, când avusese acea primă legătură, la care trebuise să renunţe pentru ea. Pe atunci ea era încă un copil, nu era sigură de nimic, presimţise numai ceva. Dar asta ajunsese, el înţelesese imediat că dacă Micheline ar şti, ar avea o certitudine, şi dacă Julienne ar vrea să profite de asta, totul s-ar termina, soţia lui i-ar lua fiica. Or, pentru Micheline rupsese el o legătură, renunţase la o mare iubire. Asta-i frânsese inima, pentru că o iubea pe femeia aceea. Pe urmă se consolase. Căutase uitarea în orele de plăceri în braţele unor profesioniste, ici şi colo, când şi când, atunci când viaţa în cămin devenea cu adevărat insuportabilă, consimţise pentru Micheline la asta: să renunţe la orice afecţiune feminină în jurul lui, să rămână singur. Se mulţumise cu scurte capricii, cu iubiri rapide, animalice, cu acele acuplări de animal plătite cu o sută de franci. Dacă Micheline ar fi ştiut toate astea, ce ar fi spus de tatăl ei? Acum, ea cunoştea totuşi viaţa şi cerinţele fiinţei animale, ea ştia că un bărbat nu e decât un bărbat. Era la vârsta căsătoriei, nu mai era un copil. Ce voia, aşadar, de la el? Nici dragostea femeilor uşoare, nici dragostea unei femei? Uneori, ar fi vrut ca fiica lui să fie deja măritată, să poată să-i spună cu brutalitate:

— Alege singură! Nu vrei să am o amantă! Preferi deci pentru mine târfele plătite, fetele pe care le culegi de pe trotuar şi cu care nu ai probleme, cărora nu le dai nimic din inimă? Deci, tot pe tine te iubeşti în mine? Tot pe tine însăşi te iubeşti, iubindu-i pe alţii? Eşti geloasă pe afecţiunea mea, până la monstruozitatea asta, până la a voi de la mine degradarea pe care să o cunoşti, dar pe care să ai aerul că pur şi simplu o ignori? Între prostituata care ţi-ar lăsa o inimă întreagă, plină de murdării secrete, şi noua soţie care ţi-ar lua puţin din această inimă, păstrând-o însă curată, tu ai ales deja?

Pe urmă îşi vedea fiica nefericită. Îi ghicea după chip neliniştile şi frământările. Şi simţămintele de tată ieşeau învingătoare. Se acuza, se chinuia cu noi remuşcări. În fond, dacă-l chinuia atât, era pentru că-şi iubea tatăl. În felul ei, gelos,

egoist, exclusivist, trufaş, orgolios. Era totuşi afecţiune... Îi întorcea cum putea mai bine răul pe care i-l făcea el, asta era tot. Pe urmă, şi logodna îi pricinuia necontenit necazuri. Şi asta tot din vina tatălui. Divorţul anunţat fusese cât pe ce să rupă căsătoria. De mai multe ori au avut loc discuţii umilitoare în legătură cu zestrea şi cu plata acesteia. În această lumină a trebuit să accepte adevărul, ideea dureroasă că logodnicul ei n-o iubeşte cum îl iubeşte ea, făcea mai ales o căsătorie pentru avere... Într-o seară se întoarse plânsă, nu-i spuse nimic tatălui ei. Dar ascultând la uşa camerei, o auzi povestindu-i cumnatei sale, Andrée: Bussy, viitorul socru, făcuse aluzii grosolane în faţa ei la apropiatul divorţ al lui Guerran, la acea zestre plătibilă în rate anuale. Înnebunit de furie şi de durere, Guerran fu o clipă tentat să-i sacrifice totul, să renunţe la divorţ, la Fabienne, la tot, s-o păstreze pe ea, pe Micheline, să ducă numai, alături de ea, o viaţă secretă, de iubiri scurte de o oră în care s-ar răzbuna pe Julienne satisfăcând animalul din el, să recucerească în sfârşit, să regăsească pentru el trista inimă a fiicei lui, nerecunoscătoare, geloasă şi nefericită...

Din două în două zile trebuia să cineze la restaurant şi să doarmă la hotel. Viaţa în căminul lui devenea îngrozitoare. O clipă, sfătuită poate de copii, Julienne făcuse un ultim efort să-l recucerească. Cochetăriile, încercările ei copilăreşti nu-i stârniră lui Guerran decât tristeţe şi milă. Ea avu cu el o ultimă explicaţie. Îi spuse că nu era nevoie să plece, că din stimă pentru copii, pentru familie, pentru nume, poate că n-ar fi fost nevoie de divorţ... Îndărătul cuvintelor, el înţelese ceea ce ea nu îndrăznea să-i spună deschis, că acceptă menajul în trei. Când simţise că el a ghicit şi că refuză, furia ei nu mai cunoscu margini. Ca să scape de ea, lui Guerran nu-i mai rămânea de acum decât fuga.

În ochii lumii, salvau încă aparenţele, printr-un comun acord tacit. Continuau ieşirile duminicale prosteşti. Mai primeau încă, mergeau de două, trei ori la seratele lui Heubel sau Vallorge, la balul de la Prefectură şi la dineurile Valériei Géraudin. Aici îl revăzu Guerran, după luni de îndepărtare, pe vechiul său prieten. Géraudin i se păru îngrozitor de îmbătrânit şi căzut.

Géraudin decădea, era pe ducă. De acum, orice operaţie care se anunţa ceva mai lungă îl speria cu câteva zile înainte, medita

asupra tuturor accidentelor posibile, cuprins de emoţia unui candidat la bacalaureat, obsedat, neliniştit, nefericit. Ceea ce îi agrava şi mai mult starea. Nu mai mânca. Bea prea mult vin de Burgundia, fuma întruna, se îndobitocea, în serile de insomnie, citind ziarele sau ascultând toată noaptea programul de radio. Pusese anume să i se instaleze un aparat cu douăsprezece lămpi în biroul lui, la căpătâiul şezlongului. În zori femeile de serviciu îl găseau uneori adormit aici, lângă un difuzor vorbind în gol. Sfârşi prin a nu mai îndrăzni să opereze. Făcea acum ceea ce fac chirurgii fără talent: nu mai înlătura un ulcer al stomacului, îl lăsa în locul lui, pe suprafaţa interioară, se mulţumea să uşureze evacuarea alimentelor legând direct stomacul de intestin printr-o gastroenterotomie. Nu se mai atingea de un cancer al rectului. Tăia numai intestinul deasupra cancerului, şi-l făcea să iasă din pântece printr-un anus artificial. Excrementele nemaitrecând prin rect, cancerul, mai puţin iritat, nu se mai agrava decât foarte lent, uneori înceta chiar să evolueze. Toate astea rămâneau corecte, îngăduite. Dar ce decădere pentru un Géraudin!

Gigon, secretarul atotputernic al facultăţii, pleca, ieşea de Paşti la pensie. Odată cu acest nepreţuit văr, Géraudin pierdea un important sprijin. Şi nici nu mai putea să opereze în faţa studenţilor, să-şi facă publică decrepitudinea. Ceru pensionarea ca profesor, hotărî să părăsească facultatea la sfârşitul anului şcolar. Nu mai fu văzut în amfiteatru şi aproape deloc în spital. Nu păstră decât maternitatea, ca să nu renunţe la tot şi să moară de plictiseală.

În clinica lui coborâse tarifele; muncea acum pentru sume derizorii, accepta operaţii la preţurile Asigurărilor sociale. Se supunea medicilor, nici nu mai discuta, nu mai avea nici măcar o revoltă în faţa pretenţiilor lor. Prea obosit, prea sătul de toate ca să mai lupte. Preţul lor era şi al lui. Diagnosticul lor era şi al lui. Nu mai era în mâinile lor decât un instrument ascultător. Louis auzea uneori lucruri ciudate în anticamera sălii de operaţii.

— Vă asigur că nu e cazul să operăm, spunea Géraudin, după ce palpase pentru ultima oară pântecele. Nu văd absolut deloc primejdia unei peritonite...

Dar medicul bolnavului se supăra:

— Bătrâne, nu-i nimic de făcut! Eu l-am adus aici, am vârât spaima în membrii familiei, şi acum te-apuci dumneata să le

spui că bolnavul lor n-are nimic...? Asta în niciun caz! Daţi-i drumul!

Şi Géraudin opera.

Nici această înjosire nu mai ajungea; nu mai venea nimeni la el, medicii serioşi nu mai îndrăzneau să-i încredinţeze viaţa bolnavilor lor, orice beneficiu ar fi oferit. Prea încet. Secundele pe care un operat le petrece sub anestezic sunt preţioase. Şi cu Géraudin parcă nu se mai sfârşeau!

Doamna Claim, infirmiera-şefă, profitase de acest declin pentru a-şi extinde tirania asupra lui şi asupra întregii clinici. Era în război cu doamna Géraudin. Valérie îşi ieşea din minţi văzând cum creşte deficitul, îşi vâra din ce în ce mai mult nasul peste tot, controla toate conturile. Furioasă, doamna Claim se răzbuna pe Géraudin, îl tiraniza pe nefericitul profesor care îmbătrânea. Dacă întârzia prea mult dimineaţa, dacă nu era acolo la ora opt, îl aştepta exact cincisprezece minute. Pe urmă, doamna Claim ordona refacerea pansamentelor. Géraudin putea să sosească în minutul următor, să ceară să vadă plaga bolnavului, se terminase, doamna Claim spunea nu, pansamentele odată făcute rămâneau făcute, nu le mai scoteau pentru el. Pe medicii care nu depindeau de doamna Claim, infirmiera-şefă îi lăsa să aştepte, când veneau la clinică să-şi vadă bolnavii, o jumătate de oră. Géraudin nu îndrăznea să spună nimic, nu voia să-şi schimbe infirmiera, se obişnuise cu doamna Claim pentru operaţiile lui, cu alta ar fi bâjbâit mai mult. Devenise ceva maladiv. Creatura cea crudă abuza. Dimineaţa, Géraudin se repezea spre maşină, aşa cum un puştan în întârziere aleargă spre şcoală.

— Repede, Louis, repede! Iar o să mă certe doamna Claim!

Toate astea nu erau de natură să-i atragă pe medici şi pe clienţi. Prăbuşirea era aproape. Bilanţul se transforma în dezastru.

Géraudin visa să vândă clinica. Dar Valérie nu voia. Ar fi pierdut prea mult.

— Nu-ţi apreciezi norocul! striga ea. Ce-ai fi făcut dacă nu ai fi avut banii mei să-ţi plăteşti clinica?

El nu mai vedea decât atât: satul lui natal, din Bordelais, o căsuţă, pescuitul, vânătoarea, o bucăţică de grădină, liniştea, odihna... Îi spunea lui Louis:

— Joia a treia[15] vom merge la Bordeaux, Louis.
— A spus doamna?
— Doamna nu vrea... Dar...
— Atunci nu vom merge la Bordeaux! spunea Louis.
— Vom merge la Bordeaux!
— Nu vom merge la Bordeaux!
Şi nu mergeau la Bordeaux.

I se întâmpla să se gândească la fiul lui, nu la idiot, la celălalt, să se întrebe ce face, cum arată, dacă este fericit, dacă ştie cine este tatăl lui şi cum îl judecă. Lui Géraudin i-ar fi plăcut să pună pe cineva să-l caute. Nu îndrăznea. Valérie şi doamna Claim îl ţineau sub papuc.

Totul îl enerva. Orice manifestare de veselie, orice bucurie îl irita: un târg, un bal public, o serbare populară. Totul i se părea prostesc. În fond, invidia bucuria celorlalţi. Nici nu mai încerca măcar să-şi interzică fumatul. În fiece clipă, Louis îi, spunea:

— Greşiţi tot suspinând astfel, domnule, asta o să vă strice caracterul.

— Nici nu-mi dădeam seama că suspin, răspundea Géraudin.

— O să deveniţi neurastenic, dacă o ţineţi tot aşa.

— Neurastenia nu există, Louis, spunea Géraudin. Ştii întotdeauna de ce îţi faci sânge rău, lasă asta.

Notarul şi el o determinară în cele din urmă pe Valérie să vândă clinica. Găsiră un amator, fixară un preţ convenabil. În ultimul minut, Valérie îşi urcă pretenţiile cu două sute de mii de franci. Amatorul întrerupse tratativele. Descurajat, notarul abandonă afacerea.

Apărură plângeri la maternitate, la spital, pe care administraţia le aplană. Le era milă de Géraudin, nu voiau să-l supună la umilinţa supremă, destituirea. Dar simţea chiar el că e cazul să se retragă. Nu mai era în stare nici să ducă o cezariană până la capăt. Îndată ce apărea o sângerare mai puternică, intra în panică, începea să bâjbâie. Anunţase că va demisiona de Paşti. Dar se întreba dacă va rezista până atunci.

Valérie îl concedie pe Louis. Trebuia să reducă cheltuielile, Géraudin putea foarte bine să se lipsească de şofer şi să-şi conducă singur Panhard-ul. Géraudin îşi pierdu astfel ultimul aliat, singurul care-l susţinea în timpul operaţiilor, care-l liniştea, care-l calma şi-l întărea. Singurul care îndrăznea s-o repeadă pe

[15] Joia a treia din postul Paştelui, la catolici.

doamna Claim şi să strige mai tare ca ea, să ţină piept toanelor Valériei. În fond, omul acesta din popor, simplu şi brutal, fusese în ultima vreme puterea patronului său.

Géraudin conducea prost, vederea îi slăbea, nervii obosiţi nu-l mai ascultau. Se gândea întotdeauna la altceva decât la volanul său. Produse trei coliziuni succesive, răsturnă o bătrână şi nu mai îndrăzni să conducă în oraş, cel mai adesea făcea pe jos drumul de la hotel la clinică unde ajungea gata extenuat, înainte de a fi intrat în operaţie. Dacă s-ar şti cât de mult diminuează forţele unui chirurg aceste curse pe care i le impune administraţia, de acasă la spital, de la spital la facultate, în lipsa centralizării.

În timpul uneia din ultimele sale operaţii la *Egalité*, Géraudin fu victima unui accident. Trebuia să-i scoală vezica biliara unei tinere atinse de un abces al acestui organ. Géraudin se odihnise anume în ajun, pentru a fi sigur pe el. Infecţia se datora prezenţei bacilului lui Eberth, microbul tifoidei. Era un caz foarte grav.

Géraudin o opera pe femeie. În jurul lui, studenţi. Descoperise canalul coledoc şi cisticul. Examina abcesul umflat şi gata să pocnească. În timp ce lucra, le reamintea studenţilor în cuvinte puţine metoda cea mai sigură.

— ... Totul fiind astfel dezvelit, veţi face ligatura cisticului aproape de locul pe care vi-l voi arăta... Secţionaţi... Pe urmă apucaţi vasele vezicii... O pensă, soră...

Apucă vasele cu pensa, se aplecă, atent, cu faţa foarte aproape de plagă, ca să vadă unde le va tăia. Într-o izbucnire de fruct putred, abcesul crăpă cu brutalitate. Un şuvoi de puroi şi de sânge îl stropi pe Géraudin în plină faţă.

Nimeni nu schiţă niciun gest. Riscul pentru Géraudin era imens. Te dezinfectezi imediat sau mori în urma unei infecţii rapide. Dar a o părăsi pe operată înseamnă s-o condamni pe ea. Disciplina cerea ca nimeni să nu mişte, Géraudin să fie lăsat să acţioneze singur.

El deveni puţin mai palid. Se îndreptă, aruncă în jurul lui o privire cam tulbure. În momentul acela, bătrânul vlăguit păru măreţ, pe faţa lui împroşcată cu puroi se citi o scurtă nelinişte, apoi o hotărâre bruscă, parcă într-o străfulgerare de uşurare şi speranţă. Ceru simplu:

— Comprese.

I se întinseră comprese, pânze sterilizate cu care se acoperă ce-i operaţi. Îşi şterse cu repeziciune faţa, ochii în care îi sărise puroi. Şi, fără să se dezinfecteze, reluă imediat bisturiul, dezlipi vezica, o scoase fără hemoragie şi termină operaţia în mod strălucit, dintr-o mişcare, cum n-o făcuse niciodată, nici în cele mai frumoase zile ale tinereţii lui. O duseră pe femeie, salvată. Studenţii îl înconjurară pe patron, îi strânseră mâna, îi aduseră antiseptice. În mijlocul emoţiei, entuziasmului şi neliniştii, Géraudin, palid, se întreba cu un ciudat amestec de teamă şi speranţă dacă moartea îl va chema la ea.

Nu l-a chemat. Géraudin se supraveghe timp de opt zile. Nimic. După zece zile ştiu că a rezistat la infecţie. Hotărât, îi era refuzată măreţia de a muri frumos.

Guerran veni să-şi vadă vechiul prieten într-o duminică dimineaţa. Îl găsi pe Géraudin în garaj, culcat sub Panhard, chinuindu-se cu un palonier de frână, al cărui gresor închis nu mai lăsa să treacă unsoarea. Géraudin ieşi de sub scara maşinii, în salopetă, cu mâinile unsuroase, cu faţa murdară, pe jumătate orbit pentru că i se spărseseră ochelarii când se lovise de axul de transmisie.

Poate această mică şi ultimă înjosire de a fi văzut astfel fu cea care hotărî totul. După plecarea lui Guerran aruncă în garaj pompa „Técalémit” şi cutia cu unsoare şi se întoarse în hotel. Valérie îşi termina pregătirile. Trebuiau să plece la La Beule pentru patru zile.

— Ai să te descurci cum poţi, spuse Géraudin, dar eu nu mai merg! Este ultima oară în viaţa mea când mai pun mâna pe maşina asta!

Se certară preţ de o oră. Valérie trebui să cheme un taxi şi să plece singură cu bonele.

Géraudin petrecu seara singur. Luni dimineaţa nu mâncă, se mulţumi numai cu „fiertura otrăvită” de la *Egalité*, şi plecă imediat după asta, cu Panhard-ul în sfârşit reparat, spre La Baule. Conducea prost, avu o pană şi nu ajunse decât seara, foarte obosit. Întrebă de doamna, nu se ştie de ce. Mai spera poate ceva de la ea, mila ei, un cuvânt afectuos, care l-ar fi legat de viaţă. Servitoarele îi spuseră că doamna plecase să joace bridge la Miss Jennison, ca de obicei.

— Bine, spuse Géraudin.

Îşi petrecu seara lângă Henri, idiotul, fiul său. Rămase până târziu aproape de el, vorbindu-i, încercând să se facă înţeles. Dar idiotul era incapabil să priceapă vreodată ceva. La ora unsprezece, Miss Dorothy, doica, veni să-l ia pe Henry să-l culce. Îi dădu ca de obicei bucata lui de ciocolată. Idiotul o mestecă cu gângăveli de satisfacţie.

— Arată fericit, spuse Géraudin.

— Este foarte fericit, domnule.

Géraudin îşi privi o clipă fiul şi suspină.

— Adevărat, e fericit, în fond nu are nevoie de mine, nu? Nu are absolut deloc nevoie de mine, deloc, nu-i aşa, Miss?

Doar mai târziu îşi aminti miss Dorothy aceste cuvinte. Ce sarcină, ce datorie, ce motiv de a lupta şi de a trăi venise Géraudin să caute, în disperarea lui, lângă nenorocitul său fiu, fără să reuşească să le găsească?

Miss Dorothy îl luă pe Henry. Géraudin se duse în camera sa, unde ascultă radioul până după ora două din noapte. Dimineaţa, coborî destul de târziu, îşi pregăti Panhard-ul, pe urmă întrebă dacă doamna mai doarme. Ea era trează, dar îi transmise că e obosită. Plecă fără s-o mai revadă, singur.

Peste patru zile, sâmbătă dimineaţa, sosind la facultate, Doutreval fu chemat de Gigon.

— Sunteţi cu maşina? Duceţi-mă până la postul de poliţie. Nu se ştie ce-i cu Géraudin. Le-am telefonat soţiei sale şi doamnei Claim. Nimic. Doamna Géraudin mi-a cerut să-l căutăm.

Comisarul de poliţie şi doi agenţi îi însoţiră pe Doutreval şi Gigon până la casa Géraudin-ilor. Totul era închis. Sunară îndelung, fără niciun rezultat. Hotelul părea gol.

Un agent chemă un lăcătuş. Broasca odată forţată, cei şase oameni intrară în hol. Imediat se liniştiră. Era cineva în casă. Din biroul lui Géraudin răzbătea o muzică de jazz, un tango, cu ritm lent şi sincopat.

— E aici, spuse Gigon. Uf!

— Géraudin! Géraudin! chemă Doutreval.

În ciuda piciorului rănit, el ajunse primul în birou. Géraudin era acolo, culcat pe divan. Murise de trei zile. Aproape de el, pe un gheridon, erau două tuburi goale de gardenal, o sticlă de şampanie şi o cutie cu trabucuri deschisă. Radioul mergea.

Mergea de trei zile. Acoperise ultimele horcăituri ale agoniei. Depănase cântece, discursuri, ştiri, concerte, dansuri, glume,

distracţii, veselie, hohote de râs, uitare, credincios până la capăt, în urechile cadavrului, în tăcerea marii case pustii. Continua încă, acum cânta o melodie de jazz, o armonie barbară, melancolică, simplă şi primitivă, cu ritmuri de banjo monoton, sunete limpezi de trianglu, pocnetul scurt al unei baghete, neaşteptatul plânset omenesc al unui saxofon şi acompaniamentul surd, îndepărtat, voalat şi trist al tam-tamului. Una din acele melopei sălbatice în care negrii din Lumea Nouă au făcut să treacă, fără ştirea lor poate, suferinţa exilului şi amintirea cerului lor natal, şi pe care oamenii din America şi după ei toţi oamenii timpului nostru le-au recunoscut imediat, le-au iubit şi le-au adoptat, fără îndoială pentru că au regăsit aici ecoul propriei lor tristeţi, nelinştea lor, părerea de rău, nostalgia după un nu ştiu ce pe care sufletul lor gol şi neliniştit avea nelămurit conştiinţa de a-l fi pierdut...

Capitolul al treilea

Doutreval se întoarse de la Géraudin teribil de posomorât. Tristul sfârşit al vechiului său prieten, sinuciderea lipsită de vlagă a omului obosit de toate, care ştie că totul e zadarnic, că nimic nu serveşte, nici măcar suferinţa, şi care nu mai cere, la sfârşitul sfârşitului, decât să dispară în îndobitocirea fericită provocată de un narcotic şi o sticlă de şampanie, îl întorcea pe Doutreval la propriile lui griji, la acel veşnic „la ce bun?” care, în plin efort, îl obseda din zi în zi mai mult. În fond, Géraudin fusese logic, „mai logic decât mine”, gândea Doutreval.

Pe zi ce trecea, lupta devenea mai aprigă. De un an, în azilurile pentru indigeni din Maroc, elevi de-ai lui încercau în mare curarizarea. Un val de proteste se stârnise în presa marocană, primele rezultate cunoscute se dovediseră dezastruoase, la Paris soseau proteste violente. Un deputat adresase ministerului o întrebare scrisă, se vorbea de interpelare în Parlament. Neliniştit, ministrul sănătăţii publice amâna inaugurarea Centrului, în sfârşit terminat, care urma să se deschidă luna următoare la Angers. La Rabat şi Casablanca se desfăşurau anchete, lui Doutreval i se cereau lămuriri complementare. În consiliul general, grupul de adversari ai lui Guerran profitase de asta pentru a obţine suspendarea subvenţiei promise, până la o nouă reglementare. Doutreval

trebuia să obţină cu orice preţ intervenţia lui Guerran. Numai el mai putea salva Centrul, îi mai putea asigura deschiderea. Doar şase luni să funcţioneze Centrul şi Doutreval va avea timp să corecteze erorile, să găsească paleative, să atenueze brutalitatea soluţiei, să îndrepte situaţia. Mai erau încă cercetări de făcut, îmbunătăţiri de găsit, alte convulsivante, încercarea unor doze diferite, diluţii mai mari. Putea chiar să se ducă să vadă noul procedeu de convulsie prin electricitate. Acesta îi repugna nespus, încerca pentru metodă, ca şi pentru cei care o imaginaseră – concurenţi, în definitiv – o ostilitate absurdă, care-l împiedicase până acum să o studieze, să o urmărească cum ar fi trebuit. Cu atât mai rău, o va face acum. În cel mai rău caz, putea s-o încerce la Centru, să-i invite pe autorii ei s-o experimenteze... Un lucru era sigur: cu toate neajunsurile ei, metoda lui era valoroasă. Nu vindeca toate cazurile, ce-i drept, prezenta pericole mari. Dar era ăsta un motiv pentru a o abandona în întregime? Unde ar fi ajuns medicina, vaccinurile, serurile, intravenoasele, pneumotoraxul şi toracoplastia, anestezia, injecţia intrarahidiană, malarioterapia şi o mie de alte lucruri asemănătoare, dacă nu se accepta un procentaj de riscuri? Totul era să ameliorezi procentajul, să cobori indicele. Şi pentru asta trebuia ca Doutreval să poată munci în linişte, în largul lui. Îi trebuia Centru, „Centrul de curarizare”... Era poate puţin cam prematur ca denumire. Puţin prea „sigur de sine”. „Centru de cercetări asupra convulsioterapiei”... Ar fi mai modest, mai potrivit. „Cercetări”. Asta ar îngădui greşeli, corectări, apelul la confraţi, la cercetători, la această electroconvulsie... Da, dar înainte de a boteza centrul, ar trebui ca el să existe. Şi pentru aceasta Guerran, numai Guerran...

În mijlocul acestui protest general, mai ales un articol îl irita pe Doutreval, îi revenea în memorie ca o amintire otrăvită. Era un studiu apărut în „Gallien”. Erau criticate, în legătură cu opera sa, cu lucrările sale de la Saint-Clement, nu numai rezultatele, ci mai ales metodele. Redactorul articolului declara că dreptul de a experimenta pe om este limitat. Şi cita în legătură cu încercările lui Doutreval acel „Precis de medecine catholique” al lui Henri Bon, pagina 606: „Este uluitor să vezi cu câtă candoare şi inconştienţă s-au dedat o mulţime de autori la experienţe periculoase şi chiar mortale. Doctorul Bongrand, în teza sa, „Experimentarea pe om” (Bordeaux, 1904-1905) relevă 109

grupe de inoculări de boli asupra a mii de subiecţi: ...râia, vărsatul, scarlatina, sifilisul, blenoragia, şancrul moale, holera, frigurile galbene, ciuma, malaria, lepra, viermii intestinali, dizenteria, cancerul, antraxul, difteria, febra puerperală, bolile infecţioase, tuberculoza, tifosul etc. De pe urma acestora rezultă numeroase cazuri mortale... Or, aceste inoculări au fost adesea făcute de oameni de mare valoare, demonstrând astfel că morala se învaţă, ca şi ştiinţa, şi că aceasta nici nu ţi-o conferă, nici nu te dispensează de aceea...”

„Menţionăm de altminteri că unii dintre aceşti experimentatori au fost urmăriţi în justiţie şi condamnaţi.”

După acest citat, autorul încheia cu concluzia că experienţele profesorului Doutreval erau dintre acelea care depăşesc drepturile medicului asupra persoanei bolnavului.

Doutreval citi de mai multe ori articolul, mereu la fel de înfuriat. În cele din urmă îl aruncă la coş, înălţă din umeri şi-şi interzise să se mai gândească la el. Acest spirit atât de lucid, atât de critic nu-şi mai amintea că refuzase cu prudenţă s-o inoculeze pe Fabienne, când abia venise pe lume, cu primul vaccin antituberculos (puţin înainte de B.C.G.) pe care i-l recomandau câţiva confraţi ca inofensiv şi fără îndoială eficace.

„Să fie cât de inofensiv! gândise atunci. Dar nu-l voi încerca pe copilul meu!”

Marţea următoare, Guerran ţinu unul din capetele postavului la funeraliile prietenului său Géraudin. Pe când ieşea din cimitir cineva îl apucă de braţ. Era Doutreval.

— Vă conduc. Am maşina aproape.

— Dacă vreţi, spuse Guerran. Merg acasă.

Doutreval îl duse în tăcere pe Guerran până la biroul de avocat al acestuia. Cei doi bărbaţi erau prea preocupaţi şi unul şi altul, pentru a mai reuşi să-şi vorbească de lucruri indiferente, sau pentru a mai observa că tac amândoi. Numai la despărţirea de Guerran, Doutreval se aplecă prin portieră şi-l întrebă cu o stânjeneală prost ascunsă:

— Mai rămâneţi un timp la Angers?

— Nu, spuse Guerran. Joi mă întorc la Paris. Poate chiar mâine seară. De ce?

— Aş fi vrut să vă văd...

— Ah! făcu Guerran cu voce înăbuşită. Să mă vedeţi?

— Da. Vreau să vă vorbesc.

— Ah!... Bine... Bine... E... ceva grav?

— Da şi nu... E vorba de lucrările mele. De Centru...

— Centrul!

O expresie de uşurare, pe care Doutreval n-o observă, lumină faţa lui Guerran.

— Foarte bine, spuse el. Foarte bine! Veniţi... o să vedem... Nu săptămâna asta. Voi fi la Paris. La fel şi săptămâna viitoare. Îmi pare rău...

— Aş putea veni să vă văd la Paris.

— Perfect. Anunţaţi-mă cu o zi înainte. O să-mi fac timp. O să mergem să mâncăm la Prunier...

— O să am nevoie, cu siguranţă, de sprijinul dumneavoastră.

— Din toată inima, dragul meu! spuse Guerran.

Şi adăugă, aproape fără voia lui, în speranţa nebună de a pregăti viitorul, apropiatele decizii:

— Nu-i pot refuza nimic... (vocea îi tremura puţin) nimic nu pot refuza tatălui infirmierei mele...

— Ştiam eu, spuse Doutreval. Mulţumesc încă o dată. Voi face în aşa fel încât să mă însoţească şi ea.

Se despărţiră, mulţumiţi amândoi, cu o strângere de mână.

— Aţi fost căutat de două ori la telefon, maestre, îi spuse lui Guerran secretarul său principal, Legourdan, când avocatul intră în biroul lui. Maestrul Rebat...

— Rebat!

— Da. A cerut să-l chemaţi.

Guerran trecu în cabinet, formă numărul avocatului soţiei sale.

— Alo, da, dragul meu confrate, se auzi vocea înăbuşită a lui Rebat, aş vrea să vă vorbesc. E vorba să punem la punct ultimele detalii, hm, câteva mici chestiuni încă nerezolvate, în legătură cu... hm, despărţirea aceasta... Unde am putea să ne întâlnim?

— Chiar aici? propuse Guerran.

— Mi-ar plăcea mai mult... hm, mi-ar plăcea mai mult la mine, zise Rebat. Înţelegeţi, dragul meu confrate, sunteţi adversarul clientei mele... Nu este normal să vin la dumneavoastră... În schimb, sunt perfect îndreptăţit să vă primesc la mine. Se consideră că aţi venit să mă vedeţi din proprie iniţiativă...

Rebat era circumspect, voia să se ţină strict de regulile profesionale ale baroului.

— În regulă, spuse Guerran.

O oră mai târziu ajungea la Rebat.

Avocatul Juliennei îl primi în cabinetul său, cu un amestec de politeţe excesivă şi satisfacţie prost ascunsă. Avea răzbunarea în mână. O va duce până la capăt.

Începu prin a întreba despre pensia alimentară. Guerran propuse două mii cinci sute de franci pe lună. Mieros, Rebat ceru cinci mii.

— Şaizeci de mii pe an! exclamă Guerran. Plus o sută de mii pentru zestre timp de cinci ani! Şi las clientela fiului meu!

— Dar îmi închipui că aveţi rezerve, dragul meu confrate...

Guerran trebui să se umilească, să-şi expună situaţia financiară, să bea până la fund cupa amărăciunii. Conveniră asupra a trei mii cinci sute de franci pe lună. Julienne va rămâne în posesia casei. Ţinea la asta în mod deosebit. Guerran înţelegea acum de ce pusese să fie zugrăvită în întregime casa. Fusese, fără îndoială, un sfat al lui Rebat. Fireşte, îi va rămâne şi mobilierul.

— Dar acesta îmi aparţine cel puţin pe jumătate! strigă Guerran.

— Ce vreţi, dragul meu confrate... Dacă ţineţi să divorţaţi, trebuie să suportaţi cheltuielile. Nu noi dorim divorţul.

— Vom pleda! Va hotărî tribunalul.

— Haide, haide, dragul meu confrate, surâse Rebat, n-o să învăţ eu o somitate a baroului nostru că nu veţi obţine niciodată divorţul dacă noi, adversarii dumneavoastră, nu avem bunăvoinţă... În legătură cu asta, trebuie să vă spun că vă voi cere, înainte de a ne prezenta în faţa tribunalului, acceptarea scrisă pentru toate condiţiile pe care le vom stabili, semnătura dumneavoastră.

— Şi dacă refuz?

— Atunci, în numele doamnei Guerran, mă voi opune divorţului şi nu-l veţi obţine. În fapt, n-aveţi nimic să-i reproşaţi clientei noastre: nicio scrisoare, nicio probă de injurie gravă...

— Nu. Douăzeci de ani de chin zilnic, asta-i tot.

— Asta nu contează în faţa judecătorilor. Aşadar, soţia dumneavoastră are toate drepturile. Dacă ea refuză divorţul, nu-l veţi avea. Vom obţine foarte frumos ca niciuna din părţi să nu aibă câştig de cauză. Îmi imaginez că nu asta doriţi?

— Bine, spuse Guerran. Voi veni să semnez în ajunul procesului.

Mereu surâzător, Rebat îl conduse până în stradă. Guerran ieşi, cu tâmplele bătându-i, fierbând încă de mânie înăbuşită. Rebat îl avea în mână şi-l ţinea bine! Ştia că Guerran voia divorţul şi avea nevoie, pentru asta, de consimţământul lui pentru a evita acel dos-à-dos[16]. Şi apucându-l astfel de gât, Rebat strânsese, până la limita extremă, satisfăcându-şi una din acele reci răzbunări juridice care seamănă cu o vendetta îndelung premeditată şi pregătită, cu grijă şi aproape cu dragoste.

În sfârşit, s-a terminat. Guerran se putea numi liber.

Intră într-o cafenea, îi telefonă imediat Fabiennei, grăbit să-i anunţe ştirea, să o facă părtaşă la bucuria lui. Chemă numărul lui Doutreval. Fabienne fu cea care răspunse. Îi recunoscu vocea.

— Poţi să vorbeşti, sunt singură.

— Micuţa mea, spuse Guerran, am să-ţi dau o veste bună. Pot să te văd în seara asta?

— Da.

— La ora cinci, ca mai deunăzi? În spatele castelului?

— La ora cinci, bine.

— E-n regulă?

— Da, foarte bine. Olivier. Pe deseară, da?

Ziua îi păru lungă lui Olivier Guerran. La cinci fără un sfert se afla lângă turnurile înalte.

O recunoscu de departe pe Fabienne. Venea, înfăşurată în impermeabilul ei gri, cu nelipsita-i pălărioară de fetru umbrindu-i chipul, cu poşeta mare, veche, din piele de crocodil, sub braţ. Simţi din nou, văzând-o atât de puţin cochetă, agasarea obişnuită pe care i-o provoca întotdeauna această constatare. Când fu foarte aproape de el, observă că se fardase prost, mult prea în grabă, că i se vedeau paloarea din obrajii căzuţi şi cearcănele de sub ochi. Ca întotdeauna în astfel de ocazii, în clipa asta o iubea mai puţin. Trebui sa-şi facă curaj, să forţeze puţin nota de veselie din vocea lui pentru a-i spune:

— Ei bine, draga mea, s-a terminat, asta e!

— Ce anume? întrebă Fabienne.

---

[16] Situaţie juridică prin care nu se dă dreptate niciuneia dintre părţi.

— L-am văzut pe Rebat în dimineaţa asta. Am discutat toate condiţiile. N-a mers chiar de la sine. Dar treaba s-a aranjat. Începând de acum ne putem considera liberi.

— Ah! făcu Fabienne.

— Rebat este o canalie. M-a stors până la ultimul ban. Da, chiar aşa. Ne vom începe noua viaţă cu greutăţi mari, micuţul meu... Dar, ce contează! asta nu mă sperie! Nici pe tine, nu-i aşa?

— Ce?

— Greutăţile! Datoriile! poate chiar sărăcia...

— Nu, spuse Fabienne.

— De-acum înainte avem dreptul să ne gândim la noi!

— La noi!

— Numai la noi! Bineînţeles! Va trebui să ne căutăm un mic apartament drăguţ la Paris, spre Auteuil, sau spre parcul Monceau... Să cumpărăm mobilă, să ne pregătim să ne instalăm, nu? Când crezi că te vei întoarce la Paris?

— Nimic nu ne grăbeşte, Olivier...

— Crezi?

Răspunsul îl irita. Pe urmă crezu că a înţeles: pentru el totul era rezolvat, el era liber. Nu şi ea. Avea încă de suportat ce era mai greu. Îşi făcu reproşuri pentru iritarea de mai adineaori. Spuse:

— Desigur, tu mai ai încă de făcut un pas greu, nu-i aşa, micuţo? Curaj! N-ai de ce să te temi. Cred că e mai bine ca tu să-i vorbeşti prima tatălui tău.

— Eu?

— Da... Vei pregăti terenul... Ce părere ai?

Fabienne nu răspunse nimic. El continuă:

— Ai putea să-i vorbeşti direct de intenţia ta de a te mărita... să-i explici că ai întâlnit pe cineva... Un bărbat de o anumită vârstă... Divorţat, din nefericire... Dar ocupând o poziţie înaltă, şi care te iubeşte. Cred că tatăl tău n-are prejudecăţi. Nu e el omul care să se împotmolească de fleacuri, de lucruri demodate... Un spirit liber ca al lui... Şi odată terenul pregătit îi vei putea spune că e vorba de mine. Atunci mă voi duce să-l văd şi mă însărcinez să obţin acordul lui total. Nu văd aici nicio greutate pentru tine, care să te sperie cu adevărat. Bineînţeles, cu niciun preţ nu poţi vorbi de... starea ta. Urgentăm căsătoria, plecăm imediat după

asta în Corsica sau în insulele Hyères, copilul se va naşte acolo... Nu? Ce crezi? Nu răspunzi? Ţi-e frică? Te temi de ceva?

— Nu...

— Ciudat, nu arăţi prea fericită! Te supără ceva?

— Nu, Olivier, nu...

— Ai vrea altceva? Consideri că n-am făcut destul?

— Ai făcut tot ce trebuia să faci.

— Ei bine, atunci?

— Ei bine, trebuie să-ţi spun...

— Ce? Vorbeşte odată!

— Tot timpul ăsta am stat şi-am chibzuit, Olivier. Am revăzut trecutul, m-am gândit la toate, am cântărit totul... Mi-am amintit de Aix-les-Bains, de Paris, de Saint-Julien... M-am gândit la familia ta, la soţia ta, la copiii tăi, la tine. Am văzut totul limpede... Şi am înţeles că... că...

— Că? Ce anume?

Ea spuse cu voce scăzută, fără să-l privească, cu greutate:

— Am înţeles că ar fi mai bine să-ţi redau libertatea.

Guerran o privi cu stupoare, atât de surprins, încât deschise de două-trei ori gura fără să poată articula vreun cuvânt. Ea îşi trase sufletul. Continuă:

— Pentru asta am venit. Să-ţi spun că s-a terminat, că nu mai vreau acest divorţ, că trebuie să ne despărţim, Olivier...

El strigă:

— Eşti nebună! Eşti nebună!

— Nu. M-am gândit bine. Şi am văzut că eram prea sigură de mine, prea orgolioasă, în fond. M-am crezut mai puternică decât eram... Am avut prea mult încredere în tinereţe, în dragoste, am crezut că voi putea lupta împotriva trecutului, a familiei... Am început lupta... Şi am simţit că în cele din urmă voi fi învinsă. Nu lupţi contra familiei. Nu mă mai simt în stare să te despart de copiii tăi, de căminul tău, să-ţi garantez uitarea, să îndepărtez de tine, pentru toată viaţa ta, amintirile, părerile de rău, remuşcările. Nu mai îndrăznesc. Nu sunt destul de sigură de puterea mea de a învinge în bătălia asta.

Guerran nu scoase un cuvânt. Nu era în stare. Năucit, se sprijinise de balustrada ce se întindea de-a lungul fostelor şanţuri adânci ale vechii cetăţui. O privea pe Fabienne, o asculta buimăcit. I se părea că visează. Ea tăcu. El mai rămase încă o bucată de vreme fără să vorbească. S-ar fi zis că nu pricepe

decât puţin câte puţin, că ideea îşi croia cu greu drum în mintea lui. Încet, o învălmăşeală de gânduri năvalnice îşi făcu loc, un amestec ciudat şi dureros de stupoare, mânie, ruşine, orgoliu rănit şi de asemenea, în adâncul lui, ceva tulbure, semănând cu o uşurare laşă. Dar deasupra tuturor stăpânea violenţa orgoliului ofensat, nevoia de a răni şi el. Cu un râs scurt, Guerran zise:

— Am crezut întotdeauna că mă iubeşti...

Ea răspunse cu blândeţe:

— Pentru că te iubesc am ales calea asta.

— Atunci, pentru a salva dragostea noastră mă părăseşti?

— Este singurul mod de a o salva.

Guerran înălţă capul, o fixă cu privirea pe Fabienne, să vadă dacă vorbea cu adevărat serios. Clătină din cap.

— Nu te înţeleg!

Şi era adevărat. Nu mai vorbeau aceeaşi limbă.

— Totuşi, e atât de limpede! spuse ea. N-ai simţit-o uneori şi tu, Olivier? Reproşurile, insultele, suferinţele pe care căutam să ni le aducem unul altuia? Până la acele cuvinte groaznice pe care ţi le-am zis zilele trecute despre fiica ta, şi a căror amintire mă trezeşte noaptea şi mă face să ard de ruşine! Şi toate astea pentru că nu ne mai iubim unul pentru altul. Fiecare dintre noi iubea pentru el însuşi, fiecare se iubeşte pe sine în celălalt. Ai avu dreptate, odată, ai spus bine: dragostea noastră devenea asemănătoare cu toate celelalte... Pentru că te iubeam, pentru că mă iubeai, m-am crezut îndreptăţită să cer totul de la tine, să vreau să mi te dărui cu totul. Nu asta mi-am promis când m-am dăruit ţie. Mi-am spus: „Vreau să-l văd fericit, îi voi dovedi că pe pământ nu există numai egoism...” Dar puţin câte puţin uiţi, exaltarea trece, te laşi prins iarăşi de viaţă, începi din nou să calculezi, să prevezi, te obişnuieşti cu ideea că ai drepturi asupra celuilalt, şi pe nesimţite pierzi din vedere ce ai vrut la început: fericirea celui pe care-l iubeşti... Şi din cauza asta, aventura noastră urma să devină o poveste ca toate de dragoste – cum ai spus tu însuţi –, ciocnirea a două egoisme.

— Da, spuse Guerran, încet.

— Ei bine, nu! Povestea noastră nu va fi aşa, Olivier! A noastră va fi mai frumoasă decât celelalte. Vei păstra o altă amintire despre ea. Tu, care nu credeai în nimic, vei crede cel puţin în mine. Vei fi avut cel puţin o dată în viaţa ta pe cineva

care te-a iubit pentru tine, care nu te-a văzut pe lume decât pe tine!

— Fabienne!

— Poţi să pleci liniştit! Accept tot!

El strigă cu o voce sugrumată:

— Dar copilul! Ai un copil!

— Mă laşi cu copilul. S-a terminat. Asta-i partea mea. Poţi să mă părăseşti fără remuşcări.

— Fabienne!

— Nu plânge! Nu sunt tristă! Priveşte, îţi surâd, sunt mulţumită totuşi. Sunt sigură că am partea cea mai frumoasă. Nu trebuie să plângi, Olivier.

El plângea:

— Fabienne! Fabienne!

Ea se sprijini o secundă de parapetul de piatră. Se odihni o clipă. Apoi căută în poşeta de piele, îi întinse un pachet lui Guerran. Spuse cu o voce curajoasă:

— Sunt scrisorile tale. Ia-le! Ia-le! Le vei păstra şi pe ale mele. Da. În amintirea mea. Pentru mine asta nu nai are importanţă, totul s-a terminat, acum... Ia-le! Ia-le! Ia scrisorile... Ah! E prea greu! Adio! Adio! Du-te! Du-te odată!

El o privi o secundă, cu pachetul de scrisori în mâini, cu o expresie rătăcită. O strânse cu brutalitate în braţe. O sărută pe obrazul îngheţat, cu un suspin. Pe urmă o dădu la o parte, dispăru cu paşi mari, grăbiţi, în întuneric. Ea îl văzu plecând, năucă, parcă inconştientă. Deodată un văl se sfâşie în ea. Înţelese într-o iluminare înspăimântătoare măreţia sacrificiului ei. Tinereţea i se înspăimântă de lungul drum de întuneric şi singurătate ce i se deschidea în faţă, întinse braţele spre amantul ei, strigă plângând:

— Olivier...

Dar el era acum prea departe. N-o mai auzea.

Se îndepărta grăbit, în amurg. Se întorcea la viaţa lui de altădată, avea impresia stranie şi clară că se întoarce spre trecutul lui, spre acea viaţă greoaie, materială, apăsătoare, care fusese a lui înainte de a o fi cunoscut pe Fabienne. Nimic nu se schimbase. Nimic mai mult, nimic mai puţin ca altădată. Îl lăsa în acelaşi punct în care îl întâlnise. Numai puţin mai lucid în ce privea nefericirea lui.

Cobora de la înălţimea castelului spre Maine. Ajunse pe chei, în tristul cartier popular şi murdar deasupra căruia se întindeau vechile turnuri feudale. Se aprindeau felinarele. O femeie cu capul descoperit, o fată uşoară se opri aproape de el, îi şopti ceva. Guerran trecu mai departe. Dar în adâncul lui, tulbure şi nelămurit, în mijlocul durerii şi răscolirii, se ivea ideea ruşinoasă şi de o dulce perfidie că de acum era liber...

Încetini pasul, parcurse cheiul agale. Pe celălalt mal al râului Maine, luminile vitrinelor şi ale felinarelor se reflectau în apa întunecată, se îndreptau spre el în lungi reflexe şerpuite. Aproape fără să vrea, Guerran se afla invadat de gânduri obscure, viclene. Divorţul care nu va mai avea loc, toată această tulburare de care era cruţat, viaţa care îşi relua cursul normal... Şi figura lui Rebat! Şi Charles, şi Micheline... Scrută din nou în el acel ceva ce semăna cu o nedesluşită uşurare laşă. Începu să respire profund vântul călduţ şi umed care sufla dinspre Loara şi încreţea faţa Maine-ului. Liber... Fizic, aproape, se simţea liber...

Dar, aproape imediat, peste această libertate recâştigată, o umbră, o greutate: singurătatea, o luciditate nouă, limpede şi cu cruzime conştientă de zădărnicie a toate, chiar a lucrurilor care atât de mult l-au ţinut în viaţă: datoria paternă, afecţiunea fiicei lui. În această aventură lăsase totuşi ceva: ignoranţa, rămăşiţa de optimism şi de orbire care îl făceau să mai creadă încă în afecţiunea pură a fiicei lui, în posibilitatea, pentru el, de a-şi umple viaţa devotându-i-se. Acum chiar şi asta îi apărea ca o zădărnicie, măsurase vidul absolut al oricărui lucru terestru, inclusiv dragostea copilului său. De ce să se mai agaţe acum ca să trăiască? Cum va mai reuşi acum să se mintă, să-şi găsească acele motive care înăbuşă în noi remuşcările, să uite amintirea deja intensă, deja insuportabilă a Fabiennei, a acestei vieţi tinere pe care el a călcat-o în picioare?

Guerran ştia, credea că ştie ce înseamnă remuşcarea: rezultatul unei acţiuni greşite comise fără să-ţi iei precauţii, fără artificiile care o ascund în propriii noştri ochi şi-i dau aparenţa dreptăţii. Căuta, cu toate puterile lui, această dreptate, această scuză în ce făcea: Fabienne fusese cea care voise despărţirea. Dacă nu s-ar fi purtat ca o mică orgolioasă proastă... Dar de data asta dădea greş în eforturile de a se justifica. O revedea, subţire, plăpândă, în largul ei impermeabil gri, cu faţa palidă şi trasă, prost pudrată, cu ochii căprui sub pălărioara de fetru,

întinzându-i cu disperare pachetul de scrisori. Şi-ar fi dat viaţa să poată alerga la ea, s-o ia în braţe, s-o sărute, s-o legene, biată fetiţă nefericită şi curajoasă... Lucruri care mai înainte îl iritaseră: tenul galben, cearcănele de sub ochi, fardul prost pus, urâţenia feţei ei de femeie însărcinată, îl mişcau acum până la lacrimi, deveneau pentru el amintiri răscolitoare, teribil de dureroase. Şi când te gândeşti că trebuia să le poarte cu el o viaţă, întreaga lui viaţă! Liber! Da! Dar cu ce preţ! De altfel, ce va face de acum cu această libertate odioasă şi criminală?

Ea, cel puţin, mai rămânea cu ceva, o încredere, o credinţă. De fapt, ea nu fusese atât de nebună înălţându-şi iubirea deasupra tuturor egoismelor. Avusese dreptate să vrea să o facă: era singura cale posibilă pentru a-şi salva iubirea. Şi ea reuşise s-o facă. Din această aventură urâtă şi josnică, ea ieşea purificată. Îi dovedea lui Guerran că nu există nimic atât de murdar în sufletul omenesc care să nu poată fi transformat în splendoare. Ea putea de acum privi în urmă, dacă nu fără durere, măcar fără remuşcare, fără ruşine, cu seninătate, chiar cu duioşie. Pentru că avea dreptul să spună că nu are nicio datorie! Plătise totul! Pentru amândoi! Ieşea din dramă despuiată şi însângerată. Dar Guerran îşi dădea seama că această despuiere voită poate fi uneori o neobişnuită îmbogăţire. Da, ea salva ceva din această aventură, chiar durerea ei, sacrificiul ei, gândul exaltant al unui gest nobil şi acceptat de bunăvoie. Sfârşise aventura în frumuseţe, în măreţie. Măreţia rămăsese de partea ei. Îşi aminti dintr-odată, cu intensitate, scumpul şi iubitul chip îmbătrânit, chipul blând, trist şi bun al naşei lui, doamna de Nouys. Auzi aievea cuvintele grave şi familiare, cuvinte neclare altădată pentru el, pe care ea i le spunea totuşi:

— Datorie, sacrificiu, dăruire de sine...

Dintr-odată înţelese! Totul devenea lumină. Degeaba tăgăduia, trebuia să-şi mărturisească acum că asta este, probabil, ceea ce poate umple o viaţă: siguranţa că ţi-ai făcut datoria. Da, Fabiennei îi rămânea ceva. Oricât de absurd ar fi putut să pară, privind viitorul pe care-l avea de acum înainte, Guerran îşi mărturisea, fără să înţeleagă încă prea bine: Fabienne avea dreptate, ea alesese partea cea mai frumoasă.

Fabienne reuşise totuşi. N-o va şti probabil niciodată. Ea va duce cu sine, de-a lungul încercărilor viitoare, această rană de

nevindecat, această pedeapsă supremă: îndoiala, nesiguranţa asupra utilităţii sacrificiului ei. Şi totuşi, fără s-o ştie, ea reuşise. Prin misterioase deşerturi aride, pe drumuri şi prin abisuri care ar fi făcut-o să dea înapoi cu groază dacă le-ar fi cunoscut dinainte, ea reuşise în ciuda tuturor să-l facă pe Guerran să aducă binelui, pentru prima oară, acest obscur şi aproape inconştient omagiu. Poate că trebuise pentru asta întreaga viaţă a lui Guerran, trecutul lui, tinereţea lui, greşeala doamnei de Nouys, Julienne – şi toată această suferinţă, acest rău, această cădere, aceste greşeli şi chiar această laşitate. Poate că toate duc spre bine, spre adevăr. Nu-şi cunosc norocul cei ce au ajuns la el alegând căile dreptăţii. Trebuie să fie un crud destin pentru un om acela de a nu putea întrevedea chipul adevărului decât la lumina tragică a unei fapte ireparabile.

Capitolul al patrulea

Întorcându-se acasă, Fabiennei i se făcu rău, vomă, trebui să se culce. Îi transmise tatălui ei că este bolnavă. El urcă să o vadă, nu descoperi nimic în afară de febră şi coborî îngrijorat. De câtva timp, Fabienne nu se simţea bine. Trebuia s-o supravegheze.

A doua zi, spre prânz, cu toată oboseala copleşitoare şi puţina febră însoţită de migrenă, Fabienne vru să se ridice din pat. Nu trebuia cu niciun preţ să-l facă pe tatăl ei să aibă fie şi cea mai mică bănuială.

Îi găsi pe Doutreval în sufragerie, îl sărută, îi evită privirea, se aşeză la masă în faţa lui. Preocupat, Doutreval vorbi puţin. Avea lângă tacâmul lui o grămadă de scrisori din care recitea, când dintr-una, când din alta, cu un aer iritat. Fabienne profită pentru a ciuguli o foaie de salată, puţină omletă, strecurându-i bonei farfuria aproape neatinsă. Numai la desert Doutreval ieşi din gândurile lui. Aveau lapte bătut cu tarhon. Unul din felurile preferate ale Fabiennei. Doutreval îşi puse o porţie zdravănă. Cu toate sforţările ei, ea nu putu lua decât câteva înghiţituri.

— Cum îţi e? făcu Doutreval, privind farfuria plină. Nu ţi-ai revenit încă?

— Ba da. Mi-e bine... Puţină răbdare...

— Să ştii că eşti tot palidă. Tenul galben, ochii încercănaţi. Nu te vei mai întoarce la clinica Epidauria, Fabienne. Gata. Te

epuizezi, nu mai vreau să te duci acolo. Şi într-una din zilele astea mergem să te vadă unul din confraţii mei, micuţo. Probabil ca ai nevoie de un tratament glandular.

— Nu, nicidecum! spuse Fabienne. Puţină oboseală, asta-i tot.

— Ce contează! De-acum te ţin aici! Să te îngrijeşti în linişte. Crezi că spre sfârşitul săptămânii te vei simţi mai bine?

— Bineînţeles.

— Să vedem. Azi e miercuri. Sâmbătă, sau să zicem lunea următoare, mă vei putea însoţi la Paris?

— La Paris?

— Da.

— Desigur.

— Bine. În cazul ăsta îl voi suna chiar acum pe Guerran. O să stabilim pentru lunea viitoare.

Fabienne se făcu îngrozitor de palidă.

— I-am cerut o întâlnire, continuă Doutreval, fără să observe tulburarea fiicei lui. Aş vrea să-i vorbesc despre Centrul meu...

Bătu cu palma în grămada de scrisori.

— O mulţime de necazuri. Aş vrea să intervină, să acţioneze pe lângă ministerul sănătăţii publice... Şi mi-ar plăcea să mă însoţeşti. Dacă poţi, desigur, dacă te simţi bine! Ai o mare influenţă asupra lui, te iubeşte mult, îmi vorbeşte de „infirmiera lui” de fiecare dată când ne întâlnim. Prezenţa ta mă va ajuta.

Îşi luă puţină brânză cu tarhon. Continuă:

— Vom merge la minister, vom lua dejunul la Prunier cu Guerran. Şi după-amiază, dacă totul merge bine, te plimb prin Paris şi-ţi ofer o amintire frumoasă, ce o să-ţi placă... E bine?

— E bine, şopti Fabienne.

Cu un gest mecanic îşi şterse fruntea cu şervetul. Doutreval o văzu.

— Nu ţie bine? Eşti albă! Ce e? Te simţi rău?

— Nu prea bine...

El se ridică, neliniştit.

— Lungeşte-te, culcă-te pe divan.

— N-are rost... Mi-e mai bine.

Lăsă şervetul din mână, respiră, încercă să surâdă.

— Termină-ţi laptele bătut, tată...

El se aşeză din nou, neîncetând să o privească, îngrijorat.

— Într-una din zilele astea o să mergem la Huot, zise. Îndată ce ne întoarcem de la Paris! Acum nu te mai întorci la clinică. O

să aranjez, o să am grijă să fiu liber de Paşti, vom merge împreună să ne odihnim la Aix. Numai dacă totul o să fie în regulă.

Aruncă o privire pe corespondenţă, suspină. Urmă o lungă tăcere.

— Tată... spuse Fabienne.

Absorbit, Doutreval nu o auzi.

— Tată...

Doutreval înălţă capul.

— Ce e, micuţo?

— Ţii neapărat ca eu...

— Ca tu...

— Ca eu să vin cu tine la Paris?

Doutreval îşi scoase o ţigară din cutie.

— Da, spuse, aprinzându-şi bricheta. De ce? Te deranjează? Te simţi prea obosită?

— Da.

— Ei bine, o să aşteptăm câteva zile. De altfel, la nevoie pot să merg singur. Te vei îngriji în linişte aici. Şi de Paşti, o ştergem la Aix.

Fabienne suspină. Doutreval trase un fum de ţigară. Gândul îi fugise din nou. Fabienne reluă anevoie:

— Dacă nu te superi, tată...

— Ce-i?

— Mi-ar plăcea mai mult... Mi-ar plăcea mai mult să merg singură.

— La Aix?

— Nu vreau să merg la Aix...

— Putem merge în altă parte... Arcachon, Juan-les-Pins...

— Aş vrea să mă duc singură...

Doutreval îşi lăsă ţigara pe farfurioară, îşi privi fiica:

— Ce te-a apucat?

— Nimic... Nimic...

— Unde vrei să mergi?

— Nu ştiu încă...

— Şi nu vrei să te însoţesc?

— Îmi place mai mult... Îmi place mai mult singurătatea...

— Ah, asta era! Cel puţin eşti sinceră!

— Te asigur, tată, zise Fabienne cu o voce aproape în lacrimi, că am nevoie să fiu absolut singură... Mi-ar face bine.

— Ai nevoie mai ales de o bună auscultaţie, de câteva extrase glandulare. Nu mai târziu de mâine dimineaţă vom merge la Huot, fetiţo!

— Lasă-mă să plec măcar pentru câtva timp, să călătoresc, să mă îndepărtez puţin...

Doutreval o privi fix, cu asprime. Ea lăsă capul în jos. Ochii i se umeziră. Doutreval se ridică, veni lângă ea; îi atinse umărul.

— Fabienne! Uită-te la mine.

Ea rămase aşezată, cu faţa aplecată, plângând. O luă de braţ, o făcu să se ridice.

— Ce ai? Ce se petrece? Ce-mi ascunzi?

— Nimic! Nimic, tată... spuse Fabienne. Te rog, nu mă privi aşa.

— De ce plângi? De ce toate aceste schimbări de dispoziţie? Visurile astea cu fuga? De ce nu vrei să vii cu mine la Paris? Nici la Aix? Răspunde!

Ea nu spuse nimic.

— Ai ceva pe suflet? O toană? Un capriciu? Un flirt? Aici? La Paris?

Ea nu răspundea.

— Unde voiai să pleci în călătorie?

— Oriunde...

— Singură?

— Ţi-o jur...

— De ce?

— Nu ştiu.

Doutreval îşi scutură fiica de braţ.

— Ai să-mi răspunzi! Sunt tatăl tău! Pe cine ai văzut, în tot timpul ăsta?

— Pe nimeni...

— Regnoult... Este plecat... Nu e el, nu-i aşa? Nu pe el îl regreţi? Pe cine vedeai la Paris? Pe cine ai îngrijit? Cui i-ai telefonat în tot timpul ăsta? Să vedem, prietenei tale de la colegiu, am auzit. Lui Ludovic. Lui Guerran de două ori...

— Nu e nimic, tată! strigă Fabienne. Nu e nimic!

— E ceva! Şi ai să-mi spui tot. Nu ţi se năzar astfel de poveşti degeaba. Ai o aventură? Nu? Da? Asta e? Da? Asta e? Răspunde!

Fabienne aplecă fruntea, încuviinţă.

— Asta-i, făcu Doutreval. Ştiam eu. Ştiam!... Şi de ce nu mi-ai spus? Nu puteai să te logodeşti liniştită, ca toată lumea? Să închei o căsătorie tihnita? Ce nevoie ai...? Există vreun obstacol? Banii? Situaţia? O boală? Despre ce e vorba? Nu e Regnoult? Cine e? De ce nu vrei să-mi spui cine e? De ce nu se căsătoreşte cu tine? Nu vrea? Sau tu nu vrei? Mai întâi, cine este? Ai de gând să-mi răspunzi, până la urmă? Presupun totuşi că nu este un bărbat căsătorit?

Ea plângea, aşezată, cu capul între mâini. Nu spunea nimic. Tăcerea ei îl înspăimântă pe tată. I se făcu teamă:

— Fabienne! Nu este totuşi un bărbat căsătorit?

Ea nu răspundea. El înţelese că a ghicit exact. Rămase o clipă mut, ca ameţit de lovituri. Spuse din nou, încetişor.

— Hai, spune-mi-l. Poţi s-o faci. Cine este?

Ea şopti.

— Olivier Guerran...

El se aştepta la un şoc, dar nu la această prăbuşire. Gângăvi:

— Guerran... Guerran... Guerran... Ah! Dumnezeii... dumnezeii... Mică t...

Era prea groaznic, prea înspăimântător. Spera să se mai poată linişti încă. Nu era, fără îndoială, nimic, nimic decât o himeră de fată tânără.

— De mult ai început să te gândeşti la el?

Ea spuse foarte încet:

— Da.

— Două luni? Trei luni? Mai mult?

— Mai mult!

— Cât?

— Un an şi jumătate...

El tresări.

— Un an şi jumătate! Înseamnă că a fost ceva serios?

Ea tăcu.

— Până unde-aţi ajuns?

Ea se bâlbâi.

— Până unde?

— Da! Departe!

— Departe...

— Foarte departe? Ah! Mii de draci! Ţi se face rău numai când trebuie să te gândeşti la asta! Să pui astfel de întrebări fiicei tale! Răspunde! Ştii ce vreau să spun... Aţi ajuns la...?

Ea încuviinţă plângând, cu capul prins între mâini.

— Nenorocito! spuse el încet. Nenorocito!

Nu suferise atât nici măcar la moartea Mariettei. Ideea că un bărbat o avusese pe fiica lui, că lucrul se înfăptuise, că nu exista leac pentru asta, că nu mai avea nimic de făcut împotriva acestei pângăriri totale, îl chinuia ca un fier roşu. Strânse pumnii. Înţelegea acum răzbunarea. O privea pe Fabienne, cum stătea aşa, apatică, pe divan, deprimată, scuturată de suspine, şi o ura. Să fi murit în clipa aceea, n-ar fi vărsat o lacrimă pentru ea. S-o lovească, s-o bată, s-o omoare, i-ar fi adus o uşurare fizică. Se linişti, făcu câţiva paşi, îşi recăpătă oarecum stăpânirea de sine.

— Atunci, spuse el, trebuie să terminăm. Ai fost amanta lui. Amanta lui! Fiica lui Doutreval! Fie. Şi acum? Ce ai de gând să faci? Ce aveţi de gând să faceţi, amândoi?

Zdrobită, ea înălţă din umeri.

— Nu de asta e vorba! Strigă el furios. Nu e vorba să faci pe mironosiţa şi să te smiorcăi! Trebuie să faci ceva. Care sunt intenţiile tale? Dar ale lui? O să divorţeze? Te ia în căsătorie?

— Voia... şopti ea.

— Să divorţeze?

— Da.

— Atunci?

— N-am vrut eu...

— N-ai vrui tu? De ce? Ce visai? Vorbeşte, pentru numele lui Dumnezeu!

— M-am despărţit de el!

Cu mâna ridicată, gata s-o lovească, el rămase nemişcat, cu gestul oprit în aer.

— Te-ai despărţit?

— Da.

— Atunci... Atunci... s-a terminat?

— Totul s-a terminat...

Asta îl dezarmă, îl descumpăni. Nu mai înţelegea. Reluă la întâmplare:

— Ce voiai să faci?

— Nimic...

— Cum nimic! Ăsta nu-i un răspuns. De ce te-ai despărţit? De ce ai refuzat divorţul? De ce nu mi-ai vorbit despre asta? De ce voiai să fii singură, să pleci fără mine? Ai? Ai?

— Aşa...

— Unde voiai să pleci singură? Şi mai întâi, chiar singură? Nu-i nevoie să mai ridici din umeri. Mi-ai ascuns şi aşa destule... Îţi cer să-mi răspunzi!

— Nu ştiu!

— Îţi cer un răspuns!

— Aveam... aveam nevoie să fiu singură.

— De ce? Vino aici!

O apucă de încheietura mâinii, o sili să se ridice.

— Priveşte-mă! Priveşte-mă, îţi zic!

O trase spre fereastră, o apucă de bărbie, îi ridică cu brutalitate faţa, în plină lumină.

— Ţi-e teamă? Ţi-e teamă să mă priveşti? Arăţi chiar foarte rău! Tulburările astea, ameţeala... Ieri seară, chiar ai vomat. Nu te mai ascunde atât!

Ea se zbătea, voia să se îndepărteze. El o ţinea de încheietura mâinii, gata să-i frângă osul.

— Vino să-ţi vezi faţa! Tenul ăsta răvăşit, petele astea... Ochii... Ei? Am ghicit, da? Asta e? Asta e?

Ea îşi ascunse faţa după braţul liber.

— Ah! şopti el.

O împinse cu putere, ea căzu lângă divan, se ridică cu greu. Arăta jalnic, dar lui nu-i era milă, simţea că nu va rezista dorinţei de a se năpusti asupra ei şi de-a o bate! Îi arătă pumnul!

— Târâtură! Târâtură! Mică târâtură! Şterge-o! Nu vreau să te mai văd pe-aici. Te vei duce la familia Droux. Vei aştepta acolo. Îţi interzic să-mi scrii. Îţi interzic să te mişti de-acolo. Vei aştepta. Pleacă imediat! Imediat! Ridică-te! Pleacă!

Ea se ridică, trecu prin faţa lui, încet, potrivindu-şi în jurul capului, cu amândouă mâinile, cozile lungi, negre, cu părul desfăcut. Se îndreptă spre uşă. El o privea plecând şi o ura cum nu urâse niciodată pe nimeni. Ar fi dat orice s-o poată lovi.

În camera sa, singur, liber, Jean Doutreval se descătuşă, se abandonă furiei sale. Niciodată orgoliul nu-i suferise atâta. Ideea că Guerran abuzase de fiica lui, că a cunoscut-o, a avut-o, a deflorat-o, pângărit-o în carnea ei, pe ea, pe Fabienne, fiica lui, chiar fiica lui, îl ardea pe Doutreval ca un foc. Ea acceptase asta. Consimţise s-o facă! Era însărcinată! Nu mai era nimic de făcut, nu se mai putea rezolva nimic. Orice ar fi făcut, ea avea să aibă

un copil cu Guerran. Dacă în clipa aceea ar fi venit cineva să-i spună lui Doutreval: „Fiica ta a murit”, nici n-ar fi suferit prea mult.

„Dragoste paternă! se gândea. Afecţiune paternă! Ce desconsiderare, ce glumă, cultul ăsta, râvna asta, adoraţia pe care o închinăm unor fiinţe triste din carne şi oase fragile, supuse greşelii, egoiste, josnice şi slabe ca toate celelalte... Ieri încă, aş fi murit dacă murea Fabienne. Şi ia uite cum este ea. Dacă ar fi fost fiica altuia şi acela ar fi pierdut-o, aş fi zis: „Nu pierde mare lucru...” Numai când e vorba de ai noştri avem impresia aceasta de pierdere ireparabilă... Imbecili! Orbi! Adoratori stupizi ai unor idoli jalnici!”

Şi Guerran? Unde era? Ce făcea? Ce gândea? Cum se va sfârşi povestea, pentru el? Ce avea de gând? Nimic, fără îndoială. Nimic! Seduci o fată curată, o pângăreşti, îi sfărâmi viaţa, îi smulgi inima tatălui ei, şi nu se întâmplă nimic... Un proces... Doutreval râse cu sarcasm. Un proces, un proces neplăcut, potrivit legilor şi interminabil, cu respectarea tuturor formalităţilor, pentru a-şi satisface ura arzătoare, această patimă a răzbunării. Doutreval fu cuprins de o nevoie bruscă şi irezistibilă de a se găsi faţă în faţă cu Guerran. Ieşi din cameră, se răzgândi, intră din nou, se duse să-şi ia din sertarul noptierei micul revolver automat cu pat de sidef, cu care făcuse tot războiul. N-avea de gând să se servească de el. Oricum, un glonte de revolver, ce satisfacţie derizorie, în momentul când ai vrea să simţi între mâini înăbuşindu-se viaţa într-un gâtlej pe care-l sugrumi. Dar fără să şi-o mărturisească, era conştient că cearta lor putea ajunge până Dumnezeu ştie unde, până la urmări imprevizibile. Într-o luptă ar fi fost handicapat de genunchiul lui sfărâmat. Armă pistolul, slăbi siguranţa, strecură arma în buzunarul pantalonului. În cazul unei lupte corp la corp, nu-l lua cu uşurinţă din buzunarul ăsta. Scoase pistolul şi-l vârî în haină. În astfel de momente, te gândeşti la tot felul de lucruri.

Ajunse în faţa uşii lui Guerran. Parcursese drumul ca un automat, fără să zărească nimic din lumea exterioară. Pătrunse în biroul avocatului. Un secretar veni spre el.

— Maestrul Guerran, ceru Doutreval, cu voce înăbuşită.

Inima-i bătea să-i spargă pieptul.

— Maestrul Guerran a plecat chiar acum la Paris, domnule Doutreval, explică Legourdan, secretarul. Cred chiar că aşteaptă să-l vizitaţi acolo, zilele astea... Să-l anunţ?

— Da... Nu... O să văd. E-n regulă. Mulţumesc...

Ieşi. Rătăcind prin Angers, îşi amintea că Jeanne Chavot, pe vremea când mai era încă prietena lui, spusese câte ceva vag, aluzii la Guerran, la Fabienne. Ştia, cu siguranţă că ştia ceva! Ruşinea şi furia îl orbeau pe Doutreval.

Se întoarse acasă... O găsi în vestibul pe Léonie, femeia de serviciu.

— Domnul este suferind?

— Unde este domnişoara?

— Domnişoara a plecat la Aix, domnule. M-a însărcinat să vă spun că vă aşteaptă acolo...

— Ah! Da... Da... O să-mi pregătiţi o valiză, în seara asta, Léonie. Plec la Paris mâine dimineaţă. Luaţi rufărie din camera de lenjuri, eu mă culc, mă doare capul, nu intraţi în camera mea.

Intră în cameră, se aruncă pe pat. Ore întregi îşi frământă creierii, până simţi că înnebuneşte.

La ora unu dimineaţa, buimac de oboseală nervoasă, Doutreval coborî în laborator să caute gardenal. Înghiţi treizeci de centigrame. Se gândi la Géraudin.

Se trezi târziu, ziua-n amiaza mare, cu stomacul îngreţoşat, bolnav. Se ridică. O ameţeală îl sili să se culce iarăşi. O sună pe Léonie.

— Domnul nu mai pleacă?

— Nu. Sunt bolnav. Spuneţi-i lui Lherbier sa urce.

La ora zece sosi Lherbier, noul asistent al lui Doutreval. Aducea corespondenţa, ştirile. Doutreval îl primi stând în pat şi-l concedie numaidecât. Deloc inteligent, prea linguşitor. Şi Regnoult era, dar mai subtil, mai fin... Astea se simţeau mai puţin la el. De ce plecase Regnoult? Nu cumva ştia şi el ceva? Şi câţi alţii? Un val de căldură, o sudoare de ruşine şi furie îi năpădi fruntea lui Doutreval.

În corespondentă, nimic bun. Un articol despre convulsioterapie, dar semnat cu numele unui prieten. Articol amical, de complezenţă. Un altul într-o mică revistă. Acesta îl costase trei mii de franci pe Doutreval. Alături de acestea două,

alte patru, cinci, alarmante. Şi scrisori, solicitări de lămuriri, aluzii la povestea aceea necurată din Maroc.

Doutreval regăsi cu brutalitate principala lui grijă, ameninţarea asupra operei lui. Se gândi la Centru, la acel demers proiectat şi devenit imposibil... Încă nu se gândise la asta. Se acoperi din nou de transpiraţie. Fără îndoială, atunci o urî cel mai mult pe Fabienne.

Se culcă din nou. La piciorul patului se împrăştiaseră scrisorile şi revistele, acopereau covorul. Întins pe pat, nemişcat, cu faţa ca de ceară, Doutreval rămânea liniştit. Dar spiritul lui nu era decât zbucium şi furie.

„Să plece! Să dispară! urla în el ura. Cu atât mai tău pentru ea! Mi-a sfărâmat întreaga viaţă! Mi-a compromis opera! Opera! Terminată! Nu mai am fiică, asta-i tot. Nu mai am copil. Să rămână acolo unde e. O operă cere victime. Ea va fi una dintre ele.”

În sălbăticia acestui sacrificiu, în cruzimea lui găsea ceva asemănător măreţiei antice.

„Sa se descurce! Va avea bani, un adăpost, un acoperiş, prieteni, familia Droux... Nu e singură. N-are a se plânge. Ea a vrut-o!”

El va rămâne singur aici, va lupta. Opera mai fi încă salvată. Fără scandal. Puteam să nu fi ştiut nimic... şi totul mai putea fi încă îndreptat...

Petrecu ore întregi în acest zbucium ai spiritului, culcat pe pat, nemişcat.

Pe la ora unsprezece, Léonie, femeia de serviciu, plecă la cumpărături. Coborî încovoiat, sprijinindu-se în baston, cu epigastrul dureros, cu capul gol de gânduri. Casa pustie era întunecată, răsunătoare şi plină de praf. Observă dintr-odată cât de posomorâtă şi prost întreţinută era casa de când murise Mariette. Léonie se întorsese, lui i se făcu ruşine să umble aşa fără rost, ca un bătrân neglijat, şi urcă din nou să se culce.

— Domnul va lua prânzul? întrebă Léonie.

— Nu. Fă-mi un ceai de tei.

Febră, oboseală, dorinţa absurdă şi obsedantă de a munci, de a-şi rezolva corespondenţa, de a răspunde la critici, şi în acelaşi timp epuizarea nervoasă care-i înceţoşa vederea. Nu bău decât puţin ceai, continuând să întoarcă pe toate părţile aceleaşi gânduri: Centrul, Marocul, Fabienne, Guerran, articolele,

Marocul... Spre prânz, vlăguit, luă din nou gardenal, care îi dărui câteva ore de somn chinuitor. La fiecare cinci minute, chiar în momentul când să se cufunde în inconştienţă, îl trezea o lovitură puternică în cap, un cuvânt, o chemare ascuţită ca un strigăt: „Fabienne!”

Se trezi la ora trei după-amiază, sfârşit, cu gura amară. Vomită fiere. Era ziua liberă a Léoniei. Ea nu voia să-l lase singur. El o certă, îi ceru numai un ceai de tei, pe urmă îi porunci să plece. Aceasta plecă imediat după ce Lherbier aduse corespondenţa. Mereu numai neplăceri. Nicio veste de la Fabiennie.

„Să se descurce! gândi Doutreval. Dacă-şi închipuise că va primi vreun rând de la mine!”

Se simţea încă plin de ură. Cum să lupte acum, când ea îl doborâse? Să meargă la minister? Frumoasă figură ar face! Criză de ficat. L-ar ţine vreo opt zile. Şi cu cine să meargă la minister? prin cine să-l „pistoneze” pe Guerran?...

„Să presupunem, gândi furios Doutreval, că totul s-ar fi întâmplat numai cu opt zile mai târziu, n-aş fi ştiut nimic. Se rezolva totul! Se aranja totul!

Guerran ştie, oare, ceva? Nu. Fabienne este la Aix, el la Paris. Şi mă aşteaptă...”

Se gândea la Guerran cu mai puţină violenţă decât în ajun şi cu două zile înainte. Îşi aminti de revolverul armat, de precauţiile stranii de atunci, de arma vârâtă în haină, la îndemână. Totul îi păru îndepărtat, înceţoşat ca într-o beţie. Furia acţionase asupra lui ca un alcool, în seara aceea.

Unde ajunsese Guerran?

Cunoştea starea Fabiennei, ea i-o spusese. Avuseseră o explicaţie. El îi oferise divorţul.

„Ea are dreptul la asta! Aş fi în drept să le-o cer!”

Oare asta era soluţia? Posibila salvare? Se gândi la ea îndelung, apoi abandonă ideea. Ar ieşi oricum un scandal. Se cunoştea sprijinul pe care Guerran i-l dădea lui Doutreval... Se va spune: „Doutreval şi-a vândut fata!” Doutreval se răsuci în aşternut.

„Pui de lele!”

Un scandal, totuşi, se domoleşte, se înăbuşă, se uită. Totul trece... Şi situaţia ar fi salvată.

„Ea nu vrea, a refuzat acest divorţ. Dar ea nu mai are nimic de zis! Da, dar eu! se gândea Doutreval. Eu ce atitudine să adopt? Ce rol? Ce situaţie? Nu pot accepta una ca asta! De fapt, ce vrea ea? Evident, voia să nu-mi mărturisească nimic. Să păstreze tăcerea. Şi pe urmă, ce? Să scape de copil? Să-l ascundă? Să-l dea la o doică? Sau... sau, să scape de el, poate. Ea! Fabienne! Numai de asta n-o credeai în stare... O văd tot o «fetiţă cuminte». Biet idiot! Le-a aranjat pe toate. Eu n-aş fi ştiut nimic. Nimic. Şi când te gândeşti că se putea... că omul fericit care eram acum două zile ar fi putut continua să existe...”

Îşi aduse aminte de cât de puţin depinsese ca el să nu fi ştiut nimic. O călătorie, o absenţă, pur şi simplu o conversaţie orientată altfel, şi gata. Fabienne i-ar fi scăpat, se îndepărta, inventa o poveste oarecare. Degeaba respingea ideea, nu se putea împiedica să regrete că fusese aşa pătrunzător, aşa clarvăzător, că dăduse în vileag tulburarea fiicei lui, că înaintase atât de repede şi atât de departe în prezicere. De ce n-a fost puţin mai orb! Totul ar fi fost atât de simplu!

Se ridică să se ducă să verse fiere. Gardenalul ăsta... Îşi luă pulsul. Febră, cel puţin 39.

„Totuşi, dacă n-aş fi ghicit nimic, salvam totul! Nu mă gândeam la nimic, mă duceam să-l văd pe Guerran, lucrurile se aranjau...”

Îşi puse halatul cu brandenburguri, încercă să scrie o scrisoare, să recitească un articol. Imposibil! I se învârtea capul. Se sperie, se închipui bolnav, ţintuit la pat, inactiv, în plină prăbuşire... Şi din nou îl năpădi părerea de rău laşă şi furioasă: regretul după ceea ce ar fi putut fi, dacă n-ar fi fost atât de clarvăzător, atât de iute în a dezvălui răul. Se gândi la şiretlicuri grosolane, o scrisoare antedatată, ceva care să-l silească pe Guerran să acţioneze fără ca el să trebuiască să-l revadă. Pe urmă îi veni un alt gând, o altă ispită: „Să-i scriu lui Guerran...”

Guerran nu ştia nimic. În ochii lui, Doutreval era încă total neştiutor. De ce să nu simuleze ignoranţa? Pentru că Guerran îl aştepta, îi spusese secretarului:

— Cred că o să mă întâlnesc cu Doutreval la Paris.

Să se ducă acolo? Nu. Imposibil. Dar să scrie, să ceară o intervenţie... să facă pe neştiutorul...

Şi pe urmă?

— Pe urmă? Nimic. Dimpotrivă, totul devenea foarte simplu. Spiritul înfierbântat al lui Doutreval gândea peste măsură de repede. Fabienne ar face ce intenţiona să facă. El nu i-ar mai vorbi. Ce uşurare! Desigur, copilul, această grea povară, această pată ruşinoasă pentru ea... Dar copilul putea să nici nu vină... S-a gândit probabil la asta... De fapt, ăsta trebuie să fi fost gândul, ideea ei. Să-i ofere un prilej, se putea, era uşor. Să-i facă indirect cunoştinţă, fără ca el să apară, cu un medic îngăduitor... Ea n-ar şti niciodată că ar veni din partea tatălui ei. N-ar avea de ce să roşească unul în faţa celuilalt. De altfel, ar continua să se afle ea la Paris, el aici. Totul devenea atât de uşor! S-ar vedea câte puţin, ar tăcea unul în faţa celuilalt. Şi Centrul ar fi salvat, opera ar trăi...

— Ah! Voi toţi! zise cu glas tare Doutreval. Voi toţi, care credeţi că mă veţi înfrânge!

Sorbi din ceaiul de tei, îl vărsă cu greaţă, se simţi totuşi mai bine, mai puţin febril. Îşi înfăşură deasupra halatului un şal gros, coborî. Casa goală era mută. Nu era nimeni. Ieşi în grădina devastată încă de iarnă. Salcâmul, tăiat altădată în formă de sferă, devenise sălbatic şi înţepa cerul alburiu cu vârfuri lungi, ţepoase. Lamele verzi ale primilor irişi ieşeau din pământul bătătorit în care putrezeau frunze moarte. Altădată, toate astea erau aşa de curate! De când Mariette nu mai era, Léonie arunca de-a lungul zidului cojile şi cenuşa. El n-avea timp să se gândească la toate astea. Opera lui...

Se aşează pe banca de lângă fereastra laboratorului. Îi era cam frig. Se simţea bine acolo. Din casă se auzi soneria telefonului. Nu se mişcă. Prea obosit. Îşi vor da seama de sfârşeala lui. În viaţă nu trebuie să ai niciodată aerul unui învins.

Se ridică, făcu câţiva paşi. Se simţea bătrân. Cât de mare şi goală era casa! Observă la etajul al doilea perdelele prăfuite şi rupte. Casă de bătrân singuratic. Se duse să urineze pe coteţ. Observă că urina îi era roşie. Şi se gândi în acelaşi timp că singurătatea îl îndobitoceşte pe om. Trăind singur, capeţi gesturi de murdărie egoistă. Se duse din nou să se aşeze pe bancă, scuipă fiere.

Un foşnet de-a lungul zidului. Se întoarse. O vietate se apropia pe sub iasomia de grădină, încă dezgolită, strivind într-un zgomot uşor frunzele uscate ale viţei sălbatice. Doutreval îl recunoscu pe Titi, cocoşul Mariettei. Acum era foarte bătrân,

rivalii lui îl băteau. Aşa că Léonie îl scosese din coteţ, îl lăsase liber prin grădină. Cocoşul ducea o viaţă singuratică şi melancolică. Titi se apropie de Jean Doutreval, îl fixă cu ochiul lui rotund, asemănător unui bumb de sticlă strălucitor, montat în carnea roşie, şi cotcodăci. Dintr-o bătaie de aripă, într-o săritură încă uşoară, fu pe genunchiul lui Doutreval.

În buzunarul halatului erau firimituri de biscuit. Doutreval i le întinse păsării, o mângâie şi se simţi mai puţin singur.

Îşi aminti de Mariette, de vremea în care ea însufleţea totul, când câinii lătrau, alergau după pisici, când iepurii, găinile şi porumbeii umpleau totul de viaţă, se grăbeau s-o urmeze pe stăpână, când Titi, văzând-o venind, se cocoţa în vârful coteţului ca s-o întâmpine cu cântece triumfătoare. Îşi aminti câtă lumină era atunci în casă şi în grădină. Resimţi din plin toată veselia, bucuria, viaţa care se retrăseseră treptat din locuinţă. Se simţi singur şi uscat ca un arbore mort. Deveni conştient de înspăimântătoarea lui singurătate de om bătrân, ajuns să hrănească un cocoş nefericit, să se emoţioneze de ataşamentul unei vietăţi necuvântătoare. Îşi evalua nimicnicia. Încetişor, mai mângâindu-l o dată, îl lăsă jos pe Titi, îşi prinse capul cu amândouă mâinile şi plânse.

S-ar fi zis că ochii i se deschideau, că brusc vedea totul mai limpede. Toate veneau de la el, erau din vina lui! Singurătatea aceasta era opera lui. Orgoliul îl făcuse să-l piardă pe Michel. Pe urmă pe Mariette. Şi acum era rândul Fabiennei...

Zări dintr-odată abisul. Şi refuză să creadă că putuse să-l accepte. Îşi dădea seama, cu claritate, de ce era gata să facă: să-şi jertfească ultimul copil pentru orgoliul lui, să sacrifice ultima şansă de fericire care le rămânea pentru a încerca să salveze o operă care; o vedea acum cu luciditate, nu mai era decât o minciună. Smulse cu brutalitate vălul, îşi despuie gândul de toată pâcla adunată de trufia lui, îşi mărturisi fără ocol că în fond îşi propunea s-o facă pe fiica sa să avorteze, să ceară pentru Centru sprijinul fostului amant al Fabiennei, s-o îndepărteze pe ea, s-o piardă, s-o sacrifice. Şi acest adevăr gol şi hidos îl înfricoşă. Simţi că asta nu se putea, că n-avea să meargă până acolo. Simţi dintr-odată în el, irezistibilă, o pornire de dragoste pentru Fabienne. O revăzu trecând prin faţa lui, sfârşită, zdrobită, cu cozile desfăcute, plăpândă... O văzu la Aix, singură şi disperată, năpădită de teamă, însărcinată... Gâtul i se

strânse, simţi deodată o milă imensă, o dorinţă nebună de a fi lângă ea, de a o săruta, de a-i cere iertare, de a o mângâia.

Se terminase, nu va merge mai departe, ajunsese la limită, Doutreval. Patima egoistă nu-l va târî mai departe.

„Nu există nimic! îi striga raţiunea înfuriată. Nu există nimic, nu crezi în nimic, nu exişti decât tu, tu singur! Nimic nu contează pe pământ decât să-ţi satisfaci voinţa cu putere, singura ta grijă! Ştii prea bine că în afara ta şi după tine nu e decât neantul!”

Dar puteau să urle amorul lui propriu şi voinţa sa de nihilism, Doutreval nu va merge mai departe. Nu era în stare de aşa ceva. Ceva din el refuza să o facă. Ceda, capitula în faţa afecţiunii umane, nevoii de a iubi milei, unui instinct mat puternic decât el care-i domina raţiunea. Nu se putea împăca cu ultimul sacrificiu, final şi sălbatic impus fiicei lui. Eşuarea întregii sale vieţi, a tuturor principiilor, a tuturor declaraţiilor lui... Distrugerea întregii lui opere, nimicirea tuturor jertfelor la care consimţise până atunci. Fie! Cu atât mai rău! Venise ceasul în care orgoliul, eul, îi cerea, după toate cele, jertfirea ultimului său copil. Era prea mult. Doutreval spunea nu. Prea împovărătoare, prea odioasă, tirania Eului...

Este pedeapsa pentru că ai stins în cer luminile speranţei, pentru că ai smuls Crucificatului sceptrul, cununa şi trestia sa... Deasupra lunii rămasă astfel fără călăuză şi fără credinţă, în locul divinităţii alungate, iată că s-a instalat şi domneşte Eul, divinitate nouă, în alt fel crudă şi tiranică, monstruoasă până la a stârni groaza. Dumnezeu nu mai este, spune omul. Deci, există Eul, egoismul. Şi iată că Eul se împodobeşte cu toate vechile atribute ale lui Dumnezeu şi se arată, infinit mai feroce decât cel mai sălbatic dintre Dumnezei. Doutreval se gândea la faza lui Nietzsche: „M-am deghizat în Dumnezeu. Este mai comod!”

Chiar aşa! Şi acest eu deghizat în Dumnezeu, îmbrăcat în cămaşa şi în rămăşiţele Dumnezeului renegat, iată-l că cere, comandă, tiranizează şi martirizează cum n-a făcut-o niciodată niciun Dumnezeu. Nu mai este decât Eul. Vei sacrifica deci totul Eului. Umanitate, patrie, prietenii, familie, copii, milă, dragoste, nu există sacrificiu pe care să nu ţi-l ceară într-o zi noul stăpân. Până în ceasul în care nu vei mai putea, până în momentul în care nu vei mai fi în stare să mergi mai departe, să te achiţi de

monstruosul cult, să mergi până la capătul nemiloaselor lui pretenţii, să-ţi calci în picioare inima în numele egoismului, când vei mărturisi: „Îmi ceri prea mult!”

În ceasul despărţirii lor, Doutreval nu înţelesese strigătul fiului său: „Îmi ceri prea mult...” Îl înţelegea astăzi, cu păreri de rău şi disperare.

Îl copleşise pe Michel cu dispreţul lui.

Îl numise slab, laş. Îi sacrificase pe Michel, pe Mariette... Mersese până la capătul acestui stoicism crud. Iată că astăzi i se cerea să o sacrifice pe Fabienne. Şi el, cel tare, ezita, dădea înapoi. Întrevedea dintr-odată neomenia sălbatică a noului idol. Înţelegea că nu va putea să-l satisfacă până la capăt. Îşi dădea seama, pentru prima oară, de acest lucru uimitor, mângâietor, că prea puţini oameni au putut trăi într-un ateism total, au putut merge până la consecinţele ultime ale nihilismului...

„Îmi ceri prea mult!”

Iată că venise rândul lui, al celui nemilos, să se plece, să se supună afecţiunii şi milei...

Nietzsche... Calul de la birjă... Sărutul depus pe capul bătut şi dureros, pe o stradă din Torino, în ajunul nebuniei... Fără îndoială, gestul însemna acelaşi lucru. Acum Doutreval îl înţelegea. Pesemne că în momentul în care se arunca de gâtul animalului chinuit, în Nietzsche era altceva decât simpla oroare în faţa îngrozitoarei drame a materiei devenită aptă de suferinţă. Da, altceva: o revoltă, un refuz... Acelaşi strigăt, în adâncul sufletului unui geniu pe jumătate nebun, ca la Michel, ca la Doutreval:

„Îmi ceri prea mult!”

Acelaşi refuz de a merge până la capătul cruzimii logice. Acelaşi gest al unui om care, ca şi Doutreval, zeificase egoismul şi care, speriat în faţa abisului de neomenie pe care şi l-a deschis, dă şi el înapoi, se lasă pradă unei mile absurde, milei de neînţeles care, în ultimul minut, chiar în pragul nebuniei, îl salvează pentru Eternitate.

Un bărbat încovoiat, foarte obosit, lăsându-se greu pe baston, târându-şi piciorul rupt, se îndepărta cu paşi mici, urmat de un cocoş bătrân cu penele atârnându-i, de-a lungul aleilor grădinii triste şi dezgolite, şi îşi retrăia trecutul. Revedea toate jertfele aduse idolului, unicei şi monstruoasei iubiri de sine, şi cum întreaga lui viaţă nu fusese decât un eşec vrednic de milă. În

fond, nu trăise decât pentru el. Pe copii îi iubise pentru el. Nu-i crescuse decât pentru a-i asocia operei lui, pentru a-i vedea trăind şi gravitând în jurul lui. Fericirea lor o voia dependentă de a lui. Lui Michel îi impusese concepţia sa nihilistă despre lume; îl voise mai puternic decât fusese el. Şi când Michel cedase, când riscase să-i impună o înjosire, îl respinsese, fără să-şi dea seama ce cerea de la fiul său, fără să-şi dea stema că el însuşi, tatăl, avea să cedeze la fel într-o zi în faţa neomeniei filosofiei sale. Opera lui o voise pentru el. Dorinţa de a-i salva pe oameni. Da, bineînţeles. Dar mai ales visul de glorie, satisfacerea ambiţiei, orgoliului. Germenele acţiunii sale a fost în fond impur. Şi toată acţiunea a fost coruptă din cauza asta. Din orgoliu refuzase să înveţe din lucrările anumitor concurenţi, îi îndepărtase pe aceia dintre elevii săi, dintre asistenţii săi, a căror inteligenţă şi iniţiativă riscau să-l stânjenească, îşi coborâse mediul până la nivelul la care era sigur că-l va domina. Pentru a-şi satisface orgoliul, îl exploatase pe Regnoult şi stilul lui elegant, arta lui de a prezent un subiect; pe Groix şi râvna lui la muncă, imaginaţia lui, capacitatea lui de invenţie. Groix şi cicatricea lui... Lovitura de clondir în obraz, încasată pentru a-l salva pe Doutreval... Şi cine avusese ideea curarei, cine pusese totul la punct? Groix. Şi în ultimul minut Doutreval îl îndepărtase, semnase singur comunicarea făcută la Academia de Medicină. Un furt, la urma urmelor. Orgoliul înăbuşise conştiinţa, simţul moral, omenia. Fuseseră ceasuri când, intuitiv, Doutreval simţise pe deplin că greşeşte... În faţa spectacolului crizelor dezlănţuite de convulsivant, în faţa nefericiţilor nebuni tetanizaţi frângându-şi membrele în timpul spasmelor, Doutreval, cuprins de groază, ezitase uneori, presimţise că merge prea departe, că există limite în dreptul de a experimenta pe om. Trecuse mereu peste ele, înăbuşise strigătul conştiinţei sale. De ce? Pentru că în fond voia altceva decât să-i salveze pe oameni. Voia numai satisfacţia lui, apoteoza eului său. Îşi amintea filmul, propria lui imagine în timp ce trata un nebun, tocmai după un meci de box şi înaintea unui nou dans negru. Încercase o groaznică senzaţie de greaţă, de dezgust. De ce? Pentru că de fapt, fără să vrea să şi-o mărturisească, simţise din plin că în acest cabotinism, în această prezentare a unui nebun în plină convulsie de epilepsie artificială, se afla o profanare nelegiuită a mizeriei umane, pusă în slujba orgoliului. Reclame, articole cerşite unor prieteni,

articole plătite unor directori de reviste strâmtorate... Şi o uşurare josnică şi secretă când Groix, martorul prea lucid, plecase... Prea lucid! Judecase opera. Şi mai ales îl judecase pe Doutreval, la Amsterdam, în seara în care „patronul” ezitase, pentru operaţia Mariettei, între Heubel şi Géraudin. Groix văzuse limpede în sufletul profesorului său. Şi o „redeschisese” pe moartă. Văzuse adevărul. Ştia. Din ora cumplită în care, pe jumătate adormit, la căpătâiul patului funebru al Mariettei, Doutreval îl auzite pe Cassaing spunându-i lui Fleurioux: „Am redeschis-o şi Groix mi-a arătat isprava...” – din acel ceas Doutreval nu s-a mai simţit niciodată în largul său în faţa asistentului.

„Pentru ce l-am ales pe Géraudin? se gândea Doutreval. Ştiam în fond că îmbătrâneşte, că avusese accidente în clinica lui... Dar aveam nevoie de Géraudin, m-am minţit singur, voiam să mă liniştesc, să nu văd. Am sacrificat-o pe Mariette.

Şi am sacrificat-o din nou la un an după moartea ei, când m-am dus să-l revăd pe Géraudin, să-i cer sprijinul pentru Centrul meu. O ştiam. Am simţit-o. Şi el. Şi totuşi, dacă nu s-ar fi întâmplat acum nenorocirea Fabiennei, uitam totul, nu-mi mai aminteam nimic, nici măcar nu m-aş fi gândit la asta.”

Memorie, inteligenţă, raţiune, calităţi înalte ale sufletului de care suntem mândri şi care se întorc după bunul plac al orgoliului!

„Şi Fabienne... Tot din vina mea este lovită! Am vrut s-o asociez operei mele. Am trimis-o la Paris să se „dreseze”. N-am ezitat s-o îndepărtez de mine, s-o arunc într-un mediu otrăvit. Aşa se cuvenea, trebuia să-mi devină colaboratoare. Da! Pe urmă, în ziua în care opera s-a dovedit nesigură, am lăsat-o pe Fabienne la Paris, împotriva voinţei ei. Nu trebuia să-mi vadă ezitările. Nu voiam să suport în faţa ei umilinţa de a-mi mărturisi eşecurile, greutăţile. Pentru asta, de fapt, am refuzat s-o las să vină înapoi, atunci când fără îndoială ea şovăia, avea nevoie de mine, de cămin, când îmi cerea să se întoarcă la Angers... Am zis nu. Am făcut chiar mai rău. Am încurajat prietenia ei cu Guerran. Asta mă flata, putea să-mi fie de folos... Toate astea se aflau în adâncul meu.

Şi acum ea a căzut. Şi ce mai îndrăzneam încă să visez? Ce tentaţie mai era încă în mine? Să nu spun nimic... Să-mi vând

fiica, în numele operei de apărat, al oribilului orgoliu de salvat... Dar să continui să numeşti asta eroism, măreţie...”

Singur, în picioare, sprijinit de un arbore bătrân, în amurg, Doutreval revedea pentru prima oară viaţa lui şi se judeca.

„Un geniu! Un mare om! Un savant! O glorie! Da. Aşa-i! Poate fi aşa! Vid, îngâmfare, minciună, josnicii, furturi, crime! Şi fără măcar să-ţi dai seama! Fără ştirea noastră! Orgoliul! Ah, orgoliul!”

Îl durea stomacul. Regurgită fiere. Gura i se umplu de fiere, un val amar pe care-l scuipă cu furie, cu un rânjet scârbit – ca şi cum şi-ar fi scuipat dezgustul de sine însuşi.

Capitolul al cincilea

De patru zile, Fabienne se afla la Aix, la Vila *Graziella*, pe malul Sierroz-ului. Nu le spusese nimic vechilor ei prieteni, familia Droux. Doamnei Droux, care se speriase de faţa ei tristă, i-a vorbit numai de o anemie contractată iarna şi a cărei convalescenţă cerea odihnă. Totuşi cei doi Droux erau îngrijoraţi. Fabienne nu mai râdea, nu mai istorisea poveşti, nu mai mergea ca altădată de la cuşca iepurilor până la livadă...

Duminică după-amiază, pe la ora două, Fabienne se duse, ca şi în celelalte zile, pe drumul spre Aix, în întâmpinarea factorului poştal. Nu avea nimic pentru ea. Se întoarse, şi după ce îi anunţă pe Droux-i, o apucă pe drumul care urcă spre sătucul Saint-Innocent, dominând lacul. La doi kilometri dincolo de Brison era o mică fabrică unde se prelucra părul de iepure, în lâna „Angora”. Voia să cumpere de la patroană câteva gheme. Tricotând, orele i se păreau mai scurte.

Pentru că mergea foarte încet, se făcuse târziu când se întoarse spre Brison şi Saint-Innocent cu pachetul de lână de iepure. O luă din nou pe lungul drum şerpuit care se caţără, o ia în jos, urcă şi coboară iarăşi spre Aix, printre vii şi câmpuri catifelate abia de primele mlădiţe de ovăz şi grâu. Un soare palid cobora dincolo de Dintele Pisicii. În depărtare munţii rămâneau încă acoperiţi de zăpadă. Pe lacul nemişcat nu era nici măcar o barcă, nicio pasăre. Imensitatea apei liniştite, îndoliată în seara care se lăsa, avea o stranie melancolie gravă.

Înainte de a ajunge la un grup de vile bogate etajate pe colina dintre Saint-Innocent şi Sierroz, Fabienne părăsi drumul, coti la

stânga pentru a o lua pe scurtătură, pe nişte poteci singuratice care-i plăceau mai mult. O luă pe un drum mărginit de tufe dese de muri, între pajişti plantate cu plopi. Se aşezase o clipă pe trunchiul unui plop prăvălit toamna trecută şi tocmai pornea din nou spre casă, când, în depărtare, la un cot al potecii, văzu pe cineva venind în întâmpinarea ei. O siluetă înaltă, un bărbat având pe cap o pălărie de fetru verde, îmbrăcat într-un impermeabil lung şi care, mergând, se sprijinea pe un baston gros. Îl recunoscu pe tatăl ei.

Nu îndrăznea să ridice ochii. Nu îndrăznea să se oprească. Parcă o mână îi strângea inima. Continua să înainteze, cu privirea înceţoşată, cu respiraţia oprită gata să leşine. Merse astfel până când ajunse la câţiva paşi de el. Atunci înălţă capul şi-l privi.

El îi făcea o impresie ciudată. Abia îl recunoştea. Era schimbat. Nu mai era acelaşi om. Mai bătrân, mai obosit, parcă uzat. Nu mai regăsea pe trăsăturile lui efortul, tensiunea continuă care i le înăsprea. S-ar fi zis că se lăsa pradă oboselii, că faţa lui adevărată apărea acum pentru prima oară. Toată această impresie fu pe cât de bruscă, pe atât de pătrunzătoare. Mai ales privirea nu era cea pe care o aştepta ea. Nici ură, nici severitate; deprimare, tristeţe... Fu extraordinar de uimită. Toate astea erau opera ei. În patru zile. Simţea cum i se înmoaie inima.

— Bună seara, Fabienne, îi spuse.

Ea bolborosi:

— Bună seara, tată...

— Nu mă săruţi?

Se aplecă spre ea. Îl sărută pe obraz, aproape cu teamă.

— Am sosit acum la familia Droux. Mi-au spus că ai plecat spre Brison. Ţi-am ieşit în întâmpinare. Ce plăcut e aici! Linişte!

Porni alături de ea, o luară amândoi pe poteca dintre plopii prăvăliţi şi tufişurile de muri.

— Te-ai restabilit puţin?

— Da...

— Te-ai odihnit?

— Da, tată.

— Vrei să stăm de vorbă? Să examinăm situaţia împreună, cu toată seriozitatea?

Ea simţi din nou că i se opreşte inima. Dar trebuia să aibă curaj. Spuse cu voce înăbuşită:

— Dacă vrei tu, tată...

El o privi dintr-o parte. O văzu cu faţa descompusă, chinuită, crispată într-un efort disperat să-şi stăpânească teama. I se făcu o milă nesfârşită de ea. Nu ştiu cum să i-o spună, cum s-o facă să înţeleagă. Doutreval nu fusese niciodată un tandru. Simplu, îşi atârnă pe braţul stâng bastonul solid cu mâner curbat, îşi puse mâna pe umărul fiicei lui. Mergând, se sprijinea pe ea. Îl simţea cum o apasă şi cum şchioapătă. Fu emoţionată, răscolită până la lacrimi. S-ar fi zis că-i mărturisea astfel cât e de obosit, de slab, că o făcea să înţeleagă că are nevoie de ea... Mâna tatălui pe umărul ei! Nu mai simţise niciodată ca acum cât de mult preţuia această blândeţe. Şi totul era acum mai uşor. Pentru ea, şi pentru el. La fel simţea şi el.

— Am reflectat, Fabienne. Am examinat bine întreaga noastră situaţie. Am privit problema sub toate aspectele. Şi iată la ce concluzie am ajuns, micuţo.

N-are rost să revenim asupra a ceea ce ştii şi tu, ca şi mine. Aventura asta este un dezastru pentru tine şi pentru mine. Erai ultimul meu copil, singurul care îmi rămânea. Cea mai mică. Mama ta a murit când te-ai născut tu... Asta mi te făcea şi mai dragă. Îmi făcusem visuri pentru tine... Totul e la pământ. E greu. Şi opera mea e la pământ. Aveam nevoie de Guerran pentru a o salva. Acum s-a terminat.

Trebuie să-ţi spun, Fabienne... trebuie să ţi-o mărturisesc: un moment m-am gândit să te sacrific. Da... M-am gândit să salvez totul, să mă menţin... Să vorbesc cu Guerran, sau măcar să-i scriu, să mă fac că nu ştiu nimic, să-i cer sprijinul, să înăbuş afacerea din Maroc, să salvez Centrul... Toate erau posibile. Pe tine te puteam trimite undeva. Şi copilul... copilul... Ei bine... ştii şi tu, sunt mijloace pentru ca un copil să nu se nască... M-am gândit la asta, Fabienne. Nu ţi-aş fi spus nimic, m-aş fi aranjat pentru ca prilejul, ispita de a te elibera să nu aibă aerul că vine de la mine... Eu m-aş fi putut preface că aş crede că a fost un accident... Şi Guerran m-ar fi salvat... Iată până unde am îndrăznit să merg, Fabienne... Am vrut s-o ştii.

Fabienne făcu un gest. El continuă:

— N-am putut s-o fac. Nu ştiu de ce. Nu e logic! Eu nu cred în nimic! Când îmbătrâneşti, e de presupus că devii mai slab...

Oricum, nu pot merge mai departe... Acum, uite: las totul. Lucrările mele...

Ea înălţă capul, şopti:

— Lucrările tale...

— Da. Desigur, e greu. Dar în fond, căzusem în eroare, în minciună. Şi probabil că m-aş fi înfundat din ce în ce mai mult... Tu nu poţi înţelege... Dar în realitate, ce se întâmplă e mai bine, chiar şi pentru mine. Mă cruţ, fără îndoială, de un calvar... Această pedeapsă de a supravieţui operei mele, de a rămâne acolo ca atâţia alţii, vită bătrână îndărătnică în sistemul ei, singurul care să mai creadă în el, în mijlocul unui mic cenaclu de arivişti şi linguşitori care se prefac că te admiră... unul dintre acei imbecili bătrâni de la care nu se mai aşteaptă, printr-un rest de deferentă, decât moartea, pentru a le îngropa teoriile odată cu ei. Nu, mulţumesc. Renunţ la tot! Nu spune nimic, e prea târziu, am făcut-o! Am trimis ieri un articol care echivalează cu o renegare. Am dat explicaţii la minister, mi-am recunoscut greşeala. Iar Gigon are în mâini scrisoarea mea de demisie. Nu voi mai profesa. S-a terminat!

Merseră o vreme în tăcere, unul lângă altul, cu capul plecat, pe poteca strâmtă de pe marginea căreia murii agăţau în trecere impermeabilul lui Doutreval, cu un zgomot uşor de gheare.

— De ce ai făcut asta? întrebă încetişor Fabienne.

— Aşa trebuia, micuţo. Când te-ai înşelat, te-ai angajat, te-ai încăpăţânat, aşa cum am făcut eu, nu mai ai altceva de făcut decât să mărturiseşti, apoi să taci şi să dispari. Şi oricum, cu tine, cu povestea asta a ta, nu mai era posibil să trăiesc acolo... Vezi tu, scandalul... Pentru că şi tu, biata mea fetiţă, vei plăti. Nu-ţi aduc un viitor surâzător... Ai curaj?

— Da, şopti Fabienne.

— Ei bine, mă gândesc să mă stabilesc aici, chiar aici. Lichidez averea noastră de la Angers şi vin şi eu aici pentru totdeauna. O să mai fac, fără îndoială, puţină medicină, ceva clientelă, ca să trăim... Ştiu că medicul din Brison a murit, îl pot înlocui foarte bine. Voi fi medic de ţară, de munte... Sunt încă tare... Vom locui împreună. O să-mi văd bolnavii, voi da ceva consultaţii. Vara îi voi avea probabil pe bogaţii care vor veni din Aix să mă vadă... Cu pensia mea, cu ce venituri mai am, cu ce

voi câştiga, vom putea trăi. Iar tu, Fabienne, îmi vei conduce gospodăria... şi-ţi vei creşte copilaşul...

Nu e ceva strălucit, o ştiu bine, biata mea copilă... Dar e calea cea dreaptă, asta-i tot. Calea normală. Eu am acceptat. Trebuie să accepţi şi tu. Cel mai crud este că toate s-au petrecut din vina mea! Vei plăti pentru mine! Asta este cel mai chinuitor. Că a trebuit să aleg astfel pentru tine! Eu, tatăl tău! Dar am ajuns să cred că e singura ta salvare, singura posibilitate ce-ţi rămâne să mai speri încă în viitor... Plângi... Te înţeleg bine, biată micuţă! Îţi cer iertare...

Îşi scoase batista, se şterse la ochi. Ea i se aruncă de gât.

— Tată! Tată! Nu mai plânge! Sunt fericită! fericită! Nu speram asta! Eu îţi cer ţie iertare! Tu eşti bun! Eşti bun!

— Bun!

Râse cu tristeţe.

— Bun! Nu, micuţo. Nu sunt bun. Când gândeşti astfel de lucruri cum am gândit eu, când în viaţa ta tentaţiile şi faptele rele din viaţa mea, nu eşti un om bun...

— Tu nu te cunoşti! Ba da, eşti bun! Te calomniezi! Aminteşte-ţi-i pe toţi cei de care te-ai ataşat, cărora li te-ai devotat, bolnavii tăi, eforturile tale pentru ei, toţi cei pe care i-ai îngrijit, i-ai vindecat...

— Din ambiţie... din orgoliu...

— Aminteşte-ţi de bătrânul caniş, de bătrânul Tom, pe care trebuia să-l diseci în faţa studenţilor... Ţi-a lins mâinile, n-ai putut, ai pus să-l dezlege, să-l ducă Mariettei... Vezi că eşti bun?!

El înălţă din umeri:

— Slăbiciune...

— Şi copiii tăi, puştii de la azil... Nu-ţi mai aminteşti cum îi iubeai, cât te costau, cât ai suferit când mica idioată a murit... Începuse să te recunoască... Îţi atingea faţa cu mâinile... Mie mi-era teamă... Tu o lăsai s-o facă... O iubeai mult, ai plâns când a murit... Şi femeia aceea, muncitoarea de la uzină care ţi l-a adus pe băiatul ei mai mare, un nebun, ca tu să-l vindeci? Nu-ţi mai aminteşti? De cinci ani tot încerca să-l vindece, mergând cu el peste tot. Se încercase totul, toţi concurenţii tăi se ocupaseră de el. Aminteşte-ţi, ţi-era teamă. Te pândeau, toţi adversarii tăi te supravegheau. Dacă ratai, eşecul era public. Pentru tine ar fi însemnat o catastrofă! Şi cazul era aproape incurabil. Se

pretindea că te bazezi pe un miracol. Ai evitat două zile, îţi aminteşti? Şi pe urmă, l-ai acceptat, l-ai luat pe fiul ei la Saint-Clément. Ţi-ai riscat totul, numele, reputaţia, metoda, totul, pentru a nu lăsa fără sprijin pe cineva care apelase la tine! S-a vindecat, şi-a reluat lucrul. Iată câte ai făcut, tată! Vezi, dar, că eşti bun! Vezi bine că eşti bun!

— Ah! spuse Doutreval.

Se sufoca. Se aşeză pe un trunchi de plop, îşi scoase batista, plânse. În disperarea şi nefericirea lui, cuvintele copilului său năşteau o blândeţe, o inexplicabilă speranţă. Pentru că una din cele mai mari bucurii pe care le poate cunoaşte un om este să regăsească în trecutul său amintirea unui gest de bunătate ţâşnit din adâncul fiinţei lui, înfăptuit fără să-l fi căutat, fără să-l fi voit, aproape fără să fie conştient de el, un gest de bunătate curată, care îi obligă să creadă în bine. Şi dincolo de bine, pe care îl ştim sau nu, se află întotdeauna Dumnezeu. Pentru că omul în tot ce iubeşte nu se poate iubi decât fie pe sine însuşi, fie pe Dumnezeu. Nu sunt decât două iubiri.

Capitolul al şaselea

Copilul Evelynei nu veni pe lume. La trei luni şi jumătate, pierde sarcina. Rămaseră probabil resturi de placentă, febra îi creştea. Roy recomandă un chiuretaj. Teamă toată ziua. Spre seară, Roy o duce pe Evelyne cu maşina la clinica lui.

Când Michel se pregăteşte să se ducă la ea, e chemat la Berlequin, bătrânul muncitor cardiac. Nora lui este cum nu se poate mai rău.

Michel se grăbeşte, ajunge într-o casă înlăcrimată toată. Tânăra tocmai murise în braţele doamnei Maufray, moaşa, în timpul naşterii. Berlequin-fiul murise şi el în urmă cu trei luni. Bătrânului şi soţiei lui nu le mai rămăsese decât nora şi speranţa în copilul ăsta...

Şi când te gândeşti că în cadavru copilul trăieşte încă, mai mişcă.

Michel cere cărămizi calde, buiote, cuverturi de lână, pune să fie înfăşurată moarta şi alergă să-l sune pe Roy.

Roy se pregătea s-o opereze pe Evelyne. Michel îi explică. Cezariană post-mortem. Şapte minute mai târziu, Roy ajunge acolo cu un infirmier. Nu-şi spun nimic, urcă în cameră, îşi pun

halate albe, îi împing pe Berlequin-i, pe moaşă şi pe cumetre pe scară. Cu urechea la gaura cheii, Baby Houtten, negustoreasa cea grasă, aude cu oroare indicaţiile scurte ale lui Roy către ajutorul său:

— Gérard, cu atenţie, da? Toate precauţiile, ca de obicei. Presupunem că e vie. Nu se ştie niciodată.

Pe urmă tăcere. Clinchete rare de oţel. O exclamaţie iritată a lui Roy. Un ordin:

— Catgut, Doutreval. Leagă cordonul. Gata!

Şi în tăcere, un ciudat şi neaşteptat plânset slab, un strigăt tremurat de păpuşă veche uzată, care îi face pe toţi să tresară de teamă şi în acelaşi timp de speranţă.

Michel deschide uşa.

— Doamnă Maufray, vă rog...

Dar e prea mult. Se năpustesc cu toţii. Toţi vor să vadă minunea. Mulţimea se repede în cameră, o împinge pe doamna Maufray şi-i priveşte cu spaimă, în jurul moartei cu pântecele larg desfăcut, pe acei măcelari pătaţi de sânge care arată cu un aer mulţumit celor veniţi un nou-născut viu.

— Şi acum, zice Roy, alerg la clinică s-o operez pe soţia ta. Tu ce faci?

Michel ezită o secundă. Nu poate pleca. Copilul este fragil, încă abia viabil. După termenul tehnic, el s-a născut „tulburat”. Michel trebuie să rămână lângă el. E greu.

— Trebuie să rămân... Du-te repede, bătrâne... Fă tot ce poţi... Ţi-o încredinţez...

Roy îl priveşte, îi strânge mâna, pleacă. Până la ora zece seara, Michel încălzeşte flanele, îl îngrijeşte pe bebeluş, îl scoate dintr-o sincopă zdravănă pe Berlequin epuizat, a cărui inimă a avut o sfârşeală. Din când în când, în mijlocul a toate astea, se gândeşte la Evelyne... La ora zece, totul este gata, copilul e bine, familia Berlequin şi-a venit aproape în fire, s-au liniştit.

— Acum, declară Michel, vă las, mă duc s-o văd pe soţia mea.

— Soţia dumneavoastră?

— Da. Tocmai o operează Roy...

— Ah! Domnule doctor! spune Berlequin-mama, cu lacrimi în ochi. E bine. E bine...

Michel nu aude. Este deja în maşină. O regăseşte pe Evelyne trează, într-o cameră a clinicii.

— Totul a mers bine, e bine totul, spune Roy.

Povestea a stârnit mare vâlvă în ţinut. Nu s-a mai văzut niciodată asta, să scoţi un copil dintr-o moartă. Toată lumea vrea s-o vadă pe micuţa Berlequin. Dintr-odată reputaţia lui Michel a crescut înzecit. Acum vin la el clienţi de foarte departe. Şi se întorc şi vechii bolnavi, pocăiţi. Familia Buccinali i-o aduc, oarecum stingheriţi, pe fata lor tuberculoasă, pe care injecţiile lui Seteuil n-au vindecat-o. Ea s-a topit, nu mai are putere, plămânul drept îi este acum în întregime prins. El trebuie să revadă totul, s-o ia de la capăt, să pornească de la zero cu o bolnavă mai obosită, mai atinsă ca în urmă cu şase luni. Pe urmă Daudenaerde, negustorul de fiare vechi, care vine să-şi recunoască greşeala, să mărturisească că de data asta Breuil vraciul nu l-a vindecat. Daudenaerde este terminat. Zilele îi sunt numărate. Şi pentru el trebuie să lupte, să reînceapă bătălia minţind, încurajându-l, mulţumindu-se cu o lună, o săptămână, o zi în plus smulsă morţii. Asta este ceea ce exaltă, ceea ce stârneşte pasiunea: lupta împotriva greşelii, bătălia împotriva morţii. Mai întâi, asta nu se transformă niciodată în „meserie”. Este vorba întotdeauna de o fiinţă umană, de o viaţă, de un cămin, de o suferinţă omenească. Îţi laşi întotdeauna aici puţin din inima ta... Şi oricât de bătrân medic ai fi, când un copil face o bronhopneumonie şi începe să arate rău, nu te simţi prea mândru şi te întorci acasă îngrijorat. Îi spui soţiei tale:

— „Puştiul” meu nu merge prea bine.

N-ai poftă de mâncare, citeşti ziarul fără să-l pricepi, adormi târziu. Şi asta până în ziua când copilul se vindecă sau moare. Pentru că şi moartea îl eliberează pe medic. El a făcut tot ce a putut pentru a restabili ordinea. Dacă s-a sfârşit, trebuie să se gândească la alţii. Merge mai departe.

Dar atâta vreme cât există viaţă, este şi luptă, chiar când ai siguranţa înfrângerii. Pentru că rămâne mereu această ultimă şi imensă mângâiere, că uşurezi, cruţi, împiedici chinurile inutile. Sunt optsprezece luni de când Michel o ţine în viaţă pe Letilleul-mama, o biată bătrână atinsă de un cancer la sân. A recomandat-o pentru operaţie. Un an câştigat! Pe urmă boala s-a dezlănţuit iar. Metastază a pleurei, a măduvei spinării. Michel a trebuit să înceapă cu morfină. Pe urmă durerile au sporit. A trebuit să mărească dozele, să adauge morfinei scopolamină. Şi din nou să mărească treptat dozele... Şi să schimbe, să încerce

produse farmaceutice de badijonare, unguente, pomezi. Toate astea fără să uite modificările de regim care influenţează atât asupra stării generale, şi pe care mulţi medici le dispreţuiesc, le consideră inutile. Aceste îngrijiri îi fac bine bietei bătrâne. Acum îl vede pe Michel cu alţi ochi decât la început. Pe el îl cheamă când nu mai suportă durerea, el este cel ce opreşte chinurile. Într-un fel, pentru ea este ca un trimis al bunului Dumnezeu. I se citeşte în ochi când suferă şi când apare el.

Canceroşii sunt întotdeauna posomorâţi. Adesea, tuberculosul este mai vesel. Vede totul în roz. Prea în roz. Mai ales când nu e în sanatoriu. Mica Francine Ray, fiica ceasornicarului este de mult timp în îngrijirea lui Michel. Ea slăbeşte, se duce. Dar nu-şi dă seama. Îi spune dimineaţa, foarte mândră, când îl vede:

— Domnule doctor, am putut să merg pe jos până la biserică! E grozav, nu?

— E splendid! spune Michel. Bravo!

Nu-şi mai aminteşte că acum trei luni mai putea încă să asiste la întreaga slujbă, iar primăvara viitoare, dacă va mai fi în viaţă, mica Francine Ray îi va spune cu aceeaşi mândrie naivă:

— Domnule doctor, am putut să fac de trei ori înconjurul mesei.

Şi Michel va zice:

— Splendid!

Era logodită, trebuia să se mărite. Michel a trebuit s-o oprească, să-i amâne căsătoria, fără totuşi ca ea să poată ghici de ce. Altă luptă pentru a câştiga timp, pentru ca adevărul să pătrundă treptat, încetişor, fără să rănească prea tare, în bietul ei suflet. I-a spus:

— Aşteaptă un pic. Din prudenţă, aş amâna-o până la Crăciun...

Pe urmă, de Crăciun, a spus:

— La Paşti...

Şi la Paşti a spus:

— La Rusalii.

Ştie bine că până la Rusalii va fi moartă poate, sau atât de rău, încât să fi înţeles ce o aşteaptă. Sau că logodnicul va renunţa, va ghici adevărul, va intra în panică şi va dispărea. Aproape întotdeauna aşa se termină poveştile astea. Bieţii bărbaţi nu sunt nişte sfinţi. De altfel, aşa s-a întâmplat şi cu mica Francine. De câtva timp, logodnicul nu mai apare. Şi

Francine nu mai vorbeşte de căsătorie. Este mai puţin veselă. Încet, cu paşi mici, adevărul ajunge la ea...

Din fericire, alături se află fetiţa familiei Buccinali, a cărei stare se ameliorează, şi fiica familiei Lausefeld, ţesătorii, care într-un an se va fi vindecat. Uluiţi, părinţii nu-şi revin că puţin ou, brânză, cartofi, legume şi fructe au vindecat-o pe Anne-Marie a lor.

— În fond, spun ei, e mai bine să stăpâneşti un pic de adevăr, decât o grămadă de bani!

Cât despre bătrâna Paulina Labuire, mulţumită lui Michel şi mai ales Evelynei, pecinginea ei merge mai bine. A început să-l îngrijească iar pe bătrânul şi egoistul ei soţ paralitic. Acum el nu se mai ridică, îşi face nevoile în pat, ea are de spălat câte patru cearşafuri pe zi când se întoarce de la piaţă, unde-şi vinde micile cupoane. Bine măcar că poate să-şi vâre din nou mâinile în apă! Pe urmă, când a terminat de spălat, trebuie să-i citească ziarul, pentru că el nu mai vede bine, sau să joace cărţi cu el, să joace sute de partide de pichet, cum făcea el altădată la cafenea, în vreme ce ea muncea. Şi ce este mai ciudat, ea nu se plânge; numai familia, în jurul ei, fraţii, surorile, nepoţii, care de mult timp au renunţat s-o mai ajute pe nefericită, dar care încep să-i spună lui Michel că „durează cu adevărat prea mult pentru biata femeie atât de obosită!” Ei, aşa e mereu şi peste tot. Cei ce se dăruie mai puţin sunt cei ce obosesc primii. Pentru Pauline Labuire va fi întotdeauna prea devreme când soţul ei, acest copil respingător, ramolit, crud, va dispărea.

Delabry, un mic funcţionar bancar, cere să fie chemat Michel. Are din ajun colici atroce. A început printr-o durere foarte ascuţită în partea dreaptă. Peritonită.

E prea târziu pentru operaţie. Pântece dur, umflat. Puls filiform. Cianoză. De altfel, Delabry nu vrea operaţia. Se simte sfârşit. Dar are soţie şi doi copii. Michel îl cheamă pe Roy.

După examen, singur cu Michel, Roy îi spune:

— Exagerezi, bătrâne. E sfârşit. O să-mi moară în mâini după primul suflu de anestezic. E albastru! Nu-l vezi? Nu mai are puls, inima...

— E albastru, clar! Dar cum! Dacă mai e o şansă...

— Du-te să-i spui asta lui Lequesnoy! O să vezi dacă el operează sau nu!

— Tocmai pentru asta te-am chemat pe tine.

— Hm! Hm! mormăie Roy. Joci tare! Ascultă, spune în cele din urmă. Operez. Dar nu-l adorm. Numai morfină. Nu vreau să-mi moară pe „biliard”! Dar nu prea o să râdă, nenorocitul! Cât despre urmările operatorii, am toate rezervele. Tu vei purta răspunderea, bătrâne! Acum, aranjează cu bolnavul, explică-i, încearcă să-l faci să accepte, dacă poţi!

Iată ce va fi cel mai greu! Michel o ştie prea bine. Se întoarce la Delabry.

— Ei bine, domnule Delabry: o să vă operăm...

— Nu, spune Delabry. M-am săturat... Prefer să mor... Am suferit prea mult...

— Aveţi doi copii, Delabry, nevastă...

Delabry plânge, ezită.

— Într-o oră se termină, insistă Michel. Este adevărat, un mic inconvenient, sunteţi slab, nu veţi putea fi adormit...

— Atunci, nu, spune din nou Delabry. Nu! Am suferit prea mult... Lăsaţi-mă să crăp în pace, doctore. Fie-vă milă...

Dar Michel trebuie să înăbuşe în el această milă, să fie crud, să-i vorbească de soţie, de copii, să-l chinuiască pe acest nefericit care cu siguranţă va muri pe masa de operaţie, după suferinţe cumplite, şi să alunge în adâncul lui compasiunea laşă care îi strigă: „Lasă-l mai bine să moară în pace!”

În cele din urmă, la capătul puterilor, Delabry spune:

— Bine, doctore. Am încredere în dumneavoastră... Daţi-i drumul...

Îl duc la clinică. Roy îi face o simplă morfină, îl operează pe viu. Michel ţine capul nefericitului, îl priveşte fără să spună nimic pe cel supus supliciului, care-şi muşcă batista veche, cu un geamăt surd. Unul din spectacolele pe care un medic le ţine minte! Roy scoate din pântecele lui doi litri de puroi.

În zilele următoare, Delabry supravieţuieşte. Dă impresia că va rezista. Roy este foarte uimit. Chinul se prelungeşte. Rana se cangrenează pe toată lungimea ei şi coace. Pe pântece se deschide acum o breşă largă de trei laturi de degete, pe unde împinge şi iese intestinul, aşa cum este, timp de câteva săptămâni. Roy se chinuie ca un câine să-l stăpânească, să împingă intestinul înapoi. Fiecare pansament îi ia două ore, şi-l martirizează pe nefericit. Acum Roy se pasionează. Delabry va trăi. Un caz frumos.

E grozav Roy în astfel de ocazii. Cam bombăne. Dar nu refuză niciodată: atâta vreme cât rămâne o şansă, o cât de mica şansă de reuşită, operează.

De altfel, asta îi face teribil de rău. În unele cazuri de cancer de rect, de exemplu, sunt două soluţii: să opereze, şi în două cazuri din trei bolnavul moare, sau să nu opereze, şi bolnavul moare cu siguranţă. Lequesnoy nu operează niciodată, Roy, întotdeauna. Aşa că oamenii comentează, fără să vadă mai departe:

— Mor mai mulţi la Roy decât la Lequesnoy!

Exista pentru un chirurg o modalitate infailibilă de a-şi câştiga rapid un renume şi o clientelă de prim ordin: să nu opereze decât cazurile uşoare. Pentru rest, n-are decât să spună: „Să nu ne atingem de asta. E vorba de un cancer!” S-au văzut medici bătrâni, care, instalându-se într-un târziu drept chirurgi, şi-au asigurat astfel, fără să se ştie prea bine cum, un succes strălucit. Nu e normal ca un oarecare doctor în medicină să se poată declara astfel chirurg, fără să facă dovada vreunei cunoştinţe tehnice deosebite.

Uneori, Michel îl întâlneşte pe Delabry pe stradă, un Delabry vindecat, surâzător, care-l salută făcându-i cu ochiul, spunându-i prin aceasta o mulţime de lucruri. Ceea ce nu ştie Delabry este că Michel a fost cât pe ce să-l lase să moară, din milă. Şi poate asta este cel mai greu în meserie, şi nu egoismele, nici laşităţile, nici josniciile care se fac aliaţii suferinţei şi ai morţii; nici debitantul de tutun, care refuză operaţia nevestei lui pentru că asta costă cinci mii de franci; nici copiii bătrânei doamne Scrive, rentiera, certaţi cu mama lor, şi care îi poartă vag pică lui Michel şi nu-l mai salută pentru că a salvat-o dintr-un atac de apoplexie; nici Verfaille, marele negustor de legume, care refuză să-şi ia servitoare şi care voia s-o silească mai deunăzi pe soţia lui să se ridice, în plină criză de inimă, să-i servească pe clienţi. Michel a ajuns tocmai la timp ca s-o facă pe nefericită să se culce din nou, să-l scuture pe Verfaille şi să-l ameninţe cu închisoarea. Sunt mai dese decât ne închipuim casele în care medicul ajunge să ridice tonul, să comande, să ia apărarea victimei. Dar nu asta e cel mai greu. Cel mai greu e cazul Delabry: omul sfârşit, care s-a săturat să sufere şi faţă de care trebuie să devii nemilos, din dragoste pentru el, pentru că în

ciuda tuturor aparenţelor îi mai rămâne o şansă mică de tot pentru a fi salvat.

În aceste ore, seara, când se întoarce acasă după o luptă de soiul ăsta, una din acele apăsătoare răspunderi asumate, Michel se simte obosit, trist şi parcă rănit adânc. Nimeni nu se gândeşte niciodată că uneori şi medicul poate fi obosit, ca şi preotul, să-şi asume astfel povara altora, greutatea greşelilor lor, ale slăbiciunilor şi pasiunilor, uneori chiar a crimelor lor, toate mizeriile de care noi ne descărcăm pe umerii lui, fără să ne gândim, fără să ezităm, numai pentru că el este medic? Un bărbat rănit este cel care vine să caute refugiu lângă Evelyne, în acele ceasuri, şi care înţelege mai bine de ce a fost acordată bărbatului afecţiunea femeii. În acele momente, Michel îşi dă seama cu spaimă de singurătatea şi sacrificiul unui preot.

O întreagă serie de avorturi. Mai întâi un accident la Marquez, o pierdere involuntară la şase luni. Cei doi Marquez sunt sifilitici. Expulzarea unei mase informe, o degenerescenţă chistică gelatinoasă, un soi de meduză vâscoasă, având poate înăuntru fâşii de umanitate care continuă să existe. Botez rapid, deasupra acestei gelatine respingătoare.

— Dacă ai un suflet, te botez...

Pe urmă un şir de avorturi adevărate, voite, provocate, aceste avorturi de sâmbătă seara, aranjate între bărbat şi femeie şi care vor lăsa femeii întreaga duminică pentru a se odihni înainte de întoarcerea la uzină. În trecere, într-o sâmbătă dimineaţa, o cumătră ieşită dintr-un „cartier”, un conglomerat sordid de case muncitoreşti, îl cheamă pe Michel cu un aer misterios:

— Domnule doctor, ascultaţi-mă puţin. Am ceva să vă spun, între noi. O ştiţi pe vecina mea, femeia Merchant?

— Ei, bine?

— Mi s-a spus că e însărcinată.

— Ah...

— Da. Sunt trei luni de când nu mai are ciclul.

— V-a spus ea?

— Nu! Oh, nu! Se ascunde! Dar văd când îşi pune rufele la uscat. Şi nu spune nimănui. Puteţi fi sigur că o să scape de el...

— Credeţi...

— Da. Şi poate că astăzi chiar... Luni e sărbătoare, o să aibă o zi în plus să se odihnească. Şi am observat că şi-a măturat trotuarul aseară, ca să aibă un avans...

— Ei bine, spuse Michel, în situaţia asta eu nu am ce face, şi nici dumneavoastră. Să nu fim indiscreţi. Nu suntem justiţia! O să vedem!

Totuşi, scorpia a văzut bine! Marţea următoare, familia Merchant îl cheamă pe Michel. Femeia nu mărturiseşte. Vorbeşte numai de dureri în pântece. Examen. Femeia n-a reuşit să-şi provoace avortul. Dar a reuşit de pildă să-şi perforeze uterul. Hemoragie internă.

— Uite, îi spune Michel soţului, cred că soţia dumitale are o mică rană care îi sângerează în pântece...

Nu a fost un avort. În astfel de cazuri, medicul trebuie să-şi măsoare cuvintele. De altfel, soţul înţelege perfect, încuviinţează cu un aer grav.

— Cred că ar putea fi asta, doctore...

S-ar zice că e aproape un consultant. Evident, el este la curent cel puţin la fel de bine ca Michel.

Operaţie. Femeia, cardiacă, moare sub bisturiul lui Roy, consternat. Un cadavru în plus, pentru care bietul chirurg va purta răspunderea în ochii oamenilor. Şi deasupra corpului moartei, soţul îi face lui Roy o scenă tragică, în faţa lui Michel, şi-l acuză că e un asasin! Roy, un timid în fond, în ciuda bărbii lui mari şi a profilului arab, nu răspunde nimic, groaznic de nefericit. Încă o factură pe care nu va îndrăzni niciodată s-o prezinte şi care va merge la contul profituri şi pierderi, cu atâtea altele.

Şi seria continuă o lună întreagă, fără să se ştie de ce. Toate femeile care avortează lucrează la uzina Lausefeld. Pentru femeie, uzina este marea şcoală a avortului. Aici se uită morala şi se învaţă „trucurile”. În ajunul sărbătorilor, de Paşti, de Înălţare, de Rusalii, este o adevărată epidemie. O andrea de tricotat, şi dă-i înainte! Vârâ andreaua în uter, simt o rezistenţă, îşi spun: „E copilul! Împingi zdravăn, şi gata!” Se perforează uterul şi adesea şi intestinul odată cu el. Tot văzând, Michel a ajuns să recunoască fără greş dacă a lucrat femeia sau bărbatul. Dacă este femeia, ea ţine andreaua cu mâna dreaptă, perforarea apare în stânga; dacă este bărbatul, el a împins spre dreapta. Făcând sondajul trebuie să fii prudent. Dai adesea

peste prefăcute, peste obişnuite ale spitalului, care scot un ţipăt când medicul viră histerometrul şi pretind că el a făcut perforaţia.

— Ce e asta?

— Am căzut... când să mă aşez... încearcă să explice femeia.

Sau nu spune nimic. La ce bun? Medicul ştie. Nu merită să minţi. Michel strigă, bombăne, încearcă să le sperie. Dar până la urmă trebuie să le îngrijească. Secret profesional. În fond, toate astea sunt din vina fabricii şi a statului, care n-a avut nevoie de morală. La spital, din când în când, femeia moare. Bărbatul se recăsătoreşte şi o ia de la capăt.

Şi o anume tânără care se întoarce acasă într-o sâmbătă seara, bolnavă... Mama ei nu ştie, îi propune ceaiuri şi injecţii, se sperie când Michel vorbeşte de clinică şi operaţie. Însă uneori mama este la curent. Se vede imediat, în astfel de cazuri: ea este prima înaintea lui Michel, care propune, insistă:

— Nu credeţi că ar trebui o operaţie, doctore, o mică operaţie?

La burghez este numai ceva mai discret. Doamna Verval, cârnăţăreasa, l-a chemat anul trecut pe Michel pentru că era însărcinată. Pe urmă nu s-a mai vorbit despre asta. Şi mai ieri Verval l-a chemat pe Michel pentru o urgenţă. Nu va fi un copilaş în casă. De altfel, nicio jenă. Pur şi simplu se evită subiectul. Pe urmă este nevasta lui Failly, măcelarul, care iar are o pierdere la patru luni. Michel o îngrijeşte încă o dată fără să zică nimic. După care, când totul este gata, trebuie văzut cu ce înfăţişare tristă îi spun la revedere cei doi Failly, ascunzându-şi cu greu satisfacţia de a fi scăpat de copil şi de a-l fi păcălit pe medic. Şi în aceeaşi săptămână, apel de urgenţă la Lavaisne. Domnişoara Lavaisne, o tânără de douăzeci de ani, foarte modernă, face o hemoragie inexplicabilă. Marele Lavaisne este foarte neliniştit, blonda doamna Lavaisne de asemenea. Degeaba a avut amanţi şi i-a pus coarne bărbatului, doamna Lavaisne nu ştie nimic, n-o bănuieşte pe fiica ei, se vede imediat: prea vorbeşte mult de injecţii şi de şezlong...

Michel o îngrijeşte în tăcere pe mica Lavaisne, în faţa părinţilor. Puştoaicei, totuşi, îi spune câte ceva, de două, trei ori. Ea plânge, spune că nu e vina ei, că libertatea e prea grea pentru o tânără, chiar „modernă”. Ea se vindecă repede, când,

într-o dimineaţă, în tăcere, micul Lavaisne, liceanul cu coşuri pe faţă, îl cheamă discret pe Michel în marele vestibul solemn:

— Doctore, aş vrea să vă văd. Trec pe la dumneavoastră deseară. Dar nu le spuneţi nimic părinţilor mei.

Micul Robert Lavaisne vine pentru, „un coleg care nu e cuminte”. Michel îl ia cu binişorul, îi câştigă încrederea.

— Îl cunosc pe colegul dumitale! Da, da! Nu e prea departe! E chiar în faţa mea. Haide, haide, Eşti bărbat! Curaj! Spune-mi ce-ai păţit şi pe urmă te examinez, da?

Bietul băiat a luat sifilis. Ideea asta a municipalităţii de a lăsa să se instaleze chiar în faţa liceului o colecţie de bordeluri!

Michel e descumpănit. Secret profesional. Dar cum va putea micul Lavaisne, la cei şaptesprezece ani ai lui, să-şi îngrijească singur sifilisul, să urmeze un regim de dezintoxicare serioasă, să aplice tratamentele locale? În plus, mai e posibilă contaminarea în familie, în liceu. Michel trebuie să avertizeze familia Lavaisne? Micul Robert a avut încredere în el, îl imploră să tacă, face apel la onoarea lui, îi spune:

— Dacă află părinţii mei, doctore, mă sinucid!

Cu puştii ăştia nu se ştie niciodată.

Copilului ăsta, care n-a auzit niciodată vorbindu-se de morală, Michel îi vorbeşte de dreptate, de loialitate, de datorie. Se miră cât de repede este înţeles, câtă generozitate, ce resurse mai poate avea o tinereţe viciată. Ideea că ar putea să-i contamineze pe colegii lui, pe sora lui, îl face să ezite pe micul Lavaisne. Plânge, consimte. Michel se va duce el singur să explice tatălui cum stau lucrurile.

În biroul său, marele Lavaisne, un uriaş cu tenul aprins, bronzat de sport, automobilism, vânătoare, şi de vinurile bune, îl ascultă uluit pe Michel. Micul lui Robert! N-are nici şaptesprezece ani! Sifilis! Se aşază, plânge, îşi mărturiseşte nefericirea, vorbeşte despre căminul lui dezbinat, despre menajul lui care nu mai merge, despre femeile pe care le întreţine şi care-i distrug casa. Spune ca Lausefeld:

— Banii! Ce minciuni! Ce murdărie! Te speteşti ca să-i câştigi! Şi ei mi-au adus toată nenorocirea!

Nici măcar nu ştie că nevasta îl înşală, şi că fiica tocmai a avortat. De altfel, Lavaisne are dreptate, el simte de unde vine răul: de la toţi aceşti bani câştigaţi din distilarea alcoolului şi

otrăvirea maselor, care le-au permis alor săi o viaţă prea luxoasă şi prea trândavă.

Sifilisurile astea sunt destul de neplăcute. De câtă diplomaţie, de câte şiretlicuri şi minciuni este nevoie! Un tip cumsecade vine să-l vadă pe Michel. Îi arată o bubuliţă suspectă.

— Sunteţi căsătorit?

— Da, spune omul.

— V-aţi înşelat soţia.

— Deloc.

— Lăsaţi, lăsaţi...

— Vă jur că nu!

Michel tace, reflectează. Trebuie să evite drama.

— Aduceţi-mi-o pe soţia dumneavoastră. Aş vrea s-o examinez şi pe ea.

Ea vine a doua zi, deloc încântată. Michel o examinează. Sifilis. Şi accidentele sunt mai vechi. Ea l-a contaminat pe soţ. În faţa bietului om speriat, Michel întreabă:

— Doamnă, aţi călătorit cu trenul, anul trecut?

— Nu...

Ea nu pricepe. Trebuie să insiste.

— N-aţi stat cumva pe un scaun de W.C. la hotel? Nu v-aţi folosit de o rufărie suspectă? Contaminarea poate veni de aici.

Dintr-odată ea înţelege. Îşi dă seama că Michel vrea s-o salveze. Îl priveşte. Îşi ghicesc intenţiile. Ea bolboroseşte:

— Dumnezeule... Aşa e. Mi-aduc aminte... În august ne-am dus cu maşina la Paris, trei zile... Ţi-aminteşti, Adrien?

— Da, spune bărbatul. E-adevărat! Drace, atunci s-a întâmplat! Ce mai poveste!

El n-a bănuit nimic. Fericirea îi este salvată. Îi va trata pe amândoi.

Dar cel mai adesea soţia este cea care vine, ruşinată, să o consulte Michel. Prurit, mâncărimi. Ea este stânjenită, roşie, îţi dai seama că e cinstită. Michel o chestionează cu blândeţe.

— Aveţi o căsătorie fericită, doamnă? Nu ieşiţi singură. Nu... Vreau să spun, în fine... Iertaţi-mă dacă sunt brutal, nu vă înşelaţi soţul?

— Oh, doctore!

— Nu, nu, evident... Ei bine, va trebui să-l aduceţi şi pe el.

Soţul vine în zilele următoare. Mai întâi, îl ia de sus:

— Doctore, se pare că i-aţi declarat soţiei că...

— Pardon, pardon, spune Michel. Să vorbim mai întâi de dumneavoastră. De unde aţi luat sifilisul?

Asta îl dezumflă pe soţul infatuat. Se tulbură, ezită, mărturiseşte, îşi arată necazul, cere sfat. Examinează împreună cu Michel situaţia, ca nişte prieteni. Ce-i vor spune soţiei? I s-ar putea vorbi de un oarecare bunic pe care l-ar fi moştenit. Har Domnului, se găseşte mai în toate familiile câte un bătrân muieratic incorigibil, a cărui amintire a rămas de tristă celeritate. Acesta va servi de ţap ispăşitor, va fi încărcat cu toate vinile. Şi dacă în mod excepţional acest personaj clasic lipseşte este chemată femeia şi i se spune că ea este cea care s-a infectat bând dintr-un pahar prost spălat. Şi aşa l-a contaminat pe soţul ei. Nefericita rămâne consternată. Plânge. Soţul, generos, o mângâie. Încă o căsătorie salvată.

Fiica tutungiului Simonet a născut la opt luni un copil mort. Tocmai s-a întors de la Paris-Plage, nimeri n-a văzut nimic. Alde Simonet ar fi vrut să-şi „salveze onoarea”, cum spun ei. Un prieten al casei a trebuit să-i înveţe:

— Daţi-l drept un făt de cinci luni, nu va fi nici înmormântare, nici scandal...

Cinci luni înseamnă o simplă înscriere la starea civilă, fără act de naştere, nici de deces. Înseamnă scutirea de cortegiu, tăcerea pentru azi şi uitarea pentru mâine... Familia Simonet îi arată lui Michel cadavrul bebeluşului drept un făt de cinci luni. Dar cadavrul nu e macerat. Este întreg, format, talie aproape normală. Michel refuză să facă parte din complot, să-l influenţeze pe medicul de la starea civilă. Renunţă la familia Simonet, deşi îi erau de la un timp buni clienţi. Ei nu-i cer nici măcar să nu spună nimic. Frumos din partea lor. La noi medicul este stimat totuşi, dacă nimeni nu se gândeşte să-i spună: „Doctore, vă rog să păstraţi secretul profesional”.

Se ştie că e inutil, că întotdeauna secretul va fi păstrat. Familia Simonet îl cheamă pe Becquerel. Becquerel semnează tot ce vrei.

— Vezi tu, bătrâne, îi spune Roy, faci ce poţi, dar nu poţi mare lucru. Copilul? Cei mai mulţi nu-l mai vor. Şi cum ei comandă! Reprimarea avortului, nimic mai uşor, dar puterea publică nu o vrea, pentru că nu o vrea nici electorul, asta-i tot! Crăpăm din pricina unui sistem electoral prost conceput, în care elita, elita

poporului ca şi cea a claselor superioare, nu are prea mult dreptul să se pronunţe! Se afla aici, puţin înainte de a te instala tu, o femeie grozavă, care a denunţat-o pe o provocatoare de avorturi. Când s-a aflat, mulţimea a năvălit să-i dărâme uşa de la casă... A provocatoarei de avorturi? Nu, a denunţătoarei! Puţin a lipsit să fie linşată. A trebuit să părăsească ţinutul, bătrâne. Şi eu am vrut să pedepsesc cu asprime: le cunoşteam pe cele câteva bătrâne de aici care pipăie uterul femeilor „în întârziere”, ştii tu! Am trimis pe rând, la toate aceste „făcătoare de îngeri”, câte un inspector de poliţie în civil, bine camuflat. Venea la ele, le vorbea de soţia lui însărcinată, cerea un avort. Toate făcătoarele mele de îngeri au acceptat. Am avut astfel în mână un dosar formidabil. Atunci, am depus o plângere la Parchet. Ştii ce s-a întâmplat? Nimic. Absolut nimic! Parchetul n-a început urmărirea, a lăsat să cadă afacerea, pe motiv, spunea, că nu existase „momentul iniţial al execuţiei”. Asta-i! Adevărul este că Parchetul este obligat să se supună ordinelor guvernului. Şi guvernul este la ordinele electorului. Şi electorul nu mai vrea copii. Dacă ar exista o umbră de autoritate în Franţa, Doutreval, ar fi îngăduit să se vândă liber nenumăratele articole anticoncepţionale care se eliberează fără reţetă, emulsiile, extractele ovariene? Citeşte ziarele, urmăreşte reclamele etalate cu neruşinare, clinicile pentru „bolile de femei”, drogurile care asigură revenirea ciclului, laboratoarele care vă vor certifica dacă sunteţi însărcinată, da sau nu, înainte de luna a doua, cât mai este timp... O publicitate deşănţată, cinică. Cunoşti acel produs farmaceutic care făcea reclamă sub o ilustraţie clară, o barză cu ciocul legat! În Alsacia se spune că berzele îi aduc pe copilaşi în cioc. Simbolul era clar. Arme vorbitoare, asta-i! Am protestat, am reuşit să obţin să se retragă reclama. Dar produsul continuă să se vândă pe faţă în toate farmaciile. În regiunea Lille se vând şapte sute de mii de doze de droguri abortive pe zi! Fără să mai numărăm şi produsele farmaceutice. În total, poli dubla cifra! N-ai să pretinzi totuşi că în colţul nostru, aici, se află tot timpul un milion şi jumătate de femei cu probleme de ciclu! Nu! Trei sferturi din astea servesc avorturilor. De altfel, bătrâne, numele acestor droguri sunt atât de răspândite, încât atunci când o femeie însărcinată vine să-i vadă pe unii dintre confraţii mei cu ideea mai mult sau mai puţin mărturisită de „a scăpa” de copil, aceştia îi dau imediat o mică

doză! Inofensivă, bine înţeles! Astfel, femeia pleacă mulţumită... şi nu avortează. Dacă medicul nu i-ar fi prescris-o, ar fi luat ea cu de la sine putere de zece ori mai mult, şi poate ar fi reuşit să avorteze! Iată unde am ajuns!

Şi mai sunt şi toate acele făcătoare de îngeri cu andrelele lor! Din cauza acestei afaceri complicate, în 1980 Franţa va avea douăzeci şi cinci de milioane de locuitori. Dacă nu se acceptă votul familial, votul multiplu, sau nu ştiu ce altceva, în orice caz un sistem electoral care să le dea elitelor tuturor claselor dreptul preponderent de a se pronunţa, dacă nu ne întoarcem la religie, la morală, la guvernarea de către cei mai buni dintre muncitori, burghezi şi proprietarii de pământ, s-a zis cu noi!

— Ştiu prea bine, spuse Lausefeld, ţesătorul, când Michel, care a venit s-o vadă pe Anne-Marie Lausefeld, îl vorbeşte. E vorba de uzină, de mama care-i la fabrică. Un mare flagel, cu siguranţă, principala sursă a depopulării, împreună cu laicizarea şi cazarma. Dar noi nu suntem singurii vinovaţi! Statul nu ar trebui să aibă o politică de imigrare? Vedeţi unde îi cazăm pe muncitorii noştri, polonezi, cehi, italieni, algerieni: în camere mobilate, la Verbeken sau aiurea! Numai bine ca să-i corupem de cum sosesc, să le stricăm sângele nou şi sănătos pe care ar putea să ni-l transfuzeze dacă s-ar face o selecţie la intrare. Ar fi trebuit locuinţe, oraşe muncitoreşti, risipite la ţară, în plin câmp, departe de uzină, cu servicii de autocare... Noi, industriaşii, ne-am gândit la asta. N-au vrut. Cine „n-au”? – Mooreman, Becquerel, primarii şi consilierii municipali, la naiba! Şi electorii pe care i-ar fi pierdut! Nici nu vă gândiţi la asta! Au preferat să pună să se construiască în plin oraş o grămadă de imobile uriaşe cu apartamente îngrămădite şi nesănătoase, ale căror ferestre, fiecare în parte, reprezintă, pentru ei, un vot în plus la alegeri, dar unde, bineînţeles, nu se va vedea niciodată o naştere! Copii într-un apartament, da, tare ar fi comod! Cunoaşteţi cartierele noastre sordide, cocioabele noastre. Am vrut să cumpăr un lot, să pun să le radă. Nu mi-au dat autorizaţie: există un consilier municipal care are o cârciumă în cartier. L-aş fi lăsat fără clientelă... A trebuit să renunţ, să mă mulţumesc cu pavarea curţilor, cu instalarea apei potabile, cu distribuirea vaselor de vopsea şi a ghivecelor de flori.

De altfel, între paranteze fie spus, la noi, în consiliul municipal, sunt optsprezece proprietari de cârciumi. Domnia bistrocraţiei, doctore. Asta o să ne omoare.

Da, dar în schimb există doamna Daubian, încă o dată însărcinată, care a petrecut nouă luni în şezlong şi pe care Michel, în noaptea asta, a asistat-o la naşterea unui băieţel. Fără bani, o slujbă de om de serviciu pentru Daubian, fostul bogătaş, descendent al unui mare nume, care spală vesela pentru soţia lui, când se întoarce de la Lausefeld. Şi ce bucurie, totuşi, aici, ce bucurie înfloritoare această sete de maternitate în sfârşit satisfăcută, după ani de aşteptare şi de suferinţe îndurate de bunăvoie. Mai e Evelyne, refăcută după pierderea ei, şi care speră din nou pentru sfârşitul verii. Sunt cei doi Dauville, mic menaj de muncitori, în care femeia a născut sâmbăta trecută. Vechi josişti[17] amândoi: curaj, iubire şi niciun ban. Naşterea a fost grea. Răscolit, chinuit, Dauville nu şi-a părăsit soţia. Îi ţinea mâinile, îi ştergea fruntea, încerca s-o liniştească dacă ţipa, îi aducea puţină cafea, îi dădea să miroasă oţet, găsea, acest biet muncitor cu mâinile negre, cuvinte atât de dulci, atât de mângâietoare, încât la un moment dat Michel îşi simţi ochii umezi. Aceste căsătorii, aceste cămine în care mai este încă dragoste, repară total, răscumpără totul. În dimineaţa asta, Michel a venit la familia Dauville. Aşezat pe un scaun scund, cu noul născut pe genunchi, Dauville, cu mâinile lui pline de cicatrici, înfăşura cu băgare de seamă scutece în jurul micilor membre ale bebeluşului. Înfigea la fel de uşor ca o femeie acele de siguranţă în pânză. S-a ridicat în picioare când a intrat Michel. Stătea acolo, mic, subţire, cu şapca veche pe cap. Cu mâna dreaptă îl ţinea pe micuţ de fund, lipit de pieptul lui, şi-l susţinea zdravăn cu mâna stângă desfăcută, apăsată pe scutecele tăiate dintr-un cearşaf vechi. O mână mare, neagră, puternică, ca cea a unui bărbat mai solid ca el, întărită de munca prea grea, cu pielea îngroşată la încheieturi, şi cu unghiile scurte, boante şi tocite. Avea un aer fericit, îi zâmbea lui Michel, cu faţa copilaşului lipită de a lui.

În această paternitate simplă şi mulţumită se afla o anume măreţie. Pe Michel îl urmări toată ziua amintirea lui, imaginea

[17] În original, *jocistes*, cuvânt format din iniţialele de la *Jeunesse ouvriere chrétienne* (Tânăra muncitoare creştină).

acestui mic sfânt Iosif, negru şi vesel, arătându-l lumii, pe mâna prea puternică, pe noul lui născut. O amintire încurajatoare, care linişteşte, care impune o noua încredere în viitor. Înainte! Sunt chiar mai mulţi oameni de bună credinţă decât ar trebui pentru a ne mântui!

Marele Lavaisne, distilatorul, a murit, oficial în urma unei apoplexii. Într-o seară, doamna Lavaisne i-a telefonat lui Michel:

— Repede, doctore! Soţul meu! O congestie. Nu, nu acasă! În oraş, strada Louis-Blanc.

În strada Louis-Blanc locuieşte întreţinuta lui Lavaisne. În ce priveşte congestia, Lavaisne a primit de la amanta lui un glonte în cap. Casa întoarsă cu susul în jos. Sângele din vestibul până la etaj. Michel a ajuns la timp pentru a o smulge pe amanta tatălui din mâinile fiului Lavaisne, biet licean sifilitic, care voia s-o sugrume. La etajul întâi, pe un pat scund acoperit cu mătase galbenă stropită de sânge, colosul agonizează. La căpătâi, un preot îi ţine mâna, îl interoghează cu voce scăzută, la ureche. Trebuie să-l întrebe:

— L-aţi otrăvit pe altul pentru a vă îmbogăţi? V-aţi câştigat cinstit banii? I-aţi folosit greşit?

Marele distilator nu mai poate vorbi. Ţine mâna preotului. Uneori o strânge. Asta înseamnă da. După câteva minute moare.

În vreme ce Michel întocmeşte certificatul, doamna Lavaisne şi fiica cotrobăie în sfârşit în voie prin casa duşmancei lor. Golesc birourile de scris, caută hârtii, facturi, un posibil testament. Au găsit chitanţele de închiriere, recipisele de mobilier, toate pe numele Lavaisne, vor putea vinde mobila amantei. După multă ezitare, Michel se hotărăşte să escamoteze formula obişnuită: „decedat de moarte naturală la...” şi să certifice pur şi simplu: „decedat la...” Destul de neplăcut, totuşi. Omiterea cuvintelor „moarte naturală” nu-l va alerta pe medicul de stare civilă şi justiţia? Iar să le treacă pe certificatul medical ar fi o minciună pasibilă de tribunal. Nu e întotdeauna aşa uşor să salvezi secretul profesional.

Tocmai cu astfel de istorii cu certificate a intrat Gaspard Becquerel într-o „poveste murdară”. După plecarea lui Michel, familia Simonet l-a chemat pe el din oraş. Becquerel s-a lăsat cu

uşurinţă convins să recunoască a o fi asistat pe domnişoara Simonet, care „a adus pe lume un copil mort, de cinci luni”. Dar primăria târgului are medicul ei de stare civilă, care a avut curiozitatea să controleze. A recunoscut un făt de opt luni. Becquerel a avut ceva de furcă să înăbuşe afacerea. Mai ales după un anume incident survenit în legătură cu o fractură, despre care se mai vorbea încă în sindicatul medicilor. Tiriez, medicul companiei de asigurări „Solidaritatea”, revăzând anumite dosare, a dat peste fotografia unei fracturi a piciorului, o fractură atât de clară, de frumoasă, că a avut îndoieli. Medicul curant era tocmai Becquerel. Tiriez l-a chemat pe Becquerel şi i-a declarat:

— Dragul meu confrate, fractura aceasta este cu adevărat magnifică. Mai frumoasă decât în natură!

— Nu înţeleg...

— Vreţi să-mi aduceţi placa fotografică originală? Vă dau două zile. Vom fi discreţi. Dar dacă nu am placa în patruzeci şi opt de ore, procurorul va primi o plângere potrivit legii.

După două ore, Becquerel aducea placa. Chiar în mijloc, traversând osul, o urmă zdravănă de creion simula faimoasa fractură inexistentă.

— Vedeţi, este o greşeală, explică Becquerel, fără să se tulbure. Una din infirmierele mele, o prostănacă...

Nu se întâmplă nimic. Compania „Solidaritatea” păstra numai dosarul şi placa, cu câteva alte arhive, în casa de bani. Becquerel este deputat. Încă o dată este bine pentru „Solidaritatea” să aibă cât mai multe arme tari, în cazul în care anumite partide politice ar cere Parlamentului naţionalizarea companiilor de asigurări.

Un caz de difterie, un altul, un al treilea. Roy, Holmont constată şi ei. Toţi micii bolnavi merg la şcoala Louise-Michel, în oraşul vecin pe care-l administrează Becquerel şi Mooreman, deputatul-primar. Michel şi Roy se duc să vorbească cu Mooreman.

— Domnule primar, ar fi prudent să închideţi şcoala.

— Am înţeles, spune Mooreman, foarte surprins. De altfel, este regulamentar.

Dar consiliul municipal se face că nu pricepe. Foarte bine, regulamentul. Dar nimic nu-i supără mai tare pe muncitori, pe

electori, ca închiderea unei şcoli. Puştii lor vagabondează pe străzi, le supără pe mame, le răpesc libertatea, le împiedică să meargă la uzină. Nu poţi face una ca asta cu şase luni înainte de alegeri. Consiliul municipal se opune ca un singur om!

— Atunci, ce-i de făcut? întreabă Mooreman.

— Să-i vaccinăm! propune Becquerel. Să facem să fie vaccinaţi obligatoriu toţi copiii din şcoli!

Entuziasm. Se hotărăşte vaccinarea. Primarul unei comune este stăpânul absolut al sănătăţii publice. Or, nici Mooreman şi nici măcar Becquerel nu ştiu că vaccinul nu aduce niciodată o imunitate sigură, că nu începe să fie eficace decât la opt zile după inoculare, şi mai ales că în săptămâna care urmează vaccinării, copilul vaccinat este cu deosebire sensibil la riscurile contaminării. Dacă un copil se contaminează în această perioadă, niciun vaccin nu-l va putea salva.

Luna care urmează este îngrozitoare. Epidemie de difterie. Michel petrece patru nopţi la rând să-i vegheze pe micii muribunzi. Tuse, febră, înăbuşire, crize de asfixie. Pe urmă picioarele se răcesc. Frigul cuprinde pulpele, genunchii, coapsele, pântecele, inima. Şi nu-i nimic de făcut! Nici măcar serul, mijlocul brutal şi desperat la care în cele din urmă Michel trebuia să apeleze, nu mai acţionează. Patru sute centimetri cubi de ser injectaţi unuia din micii bolnavi rămân fără efect. Şi toţi aceşti puşti ştiu care dintre colegii lor s-au îmbolnăvit şi care au murit deja. Şi-i spun lui Michel că vor muri şi ei. Michel aleargă, luptă, se bate, minte, consolează, încurajează. Îşi riscă viaţa, aduce acasă în fiecare seară un pericol de contaminare mortală pentru Evelyne, şi vede murind unul după altul băieţi de opt, nouă ani, în braţele mamelor lor pe jumătate nebune, fără să poată spune nimic, fără să aibă dreptul de a-i acuza pe vinovaţi.

Puţin înainte de următoarea sărbătoare a tuturor sfinţilor, Mooreman îl cheamă pe Michel pentru Jean, un băiat de opt ani. Până acum îl îngrijise Becquerel. Mooreman avea mare încredere în prietenul său. Becquerel nu va fi însă mai puţin vinovat de moartea fiului lui Mooreman. Băiatul este tuberculos. Becquerel l-a tratat cu pastile şi cu sirop. Consultat în legătură cu oportunitatea unei analize a scuipatului, a declarat „că trucul ăsta nu era încă pus la punct!” Şi că de altfel, „nu era niciun pericol!” În cele din urmă, totuşi, Mooreman s-a alarmat în faţa

declinului fiului său. L-a chemat pe Jacquinet, marele patron, i-a cerut să-i spună adevărul.

— E sfârşit, a trebuit să mărturisească Jacquinet. Fiul dumneavoastră nu va apuca primăvara.

Nu se ştie ce şi-au spus Mooreman şi Becquerel! Dar nu mai sunt văzuţi luând împreună trenul de Paris. Cu chiu, cu vai, Jacquinet a stabilit un tratament. Pe urmă, nişte oameni i-au zis lui Mooreman:

— Cheamă-l pe Doutreval... Nu e prost, cu sistemul lui de regim şi de igienă foarte minuţios!

Mooreman l-a consultat pe Jacquinet. Degeaba ţi-ai riscat viaţa şi ţi-ai sacrificat un picior pentru o oră de viaţă de respectat la un muribund, tot om eşti. Jacquinet, care vine din când în când să-i vadă gratuit pe bolnavii nevoiaşi ai lui Michel, care le scrie uneori săracilor: „Dacă vă deranjează să pierdeţi o zi de muncă aşteptându-mă la spital, veniţi să mă vedeţi acasă, vă voi lua acelaşi preţ”, şi care încasează astfel douăzeci şi cinci de franci în loc de trei sute, Jacquinet s-a indispus totuşi puţin, lucru de altfel scuzabil. A spus oarecum superior:

— Doutreval? Da, foarte bine! Un medic de cartier, evident, un practician...

Dar pentru că trebuie să fie loial, a adăugat imediat:

— De altfel, nu aveţi nimic de pierdut. Şi metoda lui are părţi bune. Să-l chemăm.

În rest, Jacquinet a văzut bine, fiul lui Mooreman este sfârşit.

— Păstrează-mi-l încă un an, doctore! imploră Mooreman. Fă-mi-l să mai trăiască un an! Să-l mai am lângă mine încă un an!

Plânge. Nu mai este decât an om nefericit, demn de milă, al cărui fiu va muri, şi care nu crede în nimic. Emoţionat, Michel promite. Va încerca. Va lupta. O răspundere nouă, încă o bătălie, pas cu pas, răbdătoare, sălbatică, epuizantă, dar şi exaltantă, împotriva morţii, cu siguranţa înfrângerii la capătul ei, dar fără să se descurajeze şi nici să se lase doborât. Aici e măreţia meseriei: lupta până la ultima suflare, chiar fără speranţă, cu satisfacţia, mândria, atât fie mare, de a fi cruţat suferinţe, de a fi îndulcit ore care ar fi putut fi crucificante, de a fi pregătit o moarte blândă şi liniştită...

În dimineaţa asta, foarte devreme, Wilder tâmplarul vine să-l cheme de urgenţă pe Michel. Michel aleargă la familia Wilder

fără măcar să se fi bărbierit. Copilul lor are convulsii. Este destul de dramatic, fără să fie grav. Wilder-ii şi-au pierdut capul. Michel îşi scoate haina, aprinde soba, pune el însuşi apă la încălzit, pregăteşte ligheane, flanele, şervete. L-a dezbrăcat pe copil, îi face împachetări cu scutece ude şi fierbinţi. Pe urmă, baie completă. Micuţul vomită pe vesta lui Michel. Pe urmă se linişteşte şi adoarme. La ora şase dimineaţa, încurcându-se printre zdrenţe, băltoace, bidoane şi ligheane negre de funingine, cenuşă şi cărbune, Michel, în cămaşă, cu braţele goale, mulţumit, îl aşază în sfârşit în leagăn pe copilul calmat şi declară ştergându-şi faţa:

— Cred că ai trecut de pericol!

Mama plânge, mulţumeşte, plânge iarăşi, vrea să facă o cafea. Tatăl îşi suflă nasul. Michel profită pentru a-i învăţa câte ceva. Pe urmă bea o cafea dezgustătoare, se spală pe mâini, îşi pune haina peste vesta murdărită din plin. Ce va spune Evelyne?

— Acum, domnule doctor, cât vă datorăm? întreabă omul.

Michel îl cunoaşte pe Wilder: un om sărman, două accidente de muncă unul după altul.

— O vizită, Wilder. Cincisprezece franci.

Michel se întoarce acasă. Peste puţin e ora şapte. Prea târziu pentru a se mai culca. Este întotdeauna atât de plăcut, în aceste ceasuri de oboseală, s-o găsească pe Evelyne trează, aşteptându-l. O mustră puţin, din principiu, e mulţumit totuşi s-o aibă lângă el, să o asculte vorbind în vreme ce îi pregăteşte tartine cu unt, cafea, apă caldă pentru bărbierit, briciul, prosop uscat, rufărie curată.

Şi începe ziua lui Michel, ziua unui medic de cartier, după cuvintele umilitoare ale lui Jacquinet. În fiecare dimineaţă, vizite. La prânz, la ora mesei, o bătrână neputincioasă vine de la Arras în camionetă, şi el trebuie s-o examineze în maşină. Masă în fugă. De la ora unu la patru, în micul birou prea încălzit, care miroase la sfârşit a sudoare şi a oameni, Michel consultă bolnavi după bolnavi.

La ora patru, obosit, cu capul greu, Michel iese să respire un minut aerul curat al grădinii, lângă Evelyne, pe care noua ei sarcină o obligă să se odihnească, făcându-i totodată bine. Pe urmă, pentru că e sâmbătă, se duce să-şi facă turneul săptămânal, vizita la cei care vor muri în curând. Îşi consultă

carneţelul de piele neagră, unde sunt numele tuturor celor care în mai puţin de două luni vor fi morţi. Mai întâi Borghere. Michel se duce să-l vadă. Îl ascultă, schimbă câte ceva în regim. O palmă amicală pe torsul păros şi descărnat. O palmă optimistă, familiară, mincinoasă, prietenă. Borghere surâde, încurajat pentru toată săptămâna.

Cinci minute la familia Labuire. Aşezată lângă patul bătrânului ei paralitic, bătrâna Pauline joacă pentru soţul ei a suta partidă de pichet. Labuire nu mai vede prea bine. Degetele-i moarte lasă să cadă cărţile. Înjură. Răbdătoare, bătrâna Pauline strânge jocul, îi pune una câte una cărţile între degete, ia partida de la capăt. Se scuză, când intră Michel, i se face ruşine:

— Ştiţi, ca să-mi facă mie plăcere, domnule doctor. Am mereu rufe de spălat... Asta e singura distracţie...

Maria Van Meulen are cincizeci de ani. Paralizie generală. Este nebună. Dar Victor, soţul ei, nu vrea s-o ducă la azil. Când ea devine aproape sălbatică, o leagă de pat, înconjurată de o baricadă de scânduri. O veghează, o spală, o curăţă. Ca să o hrănească, urcă pe pat, îngenunchează în spatele ei, o ţine între coapsele lui, mestecă o bucată de pâine, scoate din gură cocoloşul şi-l împinge cu forţa în gura nevesti-sii, în vreme ce ea înjură şi se zbate să-l lovească. De doi ani îi prelungeşte astfel viaţa.

— Cum e, Victor? Nu te-ai hotărât încă pentru azil?

— Oh, nu, domnule doctor! Ar suferi prea mult. Şi uneori sunt sigur că mă mai recunoaşte...

O vizită la Daudenaerde, un ocol pe la comisariatul de poliţie pentru a constata moartea unei tinere tăiată în două de tramvai şi al cărei ficat răsare din pântece ca o enormă ciupercă roşie-brună, şi Michel se întoarce acasă. Ora şase. Sâmbătă. Puţin răgaz cu Evelyne în grădină. Ce bine o să fie! Vechiul Citroën goneşte mai tare.

La uşa casei, la capătul aleii de sălcii, sună cineva. Michel coboară din maşină. Este tatăl Francinei Ray, mica tuberculoasă.

— Domnule doctor, iertaţi-mă că vă deranjez... micuţa... Ar voi să vă vadă...

Se scuză, jenat, încurcat.

— Ştim bine că nu merită osteneala să vă deranjăm degeaba, nu mai puteţi face nimic pentru ea. Dar e sfârşitul, domnule doctor, a venit preotul, o să moară. Şi aţi îngrijit-o bine, vă iubea

mult... Atunci, ea a zis: „Tată, tare aş vrea să-l mai văd o dată pe domnul doctor...” Pentru asta am îndrăznit să vin. Bolnavă, de! ştiţi cum e, are tot felul de idei, capricii, domnule doctor... Trebuie s-o iertaţi...

— Bineînţeles, bineînţeles... Vin îndată.

Michel intră în grădină.

— Draga mea Evelyne, în seara asta încă nu e timpul să fim numai noi doi, liniştiţi...

Ea suspină, surâde:

— Ce vrei, Michel. Asta-i meseria...

Se întoarce la Citroën, maşina nu mai merge. Nu are ce să-i facă ca s-o pornească. Michel renunţă, pleacă pe jos.

Tatăl Francinei spus adevărul. Mica Francine o să moară. Se stinge încetişor. Totuşi, îl recunoaşte încă foarte bine pe Michel. Îi surâde. Îi şopteşte cu glas căzut:

— Domnule Doutreval, eu mă duc... Am vrut să vă mulţumesc... Aţi fost atât de bun cu mine...

În astfel de ceasuri nu i se mai spune „doctore”, nici „domnule doctor”. El este „domnule Doulreval”, un prieten. Face parte din familie. Mica Francine Ray a cerut pentru el un pahar, vrea ca să bea puţină şampanie. Pe noptieră, îi desenează o floare. Vrea s-o ia el. Va fi o amintire de la ea. Era cam romantică... Nouăsprezece ani... Capul îi cade. Foarte încet, ea pierde noţiunea lucrurilor. Îl simte, i se face teamă. Îl roagă:

— Domnule Doutreval... Vă rog... rămâneţi lângă mine... Nu mă lăsaţi singură...

Şi Michel rămâne acolo, alături de tată şi de mamă, la căpătâiul copilei care se duce. Ea îl ţine de mână. Şi asta o linişteşte. Încet, alunecă spre inconştient. Din când în când, redeschide ochii, ochi care se înceţoşează şi se pierd, îl revede pe Michel aplecat spre ea, alături de tatăl şi de mama ei. Şi spaima îi dispare. Michel o ajută până la capăt să moară. Ea a avut în el o încredere atât de naivă, atât de mare, atât de frumoasă, încât numai ştiindu-l lângă ea va intra cu mai puţină teamă în tenebre. Ca şi cum cel care a fost pe pământ medicul ei şi care i-a uşurat suferinţa, ar putea s-o protejeze până şi în moarte.

Este târziu când Michel o părăseşte pe mica moartă şi se întoarce acasă. Ochii, puţin roşii încă, îl dor. Merge obosit de-a

lungul străzilor locuite de muncitori, răspunzând cu un gest maşinal salutului acestora, al femeilor aşezate pe prag să respire aer curat.

— Bună seara, doctore! Bună seara, domnule doctor!

Este Michel Doutreval, doctorul lor, un as, cel mai bun dintre cei buni. Adesea nu-l plătesc, dar nu sunt doi ca medicul lor. Îi surâd, îi trimit copiii, care i se încurcă printre picioare, îl opresc să-i vorbească, să-i ceară un sfat. Buna mercereasă din strada Louis-Blanc pe care a trebuit s-o convingă, anul trecut, să-şi alăpteze bebeluşul, îl cheamă să admire funduleţul rotofei al micuţului. Michel îl admiră. Într-adevăr, un funduleţ splendid! Doamna Borghere, aflată alături, profită pentru a-i cere reţete de bucătărie. Nu reuşeşte să facă pentru bolnavul ei o tocană fără untură şi fără unt. Michel explică cum puţin ulei de arahide... Mai departe, familia Letilleul, la uşa cârciumii lor, îl anunţă:

— Gata, domnule doctor, am cedat cârciuma, ne mutăm!

Luaseră cârciuma în urmă cu şase luni. Dar s-au îmbolnăvit, copiii rătăceau pe străzi, mâncărurile nu erau niciodată gata, se culcau târziu. Au sfârşit prin a-l asculta pe Michel. Şi iat-o mai departe aşezată pe un scaun scund, alăptându-şi copilul înainte de a-l culca, pe solida Hélène, fata-mamă, care venise să-l vadă pe Michel pentru a o ajuta să avorteze şi care în cele din urmă şi-a păstrat copilul, după ce plânsese vreme de o oră în biroul lui, ca o mironosiţă.

Michel trece pe lângă căsuţele calde, care miros a ceapă. „Un practician, un medic de cartier.” Îşi repetă cuvintele lui Jacquinet şi ele nu-l mai rănesc, nu-l mai umilesc. Un medic de cartier, fie! Un om care umblă de dimineaţa până seara, care are multe griji cu Citroën-ul lui, care renunţă la o plimbare pentru un bolnav în declin şi care va avea poate nevoie de el, care păstrează în carneţelul lui o grămadă de nume a o grămadă de bieţi inşi pe care i-a îngrijit şi care n-or să-l mai plătească, şi pe care-i va îngriji mai departe, făcându-se că a uitat, ca şi ei. Un discipol al lui Domberlé, un om care seamănă adevărul, care îl face pe Letilleul să-şi părăsească cârciuma, în care îşi stricau viaţa de familie, care găseşte un loc la ţară pentru o fetiţă tuberculoasă, convinge familia Lausefeld să folosească mai puţine femei în fabrica lor, să renunţe la creşă pentru o sumă dată mamelor ca să stea cu copiii acasă, şi care

poartă toată viaţa lui povara altora, la care vii să-ţi mărturiseşti toate viciile, adulterele, sifilisul, avorturile, asasinatele, pentru că este medic, şi pentru că se poate deci încărca cu toate mizeriile şi cu toate greşelile de care noi ne uşurăm aruncându-le în spinarea lui, fără să ezităm, fără să reflectăm prea mult. Un om care-şi sacrifică gratuit în fiecare săptămână câte o după-amiază lângă Borghere şi Daudenaerde, numai pentru că ei or să moară, care încurajează o fată-mamă, goleşte, dacă e cazul, o farfurie de supă cu un muncitor, numai pentru a nu-l jigni, petrece o noapte alături de o femeie care naşte, îngrijeşte el însuşi un copil bolnav, face pe infirmiera, face băi, îşi pătează cel mai bun costum şi când este întrebat cât i se datorează, poate răspunde cu mândrie ascunsă:

— O vizită, Wilder. Cincisprezece franci!

Un om care trebuie să se ducă în fiecare zi la cei de care ceilalţi fug, la difterici, la bolnavii de tuse convulsivă, la sifilitici, la tifici, la tuberculoşi, care trebuie să accepte în mod constant pentru el şi pentru căminul lui, pentru cei pe care-i iubeşte, riscuri de contaminare mortală, fără ca cei pe care-i îngrijeşte să se mire măcar, sau să-i mulţumească. Pentru că el e medic! Medic de cartier!

Trecând de ultimele case ale târgului, Michel merge peste câmpuri, peste câmpia tăcută, spre locuinţa lui. Vântul de seară trece prin gardul de mărăcini. Lilieci zboară prin amurgul deja întunecat. Michel se gândeşte la Francine Ray şi ochii îi ard încă. Măcar să nu vadă Evelyne că a plâns! S-ar nelinişti, l-ar privi toată seara, pe furiş, fără să spună nimic. Evelynei îi e mereu teamă. Sunt ceasuri când ea, în adâncul sufletului, nu este încă sigură, în care îşi reproşează că a fost pentru Michel un obstacol, cauza acestei mediocrităţi.

Mediocritate? Poate, în ochii oamenilor. Fără bani, o meserie grea, o tovarăşă de viaţă fragilă. Michel nu se gândeşte niciodată fără teamă la naşterea care se apropie. Atunci când trebuia să se căsătorească cu Simone Heubel, să ducă alături de o soţie robustă o existenţă de lux, de onoruri şi de frivolitate. În ochii oamenilor el s-a purtat, fără îndoială, prosteşte – Evelyne i-a adus mediocritatea. Dar în acest ceas, mergând singur peste câmpuri, cu inima încă răscolită de moartea micii Francine, Michel simte, cu o stranie luciditate, că a trăit în spiritul adevărului, că îi datorează Evelynei bucuria, singura şi

adevărata bucurie accesibilă omului. Domberlé l-a făcut să înţeleagă nefericirile Evelynei, boala şi suferinţele ei, care i-au dat, odată cu cheile sănătăţii şi înţelepciunii, puterea de nepreţuit de a uşura şi de a vindeca. După Domberlé, şi ea a plătit, pentru el şi pentru toţi ceilalţi. N-a ajuns la măreţia adevărului decât mulţumită ei. Şi ce destin frumos să ajungi prin iubire la adevăr!

Şi de asemenea la bunătate. Evelyne a salvat ce era mai bun în el, inima. Prin ea a fost smuls minciunilor aduse de bani, a cunoscut cu adevărat viaţa, s-a apropiat foarte mult de durere şi de sărăcie, în urâţenia lor deznădăjduită, care făcându-l să sufere, l-au făcut om. Prin Evelyne a învăţat el să-şi iubească aproapele dincolo de murdăriile, josniciile şi mârşăviile lui; graţie ei, fiinţa umană, în zdrenţele şi sărăcia ei, i s-a revelat în toată măreţia ei, şi a reuşit el s-o vadă în singurul fel care nu dezamăgeşte niciodată: ca un pământ necultivat în care să semeni adevărul, ca un prilej pentru a se dărui, ca o cucerire de făcut. Ei îi datorează răsplata lui, popularitatea umilă, un surâs şi bineţea dată de copiii străzii, pe care i-a vindecat de rujeolă, şi uneori, ca acum, la căpătâiul micii Francine, una din acele emoţii scurte, sfâşietoare şi măreţe a căror amintire îi va încălzi inima toată viaţa. Toate acestea nu le-ar fi cunoscut fără Evelyne. Ea a apărat, a salvat în el capacitatea de a se emoţiona, de a se dărui, de a iubi. Ea a fost morala şi conştiinţa lui. Ea i-a salvat tinereţea.

Michel merge în noapte pe poteca mărginită de sălcii şi evocă scumpul chip binecuvântat. Recunoştinţa şi tandreţea îi umplu inima; grăbeşte pe neştiute pasul, ar vrea să fie deja aproape de Evelyne şi să-i spună toate astea. Asta înseamnă iubire. Dincolo de îndoieli, oboseli, descurajări, ispite, de orele de disperare când a crezut că n-o mai iubeşte, când a crezut că, din punctul de vedere al oamenilor cumpătaţi, face o nebunie, dincolo de această înaintare în noapte, pentru el a strălucit o zi nouă, o lumină nouă. A trebuit să renunţe la tot, să abandoneze ambiţiile, orgoliul şi chiar speranţa de a mai fi fericit, să accepte sărăcia, mizeria, urâţenia, boala, moartea. Zi după zi, cu preţul sudoarei şi lacrimilor sale, a trebuit s-o susţină pe Evelyne şi s-o ajute să trăiască. Ea a trăit prin el. El i-a dat propria lui forţă, propria sa substanţă. S-o ştie pe Evelyne mulţumită, să-i asigure o după-amiază de linişte, o noapte de odihnă, s-o facă să

surâdă, să-i calmeze o suferinţă, să-i alunge o amintire sau să i-o îmblânzească, s-o distreze, s-o mângâie, s-o înalţe, asta e singura bucurie pe care a mai cerut-o, pe care a mai sperat-o de la ea. Cum vrea Domberlé, a trăit ca un mistic, a acceptat acest rol absurd de a purta crucea unei nefericite, de a ispăşi cu ea păcatele omenirii. Şi iată că minunea s-a înfăptuit. Din ziua în care a acceptat să vadă murind însăşi iubirea, în care n-a mai cerut nimic, n-a mai aşteptat nimic de la Evelyne, în care i s-a dedicat fără să mai dorească nimic de la ea în schimb, fără niciun calcul şi fără nicio speranţă, o iubire nouă a răsărit, purificată, triumfătoare, de neînvins, eliberată de umanitatea ei, de servituţile egoismului. El, care renunţase la univers, care voise să-şi limiteze orizontul şi viaţa la bietul chip al unei fiinţe trecătoare şi promisă morţii, iată că i-a fost dat să găsească chiar în această sărăcie lucie toate entuziasmele, splendorile, emoţiile şi bucuriile pe care nu i le-ar fi putut da întregul univers. Iată că poate veni aici să caute raţiunea vieţii lui, toate energiile, întreaga lui răsplată.

Trebuie să credem că totul merită. Adevăr, graţie, geniu. Şi chiar dragostea. Dragostea bărbatului şi a femeii să fie oare şi ea ca toată viaţa omenească, numai simbolul, reflectarea unei mari opere de iubire şi de răscumpărare? Căci şi iubirea cere şi promite: „Părăseşte-te, că mă vei găsi”.

A trebuit ca Michel să se uite pe sine însuşi, să renunţe, să se despoaie de egoism, şi literalmente, cum o vrea Epistola căsătoriei, să fie gata să moară pentru altul. A trebuit să răscumpere. Dar astăzi, purificat de tot ce mai rămăsese în el material şi terestru, iubeşte cu o tandreţe nouă, indestructibilă, şi-i poate striga fiinţei iubite: „Te iubesc! Dincolo de tristeţile şi mizeriile umanităţii tale, dincolo de slăbiciunile şi chiar de sărăcia ta, pentru renunţările, servituţile, suferinţele, sudoarea şi lacrimile care m-ai costat, te iubesc!”

Capitolul al şaptelea

La sfârşitul lui septembrie 1938, Michel fu convocat cu contingentul lui, în momentul mobilizării parţiale care precedă întrevederea de la München.

Plecă cu o jumătate de zi înainte. Trebuia să treacă prin Paris. Nu voia să plece fără să-i spună adio profesorului căruia Evelyne îi datora sănătatea, iar el adevărul.

Îl găsi pe Domberlé la el acasă, în casa din Saint-Cyr, unde bătrânul medic dădea în fiecare zi, de când părăsise sanatoriul, câteva consultaţii. Acum Domberlé, foarte obosit, pe jumătate infirm după o cădere care îi rănise şira spinării, nu mai ieşea, purta un corset greu din piele şi fier.

— Asta îmi serveşte mult! spuse el. Acum cunosc bătrâneţea. Îmi lipsea. Totul e bine, Doutreval.

Vorbiră despre război. Domberlé nu credea că va fi. Făcea parte dintre aceia care, tot descifrând cauzele răului şi profeţind apropiatele pedepse, nu ajung să accepte ei înşişi oroarea viitorului pe care-l întrevăd.

— Nu, spune el. Asta nu se poate, sper într-o minune! Ar fi prea groaznic!

— Dar nu atingi aşa, nepedepsit, abisul, obiectă Michel. Şi vedeţi bine că de fiecare dată trecem din ce în ce mai aproape de el. Franţa a devenit o victimă: existenţa prea uşoară, un egoism neînfrânat, concepţia materialistă asupra vieţii răspândită în sânul maselor, greşeli grave, munca femeilor în uzină, viaţa oraşelor, cârciuma, scăderea natalităţii au cauzat ravagii, pe care abia ţi le poţi închipui!

— O bolnavă cu imunităţile naturale slăbite, şopti Domberlé. Pradă sigură pentru boală – revoluţie sau agresiune armată... Evident. Corpul social acţionează ca un organism individual...

Reflectă un minut. Scutură din cap.

— Războiul! Biată ţară! Biet popor! Biată Franţă!

— Da, spuse Michel. Eu nu întrevăd decât posibilitatea unei victorii. Şi pentru noi, o victorie ar fi un dezastru. Ce orgoliu, ce frenezie a plăcerii, ce eliberare a instinctelor noastre cele mai rele... Ar trebui aproape ca victoria să ne lase pe noi înşine lipsiţi de sânge, pentru a nu ajunge la o decădere fulgerătoare.

— Oricare ar fi victoria noastră, Doutreval, spuse Domberlé, oricare ar fi sfârşitul războiului, decadenţa este înscrisă în viitorul civilizaţiei noastre, dacă nu ne schimbăm cu totul felul de viaţă. Războiul odată sfârşit, şi rănile lor oblojite, ceea ce va merge repede graţie maşinismului, cum vor evolua popoarele?

— Îmi închipui, spuse Michel, că vor cunoaşte zile de bogăţie şi de frivolitate, ceea ce ele numesc Fericire: săptămâna de

lucru de treizeci sau de douăzeci şi patru de ore, automobil pentru toţi, vacanţe, o abundenţă de hrană, distracţii, plăceri, de care noi nici n-avem idee! Eliberate de obstacolele monetare, vamale şi psihologice, naţiunile vor ajunge, prin libertatea schimburilor şi maşinism, la abundenţă. Asta va dura cincizeci de ani, o sută...

— Exact, zise Domberlé. Şi pe urmă, cunoaşteţi ca şi mine urmarea, Doutreval: vom asista atunci la o îngrozitoare degenerescenţă a rasei albe, a popoarelor civilizate. Abundenţa fără control înseamnă moartea popoarelor şi a civilizaţiilor.

— Şi totuşi, abundenţa şi timpul liber sunt bune, luate în sine, observă Michel.

— Da. Dar folosite de om pentru culturalizarea lui, pentru ridicarea lui spirituală în primul rând. Or, până acum nu s-a făcut din ele decât un instrument al plăcerilor josnice.

Nu încape îndoială, reluă el. Marele pericol ce ameninţă rasa albă nu este nici revoluţia, nici războiul. Ci maşinismul, lenea, frivolitatea, supraabundenţa. Nu este lipsit de semnificaţie faptul că o naţiune, şi încă cea mai măreaţă, a pierit pentru că a vrut grâu copt sub un alt soare, legiuni mercenare şi jocuri de circ. Viaţa oraşelor, muncile sedentare şi nesănătoase din uzine, îndeletnicirile prosteşti şi fără control, hrana artificială, chimică, industrială sau supraconcentrată şi supraexcitantă, excesul de carne, de zahăr, de alcool, de tutun, cafea, conserve şi de produse farmaceutice, un întreg mod de viaţă care nu este făcut pentru om, vor aduce fără întârziere declinul rapid prin artritism, bătrâneţea popoarelor. Nici vaccinurile, nici serurile, nici laboratoarele, nici sanatoriile, nici leacurile specifice nu-l vor opri. Şi în acel moment, oricât de frumoasă ar fi fost civilizaţia noastră europeană, aceasta se va prăbuşi foarte repede, lăsând un gol mai mare poate decât cel lăsat de Roma. Vă uitaţi la mine? Credeţi că exagerez?

— Nu, spuse Michel. Dar totul este atât de trist.

— Totul va fi trist, dacă progresul, lucrul cel mai bun, nu va fi lege.

— E adevărat. Nu-mi vine să cred. Nu e posibil ca toată strădania inteligenţei umane pentru a evada din starea de brută, pentru a-şi îmbunătăţi condiţia terestră şi pentru a face ca forţele naturii să servească, cum e drept, bunăstării sale, să

trebuiască să ajungă la acest eşec! Nu pentru un astfel de sfârşit au trudit timp de secole savanţii şi înţelepţii noştri!

— Aveţi dreptate, afirmă Domberlé. Vom ajunge să folosim înţelept darul regesc al ştiinţei, şi asta graţie medicinii, trezită din aberaţiile ei şi preocupată de acum înainte mai ales să-l aşeze din nou pe om în plină natură.

— Va dura mult? Poate că nu. Oricum aşa e scris. Adevărul triumfă întotdeauna!

— În orice caz, medicina de mâine are o misiune măreaţă în faţa ei.

— Da, dragul meu, să-şi înţeleagă greşelile, să evadeze din mulţimea bolilor şi din simptomatologie, întorcându-se la o noţiune unitară, generală, umorală asupra sănătăţii şi bolii. Şi să lupte pentru a-i lumina pe oameni, pentru a-i instrui din copilărie asupra cauzelor reale ale bolilor noastre, asupra legilor care guvernează fiinţa umană, asupra necesităţii unei alimentaţii în care să domine cerealele şi fructele pentru care ea este fiziologic adaptată. Fireşte, la aceasta va trebui să contribuie şi legislatorul.

— Pentru aceasta vor fi necesare mari schimbări în actualul nostru sistem de vot aşa-zis universal, obiectă Michel. Pentru că aparenta guvernare de către popor este în esenţă un instrument de aservire în numele câtorva minorităţi puternice... Va trebui ca elitele, şi nu vorbesc numai de elitele banului sau ale ştiinţei, ci de întreaga elită a muncii, să aibă un cuvânt mai important de spus. Pentru că lăsată de capul ei, biata mulţime fuge din instinct de efort, îi urmează pe predicatorii de frivolităţi, de plăceri, care o otrăvesc pentru a o exploata.

— Evident, recunoscu Domberlé. Va trebui supremaţia elitelor, a elitelor tuturor claselor. Pentru că oameni de bun simţ, capabili să priceapă regulile drepte de viaţă, se găsesc pretutindeni. Este greu să-i deosebeşti? E adevărat. Dar până la urmă totul revine la a găsi un mijloc de a cântări omul după valoarea lui morală, pentru a-i da, în afara oricărei consideraţii de rang social sau de avere, o parte din drepturile politice proporţională cu această valoare morală.

— S-ar putea folosi semnele exterioare, spuse Michel.

— Desigur! Familia, calitatea profesională, activitatea altruistă... Sprijinit astfel de elita reală, legislatorul va putea ajuta din plin efortul unei medicini deprinse cu toate legile

ordinii individuale, va putea favoriza genul de viaţă cel mai potrivit pentru toţi, va putea orienta cât mai bine muncile grele, odihna, alimentaţia şi spiritul tuturor...

— Dragul meu Doutreval, adio. Ne vom mai revedea oare? În orice caz, dacă nu va mai fi să ne întâlnim pe pământ, aceasta să fie o profeţie, fie ca medicina, în ceasul în care lumile se vor reaşeza, să-şi înţeleagă misiunea şi să redescopere, odată cu adevărul, destinul unic ce-i este rezervat astăzi. Pentru că i-a rămas mai puţin de un secol pentru a salva rasa noastră albă, civilizaţia noastră, minunata înflorire intelectuală, morală, religioasă, de două mii de ani, de umanism şi creştinătate.

A doua zi dimineaţa, ajungând în împrejurimile gării de est pentru a lua trenul spre Châlons-sur-Marne, Michel avu norocul unei întâlniri fericite. În îmbulzeala gălăgioasă de mobilizaţi, de femei şi copii, un locotenent voinic în uniformă kaki, cu guler roşu pe care era brodat un caduceu, îl bătu deodată pe umăr, zâmbind. Michel îl recunoscu pe Belladan, fostul lui coleg de facultate. Devenit inspector general la Asigurările sociale, Belladan se ducea şi el la Châlons să se alăture unităţii sale. Pleca cu maşina.

— Te iau şi pe tine, îi spuse.

Michel făcu astfel drumul cu automobilul, împreună cu Belladan. Vorbiră de Tillery, Seteuil şi Santhanas, de bătrânii patroni, de facultate, şi drumul fu scurt. Puţin înainte de prânz ajunseră la Châlons. Străzile, pieţele, bulevardele erau pline de o mare mulţime de oameni, de soldaţi, camioane, automobile, de caleşti şi ambulanţe, colcăială de furnicar în agitaţie.

Prin acest vacarm, Belladan îl duse pe Michel până la birourile spitalului militar şi-l lăsă acolo.

Michel îndeplini primele formalităţi obişnuite. Se duse imediat să se prezinte locotenent-colonelului medic Marchelier, sub ordinele căruia avea să lucreze. Marchelier, un zdrahon de medic militar, jovial, bărbos, bronzat de cei zece ani petrecuţi în colonii, îl trimise pe Michel să supravegheze munca infirmierelor ocupate cu dezinfectarea sălilor de chirurgie mică. Noul mobilizat lucră aici toată după-amiaza, dirijând personalul

Era cam şapte seara, se făcuse întuneric, iar ferestrele mari fuseseră demult camuflate şi aprinsă lumina, când pe culoare se auzi o voce puternică ce-l striga pe Michel:

— Doutreval! Doutreval! Unde se ascunde ăsta?

Michel îl recunoscu pe locotenent-colonelul Marchelier.

— E bine! E curat! N-au stat degeaba! Spune-mi, micule, eşti din Angers, nu? Bine. Aleargă în viteză până la pavilionul Dupuytren. E acolo cineva care te caută.

Michel alergă să-şi scoată halatul alb, îşi puse mantaua şi coborî în bezna din curte. Noaptea era foarte întunecoasă. De-a lungul curţilor alergau umbre, se ciocneau în întuneric şi înjurau. Un punct slab, albăstrui, indica ici şi colo câte un felinar camuflat. După multe bâjbâieli, ocoluri, întoarceri, ciocniri şi busculade, Michel ajunse, condus de un soldat care se întâmpla să aibă o lampă de buzunar, la pavilionul indicat, trecu de sas, merse pe un culoar şi se trezi uimit în sala de la parter luminată din plin. Aici se aflau două rânduri de paturi goale, cu cearşafuri curate şi bine întinse. Infirmierele umblau de colo, colo. În fundul încăperii enorme, cu spatele întors spre intrare, un medic comandant, înalt, zvelt, cu capul descoperit, cu părul bogat în întregime alb, dar cu alură încă tânără, cu talia subţire bine strânsă într-o manta veche de culoare albastru deschis, cu guler de catifea grena, dădea instrucţiuni, arăta cu vârful bastonului cu inel de aur un rând de paturi de mutat, o ieşire de degajat. Zgomotul uşii îl făcu să se întoarcă. Termină de dat ordinele. Apoi, cu paşi înceţi, veni spre Michel. Se sprijinea atât de firesc pe baston, încât abia ai fi putut ghici că şchiopătează. Se apropia. Faţa lui lungă puţin ridată, puţin îmbătrânită, era neobişnuit de palidă şi de încordată. Pentru a-i surâde lui Michel făcu un efort care-i contractă aproape dureros trăsăturile.

— Iată-te, Michel!

Trebuise să se petreacă o mare schimbare la un om ca Jean Doutreval, o foarte mare schimbare morală, pentru ca el să vină astfel la fiul lui, să facă el primul pas. Gândul la această umilinţă acceptată îl răscoli pe Michel până la lacrimi. Ar fi vrut să se arunce spre tatăl său să-l îmbrăţişeze. Nu îndrăzni. Se mulţumi să apuce mâna pe care i-o întindea Doutreval, s-o strângă puţin mai mult timp, puţin mai tare.

— Am aflat că ai venit aici, îi spunea Jean Doutreval cu acea voce uşor răguşită pe care o avea în momentele de emoţie ascunsă. I-am cerut lui Marchelier să te cheme... E plăcut să ne revedem, nu-i aşa, într-un astfel de ceas...

— Dacă aş fi ştiut, tată, eu însumi aş... Dar nu puteam să-mi închipui...

— Că aş fi aici, ca şi tine? Ei bine, iată-mă. Mi-am reluat serviciul de trei zile. În împrejurări ca acestea, mi-am spus că poate au nevoie de mine...

Vocea i se limpezise, îşi găsise tonul firesc, surâdea.

— I-am telegrafiat bătrânului meu prieten Marchelier... Mi-a găsit imediat de lucru aici, cu tot piciorul meu rănit. Ce-are a face! Asta n-o să mă împiedice să le dreg pe ale altora! Şi tu?

— Mobilizat de asemenea, tată.

— Da. Da... În sfârşit! Să mai sperăm încă! Nu pot să cred în războiul ăsta!

— Nu ţi-am scris niciodată, spuse Michel, cu greu. Mi-a fost teamă... M-am temut de un refuz. Mă simţeam foarte vinovat faţă de tine...

— Şi mie mi-a fost teamă, mărturisi Doutreval. Teamă că n-ai să-mi răspunzi, că n-ai să mă ierţi... Teamă de încă o suferinţă... Pentru că am avut multe necazuri de când ai plecat. Da...

Schiţă un surâs curajos. Reluă.

— Şi eu mă simţeam vinovat faţă de tine. „Scrie-i! Scrie-i!” îmi spunea Fabienne. N-am îndrăznit niciodată. În sfârşit, răul s-a reparat în seara asta, nu-i aşa, Michel? O să vorbim despre asta imediat, de altfel. Bine! Cu asta nu înaintăm prea mult. Eşti liber, în seara asta? Vrei să-i cer lui Marchelier... Aş vrea totuşi să stăm puţin împreună.

— Am terminat. Sunt liber.

— Perfect...

Ridică mâna, aruncă o privire la ceas.

— Ora şapte. Hai să plecăm, să cinăm împreună, dacă vrei. Aşteaptă-mă o clipă.

Se duse să mai dea câteva instrucţiuni infirmierelor, se întoarse la Michel, îl împinse spre uşă.

— Ia-o înainte. Ai maşină?

— Nu.

— Păcat. Sunt obosit. Cu atât mai rău.

Ieşiră împreună, coborâră pe întuneric treptele de piatră care duceau în curte.

— Unde mâncăm? spuse Doutreval.

— Unde vrei tu, tată.

— La Haute Mère de Dieu, atunci, zise Doutreval. Este cel mai bun hotel din Châlons. Un nume frumos, destul de neobişnuit, nu-i aşa? Ce noapte!

Înaintară cu greu pe întuneric, pe lângă zidul care înconjura curtea. Ieşind din spital, se îndreptară spre piaţa mare, într-o noapte de cerneală şi o îngrămădeală de umbre nedesluşite care se izbeau de ei şi înjurau. Din loc în loc, mica şi jalnica steluţă albastră a unui felinar acoperit şi inutil. Bâjbâiau, ieşeau de pe trotuar, se împleticeau prin şanţurile cu apă, vedeau apărând dintr-odată în faţa lor un automobil cu toate farurile stinse, aproape invizibil. Se aflau fel şi fel în această viermuială de oameni: civili şi soldaţi, ofiţeri şi infirmiere, grupuri de oameni beţi, şi familii întregi care-şi târau nelinişte a prin oraş, neizbutind să-şi găsească somnul, căutând veşti, un motiv pentru a mai spera încă. Toţi rătăceau jalnic şi se izbeau în întuneric. Se deschidea câte o uşă, proiecta în noapte o lumină murdară, oferea, pentru cinci secunde, spectacolul unei cârciumi pline ochi de oameni în uniformă, aşezaţi, în picioare, îngrămădiţi, mâncând, bând, fumând într-un nor gros de fum de tutun, într-o hărmălaie de nedescris. Pe urmă, uşa se închidea, se regăseau cu toţii într-un întuneric şi mai adânc, străbătut o clipă de jetul luminos subţire şi scurt al unei lanterne, care lumina îmbulzeală de umbre ce se izbeau şi se încurcau într-o beznă sinistră, străpunsă de puncte albăstrii. Ici şi colo, cinematografele îşi deschideau gurile de cavernă în care se prăvăleau cete de oameni, şi de unde se mai auzeau totuşi, din când în când, râsete, în adâncul acestor lungi maţe. Omul are nevoie de uitare.

Luând-o înaintea lui Michel, Doutreval îşi croia cu greu drum prin mulţimea care îşi aştepta la uşile restaurantelor rândul să intre. Se strecură cu Michel până la Haute Mère de Dieu. Trecură printr-un dublu baraj care forma un sas la intrare. Se pomeniră în strălucirea unei săli înalte, foarte albă, foarte luminată, cu oglinzi, lustre, cristale, feţe de masă, o veselie surprinzătoare după întunericul de afară. Ofiţeri în kaki, aviatori în uniforme albastru închis, grozav de elegante, cinau în grupuri, serviţi cu grabă de chelneri extenuaţi şi asudaţi. Doutreval şi Michel mâncară prost şi iute, fără ca de altfel să ştie ce li se servea. Războiul, războiul! În jur nu se vorbea decât de asta. Doutreval mai aştepta încă o minune, nu putea crede în aşa grozăvie. După o masă sumară, se ridicară iute să facă loc altor clienţi, şi ieşiră din nou în noapte, bâjbâiră prin îmbulzeala întunecoasă, unul în spatele altuia, spre spital. Trebuiau să-şi atingă umerii

pentru a nu se pierde, în mijlocul acestei învălmăşeli de fiinţe rătăcind în neştire în noaptea sinistră de cerneală. Ajunseră în sfârşit la spital, regăsiră culoarele lungi şi albe luminate pe jumătate de lămpi cu glugă şi urcară la etajul al treilea.

— Odaia mea! spuse Doutreval, împingând o uşă. Intră.

La căpătâiul patului de campanie bine făcut, câteva cărţi. Sub pat, o pereche de pantofi lustruiţi. Un cadru de sticlă cu fotografia Mariettei împodobea policioara radiatorului. Pe un scaun, un teanc de rufe curate, cămăşi, gulere lucioase, aşteptau venirea ordonanţei, să le pună în ordine. Doutreval întreg se găsea în această ordine, în această curăţenie, în această simplitate elegantă.

Se simţea că îşi reorganizase aici viaţă. Pe pervazul ferestrei, un inexplicabil căţeluş din pluş, cu roţi, o jucărie de copil absolut nouă, cu eticheta încă pe ea, îl uimi pe Michel.

— Aşază-te, spuse Doutreval.

Se aşeză şi el în faţa fiului său, pe pat, îşi întinse piciorul bolnav ca să-l odihnească. Se uită la Michel.

— Mă bucur că te-am revăzut, Michel.

— Şi eu, tată.

Se priviră o clipă în tăcere. Măsurau tot acest trecut trăit unul fără altul, care acum îi despărţea. Era dureros. Degeaba s-au înţeles, s-au stimat, şi-a recunoscut fiecare greşelile: loviturile pe care şi le-au dat reciproc au lăsat urme. Nu mai suferă de pe urma lor, rănile s-au închis. Dar inima s-a înăsprit în locul cicatricelor. Şi viaţa este prea scurtă ca ceea ce a murit să mai aibă timp să înflorească din nou. N-ar trebui niciodată să ne urâm. Avem atât de puţin timp pentru a ne iubi!

Încet, Doutreval se căută prin buzunare după veşnicul lui trabuc.

— Unde eşti tu, acum? Ce faci?

— Tot în nord. Şi tu, tată?

— La Brison. Lângă Aix. Aproape de familia Droux. Îţi mai aminteşti, sătucul acela...

— Te-ai mutat acolo? Ai ieşit la pensie?

— Nu, spuse Doutreval. A trebuit să părăsesc Angers-ul.

Arătă cu ţapul spre policioara radiatorului:

— Ştii că a murit...

— Da. Am aflat.

— Am continuat să muncesc, să cercetez. Am eşuat, de altfel. Opera mea, la dracu'! Sfârşită! Mi-am dat seama prea târziu că m-am înşelat.

— Dar trebuia să abandonezi totul?

— Da. Promisesem prea multe. Nu-mi mai rămânea decât să tac şi să dispar.

— Întreaga ta viaţă sacrificată!

— Ce vrei! Din eforturile mele va rămâne poate ceva. Se vor găsi alte procedee. Se vorbeşte de electroşoc. Posibil. Deşi în general nu cred în medicina asta de şoc, prea brutală. În sfârşit! E treaba celor care îmi vor urma. Mie, dacă vrei să mă crezi, întreaga mea operă nu-mi mai inspiră decât dezgust, aproape ruşine! Am uitat omul. Am abuzat de dreptul pe care-l aveam de a experimenta pe fiinţa umană...

— De bună credinţă, tată!

— Buna credinţă nu ajunge. Nu în noi înşine putem găsi o regulă de conduită. Nu poţi avea încredere în tine însuţi. Te minţi atât de bine! Numim ştiinţă ceea ce nu este decât orgoliu. Şi chiar ştiinţa, nu este un Dumnezeu care dă răspuns la toate, Michel. În numele ştiinţei, aş fi avut tot dreptul de a-mi continua experienţele chinuitoare pe bieţii mei nebuni. Sunt întrebări la care ea nu poate răspunde. Alături de ştiinţă mai trebuie ceva... Morala... încheie el încet, cu părere de rău parcă.

În orice caz, continuă el, marea nenorocire, pe care voiam să ţi-o spun, este că toate astea m-au acaparat prea mult... Şi munca poate fi un egoism, fiule. Am neglijat-o pe Fabienne. Am lăsat-o prea mult de capul ei. Pe scurt... Nu ţi s-a spus nimic niciodată?

— Nu, niciodată.

— Ea are... Ea s-a... În sfârşit, are un copil, asta e. Un băieţel... Pentru asta am plecat.

— Fabienne! zise Michel. Fabienne! Tată!

— E vina mea, şopti Doutreval.

Ruşinat, îi explică pe scurt drama. Suferea teribil, Michel o vedea, totuşi spuse totul, până la numele odios de Guerran. Era ceva schimbat la Doutreval.

— Şi acum locuiţi împreună, acolo? întrebă Michel.

— Da. Practic medicina. Dau consultaţii turiştilor estivali care vin la Aix. Merge. Fabienne ţine casa. Duminica mergem la

Droux... „Părăsiţi speranţele de durată şi gândurile vaste...” Am urmat acest sfat. Am renunţat.

— Eşti totuşi fericit?

— Bineînţeles, Michel, bineînţeles. Crezi că ai văzut totul, că ai cunoscut totul, că ai cântărit zădărnicia fiecărui lucru, umanitate, familie, bani, onoruri, copii... Te crezi incapabil să te mai interesezi vreodată de ceva, să te ataşezi de ceva. Şi pe urmă (din privire arătă jucăria de pluş) îţi vine o mică fiinţă, un copilaş, un nepot. Şi iată că pentru ţâncul ăsta bătrâna inimă pe care o credeai demult moartă începe iar să bată, să se neliniştească, să se dăruie... Iată că începi iarăşi să trăieşti.

Clătină capul, visă un minut, cu un uşor zâmbet, cu gândul aiurea.

— Şi tu? reluă el. Merge? A fost bine?

— Totul a fost bine pentru mine, spuse Michel.

— Ce ai făcut de când... de când...

— M-am căsătorit. Mi-am terminat studiile. Un medic bătrân mi-a vindecat soţia... Acum, m-am stabilit în Nord.

— Da. Ştiu toate astea. Eşti mulţumit?

— Foarte mulţumit. Sunt practician, medic de cartier. Mă descurc. Am un băiat zdravăn. Evelyne... soţia mea, speră să mai aibă unul. Muncim. Nu suntem bogaţi. Suntem fericiţi.

— Fericiţi?

Michel reflectă o secundă.

— Da... Da, în ansamblu. Nu este ceea ce numesc alţii fericire. Dar cred că pot spune că suntem fericiţi.

— Deci, viaţa nu te-a dezamăgit.

Michel ezită din nou, o secundă, reflecta.

— Nu, spuse el. Nu.

— M-am înşelat, aşadar. N-ai suferit tot ce eu...

— Ba da, spuse Michel. Ai spus adevărul. Am suferit mult, prin ea, şi cu ea... Dar cu toate astea... Nu, mai degrabă, poate pentru toate astea... Da, pentru asta am fost fericit...

— Da, murmură Doutreval. Înţeleg...

Rămase o clipă pe gânduri. Pe urmă spuse încet:

— Iată inexplicabilul! Să poţi voi să te pierzi pentru altul. Şi să poţi câştiga pierzându-te. Dragostea! Întregul mister al existenţei! Să poţi accepta să te pierzi şi să câştigi pierzând! Singurul lucru care m-ar putea face cândva să cred... În fond, poate tu ai ales cea mai bună parte...

Niciodată nu spusese atâtea Doutreval.

— Haide, reluă el. Ai să vii, nu? Ai să vii la Aix, din când în când... Va trebui să ne întâlnim, să-ţi cunosc copiii. Am pierdut ani frumoşi... Nu găseşti că e înspăimântător să nu ai decât o viaţă, să-ţi dai seama că a trecut ca fulgerul şi că ai ratat-o!

Suspină, se ridică brusc.

— Aş! Fără melancolie! Este ora zece: Bună seara, Michel. Scrie-mi. Nu, nu, n-o să avem război. Trimite-mi veşti îndată ce te întorci acasă. Şi o să veniţi la Aix, în vacanţă. Promiţi, da?

Îl conduse până la palier.

— Nu mai cobor. Piciorul... Nu, nu pe mâine, nu voi mai fi aici. Plec la Mourmelon. Trebuie să organizez un serviciu medical... N-o să ne revedem decât în vacanţă... sau în război...

Se gândi o clipă. Spuse cu vocea înăbuşită:

— Şi dacă o să fie totuşi război, dă-mi chiar acum numărul unităţii tale, numele colonelului tău, ca să mă anunţe imediat dacă ţi se întâmplă... Dar nu vom avea război! Haide să ne îmbrăţişăm, fiule!

Îi întinse lui Michel obrazul uscat, pe care barba rasă înţepa puţin. Îl sărută şi el, în grabă. Făcu cale-ntoarsă, se înfundă în culoarul lung prost iluminat spre camera lui, şchiopătând. Nu se mai întoarse.

Strigătele unei cete de oameni beţi îi aduseră lui Michel, a doua zi dimineaţa, în timp ce muncea, vestea:

— Pace! Pace!

— Trăiască Daladier! Trăiască Chamberlain!

— Să sărbătorim pacea!

— Am câştigat pacea!

Michel deschise fereastra biroului unde lucra. Dinspre capul străzii venea o ceată de oameni beţi, clătinându-se, gesticulând, ridicând sticle. De la aceşti oameni beţi, împleticindu-se prin oraş, află că războiul a fost evitat.

În aceeaşi zi, spre seară, Michel se întorcea spre nord într-o camionetă militară. Trebuind să trimită ajutoare la Lille şi în întreaga regiune de frontieră franco-belgiană, colonelul Marchelier profitase pentru a-i semna lui Michel un ordin de serviciu.

— Veţi fi mai aproape de casă când se va face demobilizarea, îi spuse. Ce tip fericit!

Drumul, liber până la Cambrai, începe, dincolo de acest oraş, să se astupe din cauza mulţimii de convoaie care până la Doùai şi aproape până la Lille siliră maşina să meargă în ralanti, în spatele caravanelor nesfârşite: camioane grele cu prelată, încărcate cu lăzi cu obuze şi muniţii; tunuri trase de tractoare joase, ambulanţe, furgoane de aprovizionare, şenilete, maşini blindate, toate într-o înaintare uniformă şi monotonă, în uruitul motoarelor, vuietul puternic şi surd al Dieselelor, zgomotul lanţurilor, vacarmul şenilelor de oţel pe pavaj, curgeau ca un lung fluviu de metal. Chiar în faţa camionetei, Michel privea cum înaintează, încet, greu şi robust ca un pachiderm, un uriaş automobil blindat înfăşurat în table enorme. Mergea ca un animal mare, masiv şi orb, condus de oameni care nu se vedeau. Numai sus, în vârful turelei, un soldat dăduse la o parte calota care o acoperea. Prin gura acesteia ieşea capul lui, nu se vedea din el decât o faţă subţire, încordată şi aspră, barată de o cureluşă sub casca grea de metal. De foarte sus el domina drumul, tancurile, mulţimea aliniată şi tăcută. Văzându-l astfel trecând, prizonier al blindajului, fără îndoială neliniştit, dar ascunzându-şi neliniştea, privind în depărtare cu o înfăţişare aspră, dincolo de pâcla de fum albăstrie şi grea ce se înălţa din convoi, ai fi zis că este însuşi chipul, chipul tragic de carne şi fier ali războiului. Războiul! Marele nor sinistru se îndepărta! Dar umbra lui rămânea pe aceste drumuri, convoaie, oameni aruncaţi încă înainte şi care nu se opreau, pe înfăţişarea întregii mulţimi opresate, consternate, mute, care privea rostogolindu-se cu zgomot fluviul de metal. Îşi amintea invazia şi devastarea şi nu îndrăznea să creadă, după această săptămână de agonie, că mâna de oţel care îi strângea inima se descleştase la sfârşit.

Puţin înainte de Lille, camioneta putu să iasă din convoi şi să înainteze liberă.

Infirmierii trebuiau să ajungă până la Dunkerque. Michel trebuia să meargă la sanatoriul din Saint-Jans-Cappelle, pe flancul Muntelui Negru. Maşina făcu pentru el un ocol şi-l lăsă la piciorul muntelui.

Acum Michel mergea de-a lungul drumului dificil, cu hârtoape, care urcă spre Muntele Negru. Niciodată nu fusese un ţinut atât de frumos toamna, niciodată o câmpie atât de senin fericită ca

acest colţ de Flandră verde şi roşcat, printre văile împădurite. Brazi negri stăteau aplecaţi pe coasta roşie, surpată a unei cariere de nisip. Un pârâu curgea undeva, ca un susur lin, nesfârşit. Un iepure sălbatic traversă dintr-un salt drumul, se înfundă într-o gaură de mărăciniş. La stânga, într-o cută de teren, un cimitir militar, amintire din 1914, îşi alinia pe o peluză minunat de proaspătă, roză şi verde, rândurile de mici dale cubice, toate albe, mormintele lui de soldaţi, atât de distincte, curate, dichisite, în mijlocul acestei imensităţi calme, încât însuşi gândul la moarte era mai blând. O vacă mugea. De la Saint-Jans-Cappelle urca chemarea limpede şi melancolică a unui clopot, în liniştea calmă. După spaima războiului ameninţător, se afla pe câmpuri, în această blândeţe tomnatică, parcă o măreaţă şi emoţionantă promisiune de fecunditate, de bucurie şi pace.

Curând, în câteva zile, Michel va revedea micul târg, chipurile familiare, muncitorii, femeile, copiii. Va auzi glasuri cunoscute: „A, domnule doctor, iată-vă din nou”.

Şi colţul de ţară unde, printre arbori, se înălţa vechiul acoperiş ascuţit de ţiglă al casei sale. Micul drum mărginit de sălcii tăiate, cu frunziş verde şi argintiu. Şi fără îndoială, la capătul drumului, în picioare, o formă mică albă, ţinând de mână un copilaş, ce se clatină încă pe picioruşele scurte şi grosuţe. Un chip scump, fragil ca de ceară, timid, fericit şi neliniştit, căutând cu ochii în depărtare, pe drum, dacă nu se zăreşte în sfârşit silueta aşteptată...

Evelyne! Într-un elan al întregii sale fiinţe, Michel se avântă din nou spre cea pe care o iubeşte şi cântăreşte ceea ce îi datorează. Ea l-a remodelat, l-a format din nou, l-a recreat. Se revede aşa cum era înainte de a o cunoaşte. Şi aşa cum l-a făcut, numai pentru că a avut încredere în el, pentru că l-a văzut, în adânc, mai bun şi mai frumos decât era. Pentru că despre asta e vorba, el a vrut să devină omul pe care ea îl vedea în el. Astăzi, el îi poate spune:

— Îţi, aduc inima pe care ai modelat-o, fiinţa care este opera ta.

Întotdeauna suntem întrucâtva copilul femeii pe care o iubim. Misiunea femeii este de a-l recrea pe bărbat.

Ce viaţă frumoasă, ce destin splendid să regăseşti în dragoste adevărul. „Ai ales partea cea mai bună.”. Michel îşi repetă

ultimele cuvinte, bunul rămas puţin trist al tatălui său. Şi-şi spune că bătrânul a avut dreptate. El a ales partea cea mai bună. Cuvânt ciudat şi adevărat. Cuvântul stăpân al vieţii noastre, da, acestea par a fi iubirea şi dăruirea de sine. Şi asta este inexplicabil, şi cere un Dumnezeu. „Să poţi accepta să te pierzi şi să câştigi pierzându-te, iată singurul lucru care m-ar putea face să cred...” Avea dreptate, Doutreval. Alungat de om de pe pământ şi din cer, Dumnezeu şi-a găsit ultimul refugiu, inviolabil, în chiar inima omului.

Iată aşadar ce a vrut să spună sfântul Ioan! Iată în toată splendoarea şi măreţia nemăsurată mesajul bătrânului apostol cu inima tandră, pe care dulcea Mariette i-l preda altădată lui Michel, copil, având uneori pe faţă o emoţie pe care el o privea fără s-o priceapă. Cel care iubeşte trăieşte în Dumnezeu.

Nici Michel nu credea în ceva. Şi el, ca şi Doutreval, nega vieţii orice sens şi orice ţel. Şi pentru că iubise, din cauza nenorocirii ei, o victimă, pentru că îi fusese milă de ea, şi consimţise să împartă cu ea lacrimile, despuirea şi sărăcia, iată că în spatele scumpului chip trist şi suferind al fiinţei iubite, transpare un alt chip.

Nu sunt decât două iubiri. Iubirea de sine, sau iubirea pentru alte fiinţe vii. Şi îndărătul iubirii de sine se află suferinţa şi boala. Iar îndărătul iubirii pentru alţii, se află Binele. De fiecare dată când omul iubeşte în afara lui, face, conştient sau nu, un act de credinţă.